SZIKRA

Az orosz eredeti címe:

Б. И. ЛЕНИН: МАРКС, ЭНГЕЛЬС, МАРКСИЗМ
Шестое издание
1946

A „Lenin. Marx, Engels, marxizmus" című gyüjteményes kötet magyar fordítását — helyenként javításokkal — az 1947-ben megjelent moszkvai magyar kiadásból (Idegennyelvű Irodalmi Kiadó) vettük át, mely a Marx-Engels-Lenin Intézet által összeállított orosz eredetinek utolsó, hatodik kiadása (Moszkva 1946) nyomán készült.

Kiadásunk függeléke:

a) Rövid tájékoztató *jegyzetek;*

b) a kötetben megnevezett *orosz ujságok és folyóiratok* jegyzéke;

c) jegyzék *Marxnak és Engelsnek* Lenin által ebben a kötetben idézett vagy említett *műveiről és leveleiről;*

d) névmutató;

e) tárgymutató.

Ezenkívül az első, „Marx Károly" című cikkhez a lapok alján bibliográfiai jegyzeteket fűztünk (ezekről l. a jegyzetet az 5. oldalon).

1949 június

A kiadó

Felelős kiadó: dr. Czóbel Ernő

987. Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: Janka Gyula vállalatvezető

LENIN

MARX, ENGELS, MARXIZMUS

Második kiadás
25.001—75.000

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1949

E gyüjteményes kötet Leninnek Marx és Engels életéről és tevékenységéről, valamint forradalmi elméletéről írt legjelentősebb műveit tartalmazza. A marxizmus általános jellemzését nyujtó „Marx Károly", „Engels Frigyes", „Marx és Engels levelezése", „A marxizmus három forrása és három alkatrésze", „Karl Marx tanításának történelmi sorsfordulatai" c. cikkek e kötet elején vannak. A többi cikk a megírás időrendjében következik.

A gyüjteményes kötet jelen, hatodik kiadásában a szöveg megfelel Lenin Művei harmadik és negyedik kiadásának, valamint Lenin kétkötetes Válogatott Művei negyedik kiadásának.

Néhány helyen helyreigazítottuk a Lenin-idézte Marx és Engels levelek kellezését. A Lenintől származó jegyzeteket aláírás nélkül közöljük.

MARX—ENGELS—LENIN INTÉZET
(Moszkva)

EÖTVÖS EGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZET
Lib. 328 Marx

MARX KÁROLY*

Marx Károly Poroszország rajnamelléki tartományának Trier nevű városában 1818 május 5-én született. Atyja ügyvéd volt, zsidó származású, aki 1824-ben áttért a protestáns hitre. A család jómódú volt, művelt, de nem forradalmi érzésű. A trieri gimnázium elvégzése után Marx egyetemre járt, először Bonnban, majd Berlinben a jogtudományokat tanulmányozta, legtöbbet azonban történelemmel és filozófiával foglalkozott. Egyetemi tanulmányait 1841-ben fejezte be Epikurosz filozófiájáról írott doktori értekezésével. Nézeteit tekintve, Marx akkoriban még hegeliánus és idealista volt. Berlinben a „baloldali hegeliánusok" (Bruno Bauer és mások) köréhez tartozott, akik Hegel filozófiájából ateista és forradalmi következtetéseket igyekeztek levonni.

Egyetemi tanulmányainak befejezése után Marx Bonnba költözött, azzal a szándékkal, hogy majd egyetemi tanszékre

---

* Lenin ezt a cikket, amelynek teljes szövege Lenin kézírásában fennmaradt, 1914 második felében az orosz Granat-lexikon számára írta. A cikk a lexikon 28. kötetében, 1915-ben jelent meg először — lényeges kihagyásokkal. A cikkhez Lenin részletes, 1914-ig terjedő kritikai bibliográfiát („A marxizmus bibliográfiája") mellékelt Marx műveinek különböző kiadásairól és a marxizmus irodalmáról. Ebből a népszerű kiadásból ezt kihagytuk. Két részletet azonban, amelyekben Lenin kiegészítő jellemzést vagy értékelést ad Marx egyes műveiről, valamint egy Engelsről szóló bekezdést e bibliográfiából átvettünk, s ezeket szövegalatti jegyzetek formájában, a megfelelő helyeken (6, 7. és 8. old.) hozzuk. — A szövegben előforduló Marx—Engels idézetekhez szerkesztőségi jegyzeteket csatoltunk, amelyek egyrészt az idézetek forrását — ahol lehetett, magyarnyelvű kiadásokra utalva — pontosabban megjelölik, másrészt megadják azoknak a Marx—Engels leveleknek a keltét, amelyekre Lenin csupán lapszámokkal utal. — *Szerk.*

pályázik. De annak a kormánynak reakciós politikája, mely 1832-ben Ludwig Feuerbachot megfosztotta tanszékétől s 1836-ban újra megtagadta tőle az engedélyt arra, hogy az egyetemen előadhasson, 1841-ben pedig Bruno Bauer fiatal bonni magántanárt fosztotta meg előadások tartásának jogától — arra kényszerítette Marxot, hogy a tudományos pályáról lemondjon. A baloldali hegeliánusok nézetei Németországban ebben az időben igen gyors fejlődésen mentek keresztül. Nevezetesen Ludwig Feuerbach volt az, aki 1836-ban nekifogott a teológia bírálatának és a materializmus felé kezdett hajlani, amely aztán 1841-ben végleg felülkerekedik nála („A kereszténység lényege") ; 1843-ban jelent meg „A jövő filozófiájának alaptételei" című műve. „Nagy élmény volt ezeknek a könyveknek felszabadító hatása" — írta később Engels Feuerbach e műveiről. — „Mi" (vagyis a baloldali hegeliánusok, köztük Marx is) „egyszeriben mindnyájan feuerbachiánusok lettünk." Ebben az időben a rajnavidéki radikális burzsoák, akiknek némi kapcsolataik voltak a baloldali hegeliánusokkal, Kölnben ellenzéki lapot alapítottak „Rheinische Zeitung" („Rajnai Ujság") címmel (a lap 1842 január 1-én indult meg). Főmunkatársakul Marxot és Bruno Bauert hívták meg, 1842 októberében pedig Marx lett a lap főszerkesztője, aki át is költözött Bonnból Kölnbe. Marx szerkesztése alatt a lap forradalmi-demokratikus iránya egyre határozottabb lett s a kormány előbb kétszeres, majd háromszoros cenzúrának vetette alá, majd pedig elhatározta, hogy 1843 április 1-re egyáltalán betiltja. Marxnak akkor meg kellett válnia a szerkesztéstől, a lapot azonban az ő távozása sem mentette meg és 1843 március végén be kellett szüntetni megjelenését. Marxnak a „Rajnai Ujság"-ban megjelent legfontosabb cikkei közül Engels az alább felsoroltakon kívül* a Mosel-völgyi szőlőtermelő parasztok helyzetéről szóló cikkét

* A „Bibliográfiában" Lenin a következőket mondja: „1842-ből valók Marxnak a «Rajnai Ujság»-ban megjelent cikkei, mégpedig: a hatodik rajnai tartománygyűlésen a sajtószabadságról lefolyt vita bírálata, azután a falopások elleni törvényről szóló cikkek, továbbá: a politikának a teológiától való megszabadításáért síkraszálló cikk stb. Itt megtalálhatók Marx átmenetének jelei az idealizmusról a materializmusra és a demokratizmusról a kommunizmusra. 1844-ben Marx és Arnold Ruge szerkesztésében megjelent Párizsban a «Deutsch-Französische Jahrbücher» (Német-Francia Évkönyvek), amelyben ez az átmenet végérvényesen bekövetkezik."

emeli ki. Az ujságírói munka meggyőzte Marxot arról, hogy nem eléggé jártas a politikai gazdaságtanban s ezért buzgón hozzálátott annak tanulmányozásához.

1843-ban Marx Kreuznachban nőül vette gyermekkori barátnőjét, Jenny von Westphalent, akivel még diákkorában eljegyezte magát. Felesége porosz reakciós nemesi családból származott, legidősebb bátyja belügyminiszter volt Poroszországban, annak egyik legreakciósabb korszakában, 1850-től 1858-ig. 1843 őszén Marx Párizsba utazott, abból a célból, hogy külföldön, Arnold Rugeval együtt radikális folyóiratot adjon ki. (Ruge [1802—1880] baloldali hegeliánus; 1825—1830-ig börtönben ült, 1848 után emigráns, 1866—1870 után Bismarck híve.) Ennek a folyóiratnak, melynek „Deutsch-Französische Jahrbücher" („Német-Francia Évkönyvek") volt a címe, csak az első füzete jelent meg. Kiadását be kellett szüntetni, mert Németországban való titkos terjesztése nehézségekbe ütközött és mert Rugeval nézeteltérések merültek fel. Ebben a folyóiratban közzétett cikkeiben Marx már mint forradalmár lépett fel, aki „minden fennállónak kérlelhetetlen kritikáját", éspedig különösen a „fegyverek kritikáját" hirdeti, s szavaival már *a tömegekhez és a proletariátushoz* fordul.

1844 szeptemberében néhány napra Párizsba érkezett Engels Frigyes, aki ettőlfogva Marx legjobb barátja lett.* Mindketten a legtevékenyebben résztvettek Párizs forradalmi csoportjainak akkori izgalmas életében (különös jelentősége volt Proudhon tanításának, mellyel Marx 1847-ben, „A filozófia nyomora" c. könyvében végleg leszámolt), s a kispolgári szocializmus különböző tanításai ellen folytatott éles harcban kidolgozták a forradalmi *proletár-szocializmus* vagy kommunizmus (marxizmus) elméletét és taktikáját. 1845-ben Marxot, a porosz kormány követelésére, mint veszedelmes forradalmárt kitiltották Párizsból. Brüsszelbe költözött. 1847 tavaszán Marx és Engels a „Kommunisták Szövetsége" nevű titkos propagandatársasághoz csatlakoztak, kimagasló szerepet játszottak ennek a szövetségnek második kongresszusán (1847 novemberében,

* Engelsről Lenin a „Bibliográfiá"-ban azt írja: „Marx nézeteinek helyes megítéléséhez feltétlenül meg kell ismerkedni legközelebbi elvtársának és munkatársának, Engels Frigyesnek műveivel. Nem lehet a marxizmust megérteni és nem lehet a maga egységes egészében ismertetni, ha nem vesszük számba Engels *összes* műveit."

Londonban) és a Szövetség megbízásából megírták az 1848 februárjában megjelent híres „A Kommunista Párt kiáltványát".* Ebben a műben lángészre valló világossággal és élességgel körvonalazták az új világnézetet, a társadalmi élet területét is felölelő következetes materializmust, a dialektikát mint a fejlődésről szóló legsokoldalúbb és legmélyebbre ható tanítást, az osztályharcról, és a proletariátusnak, az új, kommunista társadalom megalkotójának, világtörténelmi forradalmi szerepéről szóló elméletet.

Mikor 1848 februárjában kitört a forradalom, Marxot Belgiumból kiutasították. Ekkor megint Párizsba utazott, onnan pedig, a márciusi forradalom kitörése után, Németországba, mégpedig Kölnbe. Ott 1848 június 1-től 1849 május 19-éig megjelent a „Neue Rheinische Zeitung" („Új Rajnai Ujság"); a lap főszerkesztője Marx volt.** Az 1848—1849-es forradalmi események menete fényesen igazolta az új elméletet, mint ahogyan később is igazolták azt a világ valamennyi országának összes proletár- és demokratikus mozgalmai. A győztes ellenforradalom Marxot először bíróság elé állította (1849 február 9-én felmentették), majd pedig kiutasította Németországból (1849 május 16-án). Marx először Párizsba ment, de az 1849 június 13-i tüntetés után onnan is kiutasították; mire Londonba utazott s ott is élt aztán haláláig.

Az életfeltételek az emigrációban rendkívül nehezek voltak, amint azt szemléltetően feltárja Marx és Engels levélváltása (megjelent 1913-ban). A nyomor valósággal fojtogatta Marxot és családját; Engels állandó önfeláldozó anyagi segítsége nélkül Marx nemcsak hogy „A tőké"-t nem tudta volna befejezni, de menthetetlenül belepusztult volna a nagy nyomorba. Azonkívül az uralkodó kispolgári és általában nem-proletár szocialista tanítások és áramlatok Marxot szakadatlanul kíméletlen harc folytatására kényszerítették, aminek során időnként a legádázabb és legvadabb személyes támadásokat kellett visszavernie („Vogt úr"). Az emigrációs csoportoktól félreállva, Marx egész sor történelmi munkában dolgozta ki a maga materialista elmé-

* *Marx—Engels.* A kommunista kiáltvány. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára. 7—8. sz.) Szikra 1949. — *Szerk.*

** Az „Új Rajnai Ujság"-ról Lenin a „Bibliográfiá"-ban ezt írja: „... ez a lap a forradalmi proletariátusnak mindmáig legjobb, felül nem múlt lapja."

letét, legfőképpen pedig a politikai gazdaságtan tanulmányozásának szentelte erejét. Ezt a tudományt Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" (1859) és „A tőke" (I. köt., 1867) c. műveivel forradalmasította (l. alább *Marx tanítása).*

Az 50-es évek végén és a 60-as években a demokratikus mozgalmak újjáéledése Marxot ismét a gyakorlati tevékenység terére szólította. 1864-ben (szept. 28-án) Londonban megalakult a híres I. Internacionále, a „Nemzetközi Munkásszövetség". Marx volt ennek a szövetségnek a lelke, ő volt a szerzője a szövetség első „Üzenetének" (Kiáltványának), egész sereg határozatának, nyilatkozatának, felhívásának. Miközben a különböző országok munkásmozgalmának egyesítésén dolgozott és azon fáradozott, hogy közös mederbe terelje a nem-proletár, a marxizmuselőtti szocializmus (Mazzini, Proudhon, Bakunin, az angol liberális trade-unionizmus, Lassalle jobboldali kilengései Németországban stb.) különböző formáinak tevékenységét, szüntelen harcot folytatva mindezeknek a különböző szektáknak és irányzatoknak elméletei ellen, Marx kidolgozta a különböző országok munkásosztálya számára a proletárharc egységes taktikáját. A Párizsi Kommün bukása után (1871), melyet Marx oly mélyreható, oly találó, oly ragyogó módon és annyira *tevékeny* forradalmárként méltatott („A polgárháború Franciaországban 1871") és az Internacionálénak a bakunisták által előidézett szakadása után, az Internacionále további fennmaradása Európában lehetetlenné vált. Az Internacionále hágai kongresszusa után (1872) Marx keresztülvitte, hogy az Internacionále főtanácsát New Yorkba helyezzék át. Az I. Internacionále betöltötte történelmi szerepét és új korszaknak engedte át helyét, mely a munkásmozgalom hasonlíthatatlanul nagyobb, a világ minden országában végbemenő növekedésének korszaka volt, az a korszak, melyben a mozgalom *kiszélesedett,* az egyes nemzeti államok talaján szocialista munkás *tömeg*pártok jöttek létre.

Az Internacionálében kifejtett megfeszített munka és a még megfeszítettebb elméleti tanulmányok végleg aláásták Marx egészségét. Marx nem szűnt meg tovább dolgozni a politikai gazdaságtan újjáalakításán és „A tőke" befejezésén; e célból rengeteg új anyagot gyüjtött össze, egész sor nyelvet tanult (pl. az oroszt is), „A tőkét" azonban betegsége következtében már nem tudta befejezni.

1881 december 2-án meghalt a felesége s 1883 március

14-én Marx karosszékében ülve, csöndesen örökre elszenderült. Feleségével és odaadó házvezetőnőjükkel, Helene Demuth-tal együtt, aki szinte családtag számba ment, a londoni Highgate-i temetőben helyezték nyugalomra.

MARX TANITÁSA

A *marxizmus* Marx nézeteinek és tanításának rendszere. Marx folytatója és zseniális betetőzője volt a XIX. század három fő eszmeáramlatának, melyet az emberiség három legelőrehaladottabb országa hozott létre: a klasszikus német filozófiának, a klasszikus angol politikai gazdaságtannak és a francia szocializmusnak, kapcsolatban a francia forradalmi tanokkal általában. Marx nézetei — ezt még ellenfelei is elismerik — bámulatosan következetesek és egységes egészet alkotnak. Nézeteinek összessége adja azt a modern materializmust és azt a modern tudományos szocializmust, amely a világ minden civilizált országában a munkásmozgalom elmélete és programja. Ez szükségessé teszi azt, hogy mielőtt a marxizmus főtartalmát, Marx gazdasági tanítását kifejtenők, előbb általában világszemléletének rövid vázlatát adjuk.

A filozófiai materializmus

1844—1845-től kezdve, amely években nézetei kialakultak, Marx materialista volt, nevezetesen Ludwig Feuerbach híve, akinek gyönge pontjait Marx később is kizárólag abban látta, hogy materializmusa nem volt eléggé következetes és nem volt eléggé sokoldalú. Feuerbach világtörténelmi, „korszakot alkotó" jelentőségét Marx éppen abban látta, hogy határozottan szakított Hegel idealizmusával és a materializmust hirdette, amely már „a XVIII. században, különösen Franciaországban, nemcsak az uralkodó politikai intézmények s ezzel együtt a vallás és a teológia ellen harcolt, de . . . minden néven nevezendő metafizika ellen is" (ez utóbbi alatt a „megittasodott spekulációt" értve, megkülönböztetésül a „józan filozófiától"). („A szent család" az „Irodalmi hagyaték"-ban.*)

* *Marx—Engels.* A szent család. Német címe: Die heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Consorten. Frankfurt 1845. Az idézett hely: VI. fej. 3. d) pont. — Az irodalmi ha-

„Hegel számára — írta Marx — a gondolati folyamat, amelyet ő eszme néven még önálló alannyá is változtat, a valóság demiurgosza (teremtője, alkotója)... Nálam megfordítva, az eszmei nem más, mint az emberi fejben áttevődött és lefordított anyagi." (Marx. Utószó „A tőke" I. kötetének 2. német kiadásához.)*

Teljes összhangban Marxnak ezzel a materialista filozófiájával s ezt a filozófiáját fejtegetve Engels az „Anti-Dühring"-ben — Engelsnek ezzel a munkájával Marx még kéziratban megismerkedett — a következőket írta:

„... A világ egysége nem létében van... A világ igazi egysége anyagiságában van és ezt... a filozófia és a természettudomány hosszú és fáradalmas fejlődése bizonyítja"...** „*A mozgás az anyag létezési formája.* Soha és sehol anyag mozgás nélkül nem volt és nem lehet."*** „Anyag mozgás nélkül éppoly elgondolhatatlan, mint mozgás anyag nélkül"...**** „Ha azt kérdezzük, ... mi hát a gondolkodás és a tudat és honnan származnak, azt fogjuk találni, hogy az emberi agy termékei s hogy maga az ember a természet terméke, amely környezetében és környezetével együtt fejlődött; amikoris aztán magától értetődik, hogy az emberi agy termékei, amelyek végsőfokon maguk is a természet termékei, a többi természeti összefüggésnek nem ellentmondanak, hanem megfelelnek".***** „Hegel idealista volt, vagyis számára agyának gondolatai nem a valóságos dolgok és folyamatok többé-kevésbbé elvont képmásai voltak" („Abbilder", Engels néha „lenyomatról", „Abklatsch", beszél), „hanem megfordítva: a dolgok és fejlődésük voltak csupán a valahol már a világ keletkezése előtt létezett «eszme» megvalósult képmásai".******

„Ludwig Feuerbach" c. munkájában, melyben Engels sajátmagának és Marxnak Feuerbach filozófiájára vonatkozó

---

gyaték: Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels, Ferdinand Lassalle. Herausgegeben von Franz Mehring. Dietz kiadás. Stuttgart 1902. Az idézett hely ebben a kiadásban: II. köt. 232. old. — *Szerk.*

* *Marx Károly.* A tőke. Fordította Rudas László és Nagy Tamás. Szikra 1948. I. köt. 22. old. — *Szerk.*

** *Engels.* Hogyan „forradalmasítja" Eugen Dühring úr a tudományt. („Anti-Dühring"). Szikra 1948. 42. old. — *Szerk.*

*** Ugyanott, 57. old.

**** Ugyanott.

***** Ugyanott, 35. old.

****** Ugyanott, 24. old.

nézeteit ismerteti, s amelynek nyomdába adása előtt újra átolvasta Marx-szal közösen 1844—1845-ben Hegelről, Feuerbachról és a materialista történelmi felfogásról írt munkája régi kéziratát, Engels ezt írja:

„Minden filozófia, különösen az újkori filozófia nagy alapvető kérdése a gondolkodás és lét, a szellem és természet viszonyának kérdése... Mi előzi meg a másikat: a szellem-e a természetet, vagy a természet a szellemet? A filozófusok, aszerint, hogy milyen választ adtak erre a kérdésre, két nagy táborra szakadtak. Azok, akik azt állították, hogy a szellem az eredendő a természettel szemben, tehát végső fokon a világ valamilyen teremtését tételezik fel... az idealizmus táborát alkották. A filozófusok másik része, amely a természetet tekinti eredendőnek, a *materializmus* különböző iskoláihoz tartozik".*

Az idealizmus és a materializmus (filozófiai értelemben vett) fogalmának minden másféle használata csak zavart okoz. Marx határozottan elvetette nemcsak az idealizmust, amely így vagy amúgy, mindig összefügg a vallással, de Hume-nak és Kantnak különösen napjainkban igen elterjedt nézeteit is, az agnoszticizmust, kriticizmust, pozitivizmust mindenféle formájukban, az ilyen filozófiát az idealizmusnak tett „reakciós" engedménynek tekintette és kijelentette, hogy ez a legjobb esetben is „csak szemérmes módja a materializmus suttyomban való elfogadásának és nyilvános megtagadásának".** Lásd erre nézve, Engels és Marx már említett művein kívül Marxnak 1868 december 12-én Engelshez írt levelét; ebben Marx T. Huxley-nek, az ismert természetbúvárnak a szokottnál „materialistább" fellépéséről s arról a beismerő kijelentéséről beszél, hogy amennyiben „megfigyeléseket teszünk és gondolkozunk, sohasem hagyhatjuk el a materializmus talaját"; ezzel kapcsolatban Marx szemrehányást tesz Huxley-nek, hogy „kibúvót hagy" az agnoszticizmus, hume-izmus irányában. Különösen ki kell emelni Marxnak a szabadság és szükségszerűség viszonyáról szóló nézetét:

„A szabadság nem egyéb, mint a szükségszerűség felismerése.

* *Engels.* L. Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 3. sz.), Szikra 1949. 17. old. — *Szerk.*

** Ugyanott, 19. old.

«A szükségszerűség csak annyiban vak, amennyiben nem ismerik fel.» (Engels. „Anti-Dühring".)*

Ez egyenlő a természet objektív törvényszerűségének és annak elismerésével, hogy a szükségszerűség dialektikusan szabadsággá változik át (karöltve azzal, hogy a meg nem ismert, de megismerhető „magában való dolog" „nekünk való dologgá", a „dolgok lényege" „jelenségekké" változik át). Marx és Engels a „régi" materializmusnak — beleértve a feuerbachit (s még inkább a „vulgáris", Büchner-Vogt-Moleschott-félét) — legfőbb fogyatékosságát abban látták: 1. hogy ez a materializmus „túlnyomóan mechanikus" materializmus volt, nem vette tekintetbe a kémia és a biológia legújabb fejlődését (s napjainkban még hozzá kellene tenni: és az anyag elektromos elméletét); 2. hogy a régi materializmus nem számolt a történelemmel, nem volt dialektikus (metafizikus volt oly értelemben, hogy dialektikaellenes volt), a fejlődés szempontját nem vitte keresztül következetesen és minden vonalon; 3. hogy a régi materialisták elvontan értelmezték „az ember lényegét", nem pedig mint a (konkréten, történelmileg meghatározott) „társadalmi viszonyok" „összességét" s ezért a világot csak „magyarázták", holott annak „megváltoztatásáról" van szó, vagyis nem fogták fel a „forradalmi gyakorlati tevékenység" jelentőségét.

A dialektika

A Hegel-féle dialektikát, mint a fejlődésről szóló legsokoldalúbb, tartalmilag leggazdagabb és legmélyebb tanítást, Marx és Engels a klasszikus német filozófia legnagyobb vívmányának tekintették. A fejlődést, az evolúció elvének minden másfajta fogalmazását egyoldalúnak, tartalomban szegénynek tartották, olyannak, amely a természetben és a társadalomban (nem ritkán ugrásokkal, katasztrófák, forradalmak formájában) végbemenő fejlődés valóságos menetét eltorzítja és meghamisítja.

---

* *Engels.* Anti-Dühring. Id. kiadás 109. old. A belső idézőjelbe foglalt mondat idézet *Hegel.* Encyklopädie der Philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. I. Teil. Die Logik (A filozófiai tudományok alapjainak enciklopédiája. I. rész. A logika) c. művéből. Berlin 1843. 294. old. — *Szerk.*

„Marx és én voltunk jóformán az egyedüliek, akik a tudatos dialektikát" (az idealizmus, egyben a hegeli idealizmus pusztulásából) „a természet és a történelem materialista felfogásába átmentettük."* „A természet a dialektika próbaköve s a modern természettudományról el kell ismernünk, hogy e próba számára szerfölött gazdag" (ezt Engels még a rádiumnak, az elektronoknak, az elemek átalakulásának stb. felfedezése előtt írta!) „napról-napra halmozódó anyagot szolgáltatott, és ezzel bebizonyította, hogy a természetben végső fokon minden dialektikusan, nem pedig metafizikai módon megy végbe."**

„Az a nagy alapgondolat — írja Engels —, hogy a világot nem mint kész dolgok összességét, hanem mint folyamatok összességét kell felfogni, melyben a látszólag szilárd dolgok éppúgy, mint gondolatképeik fejünkben, a fogalmak, a keletkezés és elmúlás szakadatlan változásán mennek keresztül, ... ez a nagy alapgondolat annyira átment főleg Hegel óta a köztudatba, hogy ebben az általános formában aligha talál még ellentmondásra. De más dolog ezt szavakban elismerni és ismét más a valóságban, a kutatás minden területén részletesen alkalmazni."*** „A dialektikus filozófia nem ismer el semmi véglegest, semmi feltétlent, semmi szentet; mindenről kimutatja és mindenen megmutatja, hogy mulandó; nem ismer el mást, mint a keletkezés és elmúlás, az alulról felfelé menő végnélküli haladás folyamatát, amelynek ő maga is csak visszatükrözése a gondolkodó agyban."**** A dialektika tehát Marx szerint „a külső világnak, valamint az emberi gondolkodásnak általános mozgási törvényeiről szóló tudomány."*****

Hegel filozófiájának ezt a forradalmi oldalát vette át és fejlesztette tovább Marx. A dialektikus materializmusnak „nincs többé szüksége a többi tudomány fölött álló filozófiára".° Az eddigi filozófiából megmarad „a gondolkodásról és törvényeiről szóló tan — a formális logika és a dialektika".°° A dialektika pedig, Marx értelmezésében, de Hegel szerint is, magában foglalja azt, amit manapság ismeretelméletnek, gnoszeológiának neveznek, melynek szintén történetileg kell

* *Engels.* Anti-Dühring. Id. kiadás 10. old. — *Szerk.*
** Ugyanott, 22—23. old.
*** *Engels.* Feuerbach stb. Id. kiadás 35. old. — *Szerk.*
**** Ugyanott, 9—10. old.
***** Ugyanott, 35. old.
° *Engels.* Anti-Dühring. Id. kiadás 25. old. — *Szerk.*
°° Ugyanott.

tárgyát vizsgálnia, a megismerés keletkezését és fejlődését, az átmenetet a *nem*-ismeréstől a megismeréshez tanulmányozva és általánosítva.

Napjainkban a fejlődésnek, az evolúciónak eszméje csaknem teljes mértékben behatolt már a társadalmi tudatba, de más utakon, nem Hegel filozófiája révén. Abban a fogalmazásban azonban, melyet, Hegelre támaszkodva, Marx és Engels adtak neki, ez az eszme sokkal sokoldalúbb, sokkal tartalmasabb, mint az evolúciónak közkeletű elmélete. Oly fejlődés, amely a már egyszer meghaladott fokokat mintegy megismétli, de másképp, magasabb bázison ismétli meg („a tagadás tagadása"), oly fejlődés, amely, hogy úgymondjuk, csigavonalban, nem pedig egyenes vonalban megy végbe; — ugrásszerű, katasztrófákkal, forradalmakkal járó fejlődés; — a „fokozatosság megszakadásai"; — a mennyiség átváltozása minőséggé; — a fejlődés belső ösztönzői, amelyeket az ellentmondás, az adott testre, vagy az adott jelenség határain belül, vagy valamely adott társadalmon belül ható különböző erők és tendenciák összeütközése vált ki; — minden egyes jelenség valamennyi oldalának egymástól való kölcsönös függése és legszorosabb, elszakíthatatlan kapcsolata (s amellett a történelem a jelenségeknek egyre újabb és újabb oldalait tárja fel), oly kapcsolat, mely a mozgásnak egységes, törvényszerű világfolyamtát mutatja be, — ezek a dialektikának, mint a fejlődés közönségesen elfogadott elméleténél gazdagabb tartalmú elméletnek főbb vonásai. (V. ö. Marxnak 1868 január 8-án Engelshez írott levelével, melyben kigúnyolja Stein „fából való trichotómiáit", amiket a materialista dialektikával összetéveszteni ostobaság volna.)

A történelem materialista felfogása

A régi materializmus következetlenségének, befejezetlenségének, egyoldalúságának felismerése Marxot annak szükségességéről győzte meg, hogy a „társadalomról szóló tudományt összhangba kell hozni a materialista alappal és ennek az alapnak megfelelően átalakítani".* Ha a materializmus általában a tudatot a létből magyarázza és nem megfordítva, úgy az emberi-

* *Engels.* Feuerbach stb. Id. kiadás 23. old. — *Szerk.*

ség társadalmi életére alkalmazott materializmus azt követeli, hogy a *társadalmi* tudatot a *társadalmi* létből magyarázzuk.

„A technológia — mondja Marx („A tőke" I. köt.) — leleplezi az ember aktív magatartását a természethez, élete közvetlen termelési folyamatát és ezzel társadalmi életviszonyainak s az ezekből fakadó szellemi képzeteknek termelési folyamatát is."*

Az emberi társadalomra és annak történetére kiterjesztett materializmus alaptételeit Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" c. munkájának előszavában összefüggően a következőképpen fogalmazta meg:

„Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségszerű, saját akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek egymással, melyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, melyen a jogi és politikai felépítmény emelkedik s amelynek meghatározott társadalmi tudatformák felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja határozza meg általában az élet társadalmi, politikai és szellemi folyamatát. Nem az emberek tudata az, ami létüket, hanem megfordítva: társadalmi létük az, ami tudatukat meghatározza. A társadalom anyagi termelőerői fejlődésük bizonyos fokán ellentmondásba jutnak a meglevő termelési viszonyokkal, vagy — ami ezeknek csak jogi kifejezése — a tulajdonviszonyokkal, melyek között eddig fejlődtek. Ezek a viszonyok a termelőerők fejlődésének formáiból a termelőerők béklyóivá változnak át. Ekkor a társadalmi forradalom kora következik be. A gazdasági alap megváltozásával az egész óriási felépítmény lassabban vagy gyorsabban átalakul. Az ilyen átalakulások vizsgálatánál mindig különbséget kell tenni a termelés gazdasági feltételeinek anyagi, természettudományos pontossággal megállapítható átalakulása és ama jogi, politikai, vallási, művészi vagy filozófiai, röviden szólva ideológiai formák között, melyekben ez az összeütközés az emberekben tudatossá válik s melyekben az emberek azt megvívják. Mintahogy az egyes embert nem aszerint ítéljük meg, ahogyan önmagáról vélekedik, éppúgy az ilyen átalakulási korszakot sem lehet saját tudatából megítélni, hanem ellenkezőleg, ezt a tudatot kell az anyagi élet ellentmondásaiból, a társadalmi termelőerők és termelési viszonyok közti összeütközésekből megmagyarázni... Nagy vonás-

* *Marx.* A tőke. I. köt. Id. kiadás 101. old. 89. jegyzet. (Tizenharmadik fejezet.) — *Szerk.*

sokban az ázsiai, antik, feudális és modern polgári termelési módok jelölhetők meg a gazdasági társadalomalakulás haladó korszakaiként."* (V. ö. Marx rövid fogalmazásával, melyet 1866 július 7-én Engelshez írt levelében adott: „Elméletünk, amely szerint a munka szervezetét a termelési eszközök határozzák meg.")

A materialista történetfelfogás felfedezése vagy helyesebben a materializmus következetes továbbfejlesztése és kiterjesztése a társadalmi jelenségek területére, kiküszöbölte a régebbi történelmi elméletek két főfogyatékosságát. Először: ezek a régi elméletek a legjobb esetben is az emberek történelmi cselekvésének csupán eszmei rúgóit vizsgálták, s nem kutatták azt, hogy mi indította meg ezeket a rúgókat, nem nyomozták ki a társadalmi viszonyok rendszerének fejlődésében az objektív törvényszerűséget, nem vették észre, hogy e társadalmi viszonyok az anyagi termelés fejlettségi fokában gyökereznek; másodszor, a régi elméletek éppen a lakosság *tömegeinek* tevékenységét hagyták figyelmen kívül, míg a történelmi materializmus elsőízben tette lehetővé a tömegek társadalmi életviszonyainak és e viszonyok változásainak természettudományos pontosságú tanulmányozását. A „szociológia" és történetírás Marx előtt *legjobb* esetben is csak töredékesen gyűjtött nyers tények halmazát s a történelmi folyamat egyes oldalainak ábrázolását adta. A marxizmus megmutatta, hogyan lehet és kell sokoldalúan, mindent átfogó módon tanulmányozni a gazdasági társadalomalakzatok keletkezésének, fejlődésének és hanyatlásának folyamatát, vizsgálat tárgyává téve az összes ellentmondó tendenciák *összességét*, visszavezetve ezeket a tendenciákat a társadalom különböző *osztályainak* pontosan megállapítható életviszonyaira és termelési viszonyaira, kiküszöbölve minden szubjektivizmust és önkényt az egyes „főszerepet játszó" eszmék kiválasztásában vagy értelmezésében, feltárva kivétel nélkül minden eszmének s az összes különböző tendenciáknak *gyökereit* az anyagi termelőerők állapotában. Az emberek maguk csinálják történelmüket, de azt, hogy mi határozza meg az emberek cselekvésének és nevezetesen az emberi tömegek cselekvésének rúgóit, mi idézi elő az ellentmondó eszmék és törekvé-

* *Marx.* Válogatott művek. Szikra 1948. 327. old., vagy: *Marx—Engels.* A történelmi materializmusról. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 6. sz.) Szikra 1949. 17. old. — *Szerk.*

sek összeütközéseit, hogy mit is jelentenek összességükben az emberi társadalmak egész tömegének mindezek az összeütközései, mik az anyagi élet termelésének azon objektív feltételei, melyek az emberek minden történelmi tevékenységének bázisát adják, hogy minők ezeknek a feltételeknek a fejlődési törvényei — minderre Marx hívta fel a figyelmet s megmutatta az utat, amelyen a történelem, ez a maga roppant sokoldalúsága és ellentmondó jellege mellett is egységes és törvényszerű folyamat, tudományosan tanulmányozható.

Az osztályharc

Hogy valamely adott társadalom tagjai egy részének törekvései ellentétesek másik részének törekvéseivel, hogy a társadalmi élet tele van ellentmondásokkal, hogy a történelem népek és társadalmak között, valamint e népek és társadalmak belsejében végbemenő harcról számol be nekünk, s azonfelül még forradalom és reakció, béke és háború, tespedés és gyors haladás vagy hanyatlás szakaszainak váltakozásáról — mindez közismert tény. A marxizmus megadta azt a vezérfonalat, mely módot nyujt arra, hogy ebben a látszólagos útvesztőben és zűrzavarban felfedezzük a benne uralkodó törvényszerűséget. Ez a vezérfonal: az osztályharc elmélete. Annak tudományos meghatározásához, hogy valamely adott társadalom vagy a társadalmak valamely adott csoportja valamennyi tagjának törekvései mit eredményeznek, csak e törekvések összességének tanulmányozása juttathat el bennünket. Az egymásnak ellentmondó törekvések forrása viszont az, hogy azoknak az *osztályoknak* helyzete és életviszonyai, melyekre az egyes társadalmak tagozódnak, különböznek egymástól.

„Minden eddigi társadalom története — mondja Marx a „Kommunista kiáltvány"-ban (a primitív őstársadalom történetének kivételével — teszi hozzá Engels) — osztályharcok története. Szabad és rabszolga, patricius és plebejus, földesúr és jobbágy, céhmester és mesterlegény, röviden: elnyomó és elnyomott, folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, majd lappangó, majd nyilt harcot folytattak, olyan harcot, mely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok együttes pusztulásával végződött...

A hűbéri társadalom pusztulásából életrekelt modern polgári tár-

sadalom nem szüntette meg az osztályellentéteket. Csak új osztályokkal, az elnyomás új feltételeivel, a harc új alakulataival váltotta fel a régieket.

De a mi korunkat, a burzsoázia korát jellemzi, hogy az osztályellentéteket egyszerűsítette. Az egész társadalom mindinkább két nagy ellenséges táborra szakad, két nagy, egymással homlokegyenest szembenálló osztályra: burzsoáziára és proletariátusra".*

A nagy francia forradalom ideje óta Európa története egész sor országban különösen szemléltető módon fedte fel az eseményeknek ezt a tényleges mozgatóját, az osztályharcot. És már a franciaországi restauráció korszaka egész sor olyan történetírót vetett fel (Thierry, Guizot, Mignet, Thiers), akik a végbemenő eseményeket elemezve, kénytelenek voltak elismerni, hogy az egész francia történelem megértésének kulcsa: az osztályok harca. A legújabb korszak pedig, a burzsoázia teljes győzelmének, a képviseleti intézményeknek, a széles (ha nem általános) választói jognak, az olcsó, a tömegek közé behatoló napisajtónak stb. korszaka, a hatalmas és egyre szélesebb munkásszövetségek és munkáltató szövetségek stb. korszaka — még szemléltetőbben tárta fel az osztályok harcát (amely jóllehet néha nagyon is egyoldalú, „békés", „alkotmányos" formában folyik), mint az események mozgatóját. Marx „Kommunista kiáltványá"-nak következő helye megmutatja nekünk, hogy milyen követelményeket támasztott Marx a társadalomtudománnyal szemben, ha ez a modern társadalom minden egyes osztályának helyzetét, az egyes osztályok fejlődési feltételeinek elemzésével kapcsolatban, objektíven akarja elemezni.

„Valamennyi osztály közül, amely jelenleg a burzsoáziával szemben áll, egyedül a proletariátus valóban forradalmi osztály. A többi osztályt elzülleszti és elpusztítja a nagyipar, a proletariátus ellenben a nagyipar legsajátabb terméke.

A középosztályok: a kisiparos, a kiskereskedő, a kézműves, a paraszt — mind azért támadják a burzsoáziát, hogy középosztály formájában való létüket a pusztulástól megóvják. Ezek tehát nem forradalmiak, hanem konzervatívok. Sőt, mi több: reakciósok. Arra törekszenek, hogy a történelem kerekét visszafelé fordítsák. Ha forradalmiak, azért azok, mert a proletariátusba

* *Marx—Engels.* A kommunista kiáltvány. Id. kiadás 22—23. old. — *Szerk.*

való lesüllyedés fenyegeti őket s akkor nem jelenlegi, de jövő érdekeiket védelmezik, akkor elhagyják saját álláspontjukat, hogy a proletariátuséra térjenek át."*

Marx egész sor történelmi művében ragyogó és mélyenjáró példáit adta a materialista történetírásnak, annak, hogyan kell elemezni *minden* egyes osztály helyzetét, sőt néha az osztályokon belül különböző csoportok és rétegek helyzetét is és szembeötlően megmutatta, hogy „minden osztályharc politikai harc" és hogy ez miért van így. A fent idézett sorok világosan mutatják, hogy a társadalmi viszonyoknak, az egyik osztályból a másikba, a multból a jövőbe való *átmeneti* fokozatoknak milyen bonyolult hálózatát elemzi Marx, hogy a történelmi fejlődés eredőjét megkapja.

Marx elméletének legmélyebb, legsokoldalúbb és leginkább részletekbe menő igazolását és alkalmazását — Marx gazdasági tanai foglalják magukban.

Marx gazdasági tanai

„Művem végső célja nem egyéb — mondja Marx „A tőke" előszavában — mint a modern társadalom" — vagyis a kapitalista, a burzsoá társadalom — „gazdasági mozgási törvényének a feltárása."** Az adott, történelmileg meghatározott társadalom termelési viszonyainak, azok keletkezésének, fejlődésének és hanyatlásának kikutatása — ez Marx gazdasági tanításának tartalma. A tőkés társadalomban *áru*termelés uralkodik, ezért Marx elemzése az áru elemzésével kezdődik.

Az érték

Az áru, először, olyan dolog, amely valamilyen emberi szükségletet elégít ki; másodszor olyan dolog, amely más dologra kicserélhető. A dolgokat hasznosságuk *használati értékké* teszi. A csereérték (vagy egyszerűen érték) mindenekelőtt az a viszony, az az arány, amelyben egyfajta használati értékek bizonyos

---

* *Marx—Engels.* A kommunista kiáltvány. Id. kiadás 41. old. — *Szerk.*

** *Marx.* A tőke. I. köt. Előszó az első kiadáshoz. Id. kiadás 12. old. — *Szerk.*

mennyisége másfajta használati értékek bizonyos mennyiségére kicserélhető. A mindennapi tapasztalat azt mutatja, hogy az ily cserefolyamatok millióinak és milliárdjainak során mindenféle, még a legkülönbözőbb és egymással a legkevésbbé összehasonlítható használati értékeket is egyenlővé tesznek egymással. Mi hát a közös ezekben a különböző dolgokban, melyeket az emberek a társadalmi viszonyok bizonyos rendszerében állandóan egymáshoz viszonyítanak? Közös valamennyiben az, hogy *munkatermékek*. Az emberek, amikor termékeiket kicserélik, a munka legkülönbözőbb fajtáit hozzák egymással egyenlőségi viszonyba. Az árutermelés a társadalmi viszonyoknak olyan rendszere, amely mellett az egyes termelők különböző termékeket hoznak létre (társadalmi munkamegosztás) s aztán mindezeket a termékeket, amikor cserélnek, egyenlőségi viszonylatba hozzák. Tehát az, ami valamennyi áruban közös, nem valamely meghatározott termelési ágban kifejtett konkrét munka, nem valamilyen meghatározott fajta munka, hanem az *elvont* emberi munka, az emberi munka általában. Valamely társadalom munkaerejének összessége, melyet valamennyi áru értékének összege képvisel, egy és ugyanaz az emberi munkaerő: ezt a cserék milliárdjai bizonyítják. Minden egyes áru tehát csupán a *társadalmilag szükséges* munkaidő bizonyos hányadát foglalja magában. Az érték nagyságát a társadalmilag szükséges munka mennyisége, vagyis az adott áru, az adott használati érték termeléséhez társadalmilag szükséges munkaidő határozza meg.

„Az emberek ... azzal, hogy különböző fajtájú termékeiket a cserében egymással mint értékeket egyenlővé teszik, különböző munkájukat mint emberi munkát teszik egyenlővé egymással. Erről nincs tudomásuk, de megteszik."*

„Az érték személyek közti viszony" — mondotta egy régi közgazdász —, „hozzá kellett volna tennie: dologi burokba rejtett viszony."**

Azt, hogy mi az érték, csak úgy érthetjük meg, ha a kérdést abból a szempontból vizsgáljuk, hogy a társadalom egy meghatározott történelmi alakzatában milyen a társadalmi termelési viszonyok rendszere, amely termelési viszonyok a csere

* *Marx.* A tőke. I. köt. Első fejezet. 4. pont. Id. kiadás 84. old. — *Szerk.*

** Ugyanott, 27. jegyzet.

milliószor és milliószor ismétlődő tömegjelenségében nyilatkoznak meg.

„Az áruk, mint értékek, csupán megszilárdult munkaidő meghatározott mennyiségei."*

Az árukban megtestesült munka kettős jellegének részletes elemzése után Marx áttér az *értékforma és a pénz* elemzésére. Marx itt főfeladatát annak tanulmányozásában látja, hogy hogyan *jön létre* az érték pénzformája, annak tanulmányozásában, hogy hogyan ment végbe a csere kifejlődésének *történelmi folyamata*, kezdve a csere egyes, véletlen eseteitől („egyszerű, egyes vagy véletlen értékforma"**: az egyik áru adott mennyisége a másik áru adott mennyiségére cserélődik ki) egészen az általános értékformáig, mikor a különböző áruk egész sora cserélődik ki ugyanarra a meghatározott árura és az érték pénzformájáig, amikor ennek a meghatározott árunak, ennek az általános egyenértéknek a szerepét az arany tölti be. A pénz, a csere és ez árutermelés fejlődésének ez a legfőbb terméke elhomályosítja, altakarja a magánszemélyek munkájának társadalmi jellegét, a piac által összefogott egyes termelők között fennálló társadalmi kapcsolatot. Marx rendkívül részletes elemzés tárgyává teszi a pénz különböző funkcióit, s ezzel kapcsolatban különösen fontos megjegyezni, hogy itt is (mint általában mindenütt „A tőke" első fejezeteiben) az absztrakt és helyenként merő dedukciónak látszó tárgyalási mód mögött a valóságban a csere és az árutermelés fejlődéstörténetére vonatkozó tények óriási halmaza rejlik.

„A pénz az árucsere bizonyos fejlettségét tételezi fel. Az egyes pénzformák — mint az áru puszta egyenértéke vagy forgalmi eszköz, vagy fizetési eszköz, kincs és világpénz, aszerint, hogy melyik szerepnek mekkora a terjedelme és a viszonylagos súlya, a társadalmi termelési folyamat igen különböző fejlettségi fokaira utalnak" („A tőke" I. köt.).***

---

* *Marx.* A politikai gazdaságtan bírálatához. 1. füzet, 1. fejezet (németül). — *Szerk.*

** *Marx.* A tőke. I. köt. Első fejezet. „*A*" pont. Id. kiadás 57. old. — *Szerk.*

*** *Marx.* A tőke. I. köt. Negyedik fejezet. 3. pont. Id. kiadás 183—184. old. — *Szerk.*

Az értéktöbblet

Az árutermelés fejlődésének bizonyos fokán a pénz tőkévé változik át. Az áruforgalom formája ez volt: Á (áru) — P (pénz) — Á (áru), vagyis egyik áru eladása másik áru vásárlása céljából. A tőke általános formulája, ellenkezőleg, ez: P — Á — P, vagyis áruk vásárlása (haszonnal való) eladás céljából. A forgalomba bocsátott pénz eredeti értékének ezt a megnövekedését Marx értéktöbbletnek nevezi. A pénznek ez a „növekedése" a kapitalista forgalomban közismert tény. Éppen ez a „növekedés" változtatja a pénzt *tőkévé*, ami nem egyéb, mint sajátos, történelmileg meghatározott társadalmi termelési viszony. Az értéktöbblet nem származhat az áruforgalomból, mert a forgalom csak egyenlő értékek cseréjét ismeri; nem származhat az árak felemeléséből sem, mert az eladók és vevők kölcsönös veszteségei és nyereségei kiegyenlítődnének; márpedig itt tömeges, átlagos, társadalmi jelenségről van szó, nem pedig individuális jelenségről. A pénz tulajdonosának ahhoz, hogy értéktöbbletet kapjon,

> „a piacon olyan árut kell találnia, melynek használati értéke azzal a különös sajátsággal rendelkezik, hogy érték forrása",*

olyan árut, amelynek fogyasztási folyamata egyben értékalkotó folyamat volna. Ilyen áru valóban van. Ilyen áru — az ember munkaereje. Ennek használata a munka, a munka pedig értéket alkot. A pénz tulajdonosa a munkaerőt megvásárolja annak értékéért, amelyet, mint minden más áru értékét is, a termeléshez társadalmilag szükséges munkaidő (vagyis a munkás és családja életfenntartásához szükséges javak értéke) határoz meg. A pénz tulajdonosának, aki a munkaerőt megvásárolja, joga van azt elfogyasztani, vagyis egész napon át, mondjuk 12 órán át, működtetni. A munkás azonban 6 óra alatt („szükséges" munkaidő) termel annyi terméket, amelyért azt, ami létfenntartásához szükséges, megvásárolja, a további 6 órán át pedig („többlet"-munkaidő) a tőkés által meg nem fizetett „többlet"-terméket vagy értéktöbbletet hoz létre. A tőkének tehát, a termelési folyamat szempontjából, két részét kell megkülönböztetni; az állandó tőkét, melyet a ter-

* *Marx.* A tőke. I. köt. Negyedik fejezet. 3. pont. Id. kiadás 180—181. old. — *Szerk.*

melési eszközökre (gépekre, munkaeszközökre, nyersanyagra stb.) költenek el — ennek értéke (azonnal vagy részletekben) változás nélkül átmegy a kész termékre — és a változó tőkét, amelyet a munkaerőre költenek el. Ennek a tőkének az értéke nem marad változatlan, hanem a munka folyamatában megnő, értéktöbbletet hozva létre. Ezért, ha ki akarjuk fejezni azt a fokot, melyben a tőke a munkaerőt kizsákmányolja, az értéktöbbletet nem az egész tőkével, hanem csak a változó tőkével kell összevetnünk. Az értéktöbblet rátája, ahogy Marx ezt a viszonyt nevezi, a fentemlített példában például $^6/_6$, vagyis 100% lesz.

A tőke keletkezésének történelmi előfeltételei: először, bizonyos mennyiségű pénz felhalmozódása egyes személyek kezében, általában az árutermelésnek aránylag magas fejlődési fokán és másodszor, olyan kettős értelemben „szabad" munkások, akiknek szabadságukban áll munkaerejüket mindennemű akadályozástól vagy korlátozástól mentesen áruba bocsátani, másrészt szabadok oly értelemben is, hogy megfosztották őket a földtől és általában a termelési eszközöktől — gazdátlan munkások, „proletárok", akiknek munkaerejük árubabocsátásán kívül más megélhetési lehetőségük nincsen.

Az értéktöbblet növelése két fő módon lehetséges: a munkanap meghosszabbítása útján („abszolút értéktöbblet") és a szükséges munkaidő megrövidítése útján („viszonylagos értéktöbblet"). Az első módot elemezve, Marx nagyszerű képet rajzolja meg a munkásosztály harcának a munkanap megrövidítéséért és az államhatalom beavatkozásának a munkanap meghosszabbítása érdekében (a XIV—XVII. században), majd annak megrövidítése érdekében (a XIX. század gyári törvényhozása). „A tőke" megjelenése óta a munkásmozgalom története a világ minden civilizált országában az új tények ezreit és ezreit szolgáltatta ennek a képnek illusztrálására.

A viszonylagos értéktöbblet termelését elemezve, Marx vizsgálat alá veti azt a három fő történeti stádiumot, amelyen a munka termelékenységének emelése a kapitalizmus alatt keresztülment; ezek: 1. az egyszerű kooperáció; 2. a munkamegosztás és a manufaktura; 3. a gépek és a nagyipar. Hogy milyen alaposan fedte fel e ponton Marx a kapitalizmus fejlődésének alapvető, tipikus vonásait, az többek közt abból is látható, hogy az orosz úgynevezett „háziipar" („kusztár" ipar)

vizsgálata gazdag anyagot szolgáltat az említett három stádium első kettőjének illusztrálására. A gépekkel dolgozó nagyipar forradalmasító hatása pedig, amint azt Marx 1867-ben leírta, az azóta eltelt fél évszázad alatt egész sor „új" országban (Oroszországban, Japánban stb.) is nyilvánvalóvá lett.

De menjünk tovább. Rendkívül fontos és új Marxnál a *tőkefelhalmozás elemzése*, vagyis annak a ténynek az elemzése, ahogy az értéktöbblet egy része tőkévé változik át, olymódon, hogy ezt a részt a kapitalista nem saját szükségleteinek vagy szeszélyeinek kielégítésére fordítja, hanem újabb termelésre. Marx kimutatta, hogy az egész megelőző klasszikus politikai gazdaságtan (kezdve Adam Smith-en) tévedett, amikor azt hitte, hogy az egész tőkésített értéktöbblet változó tőkévé lesz. A valóságban ez az értéktöbblet megoszlik a *termelési eszközök* és a változó tőke között. A kapitalizmus fejlődésének és szocializmussá való átváltozásának folyamatában óriási jelentősége van annak a ténynek, hogy az össztőkének az a része, amely az állandó tőkére esik, gyorsabban nő, mint az a rész, amely a változó tőkére esik.

Amikor a tőkefelhalmozás meggyorsítja a munkásoknak a gépek által való kiszorítását és létrehozza a gazdagság és a nyomor két pólusát, egyszersmind megteremti az úgynevezett „ipari tartalékshereget", a munkások „viszonylagos fölöslegét", a „kapitalista túlnépesedést", mely a legkülönbözőbb formákban jelentkezik és a tőkének lehetővé teszi a termelés rendkívül gyors kibővítését. Ez a lehetőség, kapcsolatban a hitellel és a tőkének termelési eszközökben való felhalmozásával, többek között megadja a kulcsot azoknak a túltermelési *válságoknak* a megértéséhez is, melyek a kapitalista országokban eleinte átlag minden tíz évben, később pedig nagyobb és kevésbbé határozott időközökben rendszeresen bekövetkeztek. A kapitalizmus talaján végbemenő tőkefelhalmozástól meg kell különböztetni az úgynevezett eredeti tőkefelhalmozást: a dolgozók erőszakos elválasztását a termelési eszközöktől, a parasztok elűzését földjeikről, a községi földek elrablását, a gyarmatok, államadósságok és védővámok rendszerét stb. Az „eredeti tőkefelhalmozás" létrehozza az egyik póluson a „szabad" proletárt, a másikon a pénztulajdonost, a tőkést.

„*A tőkés felhalmozás történelmi tendenciáját*" Marx a következő híres szavakkal jellemzi:

„A közvetlen termelők kisajátítását a legkíméletlenebb vandalizmussal és a leggyalázatosabb, legpiszkosabb, legkicsinyesebben gyűlölködő szenvedélyek ösztönzésére hajtják végre. A «tulajdonos» (paraszt és kézműves*) *saját munkájával szerzett*, úgyszólván az egyes független *munkásegyénnek munkája feltételeivel való egybenövésén alapuló magántulajdont* kiszorítja *a tőkés magántulajdon*, mely idegen, de formailag szabad munka kizsákmányolásán alapszik... Ami most kisajátítandó, az többé nem a munkás, aki maga gazdálkodik, hanem a sok munkást kizsákmányoló tőkés.

Ez a kisajátítás maga a *tőkés termelés benső* törvényeinek játéka útján, *a tőkék központosodása* útján megy végbe. Egy-egy tőkés sok tőkést üt agyon. Ezzel a központosodással, vagyis *sok tőkésnek kevesek által történő kisajátításával* karöltve kifejlődik a munkafolyamat mindnagyobb méretű kooperatív** formája, a tudomány tudatos technikai alkalmazása, a föld tervszerű közös kiaknázása, a munkaeszközök átváltozása csak közösen alkalmazható munkaeszközökké, minden termelési eszköz gazdaságosabb kihasználása azáltal, hogy kombinált, társadalmi munka közös termelési eszközeiként használják őket, minden nép bevonása a világpiac hálózatába s ezzel a tőkés rendszer nemzetközi jellege. A tőkemágnások egyre csökkenő számával, akik ennek az átalakulási folyamatnak minden előnyét bitorolják és kizárólagos birtokukba veszik, nő az ínség, a nyomás, a szolgaság, a lesüllyedés, a kizsákmányolás, de nő az egyre duzzadó és maga a tőkés termelési folyamat szerkezete által iskolázott, egyesített és megszervezett munkásosztály felháborodása is. *A tőke monopóliuma bilincsévé lesz* annak *a termelési módnak*, amely vele és az ő uralma alatt érte el virágzását. A termelési eszközök központosodása és a munka társadalmasodása olyan fokra hágnak, ahol már nem férnek meg tőkés burkukban. A burkot szétrepesztik. *Üt a tőkés magántulajdon végórája. A kisajátítókat kisajátítják.*" („A tőke" I. köt.)***

Rendkívül fontos és új továbbá az az analízis, melyet Marx „A tőke" II. kötetében a társadalmi tőkének mint egésznek, újratermeléséről ad. Marx itt is tömegjelenséget elemez, nem individuális jelenséget, a társadalom gazdaságának nem valamely töredékét vizsgálja, hanem az egész gazdaságot a

---

* Lenin betoldása. — *Szerk.*

** Kooperáció — együttműködés, összeműködés. — *Szerk.*

*** *Marx.* A tőke. I. köt. Huszonnegyedik fejezet. 7. pont. Id. kiadás 823—824. old. — *Szerk.*

maga egészében. A közgazdaság klasszikusainak előbb említett tévedését helyesbítve, Marx az egész tarsadalmi termelést két nagy részre osztja: I. a termelési eszközök termelésére s II. a fogyasztási eszközök termelésére, és számadatokkal támogatott példák segítségével részletesen megvizsgálja a társadalom össztőkéjének, mint egésznek körforgását, mind a régi méretekben maradó újratermelés, mind pedig a tőkefelhalmozódás esetében. „A tőke" III. kötete az átlagos profitráta (haszonhányad) képződésének kérdését oldja meg az értéktörvény alapján. Óriási lépéssel vitte előre Marx a gazdasági tudományt azzal, hogy elemzésénél gazdasági tömegjelenségeket, a társadalmi gazdaság egészét veszi alapul, nem pedig egyes eseteket vagy a verseny felületén mozgó jelenségeit, ahogy azzal a vulgáris politikai gazdaságtan, vagy a modern „határhaszonelmélet" szokta beérni. Marx először az értéktöbblet keletkezését elemzi s csak aztán tér át arra, hogyan bomlik szét az értéktöbblet profitra, kamatra és földjáradékra. A profit az értéktöbbletnek a vállalatba befektetett egész tőkéhez való viszonya. A „magas szerves összetételű" tőke (vagyis az olyan tőke, melynél az állandó tőke az átlagos társadalmi aránynál nagyobb mértékben van túlsúlyban a változó tőkével szemben) az átlagosnál alacsonyabb profitrátát ad. Az „alacsony szerves összetételű" tőke — az átlagosnál magasabbat. A tőkék közötti verseny, azoknak szabad átmenetele az egyik termelési ágból a másikba, a profitrátát mindkét esetben az átlagos színvonalra vezeti vissza. Valamely adott társadalom áruinak összértéke egybeesik az összes áruk árának összegével, az egyes vállalatokban és egyes termelési ágakban azonban az áruk, a verseny hatása alatt, nem értékükön kerülnek eladásra, hanem *termelési árukon*, amely egyenlő a rájuk fordított tőke összegével, hozzáadva az átlagos profitot.

Ilymódon azt a közismert és elvitathatatlan tényt, hogy az árak eltérnek az értékektől s hogy a profit kiegyenlítődik, Marx teljesen megmagyarázta az értéktörvény alapján, mert az összes áruk értékének összege egybeesik az árak összegével. A (társadalmi) értéknek az (egyéni) árakkal való ez a kiegyenlítődése azonban nem egyszerű, nem közvetlen, hanem igen bonyolult folyamat: egészen természetes, hogy olyan társadalomban, mely szétszórt árutermelőkből áll, akiket kizárólag a piac köt össze, a törvényszerűség nem nyilvánulhat meg

máskép, mint átlagos, társadalmi, tömegméretekben érvényesülő törvényszerűség formájában, úgy, hogy az egyik vagy másik oldalra történő egyéni kilengések kölcsönösen kiegyenlítik egymást.

A munka termelékenységének emelkedése azt jelenti, hogy az állandó tőke a változó tőkéhez viszonyítva gyorsabban növekszik. S minthogy az értéktöbblet nem az egész tőkének, csak a változó tőkének funkciója, érthető, hogy a profitráta (mely az értéktöbbletnek az egész tőkéhez, nemcsak annak változó részéhez való viszonyát fejezi ki) süllyedő tendenciát mutat. Marx részletesen elemzi ezt a tendenciát és egész sor olyan körülményt, melyek ezt a tendenciát eltakarják vagy ellene működnek.

Mellőzve a III. kötet néhány rendkívül érdekes fejezetének ismertetését, melyekben Marx az uzsoratőkét, a kereskedelmi tőkét és a pénztőkét tárgyalja, áttérünk a legfontosabbra: *a földjáradék* elméletére. A mezőgazdasági termékek termelési árát — annak következtében, hogy a földterület korlátozott s a kapitalista országokban maradéktalanul az egyes birtokosok kezében van — nem az átlagos minőségű földön és nem az átlagos piacra juttatási lehetőségek mellett folytatott termelés, hanem a legrosszabb minőségű földön s a legrosszabb piacrajuttatási lehetőségek mellett folytatott termelés termelési költségei határozzák meg. A különbség e között az ár között és a legjobb minőségű talajon (vagy a legkedvezőbb körülmények között) folytatott termelés termelési ára között adja a különbözeti vagy *differenciális* járadékot. Marx részletesen elemzi ezt a differenciális járadékot, kimutatva, hogy keletkezésének oka az egyes földdarabok különböző termékenysége, a földbe fektetett tőke különböző mennyisége, s ezzel kapcsolatban teljesen feltárja Ricardónak azt a tévedését (l. Marx „Értéktöbbletelméletek" c. művét is, ahol különösen figyelmet érdemel Rodbertuson gyakorolt kritikája), hogy differenciális járadék csak ott keletkezik, ahol jobb minőségű földekről egymásután rosszabb minőségűekre térnek át. Ellenkezőleg, vannak esetek, mikor a fordítottja igaz, amikor egyes földek (a mezőgazdasági technika haladása, városok fejlődése stb. következtében) egy bizonyos minőségű osztályból másikba mennek át, s így a „csökkenő földhozadék" hírhedt „törvénye" durva tévedésnek bizonyul, olyan kísérletnek, amely arra irányul, hogy a kapita-

lizmus fogyatékosságait, korlátozottságát és ellentmondásait a természetre hárítsák. Azonkívül, a profit egyenlősége az ipar minden ágában s általában a közgazdaság minden ágában a verseny teljes szabadságát, a tőkéknek egyik termelési ágból a másikba való szabad áramlását tételezi fel. A föld magántulajdona viszont monopóliumot teremt, ami akadályozza a tőkéknek ezt a szabad áramlását. Ennek a monopóliumnak következtében a mezőgazdaságban, melyet a tőkék összetételének viszonylagos alacsonysága s ennek folytán az egyéni profitráták viszonylagos magassága jellemez, a termékek nem kerülnek bele a profitráta kiegyenlítődésének teljesen szabad folyamatába: a földtulajdonosnak, mint monopolistának, megvan az a lehetősége, hogy az árakat az átlagosnál magasabb színvonalon tartsa s ezek a monopólárak hozzák létre az *abszolút földjáradékot.* A differenciális járadékot megszüntetni nem lehet mindaddig, amíg a kapitalista termelési mód fennáll, az abszolút járadékot viszont *lehet,* — például a föld nacionalizálása, annak állami tulajdonbavétele esetén. A föld nacionalizálása megtörné a föld magántulajdonosainak monopóliumát s ezzel a szabad verseny következetesebb, teljesebb mértékben való keresztülvitelét jelentené a mezőgazdaság terén. Ezért a radikális burzsoák, jegyzi meg Marx, a történelem folyamán nem egyszer léptek föl a föld nacionalizálásának eme progresszív, burzsoá követelésével, a burzsoázia többsége azonban visszariadt ettől a követeléstől, mert túlságosan közelről „érint" egy másik, napjainkban különösen nagy fontossággal bíró és különösen „érzékeny" monopóliumot: a termelési eszközök monopóliumát általában. Az átlagos tőkeprofitról és az abszolút földjáradékról szóló elméletnek kiválóan népszerű, rövid és világos kifejtését maga Marx adta 1862 augusztus 2-án Engelshez írott levelében. (V. ö. az 1862 augusztus 9-éről kelt levéllel.)

A földjáradék történetével kapcsolatban fontos utalnunk Marxnak arra az analízisére, melyben azt mutatja meg, hogy hogyan változik át a munkajáradék (mikor a paraszt a földesúr földjén teljesített munkájával hoz létre terméktöbbletet), természetben, vagyis termékekben fizetett járadékká (amikor a paraszt a saját földjén végzett munkával hoz létre terméktöbbletet, melyet aztán „gazdaságon kívüli erő kényszere" alatt szolgáltat be a földesúrnak), majd pénzjáradékká (ami nem egyéb, mint ugyanaz a természetbeni járadék, mely azon-

ban az árutermelés kifejlődése következtében pénzzé változik át; ilyen volt pl. a régi Oroszországban az ú. n. „obrok" [földbér]) és végül tőkés járadékká, amikor a paraszt helyét a földművelésben a tőkés vállalkozó foglalja el, aki a földet bérmunka segítségével műveli meg. A „tőkés földjáradék keletkezésének" ezzel az elemzésével kapcsolatban különösen ki kell emelnünk Marxnak néhány mélyreszántó gondolatát *a kapitalizmusnak a mezőgazdaságban való kifejlődéséről* (melyek különös fontossággal bírnak az olyan elmaradt országok szempontjából, mint amilyen Oroszország).

„A természetbeni járadéknak pénzjáradékká való átváltozásával ... nemcsak elkerülhetetlenül együttjár, de azt meg is előzi a pénzért bérmunkát vállaló nincstelen napszámosok osztályának keletkezése. Ennek az osztálynak keletkezése idején, amikor napszámosokkal még csak szórványosan találkozunk, a pénzbeli szolgáltatásokra kötelezett parasztok tehetősebbjei között szokássá válik az, hogy saját számlájukra mezőgazdasági bérmunkásokat zsákmányolnak ki, éppúgy, mint ahogy a hűbériség idején a tehetősebb jobbágyparasztok maguk is tartottak maguknak jobbágyokat. Ezeknél a parasztoknál ilymódon lassanként kialakult a lehetősége annak, hogy bizonyos vagyont gyűjtsenek, s így maguk is leendő tőkésekké váljanak. A földnek ama régi birtokosai között, akik maguk is dolgoznak, ilymódon valóságos melegágya támad az olyan kapitalista bérlőknek, akiknek fejlődése a tőkés termelés általános, a mezőgazdaság területén kívül végbemenő fejlődésétől függ." („A tőke" III. kötet, 2. rész, 332. old.) ... „A földműves nép egy részének kisajátítása és elűzése a munkásokkal együtt nemcsak létfenntartási cikkeiket és munkájuk anyagát teszi szabaddá az ipari tőke számára, hanem megteremti a belső piacot is" („A tőke" I. köt. 2. kiad. 668. old. németül).*

A falusi lakosság koldusbotra jutása és tönkremenetele viszont a tőke számára tartalék munkáshadsereg létrejöttét jelenti. Innen van az, hogy a kapitalista országokban mindenütt

„a falusi lakosság egy része állandóan ugrásra készen áll, hogy városi, vagyis manufaktúra-proletariátussá legyen ... (manufaktúrán itt minden nem mezőgazdasági ipar értendő). A viszonylagos túlnépesedésnek ez a forrása tehát állandóan folyik ...

* *Marx.* A tőke. I. köt. Huszonnegyedik fejezet. 5. pont. Id. kiadás 807—808. old. — *Szerk.*

A mezőgazdasági munkást tehát a bérminimumra szorítják, úgyhogy féllábával mindig a pauperizmus mocsarában áll" („A tőke" I. köt. 2. kiad. 668. old. németül).*

A kisüzemi termelés alapja az, hogy a paraszt által megmunkált föld a paraszt magántulajdona; ez a feltétele annak, hogy ez a kisüzemi termelés virágozzék s klasszikus formát öltsön. Ez a kisüzemi termelés azonban a termelésnek és a társadalomnak csak szűk, primitív kereteivel egyeztethető össze. A tőkés rendszerben

„a parasztok kizsákmányolása az ipari proletariátus kizsákmányolásától csak alakilag különbözik. A kizsákmányoló ugyanaz — a tőke. Az egyes tőkések az egyes parasztot a jelzálog és az uzsora útján zsákmányolják ki; a tőkésosztály pedig az állami adó útján zsákmányolja ki a parasztosztályt" . . .** „A paraszt parcellája (kis földdarabja) már csak ürügy, mely a tőkésnek lehetővé teszi, hogy a földből hasznot, kamatot és járadékot facsarjon ki, a parasztra bízva azt, hogyan jut a maga munkabéréhez".***

A paraszt rendszerint még a munkabérnek egy részét is átengedi a tőkés társadalomnak, vagyis a tőkések osztályának, lesüllyedve — „a magántulajdonos külszíne alatt" — az írországi bérlő színvonalára („Osztályharcok Franciaországban").**** Miben rejlik mármost az

„egyik oka annak, hogy azokban az országokban, ahol a kis parasztbirtok a túlnyomó, a gabona ára alacsonyabb, mint azokban az országokban, ahol a tőkés termelési mód az uralkodó?" („A tőke" III. köt. 2. rész, 340. old. németül).

Abban, hogy a paraszt terméktöbbletének egy részét ellenérték nélkül leadja a társadalomnak (vagyis a tőkések osztályának).

„Következésképpen (a gabonának és egyéb mezőgazdasági termékeknek) ez az alacsony ára a termelők szegénységének és

---

* *Marx.* A tőke. I. köt. Huszonharmadik fejezet. 4. pont. Id. kiadás 695—696 old. — *Szerk.*

** *Marx* Osztályharcok Franciaországban (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 21—23 sz.) Szikra 1948. 121. old. — *Szerk.*

*** *Marx* Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 40—41. sz.) Szikra 1949. 102. old. — *Szerk.*

**** *Marx.* Osztályharcok Franciaországban. Id. kiadás 120. old. — *Szerk.*

semmiképpen sem munkájuk termelékenységének eredménye". („A tőke" III. köt. 2. rész, 340. old. németül.)

A kis földtulajdon, a kisüzemi termelésnek ez a természetes formája, a kapitalizmus alatt lezüllik, megsemmisül, elpusztul.

„A parcellatulajdon természeténél fogva kizárja: a munka társadalmi termelőerőinek fejlődését, a munka társadalmi formáit, a tőkék társadalmi összpontosítását, a nagyban való állattenyésztést, a tudománynak egyre nagyobb mértékben való alkalmazását. Az uzsora- és adórendszer mindenütt szükségképpen nyomorba dönti a parasztot. A tőkének földvásárlásra való fordítása elvonja ezt a tőkét attól, hogy a föld megművelésébe fektessék be. A termelési eszközöknek végnélküli szétforgácsolása, s maguknak a termelőknek végnélküli szétszórása."*

(A szövetkezetek, vagyis a kisparasztok egyesülései, bár rendkívül nagy burzsoá-progresszív szerepet játszanak, ezt a tendenciát csak gyöngíteni tudják, de kiküszöbölni nem; azonkívül azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a szövetkezetek sokat nyujtanak a tehetős parasztoknak, de vajmi keveset, sőt majdnem semmit a szegények tömegeinek; továbbá, hogy ezek a szövetkezetek maguk is a bérmunka kizsákmányolóivá lesznek.)

„Az emberi erő óriási fecsérlése. A termelés feltételeinek egyre fokozódó rosszabbodása és a termelési eszközök egyre fokozódó drágulása — ez a parcella (kis) tulajdon törvénye."**

A termelőfolyamat kapitalista átalakulása a mezőgazdaságban csakúgy, mint az iparban, csupán „a termelők mártíromságának" árán megy végbe.

„A mezőgazdasági munkások szétszórása nagy területen megtöri ellenállóerejüket, míg a koncentráció a városi munkásokét növeli. Mint a városi iparban, a modern mezőgazdaságban is a termelőerő növelésének és a munka nagyobb folyósításának az ára magának a munkaerőnek elpusztítása és elsorvasztása. S a tőkés mezőgazdaság minden haladása nemcsak abban a művészetben haladás, hogyan kell a munkást, hanem egyszersmind abban is, hogyan kell a talajt megrabolni... A tőkés termelés tehát csak úgy fejleszti a társadalmi termelőfolyamat technikáját és kom-

* *Marx.* A tőke. III. köt. 47. fejezet, 5. pont (németül). — *Szerk.*
** Ugyanott.

binációját, hogy közben ugyanakkor aláássa minden gazdagság forrását: a földet és a munkást." („A tőke" I. köt., a 13. fej. vége.)*

A szocializmus

Az előbbiekből látható, hogy Marx a tőkés társadalom szocialista társadalommá való átváltozásának elkerülhetetlenségét egyedül és kizárólag a mai társadalom gazdasági mozgási törvényéből vezeti le. A munka társadalmasítása, mely ezer és ezer formában egyre gyorsabban és gyorsabban halad előre, s amely a Marx halála óta eltelt félévszázad alatt különösen szembeötlően jutott kifejezésre a nagyüzemi termelés, a tőkések kartelljeinek, szindikátusainak és trösztjeinek növekedésében, valamint a finánctőke méreteinek és hatalmának óriási növekedésében: ez a szocializmus elkerülhetetlen eljövetelének fő anyagi alapja. Ennek az átalakulásnak intellektuális és morális mozgatója és fizikai megvalósítója a proletariátus, melyet maga a kapitalizmus nevelt meg. A proletariátusnak a burzsoázia ellen folytatott harca, mely különböző és tartalomban egyre gazdagabb formákat ölt, elkerülhetetlenül politikai harccá lesz, mely a politikai hatalomnak a proletariátus által való meghódítására („a proletariátus diktatúrája") irányul. A termelés társadalmasítása szükségképpen odavezet, hogy a termelési eszközök a társadalom tulajdonába mennek át, vagyis a „kisajátítók kisajátításához". Ennek az átmenetnek közvetlen folyománya lesz: a munka termelékenységének óriási méretű emelkedése, a munkanap megrövidülése, a primitív, felaprózott kisüzemi termelés maradványainak, romjainak felváltása tökéletesített kollektív munkával. A kapitalizmus végleg széttépi a mezőgazdaság és ipar közötti kapcsolatot, ugyanakkor azonban fejlődésének legmagasabb fokán ennek a kapcsolatnak új elemeit készíti elő. Az ipar és földművelés egyesítését a tudomány tudatos alkalmazása és a kollektív munka kombinációja alapján, az emberiség új települési módját (amely megszünteti majd a falunak elhanyagolt, a külvilágtól elszigetelt, elvadult helyzetét ugyanúgy, mint óriási embertömegeknek a nagyvárosokban való természetellenes összezsúfolását). A modern

* *Marx.* A tőke. I. köt. Tizenharmadik fejezet. Id. kiadás 546—547. old. — *Szerk.*

ARCHAEOLÓGIAI INTÉZET KLASSZIKA

kapitalizmus legmagasabb formái a család új formáját készítik elő, új viszonyokat teremtve a nő helyzetében és a serdülő új nemzedék nevelése terén: a női és a gyermekmunka, a patriarchális családi élet felbomlása a kapitalizmus folytán, a modern társadalomban elkerülhetetlenül a legborzasztóbb, legnyomorultabb és legvisszataszítóbb formákat öltik. Ennek ellenére azonban

> „a nagyipar azáltal, hogy a nőknek, fiataloknak és mindkét nembeli gyermekeknek a ház területén túl a társadalmilag szervezett termelő folyamatokban döntő szerepet biztosít, megteremti az új gazdasági alapot a család és a nemek viszonyának magasabb formája számára. Természetesen éppolyan dőreség a család keresztény-germán formáját abszolútnak vélni, mint a régi görög vagy a keleti formát, amelyek egyébként egymás között történelmi fejlődési sort alkotnak. Ugyanígy az is világos, hogy a kombinált munkaszemélyzet mindkét nembeli és a legkülönbözőbb korú egyénekből való összetevődésének, bár a természetes fejlődés során kialakult brutális tőkésformájában, ahol a munkás van a termelő folyamatért és nem a termelő folyamat a munkásért, a romlás és a rabszolgaság forrása, megfelelő viszonyok között, fordítva, a humánus fejlődés forrásává kell átváltoznia." („A tőke" I. köt., a 13. fej. vége, németül).*

A gyári rendszer megmutatja nekünk, hogy

> „*a jövő nevelésének csirája* bontakozott ki, amely egy bizonyos koron túl valamennyi gyermek számára a termelőmunkát *oktatással és tornával* kapcsolja össze, nemcsak mint a társadalmi munka fokozására szolgáló módszert, hanem mint olyan módszert, amely egyedül alkalmas sokoldalúan fejlett emberek termelésére." (Ugyanott.)**

Ugyanerre a történeti alapra helyezi Marx szocializmusa a nemzetiségi kérdést és az állam kérdését is; történeti alapra nemcsak abban az értelemben, hogy megmagyarázza a multat, de a jövő merész előrelátása és a megvalósítására irányuló merész gyakorlati tevékenység értelmében is. A nemzetek a társadalmi fejlődés burzsoá korszakának elkerülhetetlen termékei, elkerülhetetlen formái. A munkásosztály nem erősödhe-

---

* *Marx.* A tőke. I. köt. IV. szakasz, 13. fejezet, 9. pont. Id. kiadás 530—531. old. — *Szerk.*

** Ugyanott, 524. old.

tett meg, nem férfiasodhatott meg, nem formálhatta meg magát másképp, csak úgy, hogy „a nemzet keretein belül rendezkedett be", „nemzeti" volt („bár egyáltalában nem olyan értelemben, ahogy azt a burzsoázia értelmezi"). A kapitalizmus fejlődése azonban egyre jobban rombolja a nemzeti válaszfalakat, megszünteti a nemzeti elkülönülést, a nemzeti antagonizmusok helyébe osztályantagonizmusokat állít. Ezért a fejlett kapitalista országokban teljes mértékben igaz az, hogy „a munkásoknak nincs hazájuk" és hogy a munkásoknak, legalább is a civilizált országok munkásainak „egyesült erőfeszítése" — „a proletariátus felszabadításának egyik első előfeltétele" („Kommunista kiáltvány").* Az állam, ez a szervezett erőszak, szükségszerűen jött létre a társadalom fejlődésének bizonyos fokán, mikor a társadalom összebékíthetetlen osztályokra szakadt, mikor a társadalom nem tudott volna tovább fennállni, látszólag a társadalom fölött álló s bizonyos mértékben attól elkülönült „hatalom" nélkül. Az állam, melyet az osztályellentétek hoztak létre,

> „a leghatalmasabb, a gazdaságilag uralkodó osztály állama, amely osztály az állam segítségével politikailag is uralkodó osztállyá válik és így új eszközökre tesz szert az elnyomott osztály fékentartására és kizsákmányolására. Így az ókori állam mindenekelőtt a rabszolgatartók állama volt a rabok fékentartására, a hűbéri állam — a nemesség szerve a jobbágyparasztok és féljobbágyok fékentartására, a modern, képviseleti állam pedig a tőke eszköze a bérmunka kizsákmányolására" (Engels. „A család, a magántulajdon és az állam eredete", amelyben Engels a saját és Marx közös nézeteit fejti ki).**

Ezt a tényt még a burzsoá állam legszabadabb és leghaladottabb formája, a demokratikus köztársaság sem szünteti meg; ami változik, az csak a dolog formája (a kormány kapcsolata a tőzsdével, az államhivatalnokok és a sajtó stb. — egyenes vagy közvetett — korrupciója). A szocializmus, mely az osztályok megszüntetéséhez vezet, elvezet egyúttal az állam megszüntetéséhez is.

---

* *Marx—Engels.* A kommunista kiáltvány. Id. kiadás 50. old. — *Szerk.*

** *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Szikra 1949. (IX. fejezet.) 176. old. — *Szerk.*

„Az első ténykedés — írja Engels az „Anti-Dühring"-ben — melyjyel az állam valóban, mint az egész társadalom képviselője lép fel — a termelőeszközök birtokbavétele a társadalom nevében — egyszersmind utolsó önálló ténykedése az államnak, mint államnak. Valamely államhatalom beavatkozása társadalmi viszonyokba, fokozatosan minden téren feleslegessé válik és azután magától elalszik. A személyeken való kormányzás helyébe a dolgok igazgatása és a termelési folyamatok vezetése lép. Az államot nem «szüntetik meg», az állam *elhal*."* „Az a társadalom, mely a termelést a termelők szabad és egyenjogú egyesülésének alapján szervezi újjá, odahelyezi majd az egész államgépezetet, ahová akkor való lesz: a régiségek múzeumába, a rokka és bronzbalta mellé" (Engels. „A család... eredete").**

Végül arra a kérdésre vonatkozóan, hogy milyen állást foglal el Marx szocializmusa a kisparasztság irányában, mely a kisajátítók kisajátításának korszakában is fennmarad még, Engelsnek egy nyilatkozatára kell utalnunk, amelyben Marx gondolatai nyernek kifejezést:

„Ha majd az államhatalom birtokában leszünk, nem gondolhatunk arra, hogy a kisparasztokat erőszakkal sajátítsuk ki (mindegy, hogy kártalanítással vagy anélkül), mint ahogy ezt a nagy földbirtokosokkal kénytelenek leszünk megtenni. A kisparasztok irányában feladatunk mindenekelőtt abban fog állani, hogy magánüzemüket és magántulajdonukat szövetkezeti alapra vezessük át, nem erőszakos úton, hanem példaadással és azzal, hogy e célra társadalmi segítséget nyujtunk nekik. S akkor, természetesen, lesz elegendő anyagi eszközünk ahhoz, hogy a parasztságnak bebizonyítsuk az ilyen átmenet előnyeit, amelyeket már most meg lehet vele értetni" (Engels. „Az agrárkérdéshez Nyugaton", orosz kiadás 17. old. Németül a „Neue Zeit"-ben jelent meg).***

A proletár osztályharc taktikája

Marx, miután már 1844—45-ben felderítette a régi materializmus egyik főfogyatékosságát, mely abban áll, hogy nem tudta megérteni a forradalmi gyakorlati tevékenység fel-

* *Engels.* Anti-Dühring. III. rész, II. fejezet. Id. kiadás 266. old. — *Szerk.*

** *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Id. kiad. (IX. fejezet.) 177. old. — *Szerk.*

*** *Engels.* A parasztkérdés Franciaországban és Németországban (1894 november). „Die Neue Zeit" XIII/1. köt. 394. old. — *Szerk.*

tételeit, nem tudta értékelni annak jelentőségét, elméleti tanulmányai mellett egész életén át mindig lankadatlan figyelmet fordított a proletár osztályharc taktikai kérdésére is. E tekintetben óriási anyagot nyujt Marxnak *minden* munkája, de főleg Engels-szel való levélváltása, mely négy kötetben 1913-ban jelent meg. Ez az anyag még korántsincs teljesen összegyüjtve, nincs összefoglalva, nem tanulmányozták eléggé, nem dolgozták fel. Ezért itt mindössze néhány egészen általános és rövid megjegyzésre kell szorítkoznunk, hangsúlyozva, hogy Marx méltán állította: az olyan materializmus, amelynek *ez* az oldala hiányzik — félbenmaradt, egyoldalú, holt materializmus. A proletariátus taktikájának alapvető feladatát Marx a maga dialektikus-materialista világszemléletének összes kiinduló tételeivel szoros összhangban állapította meg. Az élenjáró osztály taktikája csak akkor lehet helyes, ha arra támaszkodik, hogy objektív módon számbaveszi az adott társadalom kivétel nélkül valamennyi osztálya kölcsönös viszonyainak összességét, vagyis, hogy számol ennek a társadalomnak objektív fejlődési fokával és más társadalmakhoz való kölcsönös viszonyával. Emellett az összes osztályokat és minden országot nem sztatikusan, hanem dinamikusan kell vizsgálat tárgyává tenni, vagyis nem mozdulatlanságuk állapotában, hanem mozgásukban (amely mozgásnak törvényei az egyes osztályok gazdasági létfeltételeiből folynak). A mozgást ismét nemcsak a mult szempontjából, de a jövő szempontjából is szemügyre kell venni, mégpedig nem az „evolucionisták" sekélyes értelmezésében, akik csak a lassú változásokat látják, hanem dialektikusan: „Húsz év az effajta nagy fejlődésekben nem több egy napnál — írta Marx Engelsnek —, bár később viszont jöhetnek olyan napok, melyek húsz évet foglalnak össze". („Levélváltás" III. köt. 127. old.)* A proletariátus taktikájának a fejlődés minden fokán, minden pillanatban számolnia kell az emberiség történelmének ezzel az elkerülhetetlen objektív dialektikájával, úgyhogy egyrészről felhasználja az élenjáró osztály öntudatának, erejének és harcképességének fejlesztésére a politikai pangás, illetve a csigalassúságú, úgynevezett „békés" fejlődés korszakait, másrészről ennek a felhasználásnak egész munkáját az adott osztály mozgásának „végcélja" irányában folytatja,

* Marx — Engelshez 1863 ápr. 9. — *Szerk.*

azzal a céllal, hogy kinevelje ez osztályban a képességet nagy feladatainak gyakorlati megoldására azokban az eljövendő nagy napokban, „melyek húsz évet foglalnak össze". Különös fontossága van e kérdés tekintetében Marx két nyilatkozatának, — az egyik „A filozófia nyomorá"-ban, a proletariátus gazdasági harcára és gazdasági szervezeteire vonatkozólag, a másik a „Kommunista kiáltvány"-ban, a munkásosztály politikai feladataira vonatkozólag. Az első így szól:

> „A nagyipar az egymást nem ismerő emberek tömegét hozza össze egy helyen. A konkurrencia megosztja őket érdekeikben. De a munkabér megvédelmezése, ez a közös érdek a munkáltatóval szemben, egyesíti őket az ellenállás közös eszméjének jegyében... s megszületik az egyesülés. Az eredetileg elszigetelt egyesülések csoportokká alakulnak s az állandóan egyesült tőkével szemben az egyesülések fenntartása a munkások számára sokkal fontosabb lesz, mint a munkabér megvédelmezése... Ebben a harcban — ebben a valóságos polgárháborúban — egyesülnek és fejlődnek a jövő ütközeteinek összes elemei. Ehhez a ponthoz érve, az egyesülés politikai jelleget ölt."*

E szavakban a gazdasági harcnak és a szakszervezeti mozgalomnak programja és taktikája áll előttünk néhány évtizedre, arra az egész hosszú korszakra, amelyben a proletariátus erőt gyüjt „a jövő ütközete" számára. Ehhez járul még Marxnak és Engelsnek az angol munkásmozgalomra vonatkozó számos utalása — utalása arra, hogyan vált ki az ipar „felvirágzása" „a munkások megvásárlására" irányuló kísérleteket („Levélváltás Engels-szel" I. köt. 136. old.) avégből, hogy őket a harctól eltérítsék, — arra, hogy ez a felvirágzás általában hogyan „demoralizálja a munkásokat" (II. köt. 218. old.); hogyan „polgárosodik" el az angol proletariátus, olyannyira, hogy „ez a minden nemzetek legpolgáribbja" (az angol) „nyilvánvalóan végül oda akarja vinni a dolgot, hogy a burzsoázia mellett legyen egy polgári arisztokráciája és egy polgári proletariátusa is" (II. köt. 290. old.); hogyan illan el az angol proletariátusból a „forradalmi energia" (III. köt. 124. old.); hogyan kell hosszabb vagy rövidebb ideig várni arra, míg „az angol munkások megszabadulnak látszólagos burzsoá fertőzöttségüktől" (III. köt. 127. old.); hogy mennyire hiányzik az angol munkás-

* *Marx*. Anti-Proudhon. II. fej. 5. pont. — *Szerk.*

mozgalomból a „régi chartista hév" (1866. III. köt. 305. old.); hogyan jutnak az angol munkásvezérek ahhoz az általuk elfoglalt közbülső helyhez „a radikális burzsoá és a munkás között" (Holyoake-ról, IV. köt. 209. old.); hogy Anglia monopóliuma következtében s addig, amíg ez a monopólium fel nem borul, „a brit munkás semmiképp sem akar továbbmenni" (IV. köt. 433. old.*). A gazdasági harc taktikáját Marx, mint látjuk, itt a munkásmozgalom általános menetével *(és kimenetelével)* kapcsolatban bámulatosan átfogó, sokoldalú, dialektikus, valóban forradalmi szempontból vizsgálja.

A „Kommunista kiáltvány" a politikai harc taktikájára vonatkozólag a marxizmus következő alaptételeit állította fel:

> „A kommunisták a munkásosztály közvetlen céljaiért és érdekeiért küzdenek, de a jelen mozgalomban egyben a mozgalom jövőjét képviselik."**

Ez vezette Marxot, amikor 1848-ban támogatta az „agrárforradalom" pártját Lengyelországban, „azt a pártot, amely az 1846-i krakkói felkelést szervezte".*** Németországban 1848—49-ben Marx a szélső forradalmi demokráciát támogatta és soha később sem vont vissza semmit abból, amit abban az időben a taktikáról mondott. A német burzsoáziát Marx olyan elemnek tekintette, amely „kezdettől fogva hajlamos volt arra, hogy a népet elárulja" (csak a parasztsággal való szövetség hozhatta volna meg a burzsoáziának feladatai teljes megvalósítását) „és hogy a régi társadalom koronás képviselőjével megalkudjék". A német burzsoázia osztályhelyzetéről a burzsoádemokratikus forradalom korszakában Marx a következő összegező elemzést adta — ez az analízis különben mintája annak a materializmusnak, amely a társadalmat mozgásában vizsgálja, mégpedig a mozgásnak nem csupán a *mult* felé fordított oldaláról.

---

* Az ebben a bekezdésben idézett levelek kelte: Engels — Marxhoz 1851 febr. 5; Engels — Marxhoz 1857 dec. 17.; Engels — Marxhoz 1857 okt. 7.; Engels — Marxhoz 1863 ápr. 8.; Marx — Engelshez 1863 ápr. 9.; Marx — Engelshez 1866 ápr. 2.; Engels — Marxhoz 1869 nov. 19.; Engels — Marxhoz 1881 aug. 11. — *Szerk.*

** *Marx—Engels.* A kommunista kiáltvány. Id. kiadás 67. old. — *Szerk*

*** Ugyanott.

„... nem hisz önmagában, nem hisz a népben, a felső rétegek felé — morog, az alsó rétegektől — reszket ... a világot rengető vihar megfélemlítette ... semmiféle irányban nincs energiája, mindenfelől plagizál ... semmi kezdeményező képessége ... — átkozott aggastyán, aki arra van kárhoztatva, hogy egy életerős nép első ifjúi felbuzdulását saját elaggott érdekei szerint vezesse ..." („Neue Rheinische Zeitung", 1848; l. „Irodalmi hagyaték", III. köt. 212. old.)*

Körülbelül húsz évvel később, Engelshez írott levelében Marx az 1848-as forradalom sikertelenségének oka gyanánt azt jelölte meg, hogy a burzsoázia már a szabadságért való puszta harc kilátásának is fölébe helyezte a rabsággal való megbékélést (III. köt. 224. old.).** Amikor az 1848—1849-es forradalom korszaka befejeződött, Marx élesen fellépett mindazok ellen, akik forradalmasdit akartak játszani (a Schapper és Willich ellen folytatott harc), azt követelte, hogy tanuljanak meg ennek az új korszaknak megfelelően dolgozni, amely látszólag „békésen" készíti elő az új forradalmakat. Hogy mily szellemben folytatandó munkát követelt Marx, az kiderül a németországi helyzetről a legfeketébb reakció idejéből, 1856-ból származó következő értékeléséből:

„Németországban minden attól fog függeni, hogy lehetséges lesz-e a proletárforradalmat a paraszttháborúnak valamiféle második kiadásával támogatni" („Levélváltás Engels-szel." II. köt. 108. old.).***

Amíg Németországban a demokratikus (burzsoá) forradalom be nem fejeződött, Marx a szocialista proletariátus taktikájának kérdésében minden figyelmét a parasztság demokratikus energiájának fejlesztésére fordította. Lassalle-ról többek közt éppen azért volt azon a véleményen, hogy „objektíve elárulta az egész munkásmozgalmat Poroszországnak" (III. köt. 210. old.****), mert Lassalle a földesurak és a porosz nacionalizmus szekerét tolta.

„Aljasság — írta Engels 1865-ben, megvitatva Marx-szal a sajtó-

* Aus dem literarischen Nachlass. Id. kiadás III. kőt. 213. old. — *Szerk.*
** Marx — Engelshez, 1865 febr. 11. — *Szerk.*
*** Marx — Engelshez, 1856 ápr. 16. — *Szerk.*
**** Engels — Marxhoz, 1865 jan. 27. — *Szerk.*

ban közlendő közös nyilatkozatukat —, amikor valaki egy túlnyomóan földművelő országban az ipari munkások nevében csakis a burzsoáziát támadja, de amellett egy szót sem szól a mezőgazdasági proletariátusnak a feudális nemesség által való patriarchális, deressel súlyosbított kizsákmányolásáról" (III. köt. 217. old.*).

Az 1864—1870-es évek periódusában, amikor Németországban a burzsoá-demokratikus forradalom befejező korszaka, az a korszak, amelyben Poroszország és Ausztria kizsákmányoló osztályainak harca akörül, hogy ilyen vagy amolyan módon fejezzék-e be ezt a *felülről* csinált forradalmat, vége felé járt — Marx nemcsak a Bismarck-kal kacérkodó Lassalle-t ítélte el, de rendreutasította Liebknechtet is, aki „osztrákbarát" lett és a partikularizmust vette védelmébe. Marx forradalmi taktikát követelt, amely egyformán kíméletlenül harcol Bismarck ellen is, meg az osztrák-barátok ellen is, olyan taktikát, amely ne a „győzteshez" — a porosz junkerhez — igazodjék, hanem haladéktalanul újra felvegye a forradalmi harcot ellenük azon az *új talajon is*, amelyet a porosz katonai sikerek hoztak létre („Levélváltás Engels-szel" III. köt. 134., 136., 147., 179., 204., 210., 215., 418., 437., 440—441. old.**). Az Internacionále 1870 szeptember 9-én kelt híres felhívásában Marx óva intette a francia proletariátust a túlkorai felkeléstől, de amikor az mégis kitört (1871), akkor Marx elragadtatással üdvözölte az „eget ostromló" tömegek forradalmi iniciatíváját (Marx levele Kugelmannhoz).*** Az adott helyzetben, mint sok más helyzetben is, a forradalmi harc veresége Marx dialektikus materializmusa szempontjából kisebb rosszat jelentett a proletariátus harcának általános menete és *kimenetele* tekintetében, mint az elfoglalt állásokról való lemondás, azoknak harc nélkül való feladása: ez a feladás demoralizálta volna a proletariátust, aláásta volna harcképességét. Marx teljes mértékben értékelte a harc legális

---

* Engels — Marxhoz, 1865 febr. 5. — *Szerk.*

** Lenin a következő levelekre utal: Marx — Engelshez 1863 jún. 11.; Marx — Engelshez 1863 jún. 12.; Engels — Marxhoz 1863 nov. 24.; 1864 szept. 4.; Marx — Engelshez 1864 dec. 10.; Engels — Marxhoz 1865 jan. 27.; Marx — Engelshez 1865 febr. 3.; Engels — Marxhoz 1867 okt. 22.; 1867 dec. 6.; Marx — Engelshez 1867 dec. 17.; Engels — Marxhoz 1867 dec. 19. — *Szerk.*

*** Marx — Kugelmannhoz 1871 ápr. 12. — *Szerk.*

eszközeinek kihasználását a politikai pangásnak s a burzsoá legalitás virágzásának korszakaiban, ezért 1877—1878-ban a szocialisták elleni kivételes-törvény kibocsátása után élesen elítélte J. Most „forradalmi frázisait", de nem kevésbbé élesen, ha ugyan nem még élesebben, támadta azt az opportunizmust, amely akkor ideiglenesen úrrá lett a hivatalos szociáldemokrata párton, amely nem tanusított azonnal kellő szilárdságot, kitartást, forradalmiságot, készséget arra, hogy feleletül a kivételes-törvényre, az illegális harc útjára térjen át (Marx levelei Engelshez, IV. köt. 397., 404., 418., 422., 424. old.,* v. ö. a Sorgé-hoz írt levelekkel).

A megírás ideje: 1914 július—november

* Lenin a következő levelekre utal: Marx — Engelshez 1877 júl. 23.; 1877 aug. 1.; Engels — Marxhoz 1879 aug. 20.; 1879 szept. 9.; Marx — Engelshez 1879 szept. 10. — *Szerk.*

ENGELS FRIGYES

Milyen lángész tűnt le,
Mily szív szűnt meg dobogni!

1895 augusztus 5-én (régi naptár szerint július 24-én) Londonban elhúnyt Engels Frigyes. Barátja, Marx Károly után (meghalt 1883-ban) Engels volt a modern proletariátus legnagyszerűbb tudósa és tanítója az egész civilizált világban. Amióta a sors összehozta Marx Károlyt és Engels Frigyest, a két barát életműve közös ügyükké lett. Ezért, hogy megérthessük, hogy mit adott Engels a proletariátusnak, teljesen tisztában kell lennünk azzal, hogy mi a jelentősége Marx tanításának és tevékenységének a modern munkásmozgalom fejlődésében. Marx és Engels először mutatták meg, hogy a munkásosztály, követeléseivel együtt, szükségszerű terméke a mai gazdasági rendnek, amely a burzsoáziával együtt elkerülhetetlenül megteremti és megszervezi a proletariátust; megmutatták, hogy nem egyes nemeslelkű személyek jóindulatú próbálkozásai szabadítják meg az emberiséget a ránehezedő nyomortól, hanem a szervezett proletariátus osztályharca. Marx és Engels tudományos munkáikban először fejtették ki, hogy a szocializmus nem rajongók kigondolása, hanem a termelőerők fejlődésének végcélja és szükségszerű eredménye a modern társadalomban. Az egész írott történelem mindeddig az osztályharc története volt, egyes társadalmi osztályok uralmának és győzelmének története más osztályok felett. És ez folytatódni fog mindaddig, amíg el nem tűnnek az osztályharc és az osztályuralom alapjai — a magántulajdon és az anarchikus társadalmi termelés. A proletariátus érdekei ezeknek az alapoknak megszüntetését követelik és ezért ellenük kell irányulnia a szervezett munkások öntudatos osztályharcának. Minden osztályharc pedig politikai harc.

Marx és Engels nézeteit most elsajátította a felszabadí-

tásáért harcoló egész proletariátus, de amikor a 40-es években a két barát részt vett korának szocialista irodalmában és társadalmi mozgalmaiban, az ilyen nézetek teljesen újak voltak. Akkor sok volt a tehetséges és tehetségtelen, becsületes és becstelen ember, akik belevetették magukat a politikai szabadságért folyó harcba, a cárok, a rendőrség, a papok önkényuralma elleni harcba és nem láttak ellentétet a burzsoázia és a proletariátus érdekei között. Ezek az emberek még annak a gondolatától is irtóztak, hogy a munkások mint önálló társadalmi erő léphetnek fel. Másrészről sok olyan, néha zseniális álmodozó volt, aki azt gondolta, hogy csak meg kell győzni a hatalom urait és az uralkodó osztályokat a mai társadalmi rendszer igazságtalanságáról és akkor könnyű lesz megteremteni a földön a békét és az általános jólétet. Harc nélkül elérhető szocializmusról álmodoztak. Végül pedig majdnem valamennyi akkori szocialista és általában a munkásosztály barátai a proletariátusban csak *fekélyt* láttak és rémülve nézték, hogy az ipar növekedésével nő ez a fekély is. Ezért mindannyian azon törték a fejüket, hogy miként lehetne megállítani az ipar és a proletariátus fejlődését, megállítani a „történelem kerekét". A proletariátus fejlődésétől való általános félelemmel ellentétben Marx és Engels minden reményüket a proletariátus folytonos növekedéséhez fűzték. Mennél több a proletár, annál nagyobb a proletariátusnak, mint forradalmi osztálynak az ereje, annál közelebb van és annál lehetségesebb a szocializmus. Marx és Engels érdemeit a munkásosztály körül néhány szóban összefoglalhatjuk: önmegismerésre és öntudatra nevelték a munkásosztályt és az ábrándozások helyére a tudományt állították.

Ezért kell minden munkásnak Engels nevét és életét ismernie és ezért kell a mi gyüjteményes kötetünknek — melynek, mint összes közléseinknek, az a célja, hogy felébressze az orosz munkások osztályöntudatát — a modern proletariátus két nagy tanítója egyikének, Engels Frigyesnek életéről és működéséről is leírást tartalmaznia.

Engels 1820-ban született Barmen városában, a porosz királyság rajnai tartományában. Atyja gyáros volt. 1838-ban családi körülmények folytán kénytelen volt gimnáziumi tanulmányait félbeszakítani és segédi állást vállalt egy brémai kereskedelmi cégnél. A kereskedelemmel való foglalkozás nem akadályozta meg Engelst abban, hogy tudományos és politikai

képzettségét fejlessze. Már gimnazista korában meggyűlölte az önkényuralmat és a hivatalnoki önkényt. Filozófiai tanulmányai tovább vezették. Akkoriban a német filozófiában Hegel tanítása volt az uralkodó és Engels Hegel követőjévé lett. Maga Hegel ugyan az abszolutista porosz állam tisztelője volt, amelynek szolgálatában állt mint a berlini egyetem tanára, de Hegel *tanítása* forradalmi volt. Hegel hite az emberi értelemben és annak jogaiban és a hegeli filozófiának alaptétele, hogy a világ állandó változási és fejlődési folyamatban van, a berlini filozófus ama tanítványait, akik nem akartak a valósággal megbékülni, arra a gondolatra vezették, hogy a valósággal való harc is, a fennálló igazságtalanság és uralkodó rossz ellen való harc is az örök fejlődés világtörvényében gyökerezik. Ha minden fejlődik, ha az intézmények sorsa az, hogy más intézmények váltsák fel őket — miért tartson akkor örökké a porosz király vagy az orosz cár önkényuralma, egy elenyésző kisebbség gazdagodása az óriási többség rovására, a burzsoázia uralma a nép felett? Hegel filozófiája a szellem és az eszmék fejlődéséről beszélt, *idealista* filozófia volt. A szellem fejlődéséből vezette le a természet, az ember és az emberi, társadalmi viszonyok fejlődését. Marx és Engels, akik megtartották Hegel gondolatát az örök fejlődési folyamatról,* elvetették az előre elfogadott idealista szemléletet; az életet figyelve felismerték, hogy nem a szellem fejlődése magyarázza a természet fejlődését, hanem ellenkezőleg, a szellem a természetben, az anyagban leli magyarázatát... Hegellel és a többi hegeliánussal ellentétben Marx és Engels materialisták voltak. A világot és az emberiséget materialista szempontból nézték és azt látták, hogy miként az összes természeti jelenségek alapját materiális okok képezik, úgy az emberi társadalom fejlődését is az anyagi, a termelőerők fejlődése határozza meg. A termelőerők fejlődésétől függnek azok a viszonyok, melyekbe az emberek akkor lépnek egymással, amikor az emberi szükségletek kielégítésére szolgáló tárgyakat termelik. És ezekben a viszonyokban rejlik a társadalmi élet minden jelenségének, az emberi törekvéseknek, eszméknek és törvényeknek magyarázata. A termelőerők fejlődése olyan

* Marx és Engels nem egyszer mutattak rá arra, hogy szellemi fejlődésükben sokat köszönhetnek a nagy német filozófusoknak és különösen Hegelnek. „A német filozófia nélkül — mondja Engels — nem létezne tudományos szocializmus sem".

társadalmi viszonyokat teremt, melyek a magántulajdonra támaszkodnak, most azonban azt látjuk, hogy a termelőerők ugyanazon fejlődése elveszi a többségtől a tulajdont és azt az elenyésző kisebbség kezében összpontosítja. A termelőerők fejlődése megsemmisíti a mostani társadalmi rendszer alapját, a tulajdont, ez a fejlődés maga törekszik a cél felé, melyet a szocialisták tűztek maguk elé. A szocialistáknak csak meg kell érteniök, hogy a mai társadalomban elfoglalt helyzetük folytán milyen társadalmi erőnek érdeke az, hogy a szocializmus megvalósuljon és ezt az erőt át kell hatniok érdekeiknek és történelmi feladatuknak tudatával. Ez az erő — a proletariátus. Engels ezzel az erővel Angliában, az angol ipar központjában, Manchesterben ismerkedett meg, ahová 1842-ben költözött, amikor egy kereskedelmi vállalat szolgálatába lépett, amelynek egyik részvényese Engels apja volt. Itt Engels nemcsak azzal foglalkozott, hogy a gyár irodájában ült — bejárta a piszkos városnegyedeket, ahol a munkások tengődtek, saját szemével látta nyomorukat és ínségüket. De Engels nem elégedett meg személyes megfigyelésekkel, hanem mindent elolvasott, amit előtte az angol munkásosztály helyzetéről írtak, gondosan tanulmányozta mindazokat a hivatalos okmányokat, melyekhez hozzá tudott férni. E tanulmányok és megfigyelések gyümölcse volt 1845-ben megjelent könyve: „A munkásosztály helyzete Angliában". Fentebb már rámutattunk arra, hogy miben áll Engelsnek, mint „A munkásosztály helyzete Angliában" c. mű szerzőjének főérdeme. Engels előtt is igen sokan leírták a proletariátus szenvedéseit és mutattak rá arra, hogy a proletariátuson segíteni kell. Engels *elsőnek* mondotta, hogy a proletariátus *nemcsak* szenvedő osztály; hogy éppen ez a gyalázatos gazdasági helyzet, melyben a proletariátus van, löki feltartóztathatatlanul előre és kényszeríti arra, hogy harcoljon végleges felszabadulásáért. A harcoló proletariátus pedig *önmaga fog segíteni magán*. A munkásosztály politikai mozgalma elkerülhetetlenül oda vezet, hogy a munkások tudatára ébrednek annak, hogy számukra a szocializmuson kívül nincsen kiút. Másrészről a szocializmus csak akkor válik erővé, ha a munkás*osztály politikai* harcának céljává lesz. Ezek Engels, az angol munkás helyzetéről írt könyvének alapgondolatai, olyan gondolatok, melyeket most az egész gondolkodó és harcoló proletariátus magáévá tett, de amelyek akkoriban teljesen újak

voltak. E gondolatokat Engels vonzó módon megírt könyvben fejtette ki, melyet bőven illusztrált az angol proletariátus nyomorát leíró őszinte és megrázó képekkel. Ez a könyv borzalmas vádirat volt a kapitalizmus és a burzsoázia ellen. Rendkívül mély benyomást keltett. Engels könyvére mindenütt úgy kezdtek hivatkozni, mint amely a modern proletariátus helyzetéről a leghűbb képet adja. És valóban: sem 1845 előtt, sem később nem jelent meg egyetlen leírás sem, amely a munkásosztály nyomoráról ilyen világos és igaz képet nyujtana.

Szocialistává Engels csak Angliában lett. Manchesterben összeköttetésbe lépett az akkori angol munkásmozgalom vezetőivel és dolgozni kezdett az angol szocialista sajtónak. 1844-ben, amikor visszatért Németországba, átutazóban megismerkedett Párizsban Marx-szal, akivel már azelőtt is levelezett. Marx Párizsban a francia szocialisták és a francia élet hatása alatt szintén szocialistává lett. Itt a két barát együttesen írt egy könyvet: „A szent család vagy a kritikai kritika kritikája". Ez a könyv, mely egy évvel „A munkásosztály helyzete Angliában" c. mű előtt jelent meg és melyet nagyobbrészt Marx írt, annak a forradalmi materialista szocializmusnak az alapgondolatait tartalmazza, amelynek vezető eszméit fentebb kifejtettük. „A szent család" — a filozófus Bauer fivéreknek és követőiknek tréfás elnevezése. Ezek az urak olyan kritikát prédikáltak, mely felette áll minden valóságnak, felette áll a pártoknak és a politikának, mely tagad minden gyakorlati tevékenységet és csupán a környező világ és a benne történő események „kritikai" szemléletére szorítkozik. Bauer úrék félvállról tekintettek a proletariátusra, mint valami kritikátlan tömegre. Ezzel az ostoba és ártalmas irányzattal Marx és Engels nagy erővel szálltak szembe. A valódi emberi egyéniség nevében, az uralkodó osztályoktól és az államtól megtaposott munkás nevében nem szemlélődést, hanem egy jobb társadalmi rendért való harcot követelnek. Azt az erőt, mely ilyen harcra képes és ilyen harcban érdekelve van, ők természetesen a proletariátusban látják. Engels még a „Szent család" megjelenése előtt Marx és Ruge „Deutsch-Französische Jahrbücher"-jében közölte „A politikai gazdaságtan kritikájának vázlata" c. munkáját, ahol a szocializmus szempontjából vizsgálta meg a mai gazdasági rend alapvető jelenségeit, mint amelyek szükségszerű következményei a magántulajdon uralmának. Az Engels-szel

való kapcsolat kétségkívül hozzájárult Marx elhatározásához, hogy politikai gazdaságtannal foglalkozzék, azzal a tudománynyal, melynek terén művei egész forradalmat idéztek elő.

1845-től 1847-ig Engels Brüsszelben és Párizsban időzött, ahol tudományos tanulmányait összekapcsolta a Brüsszel és Párizs német munkásai között folytatott gyakorlati tevékenységgel. Itt Engels és Marx kapcsolatba léptek a titkos német „Kommunista Szövetség"-gel, amely megbízta őket, hogy fejtsék ki az általuk kidolgozott szocializmus alapelveit. Így született meg Marx és Engels 1848-ban megjelent híres műve, „A Kommunista Párt kiáltványa". Ez a kis könyvecske kötetekkel ér fel: szelleme mindmáig élteti és mozgatja a civilizált világ egész szervezett és harcoló proletariátusát.

Az 1848-as forradalom, mely először Franciaországban tört ki, majd pedig Nyugat-Európa más országaira is kiterjedt, Marxot és Engelst visszavitte hazájába. Itt, Poroszország Rajna-vidékén, a Kölnben megjelenő demokratikus „Neue Rheinische Zeitung"-ot (Új Rajnai Ujság) vezették. A két barát lelke volt a poroszországi Rajna-tartomány összes forradalmi demokratikus törekvéseinek. A végsőkig védelmezték a nép és a szabadság érdekeit a reakció erőivel szemben. Tudvalevő, hogy az utóbbiak győztek. A „Neue Rheinische Zeitung"-ot betiltották, Marxot, aki emigráns élete alatt elvesztette porosz alattvalói jogait, kiutasították, Engels pedig résztvett a nép fegyveres felkelésében. Három csatában küzdött a szabadságért és miután a felkelők vereséget szenvedtek, Svájcon keresztül Londonba menekült.

Ide költözött Marx is. Engels nemsokára újra alkalmazottja, később pedig részvényese lett annak a manchesteri kereskedelmi vállalatnak, amelynél a 40-es években dolgozott. 1870-ig Manchesterben élt, Marx pedig Londonban, ami nem akadályozta őket abban, hogy a legélénkebb szellemi érintkezésben álljanak egymással: majdnem naponta leveleztek. E levelezés során a barátok kicserélték nézeteiket és ismereteiket és közösen folytatták a tudományos szocializmus kidolgozását. 1870-ben Engels átköltözött Londonba és 1883-ig, Marx haláláig, folytatódott intenzív munkával telített közös szellemi életük. Ennek a gyümölcse — Marx részéről — „A tőke" volt, korunknak legnagyobb alkotása a politikai gazdaságtan terén, Engels részéről pedig — a nagyobb és kisebb munkák egész serege. Marx a

kapitalista gazdaság bonyolult jelenségeinek elemzésén dolgozott. Engels rendkívüli könnyedséggel megírt, gyakran polemikus jellegű munkákban a materialista történelem-felfogás és Marx gazdasági elmélete szellemében világította meg a legáltalánosabb tudományos kérdéseket és a mult és jelen legkülönbözőbb jelenségeit. Engels e munkái közül a következőket említjük fel: Dühring ellen írt polemikus művét* (itt Engels vizsgálat alá veszi a filozófia, a természettudomány és a társadalomtudomány legnagyobb problémáit)**, „A család, a magántulajdon és az állam eredete"*** (orosz fordításban Szt. Pétervároη jelent meg, 3. kiadás 1895), „Ludwig Feuerbach"**** (orosz fordítás G. Plechánov jegyzeteivel, Genf, 1892), cikk az orosz kormány külpolitikájáról (oroszra lefordítva a genfi „Szociáldemokrát" 1. és 2. számában), kitűnő cikkek a lakáskérdésről és végül két rövid, de nagyon értékes cikk Oroszország gazdasági fejlődéséről („Engels Frigyes Oroszországról", oroszra fordította Zaszulics V. I., Genf, 1894). Marx meghalt anélkül, hogy „A tőkéről" szóló hatalmas művének végleges kidolgozását befejezte volna. Ellenben a nyers kidolgozás már megvolt, és most Engels, barátja halála után, hozzáfogott a nehéz munkához, hogy „A tőke" II. és III. kötetét feldolgozza és kiadja. 1885-ben kiadta a második kötetet, 1894-ben a harmadikat (a IV. kötetet már nem tudta feldolgozni). E két kötet kiadása rendkívül sok munkát vett igénybe. Adler osztrák szociáldemokrata joggal mondta, hogy Engels „A tőke" II. és III. kötetének kiadásával zseniális barátjának nagyszerű emlékművet állított, amelyre, anélkül, hogy akarta volna, eltörölhetetlen betűkkel odavéste saját nevét. Valóban, „A tőke" e két kötete kettőjük műve: Marxé és Engelsé. Régi legendák

* Az „Anti-Dühring"-et Engels 1877—78-ban írta. Magyar kiadása: Szikra 1948. — *Szerk.*

** Csodálatosan tartalmas és tanulságos könyv ez. Sajnos, csak a szocializmus fejlődésének történelmi vázlatát tartalmazó kis részt fordították oroszra. (A tudományos szocializmus fejlődése. 2. kiadás. Genf, 1892) (Az „Anti-Dühring" — Hogyan „forradalmasítja" E. Dühring úr a tudományt — első teljes orosz fordítása 1904-ben jelent meg. — *Szerk.*)

*** Első német kiad.: 1884. Magyar kiadása: Szikra 1949. — *Szerk.*

**** Irta 1886-ban. Könyvalakban németül először 1888-ban jelent meg. Magyar fordítása: *Engels.* L. Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 3. sz.) Szikra 1949. — *Szerk.*

szólnak a barátság különféle megható példáiról. Az európai proletariátus elmondhatja, hogy tudományát két olyan tudós és harcos teremtette meg, akiknek viszonya felülmúlja a régiek megható legendáit az emberi barátságról. Engels mindig — és általában teljes joggal — Marxot helyezte előtérbe. Egy régi barátjának ezt írja: „Marx mellett én a második hegedűt játszottam." Szeretete az élő Marx iránt és a tisztelet, mellyel az elhalt Marx emlékének adózott, határtalan volt. Ennek a kemény harcosnak és szigorú gondolkodónak mélyen szerető lelke volt.

Az 1848—49-i mozgalom után a száműzetésben Marx és Engels nemcsak tudománnyal foglalkoztak. Marx 1864-ben megalapította a „Nemzetközi Munkásszövetség"-et és egy egész évtizeden át vezette ezt a szövetséget. Engels is élénk részt vett munkájában. A „Nemzetközi Munkásszövetség"-nek tevékenysége, amely Marx elgondolása szerint az egész világ proletárjaira kiterjedt, óriási jelentőséggel bírt a munkásmozgalom fejlődésében. De a „Nemzetközi Munkásszövetség" feloszlatása után, a 70-es években sem szűnt meg Marxnak és Engelsnek, mint a munkásosztály egyesítőinek szerepe. Ellenkezőleg: azt mondhatjuk, hogy jelentőségük, mint a munkásmozgalom szellemi vezetőinek jelentősége, állandóan növekedett, mert maga a mozgalom is szüntelenül nőtt. Marx halála után Engels egyedül töltötte be az európai szocialisták tanácsadója és vezetője szerepét. Hozzá egyaránt fordultak tanácsért és útmutatásért mind a német szocialisták, akiknek ereje a kormányüldözések ellenére gyorsan és szüntelenül nőtt, mind az elmaradt országok képviselői, például a spanyolok, a románok, az oroszok akiknek első lépéseiket kellett átgondolniok és mérlegelniök. Mindannyian merítettek az öreg Engels tudásának és tapasztalatainak gazdag kincstárából.

Marx és Engels, akik mindketten ismerték az orosz nyelvet és orosz könyveket olvastak, élénken érdeklődtek Oroszország iránt. Rokonszenvvel követték az orosz forradalmi mozgalmat és kapcsolatokat tartottak fenn az orosz forradalmárokkal. Mindketten *demokratából* lettek szocialistává és a politikai önkény *gyűlöletének* demokratikus érzése rendkívül erős volt bennük. Ez a közvetlen politikai érzék, párosulva a politikai önkény s gazdasági elnyomás összefüggésének mély elméleti megértésével, valamint a gazdag élettapasztalat, éppen *politikai* tekintetben rendkívül finom érzékűvé tették Marxot és Engelst.

Ezért az orosz forradalmárok kisszámú csapatának hősies harca a hatalmas cári kormány ellen a legrokonszenvesebb visszhangra talált e kipróbált forradalmárok lelkében. Ellenben azt a hajlandóságot, hogy látszólagos gazdasági előnyök kedvéért elforduljanak az orosz szocialisták legközvetlenebb és legfontosabb feladatától — a politikai szabadság kivívásától —, természetesen gyanúsnak találták, sőt egyenesen a szociális forradalom nagy ügye elárulásának tartották. „A proletariátus felszabadítása csak magának a proletariátusnak műve lehet" — ezt tanították szüntelenül Marx és Engels. Hogy azonban a proletariátus a maga gazdasági felszabadításáért harcolhasson, ki kell vívnia magának bizonyos *politikai* jogokat. Ezenkívül mind Marx, mind Engels világosan látták, hogy az oroszországi politikai forradalomnak óriási jelentősége lesz a nyugateurópai munkásmozgalom számára is. Az önkényuralmi Oroszország mindig támasza volt az egész európai reakciónak. Oroszország rendkívül előnyös nemzetközi helyzete az 1870-es háború után, mely hosszú időre elhintette a viszály magvát Németország és Franciaország között, természetesen csak növelte az önkényuralmi Oroszországnak, mint reakciós erőnek jelentőségét. Csak a szabad Oroszország, amelynek nincs szüksége sem a lengyelek, finnek, németek, örmények és más kis népek elnyomására, sem pedig arra, hogy állandóan viszályt szítson Franciaország és Németország között, csak a szabad Oroszország teszi majd lehetővé a mai Európának, hogy fellélegezhessék a háborúkkal járó terhektől, meggyengítse majd az összes reakciós elemeket Európában és fokozza az európai munkásosztály erejét. Ezért van az, hogy Engels a nyugati munkásmozgalom sikere érdekében is forrón kívánta, hogy Oroszországban meghonosodjanak a politikai szabadságjogok. Az orosz forradalmárok legjobb barátjukat vesztették el benne.

Örökre megőrizzük Engels Frigyesnek, a proletariátus nagy harcosának és tanítójának emlékét!

A megírás ideje: 1895 ősze

ENGELS, MINT A KOMMUNIZMUS EGYIK MEGALAPÍTÓJA

A tudományos szocializmus nagynevű megalapítóinak levelezése, amelynek közlését már régóta ígérik, végre napvilágot látott. Engels végrendeletében Bebelt és Bernsteint bízta meg kiadásával s Bebelnek sikerült röviddel halála előtt befejeznie a szerkesztői munka ráeső részét.

Marx és Engels levelezése néhány héttel ezelőtt Stuttgartban, Dietz kiadásában jelent meg. Négy nagy kötetet ölel fel. E kötetek összesen 1386 levelet tartalmaznak, amelyeket Marx és Engels az 1844-től 1883-ig terjedő óriási időközben váltottak egymással.

A szerkesztői munkát, vagyis az egyes időszakok levélváltásához szükséges előszavak összeállítását Eduard Bernstein végezte. Miként előre látható volt, ez a munka sem technikai szempontból, sem pedig ideológiai szempontból nem kielégítő. Bernsteinnek a szélső opportunista nézetek irányában történt, szomorú hírnévre szert tett „evolúció"-ja után nem lett volna szabad olyan levelek szerkesztését vállalnia, melyeknek minden sorát forradalmi szellem hatja át. Bernstein előszavai részben tartalmatlanok, részben egyenesen hamisak — például, amikor ahelyett, hogy Lassalle és Schweitzer opportunista hibáit, amelyeket Marx és Engels lepleztek le, pontosan, világosan, egyenesen a nevén nevezné, eklektikus frázisokkal és olyféle kirohanásokkal találkozunk, mint az, hogy „Marxnak és Engelsnek nem mindig volt igazuk Lassalle-lal szemben" (III. köt. XVIII. old.), vagy, hogy Marx és Engels, állítólag, a taktikát illetően „közelebb álltak" Schweitzerhez, mint Liebknechthez (IV. köt. X. old.). E kirohanások az opportunizmus kendőzésén és szépítgetésén kívül semmi egyebet sem tartalmaznak. Az eklektikus

magatartás Marx számos ellenfelével viselt eszmei harcával szemben, sajnos, egyre inkább terjed a mai német szociáldemokrácia soraiban.

A név- és tárgymutató technikai szempontból nem kielégítő, egyet állítottak össze mind a négy kötet számára (például kihagyták Kautsky, Stirling nevét); az egyes levelekhez írott jegyzetek túlságosan szűkszavúak és elvesznek a szerkesztő előszavában, ahelyett, hogy a megfelelő levelek mellé kerültek volna, mint ahogy ezt Sorge tette stb.

A levelezés rendkívül drága kiadásban jelent meg — a négy kötet körülbelül 20 rubelbe kerül. Kétségtelen, hogy a teljes levelezést kevésbbé fényűzően és sokkal hozzáférhetőbb áron is kil ehetett és ki kellett volna adni és ezen kívül ki kellett volna adni — a munkások között széles körben való terjesztés céljából — egy szemelvényes kiadást az elvi szempontból legfontosabb részekből.

A kiadásnak mindezen fogyatékosságai persze megnehezítik a levelezéssel való megismerkedést. Ez kár, mert a levelezés tudományos és politikai értéke óriási. Itt nemcsak Marx és Engels alakja domborodik ki előttünk rendkívül élesen és egész nagyságában. A legszemléltetőbben bontakozik itt ki a marxizmus rendkívül gazdag elméleti tartalma, mert Marx és Engels leveleikben ismételten visszatérnek tanításuk legkülönbözőbb oldalaira, hangsúlyozzák és megvilágítják — néha együttesen megvitatva és egymást meggyőzni igyekezve — mindazt, ami (előbbi nézetekhez képest) a legújabb, a legfontosabb, a legnehezebb volt.

Az olvasó előtt csodálatos élénkséggel felvonul az egész világ munkásmozgalmának története — legfontosabb pillanataiban és a leglényegesebb pontokban. Még értékesebb a munkásosztály *politikájának* története. Marx és Engels, a legkülönbözőbb alkalmakkor, a régi világ és az új világ legkülönbözőbb országaiban, a legkülönbözőbb történelmi pillanatokban megvitatják mindazt, ami a munkásosztály *politikai* feladatait illető kérdések *feltevésénél* elvi szempontból a legfontosabb. A levelezés által felölelt korszak pedig éppen az a korszak, melynek folyamán a munkásosztály kivált a polgári demokráciából, az önálló munkásmozgalom keletkezésének korszaka, az a korszak, amikor kialakulnak a proletár taktika és politika alapelvei. Mennél gyakrabban van módunk manapság megfigyelni, hogy

mennyire szenved a különböző országok munkásmozgalma az opportunizmustól a burzsoázia tespedése és rothadása következtében, annak következtében, hogy a munkásvezérek figyelmét a mindennapi apróságok veszik igénybe stb. —, annál értékesebb a levelezés rendkívül gazdag anyaga, mely a proletariátus *alapvető* átalakító céljainak mélységes megértését mutatja és a forradalmi célok szempontjából rendkívül rugalmasan határozza meg az adott taktikai feladatokat és anélkül, hogy a legkisebb engedményeket tenné az opportunizmusnak, vagy a forradalmi frázisnak.

Ha egy szóval akarjuk meghatározni az egész levelezés hogy úgy mondjuk gyujtópontját, azt a centrális pontot, melyben a kifejtett és megvitatott eszmék egész szövedéke egyesül, akkor ez a szó a *dialektika*. A materialista dialektika alkalmazása az egész politikai gazdaságtan átdolgozásánál, kezdve annak alapjaitól — a materialista dialektika alkalmazása a történelemre, a természettudományra, a filozófiára, a munkásosztály politikájára és taktikájára —, ez érdekli legjobban Marxot és Engelst, ebben adják ők a leglényegesebbet és legújabbat, ebben áll az ő zseniális lépésük előre a forradalmi eszme történetében.

* * *

További fejtegetéseinkben az a szándékunk, hogy a levelezés általános áttekintése után Marx és Engels legérdekesebb megjegyzéseiről és elmélkedéseiről adjunk vázlatot, egyáltalán nem tartva igényt arra, hogy a levelek egész tartalmát kimerítsük.

I. ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS

A levélváltást a 24 éves Engelsnek Marxhoz 1844-ben intézett levelei nyitják meg. Rendkívül plasztikusan tárul fel előttünk az akkori helyzet Németországban. Az első levél 1844 szeptember végén kelt és Engels Barmenből küldte, ahol családja lakott és ahol ő született. Engels akkor még nem töltötte be 24. évét. Rosszul érzi magát a családi környezetben és elkívánkozik. Az apa despota, vallásos gyáros, akit felháborít, hogy a fia politikai gyűlésekre futkos és kommunista meggyőződéseket vall. Ha nem lenne itt az anyám, akit nagyon

szeretek — írja Engels —, még ezt a néhány napot sem bírnám ki, ami még hátra van elutazásomig. El sem képzeled — panaszkodik Marxnak —, hogy milyen kicsinyes meggondolások, milyen babonás aggodalmak hangzanak fel a családban elutazásom ellen.

Amíg Engels Barmenben időzik — ahol bizonyos ideig még visszatartotta egy szerelmi történet —, engéd apjának és vagy két hétig eljár dolgozni a gyári irodába (apja gyáros volt). „A kereskedelem gyalázatos dolog — írja Marxnak —, gyalázatos város ez a Barmen, gyalázatos dolog az itteni időtöltésem és különösen gyalázatos dolog nemcsak megmaradni burzsoának, de ráadásul gyárosnak is, azaz olyan burzsoának, aki aktívan áll szemben a proletariátussal". „Azzal vigasztalódom — folytatja Engels —, hogy a munkásosztály helyzetéről szóló könyvemen dolgozom" (ez a könyv tudvalevően 1845-ben jelent meg és egyike a szocialista világirodalom legjobb alkotásainak). „Az még lehetséges, hogy az ember kommunista létére, külső körülményei folytán burzsoá és a kereskedelem teherhordó barma marad, ha nem foglalkozik irodalmi tevékenységgel — de nagyméretű kommunista propagandával foglalkozni és ugyanakkor kereskedéssel, iparral —, ez nem megy. Elutazom. Ráadásul még ez az elernyesztő élet ilyen keresztülkasul keresztény-porosz családban, — ezt már tovább nem bírom, ez véges-végül odavezetne, hogy német filiszterré válnék és filiszterséget vinnék a kommunizmusba." Így írt a fiatal Engels. Az 1848-as forradalom után az élet arra késztette, hogy visszatérjen atyja irodájába és hosszú időre „a kereskedelem teherhordó barmává" legyen, de emellett meg tudott állni a maga lábán, tudott magának nem keresztény-porosz, hanem egészen más elvtársi körülményeket teremteni, tudott egész életére kíméletlen ellensége lenni a „filiszterség átvitelének a kommunizmusba".

A német vidéki társadalmi élet 1844-ben, a XX. század elején, az 1905-ös forradalom előtti orosz élethez hasonlít. Mindenki a politikára veti magát, mindenkiben forr az ellenzéki felháborodás a kormány ellen, a papok ostorozzák az ifjúságot ateizmusáért, a polgári családokban a gyerekek veszekedéseket rendeznek szüleikkel azért, mert „arisztokratikus gőggel bánnak a cselédséggel vagy a munkásokkal".

Az általános ellenzékiség abban nyer kifejezést, hogy

mindenki kommunistának nyilvánítja magát. „Barmenben a rendőrbiztos kommunista — írja Engels Marxnak. — Voltam Kölnben, Düsseldorfban, Elberfeldben — minden lépésnél kommunistákba ütközik az ember!" „Egy Seel nevű lelkes kommunista, művész és karrikatúrista, két hónap mulva Párizsba utazik. Elküldöm őt hozzátok. A fiú tetszeni fog mindnyájatoknak — tele lelkesedéssel, szereti a zenét, mint karrikatúrista igen hasznos lehet."

„Itt, Elberfelden, csodák történnek. Tegnap (a levél 1845 február 22-én íródott) a város első vendéglőjének legnagyobb termében megtartottuk harmadik kommunista gyűlésünket. Az elsőn 40 ember, a másodikon — 130, a harmadikon — legalább 200 vett részt. Egész Elberfeld és Barmen, a pénzarisztokráciától a kiskereskedőig mind, képviselve volt, csak a proletariátus hiányzott."

Szószerint így ír Engels. Németországban akkor mindenki kommunista volt — a proletariátuson kívül. A kommunizmus mindenkinél és leginkább a burzsoáziánál, az ellenzéki hangulatok kifejezési formája volt. „A legbárgyúbb, a legtunyább, a legfiliszterebb publikum, amely a világon semmi iránt sem érdeklődött, a kommunizmustól valósággal önkívületi állapotba kezd jutni." A kommunizmus fő szószólói akkoriban olyanfajta emberek voltak, mint a mi narodnyikjaink, „szociálforradalmáraink", „népszocialistáink" stb., azaz lényegében jámborszándékú burzsoák, akik többé-kevésbbé dühösek voltak a kormányra.

És ilyen helyzetben, az állítólag szocialista irányok és frakciók végtelen sokasága közepette Engels utat tudott magának törni a *proletár*szocializmushoz, nem riadva vissza attól, hogy szakítson a jó emberek tömegével, akik lelkes forradalmárok, de rossz kommunisták voltak.

1846. Engels Párizsban. Párizsban akkor politikától és a különböző szocialista elméletek vitájától izzott a levegő. Engels mohón tanulmányozza a szocializmust, személyesen megismerkedik Cabet-val, Louis Blanc-nal és más tekintélyes szocialistákkal, látogatja a szerkesztőségeket és az összejöveteleket. Legfőbb figyelmét az akkori legkomolyabb és legelterjedtebb szocialista tanításra, a proudhonizmusra irányítja. És még Proudhon „A nyomor filozófiája" c. munkájának megjelenése előtt (1846 október ; Marx válasza, a híres „A filozófia nyomora"

c. könyv, 1847-ben jelent meg), Engels maró gúnnyal és figyelemreméltó mélységgel bírálja Proudhon fő eszméit, melyeket akkoriban Grün német szocialista különös buzgalommal hirdetett. Az angol nyelv és az angol irodalom kitűnő ismerete (Marx sokkal később tanult meg angolul) lehetővé tette Engelsnek, hogy azonnal (1846 szeptember 18-áról kelt levelében) rámutasson a hirhedt proudhoni „munkabazárok" csődjének példáira Angliában. Proudhon *szégyenbe hozza* a szocializmust — háborodik fel Engels —, Proudhonnál az derül ki, hogy a munkásoknak *fel kell vásárolniok* a tőkét.

A huszonhat esztendős Engels egyenesen megsemmisíti az „igazi szocializmust" — ezzel a kifejezéssel 1846 október 23-áról keltezett levelében találkozunk, jóval a „Kommunista kiáltvány" megjelenése előtt — és legfőbb képviselőjének Grünt tartja. „Proletárellenes, kispolgári filiszteri" tanítás, — „üres frázisok", különböző „általános emberi" törekvések, „babonás félelem a «durva» kommunizmustól" (Löffel-Kommunismus — szószerint: „kanál-kommunizmus" vagy zabáló kommunizmus), „békés, emberboldogító tervek" — így nyilatkozott Engels a Marxot megelőző szocializmus *valamennyi* fajtájáról.

„Három estén keresztül — írja Engels — vitatkoztunk a proudhonizmusról. Grünnel az élen, majdnem mindnyájan ellenem voltak. A fő dolog, amit bizonyítanom kellett, az erőszakos forradalom szükségessége volt" (1846 október 23-án). Végre dühbe gurultam és úgy sarokba szorítottam ellenfeleimet, hogy kénytelenek voltak egyenesen a kommunizmus ellen nyilatkozni. Követeltem, hogy szavazzunk arról, kommunisták vagyunk-e vagy sem. Óriási volt a felháborodás a grünisták között, akik azt kezdték bizonyítani, hogy ők „az emberiség jólété"-ről akartak vitatkozni és különben is mindenekelőtt tudni kell, hogy *mi is tulajdonképpen* a kommunizmus. Ekkor én a legegyszerűbb meghatározást adtam, hogy ne bújhassanak ki a dolog lényege alól. A következőképpen határoztam meg — írja Engels — a kommunisták szándékait: 1. érvényre juttatni a proletárok érdekeit a burzsoák érdekeivel szemben; 2. ezt elérni a magántulajdon megszüntetése és vagyonközösséggel való felváltása útján; 3. a célok megvalósítására nem ismerni el más eszközt az erőszakos demokratikus forradalmon kívül (ezt Engels másfél évvel az 1848-as forradalom előtt írta).

A vita azzal végződött, hogy a gyűlés 13 szavazattal 2 grünista ellen elfogadta Engels meghatározását. Ezen a gyűlésen mintegy 20 asztalos volt jelen. Így rakták le Párizsban, 67 évvel ezelőtt, Németország szociáldemokrata munkáspártjának alapjait.

Egy év múlva, 1847 november 24-iki levelében Engels közli Marx-szal, hogy összeállította a „Kommunista kiáltvány" vázlatát és többek között kifogásolja a korábban tervbevett katekizmus formát. „Azzal kezdem — írja Engels —, hogy mi a kommunizmus? És azután egyenesen rátérek a proletariátusra — keletkezésének történetére, arra, hogy mi a különbség a proletariátus és az előbbi dolgozók között, rátérek a proletariátus és a burzsoázia közötti ellentét fejlődésére, a válságokra, a következtetésekre." „A végén következik a kommunisták pártpolitikája."

Engelsnek ez a történelmi jelentőségű levele, amelyben először adja vázlatát annak a műnek, amely az egész világot bejárta és amely minden lényeges kérdésben mindmáig helyes, eleven és aktuális, mintha csak tegnap írták volna, szemléltetően bizonyítja, hogy Marx és Engels nevét joggal említik egymás mellett, mint a modern szocializmus megalapítóiét.*

1913 október

* A cikknek nincsen folytatása. — *Szerk.*

BESZÉD MARX ÉS ENGELS EMLÉKMŰVÉNEK LELEPLEZÉSEKOR

1918 NOVEMBER 7-ÉN

Marxnak és Engelsnek, a munkás-világforradalom vezéreinek emlékoszlopát leplezzük le ma.

Az emberiség századokon át szenvedett és gyötrődött egy elenyészően kis csoport kizsákmányoló elnyomása alatt, amely csúfot űzött a dolgozók millióiból. De míg az előző korszak kizsákmányolói — a földesurak — szétszórt, szétforgácsolt, tudatlan jobbágyokat fosztottak ki és nyomtak el, az új idők kizsákmányolói, a tőkések, szemben találták magukkal az elnyomott tömegek között, a tömegek élenjáró csapatát, a városi, a gyári, az ipari munkásokat, akiket egyesített a gyár, felvilágosított a városi élet, megedzettek a közös sztrájkharc és a forradalmi akciók.

Marxnak és Engelsnek világtörténelmi érdeme az, hogy tudományos elemzés útján bebizonyították, hogy a kapitalizmus elkerülhetetlenül összeomlik és átmegy a kommunizmusba, ahol ember embert kizsákmányolni már nem fog.

Marxnak és Engelsnek világtörténelmi érdeme az, hogy megmutatták a világ proletárjainak szerepüket, feladatukat, hivatásukat: elsőknek emelkedni forradalmi harcra a tőke ellen és e harcban maguk körül egyesíteni az *összes* dolgozókat és kizsákmányoltakat.

Mi abban a szerencsés időben élünk, amikor a nagy szocialisták e jóslata megvalósulóban van. Mindannyian látjuk, hogy pirkad számos országban a proletariátus nemzetközi szocialista forradalmának hajnala. Az imperialista népmészárlás kimondhatatlan rémségei mindenütt az elnyomott tömegek hősies lendületét váltják ki, megtízszerezik erejüket a felszabadításért való harcban.

A Marxnak és Engelsnek állított emlékművek hadd emlékeztessék a munkások és parasztok millióit újra meg újra arra, hogy nem egyedül harcolunk. Velünk egysorban harcbaszállnak a haladottabb országok munkásai. Azokra is, ránk is, még nehéz küzdelmek várnak. A közös harcban összetörjük a tőke igáját és végleg győzelmet arat a szocializmus!

A MARXIZMUS HÁROM FORRÁSA ÉS HÁROM ALKOTÓRÉSZE

Marx tanítása az egész civilizált világon a burzsoá tudománynak (a hivatalosnak és a liberálisnak egyaránt) legnagyobb ellenségeskedését és gyűlöletét váltja ki maga ellen. A burzsoá tudomány a marxizmusban valami „ártalmas szekta"-félét lát. Más állásfoglalást nem is lehet tőle várni, mert „elfogulatlan" társadalmi tudomány nem lehetséges olyan társadalomban, amely az osztályharcon épül fel. Igy vagy amúgy, de az *egész* hivatalos és liberális tudomány *védelmezi* a bérrabszolgaságot, a marxizmus viszont könyörtelenül hadat üzen ennek a rabszolgaságnak. A bérrabszolgaság társadalmában elfogulatlan tudományt várni — ez éppoly bárgyú naivság lenne, mint elfogulatlanságot várni a gyárosoktól abban a kérdésben, hogy fel kell-e emelni a munkások bérét a tőke profitjának rovására.

De ez még nem minden. A filozófia története és a társadalmi tudományok története teljes világossággal mutatja, hogy a marxizmusban nyoma sincs semmiféle „szektáriusságnak", hogy a marxizmus nem valami begubózott, megcsontosodott tanítás, amely a civilizált világ fejlődésének országútjától *távol* jött létre. Ellenkezőleg, Marx lángelméje éppen abban nyilatkozik meg, hogy azokra a kérdésekre adott választ, melyeket az emberiség leghaladottabb elméi már felvetettek. Marx tanítása a filozófia, a politikai gazdaságtan és a szocializmus legnagyobb képviselői tanításának egyenes és közvetlen *folytatásaként* jött létre.

Marx tanítása mindenható erejű, mert igaz. Teljes és összhangzatos tanítás ez, mely az embereknek egységes világnézetet nyujt, olyat, mely semilyen babonával, semilyen reakcióval, a burzsoá elnyomás semilyen védelmével nem egyeztethető össze.

Jogos örököse a legjobbnak, amit az emberiség a XIX. század folyamán a német filozófia, az angol politikai gazdaságtan, a francia szocializmus képében alkotott.

A marxizmusnak erről a három forrásáról és egyben három alkotórészéről fogunk röviden beszélni.

I

A marxizmus filozófiája *a materializmus*. Európa egész újabbkori története folyamán s különösen a XVIII. század végén Franciaországban, ahol döntő harc játszódott le mindenféle középkori limlom ellen, az intézményekben és az eszmékben uralkodó hűbériség ellen, a materializmus bizonyult az egyetlen következetes filozófiának, mely hű maradt a természettudományok minden tanításához, ellenségesen állt szemben a babonákkal, az álszenteskedéssel stb. A demokrácia ellenségei ezért minden erejükkel azon voltak, hogy „megcáfolják", aláássák, megrágalmazzák a materializmust, és védelmükbe vették a filozófiai idealizmus különböző formáit, amely végeredményben, egy vagy más módon, mindig a vallást védelmezi vagy támogatja.

Marx és Engels a legelszántabban síkra szálltak a filozófiai materializmusért és nem egyszer magyarázták, hogy milyen mélységesen hibás bárminemű eltérés ettől az alaptól. Nézeteik a legvilágosabban és legrészletesebben Engels „Ludwig Feuerbach" és „Anti-Dühring" c. műveiben vannak kifejtve, amelyek éppúgy, mint a „Kommunista kiáltvány", minden öntudatos munkás kézikönyvei.

De Marx nem állt meg a XVIII. század materializmusánál, hanem továbbfejlesztette a filozófiát. Gazdagította a német klasszikus filozófia, különösen Hegel rendszerének vívmányaival, amely a maga részéről Feuerbach materializmusához vezetett. E vívmányok legfőbbje a *dialektika*, vagyis a fejlődésről szóló tanítás, annak legteljesebb, legmélyebb és minden egyoldalúságtól mentes formájában, az örök fejlődésben levő anyag tükröződését adó emberi tudás viszonylagosságáról szóló tanítás. A természettudomány legújabb felfedezései — a rádium, az elektronok, az elemek átalakulása — fényesen igazolták Marx dialektikus materializmusát, a polgári filozófusok tanai ellenére, amelyek „új" visszatéréseket tartalmaznak a régi, rothadt idealizmushoz.

Elmélyítvén és kifejlesztvén a filozófiai materializmust, Marx végig is vitte azt: a természetre vonatkozó megismerését kiterjesztette az *emberi társadalom* megismerésére. Marx *történelmi materializmusa* a tudományos gondolkodás hatalmas vívmánya volt. A történelemre és a politikára vonatkozó nézetekben eladdig uralkodó zűrzavar és önkény helyébe bámulatosan egyöntetű és összhangzatos tudományos elmélet lépett, amely megmutatta, hogyan fejlődik a társadalmi életnek egyik formájából — a termelőerők növekedése következtében — egy másik, magasabbrendű forma — például a jobbágyrendszerből a kapitalizmus.

Mint ahogy az emberi megismerés visszatükrözi a tőle függetlenül létező természetet, vagyis a fejlődésben levő anyagot, éppúgy az ember *társadalmi megismerése* (azaz a különböző filozófiai, vallási, politikai stb. nézetek és tanítások) visszatükrözi a társadalom *gazdasági szerkezetetét*. A politikai intézmények gazdasági alapon emelkedő felépítmények. Látjuk például, hogy a modern európai államok különböző politikai formái arra szolgálnak, hogy megszilárdítsák a burzsoázia uralmát a proletariátus felett.

Marx filozófiája a végigvitt filozófiai materializmus, mely az emberiségnek — különösen pedig a munkásosztálynak — a megismerés hatalmas eszközeit adta.

II

Marx, miután felismerte, hogy a gazdasági szerkezet az az alap, amelyen a politikai felépítmény emelkedik, mindennél nagyobb figyelmet fordított ennek a gazdasági szerkezetnek tanulmányozására. Főművét — „A tőké"-t — Marx a modern, vagyis a kapitalista társadalom gazdasági szerkezete tanulmányozásának szentelte.

A Marxot megelőző klasszikus politikai gazdaságtan Angliában, a legfejlettebb kapitalista országban, alakult ki. Adam Smith és David Ricardo, a gazdasági szerkezetet tanulmányozva, megvetették a *munkaértékelmélet* alapját. Marx folytatta az ő művüket. Szilárdan megalapozta és következetesen továbbfejlesztette ezt az elméletet. Kimutatta, hogy minden áru értékét az áru előállítására fordított társadalmilag szükséges munkaidőnek mennyisége határozza meg.

Ott, ahol a polgári közgazdászok tárgyak közötti viszonyt láttak (áru cseréjét áru ellenében), Marx ott *emberek közötti viszonyt* tárt fel. Az áruk kicserélése az egyes termelők közötti, a piac közvetítésével létrejött kapcsolatot fejezi ki. A *pénz* azt jelenti, hogy ez a kapcsolat egyre szorosabbá válik és elszakíthatatlanul egy egésszé fűzi össze az egyes termelők egész gazdasági életét. A *tőke* ennek a kapcsolatnak további fejlődését jelenti: áruvá válik az ember munkaereje. A bérmunkás eladja munkaerejét a föld, a gyár, a munkaeszközök tulajdonosának. A munkás munkanapjának egy részét arra fordítja, hogy fedezze önmaga és családja fenntartásának költségeit (munkabér), a munkanap másik részében pedig ingyen dolgozik, a kapitalistának termeli az *értéktöbbletet*, a profit forrását, a tőkésosztály gazdagságának forrását.

Az értéktöbbletről szóló tanítás Marx gazdasági elméletének sarkköve.

A tőke, melyet a munkás munkája hozott létre, lenyomja a munkást, tönkreteszi a kistulajdonosokat és létrehozza a munkanélküliek hadseregét. Az iparban a nagyüzem győzelme szembeötlő, de a mezőgazdaságban is ugyanezt a jelenséget látjuk: a nagyüzemű kapitalista mezőgazdaság fölénye egyre nő, a gépek alkalmazása egyre nagyobb méreteket ölt, a parasztság a pénztőke hurokjába kerül, hanyatlik és tönkremegy az elmaradt technika nyomása alatt. A mezőgazdaságban mások a kistermelés hanyatlásának formái, de maga a hanyatlás kétségtelen tény.

A kistermelést tönkretéve, a tőke a munka termelékenységének fokozódását idézi elő és monopolhelyzetet teremt a legnagyobb tőkések egyesülései számára. A termelés maga egyre társadalmibbá válik, a munkások százezrei és milliói kapcsolódnak be a tervszerű gazdasági szervezetbe — de a közös munka termékét elsajátítja a maroknyi tőkés. Nő a termelés anarchiája, egymást érik a válságok, egyre veszettebb a hajsza a piacok után, egyre bizonytalanabb a néptömegek megélhetése.

A tőkésrendszer, amikor a munkásoknak a tőkétől való függését fokozza, egyszersmind létrehozza az egyesített munka óriási hatalmát.

Marx végigkísérte a kapitalizmus fejlődését az árugazdaság első csíráitól, az egyszerű cserétől, legmagasabb formájáig, a nagyüzemi termelésig.

S valamennyi kapitalista ország tapasztalatai, a régieké és az újaké egyaránt, évről-évre mind több és több munkásnak mutatják meg szemléltetően Marx e tanításának helyességét.

A kapitalizmus az egész világon győzött, de ez a győzelem csak előjátéka a munka győzelmének a tőke fölött.

III

Amikor a jobbágyrendszer megdőlt és világrajött a „*szabad*" kapitalista társadalom — legott kitűnt, hogy ez a szabadság nem más, mint a dolgozók elnyomásának és kizsákmányolásának új rendszere. Nyomban különféle szocialista tanok keletkeztek, mint ennek az elnyomásnak tükröződései és mint tiltakozás ellene. Ámde a kezdeti szocializmus *utópista* szocializmus volt. Bírálta a kapitalista társadalmat, elítélte, átkozta azt, megsemmisüléséről álmodozott, egy jobb rendről képzelgett, igyekezett meggyőzni a gazdagokat a kizsákmányolás erkölcstelenségéről.

Az utópista szocializmus azonban nem tudta megmutatni az igazi kivezető utat. Nem tudta sem a kapitalizmus alatti bérrabság lényegét megmagyarázni, sem a kapitalizmus fejlődésének törvényeit feltárni, sem azt a *társadalmi erőt* megtalálni, amely képes arra, hogy egy új társadalom alkotója legyen.

Közben azok a viharos forradalmak, amelyek a hűbériség, a jobbágyrendszer bukásával Európában mindenütt és főleg Franciaországban együttjártak, mind szembeötlőbben tárták fel, mint az egész fejlődés alapját és annak mozgatóerejét, az *osztályok harcát*.

A politikai szabadság egyetlen győzelmét sem vívták ki a jobbágytartók osztálya felett anélkül, hogy ne kellett volna elkeseredett ellenállással megküzdeni. Egyetlen kapitalista ország sem alakult ki többé vagy kevésbbé szabad demokratikus alapon anélkül, hogy a tőkés társadalom különböző osztályai élethalálharcot ne vívtak volna egymással.

Marx zsenialitása abban áll, hogy ebből mindenki másnál előbb tudta levonni és következetesen keresztülvinni azt a tanulságot, amelyre a világtörténelem tanít. Ez a tanulság az *osztályharcról* szóló tanítás.

Az emberek a politikában mindig az ámítás és önámítás

együgyű áldozatai voltak és lesznek, amíg meg nem tanulják azt, hogy akármely erkölcsi, vallási, politikai és szociális frázis, nyilatkozat, ígéret mögött felismerjék az egyik vagy a másik osztály *érdekeit*. A reformok és javítgatások híveit a régi rend védelmezői mindig rá fogják szedni, amíg azok meg nem értik, hogy minden régi intézmény, bármily képtelennek és rothadtnak lássék is, egyik vagy másik uralkodó osztály erejére támaszkodik. Arra pedig, hogy ezeknek az osztályoknak az ellenállását megtörjük, *csak egy* mód van : meg kell találni magában a bennünket környező társadalomban, fel kell világosítani és harcra kell szervezni azokat az erőket, amelyek olyan erővé válhatnak — és társadalmi helyzetüknél fogva olyan erővé *kell* válniok —, mely képes arra, hogy a régit elsöpörje s az újat megalkossa.

Csakis Marx filozófiai materializmusa mutatta meg a proletariátusnak a kivezető utat abból a szellemi rabságból, amelyben az összes elnyomott osztályok mindmáig tengődtek. Csakis Marx gazdasági elmélete magyarázta meg a proletariátus valódi helyzetét a kapitalizmus általános rendjében.

Szerte a világon — Amerikától Japánig és Svédországtól Dél-Afrikáig — sokasodnak a proletariátus önálló szervezetei. A proletariátus pedig, osztályharcát folytatva, felvilágosul és nevelődik, megszabadul a polgári társadalom előítéleteitől, egyre szorosabban tömörül s megtanulja helyesen felbecsülni sikereit, megedzi erőit és növekszik feltartóztathatatlanul.

A megírás ideje: 1913 március

MARX KÁROLY TANÍTÁSÁNAK TÖRTÉNELMI SORSFORDULATAI

Marx tanításában a legfontosabb az, hogy felderítette a proletariátusnak, mint a szocialista társadalom megteremtőjének, világtörténelmi szerepét. Igazolta-e az egész világ eseményeinek menete ezt a tanítást azután, hogy Marx kifejtette?

Marx először 1844-ben lépett fel vele. Marx és Engels „Kommunista kiáltvány"-a, mely 1848-ban jelent meg, e tannak már egyöntetű, rendszeres, mindmáig legjobb kifejtését tartalmazza. Ettől az időtől számítva, a világtörténelem nyilvánvalóan három főszakaszra oszlik: 1. az 1848-as forradalomtól a Párizsi Komműnig (1871); 2. a Párizsi Komműntől az orosz forradalomig (1905); 3. az orosz forradalom óta eltelt idő.

Vessünk egy pillantást Marx tanításának sorsára e három szakasz mindegyikében.

I

Az első időszakasz elején Marx tanítása korántsem uralkodik. Csak egyike a szocializmus rendkívül nagyszámú frakcióinak vagy áramlatainak. Túlsúlyban a szocializmusnak oly formái vannak, amelyek alapjukban véve az orosz narodnyik irányzattal rokonok: nem értik meg, hogy a történelem mozgásának anyagi alapja van; képtelenek arra, hogy a kapitalista társadalom minden egyes osztályának szerepét és jelentőségét megállapítsák: a demokratikus átalakulások burzsoá lényegét mindenféle állítólagos szocialista frázissal — a „népről", az „igazságról", a „jogról" stb. — leplezik.

Az 1848-as forradalom halálos csapást mér a Marx *előtti* szocializmusnak mindezekre a zajos, tarka, rikító formáira.

A forradalom a társadalom különböző osztályait minden országban *cselekvésükben* mutatja be. Amikor a köztársasági burzsoázia az 1848 júniusi napokban halomra löveti a munkásokat Párizsban, ez végérvényesen megmutatja, hogy természeténél fogva egyedül a proletariátus szocialista. A liberális burzsoázia ennek az osztálynak az önállóságától százszor jobban retteg, mint akármiféle reakciótól. A gyáva liberalizmus hasoncsúszik a reakció előtt. A parasztság beéri a feudalizmus maradványainak kiküszöbölésével s a rend pártjára áll, csak nagyritkán ingadozva *a munkásdemokrácia és a burzsoá liberalizmus között*. Minden tanítás, mely osztályok fölött álló szocializmust és osztályok fölött álló politikát hirdet, üres badarságnak bizonyul.

A Párizsi Kommün (1871) befejezi a polgári átalakulásoknak ezt a fejlődését: csak a proletariátus hősiességének köszönheti megszilárdulását a köztársaság, vagyis az államszervezetnek az a formája, amelyben az osztályviszonyok a legkevésbbé burkolt formában jelennek meg.

Valamennyi többi európai országban is a fejlődés, bár bonyolultabb és kevésbbé befejezett, ugyanilyen kialakult polgári társadalomhoz vezet. Az első időszak (1848—1871) a viharok és forradalmak időszakának vége felé, a Marx előtti szocializmus *haldoklik*. Megszületnek az önálló *proletár* pártok: az első Internacionále (1864—1872) és a német szociáldemokrácia.

II

A második időszakot (1872—1904) az elsőtől „békés" jellege, a forradalmak hiánya különbözteti meg. A Nyugat végzett a polgári forradalmakkal. A Kelet még nem érett meg rájuk.

A Nyugat a jövendő átalakulások korszaka „békés" előkészítésének szakaszába lép. Mindenütt alapjukban proletár szocialista pártok alakulnak ki, amelyek megtanulják, hogyan kell a polgári parlamentarizmust kihasználni, saját napi sajtójukat, felvilágosító intézményeiket, szakszervezeteiket, szövetkezeteiket megteremteni. Marx tanítása teljes győzelmet arat és — *szélesen terjed*. Lassan, de szakadatlanul halad előre a proletariátus erőinek kiválasztása, összegyüjtése, a proletariátus előkészítése az eljövendő harcokra.

A történelem dialektikája olyan, hogy a marxizmus elméleti

győzelme arra kényszeríti az ellenségeit, hogy marxista *lepelbe burkolódzzanak*. A bensőleg megrothadt liberalizmus új életre próbál kelni a szocialista *opportunizmus* formájában. A nagy harcokra való erőgyűjtés korát úgy értelmezik, hogy az lemondás e harcokról. A rabszolgák helyzetének a bérrabság ellen folyó harc érdekében való javítását oly értelemben magyarázzák, hogy ezzel a rabszolgák egy pár garasért lemondanak szabadságra való jogukról. Gyáván „társadalmi békét" (vagyis a rabszolgasággal való megbékélést), osztályharcról való lemondást stb. prédikálnak. A parlamentek szocialista tagjai, a munkásmozgalom mindenféle hivatalnokai és a „rokonszenvező" értelmiség körében nagyon sok hívük van.

III

Az opportunisták még teleszájjal magasztalták a „társadalmi békét" s hirdették, hogy a viharok a „demokráciában" nem szükségszerűek, amikor a leghevesebb világviharok új forrása nyílt meg Ázsiában. Az orosz forradalmat nyomon követte a török, a perzsa, a kínai forradalom. Ma éppen a viharok és Európára való „visszahatásuk" korában élünk. Bármi lesz is a sorsa a nagy kínai köztársaságnak, amelyre most különféle „civilizált" hiénák fenik fogukat — a világnak semmiféle ereje sem fogja Ázsiában a régi jobbágyrendszert visszaállítani, nem söpri el a föld színéről a néptömegek hősies demokratizmusát az ázsiai és félázsiai országokban.

Egyeseket, akik nem vették figyelembe a tömegharc előkészítésének és fejlődésének feltételeit, kétségbeesésbe és anarchizmusba sodort a kapitalizmus elleni döntő harc folytonos, hosszú évekre való kitolódása Európában. Most látjuk, hogy mennyire rövidlátó és kishitű az anarchista kétségbecsés.

Nem kétségbeesést, hanem bátorítást kell meríteni abból a tényből, hogy a nyolcszázmilliós Ázsia bekapcsolódott a harcba, mely ugyanazokért az európai ideálokért folyik.

Az ázsiai forradalmak megmutatták nekünk, hogy a liberalizmus ott éppoly jellemtelen és aljas, hogy a demokratikus tömegek önállósága ott éppoly rendkívüli jelentőségű, megmutatták a proletariátus éppoly éles elhatárolódását mindenféle burzsoáziától. Aki az Európában és Ázsiában szerzett tapasztalatok után osztályok *felett* álló politikáról és osztályok *felett* álló

szocializmusról beszél, azt érdemes egyszerűen ketrecbe zárni és úgy mutogatni, mint valami ausztráliai kengurút.

Ázsia után kezdett megmozdulni — csak nem ázsiai módon — Európa is. Az 1872—1904-es évek „békés" időszaka visszavonhatatlanul elmúlt. A drágaság és a trösztök nyomása a gazdasági harc hallatlan kiélesedését idézi elő, amely mozgásba hozta még a liberalizmustól leginkább megfertőzött angol munkásokat is. Szemünk láttára érik a politikai válság még Európa „legsziklaszilárdabb" burzsoá-junker országában, Németországban is. Az eszeveszett fegyverkezés és az imperializmus politikája a modern Európában olyan „társadalmi békét" teremt, amely leginkább a lőporos hordóra hasonlít. Viszont *valamennyi* polgári párt bomlása és a proletariátus érlelődése feltartóztathatatlanul halad előre.

Mióta a marxizmus a színtérre lépett, a világtörténelem három nagy korszakának mindegyike a marxizmus számára újabb bizonyítékokat, újabb diadalokat hozott. De a marxizmusnak, mint a proletariátus tanításának még nagyobb diadalát hozza majd meg a közelgő történelmi korszak.

A megírás ideje: 1913 március

A

„«BALOLDALISÁG» — A KOMMUNIZMUS GYERMEKBETEGSÉGE"

c. könyvből

(1920 április—május)

A BOLSEVIKOK SIKERÉNEK EGYIK ALAPVETŐ FELTÉTELE

Ma már bizonyára majdnem mindenki látja, hogy a bolsevikok nemhogy két és fél évig, de két és fél hónapig sem tarthatták volna magukat a hatalmon, ha pártunkban nem lett volna a legszigorúbb fegyelem, valóságos vasfegyelem, ha a párt nem élvezte volna a munkásosztály egész tömegének legteljesebb és legodaadóbb támogatását, vagyis mindazoknak a támogatását, akik a munkásosztály gondolkodó, tisztességes, önfeláldozó, befolyásos, az elmaradt rétegeket vezetni vagy magukkal ragadni képes elemei.

A proletariátus diktatúrája az új osztály legádázabb és legkíméletlenebb háborúja a *hatalmasabb* ellenség ellen, a burzsoázia ellen, amelynek ellenállását *megtízszerezte* az, hogy megdöntötték (ha csak *egy* országban is) és amelynek hatalma nemcsak a nemzetközi tőke erejében, a burzsoázia nemzetközi kapcsolatainak erejében és szilárdságában, hanem a *szokás erejében*, a kisüzemi termelés erejében áll. Mert kisüzem, sajnos, még nagyon nagyon sok maradt a világon és a kisüzem szüntelenül, minden nap minden órájában, magától és tömegméretekben *szüli* a kapitalizmust és a burzsoáziát. Mindezeknél az okoknál fogva a proletárdiktatúra elkerülhetetlenül szükséges és a burzsoázia feletti győzelem lehetetlen hosszú, makacs, elkeseredett, életrehalálra menő háború nélkül, amely kitartást, fegyelmezettséget, szilárdságot, hajthatatlanságot és egységes akaratot követel.

Ismétlem, az oroszországi proletariátus győzelmes diktatúrájának tapasztalata szemléltetően megmutatta mindazoknak, akik gondolkodni nem tudnak, vagy akiknek erről a kérdésről gondolkodniok nem kellett, hogy a feltétlen központosítás

és a proletariátus legszigorúbb fegyelme egyik alapvető feltétele a burzsoázia feletti győzelemnek.

Erről gyakran szoktak beszélni. De korántsem eleget gondolkodnak azon, hogy mit jelent ez? hogy milyen körülmények között lehetséges ez? Nem kellene-e a Szovjethatalom és a bolsevikok címére leadott üdvrivalgást *gyakrabban* kiegészíteni azoknak az okoknak *legkomolyabb elemzésével, melyeknél fogva* a bolsevikok meg tudták teremteni a proletariátus számára nélkülözhetetlen fegyelmet?

A bolsevizmus, mint politikai eszmeáramlat és mint politikai párt, 1903 óta áll fenn. Csak a bolsevizmusnak fennállása *egész* idejét felölelő története magyarázhatja meg kielégítően, hogy miért tudta a bolsevizmus kialakítani és a legsúlyosabb viszonyok között fenntartani a proletariátus győzelméhez szükséges vasfegyelmet.

És mindenekelőtt felmerül a kérdés: mi tartja fenn a proletariátus forradalmi pártjának fegyelmét? Mi ellenőrzi? Mi erősíti? Először, a proletár élcsapat öntudatossága, odaadása a forradalom iránt, kitartása, önfeláldozása, hősiessége. Másodszor, az a képessége, hogy kapcsolatba kerüljön, közelségbe jusson, bizonyos mértékig, ha úgy tetszik, egybeolvadjon a dolgozók legszélesebb tömegeivel, mindenekelőtt a proletártömeggel, *de a nem-proletár* dolgozó tömeggel *is*. Harmadszor, annak a politikai vezetésnek helyessége, amelyet ez az élcsapat megvalósít, politikai sztratégiájának és taktikájának helyessége, feltéve, hogy a legszélesebb tömegek *saját tapasztalataik alapján* győződtek meg e vezetés helyességéről. E feltételek nélkül a fegyelem olyan forradalmi pártban, amely valóban annak az élenjáró osztálynak a pártja tud lenni, amelynek a burzsoáziát meg kell döntenie és az egész társadalmat átalakítania, megvalósíthatatlan. E feltételek nélkül a fegyelem megteremtésére irányuló kísérletek okvetlenül külsőséggé, frázissá, komédiává fajulnak. De másfelől ezek a feltételek nem jöhetnek létre egyszerre. Csak hosszú munka, nehéz tapasztalat hozza létre őket; kialakulásukat a helyes forradalmi elmélet könnyíti meg, amely viszont nem dogma, hanem véglegesen csak a valóban tömegjellegű és valóban forradalmi mozgalom gyakorlatával való szoros kapcsolatban alakul ki.

Ha a bolsevizmus 1917—1920-ban, példátlanul súlyos viszonyok között, képes volt kialakítani és sikeresen meg tudta valósítani a legszigorúbb központosítást és vasfegyelmet, akkor ennek

oka egész egyszerűen Oroszország számos történelmi sajátosságában rejlik.

Egyrészről: a bolsevizmus 1903-ban a legszilárdabb alapon — a marxizmus elmélete alapján keletkezett. Azt, hogy ez a forradalmi elmélet — és csak ez a forradalmi elmélet — helyes, nemcsak az egész XIX. század nemzetközi tapasztalatai bizonyították be, hanem különösen a forradalmi eszme tévelygéseinek és ingadozásainak, tévedéseinek és csalódásainak árán Oroszországban szerzett tapasztalatok is. Vagy fél évszázadon át, körülbelül a mult század 40-es éveitől a 90-es évekig, a haladás eszméje Oroszországban, a példátlanul vad és reakciós cárizmus nyomása alatt, sóvárogva keresett helyes forradalmi elméletet és csodálatos buzgalommal és alapossággal kísérte figyelemmel ezen a téren Európa és Amerika minden „legújabb szavát". A marxizmust, mint az egyedül helyes forradalmi elméletet, Oroszország valóban *kiszenvedte* magának félszázados hallatlan kínok és áldozatok, példátlan forradalmi hősiesség, hihetetlen energia és korlátot nem ismerő kutatás, tanulás, gyakorlati kipróbálás, csalódások, Európa tapasztalatainak megvizsgálása és a mieinkkel való összehasonlítása árán. Hála a cárizmus által kikényszerített emigrációnak, a forradalmi Oroszország a XIX. század második felében oly gazdag nemzetközi összeköttetésekkel rendelkezett, oly nagyszerűen volt értesülve a forradalmi mozgalomnak nemzetközi formáiról és elméleteiről, mint a világnak egyetlen más országa sem.

Másrészről: a bolsevizmus, amely ezen a gránitkemény elméleti alapon keletkezett, olyan 15 éves (1903—1917) gyakorlati történelmet élt át, amelynek, a tapasztalatok gazdagságát tekintve, az egész világon nincsen párja. Mert ez alatt a 15 év alatt egy ország sem élt át még megközelítőleg sem annyit forradalmi tapasztalatok tekintetében, a mozgalom különböző formái, a legális és illegális forma, a békés és a viharos, a földalatti és a nyilt, a propagandakörökre szorítkozó és a tömeges, a parlamenti és a terrorista forma váltakozásának gyorsaságát és sokféleségét illetőleg. Egy országban sem összpontosult ilyen rövid idő alatt a modern társadalom *összes* osztályai harci formáinak, árnyalatainak, módszereinek ilyen gazdagsága; és ez a harc, az ország elmaradottsága és a cárizmus igájának súlya miatt, különösen gyorsan érlelődött, különösen mohón és sikeresen sajátította el az amerikai és az európai politikai tapasztalatok megfelelő „legújabb vívmányait".

„KIK AZOK A «NÉPBARÁTOK» ÉS HOGYAN HADAKOZNAK A SZOCIÁLDEMOKRATÁK ELLEN?

FELELET A «RUSSZKOJE BOGATSZTVO» MARXISTÁK ELLEN ÍRT CIKKEIRE"

c. könyvből.

Általában, az orosz kommunistáknak, a marxizmus követőinek, mindenki másnál inkább kell *SZOCIÁLDEMOKRATÁKNAK* nevezniök magukat és tevékenységükben sohasem szabad megfeledkezniök a *DEMOKRATIZMUS* óriási fontosságáról.*

A középkori, félfeudális intézmények maradványainak Oroszországban még olyan végtelenül nagy az erejük (Nyugat-Európához képest), oly nyomasztó járomként nehezednek a proletariátusra és általában a népre, miközben minden rend és minden osztály gondolkodásának fejlődését hátráltatják — hogy feltétlenül ragaszkodni kell a munkások számára roppant fontosságú harchoz mindenféle jobbágyi intézmény ellen, az abszolutizmus, a rendiség, a bürokrácia ellen. A legrészletesebben kell megmutatnunk a munkásoknak, hogy ezeknek az intézményeknek milyen rettenetes reakciós erejük van, hogy ezek az intézmények hogyan fokozzák a tőke nyomását a munkára, milyen megalázóan nehezednek a dolgozókra, hogyan tartják vissza középkori formáiban a tőkét, amely formák, ami a munka kizsákmányolását illeti, nem maradnak a modern ipari formák mögött, de ezt a kizsákmányolást még megtoldják azzal, hogy a felszabadításért való harc útjába rettenetes akadályokat gördítenek. A munkásoknak tudniok kell, hogy a reakció e pilléreinek** megdöntése

---

* Ez a pont igen fontos. Plechánovnak nagyon igaza van, amikor azt mondja, hogy forradalmárainknak „két ellenségük van: egyrészt, a még nem egészen kiirtott régi előítéletek és másrészt, az új program szűkkeblű felfogása."

** Különösen lényeges reakciós intézmény, amelyre forradal-

nélkül nem lesz semmiféle lehetőségük sikeres harcot folytatni a burzsoázia ellen, mert ha ezek fennmaradnak, az orosz falusi proletariátus — melynek részéről való támogatás a munkásosztály győzelmének szükséges előfeltétele — mindig nyúzottnak és megfélemlítettnek marad meg, csupán tompa kétségbeesésre lesz képes, nem pedig észszerű és kitartó tiltakozásra és harcra. A munkásosztálynak ezért egyenesen kötelessége a radikális demokráciával egysorban harcolni az abszolutizmus és a reakciós rendek és intézmények ellen, és a szociáldemokratáknak az a feladatuk, hogy ennek a kötelességnek a tudatát a munkásosztályba oltsák és egy pillanatra se feledkezzenek meg ugyanekkor felébreszteni benne annak tudatát, hogy a harc mindezek ellen az intézmények ellen csupán a burzsoázia elleni harc megkönnyítésére szolgál, hogy a munkásnak csak azért van szüksége az általános demokratikus követelések megvalósítására, hogy megtisztuljon az út, amely győzelemre vezet a dolgozók főellensége — egy természeténél fogva tisztán demokratikus intézmény — a *tőke* felett. Ez a tisztán demokratikus intézmény — a tőke — nálunk Oroszországban különösen hajlandó feláldozni demokratizmusát, hajlandó szövetségre lépni a reakciósokkal, hogy elnyomja a munkásokat, hogy erősebben fékezze a munkásmozgalom megszületését.

Az elmondottak, azt hiszem, eléggé meghatározzák a szociáldemokraták viszonyát az abszolutizmushoz és a poli-

---

máraink viszonylag kevés figyelmet fordítottak, a hazai *bürokrácia*-amely de facto (— a valóságban — *Ford.*) kormányzója az orosz államnak. Ez a bürokrácia, mely főképpen vegyesrendűekből áll, származásá, nál, hivatásánál és tevékenységének jellegénél fogva is mélységesen polgári, de az abszolutizmus és a nemes földesurak roppant politikai kiváltságai különösen ártalmas tulajdonságokkal ruházták fel. Ez a bürokrácia állandó szélkakas, amely legfőbb feladatának tekinti, hogy a földesúr és a burzsoá érdekeit összeegyeztesse. Júdás, aki a feudalizmus iránti szimpátiáit és kapcsolatait arra használja fel, hogy becsapja a munkásokat és parasztokat, aki annak ürügyén, hogy kulákoktól és uzsorásoktól „védi” a „gazdaságilag gyengébbeket” s felettük „gyámkodik”, olyan rendszabályokat léptet életbe, amelyek a dolgozókat „az aljas csőcselék” helyzetébe süllyesztik le, testestől-lelkestől a jobbágytartó földesúrnak szolgáltatják ki és ezzel még védtelenebbé teszik őket a burzsoáziával szemben. Ez a bürokrácia — a legveszedelmesebb képmutató, amely a reakció nyugateurópai mestereinek tapasztalatain okulva, ügyesen takarja arakcsejevi vágyait[1] a népszerető frázisok fügefalevelével.

tikai szabadsághoz, valamint ahhoz az utóbbi időben különösen erősödő áramlathoz, amely arra irányul, hogy az összes forradalmár frakciók „egyesülését" és „szövetségét" hozza létre a politikai szabadság kiharcolására.

Ez — meglehetősen eredeti és jellegzetes áramlat.

Eredeti azért, mert nem egy meghatározott csoport vagy meghatározott csoportok, amelyeknek ebben vagy abban a kérdésben megegyező határozott programjuk van, tesznek javaslatot egy „szövetség" megkötésére. Ha ez így lenne, akkor a szövetség kérdése minden egyes esetben külön megoldásra várna, konkrét kérdés lenne, melyet a megegyező csoportok képviselői döntenének el. Akkor nem is lehetne egy külön „egyesítő" áramlat. De egy ilyen áramlat létezik és egyszerűen olyan emberektől indul ki, akik a régit elhagyták, de semmi újhoz nem csatlakoztak: az az elmélet, amelyre eddig az abszolutizmus ellen küzdők támaszkodtak, nyilván összeomlik és maga alá temeti a szolidaritásnak és szervezettségnek azokat a feltételeit is, amelyek a harchoz szükségesek. És íme, az „egyesítő" és „szövetséges" urak, úgylátszik, azt hiszik, hogy egy ilyen elméletet a legkönnyebben úgy lehet megteremteni, ha az egészet az abszolutizmus ellen való tiltakozásra és a politikai szabadság követelésére egyszerűsítik le és megkerülik az összes egyéb szocialista és nem szocialista kérdéseket. Érthető, hogy az ilyen naiv tévelygés már az ilyenfajta egyesülés első kísérleteinél feltétlenül megcáfolja önmagát.

De jellegzetes ez az „egyesítő" áramlat azért, mert kifejezi annak a folyamatnak egyik utolsó stádiumát, melyben a harcos, forradalmi narodnyikság politikai-radikális demokratizmussá vedlik, amely folyamatot fentebb vázolni igyekeztem. Az összes nem szociáldemokrata forradalmi csoportok szilárd egyesülése e zászló alatt csupán akkor lesz lehetséges, amikor ki fogják dolgozni a *demokratikus* követelések szilárd programját, amely végez a régi orosz különlegeskedés előítéleteivel. Egy ilyen demokratikus párt megalakítását a szociáldemokraták természetesen hasznos lépésnek tekintik és a narodnyikok ellen irányított munkájuk szükségképpen elősegíti ezt, elősegíti mindenféle előítélet és legenda kiirtását, a szocialisták tömörülését a marxizmus zászlaja alatt és a demokratikus párt megalakítását a többi csoportokból.

A szociáldemokraták, persze, nem „egyesülhetnének" ezzel

a párttal. A szociáldemokraták szükségesnek tartják, hogy a munkások önállóan szervezkedjenek egy külön munkáspártban — de a munkások a legerélyesebben támogatnák a demokraták minden harcát a reakciós intézmények ellen.

A narodnyik tanítás elfajulása a kispolgári radikalizmus legközönségesebb tucatelméletévé — amely elfajulásról olyan szemléltetően tanuskodnak a „népbarátok” — megmutatja nekünk, hogy milyen roppant hibát követnek el azok, akik beviszik a munkások közé az abszolutizmussal való harc eszméjét és ugyanakkor nem magyarázzák meg nekik társadalmi viszonyaink antagonisztikus jellegét, amelynek folytán a burzsoázia ideológusai is a politikai szabadság mellett foglalnak állást, — nem magyarázzák meg nekik azt a történelmi szerepet, amelyet az orosz munkás játszik, mint az egész dolgozó nép felszabadításáért folyó küzdelem harcosa.

A szociáldemokratákat gyakran illetik azzal a szemrehányással, hogy állítólag Marx elméletének kizárólagos használati jogára tartanak igényt, holott, úgymond, Marx gazdasági elméletét az összes szocialisták elfogadják. De mi értelme van megmagyarázni a munkásoknak az értékformát, a polgári rend lényegét és a proletariátus forradalmi szerepét, ha nálunk Oroszországban általában s mindenütt a dolgozók kizsákmányolása egyáltalán nem a közgazdaság polgári szervezetében, hanem, mondjuk, a földéhség, a fizetési kötelezettségek, a közigazgatás nyomásában leli magyarázatát?

Mi értelme van megmagyarázni a munkásoknak az osztályharc elméletét, ha ez az elmélet még a munkásnak a gyároshoz való viszonyát sem tudja megmagyarázni (a mi kapitalizmusunkat a kormány mesterségesen tenyésztette), nem is szólva a „nép” tömegéről, amely nem tartozik a gyári munkások kialakult osztályához?

Hogyan lehet elfogadni Marx gazdasági elméletét és a belőle eredő következtetést, amely szerint a proletariátus forradalmi szerepe a kommunizmus megszervezése a kapitalizmus közvetítésével, amikor nálunk a kapitalizmus és a kapitalizmus teremtette proletariátus megkerülésével akarják keresni a kommunizmushoz vezető utakat?

Nyilvánvaló, hogy ilyen feltételekkel felszólítani a munkást, hogy harcoljon a politikai szabadságért, ugyanazt jelenti, mint felszólítani arra, hogy kaparja ki a tűzből a gesztenyét

a haladó burzsoázia számára, mert tagadhatatlan (jellemző, hogy ezt még a narodnyikok és a narodovolecek[2] sem tagadták), hogy a politikai szabadság elsősorban a burzsoázia érdekeit szolgálja, miközben a munkások helyzetén nem könnyít, csupán ... a harc feltételeit könnyíti ... *ugyanezen burzsoázia ellen.* Itt én azok ellen a szocialisták ellen érvelek, akik nem fogadták el a szociáldemokraták elméletét, és agitációjukkal mégis a munkások közé mennek, mert a tapasztalatban győződtek meg arról, hogy csakis itt találnak forradalmi elemekre. Ezek a szocialisták szembeállítják elméletüket a gyakorlattal és rendkívül komoly hibát követnek el, amikor elvonják a munkásokat közvetlen feladatuktól — *A SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT SZERVEZÉSÉTŐL.**

Ez a hiba természetszerűen abból az időből származik, amikor a polgári társadalom osztályellentétei, a jobbágyrendszer elnyomása folytán, még egyáltalán nem voltak kifejlődve, amikor a jobbágyrendszer az egész értelmiség szolidáris tiltakozását és harcát hívta életre, ami azt az illúziót keltette, hogy a mi értelmiségünk különösen demokratikus, hogy a liberálisok és a szocialisták eszméi között nincsen mélyreható különbség. Most — amikor a gazdasági fejlődés olyannyira előrehaladt, hogy még az olyan emberek is, akik azelőtt tagadták, hogy Oroszországban talaja lenne a kapitalizmusnak, elismerik, hogy mi igenis a kapitalista fejlődés útjára léptünk —, most már errevonatkozólag semilyen illúzió sem lehetséges. Az „intelligencia" összetétele éppoly világosan rajzolódik ki, mint az anyagi értékek termelésével foglalkozó társadalom összetétele: ha az utóbbiban a kapitalista uralkodik és kormányoz, akkor az előbbiben a karrieristáknak és a burzsoázia

---

* Kétféle úton lehet eljutni ahhoz a következtetéshez, hogy a munkásokat harcba kell vinni az abszolutizmus ellen: *vagy* úgy, hogy a munkásban a szocializmusért való egyetlen harcost látjuk és akkor a politikai szabadság egyike azoknak a feltételeknek, amelyek a munkás harcát megkönnyítik. Így látják a dolgot a szociáldemokraták. *Vagy* pedig a munkáshoz egyszerűen úgy fordulunk, mint egy emberhez, aki a legtöbbet szenved a mai rendtől, akinek már nincs mit vesztenie és aki mindenkinél elszántabban léphet fel az abszolutizmus ellen. De ez azt fogja jelenteni: kényszeríteni a munkást, hogy a polgári radikálisok mögött kullogjon, akik az egész „népnek" az önkényuralom elleni szolidaritása mögött nem óhajtják meglátni a burzsoázia és a proletariátus közötti antagonizmust.

zsoldosainak mind gyorsabban és gyorsabban növekedő falkája a hangadó — a megelégedett és nyugodt „intelligencia” távol áll mindenféle lázálomtól és jól tudja, mit akar. Radikálisaink és liberálisaink nemcsak nem tagadják ezt a tényt, hanem ellenkezőleg, erősen hangsúlyozzák és rendkívül megerőltetik magukat, hogy bebizonyítsák erkölcstelen voltát, elítéljék, szétzúzzák, megszégyenítsék ... és megsemmisítsék. Ezek a naiv igények, hogy a polgári intelligenciát polgári mivoltáért *megszégyenítsük*, éppoly nevetségesek, mint a kispolgári közgazdászok igyekezete azzal ijesztgetni burzsoáziánkat (hivatkozva az „idősebb testvérek” tapasztalataira), hogy a népet romlásba, a tömegeket nyomorba, munkanélküliségbe és éhínségbe dönti; így törvényt ülni a burzsoázia és ideológusai felett, arra a bíróságra emlékeztet, amely a csukát vízbedobatásra ítéli. Ezen a határon túl kezdődik a liberális és radikális „intelligencia”, amely csak úgy önti a végtelenül sok frázist a haladásról, tudományról, igazságról, népről stb., mely visszasírja a hatvanas éveket, amikor nem volt civakodás, hanyatlás, csüggedés, apátia és minden szív a demokratizmusért dobogott.

Ezek az urak az őket jellemző naivitással sehogysem akarják megérteni, hogy az akkori szolidaritást az akkori anyagi körülmények váltották ki, melyek vissza nem térhetnek: a jobbágyrendszer mindenkit egyformán szorongatott — a jobbágyi származású botosispánt is, aki kis vagyonkát gyűjtött és kedve szerint akart volna élni; az ügyes parasztgazdát is, aki gyűlölte az uraságot a szolgáltatások és zaklatások miatt, azért, mert el-elszakította őt gazdaságától; a proletársorsban élő cselédet és az elszegényedett parasztot is, akit adósság fejében kiszolgáltattak a kereskedőnek; a jobbágyság következtében szenvedett a gyáros-kereskedő is, a munkás is, a kisiparos is, a kézműves is. Ezeket az embereket csakis az kapcsolta össze, hogy mindannyian ellenségesen álltak a jobbágyi rendszerrel szemben: e szolidaritás határain túl megkezdődött közöttük a legélesebb gazdasági antagonizmus. Mily fokig kell hát édes álmokban ringatnunk magunkat, hogy még ma se vegyük észre azt az antagonizmust, amely ilyen óriási méreteket öltött; hogy visszasírjuk a szolidaritás időszakát, holott a valóság harcot követel, azt követeli, hogy mindenki, aki nem akar *ÖNKÉNT* vagy *NEM ÖNKÉNT* a burzsoázia szekértolója lenni, a proletariátus oldalára álljon.

Ha az ember nem veszi készpénznek a „nép érdekeiről" szóló fellengős frázisokat és megkísérli, hogy a dolog mélyébe hatoljon, — akkor meglátja, hogy szintiszta kispolgári ideológusokkal van dolga, annak a kispolgárságnak ideológusaival, mely arról ábrándozik, hogy gazdaságát (az ő nyelvükön a „népi" gazdaságot) különböző ártalmatlan újításokkal fogja megjavitani, támogatni és helyreállitani, és teljesen képtelen megérteni azt, hogy az adott termelési viszonyok talaján mindezek az újítások csak mélyebben és mélyebben fogják proletarizálni a tömegeket. Hálásaknak kell lennünk „a nép barátainak" azért, hogy sokban hozzájárultak intelligenciánk osztályjellegének tisztázásához és ezzel megszilárdították a marxisták elméletét kistermelőink kispolgári jellegéről; ők feltétlenül siettetni fogják a régi illúziók és legendák eltűnését, melyek oly sokáig zavarták az orosz szociáldemokratákat. A „népbarátok" úgy összefogdosták, elnyűtték, bemocskolták ezeket az elméleteket, hogy az orosz szocialisták, akik hívek maradtak ezekhez az elméletekhez, feltétlenül dilemma előtt állanak: vagy újonnan átvizsgálják ezeket az elméleteket, vagy pedig teljesen sutbadobják és átengedik azoknak az uraknak kizárólagos használatára, akik önelégült ünnepélyességgel urbi et orbi* hirdetik, hogy a gazdag parasztok tökéletesített felszerelést vásárolnak, akik komoly ábrázattal bizonykodnak, hogy üdvözölni kell azokat, akik megúnták, hogy a zöld asztal mellett üljenek. És nemcsak komolyan beszélnek ugyanilyen értelemben a „népi rendszerről" és az „intelligenciáról", hanem nagyigényű, egetverő frázisokat hangoztatnak nagy ideálokról, az életkérdések ideális feltevéséről! . . .

A szocialista intelligencia csak akkor számíthat arra, hogy munkája gyümölcsöző lesz, ha szakít az illúziókkal és Oroszország tényleges, nem pedig kívánatos fejlődésében a valóságos, nem pedig a lehetséges társadalmi-gazdasági viszonyokban keres támaszt. Emellett *ELMÉLETI* munkájában arra kell majd törekednie, hogy *konkréten tanulmányozza a gazdasági antagonizmus összes formáit Oroszországban, kapcsolatukat és következetes fejlődésüket; ezt az antagonizmust mindenütt fel kell tárnia, ahol azt a politikai történelem, a jogrend különlegességei, a begyepesedett elméleti előítéletek leplezik. Teljes képet kell adnia*

* — ország-világ előtt — *Szerk.*

mai valóságunkról, mint a termelési viszonyoknak adott rendszeréről, meg kell mutatnia, hogy e rendszer mellett a dolgozók kizsákmányolása és kisajátítása szükségszerű, meg kell mutatnia azt a kiutat e rendszerből, amelyet a gazdasági fejlődés előír.

Ennek az elméletnek, mely az orosz történelem és az orosz valóság részletes és pontos tanulmányozásán alapul, feleletet kell adnia a proletariátus követelményeire — és ha meg fog felelni a tudományos követeléseknek, akkor a proletariátus tiltakozó gondolatának minden ébredése elkerülhetetlenül a szociáldemokratizmus medrébe fogja terelni ezt a gondolatot. Mennél jobban halad előre ennek az elméletnek a kidolgozása, annál gyorsabban fog nőni a szociáldemokratizmus, mert a mai rend legravaszabb védelmezői sem képesek megakadályozni a proletárgondolat ébredését, nem képesek azért, mert maga ez a rend szükségszerűen és elkerülhetetlenül magával hozza a termelők egyre fokozottabb kisajátítását, a proletariátus és tartalékserege mind nagyobb növekedését — és ezzel együtt jár a közvagyon fejlődése, a termelőerők óriási növekedése és a munka társadalmasítása a kapitalizmus által. Bármennyi munkát is igényel még az ilyen elmélet kidolgozása, a szocialisták el fogják végezni ezt a munkát — erről kezeskedik a materializmus, az egyetlen tudományos módszer elterjedtsége a szocialisták között, amely megköveteli, hogy minden program pontosan visszatükrözze a valóságban végbemenő folyamatot; erről kezeskedik a szociáldemokrácia sikere, amely ezeket az eszméket magáévá teszi — az a siker, mely olyannyira nyugtalanítja liberálisainkat és demokratáinkat, hogy vaskos folyóirataik, ahogy ezt egy marxista megjegyezte, már nem is unalmasak.

Azzal, hogy a szociáldemokraták elméleti munkájának szükségességét, fontosságát és óriási méreteit hangsúlyozom, egyáltalán nem azt akarom mondani, hogy ezt a munkát a *GYAKORLATI* munka fölébe kell helyezni* — és még kevésbbé azt, hogy a gyakorlati munkát el kell halasztani, amíg az elmé-

* Ellenkezőleg. Az első helyet feltétlenül mindíg a propaganda és az agitáció gyakorlati munkája foglalja el azért, mert, először az elméleti munka csak feleleteket ad azokra a kérdésekre, melyeket a gyakorlat feltesz. Másodszor pedig: a szociáldemokraták rajtuk kívül álló okokból, túlságosan gyakran kénytelenek elméleti munkára szorítkozni ahhoz, hogy ne becsüljenek meg minden pillanatot, amikor megvan a gyakorlati munka lehetősége.

leti munka elkészült. Ilyen következtetéseket csak a „szubjektív szociológiai módszer" hívei, vagy az utópikus szocializmus követői vonhatnának le. Persze, ha abban látjuk a szocialisták feladatát, hogy az ország „fejlődésének" (a valódiakon kívül) „egyéb útjait keressék", akkor természetes, hogy a gyakorlati munka csak akkor válik lehetségessé, ha zseniális filozófusok felfedezik és megmutatják ezeket az „egyéb utakat"; ha pedig ezeket az utakat felfedezték és megmutatták — vége az elméleti munkának és megkezdődik azok munkája, akik arra vannak hivatva, hogy a „hazát" ezekre az „újonnan felfedezett" „egyéb utakra" irányítsák. Egészen másképpen áll a dolog, amikor a szocialisták feladata abban foglalható össze, hogy a proletariátus eszmei vezetői legyenek tényleges harcában a tényleges, valódi ellenség ellen, amely az adott társadalmi-gazdasági fejlődés *tényleges* útjában áll. Ilyen körülmények között az elméleti és a gyakorlati munka egyetlen munkává forr össze, amelyet a német szociáldemokrácia veteránja, Liebknecht oly találóan jellemzett a következő szavakkal:

Studieren, Propagandieren, Organisieren*.

A fent említett elméleti munka nélkül nem lehet valaki ideológiai vezető, mint ahogy nem lehet ideológiai vezető anélkül, hogy e munkát az ügy követelményei szerint irányítsa, anélkül, hogy ne propagálná a munkások között ennek az elméletnek az eredményeit és ne segítené a munkások szervezkedését.

A feladatnak ez a meghatározása megóvja a szociáldemokratákat azoktól a hibáktól, amelyekbe a szociáldemokrata csoportok olyan gyakran esnek, — a dogmatizmustól és a szektáskodástól.

Nem lehet dogmatizmus ott, ahol a tan legfőbb és egyetlen kritériuma az, hogy megfeleljen a társadalomgazdasági fejlődés tényleges folyamatának; nem lehet szektáskodás ott, ahol a feladat abban összpontosul, hogy támogassa a proletariátus szervezkedését, amikor, következésképpen, az „intelligencia" szerepe abban merül ki, hogy feleslegessé tegye a külön intellektuel vezetőket.

Ezért van az, hogy a különböző elméleti kérdésekben való véleményeltérések ellenére is a marxisták politikai tevékeny-

* Tanulni, propagandát folytatni, szervezni. — *Szerk.*

ségének módszerei, a csoportok keletkezésétől kezdve mindmáig egy és ugyanazok.

A szociáldemokraták politikai tevékenysége abban áll, hogy elősegítse az oroszországi munkásmozgalom fejlődését és szervezését, hogy kiemelje a mozgalmat abból az állapotból, amelyben most van, az elszórt, minden vezető eszmétől mentes tiltakozási kísérletek, „zendülések” és sztrájkok állapotából és átalakítsa az *EGÉSZ* orosz munkás-*OSZTÁLY* szervezett harcává, amely harc a polgári rend ellen irányul, a kisajátítók kisajátítására és annak a társadalmi rendnek megsemmisítésére törekszik, amely a dolgozó elnyomásán alapul. E tevékenység számára alapul szolgál a marxistáknak az az általános meggyőződése, hogy Oroszország egész dolgozó és kizsákmányolt népességének egyedüli és természetes képviselője az orosz munkás.*

Természetes képviselője — mert Oroszországban a dolgozók kizsákmányolása, ha a jobbágygazdaság kihaló maradványait nem vesszük figyelembe, *lényegében mindenütt kapitalista* kizsákmányolás; csakhogy a termelők tömegének kizsákmányolása kisméretű, felaprózott, fejletlen, míg a gyári és üzemi proletariátus kizsákmányolása nagyméretű, társadalmasított és összpontosított. Az első esetben — a kizsákmányolást még középkori formák burkolják, a különböző politikai, jogi és az életkörülményekben rejlő cifraságok, fogások és fortélyok, melyek akadályozzák a dolgozót és ideológusát abban, hogy meglássák a dolgozót elnyomó rend lényegét, hogy meglássák, hol és hogyan van meg a kiút lehetősége ebből a helyzetből. Az utóbbi esetben viszont a kizsákmányolás már tökéletesen ki van fejlődve és teljesen tiszta formájában lép fel, mindenféle zavart okozó részlet nélkül. A munkásnak már meg kell látnia, hogy őt a *tőke* nyomja el, hogy harcolnia a burzsoázia *osztályával* kell. És ez a harca, melynek célja a közvetlen gazdasági szükségletek kielégítése, a saját anyagi helyzetének javítása, feltétlenül megköveteli a munkások szervezkedését, feltétlenül olyan harccá válik, mely nem az egyes személyek ellen irányul, hanem egy *osztály* ellen, ugyanazon osztály ellen, mely nemcsak a gyárakban és üzemekben, hanem mindenütt nyomja és fojtogatja

* Oroszországban a jövő embere a paraszt, gondolták a parasztszocializmus képviselői, a narodnyikok, a szó legtágabb értelmében. Oroszországban a jövő embere a munkás, gondolják a szociáldemokraták. Így fogalmazták meg egy kéziratban a marxisták álláspontját.

a dolgozókat. Ezért van az, hogy a gyári és üzemi munkás sem több, sem kevesebb, mint az egész kizsákmányolt népesség élenjáró képviselője és hogy képviseletét szervezett, kitartó harcban megvalósíthassa — egyáltalán nem arra van szükség, hogy mindenféle „perspektíváktól" ragadtassa el magát; csak arra van szükség, hogy egyszerűen *megmagyarázzák neki helyzetét*, megmagyarázzák az őt elnyomó rendszer politikai és gazdasági szerkezetét, megmagyarázzák, hogy e mellett a rendszer mellett az osztályellentét szükségszerű és elkerülhetetlen. A gyári és üzemi munkásnak ez a kapitalista viszonyok általános rendszerében elfoglalt helyzete teszi őt a munkásosztály felszabadításának egyedüli harcosává, mert csakis a kapitalizmus fejlődésének legfelsőbb stádiuma, a gépüzemű nagyipar teremti meg azokat az anyagi feltételeket és társadalmi erőket, melyek ehhez a harchoz szükségesek. Minden más esetben, a kapitalizmus fejlődésének alacsonyabb formái mellett, ezek az anyagi feltételek hiányzanak: a termelés ezer meg ezer apró gazdaságra van felaprózva (melyek a közösségi föld-*birtoklás* legegyenlősítőbb formái mellett sem szűnnek meg felaprózott *gazdaságok* lenni), a kizsákmányoltak nagyrészének még van egy kis törpegazdasága és ilyenformán oda van kötve ugyanahhoz a burzsoá rendszerhez, amely ellen harcolnia kell; ez visszatartja és megnehezíti azoknak a társadalmi erőknek a fejlődését, melyek meg tudják dönteni a kapitalizmust. A felaprózott, egyénenkénti, kis keretekben folyó kizsákmányolás helyhez köti a dolgozókat, elválasztja őket egymástól, nem adja meg nekik a lehetőséget, hogy megértsék az osztályszolidaritást, nem adja meg nekik a lehetőséget, hogy egyesüljenek, ha megértették, hogy elnyomásuk oka nem ez vagy az az egyén, hanem az egész gazdasági rendszer. Ezzel szemben a nagykapitalizmus elkerülhetetlenül megszünteti a munkás minden kapcsolatát a régi társadalommal, az egy helyhez, egy kizsákmányolóhoz kötöttséget, egyesíti a munkásságot, kényszeríti arra, hogy gondolkozzék és olyan körülmények közé helyezi, melyek lehetővé teszik, hogy szervezett harcba fogjon. A szociáldemokraták ezért a munkások osztályára fordítják minden figyelmüket és ennek az osztálynak szentelik egész tevékenységüket. Amikor majd a munkásosztály haladó képviselői magukévá fogják tenni a tudományos szocializmus eszméit, az orosz munkás történelmi szerepének eszméjét, amikor ezek az eszmék szélesen el

fognak terjedni és kialakulnak a munkásság szilárd szervezetei, amelyek tudatos osztályharccá alakítják a munkások mostani elaprózott gazdasági háborúját, — akkor az orosz *MUNKÁS* az összes demokratikus elemek élére állva, letiporja az abszolutizmust és a *nyílt politikai harc egyenes útján* elvezeti az *OROSZ PROLETARIÁTUST* (vállvetve *MINDEN ORSZÁG* proletariátusával) a *GYŐZELMES KOMMUNISTA FORRADALOMHOZ.*

1894 *Vége*

III. MELLÉKLET

Amikor a marxizmus szűkös értelmezéséről beszélek, magukat a marxistákat értem. Ez alkalommal meg kell jegyezni, hogy liberálisaink és radikálisaink a legszemérmetlenebbül szűkítik és torzítják a marxizmust, amikor azt a legális sajtó hasábjain fejtik ki. Micsoda kifejtés ez! Képzeljük csak el, mennyire el kell torzítani ezt a forradalmi tanítást ahhoz, hogy az orosz cenzúra Prokrusztesz-ágyába lehessen beleszorítani! És publicistáink könnyű szívvel végzik az effajta műtétet: fejtegetéseikben a marxizmust majdhogynem az arra vonatkozó tanításig egyszerűsítik le, hogy a kapitalista rendszerben a tulajdonos munkáján alapuló egyéni tulajdon hogyan végzi dialektikus fejlődését, hogyan válik saját tagadásává, majd pedig hogyan társadalmasodik. Komoly képpel tételezik fel, hogy ezzel a „sémával” kimerül a marxizmus egész tartalma, nem veszik tudomásul a marxizmus szociológiai módszerének sajátosságait, nem veszik tudomásul az osztályharcról szóló tanítást, nem veszik tudomásul a kutatás közvetlen célját — feltárni az ellentétek és a kizsákmányolás valamennyi formáját, hogy a proletariátus könnyebben rázhassa le azokat. Nincs mit csodálkoznunk azon, hogy mindennek eredményeképpen olyan színtelen és korlátolt valami jön létre, hogy radikálisaink már-már sajnálni kezdik a szegény orosz marxistákat. Bizony! Az orosz abszolutizmus és az orosz reakció nem lenne abszolutizmus és reakció, ha mellettük teljes egészében, pontosan és hiánytalanul kifejthetnénk a marxizmust, ha maradék nélkül feltárhatnók következtetéseit! És ha liberálisaink és radikálisaink annak rendje és módja szerint (legalább a német irodalom alapján) ismernék a marxizmust, restelnék ezt a cenzúrának alávetett sajtóban úgy eltorzítani. Ha egy elméletet ismertetni

nem lehet — hallgassatok vagy jegyezzétek meg, hogy amit mondtok, az távolról sem minden, hogy a leglényegesebbet elhagyjátok; de minek a marxizmus korlátoltságáról kiabálni, amikor töredékeket mutattok be?

Mert csak így eshetik meg az a csak Oroszországban lehetséges furcsaság, hogy marxista-számba mennek olyan emberek, akiknek fogalmuk sincsen az osztályharcról, a kapitalista társadalomban rejlő elkerülhetetlen antagonizmusról és ennek az antagonizmusnak fejlődéséről, olyan emberek, akiknek fogalmuk sincs a proletariátus forradalmi szerepéről, sőt olyan emberek, akik egyenesen burzsoá tervekkel lépnek fel, csak az a fontos, hogy előforduljanak náluk a „pénzgazdaság", annak „szükségessége" és ehhez hasonló kifejezések, olyan kifejezések, amelyeknek speciális marxista kifejezésekként való elismeréséhez Michajlovszkij[8] úr szellemességének egész mélységére van szükség.

Marx viszont elméletének egész értékét abban látta, hogy az „lényegében kritikus* és forradalmi elmélet"**. És ez utóbbi tulajdonság tényleg teljes egészében és feltétlenül sajátja a *marxizmusnak*, mert ez az elmélet közvetlen feladatának tekinti, hogy *feltárja* az antagonizmus és a kizsákmányolás valamennyi formáját a mai társadalomban, figyelemmel kísérje fejlődésüket, kimutassa átmeneti jellegüket, kimutassa annak elkerülhetetlenségét, hogy más formává alakuljanak át, *és ilymódon arra szolgál, hogy a proletariátus mennél gyorsabban és mennél könnyebben végezzen mindenféle kizsákmányolással.* Annak az ellenállhatatlan erőnek, amely az egész világ szocialistáit ehhez az elmélethez vonzza, éppen az a titka, hogy a marxizmus a szigorú és legmagasabb fokú tudományosságot (a társadalomtudomány legújabb vívmánya lévén) egyesíti a forra-

* Jegyezzük meg, hogy Marx itt a materialista kritikáról beszél és csak azt tartja tudományosnak, a kritikáról t. i., amely a politikai, a jogi, a társadalmi, a mindennapi életben előforduló és egyéb tényeket a gazdasággal, a termelési viszonyok rendszerével, azoknak az osztályoknak érdekeivel veti egybe, amelyek az antagonisztikus társadalmi viszonyok alapján elkerülhetetlenül kialakulnak. Hogy az orosz társadalmi viszonyok antagonisztikusak, abban aligha kételkedhetett bárki. De azért senki se kísérelte még meg, hogy egy *ilyen* kritika számára alapul vegye azokat.

** *Marx.* A tőke. I. köt. Utószó a második kiadáshoz. (Az id. kiadásban 22. old.) — *Ford.*

dalmisággal éspedig nem véletlenül, nemcsak azért, mert e tanítás alapítója a tudós és a forradalmár tulajdonságait egyesítette magában, hanem magában az elméletben egyesíti, bensőleg és elszakíthatatlanul. A valóságban itt az elmélet egyenesen feladatául, a tudomány egyenesen céljául tűzi ki azt, hogy segítsen az elnyomottak osztályának valóban lejátszódó gazdasági harcában.

*„Mi nem azt mondjuk a világnak: szüntesd be a harcot — egész harcod jabatkát sem ér. Mi csak valódi harci jelszót adunk neki.”**

A tudomány közvetlen feladata tehát Marx szerint az, hogy helyes harci jelszót adjon, vagyis ezt a harcot objektíven, mint a termelési viszonyok meghatározott rendszerének termékét mutassa be, *megértse*, hogy a harc miért szükséges, mi a tartalma, milyen a lefolyása, mik fejlődésének feltételei. Nem adhatunk „harci jelszót”, ha nem tanulmányozzuk minden részletében e harc minden egyes formáját, ha nem kísérjük figyelemmel minden lépését, amikor egyik formából a másikba megy át, hogy minden adott pillanatban meghatározhassuk a helyzetet, miközben nem tévesztjük szem elől, hogy a harc általános jellege, általános célja: minden kizsákmányolás és minden elnyomás teljes és végleges megszüntetése.

Próbáljuk csak Marx „kritikus és forradalmi” elméletével azt a szintelen hangzavart összehasonlítani, amelyet „kritikájá”-ban kifejtett és amely ellen a mi „közismert” N. K. Michajlovszkijünk harcolt — és megdöbbenünk, hogy tényleg lehetnek emberek, akik magukat „a dolgozó osztály ideológusainak” tartják és arra a „lapos körre” szorítkoznak, amellyé publicistáink Marx elméletét változtatják, amikor kitörölnek belőle mindent, ami benne eleven.

Próbáljuk csak ennek az elméletnek követelményeit a mi narodnyik irodalmunkkal összehasonlítani — amely hiszen szintén abból a kívánságból indul ki, hogy a dolgozók ideológusa legyen —, azzal az irodalommal, amely a történelemnek

* Lenin itt Marxnak 1843 szeptemberében Rugéhez írott leveléből idéz. (Deutsch-Französische Jahrbücher — Német-Francia Évkönyvek — Párizs 1844. Újabb kiadása: Marx-Engels Gesamtausgabe. Első rész. I. köt. 1. fele. 575. old.) — *Ford.*

és általában gazdasági rendszerünk, különösen pedig a parasztság mai helyzetének van szentelve és elbámulunk, hogy szocialisták hogyan érhették be olyan elmélettel, mely arra szorítkozik, hogy a bajokat tanulmányozza és ábrázolja és levonja ezekkel kapcsolatban az erkölcsi tanulságokat. Ez az elmélet a jobbágyrendszert nem mint a gazdasági szervezet meghatározott formáját ábrázolja, amely ilyen és ilyen kizsákmányolást, ilyen és ilyen antagonisztikus osztályokat, ilyen és ilyen politikai, jogi stb. rendszert szül, hanem egyszerűen, mint a földesurak visszaélését és mint igazságtalanságot a parasztokkal szemben. A parasztreformot nem mint meghatározott gazdasági formák és meghatározott gazdasági osztályok összeütközését ábrázolja, hanem mint az elöljárók intézkedését, akik tévedésből, minden jószándékuk ellenére, „helytelen utat választottak". A reform utáni Oroszországot úgy ábrázolja, mint a helyes útról való letérést, amely bajokkal jár a dolgozók számára, nem pedig mint antagonisztikus termelési viszonyoknak bizonyos rendszerét, amely a fejlődésnek ilyen és ilyen fokán áll.

Most, különben, kétségtelen, hogy ez az elmélet hitelét vesztette és mennél hamarább értik meg az orosz szocialisták, hogy a tudomány mai színvonalán a marxizmuson kívül nem lehetséges forradalmi elmélet, mennél gyorsabban fogják minden erejükkel előmozdítani azt, hogy ezt az elméletet elméleti és gyakorlati tekintetben Oroszországra alkalmazzák — annál biztosabban és gyorsabban követi majd siker a forradalmi munkát.

1894 tavasza—nyara

AZ OROSZORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATÁK TILTAKOZÁSA

ARCHIVÁLIS INTÉZET KLASSZIKA

VALAHOL (OROSZORSZÁGBAN) SZOCIÁLDEMOKRATÁK GYŰLÉSE — SZÁMSZERINT TIZENHÉT EMBER — EGYHANGÚLAG A KÖVETKEZŐ HATÁROZATOT HOZTA, AZZAL, HOGY AZT KÖZZÉTESZI S MEGVITATÁS CÉLJÁBÓL AZ ÖSSZES ELVTÁRSAK ELÉ TERJESZTI

Az utóbbi időben az orosz szociáldemokraták közt eltérések észlelhetők az orosz szociáldemokráciának azoktól az alapelveitől, amelyeket mind az alapítók és előharcosok — „A Munka Felszabadítása" csoportjának[4] tagjai, — mind a kilencvenes évek orosz munkásszervezeteinek szociáldemokrata kiadványai hirdettek. Az alább közölt „Credo"*, amelynek az a feladata, hogy egyes („fiatal") orosz szociáldemokraták alapvető nézeteit jutassa kifejezésre, az „új nézetek" rendszeres és pontos kifejtésének kísérlete. Itt közöljük ezt a „Credo"-t egész terjedelmében.

„A céhek és a manufaktúra kora Nyugaton mély nyomokat hagyott az egész utána következő történelemben és kivált a szociáldemokrácia történetében. A burzsoázia forradalmi elemmé lett azáltal, hogy kénytelen volt szabad formákat kiharcolni, arra törekedni, hogy megszabaduljon a termelést bilincsekbe verő céhszabályzatoktól. A burzsoázia Nyugaton mindenütt a liberté-, fraternité-, égalitével (szabadság, testvériség, egyenlőség), szabad politikai formák kivívásával kezdi. De ezzel a vívmánnyal, Bismarck kifejezése szerint, saját ellenlábasának — a proletariátusnak állította ki váltót a jövőre. A munkásosztály, mint osztály, Nyugaton csaknem sehol sem hódította meg a demokratikus intézményeket — csak igénybevette azokat. Azt felelhetik erre, hogy a munkásosztály résztvett a forradalmakban. Történelmi bizonyítékok megcáfolják ezt a véleményt, mert

* Szószerint : hiszek ; átvitt értelemben a hit szimbóluma, program, világnézet kifejtése. — *Szerk.*

éppen 1848-ban, amikor Nyugat-Európában megszilárdultak az alkotmányok, a munkásosztály városi kézműves elem volt, a kispolgári demokráciát képviselte. Gyári proletariátus jóformán nem is volt, a nagytermelésben foglalkoztatott proletariátus pedig (Németország takácsai — Hauptmann[5], Lyon takácsai) nyers tömeg volt, amely csupán lázadni tudott, de egyáltalán nem volt képes bármiféle politikai követeléseket támasztani. Elmondhatjuk, hogy az 1848. évi alkotmányokat a burzsoázia és a kispolgárság, a kézművesek vívták ki. Másrészt a munkásosztály (a kézművesek és a manufaktúra munkásai, a nyomdászok, takácsok, órásmesterek stb.) még a középkorban megszokta, hogy résztvegyen szervezetekben, önsegélyző pénztárakban, vallásos egyesületekben stb. Ez a szervezkedési szellem a Nyugat tanult munkásaiban mindmáig él és élesen megkülönbözteti őket a gyári proletariátustól, amely kevéssé és lassan hajlik a szervezkedésre, csak úgynevezett lose organisation-okat (időleges szervezeteket) képes alakítani, nem pedig tartós, alapszabályokkal és előírásokkal rendelkező szervezeteket. Éppen ezek a tanult kézműipari munkások alkották a szociáldemokrata pártok magvát. Ilyenformán a következő kép adódott: egyrészt a viszonylag könnyű politikai harc és annak teljes lehetősége, másrészt — e harc tervszerű szervezésének lehetősége a manufaktúra korszaka által nevelt munkások segítségével. Ezen a talajon nőtt nagyra Nyugaton az elméleti és gyakorlati marxizmus. A kiinduló pont a parlamentáris politikai harc volt oly perspektívával, amely csak külsőleg hasonlít a blanquizmushoz,[6] eredetére nézve azonban egészen más jellegű — egyrészt, a hatalom megragadásának perspektívájával és másrészt, a Zusammenbruch (a katasztrófa) perspektívájával. A marxizmus az uralkodó gyakorlat, a gazdasági harchoz képest túlsúlyban levő politikai harc elméleti kifejezése volt. Belgiumban is, Franciaországban is és különösen Németországban a munkások hihetetlen könnyűséggel szervezték meg a politikai harcot és irtózatos munkával, roppant nagy súrlódások közt — a gazdasági harcot. És a gazdasági szervezetek a politikaiakhoz viszonyítva (eltekintve Angliától) mindmáig rendkívül gyengék és ingatagok és mindenütt laissent à desirer quelque chose (valami kívánnivalót hagynak hátra). Ameddig az energiát a politikai harcban teljesen ki nem merítették, — addig a Zusammenbruch szükségszerű szervező Schlagwort (közkeletű szólam) volt, amelynek hatalmas történelmi szerep jutott osztályrészül. Az az alaptörvény, amely a munkásmozgalom tanulmányozásából adódik — a legkisebb ellenállás vonala. Ilyen vonal volt Nyugaton a politikai tevékenység, és a marxizmus abban a formájában, ahogyan azt a «Kommunista kiáltvány» formulázta, az a lehető legszerencsésebb forma, amelyben a mozgalomnak ki kellett alakulnia. De amikor a politikai tevékenység terén minden erő kimerült, amikor a politikai mozgalom a feszültségnek oly fokát

érte el, amelyen túlvinni nehéz és majdnem lehetetlen volt (a szavazatok számának lassú emelkedése az utóbbi időben, a közönség közönye a gyűléseken, az irodalom csüggedt hangja), másrészt a parlamentáris tevékenység tehetetlensége s a tudatlan tömegeknek, a szervezetlen és a szervezés számára szinte hozzáférhetetlen gyári proletariátusnak fellépése a színtéren, a Nyugaton azt idézték elő, amit ma bernsteiniádának, a marxizmus válságának neveznek. Nehéz elképzelni a dolgok logikusabb menetét, mint amilyen a munkásmozgalom fejlődésének korszaka a «Kommunista kiáltvány»-tól a bernsteiniádáig, s ennek az egész folyamatnak figyelmes vizsgálata csillagászati pontossággal határozhatja meg e «válság» kimenetelét. Itt, természetesen, nem a bernsteiniáda[7] vereségéről vagy győzelméről van szó — ez kevéssé érdekel bennünket; a gyakorlati tevékenység gyökeres megváltozásáról van szó, ami a párt belsejében lassú lépésben már régóta folyik.

Ez a változás nemcsak a gazdasági harc erélyesebb vezetése, a gazdasági szervezetek megerősítése irányában megy végbe, hanem — és ez a leglényegesebb — abban az irányban is, hogy a párt megváltoztatja a többi ellenzéki párthoz való viszonyát. A türelmetlen marxizmus, a tagadó marxizmus, a primitív marxizmus (amely túlságosan sematikusan képzeli el a társadalom osztálytagozódását) átadja helyét a demokratikus marxizmusnak és a párt társadalmi helyzetének a mai társadalom mélyében gyökeresen meg kell változnia. A párt *elismeri* a társadalmat; szűken testületi, a legtöbb esetben szektárius feladatai társadalmi feladatokká bővülnek és a hatalom megragadására irányuló törekvés azzá a törekvéssé alakul át, hogy a jelenlegi társadalmat, a dolgok mai helyzetéhez alkalmazkodva, demokratikus irányban megváltoztassa, megreformálja azzal a céllal, hogy a dolgozó osztályoknak (mindenféle) jogait a lehető legnagyobb eredménnyel, a legteljesebben megvédje. A «politika» fogalmának tartalma valóban társadalmi jelentőségűvé szélesül és a pillanat gyakorlati követelései nyomatékosabbá lesznek, nagyobb figyelemre számíthatnak, mint eddig.

A nyugati munkásmozgalom fejlődésmenetének e rövid leírásából nem nehéz Oroszországra nézve levonni a következtetést. A legkisebb ellenállás vonala nálunk sohasem fog a politikai tevékenység felé irányulni. A lehetetlen politikai elnyomás arra kényszerít, hogy sokat beszéljünk róla és hogy éppen erre a kérdésre összpontosítsuk a figyelmet, de sohasem fog gyakorlati cselekvésre késztetni. Amíg Nyugaton a munkások gyenge erői a politikai tevékenységbe való bevonás folytán megnőttek és megformálódtak, addig nálunk, épp ellenkezőleg, ezek a gyenge erők a politikai elnyomás falába ütköznek, és nemcsak gyakorlati útjaik nincsenek az ellene való harchoz és következőleg, saját fejlődésükhöz sem, hanem a politikai elnyomás rendszeresen el is fojtja őket és még csak gyenge csírákat sem hajthatnak.

Ha hozzátesszük, hogy a mi munkásosztályunk nem kapta örökségbe azt a szervező szellemet, amellyel a Nyugat harcosai kitűntek — akkor olyan lesujtó képet kapunk, amely elcsüggesztheti még azt a legoptimistább marxistát is, aki hisz abban, hogy minden új gyárkémény, már pusztán létezésével is, nagy jóléthez vezet. Nehéz, végtelenül nehéz a gazdasági harc is, de lehetséges, s azt elvégre is maguk a tömegek gyakorolják. Az orosz munkás azzal, hogy e harcban a szervezethez hozzászokik és e harc folyamán a politikai rendszerrel minden pillanatban összeütközik, végül is meg fogja teremteni azt, ami a munkásmozgalom formájának nevezhető, azt a szervezetet, vagy azokat a szervezeteket, amelyek az orosz valóság feltételeinek legjobban megfelelnek. Jelenleg bizonyossággal mondható, hogy az orosz munkásmozgalom még az amőba-állapotban van s még semmiféle szervezeti formát sem hozott létre. A sztrájkmozgalom, amely minden szervezeti forma mellett megvan, nem nevezhető még az orosz mozgalom kikristályosodott formájának, az illegális szervezetek pedig már pusztán mennyiségi szempontból sem érdemelnek figyelmet (nem szólva hasznos voltukról a mostani körülmények közt).

Ez a helyzet. Ha ehhez még hozzávesszük az éhínséget és a falu elszegényedési folyamatát, ami a sztrájktörést előmozdítja, s következésképpen még jobban megnehezíti azt, hogy a munkástömegek tűrhetőbb kulturális színvonalra emelkedjenek... mit is tehet itt az orosz marxista?! Az önálló politikai munkáspártról való szóbeszéd valójában nem egyéb, mint annak a terméke, hogy idegen feladatokat, idegen eredményeket visznek át a mi talajunkra. Az orosz marxista — egyelőre még szomorú látvány. Gyakorlati feladatai a jelenben még nyomorúságosak, elméleti ismeretei pedig, amennyiben azokat *nem a kutatás eszközéül*, hanem a tevékenység sémájaként használja, még e nyomorult kis gyakorlati feladatok teljesítése szempontjából is értéktelenek. Azonkívül ezek az idegenből átvett sémák gyakorlati értelemben károsak. A mi marxistáink, megfeledkezve arról, hogy Nyugaton a munkásosztály a politikai tevékenységnek már megtisztított terére lépett, a kelleténél több megvetéssel viseltetnek minden más, nem munkás társadalmi réteg radikális vagy szabadelvű ellenzéki tevékenységével szemben. A legcsekélyebb kísérletek abban az irányban, hogy a figyelmet oly társadalmi megnyilvánulásokra összpontosítsák, amelyek szabadelvű-politikai jelleggel bírnak, az ortodox marxisták tiltakozását váltják ki, akik elfelejtik, hogy bennünket a történelmi feltételek egész sora akadályoz abban, hogy nyugateurópai marxisták legyünk és e helyett oly, másik marxizmust követeljünk, amely az orosz viszonyok között helyénvaló és szükséges. Azt, hogy minden orosz polgárból hiányzik a politikai érzés és érzék, nyilván nem lehet pótolni a politikáról folytatott szóbeszédekkel vagy egy nem létező erőhöz intézett felhívásokkal. Ezt a politikai érzéket csakis a

nevelés adhatja meg, vagyis részvétel abban az életben (bármennyire nem-marxisztikus legyen is az élet), amelyet az orosz valóság nyujt. Amennyire (ideig-óráig) helyénvaló volt a «tagadás» Nyugaton, annyira ártalmas nálunk, mert más az a tagadás, amely valami szervezett dologból indul ki és tényleges erővel rendelkezik, és más az olyan tagadás, amely széjjelszórt személyek alaktalan tömegéből ered.

Az orosz marxista számára csak egy kivezető út van: résztvenni a proletariátus gazdasági harcában, vagyis támogatni azt és résztvenni a szabadelvű-ellenzéki tevékenységben. Az orosz marxista nagyon korán lépett fel mint «tagadó», de ez a tagadás gyengítette benne az energiának azt a részét, amelynek a politikai radikalizmus felé kell irányulnia. Mindez egyelőre nem olyan nagy baj, de ha az osztálysémа akadályozza az orosz intellektuelt abban, hogy tevékeny részt vegyen az életben és nagyon messze eltávolítja az ellenzéki köröktől — akkor ez lényeges veszteség lesz mindazokra nézve, akik kénytelenek jogformákért harcolni, anélkül hogy karöltve haladnának a munkásosztállyal, amely még nem tűzött ki politikai feladatokat. Az orosz marxista intellektuelek politikai ártatlansága, mely politikai témák feletti elméleti okoskodások mögé rejtőzik, még csunyán megtréfálhatja őket."

Nem tudjuk, sok olyan orosz szociáldemokrata akad-e, aki ezeket a nézeteket osztja. Kétségtelen azonban, hogy az efféle eszméknek általában vannak hívei és ezért kötelességünknek tartjuk, hogy az ilyen nézetek ellen határozottan tiltakozzunk és óva figyelmeztetünk minden elvtársat arra, hogy az orosz szociáldemokráciát az a veszély fenyegeti, hogy letér a már kitűzött útról, arról az útról, hogy önálló politikai munkáspártot alakít, amely elválaszthatatlan a proletariátus osztályharcától és amely a politikai szabadság kivívását tekinti legközelebbi feladatának.

A fentebb közölt „Credo" először „a Nyugat munkásmozgalma fejlődésmenetének rövid leírását" tartalmazza, másodszor pedig „következtetéseket Oroszország számára".

A „Credo" szerzőinek mindenekelőtt teljesen ferde fogalmaik vannak a nyugateurópai munkásmozgalom multjáról. Nem igaz, hogy a munkásosztály Nyugaton nem vett részt a politikai szabadságért folytatott harcban és a politikai forradalmakban. A chartizmus története, az 1848-as forradalom Franciaországban, Németországban, Ausztriában, az ellenkezőjét bizonyítják. Teljesen helytelen, hogy „a marxizmus elméleti kifejezése volt az uralkodó gyakorlatnak: a gazdasági harc-

hoz képest túlsúlyban levő politikai harcnak". Ellenkezőleg, a „marxizmus" akkor lépett fel, amikor a nem politikai szocializmus (owenizmus, „fourierizmus", „igazi szocializmus") volt uralmon és a „Kommunista kiáltvány" rögtön a nem politikai szocializmus ellen fordult. Sőt még akkor is, amikor a marxizmus teljes elméleti fegyverzetében lépett fel („A tőke") és a hírneves Nemzetközi Munkásegyesületet szervezte, a politikai harc semmiképp sem volt az uralkodó gyakorlat (szűkkörű tradeunionizmus Angliában, anarchizmus és proudhonizmus a latin országokban). Németországban Lassalle nagy történelmi érdeme abban állott, hogy a munkásosztályt a szabadelvű burzsoázia uszályából önálló politikai párttá változtatta. A marxizmus a munkásosztály gazdasági és politikai harcát elválaszthatatlan egésszé forrasztotta, és a „Credo" szerzőinek az a törekvése, hogy a harcnak ezeket a formáit egymástól elválasszák, egyik legesetlenebb és legsajnálatosabb eltérésük a marxizmustól.

Teljesen hamisan képzelik el továbbá a „Credo" szerzői a nyugateurópai munkásmozgalom mostani helyzetét és a marxizmusnak azt az elméletét, amelynek zászlaja alatt ez a mozgalom folyik. A „marxizmus válságá"-ról beszélni annyit jelent, mint megismételni a burzsoá tollforgatók értelmetlen frázisait, akik azon erőlködnek, hogy a szocialisták között minden vitát felfújjanak és úgy tüntessenek fel, mint a szocialista pártok szakadását. A hírhedt bernsteiniáda — abban az értelemben, ahogy azt a nagyközönség általában és a „Credo" szerzői különösképpen értik — kísérlet megszűkíteni a marxizmus elméletét, kísérlet a forradalmi munkáspárt reformpárttá való átváltoztatására és ezt a kísérletet, amint az várható is volt, a német szociáldemokraták többsége határozottan elítélte. A német szociáldemokráciában nem egyszer mutatkoztak opportunista áramlatok és a párt, amely a forradalmi nemzetközi szociáldemokrácia örökségét híven őrzi, mindannyiszor elvetette azokat. Meggyőződésünk, hogy minden kísérlet, amely arra irányul, hogy Oroszországba vigyenek át opportunista nézeteket, az orosz szociáldemokraták túlnyomó többségének ugyanilyen határozott ellenállásával fog találkozni.

Éppen úgy szó sem lehet a nyugateurópai munkáspártok „gyakorlati tevékenységének" semmiféle „gyökeres megváltozásáról", annak ellenére, amit a „Credo" szerzői mondanak; a marxizmus a proletariátus gazdasági harcának roppant jelen-

tőségét és ennek a harcnak szükségességét kezdettől fogva elismerte és Marx meg Engels már a negyvenes években polemizáltak az utópista szocialistákkal, akik ennek a harcnak jelentőségét tagadták.

Amikor körülbelül 20 esztendő múltán megalakult a Nemzetközi Munkásszövetség, a munkás-szakszervezetek és a gazdasági harc jelentőségének kérdését már az első kongresszuson, 1866-ban Genfben felvetették. E kongresszus határozata pontosan rámutatott a gazdasági harc jelentőségére, óva intve a szocialistákat és a munkásokat egyrészt attól, hogy a gazdasági harc jelentőségét túlbecsüljék (ez abban az időben az angol munkásoknál volt észlelhető), másrészt attól, hogy jelentőségét alábecsüljék (ami a franciáknál és németeknél, kivált a lassalleánusoknál volt észlelhető). A határozat a munkásszakszervezeteket a kapitalizmus uralma alatt nemcsak törvényszerű, hanem szükséges jelenségnek ismerte el; — elismerte, hogy felette fontosak a munkásosztálynak a tőkével vívott mindennapi harcra való megszervezése és a bérmunka megszüntetése szempontjából. A határozat elismerte, hogy a munkás-szakszervezeteknek nem szabad figyelmüket kizárólag „a tőke ellen folytatott közvetlen harcra" irányítaniok, nem szabad a munkásosztály általános politikai és társadalmi mozgalmától félreállniok; céljaik ne legyenek „szűkkörűek", hanem a dolgozó nép elnyomott millióinak általános felszabadítására kell törekedniök. Azóta a különböző országok munkáspártjai nem egyszer vetették fel és természetesen, még nem egyszer fogják felvetni azt a kérdést, hogy nem kell-e bizonyos időpontban a proletariátus gazdasági vagy politikai harcának valamivel több vagy valamivel kevesebb figyelmet szentelni; az általános vagy elvi kérdés azonban ma is úgy áll, ahogy a marxizmus vetette fel. Az a meggyőződés, hogy az egységes osztályharcnak szükségszerűen egyesítenie kell a politikai és gazdasági harcot, átment a nemzetközi szociáldemokrácia vérébe. A történelmi tapasztalat továbbá megcáfolhatatlanul azt bizonyítja, hogy a szabadság hiánya vagy a proletariátus politikai jogainak megszorítása mindig annak szükségességéhez vezet, hogy a politikai harcot helyezzük előtérbe.

Még kevésbbé lehet szó arról, hogy a munkáspárt viszonya a többi ellenzéki párthoz, valamennyire is lényegesen megváltozzék. A marxizmus ebben a tekintetben is a helyes álláspontot

jelölte ki, amely egyformán távol áll mind a politikai jelentőségének túlbecsülésétől és az összeesküvésditől (blanquizmus stb.), mind a politika elhanyagolásától vagy annak opportunista, reformista szociális foltozgatására való korlátozásától (anarchizmus, utópista és kispolgári szocializmus, államszocializmus, katedraszocializmus stb.). A proletariátusnak önálló politikai munkáspártok alakítására kell törekednie, melyeknek főcélja az legyen, hogy a proletariátus ragadja magához a politikai hatalmat a szocialista társadalom megszervezésének céljából. A többi osztályra és pártra a proletariátusnak semmiképp sem kell úgy tekintenie, mint „egyetlen reakciós tömegre", ellenkezőleg, a proletariátusnak részt kell vennie az egész politikai és társadalmi életben, támogatnia kell a haladó osztályokat és pártokat a reakciósok ellen, támogatnia kell minden forradalmi mozgalmat, amely a fennálló rendszer ellen irányul, védenie kell minden elnyomott nemzetiséget vagy fajt, minden üldözött hitvallást, jogfosztott nemet stb. A „Credo" szerzőinek erre a tárgyra vonatkozó fejtegetései csupán arról tanuskodnak, hogy a „Credo" szerzői igyekeznek elpalástolni a proletariátus harcának osztályjellegét, megbénítani ezt a harcot „a társadalom" valamiféle értelmetlen „elismerésével", közönséges reformáramlattá szűkíteni a forradalmi marxizmust. Meggyőződésünk, hogy az orosz szociáldemokraták óriási többsége feltétlenül vissza fogja utasítani a szociáldemokrácia alapelveinek ilyen eltorzítását. A nyugateurópai munkásmozgalomra vonatkozó helytelen hivatkozások a „Credo" szerzőit még helytelenebb „következtetésekhez" vezetik el „Oroszországra vonatkozólag".

Az az állítás, hogy az orosz munkásosztály „még nem tűzött ki politikai feladatokat", csupán arról tanuskodik, hogy a „Credo" szerzői nem ismerik az orosz forradalmi mozgalmat. Már az 1878-ban alapított „Orosz Munkások Északi Szövetsége" és az 1879-ben alapított „Délorosz Munkásszövetség" felvette programjába a politikai szabadság követelését. A nyolcvanas évek reakciója után a munkásosztály a kilencvenes években többízben lépett fel ugyanezzel a követeléssel. Az az állítás, hogy „egy önálló politikai munkáspártról való szóbeszéd valójában nem egyéb, mint annak a terméke, hogy idegen feladatokat, idegen eredményeket visznek át a mi talajunkra" csupán arról tanuskodik, hogy a „Credo" szerzői

egyáltalán nem értik az orosz munkásosztály történelmi szerepét és az orosz szociáldemokrácia legégetőbb feladatait. A „Credo" szerzőinek saját programja nyilvánvalóan a felé a felfogás felé hajlik, hogy a munkásosztály „a legkisebb ellenállás vonalán" haladva, a gazdasági harcra szorítkozzék, a „szabadelvű ellenzéki elemek" pedig a marxisták „részvételével" a „jogi formákért" küzdjenek. Az ilyen program megvalósítása egyértelmű lenne az orosz szociáldemokrácia politikai öngyilkosságával, egyet jelentene az orosz munkásmozgalom és az orosz forradalmi mozgalom (e két utóbbi fogalom számunkra egyet jelent) igen nagyfokú hátráltatásával és lealacsonyításával. Már maga az a körülmény, hogy ilyen program megjelenhetett, mutatja, hogy mennyire indokoltak voltak az orosz szociáldemokrácia egyik előharcosának, P. B. Axelrodnak aggályai, amikor 1897 végén ilyen perspektíva lehetőségéről írt:

> „A munkásmozgalom nem hagyja el a munkások és vállalkozók közt végbemenő tisztán gazdasági összeütközések szűk medrét és magábanvéve, a maga egészében, nélkülözi a politikai jelleget; a politikai szabadságért való harcban pedig a proletariátus leghaladottabb rétegei az úgynevezett értelmiség forradalmi köreit és frakcióit követik." (Axelrod: „Az orosz szociáldemokraták jelenlegi feladatainak és taktikájának kérdéséről", Genf 1898. 19. old.)

Az orosz szociáldemokratáknak az a kötelességük, hogy elszánt háborút üzenjenek annak az egész eszmekörnek, amely a „Credo"-ban nyert kifejezést, mert ezek az eszmék egyenesen ilyen perspektíva megvalósításához vezetnek. Az orosz szociáldemokratáknak minden erejüket meg kell feszíteniök, hogy az a másik perspektíva valósuljon meg, amelyet P. B. Axelrod ezekkel a szavakkal fejt ki:

> „A másik perspektíva: a szociáldemokrácia az orosz proletariátust önálló politikai párttá szervezi, amely a szabadságért *részben* a polgári forradalmi frakciókkal (amennyiben lesznek ilyenek) *egysorban és szövetségben* küzd, részben pedig úgy, hogy az értelmiségből egyenesen a maga soraiba vonja, vagy magával ragadja a népet legjobban szerető és legforradalmibb elemeket." (Ugyanott, 20. old.)

Ugyanabban az időben, amikor P. B. Axelrod e sorokat írta, az oroszországi szociáldemokraták nyilatkozatai világosan

mutatták, hogy óriási többségükben ugyanezt a szempontot követik. Igaz ugyan, hogy a pétervári munkások egyik lapja a „Rabócsaja Myszlj", úgylátszik, a „Credo" szerzőinek eszméi felé hajlott s programot adó vezércikkében (1. sz. 1897 október) sajnos azt a teljesen hibás és a szociáldemokrata felfogásnak ellentmondó gondolatot fejezi ki, hogy „az a törekvés, hogy a politikai ideálról sohase feledkezzünk meg, elhomályosíthatja a mozgalom gazdasági alapját". De ugyanebben az időben a pétervári munkások egy másik újságja, „a Szankt Peterburgszkij Rabócsij Lisztok" (2. sz. 1897 szeptember) határozottan amellett foglalt állást, hogy „az önkényuralmat csak erősen megszervezett, sok tagot számláló munkáspárt döntheti meg," hogy „az erős párttá szervezett" munkások „önmagukat és egész Oroszországot fel fogják szabadítani mindennemű politikai és gazdasági elnyomás alól". A harmadik újság, a „Rabócsaja Gazjéta" 2. számának (1897 november) vezércikkében ezt írta: „Az önkényuralmi kormány ellen a politikai szabadságért folyó harc az orosz munkásmozgalom legközelebbi feladata". — „Az orosz munkásmozgalom megtízszerezi erőit, ha egységes, zárt egészként, közös néven és egységes szervezettel fog fellépni..." „Az egyes munkásköröknek egyetlen közös párttá kell válniok." „Az orosz munkáspárt szociáldemokrata párt lesz." — Hogy az orosz szociáldemokraták túlnyomó többsége a „Rabócsaja Gazjétá"-nak éppen ezt a meggyőződését teljesen osztotta, kitűnik abból is, hogy az orosz szociáldemokratáknak 1898 tavaszán megtartott kongresszusa megalapította az „Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt"-ot, közzétette kiáltványát, s a „Rabócsaja Gazjétá"-t a párt hivatalos lapjának ismerte el. A „Credo" szerzői tehát ahhoz a fejlődési fokhoz képest, amelyet az orosz szociáldemokrácia immár elért és ami az „Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt kiáltványá"-ban kifejezést nyert, óriási lépést tesznek visszafelé. Ha az orosz kormány veszett üldözése azt eredményezte, hogy a párt tevékenysége most ideiglenesen gyengült és hivatalos lapja nem jelenik meg, akkor minden orosz szociáldemokratának az a feladata, hogy minden erejét megfeszítse a párt végleges megerősítése, a pártprogram kidolgozása, hivatalos lapjának megújítása érdekében. Tekintetbe véve azt az eszmei ingadozást, amelyről az olyan programok megjelenésének lehetősége tanúskodik, mint amilyen a fen-

tebb tárgyalt „Credo", különösképpen szükségesnek tartjuk az itt következő alapelvek hangsúlyozását, amelyeket a „Kiáltvány" kifejtett és amelyeknek az orosz szociáldemokrácia számára óriási jelentőségük van. Először, az orosz szociáldemokrácia „a szervezett munkástömegek osztálymozgalma akar lenni és maradni". Ebből következik, hogy a szociáldemokrácia jelszava a munkások támogatása kell, hogy legyen, nemcsak a gazdasági, hanem a politikai harcban is; agitáció; nemcsak a legközelebbi gazdasági szükségletek alapján, hanem a politikai elnyomás valamennyi megnyilvánulásának talaján; nemcsak a tudományos szocializmus eszméinek propagálása, hanem a demokratikus eszméké is. A munkások osztálymozgalmának zászlaja csak a forradalmi marxizmus elmélete lehet, és az orosz szociáldemokráciának gondoskodnia kell az elmélet továbbfejlődéséről és gyakorlati megvalósításáról; egyszersmind meg kell óvnia azoktól az eltorzításoktól és ellaposításoktól, amelyek a „divatos elméleteket" oly igen gyakran érik (és a forradalmi szociáldemokrácia eredményei Oroszországban a marxizmust már „divatos" elméletté tették). A szociáldemokráciának, amikor ma minden erejét a gyári és bányamunkások közötti munkára összpontosítja, nem szabad elfelejtenie, hogy a mozgalom kiszélesítésével az általa szervezett munkástömegek soraiba az otthoni munkásokat, a kisiparosokat, a mezőgazdasági munkásokat és a tönkrement és az éhhalál küszöbén álló parasztság millióit is be kell vonnia.

Másodszor: „Az orosz munkás saját erős vállaira kell, hogy vegye és veszi is a politikai szabadság kivívásának ügyét." A szociáldemokráciának, amely az önkényuralom megdöntését tekinti legközelebbi feladatának, előharcosnak kell lennie a demokráciáért folyó küzdelemben s már pusztán ez okból is mindenképpen támogatnia kell és szövetségesül kell megnyernie az orosz lakosság minden demokratikus elemét. Csak egy önálló munkáspárt szolgálhat szilárd bástyául az önkényuralom ellen vívott harcban és csakis ilyen párttal szövetkezve, ezt támogatva léphet fel tevékenyen a politikai szabadság valamennyi többi harcosa.

Végül harmadszor: „Az Oroszországi Szociáldemokrata Párt mint szocialista mozgalom és irányzat továbbfolytatja az egész előző oroszországi forradalmi mozgalom művét és hagyományait; a szociáldemokrácia azzal, hogy az egész párt leg-

közelebbi feladatai közül a politikai szabadság kivívását tűzi ki legfontosabb feladatául, ama cél felé halad, amelyet már a régi „Narodnaja Volja" dicső harcosai világosan kijelöltek." Az egész előző forradalmi mozgalom hagyománya azt követeli, hogy a szociáldemokrácia most minden erejét a párt megszervezésére, belső fegyelmének megszilárdítására s a konspiratív technika fejlesztésére összpontosítsa. Ha az egykori „Naródnaja Volja" harcosai az orosz történelemben hatalmas szerepet játszhattak annak ellenére, hogy e néhány hőst csak szűk társadalmi rétegek támogatták, annak ellenére, hogy a mozgalom zászlajául egyáltalán nem forradalmi elmélet szolgált, akkor a szociáldemokrácia, mely a proletariátus osztályharcára támaszkodik, legyőzhetetlenné tud válni. „Az orosz proletariátus ledobja magáról az önkényuralom jármát, hogy annál nagyobb energiával folytassa a harcot a tőke s a burzsoázia ellen a szocializmus teljes győzelméig."

Felhívjuk Oroszország valamennyi szociáldemokrata csoportját és valamennyi munkáskörét, hogy a fentebb közölt „Credo"-t és a mi határozatunkat vitassák meg, s a felvetett kérdésben foglaljanak határozottan állást, hogy mindenféle véleménykülönbséget kiküszöböljünk és az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt megszervezését és megszilárdítását siettessük.

A csoportok és körök határozataikat közölhetik a külföldi „Orosz Szociáldemokraták Szövetségé"-vel, amely az orosz szociáldemokraták 1898. évi kongresszusa határozatának 10. pontja értelmében az Oroszországi Szociáldemokrata Párt része és külföldi képviselője.

1899 augusztus—szeptember

PROGRAMUNK

A nemzetközi szociáldemokrácia mostanában az ideológiai ingadozás idejét éli át. Marx és Engels tanításait mindeddig a forradalmi elmélet szilárd alapjának tekintették, — most mindenünnen hangok hallatszanak arról, hogy ez a tanítás elégtelen és elavult. Aki szociáldemokratának vallja magát és szociáldemokrata lappal akar fellépni, annak pontosan meg kell határoznia viszonyát ehhez a kérdéshez, amely korántsem egyedül csak a német szociáldemokratákat izgatja.

Mi teljesen Marx elméletének alapján állunk: ez az elmélet először változtatta át a szocializmust utópiából tudománnyá, először teremtett szilárd alapot e tudománynak és jelölte meg az utat, melyen haladni kell, hogy ezt a tudományt továbbfejlesszük és minden részletében kidolgozzuk. Marx elmélete felfedte a modern kapitalista gazdaság lényegét, megmagyarázta, hogy a munkás foglalkoztatása, a munkaerő vásárlása miképpen leplezi azt, hogy egy maroknyi kapitalista, földbirtokos, gyáros, bányatulajdonos stb. rabságban tartja a nincstelen nép millióit. Marx elmélete megmutatta, hogy a modern kapitalizmus egész fejlődése odairányul, hogy a kisüzemet kiszorítja a nagyüzem, hogy ez a fejlődés megteremti azokat a feltételeket, amelyek lehetővé és szükségessé teszik a társadalom szocialista berendezését. Marx elmélete megtanított bennünket arra, hogy a megcsontosodott szokások, politikai cselszövések, bölcs törvények és körmönfont tanítások leple alatt meglássuk az *osztályharcot*, a harcot a vagyonos osztály minden fajtája és a nincstelenek tömege, a *proletariátus* között, mely az összes nincstelenek élén áll. Marx elmélete tisztázta a forradalmi szocialista párt valódi feladatát: nem a társadalom átalakítására irányuló

tervek kigondolása, nem a kapitalisták és szekértolóik kérlelése, hogy javítsanak a munkások helyzetén, nem összeesküvések szervezése, *hanem a proletariátus osztályharcának szervezése, e harc vezetése, melynek végső célja az, hogy a proletariátus meghódítsa a politikai hatalmat és megszervezze a szocialista társadalmat.*

És mi most az kérdezzük : mi újat hoztak ebbe az elméletbe azok a hangos „újítók", akik manapság Bernstein német szocialista köré csoportosulva olyan lármát csapnak? *A szó szoros értelmében semmit:* egy lépéssel sem vitték előre azt a tudományt, melynek fejlesztését Marx és Engels ránk bízta ; semmiféle új harci módszerre sem tanították a proletariátust ; csak meghátráltak, átvettek elmaradott elméletcafatokat és a proletariátusnak nem harci elméletet prédikáltak, hanem az engedékenység elméletét — engedékenységet a proletariátus legádázabb ellenségeivel, a kormányokkal és a burzsoá pártokkal szemben, amelyek fáradhatatlanul kutatnak új eszközöket a szocialisták üldözésére. Az orosz szociáldemokrácia egyik megalapítójának és vezérének, Plechánovnak teljesen igaza volt, amikor kíméletlen kritikának vetette alá Bernstein legújabb „kritikáját", akinek nézeteit most (a hannoveri kongresszuson) a német munkások képviselői is elutasították.

Tudjuk, hogy e szavakért a vádak egész özöne zúdul majd ránk ; azt fogják kiabálni, hogy a szocialista pártot „ortodox" szektává akarjuk változtatni, amely üldözi az „eretnekeket", mert eltérnek a „dogmától", mert valami önálló véleményt stb. vallanak. Ismerjük mi mindezeket a divatos és csipkedő frázisokat. Csakhogy szemernyi igazság, szemernyi értelem sincs bennük. Nem létezhet erős szocialista párt forradalmi elmélet nélkül, amely egyesít valamennyi szocialistát, amelyből a szocialisták meggyőződésüket merítik, amely alkalmazást nyer harci módszereikben és tevékenységükben. Az, hogy alaptalan támadások és rontási kísérletek ellen megvédjük azt az elméletet, melyet legmélyebb belátásunknál fogva helyesnek tartunk, egyáltalán nem jelenti még, hogy *minden* kritikának ellenségei vagyunk. Mi egyáltalán nem úgy tekintünk Marx elméletére, mint valami befejezett elméletre, amit érinteni nem szabad ; ellenkezőleg, az a meggyőződésünk, hogy ez az elmélet csak alapköveit rakta le annak a tudománynak, melyet a szocialistáknak minden irányban tovább *kell* fejleszteniök, ha nem akarnak el-

maradni az élettől. Úgy véljük, hogy az orosz szocialistáknak különösen szükségük van arra, hogy *önállóan* dolgozzák fel Marx elméletét, mert ez az elmélet csak általános *irányító* tételeket ad, amelyeket *részleteikben* másképpen alkalmaznak Angliára, mint Franciaországra, Franciaországra másképpen, mint Németországra, Németországra másképpen, mint Oroszországra. Ezért szívesen adunk helyet ujságunkban elméleti cikkeknek és felszólítunk minden elvtársat, hogy nyiltan tárgyalják meg a vitás pontokat.

Milyen főbb kérdések merülnek fel, ha Oroszországra alkalmazzuk a minden szociáldemokrata számára közös programot? Már mondottuk, hogy e program lényege a proletariátus osztályharcának szervezése és e harc irányítása, amelynek végső célja a politikai hatalom meghódítása a proletariátus által és a szocialista társadalom berendezése. A proletariátus osztályharca gazdasági harcra (az egyes kapitalisták, vagy a kapitalisták egyes csoportjai ellen, a munkások helyzetének javításáért folyó harcra) és politikai harcra (a kormány ellen, a nép jogainak kiterjesztéséért, vagyis a demokráciáért, valamint a proletariátus politikai hatalmának kiterjesztéséért folyó harcra) oszlik. Némely orosz szociáldemokrata, akik közé tartoznak nyilván azok is, akik a „Rabócsaja Myszlj" c. lap vezetői, hasonlíthatatlanul fontosabbnak tartja a gazdasági harcot, a politikai harcot pedig majd hogy el nem odázzák a többé-kevésbbé távoli jövőig. Az ilyen nézet teljesen helytelen. A szociáldemokraták mind megegyeznek abban, hogy szervezniök kell a munkásosztály gazdasági harcát, hogy agitációt kell folytatniok a munkások között ezen az alapon, vagyis segítségükre kell lenniök mindennapi harcukban a munkáltatók ellen, a munkások figyelmét rá kell terelniök a sérelmek minden fajtájára és esetére s ilymódon kell megértetni velük az egyesülés szükségességét. De a gazdasági harc miatt megfeledkezni a politikai harcról, egyet jelentene azzal, hogy eltérünk az egész világ szociáldemokráciájának alapvető tételétől, azt jelentené, hogy megfeledkezünk arról, amire a munkásmozgalom egész története tanít. A burzsoázia és a burzsoáziát szolgáló kormány megrögzött hívei nem egyszer még azt is megkísérelték, hogy tisztán gazdasági munkásegyesületeket szervezzenek és a munkásokat ilyenformán elvonják a „politikától", a szocializmustól. Könnyen lehetséges, hogy az orosz kormány is módját ejti majd valami hasonló vállalkozásnak,

mert mindig igyekezett garasos adományokat, vagy helyesebben áladományokat odavetni a népnek, csakhogy elvonja figyelmét jogfosztottságáról és elnyomottságáról. Semmiféle gazdasági harc sem hozhat tartós javulást a munkásoknak, sőt ezt a harcot nem is lehet széles méretekben folytatni, ha a munkásoknak nincs szabad egyesülési és gyülekezési joguk, ha nincs joguk arra, hogy saját ujságjaik legyenek, hogy képviselőket küldjenek a népképviseleti intézményekbe, mint ahogy ezt a munkások Németországban és az összes többi európai országokban teszik (Törökországon és Oroszországon kívül). E jogok kivívása érdekében azonban *politikai harcot* kell folytatni. Oroszországban nemcsak a munkások,hanem az összes polgárok is meg vannak fosztva a politikai jogoktól. Oroszország — önkényuralmi, korlátlan monarchia. Egyedül a cár hozza a törvényeket, ő nevezi ki a hivatalnokokat és gyakorol felügyeletet felettük. Innen a *látszat*, hogy Oroszországban a cár és a cári kormány nem függ semmiféle osztálytól és mindenkiről egyaránt gondoskodik. A *valóságban* azonban minden közhivatalnok kizárólag a vagyonos osztályból kerül ki és mind a nagykapitalisták befolyása alatt áll, akik dróton rángatják a minisztereket és mindent elérnek, amit csak akarnak. Az orosz munkásosztályra kettős elnyomás nehezedik : a kapitalisták és a földesurak fosztogatják és raboljak, hogy pedig ne harcolhasson ellenük, kezét-lábát gúzsba köti a rendőrség, lakatot tesz a szájára, üldöz minden, a nép jogainak védelmére irányuló kísérletet. Minden kapitalistaellenes sztrájknak az a következménye, hogy a munkásságra ráuszítják a katonaságot és a rendőrséget. Minden gazdasági harc szükségszerűen politikai harccá válik és a szociáldemokráciának az a kötelessége, hogy elszakíthatatlanul összekapcsolja a kettőt *a proletariátus egységes osztályharcává*. A politikai jogok kivívását, a *politikai szabadság kivívását* kell e harc első és fő céljául kitűzni. Ha a pétervári munkások egyedül, a szocialisták csekély segítségével gyorsan tudtak engedményeket elérni a kormánynál — a munkanap megrövidítéséről szóló törvényt, akkor az egész orosz munkásosztály, amelyet egyedül az „Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt" vezet, kitartó harccal hasonlíthatatlanul fontosabb engedményeket is tud majd elérni.

Az orosz munkásosztály egyedül is folytathatja gazdasági és politikai harcát, még akkor is, ha semmiféle más osztálytól sem kap segítséget. A politikai harcban azonban a munkások

nem állanak egyedül. A nép teljes jogfosztottsága és a basáskodó hivatalnokok vad önkénye felháborít minden némileg becsületes művelt embert is, aki nem tud megbékülni minden szabad szó és szabad gondolat üldözésével, felháborítja az üldözött lengyeleket, finneket, zsidókat, orosz szektáriusokat, felháborítja a kiskereskedőket, az iparosokat, a parasztokat, akiknek nincs kinél védelmet keresni a hivatalnokok és a rendőrség önkényeskedéseivel szemben. A lakosságnak mindezek a csoportjai különkülön állva képtelenek kitartó politikai harcot folytatni, de amikor a munkásosztály emeli fel az ilyen harc zászlaját, mindenünnen segítő kezek nyúlnak feléje. Az orosz szociáldemokrácia a népjogokért küzdő összes harcosok, a demokrácia összes harcosai élére áll és akkor legyőzhetetlenné válik!

Ezek a mi alapvető nézeteink, melyeket rendszeresen és minden szempontból ki fogunk fejteni lapunkban. Meggyőződésünk, hogy ilyenformán azon az úton fogunk haladni, melyet az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt „Kiáltványában" megjelölt.

1899

A

„MI A TEENDŐ?
MOZGALMUNK ÉGETŐ KÉRDÉSEI"

c. könyvből.

I. A DOGMATIZMUS ÉS „A KRITIKA SZABADSÁGA"

a) Mit jelent „a kritika szabadsága"?

„A kritika szabadsága" — ez ma kétségtelenül a legdivatosabb jelszó, amelyet a leggyakrabban hangoztatnak minden ország szocialistái és demokratái között folyó vitákban. Első pillantásra nehéz valami furcsábbat elképzelni, mint a vitázó felek egyikének ezeket az ünnepélyes hivatkozásait a kritika szabadságára. Hát csakugyan elhangzottak az élenjáró pártok részéről felszólalások az európai országok többségének az ellen az alkotmányba foglalt törvénye ellen, amely a tudomány és a tudományos kutatás szabadságát biztosítja? „Itt valami nincs rendjén!" — ezt kell magában mondania minden távolálló embernek, aki hallotta ezt az úton-útfélen ismételgetett divatos jelszót, de még nem hatolt be a vitázó felek nézeteltéréseinek lényegébe. „Ez a jelszó nyilván egyike azoknak a konvencionális szólamoknak, amelyeket, mint csúfneveket, a használat törvényerőre emel és amelyek csaknem köznevekké válnak."

Valóban, senki előtt nem titok, hogy a jelenkori nemzetközi* szociáldemokrácián belül két irányzat alakult ki, amelyek között a harc hol kigyullad és magasan fellángol, hol lelohad

---

* Mellesleg megjegyezzük a következőket. A legújabb keletű szocializmus történetében alighanem egyedülálló és a maga nemében rendkívül vigasztaló jelenség, hogy a szocializmuson belül fennálló különböző irányzatok viszálya első ízben lett nemzetiből nemzetközivé. A multban a lassalleánusok és az eisenachiak, a guesdisták és a posszibilisták, a fábiánusok és a szociáldemokraták, a narodovolecek és a szociáldemokraták közötti viták mindig merőben nemzeti keretekben maradtak, merőben nemzeti sajátosságokat tükröztek vissza, s hogy úgy mondjuk, különböző síkokon játszódtak le. Ma (most ez már világosan

és nagyképű „fegyverszüneti határozatok" hamuja alatt parázslik. Hogy miben áll ez az „új" irányzat, amely „kritikusan" áll szemben a régi „dogmatikus" marxizmussal, ezt elég határozottan *megmondotta* Bernstein és *megmutatta* Millerand.[8]

A szociáldemokráciának a szocialista forradalom pártjából a szociális reformok demokratikus pártjává kell átalakulnia— ezt a politikai követelést Bernstein meglehetősen jól összeválogatott „új" érvek és megfontolások egész ütegével rakta körül. Tagadta a szocializmus tudományos megalapozásának lehetőségét és azt, hogy a történelem materialista felfogásának alapján be lehet bizonyítani a szocializmus szükségszerűségét és elkerülhetetlenségét ; tagadta a növekvő elnyomorodásnak, az elproletarizálódásnak és a kapitalista ellentmondások kiéleződésének tényét ; csődbejutottnak nyilvánította a *„végső célnak"* még a fogalmát is, és feltétlenül elvetette a proletariátus diktatúrájának eszméjét ; tagadta a liberalizmus és a szocializmus elvi ellentétét ; tagadta az *osztályharc elméletét*, mint amely állítólag nem alkalmazható a szigorúan demokratikus, a többség akarata szerint kormányozott társadalomra stb.

Ilyenformán a forradalmi szociáldemokráciától a burzsoá szociálreformizmushoz való határozott fordulat követelését nyomon kísérte egy nem kevésbbé határozott fordulat a marxizmus minden alapvető eszméjének polgári kritikája irányában. Minthogy pedig a marxizmusnak ezt a kritikáját a politikai szószékről és az egyetemi katedráról, és a brosúrák tömegében és egy sereg tudományos értekezésben már régóta gyakorolták, minthogy a művelt osztályok egész felserdülő ifjúságát évtizedeken át rendszeresen ezen a kritikán nevelték — nincs mit csodálni, hogy a szociáldemokrácia „új kritikai" irányzata úgyszólván azonnal teljesen befejezett formában jött világra, akárcsak Minerva Jupiter fejéből. Tartalmát tekintve ennek az irányzatnak nem kellett kifejlődnie vagy kialakulnia, hiszen

---

látható) az angol fábiánusok, a francia miniszterialisták, a német bernsteinisták, az orosz kritikusok[9] — valamennyien egyetlen családot alkotnak, valamennyien dícsérik egymást, tanulnak egymástól és együtt hadakoznak a „dogmatikus" marxizmus ellen. Hátha a szocialista opportunizmussal való ebben az első igazán nemzetközi összecsapásban fog a nemzetközi forradalmi szociáldemokrácia eléggé megerősödni ahhoz, hogy az Európában már régen uralkodó politikai reakciónak végetvessen !?

egyenesen a polgári irodalomból hozták át a szocialista irodalomba.

Menjünk tovább. Ha Bernstein elméleti kritikája és politikai óhajai valaki számára talán nem voltak eléggé világosak, a franciák gondoskodtak az „új módszer" szemléltető bemutatásáról. Franciaország ezúttal is beigazolta régi jó hírnevét, mint „olyan országét, amelynek történetében az osztályharcokat, inkább mint bárhol másutt, mindig a döntésig végigharcolták" (Engels előszavából Marx „Brumaire tizennyolcadikája" c. munkájához). A francia szocialisták nem sokat teoretizáltak, hanem mindjárt cselekedtek; Franciaországnak demokrácia tekintetében sokkal fejlettebb politikai viszonyai lehetővé tették számukra, hogy nyomban áttérjenek a „gyakorlati bernsteinizmusra", annak minden következményével együtt. Millerand gyönyörű példáját szolgáltatta ennek a gyakorlati bernsteinizmusnak — nem hiába sietett Bernstein is, Vollmar is olyan buzgalommal Millerand-t védeni és dicsérni! Valóban: ha a szociáldemokrácia lényegében nem egyéb, mint puszta reformpárt és ennek nyilt bevallásához elegendő bátorsággal kell bírnia — akkor a szocialistának nemcsak joga van belépni egy burzsoá minisztériumba, de sőt mindig törekednie is kell erre. Hogyha a demokrácia lényegében az osztályuralom megsemmisítését jelenti — akkor miért ne bűvölhetné el a szocialista miniszter az egész burzsoá világot az osztályegyüttműködést magasztaló szónoklataival? Miért ne maradna a minisztériumban még azután is, hogy a csendőri munkásgyilkolások századszor és ezredszer megmutatták az osztályok demokratikus együttműködésének igazi jellegét? Miért ne venne személyesen részt a cár fogadtatásában, akit a francia szocialisták most már csak az akasztófa, a kancsuka és a száműzetés hősének (knouteur, pendeur et déportateur) neveznek? És jutalmul a szocializmusnak ezért az egész világ szemeláttára történő határtalan lealázásáért és önmeggyalázásáért, a munkástömegek szocialista öntudatának — ennek az egyedüli alapnak, amelyre győzelmünket építhetjük — megrontásáért, mindezért jutalmul: hitvány reformok nagyhangú *tervezetei*, annyira hitvány reformoké, hogy még a burzsoá kormányoktól is sikerült ezeknél különbeket kicsikarni!

Aki nem húnyja be szándékosan a szemét, annak meg kell látnia, hogy a szocializmus új „kritikai" irányzata nem más,

mint az *opportunizmus* újabb fajtája. És ha az embereket nem a csillogó mundérról ítéljük meg, amelyet magukra öltöttek, nem arról a hatásos cégérről, amelyet maguk választottak maguknak, hanem aszerint, hogyan cselekszenek és hogy valójában mit propagálnak, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a „kritika szabadsága" nem egyéb, mint az opportunista irányzat szabadsága a szociáldemokrácián belül, az a szabadság, mely megengedi, hogy a szociáldemokráciát demokratikus reformpárttá változtassák, az a szabadság, mely megengedi a burzsoá eszméknek és a burzsoá elemeknek a szocializmusba való behatolását.

Szabadság — nagy szó ez, de hiszen az ipari szabadság zászlaja alatt folytak le a legszörnyűbb rablóháborúk, a munka szabadságának zászlaja alatt pedig kirabolták a dolgozókat. Ugyanilyen rejtett csalás bújik meg a „kritika szabadsága" jelszavának mai értelmezésében. Olyan emberek, akik csakugyan meg vannak győződve arról, hogy előrevitték a tudományt, nem az új nézeteknek a régiekkel való egyenlő szabadságát követelnék, hanem azt, hogy az utóbbiak helyébe az előbbiek lépjenek. De a mostani kurjantások arról, hogy „éljen a kritika szabadsága!", nagyon is az üres hordó meséjére emlékeztetnek.

Mi zárt csoportban, egymást keményen kézenfogva, meredek és nehéz úton haladunk. Minden oldalon ellenségekkel vagyunk körülvéve és majdnem állandóan azok tüzében kell menetelnünk. Mi szabad elhatározásból éppen azért egyesültünk, hogy harcoljunk az ellenségek ellen és ne lépjünk félre a szomszédos mocsárba, amelynek lakói kezdettől fogva szidalmaztak bennünket azért, hogy külön csoportba váltunk ki és a harc útját, nem pedig a megbékülés útját választottuk. De íme, néhányan közülünk kiabálni kezdenek: gyerünk ebbe a mocsárba! — s amikor rájuk pirítanak, azt válaszolják: milyen maradi emberek vagytok! hogy van lelketek megtagadni tőlünk azt, hogy szabad legyen nekünk jobb útra hívni titeket.— Ó igen, uraim, önöknek szabadságukban áll nemcsak hivogatni, hanem menni is oda, ahova önöknek tetszik, akár a mocsárba is; sőt, mi úgy találjuk, hogy az önök igazi helye éppen a mocsárban van és készek vagyunk tőlünk telhetőleg elősegíteni azt, hogy *önök* oda átköltözzenek. De akkor eresszék el a mi kezünket, ne kapaszkodjanak belénk és ne mocskolják be a szabadság fennkölt szavát, mert hiszen nekünk szintén „szabadságunkban

áll" oda menni, ahová akarunk, szabadságunkban áll harcolni nemcsak a mocsár ellen, hanem azok ellen is, akik a mocsár felé fordítják szekerük rúdját!

d) Engels az elméleti harc jelentőségéről

„Dogmatizmus, doktrinérség", „a párt megcsontosodása: elkerülhetetlen büntetés a gondolat erőszakos megkötéséért" — ezek azok az ellenségek, amelyek ellen a „kritika szabadságának" bajnokai a „Rabócseje Djeló"-ban oly vitézül harcbaszállnak. Mi nagyon örülünk, hogy ez a kérdés napirendre került és csak azt javasolnók, hogy egy másik kérdéssel egészítsék ki:

Kik legyenek a bírák?

Két hirdetmény fekszik előttünk, mindkettő irodalmi kiadványokról. Az egyik az „Orosz Szociáldemokraták Szövetsége időszaki lapjának, a «Rabócseje Djeló»-nak programja" (különlenyomat a „Rabócseje Djelo" 1. számából). A másik — bejelentés a „Munka Felszabadítása" csoportja kiadványainak felújításáról. Mindkettő 1899-ről keltezett, amikor a „marxizmus válsága" már régen napirenden volt. És mégis mit látunk? Az első sajtótermékben hiába keresnénk utalást erre a jelenségre, hiába keresnők annak az álláspontnak a határozott kifejtését, amelyet az új kiadvány ebben a kérdésben elfoglalni szándékozik. Az elméleti munkáról és ennek a munkának a leglényegesebb feladatairól az adott időpontban — egyetlen szó sincs, sem ebben a programban, sempedig azokban a *kiegészítésekben*, amelyeket a Szövetség 1901. évi harmadik kongresszusa fogadott el („Két kongresszus" 15—18. old.). Ez alatt az egész idő alatt a „Rabócseje Djelo" szerkesztősége az elméleti kérdéseket, noha azok az egész világ összes szociáldemokratáit izgalomban tartották, figyelmen kívül hagyta.

Ezzel szemben a másik hirdetmény mindenekelőtt arra mutat rá, hogy az utóbbi években az elmélet iránti érdeklődés megcsappant, nyomatékosan követeli, hogy „a proletariátus forradalmi mozgalmának elméleti oldalára éber figyelmet fordítsanak" és a mozgalomban lábrakapott „bernsteinista és más forradalomellenes irányzatok kíméletlen kritikájára" szólít fel. A „Zarjá" megjelent számai mutatják, hogyan valósították meg ezt a programot.

Látjuk tehát, hogy a gondolkodás megcsontosodása stb. ellen hangoztatott nagyhangú szólamok csak az elméleti gondolkodás fejlesztésében tanusított nemtörődömséget és gyámoltalanságot takargatják. Az orosz szociáldemokraták példája különösen szemléltetően világít rá arra az általános európai (a német marxisták által is már régen megfigyelt) jelenségre, hogy a hírhedt kritikaszabadság nem az egyik elméletnek egy másik által való felváltását jelenti, hanem minden néven nevezendő egységes és átgondolt elmélettől való mentességet, eklekticizmust és elvtelenséget jelent. Aki csak valamelyest ismeri mozgalmunk tényleges állapotát, annak látnia kell, hogy a marxizmus széles elterjedésével együttjárt az elméleti színvonalnak bizonyos süllyedése. A mozgalomhoz, gyakorlati jelentősége és gyakorlati sikerei folytán, nem csekély számban csatlakoztak olyanok, akik nagyon kevés vagy éppen egyáltalán semmiféle elméleti előképzettséggel nem bírtak. Megállapítható ebből, hogy a tapintatnak mily nagyfokú hiányát árulja el a „Rabócseje Djelo", amikor diadalmas gesztussal kivágja Marx mondását: „a tényleges mozgalom minden lépése fontosabb tucatnyi programnál". E szavak ismétlése az elméleti zűrzavar idején ugyanaz, mintha egy temetési menetet látva, valaki azt kiáltaná: „soha el ne fogyjon a munkátok". Azonkívül Marxnak ezek a szavai a gothai programról szóló leveléből valók, amelyben Marx *élesen elítéli* az elvek megfogalmazásánál megtűrt eklekticizmust: ha már egyesülnötök kell — írta Marx a párt vezetőinek —, akkor kössetek megállapodásokat a mozgalom gyakorlati céljainak megvalósítása kedvéért, de ne engedjétek, hogy az elveket alku tárgyává tegyék, ne tegyetek elméleti „engedményeket". Ez volt Marx gondolata, nálunk pedig még akadnak emberek, akik az ő nevében igyekeznek csökkenteni az elmélet jelentőségét!

Forradalmi elmélet nélkül nem lehet forradalmi mozgalom sem. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezt a gondolatot olyan időben, amikor az opportunizmus divatos hirdetésével a gyakorlati tevékenység legszűkösebb formáiért való lelkesedés párosul. Az orosz szociáldemokrácia számára pedig az elmélet jelentőségét csak még fokozza három oly körülmény, melyről gyakran megfeledkeznek, mégpedig: először az, hogy a mi pártunk még csak alakulóban van, még csak most formálja a maga arculatát és még korántsem számolt le végleg a forra-

dalmi gondolat egyéb irányzataival, melyek a mozgalmat a helyes útról való letérítéssel fenyegetik. Ellenkezőleg, éppen a legutóbbi időket (amint ezt Axelrod már régen megjósolta az ökonomistáknak) a nem-szociáldemokrata forradalmi irányzatok felélénkülése jellemezte. Ilyen körülmények között egy első pillantásra „jelentéktelen" tévedés a legszomorúbb következményeket vonhatja maga után, s csak rövidlátó emberek tarthatják időszerűtlennek és feleslegesnek a frakciók közti vitákat és az árnyalatok szigorú megkülönböztetését. Az egyik vagy a másik „árnyalatnak" megszilárdulása sok-sok évre eldöntheti az orosz szociáldemokrácia jövőjét.

Másodszor, a szociáldemokrata mozgalom már lényegénél fogva nemzetközi. Ez nemcsak azt jelenti, hogy harcolnunk kell a nemzeti sovinizmus ellen. Ez azt is jelenti, hogy egy fiatal országban meginduló mozgalom csak akkor lehet eredményes, ha feldolgozza más országok tapasztalatait. Az ilyen feldolgozáshoz azonban e tapasztalatok egyszerű ismerete vagy a legújabb határozatok egyszerű lemásolása nem elegendő. Ehhez az szükséges, hogy ezeket a tapasztalatokat bírálva mérlegelni és önállóan felülvizsgálni tudjuk. Csak el kell gondolni, mily hatalmasan megnőtt és elágazott a modern munkásmozgalom, hogy megértsük — az elméleti erőknek és a politikai (és épp úgy a forradalmi) tapasztalatoknak mekkora készletére van szükség ennek a feladatnak a végrehajtására.

Harmadszor, az orosz szociáldemokrácia nemzeti feladatai olyanok, amilyenek még nem állottak a világ egyetlen szocialista pártja előtt sem. Alább még beszélnünk kell majd azokról a politikai és szervezeti kötelességekről, amelyeket ez a feladat, az egész nép felszabadítása az önkényuralom igája alól, reánk hárít. Most azonban csak arra akarunk rámutatni, hogy *az élenjáró harcos szerepét csak az a párt tudja betölteni, amelyet élenjáró elmélet vezet.* S hogy az olvasó csak valamelyest is konkréten elképzelhesse, hogy ez mit jelent, gondoljon vissza az orosz szociáldemokrácia olyan előfutáraira, mint Herzen, Belinszkij, Csernysevszkij, és a 70-es évek forradalmárainak ragyogó csapatára, gondoljon arra a világraszóló jelentőségre, amelyre most tesz szert az orosz irodalom; gondoljon... de hát elég ebből ennyi is!

Idézzük Engelsnek 1874-ből származó megjegyzéseit arról, hogy minő jelentősége van az elméletnek a szociáldemokrata

mozgalomban. Engels a szociáldemokrácia nagy harcának *nem két* formáját ismeri el (a politikait és a gazdaságit), ahogy az nálunk szokásos, *hanem hármat, odasorozva az említettek mellé az elméleti harcot is.* Az az útravaló, amelyet ő a gyakorlatilag és politikailag megerősödött német munkásmozgalomnak adott, olyan tanulságos a mostani kérdések és viták szempontjából, hogy az olvasó, reméljük, nem neheztel meg ránk a „Der deutsche Bauernkrieg"* c. brosúra előszavából vett hosszú idézetért — (ez a brosúra már régóta a legnagyobb bibliografiai ritkaságok közé tartozik).

„A német munkásoknak két lényeges előnyük van a többi európai ország munkásaihoz képest. Az első az, hogy Európa legelméletibb népéhez tartoznak és megőrizték azt az elméleti érzéket, amelyet Németország úgynevezett «művelt» osztályai teljesen elvesztettek. Ha nem előzte volna meg a német filozófia, különösen Hegel filozófiája, akkor a német tudományos szocializmus — az egyedüli tudományos szocializmus, amely valaha is létezett — sohasem jött volna létre. Ha a munkásokban nem volna elméleti érzék, ez a tudományos szocializmus sohasem vált volna annyira vérükké, mint ahogy az tényleg bekövetkezett. És hogy ez milyen mérhetetlen előny, azt mutatja egyrészt az a közöny mindenfajta elmélettel szemben, mely egyik legfőbb oka annak, hogy az angol munkásmozgalom, az egyes szakmák nagyszerű szervezettsége ellenére olyan lassan halad előre, másrészt pedig az a garázdaság és zűrzavar, amelyet a proudhonizmus, eredeti formájában a franciák és belgák között, Bakunin által még torzabbá tett formájában a spanyolok és olaszok között okozott.

A másik előny abban áll, hogy a németek időrendben csaknem utolsóként jelentek meg a munkásmozgalomban. Ahogy a német elméleti szocializmus sohasem fogja elfelejteni, hogy Saint-Simon, Fourier és Owen vállain áll, három olyan ember vállán, akik tanaik minden fantasztikus és utópisztikus volta ellenére minden idők legnagyobb elméi közé tartoznak és zseniálisan megsejtettek számtalan olyan dolgot, amelyeknek helyességét mi most tudományosan bizonyítjuk be — úgy a német gyakorlati munkásmozgalomnak sem szabad soha elfelejtenie, hogy az angol

* Dritter Abdruck, Leipzig 1875. Verlag der Genossenschaftsbuchdruckerei. („A német paraszthábor ú". 3. lenyomat. Lipcse. A Szövetkezeti Könyvnyomda kiadása. — Magyarul lásd *Engels.* A német paraszthábor ú. Szikra 1949. 138—140. old. — *Ford.)*

és francia munkásmozgalom vállain fejlődött és módjában állott azoknak drágán megvásárolt tapasztalatait egyszerűen a maga javára fordítani, s azoknak akkoriban többnyire elkerülhetetlen hibáit most elkerülni. Hol tartanánk most az angol trade-unionok és a francia munkások politikai harcainak példaadása nélkül, anélkül az óriási lökés nélkül, amelyet nevezetesen a Párizsi Kommün adott.

El kell ismerni, hogy a német munkások ritka hozzáértéssel aknázták ki helyzetük előnyeit. A munkásmozgalom létezése óta első ízben folyik a harc annak mindhárom irányában — az elméletiben, a politikaiban és a gyakorlati gazdaságiban (ellenállás a tőkésekkel szemben) — összehangzóan és összefüggően és tervszerű vezetéssel. Éppen ebben az úgyszólván összpontosított támadásban rejlik a német mozgalom ereje és legyőzhetetlensége. Egyrészt e kedvező helyzetük következtében, másrészt az angol mozgalom szigeti sajátosságai és a francia mozgalom erőszakos elnyomása következtében a német munkások a jelen pillanatban a proletárharc élére kerültek. Hogy az események meddig hagyják őket ezen a díszhelyen, azt nem lehet előre megmondani. De ameddig megtartják, remélhetőleg úgy fogják betölteni, ahogy illik. Ehhez kettőzött erőfeszítésre van szükség a harc és az agitáció minden területén. Nevezetesen a vezérek kötelessége, hogy egyre jobban tisztába jöjjenek minden elméleti kérdéssel, egyre jobban felszabadítsák magukat a hagyományos, a régi világnézethez tartozó frázisok hatása alól és mindig szem előtt tartsák, hogy a szocializmus, amióta tudománnyá lett, megköveteli, hogy tudományként kezeljék, vagyis, hogy tanulmányozzák. Szükséges lesz az így szerzett egyre tisztultabb belátást a munkástömegek közt fokozott buzgalommal terjeszteni, mind a párt, mind a szakszervezetek organizációját egyre szorosabbra fűzni . . .

. . . Ha a német munkások ezentúl is így haladnak előre, akkor, ha nem is éppen a mozgalom élén fognak menetelni — egyáltalán nem érdeke ennek a mozgalomnak, hogy egy bizonyos nemzet munkásai haladjanak az élen —, de tiszteletreméltó helyet fognak elfoglalni a harcvonalban; és fel lesznek fegyverezve, ha akár váratlanul súlyos megpróbáltatások, akár nagy események fokozott bátorságot, fokozott elszántságot és tetterőt követelnek majd tőlük."

Engels szavai prófétai szavaknak bizonyultak. Néhány évvel később a német munkásokat váratlanul súlyos megpróbáltatások érték a szocialisták elleni kivételes törvény formájában. És a német munkások csakugyan teljes fegyverzetben

fogadták ezeket a megpróbáltatásokat és sikerült is azokból győzedelmesen kikerülniök.

Az orosz proletariátusra még mérhetetlenül súlyosabb megpróbáltatások várnak; olyan szörnyeteggel kell még megbirkóznia, melyhez képest egy kivételes törvény egy alkotmányos országban valósággal eltörpül. A történelem, mint legközelebbi teendőt, oly feladatot tűzött most elénk, amely bármely más ország proletariátusának *legközelebbi* feladatai között a *legforradalmibb*. Ennek a feladatnak a megvalósítása, nemcsak az európai, hanem (most már hozzátehetjük) egyben az ázsiai reakció leghatalmasabb támaszának a megdöntése, az orosz proletariátust a nemzetközi forradalmi proletariátus élcsapatává tenné. És mi joggal számítunk rá, hogy el fogjuk nyerni ezt a megtisztelő elnevezést, amelyre már elődeink, a 70-es évek forradalmárai is rászolgáltak, ha a mi ezerszerte szélesebb terjedelmű és mélyebbre menő mozgalmunkat ugyanolyan határtalan elszántsággal és energiával tudjuk megihletni.

II. A TÖMEGEK ÖSZTÖNÖSSÉGE ÉS A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA TUDATOSSÁGA

a) Az ösztönös fellendülés kezdete

Az előző fejezetben már említettük, hogy a 90-es évek derekán az orosz művelt ifjúság körében *általános* volt a lelkesedés a marxizmus elmélete iránt. Ugyanilyen általános jelleget öltöttek azidőtájt, az 1896. évi nevezetes pétervári ipari háború után, a munkások sztrájkjai is. Ezeknek a sztrájkoknak Oroszországszerte való elterjedése világosan tanúskodott az újra fellendülő népi mozgalom mélységéről, és ha már az „ösztönös elemről" beszélünk, akkor természetesen mindenekelőtt éppen ezt a sztrájkmozgalmat kell ösztönösnek elismerni. De hát ösztönösség és ösztönösség közt különbség van. Sztrájkok Oroszországban a 70-es és 60-as években is (sőt már a XIX. század első felében is) előfordultak, ezek a sztrájkok gépek „ösztönös" rombolásával stb. jártak együtt. Ezekhez a „lázadásokhoz" viszonyítva a 90-es évek sztrájkjait, akár „tudatosaknak" is lehet nevezni — oly jelentős lépéssel haladt előre ez alatt az idő alatt a munkásmozgalom. Ez azt mutatja, hogy az „ösztö-

nös elem" lényegében nem más, mint az öntudatosság *csíraformája*. Már a kezdetleges lázadások is a tudatosságnak valamelyes ébredését fejezték ki: a munkások elvesztették az őket elnyomó rendszer megingathatatlanságába vetett ősi hitüket, kezdték... nem mondom, hogy megérteni, de megérezni a kollektív ellenállás szükségességét és elszántan szakítottak a a felsőbbség előtti rabszolgai meghunyászkodással. De ez mégis sokkal inkább volt az elkeseredés és bosszú megnyilvánulása, semmint *harc*. A 90-es évek sztrájkjai már sokkal inkább mutatják a tudatosság felvillanásait: határozott követeléseket állítanak fel, előre kiszámítják a kedvezőbb időpontot, megtárgyalják a más helyeken lejátszódott és ismeretessé vált eseteket és példákat stb. Míg a lázadások egyszerűen az elnyomottak felkelései voltak, a rendszeres sztrájkokban már az osztályharc csírái jutottak kifejezésre, de éppen csak a csírái. Önmagukban véve ezek a sztrájkok szakszervezeti, de még nem szociáldemokrata harcok voltak; a munkások és munkáltatók közötti ellentét ébredését jelezték, de a munkásokban még nem volt meg és nem is lehetett meg annak tudata, hogy kibékíthetetlen ellentét van az ő érdekeik és az egész mai politikai és társadalmi rendszer között, vagyis még hiányzott belőlük a szociáldemokrata tudat. Ilyen értelemben a 90-es évek sztrájkjai, bármily nagy haladást jelentettek is a „lázadásokhoz" képest, még merőben ösztönös mozgalmak maradtak.

Azt mondottuk, hogy a munkásoknak szociáldemokrata tudatuk *nem is lehetett*. Ezt a tudatot csak kívülről hozhatták nekik. Minden ország történelme arról tanúskodik, hogy a munkásosztály kizárólag a maga erejéből csak trade-unionista tudatot képes kifejleszteni, vagyis azt a meggyőződést, hogy szervezetekbe kell egyesülnie, hogy harcolnia kell a munkáltatók ellen, hogy a kormánytól egy és más, a munkásoknak szükséges törvény meghozását kell követelnie stb.* A szocializmus tana azokból a filozófiai, történelmi, gazdasági elméletekből nőtt ki, amelyeket a vagyonos osztályok művelt képviselői, az értelmiség dolgozott ki. A modern tudományos szocializmus

* Egyáltalán nem úgy van, ahogy egyesek gondolják, hogy a trade-unionizmus mindenféle „politikát" kizár. A trade-unionok mindig folytattak bizonyos (de nem szociáldemokrata) politikai agitációt és harcot. A trade-unionista és szociáldemokrata politika közötti különbségről a következő fejezetben lesz szó.

megalapítói, Marx és Engels, társadalmi helyzetük tekintetében maguk is a polgári értelmiséghez tartoztak. Éppígy Oroszországban is a szociáldemokrácia elméleti tana a munkásmozgalom ösztönös növekedésétől teljesen függetlenül jött létre, mint a forradalmi szocialista értelmiség eszmei fejlődésének természetes és elkerülhetetlen eredménye. Abban az időben, amelyről szólunk, vagyis a 90-es évek derekán, ez a tan nemcsak a „Munka Felszabadítása" csoportjának volt már teljesen kialakult programja, hanem meghódította magának az oroszországi forradalmi ifjúságnak többségét is.

Ilyenformán megvolt a munkástömegek ösztönös ébredése tudatos életre és tudatos harcra, s megvolt a szociáldemokrata elmélettel felfegyverzett forradalmi ifjúság, amely keresve kereste a kapcsolatot a munkásokkal. Emellett különösen fontos megállapítani azt a gyakran mellőzött (és aránylag kevéssé ismeretes) tényt, hogy ennek a korszaknak *első* szociáldemokratái, bár *buzgón foglalkoztak gazdasági agitációval* — (teljes mértékben megszívlelve ebben a tekintetben „Az agitációról" című, akkor még csak kéziratban meglevő brosúrának igen hasznos útmutatásait) —, nemcsak nem tartották azt egyetlen feladatuknak, hanem, ellenkezőleg, már *legelejétől fogva*, nyomatékkal kiemelték mind az orosz szociáldemokrácia legszélesebb történelmi feladatait általában, mind különösen az önkényuralom megdöntésének feladatát. Így például a pétervári szociáldemokratáknak az a csoportja, amelyik megalapította „A Harci Szövetséget a Munkásosztály Felszabadítására"[10], már 1895 végén összeállította a „Rabócseje Djeló" c. ujság első számát. Ezt a nyomtatásra teljesen előkészített lapszámot a csoport egyik tagjánál, Anatolij Alekszjéjevics Vanjejevnél* egy rajtaütés alkalmával 1895 december 8-ról 9-re virradó éjjel csendőrök lefoglalták, és így a „Rabócseje Djeló"-nak nem adatott meg, hogy ebben az első alakjában napvilágot lásson. Ennek a lapnak a vezércikke (amelyet talán úgy 30 esztendő mulva egy akkori „Russzkája Sztarina" a rendőri ügyosztály irattárából ki fog ásni) körvonalazta Oroszország munkásosztályának tör-

* A. A. Vanjejev 1899-ben meghalt Kelet-Szibériában a vizsgálati börtön magánzárkájában szerzett tüdővészben. Ez okból tartottuk lehetőnek, hogy nyilvánosságra hozzuk a szövegben közölt adatokat, amelyek hitelességéről kezeskedünk, mert olyan személyektől erednek, akik közvetlenül és nagyon jól ismerték A. A. Vanjejevet.

ténelmi feladatait és e feladatok közül első helyre a politikai szabadság kivívását tette. Aztán volt egy cikk: „Min törik a fejüket a mi minisztereink?", amely az „Írni-olvasni Tudást Terjesztő Bizottságok"-nak a rendőrség által való szétveréséről szólt, továbbá egy csomó tudósítás nemcsak Pétervárról, de Oroszország egyéb helyeiről is (pl. a jaroszlavli kormányzóságban lefolyt munkásmészárlásról). Ilyenformán a 90-es évek orosz szociáldemokratáinak ez a — ha nem tévedünk — „első kísérlete" nem pusztán helyi érdekű és még kevésbbé „ökonomista" jellegű lap volt, hanem olyan, amely arra törekedett, hogy a sztrájkharcot az önkényuralom elleni forradalmi mozgalommal összekösse és a legsötétebb reakció politikája által elnyomott összes elemeket a szociáldemokrácia támogatására megnyerje. Senki sem kételkedhetik abban, ha csak valamennyire is ismeri a mozgalom akkori állását, hogy egy ilyen ujság mind a főváros munkásságának, mind a forradalmi értelmiségnek teljes rokonszenvével találkozott volna és a legszélesebb elterjedtségre tett volna szert. A vállalkozás sikertelensége pedig csak azt bizonyította, hogy az akkori szociáldemokraták, forradalmi tapasztalat és gyakorlati felkészültség híján, nem voltak eléggé erősek ahhoz, hogy eleget tegyenek a pillanat legfontosabb követelményének. Ugyanezt kell mondani a „SzPB Rabócsij Lisztok"-ról és különösen a „Rabócsaja Gazjétá"-ról,* valamint az 1898 tavaszán megalakult OSzDMP „Kiáltvány"-áról is. Magától értetődik, hogy eszünk ágában sincs a felkészültségnek ezt a hiányát az akkori vezetők bűnéül felróni. De ahhoz, hogy felhasználhassuk a mozgalom tapasztalatait és hogy ezekből a tapasztalatokból gyakorlati tanulságokat vonhassunk le, teljes mértékben számot kell adnunk magunknak egyik vagy másik hiányosság okairól és jelentőségéről. Ezért rendkívül fontos annak a megállapítása, hogy az 1895—1898-as években tevékeny szociáldemokraták egy része (sőt talán többsége is) már akkor, az „ösztönös" mozgalom legkezdetén teljes joggal lehetségesnek tartotta, hogy a legszélesebb programmal és harcos taktikával lépjen fel.** Hiszen

* „SzPB Rabócsij Lisztok" — „Szentpétervári Munkásröplap" „Rabócsaja Gazjéta" — „Munkásujság". — *Ford.*

** „Az «Iszkra» — helytelenítve a 90-es évek végén működő szociáldemokraták tevékenységét — semmibe se veszi azt a tényt, hogy abban az időben hiányoztak az előfeltételek más munkára, mint az

a felkészültség hiánya, mivel a forradalmárok legtöbbjénél egészen természetes jelenség volt, semmiféle különösebb aggodalmat nem kelthetett. Ha egyszer a feladatok kitűzése helyes volt, ha volt elég energia e feladatok megvalósításának ismételt megkísérlésére, akkor az ideiglenes sikertelenségek csak fél bajt jelentettek. A forradalmi tapasztalat és szervező ügyesség megszerezhető dolgok. Csak meglegyen az akarat, hogy kifejlesszük magunkban a szükséges tulajdonságokat! Csak meglegyen a hiányosságok felismerése, ami forradalmi dolgokban több, mint fél javulás!

De a fél baj egész bajjá lett akkor, amikor ez a felismerés kezdett elhalványulni (pedig a fentemlített csoportok vezetőiben nagyon is eleven volt), amikor felbukkantak egyes személyek, akik, sőt még szociáldemokrata lapok is, amelyek készek voltak a fogyatékosságot erénynek nyilvánítani, s még azt is megkísérelték, hogy *az ösztönösség előtti szolgai megalázkodásukat és meghódolásukat elméletileg* megokolják. Itt az ideje, hogy összegezzük az eredményeit ennek az irányzatnak, amelynek tartalmát az „ökonomizmus" túlságosan szűk fogalma csak igen hozzávetőleg jellemzi.

b) Meghódolás az ösztönösség előtt. A „Rabócsaja Myszlj"

Mielőtt rátérnénk ennek a meghódolásnak az irodalmi megnyilatkozásaira, feljegyezzük a következő (a fent említett forrásból tudomásunkra jutott) jellemző tényt, amely némileg

---

apró követelésekért folytatott harcra" — mondják az ökonomisták a „Levél a szociáldemokrata lapokhoz" című cikkben („Iszkra" 12. sz.). A szövegben említett tények azt bizonyítják, hogy ez a „feltételek hiányáról" szóló állítás *merőben ellenkezik az igazsággal*. Nemcsak a 90-es évek végén, de már azok derekán is, teljes mértékben megvolt mindenelőfeltétel *más* munkára, mint az apró követelésekért folytatott harc — kivéve a vezetők kellő felkészültségét. De az „ökonomisták" ahelyett, hogy nyíltan beismernék a felkészültségnek ezt a hiányát a mi részünkről, az ideológusok, a vezetők részéről — mindent az „előfeltételek hiányára" akarnak hárítani, az anyagi környezet befolyására, amely meghatározza azt az utat, amelyről a mozgalmat semmiféle ideológusok nem tudják eltéríteni. Mi egyéb ez, mint az ösztönösség előtti szolgai meghódolás, mi egyéb, ha nem az, hogy az „ideológusok" szerelmesek saját fogyatékosságaikba?

rávilágít arra, miként keletkezett és fejlődött ki a Pétervárott működő elvtársak körében az orosz szociáldemokrácia két jövendő irányzata közötti meghasonlás. 1897 elején történt, hogy A. A. Vanjejev és néhány társa[11] a száműzetésbe való elszállításuk előtt résztvettek egy magánösszejövetelen, amelyen a „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására" „öreg" és „fiatal" tagjai találkoztak. A beszélgetés főleg a szervezkedésről folyt és leginkább arról a „munkáspénztári alapszabályról", melyet végleges formájában a „Lisztok «Rabótnjika»" 9—10. száma (a 46. oldalon) közölt. Az „öregek" („dekabristák", ahogy a pétervári szociáldemokraták őket akkor tréfásan nevezték) és egynéhány „fiatal" között (akik később közeli munkatársai lettek a „Rabócsaja Myszlj"-nak) azonnal éles ellentétek merültek fel és parázs vita kerekedett. A „fiatalok" az alapszabályok fő elveit abban a formában védték, amelyben azokat közzétették. Az „öregek" azt mondták, hogy nekünk elsősorban egyáltalán nem erre van szükségünk, hanem arra, hogy a „Harci Szövetség"-et forradalmárok szervezeteként szilárdítsuk meg, amelynek a különböző munkáspénztárak, a tanuló ifjúság közötti propagandát szolgáló körök stb. alá vannak rendelve. Magától értetődik, hogy a vitatkozók távolról se gondoltak még arra, hogy ebben a nézeteltérésben a szétválás kezdetét lássák; ellenkezőleg, egyedülálló és véletlen jelenségnek tartották. De ez a tény azt mutatja, hogy az „ökonomizmus" keletkezése és elterjedése Oroszországban éppenséggel nem az „öreg" szociáldemokraták elleni harc nélkül ment végbe (amit a mostani ökonomisták gyakran elfelejtenek). És ha erről a harcról nagyobbára nem maradtak fenn „dokumentált" nyomok, ennek *egyedüli* oka az, hogy a dolgozó munkáskörök összetétele rendkívül gyakran változott, semmiféle folytonosság nem alakult ki és ezért a nézeteltéréseket semmiféle okiratban nem rögzítették le.

A „Rabócsaja Myszlj" létrejötte napvilágra hozta az ökonomizmust, de ez sem történt egyszerre. Konkréten kell elképzelnünk az orosz körök zömének munkafeltételeit és működési idejének rövidségét (ezt pedig konkréten elképzelni csak az tudja, aki átélte), hogy megértsük, milyen nagy része volt a véletlennek az új irányzat sikerében vagy sikertelenségében a különböző városokban és hogy milyen sokáig nem tudták, a szó szoros értelmében semmiképpen sem tudhatták, ennek az „új

valaminek" sem hívei, sem ellenfelei megállapítani, vajjon valóban valami külön irányzat-e ez, vagypedig egyszerűen egyes személyek hiányos felkészültségének a jele. A „Rabócsaja Myszlj" első hektografált számai például a szociáldemokraták óriási többsége előtt teljesen ismeretlenek maradtak, és ha most mi utalni tudunk az első szám vezércikkére, ezt csak annak köszönhetjük, hogy ezt V. I. cikkében („Lisztok «Rabótnjika»" 9—10. sz. 47. és köv. old.) újra lenyomtatták. V. I. persze nem mulasztotta el, hogy buzgón, oktalan túlbuzgalommal, feldícsérje az új lapot, amely oly élesen különbözött a fentebb említett újságoktól és újságtervektől.* Ennél a vezércikknél pedig érdemes kissé megállni — olyan élesen fejezte ki a „Rabócsaja Myszlj" és általában az ökonomizmus *egész szellemét.*

A vezércikk rámutat arra, hogy a kékhajtókás kéz[12] nem fogja a munkásmozgalom fejlődését feltartóztatni, azután így folytatja: „... Ezt az életképességet a munkásmozgalom annak köszönheti, hogy a munkás végre maga lát hozzá sorsának intézéséhez, kiragadva azt a vezetők kezéből", és ezt az alaptételt aztán részletesen kifejti. A valóságban a vezetőket (vagyis a szociáldemokratákat, a „Harci Szövetség" szervezőit) a rendőrség ragadta ki, mondhatnók a munkások kezéből,** itt pedig úgy tüntetik fel a dolgot, hogy a munkások harcot folytattak e vezetők ellen és megszabadultak igájuktól! Ahelyett, hogy a továbbhaladásra, a forradalmi szervezet megszilárdítására és a politikai tevékenység kiszélesítésére hívtak volna fel, *hátraarcot* kezdtek vezényelni, egyesegyedül a trade-unionista harc irányába. Azt hirdették, hogy a „mozgalom gazdasági alapját a politikai eszmény állandó szemmeltartására való törekvés homályba borítja", hogy a munkásmozgalom jelszava ez: „harc

---

* Mellesleg megjegyezve, a „Rabócsaja Myszlj"-nak ez a magasztalása 1898 novemberében, amikor az ökonomizmus, különösen külföldön, teljesen kialakult, ugyanattól a V. I.-től eredt, aki csakhamar a „Rabócseje Djelo" egyik szerkesztője lett. És a „Rabócseje Djelo" még tagadta, hogy két irányzat van az orosz szociáldemokráciában, mint ahogy mindmáig is tagadja!

** Hogy ez a hasonlat helyes, azt a következő jellemző tényből láthatjuk: Mikor a „dekabristák" letartóztatása után a slisszeljburgi útépítő munkások között az a hír terjedt el, hogy a lebukásnál közreműködött a „dekabristákkal" összeköttetésben levő egyik csoporthoz közelálló N. N. Michajlov nevű provokátor (egy fogorvos), ezek a munkások felháborodásukban elhatározták, hogy megölik Michajlovot.

a gazdasági helyzetért" (!) vagy ami még jobb, „a munkások a munkásokért"; azt hirdették, hogy a sztrájkpénztárak „becsesebbek a mozgalom számára száz más szervezetnél" (hasonlítsuk csak össze ezt az 1897 októberére vonatkozó állítást a „dekabristáknak" 1897 elején a fiatalokkal folytatott vitájával) stb. Az olyanfajta szólamok, hogy a homloktérbe nem a munkások „színe-javát", hanem az „átlag"-munkást, a tömeget alkotó munkást kell állítani, hogy „a politika mindig engedelmesen követi az ökonómiát"* stb. stb., divattá váltak és ellenállhatatlan befolyást gyakoroltak a mozgalomba áramló ifjúság tömegére, amely a legtöbb esetben a marxizmusnak csak töredékeit ismerte a marxizmus legális értelmezésében.

Ez azt jelentette, hogy a tudatosságot teljesen elfojtotta az ösztönösség (spontaneitás), azoknak a „szociáldemokratáknak" az ösztönössége, akik V. V. úr „eszméit" ismételgették, azoknak a munkásoknak az ösztönössége, akik engedtek annak az érvnek, hogy kopeknyi béremelés közelibb és becsesebb mindenféle szocializmusnál és mindenféle politikánál, hogy „abban a tudatban kell harcolniok, hogy nem valamiféle eljövendő nemzedékekért harcolnak, hanem önmagukért és gyermekeikért" (a „Rabócsaja Myszlj" 1. számának vezércikke). Az efféle frázisok mindig kedvelt fegyverei voltak azoknak a nyugateurópai burzsoáknak, akik a szocializmus iránti gyűlöletükben (mint például Hirsch, a német „szociálpolitikus"[13]) maguk fáradoztak az angol trade-unionizmusnak a hazai talajba való átültetésén, azt mondva a munkásoknak, hogy a csak szakszervezeti harc** éppen az a harc, amelyet önmagukért és gyermekeikért és nem valami jövő nemzedék számára, holmi jövendő szocializmusért folytatnak, — most pedig „az orosz szociáldemokrácia V. V.-i" kezdték ismételgetni ezeket a burzsoá frázisokat. Fontos itt

* A „Rabócsaja Myszlj" első számának ugyanabból a vezércikkéből. Ebből megítélhető, hogy milyen volt az elméleti felkészültsége „az orosz szociáldemokrácia e V. V.-inek"[14], akik a „gazdasági materializmus" durva ellaposítását éppen abban az időben ismételték meg, amikor az irodalomban a marxisták háborúja folyt az igazi V. V.[15] úr ellen, akit már régen a „reakciós ügyek mesterének" neveztek el a politika és gazdaság viszonyának *ugyanilyen* felfogásáért!

** A németeknek még külön szavuk is van erre: „Nur-Gewerkschaftler", amellyel a „csak-szakszervezeti" harc híveit jelölik meg.

három olyan körülményre utalni, amelyek nagy hasznunkra lesznek a *jelenlegi* nézeteltérések további elemzésénél.*

Először is az, hogy az öntudatot az ösztönösség elfojtotta, szintén *ösztönös módon* ment végbe. Ez szójátéknak látszik, pedig — sajnos! — keserű valóság. Nem úgy játszódott le, mint két, egymással teljesen szembenálló nézet nyilt harca és az egyiknek a másik felett aratott győzelme, hanem úgy, hogy a rendőrség mind nagyobb- és nagyobbszámú „öreg" forradalmárt „ragadott ki" és egyre többen és többen léptek a színre „az orosz szociáldemokrácia V. V.-inek" „fiataljai" közül. Mindenki, aki, nem mondom, hogy résztvett a *jelenlegi* orosz mozgalomban, de akár csak hozzászagolt, nagyon jól tudja, hogy a dolog csakugyan így áll. És ha mi ennek ellenére különösen ragaszkodunk ahhoz, hogy az olvasó teljesen tisztába jöjjön ezzel a közismert ténnyel, ha — hogy úgy mondjuk — a szemléltetés kedvéért adatokat hozunk fel a „Rabócseje Djelo" első megjelenési formájáról, valamint az „öregek" és a „fiatalok" 1897 elején lefolyt vitájáról — akkor ezt azért tesszük, mert egyesek, akik „demokratizmusukkal" kérkednek, arra spekulálnak, hogy a közönség széles rétegei (vagy az ifjúság egészen fiatal korosztályai) nem ismerik ezeket a tényeket. Alább még visszatérünk erre.

Másodszor, az ökonomizmusnak már első irodalmi megnyilvánulásánál megfigyelhetjük azt a legnagyobb mértékben sajátságos és a napjaink szociáldemokratái közötti összes ellentétek megértése szempontjából rendkívül jellemző jelenséget, hogy a „tiszta munkásmozgalom" hívei, a proletárharccal való legszorosabb és „legszervesebb" (a „Rabócseje Djelo" kifejezése) kapcsolat hívei, minden nem-munkás értelmiség ellenfelei (akkor is, ha szocialista értelmiségről van szó), álláspontjuk megvédésére kénytelenek a *burzsoá* „csak-trade-unionisták" érveihez folyamodni. Ez azt mutatja, hogy a „Rabócsaja Myszlj", kezdetétől fogva — anélkül, hogy ennek tudatában lett volna—,

* Azoknak a kedvéért emeljük ki, hogy *jelenlegi*, akik farizeus módra vonogatják majd vállukat és azt mondják: könnyű most szidni a „Rabócsaja Myszlj"-t — de hiszen ez mind elavult história! Mutato nomine de te fabula narratur (Változtasd meg a neveket, akkor a mese terólad szól. — *Ford.*) — válaszoljuk mi az ilyen farizeusoknak, akikről alább *bebizonyítjuk*, hogy teljesen rabjaivá váltak a „Rabócsaja Myszlj" eszméinek.

a „Credo"[16] programjának megvalósításához fogott. Ez azt mutatja — (amit a „Rabócseje Djelo" sehogy sem tud megérteni)—, hogy *minden* meghódolás a munkásmozgalom ösztönössége előtt, a „tudatos elem" szerepének, a szociáldemokrácia szerepének minden lekicsinylése egyszersmind *azt jelenti — teljesen függetlenül attól, hogy az, aki lekicsinyli, maga óhajtja-e ezt vagy sem —, hogy a burzsoá ideológia befolyása a munkásságra erősödik.* Mindazok, akik „az ideológia túlbecsüléséről"*, a tudatos elem szerepének túlzásáról** stb. stb. beszélnek, azt képzelik, hogy a tiszta munkásmozgalom önmagától tud kidolgozni és dolgoz ki magának önálló ideológiát, mihelyt a munkások „kiragadják sorsuk intézését a vezetők kezéből". Ez azonban a legnagyobb tévedés. A fentebb elmondottak kiegészítéséül idézzük még Kautskynak nagyon helyes és fontos szavait, amelyeket az osztrák szociáldemokrata párt új programtervezetével kapcsolatban mondott :***

„Némely revizionista kritikusunk szerint Marx azt állította, hogy a gazdasági fejlődés és az osztályharc megteremti nemcsak a szocialista termelés előfeltételeit, hanem közvetlenül a szocializmus szükségességének *felismerését* is (kiemelés K. Kautskytól), s ezek a kritikusok mindjárt készen állnak azzal az ellenvetéssel, hogy a legmagasabb kapitalista fejlődés országa, Anglia, valamennyi modern ország közül a legtávolabb áll ettől a felismeréstől. Az új tervezet alapján azt lehetne hinni, hogy ezt az ilyen módon megcáfolt, állítólag «ortodox marxista» nézetet az osztrák programbizottság is osztja. A tervezet ugyanis azt mondja : «Mennél inkább megnöveli a kapitalizmus fejlődése a proletariátust, ez annál inkább kényszerül és válik képessé arra, hogy felvegye a harcot a kapitalizmus ellen.» A proletariátus «tudatára ébred» a szocializmus lehetőségének és szükségességének stb. Ebben az összefüggésben a szocialista öntudat a proletár osztályharc szükségszerű közvetlen eredményeként jelenik meg. Ez azonban nem így van. A szocializmus mint tan persze éppúgy a mai gazdasági viszonyokban gyökerezik, mint a proletariátus osztályharca, éppen úgy, mint ez utóbbi, a tömegeknek a kapitalizmus által előidézett szegénysége és nyomora elleni harcból ered ; de a szocializmus és a proletariátus osztályharca egymás mellett, nem egymásból, és más-más feltételek alapján jönnek

---

* Az „ökonomisták" levelei az „Iszkra" 12. számában.

** „Rabócseje Djelő" 10. sz.

*** „Die Neue Zeit" 1901—1902. XX. I. 3. sz. 79. old. A bizottsági tervezetet, amelyről Kautsky beszél, a bécsi pártgyűlés (a mult év végén) némileg megváltoztatott formában elfogadta.

létre. A modern szocialista tudat csak mély tudományos belátás alapján keletkezhetik. Valóban, a mai közgazdaságtudomány éppúgy előfeltétele a szocialista termelésnek, mint például a modern technika, de a proletariátus a legjobb akarattal sem tudja megteremteni sem az egyiket, sem a másikat: mindkettő a mai társadalmi folyamat terméke. A tudomány hordozója azonban nem a proletariátus, hanem a *polgári értelmiség*" (kiemelés Kautskytól): „a modern szocializmus csakugyan e réteg egyes tagjainak agyában született is meg, ők adták tovább szellemileg kiváló proletároknak, akik aztán ott, ahol a viszonyok megengedik, beleviszik a proletariátus osztályharcába. A szocialista tudat tehát olyasvalami, amit a proletariátus osztályharcába kívülről vittek be (von aussen Hineingetragenes), nem pedig olyasvalami, ami abból ösztönösen (urwüchsig) kinőtt. Ennek megfelelően a régi hainfeldi program nagyon helyesen is mondja, hogy a szociáldemokrácia feladatainak tartozik, hogy a proletariátusba helyezetének és feladatának *tudatát* belevigye (szó szerint: a proletariátust helyzetének és feladatának tudatával eltöltse). Erre nem volna szükség, ha ez a tudat az osztályharcból magától létrejönne. Az új tervezet ezt a tételt a régi programból átvette és hozzátoldotta a fent idézett tételhez. Ezáltal azonban a gondolatmenet teljesen megszakadt."

Ha egyszer önálló, maguk a munkástömegek által mozgalmuk folyamán kidolgozott ideológiáról szó sem lehet*, akkor a kérdés *csak így* tehető fel: burzsoá vagy szocialista ideológia. Itt középút nincsen (mert az emberiség semmiféle „harmadik" ideológiát nem dolgozott ki, minthogy általában egy osztályellentétektől szaggatott társadalomban soha nem is lehetséges osztályonkívüli vagy osztályfeletti ideológia). Ezért a szocialista ideológia *bármilyen* lekicsinylése, az attól való *bármilyen eltávolodás*

* Ez persze nem jelenti azt, hogy az ideológia kidolgozásában a munkások nem vesznek részt. De nem mint munkások vesznek benne részt, hanem mint a szocializmus teoretikusai, mint Proudhonok és Weitlingek, másszóval: csak akkor és csak annyiban, amennyiben kisebb vagy nagyobb mértékben sikerül koruk ismereteit elsajátítaniok és előbbrevinniök. És hogy a munkásoknak *ez gyakrabban sikerüljön*, ahhoz az kell, hogy a lehető legnagyobb mértékben gondoskodjunk a munkások tudatossága színvonalának emeléséről általában, az kell, hogy a munkások ne zárkózzanak a *„munkásoknak való irodalom"* mesterségesen megszűkített keretei közé, hanem tanulják meg mind jobban és jobban elsajátítani az *általános irodalmat*. Sőt „ne zárkózzanak be" helyett helyesebb volna azt mondani, hogy ne zárják be őket, mert hisz maguk a munkások mindent olvasnak és el akarják olvasni azt is, amit az értelmiség számára írnak és csak egynémely (rosszfajta) intellektuel gondolja, hogy „a munkásoknak" elég, ha a gyári állapotokról beszélnek nekik és régóta közismert dolgokon kérődznek számukra.

egyben a burzsoá ideológia erősbítését jelenti. Ösztönösségről beszélnek. De a munkásmozgalom *ösztönös* fejlődése éppen oda vezet, hogy a burzsoá ideológia befolyása alá kerül, éppen *a „Credo" programjának a vonalán halad*, mert az ösztönös munkásmozgalom — trade-unionizmus, Nur-Gewerkschaftlerei, a trade-unionizmus viszont éppen azt jelenti, hogy a munkásság a burzsoázia eszmei rabságába került. Ezért a mi feladatunk, a szociáldemokrácia feladata, abban áll, hogy *harcoljunk az ösztönösség ellen*, abban van, hogy a munkásmozgalmat a trade-unionizmusnak ettől a burzsoázia szárnyai alá irányuló ösztönös törekvésétől *eltérítsük* és a forradalmi szociáldemokrácia szárnyai alá vonjuk. Ezért az „Iszkra" 12. számában megjelent „ökonomista" levél szerzőinek az a mondata, hogy a leglelkesebb ideológusok legnagyobb erőfeszítései sem tudják letéríteni a munkásmozgalmat arról az útról, amelyet az anyagi elemek és az anyagi környezet kölcsönhatása meghatároz, *teljesen egyet jelent a szocializmusról való lemondással*, és ha ezek a szerzők bátran és következetesen végig tudnák gondolni azt, amit mondanak, mint ahogy végig kell gondolnia gondolatait mindenkinek, aki az irodalmi és társadalmi tevékenység színterére lép, akkor nem maradna számukra más hátra, mint „összefonni puszta mellükön mihaszna kezüket" és ... átengedni a tevékenység mezejét a Sztrúvéknak és Prokopóvicsoknak, akik a munkásmozgalmat „a legkisebb ellenállás irányába", azaz a burzsoá trade-unionizmus irányába terelik vagy a Zubátovoknak[17], akik a papi és csendőri „ideológia" irányába akarják terelni.

Emlékezzünk Németország példájára. Miben állott Lassalle történelmi érdeme a német munkásmozgalomban? Abban, hogy *letérítette* ezt a mozgalmat a haladópárti trade-unionizmusnak és kooperativizmusnak arról az útjáról, amelyen az ösztönösen elindult *(a Schulze-Delitzschek és a hozzájuk hasonló elemek szíves részvételével)*. Ennek a feladatnak betöltéséhez egészen más kellett, mint szószaporítás az ösztönös elem lekicsinyléséről, a taktikáról mint folyamatról, az elemek és a környezet kölcsönhatásáról stb. *Ehhez elkeseredett harcra* volt szükség az *ösztönösség ellen* és csak egy ilyen hosszú évekig folytatott harc eredményeképpen lehetett elérni például azt, hogy Berlin munkáslakossága a haladó párt támaszából a szociáldemokrácia egyik legszilárdabb erődjévé vált. És ez a harc egyáltalán nem ért véget még most sem (mint ahogy azok gondolhatnák, akik a német mozgalom

történetét Prokopóvics nyomán, filozófiáját pedig Sztrúve nyomán tanulmányozzák). A német munkásosztály most is — ha szabad magunkat így kifejezni — több ideológia között forgácsolódik szét: a munkásság egy része a katolikus és monarchista munkásszervezetekben tömörül, egy másik része a Hirsch—Dunckerféle szervezetekben, amelyeket az angol trade-unionizmus burzsoá hívei alapítottak, a harmadik a szociáldemokrata szervezetekben. Ez utóbbi rész hasonlíthatatlanul nagyobb valamennyi többinél, de ezt az elsőbbséget a szociáldemokrata ideológia csakis minden más ideológiával szemben folytatott rendületlen harc útján tudta elérni és tudja majd továbbra is megtartani.

De — kérdi majd az olvasó — miért vezet az ösztönös mozgalom, a legkisebb ellenállás vonalán haladó mozgalom éppen a burzsoá ideológia uralmához? Egyszerűen azért, mert a burzsoá ideológia, eredetét tekintve, sokkal régebbi a szocialista ideológiánál, mert sokoldalúbban kidolgozott, mert a terjesztésnek *mérhetetlenül* több eszközével rendelkezik.* És ezért mennél fiatalabb a szocialista mozgalom valamely országban, annál erélyesebbnek kell lennie a harcnak minden olyan kísérlet ellen, mely a nemszocialista ideológia megszilárdítására irányul; annál határozottabban kell óvni a munkásokat azoktól a rossz tanácsadóktól, akik „a tudatos elem túlbecsülése" ellen lármáznak stb. Az ökonomista levél szerzői, a „Rabócseje Djelo"-val kórusban, a mozgalom gyermekkorára jellemző türelmetlenség ellen dörögnek. Mi erre azt feleljük: igen, a mi mozgalmunk valóban gyermekkorát éli s ahhoz, hogy mennél előbb megférfiasodjék, igenis türelmetlenséggel kell eltelnie azokkal az emberekkel szemben, akik az ösztönösség előtti meghódolásukkal hátráltatják növekedését. Nincs nevetségesebb és károsabb valami, mint öregek szerepében tetszelegni, akik már régen túl vannak a harc minden döntő epizódján!

* Gyakran mondják: a munkásosztály *ösztönösen* vonzódik a szocializmushoz. Ez csakugyan tökéletesen helyes olyan értelemben, hogy a szocialista elmélet minden más elméletnél mélyebben és helyesebben határozza meg a munkásosztály nyomorának okait és ezért sajátítják is el a munkások olyan könnyen, de csak akkor, ha az elmélet maga nem torpan meg az ösztönösség előtt, ha legyűri az ösztönösséget. Ez voltaképpen magától értetődik, de a „Rabócseje Djelo" éppen ezt a magától értetődő dolgot felejti el és forgatja ki. A munkásosztály ösztönösen vonzódik a szocializmushoz, de a leginkább elterjedt (és a legkülönfélébb alakban állandóan újjáéledő) burzsoá ideológia mégis csak ösztönösen egyre erősebben ráakaszkodik a munkásra.

Harmadszor, a „Rabócsaja Myszlj" első száma mutatja, hogy az „ökonomizmus" elnevezés (melyet mi természetesen nem szándékozunk elvetni, mert így vagy amúgy, de ez az elnevezés már átment a köztudatba) nem eléggé pontosan fejezi ki az új irányzat lényegét. A „Rabócsaja Myszlj" nem tagadja meg teljesen a politikai harcot: a „Rabócsaja Myszlj" 1. számában közölt pénztári alapszabályban szó van a kormány elleni harcról. Csakhogy a „Rabócsaja Myszlj" úgy véli, hogy „a politika mindíg engedelmesen követi az ökonómiát" (a „Rabócseje Djelo pedig variálja ezt a tételt, azt állítva programjában, hogy „Oroszországban jobban, mint bármely más országban, a gazdasági harc *elválaszthatatlan* a politikaitól"). A „Rabócsaja Myszlj"-nak és a „Rabócseje Djeló"-nak ezek a megállapításai teljesen hamisak, *ha politikán szociáldemokrata politikát értünk.* A munkásság gazdasági harca — amint már láttuk — igen gyakran össze van kötve (ha nem is elválaszthatatlanul) a burzsoá, klerikális stb. politikával. A „Rabócseje Djelo" megállapításai igazak akkor, ha politikán a trade-unionista politikát értjük, vagyis az összes munkások közös törekvését arra, hogy az államtól különféle rendszabályokat harcoljanak ki maguknak, amelyek a helyzetükkel együttjáró nyomorúság ellen irányulnak, de még nem vetnek véget ennek a helyzetnek, vagyis nem szüntetik meg azt az állapotot, hogy a munka a tőkének alá van vetve. Ez a törekvés csakugyan közös vonása mind a szocializmussal ellenségesen szembenálló angol trade-unionistáknak, mind a katolikus munkásoknak és a „zubátovi" munkásoknak stb. Politika és politika között különbség van. Ilyenformán azt látjuk, hogy a „Rabócsaja Myszlj" a politikai harc kérdésében is nem annyira elveti ezt a harcot, mint inkább meghódol annak *ösztönössége,* annak nem-tudatossága előtt. A „Rabócsaja Myszlj" teljes mértékben elismeri ugyan a munkásmozgalomból magából ösztönösen kinövő politikai harcot (helyesebben: a munkások politikai óhajait és követeléseit), de teljességgel lemond egy olyan külön *szociáldemokrata politika önálló kidolgozásáról,* amely mind a szocializmus általános feladatainak, mind a mai orosz viszonyoknak megfelelne. Alább kimutatjuk, hogy ugyanebbe a hibába esik a „Rabócseje Djelo" is.

1901 ősze—1902 februárja

AZ
„EGY LÉPÉS ELŐRE, KÉT LÉPÉS HÁTRA
(PÁRTUNK VÁLSÁGA)"
c. könyvből

s) EGY ÉS MÁS A DIALEKTIKÁRÓL. KÉT FORRADALOM

Ha pártválságunk fejlődésére általános pillantást vetünk, könnyen megláthatjuk, hogy mindkét harcoló fél összetétele az egész idő alatt, kevés kivétellel, alapjában egy és ugyanaz volt. Ez a harc pártunk forradalmi és opportunista szárnyának harca volt. De ez a harc a legkülönbözőbb stádiumokon ment keresztül és mindenkinek, aki a már óriási méretekben felhalmozódott irodalomban, a töredékes utalások, az összefüggésükből kiragadott idézetek, egyes vádak stb. stb. tömegében el akar igazodni, pontosan meg kell ismerkednie e stádiumok mindegyikének sajátosságaival . . .

E stádiumok mindegyikét lényegesen különböző harci konjunktúra és a támadás más-más célja jellemzi; mindegyik stádium úgyszólván egy általános hadjáratnak egy-egy külön ütközete.[18] Semmit sem lehet harcunkból megérteni, ha nem tanulmányozzuk minden egyes ütközet konkrét körülményeit. Ha viszont megvizsgáltuk ezeket, világosan meglátjuk, hogy a fejlődés tényleg dialektikus úton, ellentmondásokon keresztül halad: a kisebbségből többség lesz, a többségből kisebbség; mindegyik fél védelemből támadásba megy át és támadásból védelembe; az eszmei harc kiinduló pontjának (az 1. §-nak „tagadása" után ez a pont helyet ad a mindent betöltő viaskodásnak,* ezután azonban megkezdődik a „tagadás tagadása" és miután a különféle központi intézményekben üggyel-bajjal „meg-

* A civakodás és az elvi ellentétek elhatárolásának nehéz kérdése most önmagától oldódik meg: mindaz, ami a kooptálásra vonatkozik, civakodás; minden ami a kongresszus harci elemzésére, az 1. § körüli vitákra és az opportunizmus meg az anarchizmus felé történt fordulatra vonatkozik, elvi nézeteltérés.

fértünk egymással", visszatérünk a kiindulóponthoz, a tisztán eszmei harchoz, de az a „tézis" már az „antitézis" minden eredményével meggazdagodott és magasabb szintézissé lett, amikor az 1. §-sal kapcsolatban elkövetett elszigetelt véletlen hiba a szervezeti kérdésben való opportunista nézeteknek kvázirendszerévé nőtte ki magát, amikor ennek a jelenségnek kapcsolata pártunk forradalmi és opportunista szárnyra való alapvető megoszlásával mindenki számára mind világosabbá és világosabbá válik. Egyszóval, nemcsak a zab nő Hegel szerint, hanem az orosz szociáldemokraták is Hegel szerint hadakoznak egymással.

De sohasem szabad a hatalmas hegeli dialektikát, melyet a marxizmus átvett és talpára állított, azzal a vulgáris módszerrel összezavarni, mely a párt forradalmi szárnyától az opportunista szárnyhoz átpártolt politikusok cikcakos vonalát igazolni igyekszik, összezavarni azzal a vulgáris szokással, hogy az egyes kijelentéseket, az egységes folyamat különböző stádiumainak egyes fejlődési mozzanatait egy kalap alá fogják. A valódi dialektika nem egyéni hibákat igazol, hanem az elkerülhetetlen fordulatokat tanulmányozza és a fejlődés legrészletesebb, legkonkrétebb tanulmányozása alapján kimutatja azok elkerülhetetlenségét. A dialektika alaptétele ez: nincsen elvont igazság, az igazság mindig konkrét... Nem szabad azonkívül ezt a nagy hegeli dialektikát azzal az ízetlen életbölcseséggel összezavarni, melyet ez az olasz közmondás fejez ki: mettere la coda, dove non va il capo (a farkat dugni oda, ahova nem fér a fej).

Pártharcunk dialektikus fejlődésének eredményét két forradalmi átalakulás fejezi ki. A pártkongresszus, mint ahogy azt Martov elvtárs „Újra kisebbségben" c. brosúrájában helyesen megállapította, valódi forradalom volt. Éppígy igazuk van azoknak a tréfás kisebbségeknek is, akik azt mondják: a világot forradalmak viszik előre, és lám, mi csináltunk is forradalmat! A kongresszus után ők csakugyan csináltak forradalmat; az is igaz, hogy a világot, általában, forradalmak viszik előre. De ezzel az általános megállapítással még nem határozzuk meg minden konkrét forradalom konkrét jelentőségét. Hogy a felejthetetlen Machov elvtárs felejthetetlen mondását alkalmazzuk: vannak reakciószerű forradalmak. Ahhoz, hogy megállapítsuk, vajjon ez vagy az a konkrét forradalom a „világot" (pártunkat) előre vagy hátrafelé sodorta-e, tudni kell, hogy az a reális erő, amelyik a forradalmat véghezvitte, a párt forradalmi szárnya, vagy pedig

opportunista szárnya volt-e, tudni kell, hogy forradalmi vagy pedig opportunista elvek lelkesítették-e a harcosokat.

Pártkongresszusunk az orosz forradalmi mozgalom egész történetében a maga nemében egyetlen, még nem látott jelenség volt. Először történt, hogy konspiratív forradalmi pártnak sikerült az illegalitás sötétjéből kilépni a napvilágra és a teljes nyilvánosság előtt megmutatni belső pártharcunk egész menetét és kimenetelét, egész pártunknak, valamint a párt minden valamelyest jelentékeny részének arculatát a program, a taktika és a szervezés kérdéseiben. Először történt, hogy sikerült megszabadulnunk a körökre jellemző fegyelmezetlenség és a forradalmi nyárspolgárság hagyományaitól, sikerült néhány tucat rendkívül különböző, gyakran elkeseredetten egymás ellen harcoló és kizárólag az eszme erejével egymáshoz kapcsolt csoportot összehozni, amely csoportok készek voltak (elvben) arra, hogy mindenféle fajta csoportsajátosságot és csoportönállóságot a hatalmas, a valóságban most először általunk megteremtett egész: *a párt* javára feláldozzanak. De a politikában nem ingyen hozzák az áldozatokat, hanem harcolnak értük. A szervezetek feloszlatása körüli harc szükségképpen rettenetesen elkeseredett volt. A nyílt szabad harc friss szele forgószéllé lett. Ez a forgószél elsöpörte — és nagyon jó, hogy elsöpörte! — a körösdi érdekeknek, érzéseknek és hagyományoknak mindenféle maradványát kivétel nélkül, és először teremtett meg igazi pártfunkcionárius testületeket.

De hogy mi a nevem és hogy mi vagyok, az nem ugyanaz: Egy dolog — elvben feláldozni a körösdit a párt javára és más dolog — saját körünkről lemondani. A friss szél túlságosan frissnek bizonyult azok számára, akik megszokták a poshadt nyárspolgáriság levegőjét. „A párt nem bírta el saját első kongresszusát" — mint ahogy helyesen (önkénytelenül helyesen) fejezte ki magát Martov elvtárs „Újra kisebbségben"c. brosúrájában. Túlságosan nagy volt a sértődöttség a szervezetek feloszlatása miatt. A vad forgószél felkavarta pártfolyamunk fenekének egész iszapját és ez az iszap bosszút állt. A régi, begyepesedett körösdi legyűrte a még fiatal pártszerűséget. A párt levert opportunista szárnya a véletlen Akimov-féle zsákmányon erőre kapva — persze ideiglenesen — felülkerekedett a forradalmi szárnnyal szemben.

Az eredmény az új „Iszkra", mely kénytelen továbbfejleszteni és elmélyíteni szerkesztőinek a pártkongresszuson el-

követett hibáját. A régi „Iszkra" a forradalmi harc igazságait tanította. Az új „Iszkra" az engedékenység és összeférés életbölcseségére tanít. A régi „Iszkra" a harcos ortodoxia lapja volt. Az új „Iszkra" opportunista kérődzésekkel szolgál olvasóinak — főképpen szervezeti kérdésekben. A régi „Iszkra" kiérdemelte mind az orosz, mind a nyugateurópai opportunisták megtiszteló ellenszenvét. Az új „Iszkra" „okosabb lett" és rövidesen már nem is fogja szégyenleni a sok dicséretet, mellyel a szélső opportunisták elhalmozzák. A régi „Iszkra" tántoríthatatlanul haladt célja felé, nála a szó és a tett nem tértek el egymástól. Az új „Iszkrá"-nál álláspontjának belső visszássága elkerülhetetlenül — bárki akaratától és tudatától függetlenül is — politikai kétszínűséget szül. Szidja a körösdit, hogy annak a pártszerűség feletti győzelmét leplezze. Farizeus módon kárhoztatja a szakadást, mintha egy csak valamennyire is szervezett pártban el lehetne képzelni a szakadással szemben más eszközt, mint azt, hogy a kisebbség aláveti magát a többség akaratának. Kijelenti, hogy a forradalmi közvéleménnyel számolni kell és, az Akímovok dicséretét eltitkolva, kicsinyes pletykákat terjeszt a párt forradalmi szárnyához tartozó bizottságokról.* Mily gyalázat! Milyen szégyent hoztak régi „Iszkrá"-nkra!

Egy lépés előre, két lépés hátra... Ez előfordul egyes emberek életében is, nemzetek történetében is, pártok fejlődésében is. A legbűnösebb kishitűség volna, ha valaki csak egy pillanatig is kételkednék a forradalmi szociáldemokrácia, a proletárszervezet és a pártfegyelem elveinek elkerülhetetlen teljes győzelmében. Már nagyon sokat vívtunk ki, harcolnunk kell tovább is anélkül, hogy balsikerek elvennék bátorságunkat, állhatatosan kell harcolnunk, megvetéssel kell elfordulnunk a körökre jellemző marakodások nyárspolgári módszereitől, a végső lehetőségig védelmeznünk kell Oroszország összes szociáldemokratáinak oly nagy erőfeszítéssel megteremtett egységes pártkapcsolatát és szívós és rendszeres munkával el kell érnünk, hogy az összes párttagok, különösen pedig a munkások, tökéletesen és tudatosan megismerkedjenek a pártkötelességekkel, a

* Ennek a kellemes foglalkozásnak már sztereotíp formája is kialakult: saját tudósítónk X közli a többségi Y bizottságról, hogy csúnyán bánt a kisebbségi Z elvtárssal.

II. pártkongresszuson lefolyt harcokkal, széthúzásunk minden okával és körülményével, megismerkedjenek az opportunizmus végzetes hibáival, mely a szervezeti téren éppoly tehetetlenül hódol be a burzsoá pszichológiának, ugyanolyan kritikátlanul veszi át a polgári demokrácia álláspontját, ugyanúgy eltompítja a proletár osztályharc fegyverét, mint programunk és taktikánk terén.

A proletariátusnak a hatalomért folytatott harcban nincs más fegyvere, mint a szervezet. A proletariátus, melyet a polgári világban uralkodó anarchikus verseny széttagol, a tőkének végzett kényszermunka leszorít, melyet állandóan a teljes nyomorúság, elvadulás és züllés legmélyére taszítanak, a proletariátus legyőzhetetlen erővé csak akkor lehet és elkerülhetetlenül lesz is, ha a marxizmus elvei által való eszmei egyesítését megszilárdítja a szervezet anyagi egysége, a szervezeté, mely a dolgozók millióit a munkásosztály hadseregévé tömöríti. Ennek a hadseregnek sem az orosz önkényuralom korhadt hatalma, sem a nemzetközi tőke korhadozó hatalma nem tud ellenállni. Ez a hadsereg mind szorosabbra és szorosabbra fogja tömöríteni sorait — minden cikcakos vonal és minden hátrafelé tett lépés ellenére, a mai szociáldemokrácia girondistáinak opportunista frázisai ellenére, az avult körösdi önelégült feldícsérése ellenére, az *intellektuel* anarchizmus üres csillogása és hűhója ellenére.

1904 február—május

MARX AZ AMERIKAI „CSORNIJ PEREDJEL"-RŐL*

A „Vperjod" 12. számában szóba került Marx fellépése Kriege ellen az agrárkérdésben. Ez nem 1848-ban történt, ahogy a cikkíró tévesen állítja, hanem 1846-ban. Marx munkatársa, Hermann Kriege, aki akkor még nagyon fiatal ember volt, 1845-ben Amerikába költözött s „Volkstribun" címmel a kommunizmus terjesztésére folyóiratot alapított. Ezt a propagandát azonban úgy folytatta, hogy Marx kénytelen volt a német kommunisták nevében határozottan tiltakozni a kommunista pártnak Hermann Kriege által történt kompromittálása ellen. Kriege irányzatának kritikája, amely 1848-ban a „Westfälisches Dampfboot"-ban jelent meg s Marx műveinek Mehring-féle kiadásában, annak második kötetében újra le van nyomtatva, óriási jelentőségű a mai orosz szociáldemokraták számára.

Az agrárkérdést ugyanis az amerikai társadalmi mozgalom menete akkoriban éppúgy előtérbe tolta, mint most Oroszországban, s megjegyzendő, hogy éppen nem fejlett kapitalista társadalomról volt szó, hanem arról, hogy megteremtsék a kapitalizmus komoly fejlődése számára az elsődleges alapvető feltételeket. Ez utóbbi körülményt különösen fontos figyelembe venni, amikor párhuzamot vonunk Marxnak az amerikai „csornij peredjel"-féle eszmékkel szemben elfoglalt álláspontja és az orosz szociáldemokratáknak a jelenlegi parasztmozgalommal szemben elfoglalt álláspontja között.

Kriege az ő folyóiratában nem adott semmiféle anyagot az amerikai társadalmi rend konkrét társadalmi sajátosságainak tanulmányozására, a földjáradék megszüntetésére törekvő

---

* „Csornij peredjel" — fekete földosztás. — *Szerk.*

agrárreformisták akkori mozgalma igazi jellegének megállapítására. Ezzel szemben Kriege (akárcsak a mi „szociálforradalmáraink") az agrárforradalom kérdését dagályos, fellengős szólamokba öntötte. „Minden egyes szegény ember — írta Kriege — nyomban hasznos tagjává válik az emberi társadalomnak, mihelyt módot adnak neki arra, hogy termelő munkával foglalkozhassék. Ezt pedig mindenkorra biztosítanák számára, mihelyt a társadalom egy darab földet ad neki, amelyen ő családjával együtt meg tud élni. Ha ezt az összes földterületet, (tudniillik az 1400 millió acre-re rúgó északamerikai állami földet) kivonják a szabad forgalomból és bizonyos meghatározott terjedelemben a munka* számára biztosítják, akkor Amerikában minden nyomornak egy csapásra végetvetnek" ...

Marx erre a következő ellenvetést teszi: „Elvárhattuk volna annak megértését, hogy a törvényhozónak nincsen hatalmában, hogy rendeletekkel megakadályozza a Kriege szemében kívánatos patriarchális állapotoknak ipari állapotokká való átfejlődését, hogy visszavesse az Egyesült Államok keleti partvidékének iparos és kereskedelmi államait a patriarchális barbárságba."

Így tehát egy amerikai hamisítatlan „csornij peredjel"-féle terv van előttünk: nagykiterjedésű földnek a kivonása a kereskedelmi forgalomból, a földre való jog, a földbirtoklás vagy földhasználat határának korlátozása. És Marx mindjárt józan kritikával lép fel az utópizmus ellen, rámutat arra, hogy a patriarchális rendszer átalakulása ipari rendszerré elkerülhetetlen, vagy rámutat, mai nyelven szólva, a kapitalista fejlődés elkerülhetetlenségére. De nagy tévedés volna azt hinni, hogy a mozgalom résztvevőinek utópikus ábrándjai Marxot arra indították, hogy elutasító magatartást tanusítson általában magával a mozgalommal szemben. Szó sincs róla! Már akkor, irodalmi működésének legelején, Marx már meg tudta különböztetni a mozgalom reális progresszív tartalmát annak cifra ideológiai köntösétől. Kritikájának második fejezetében, amely-

* Emlékezzünk, mit írt a „Revolucionnja Rosszija" („Forradalmi Oroszország") 8. számától kezdve a földnek a tőke kezéről a munka kezébe való átmeneteléről, az állami földek jelentőségéről Oroszországban, az egyenlősítő földhasználatról, a földnek a kereskedelmi forgalomba való bevonására vonatkozó burzsoá gondolatról stb. Akárcsak Kriege!

nek címe „A «Néptribun» gazdaságtana (azaz politikai gazdaságtana) és állásfoglalása az Ifjú Amerikával szemben", Marx a következőket írja:

„„Mi teljesen elismerjük az amerikai nemzeti-reformisták mozgalmának történelmi jogosultságát. Tudjuk, hogy ez a mozgalom olyan eredményt akar elérni, amely egyelőre ugyan a modern polgári társadalom iparosodását mozdítaná elő, amely azonban, mint egy proletármozgalom eredménye, mint általában a földtulajdon ellen intézett támadás, különösen pedig az Amerikában fennálló viszonyok között, saját következményeinél fogva, tovább kell, hogy vezessen a kommunizmus felé. Kriege, aki a newyorki német kommunistákkal együtt a földjáradékellenes mozgalomhoz (Anti-Rent-Bewegung) csatlakozott, ezt az egyszerű tényt dagályos szólamokba burkolja anélkül, hogy a mozgalom tényleges tartalmát vizsgálat alá venné s ezzel bizonyságot tesz arról, hogy számára egyáltalán nem világos, miféle összefüggés van az Ifjú Amerika mozgalma és az amerikai viszonyok között ... Még egy példát mutatunk be dagályos szólásaiból, amelyek a földbirtokosoknak a földbirtok amerikai méretekben való parcellázására vonatkozó tervéről szólnak.

A „Néptribun" 10. számában, a „Mit akarunk" c. cikkben ez olvasható: „Az amerikai nemzeti reformisták a földet az egész emberiség közös örökségének nevezik ... és azt követelik, hogy a nép törvényhozó hatalma gondoskodjék arról, hogy az az 1400 millió acre föld, amely még nem került rabló spekulánsok kezére, elidegeníthetetlen közvagyon gyanánt az egész emberiség számára megőriztessék. Hogy ezt a «közös örökséget», ezt az «elidegenithetetlen közvagyont» meg lehessen «őrizni» közösségben «az egész emberiség számára», magáévá teszi a nemzeti reformisták terveit, amely szerint minden parasztnak, bármely országból származzék is, 160 hold amerikai földet kell rendelkezésére bocsátani." Ezt a tervet a 14. számban, a „Válasz Konzénak" c. cikk a következőképpen foglalmazza meg: „Ebből az érintetlen népvagyonból senki sem vehet birtokba 160 holdnál többet s ezt is csak akkor, ha a földet maga műveli meg." Eszerint a föld azáltal fog „elidegeníthetetlen közvagyon" gyanánt, s tetejébe „az egész emberiség számára" megmaradni, hogy haladéktalanul megkezdik a felosztását; Kriege emellett

azzal áltatja magát, hogy ennek a felosztásnak szükségszerű következményeit, a koncentrációt, az ipari haladást stb. törvényekkel meg tudja majd tiltani. A 160 hold föld az ő szemében mindörökre változatlan egység, mintha az ilyen földterület értéke nem volna különböző a föld minőségének megfelelően. A „parasztoknak", ha nem is magát a földet, de a föld termékeit egymás közt és másokkal ki kell majd cserélniök s miután idáig jutottak, csakhamar ki fog tűnni, hogy az egyik „paraszt" tőke nélkül is, csupán munkája és az ő 160 holdjának nagyobb természetadta termékenysége révén a másikat megint csak cselédjévé süllyeszti le. Aztán pedig nem mindegy-e, hogy „a föld", vagy a föld termékei kerülnek „rabló spekulánsok kezére?"

Nézzük csak meg komolyan azt az ajándékot, amit Kriege az emberiségnek ad. 1400 millió acre-t kell „elidegeníthetetlen közvagyon gyanánt az egész emberiség számára megőrizni". És pedig minden egyes „paraszt"-nak 160 acre-t kell kapnia. Ebből kiszámíthatjuk, mekkora ez a Kriege-féle „egész emberiség" — pontosan 8¾ millió „paraszt", akik mint családfők, öt lelket számítva egy családra, 43¾ millió embert képviselnek. Kiszámíthatjuk azt is, meddig tart az „örökkévalóság", amelynek tartamára „a proletariátus, mint az emberiség képviselője igénybe veheti az egész földet", legalább is az Egyesült Államokban. Ha az Egyesült Államok lakossága az eddigihez hasonló mértékben fog szaporodni (vagyis minden huszonöt évben megduplázódik), úgy ez az „örökkévalóság" teljes 40 évig fog tartani; e 40 év leforgása alatt az egész 1400 millió acre-t el fogják foglalni s az utódok számára nem marad mit „igénybe venni". Minthogy azonban a föld ingyenes szétosztása erősen fokozná a bevándorlást, Kriege „örökkévalósága" már hamarabb is elfogyhatna. Kivált, ha meggondoljuk, hogy a 44 millió ember számára elegendő föld nem lehetne elég bő levezető csatornája még a jelenlegi európai pauperizmusnak sem, mert Európában minden tizedik ember pauper,* számuk egyedül a brit szigeteken 7 millióra rúg. Hasonló közgazdasági együgyűség található a 13. számban „Az asszonyokhoz" szóló felhívásban, ahol Kriege azt mondja, hogy ha New York városa a Long Islandon levő 52,000 holdnyi földjét szétosztaná, ez elég-

* nincstelen. — *Szerk.*

séges lenne ahhoz, hogy New Yorkot egy csapásra mindörökre megszabadítsák minden pauperizmustól és bűnözéstől.

Ha Kriege a föld szabaddá tételére irányuló mozgalmat, mint a proletármozgalomnak bizonyos viszonyok között szükségszerű első formáját, mint olyan mozgalmat fogta volna fel, amely annak az osztálynak életkörülményeinél fogva, amelyből fakadt, szükségszerűen kommunista mozgalommá kell, hogy továbbfejlődjék, ha azt mutatta volna meg, hogy Amerikában, a kommunista törekvéseknek ebben a látszólag minden kommunizmusnak ellentmondó formában kellett megjelenniök, ez ellen semmit sem lehetne szólni. Kriege ellenben valóban meglevő, ismeretes embereknek alárendelt jelentőségű, bizonyos formában megjelenő mozgalmát az egész emberiség ügyének jelenti ki; ezt a mozgalmat jobb belátása ellenére úgy jellemzi, mint egyáltalában minden mozgalom végső és legfőbb célját, s ezzel a mozgalom meghatározott céljait merő dagályos értelmetlenséggé torzítja. De őt ez nem zavarja, s ugyanabban a cikkben (10. szám) tovább fújja győzelmi énekét: „Ezzel végre teljesednének az európaiak régi álmai, az óceánnak ezen a partján készen várná őket a föld, amit nekik csak birtokba kellene venniök és kezük munkájával megtermékenyíteniök, hogy a világ minden zsarnokának büszkén a szemébe vághassák: Ez az *én* kunyhóm, melyet nem ti építettetek, ez az *én* tűzhelyem, amelynek melege irigységgel tölti el szíveteket."

Kriege még hozzátehette volna: Ez az *én* trágyadombom, melyet én, feleségem és gyermekeim, cselédeim és jószágom hoztunk össze. Miféle európaiak látnák ebben „álmaik" beteljesülését? Bizonyára nem a kommunista munkások, hanem bukott szatócsok és kismesterek vagy tönkrement parasztok, akiknek az volna a boldogságuk, ha Amerikában megint kispolgárokká vagy parasztokká lehetnének. És micsoda „óhaj" az, amely 1400 millió acre révén volna megvalósítandó? Nem más, mint az, hogy minden emberből magántulajdonost kellene csinálni, ami éppoly megvalósíthatatlan és éppoly kevéssé kommunista, mint az az óhaj, hogy minden emberből császárt, királyt és pápát csináljanak.""

Marx kritikája tele van maró gúnnyal. Kriegét nézeteinek éppen olyan vonásai miatt ostorozza, amilyeneket a mi „szociálforradalmárainknál" látunk; ilyenek: a frázisok túltengése, a

legnagyobb forradalmi utópizmus gyanánt feltüntetett kispolgári utópiák, a mai gazdasági rend reális alapjainak és fejlődésének meg nem értése. Marx, aki akkor még csak jövendőbeli közgazdász volt, nagyszerű éleslátással mutat rá a csere, az árutermelő gazdaság szerepére. Ha nem a földet — mondja — úgy a föld termékeit fogják a parasztok egymás közt kicserélni, ezzel pedig már mindent megmondott! Ez az egész kérdésbeállítás nagyon sok tekintetben alkalmazható az orosz parasztmozgalomra és annak kispolgári „szocialista" ideológusaira.

De Marx egyúttal távol áll attól, hogy ezt a kispolgári mozgalmat egyszerűen „megtagadja", hogy doktrinér módon semmibe se vegye és nyoma sincs meg benne annak a sok betűrágóra jellemző félelemnek, hogy bemocskolja kezeit, ha hozzáér a kispolgári demokráciához. Könyörtelenül kigúnyolva a mozgalom ideológiai köntösének fonákságát, Marx materialista józansággal igyekszik meghatározni annak *tényleges* történelmi tartalmát, elkerülhetetlen következményeit, amelyeknek az adott objektív viszonyoknál fogva, egyes személyek akaratától és elméletétől függetlenül, meg kell valósulniok. Ezért tehát Marx nem ítéli el, hanem helyesli, hogy a kommunisták ezt a mozgalmat támogatják. Dialektikus szempontból, vagyis minden oldalról szemügyre véve a mozgalmat, figyelembe véve annak multját és jelenét, Marx rámutat a földtulajdon ellen irányuló támadás forradalmi oldalára, elismeri ezt a kispolgári mozgalmat a proletár, kommunista mozgalom sajátos kezdeti formájának. Azt, amit ti e mozgalommal elérni reméltek, feleli Marx Kriegének, nem fogjátok elérni, — testvériség helyett kispolgári elkülönülés fog bekövetkezni, a paraszttelkek elidegeníthetetlensége helyett a föld belekerül a kereskedelmi forgalomba, a fosztogató spekulánsoknak szánt csapás helyett kiszélesül az az alap a kapitalista fejlődés számára. De a kapitalista átok, amelyet ti hasztalan véltek kikerülhetőnek, történelmi szempontból áldás, mert roppantul meggyorsítja a társadalmi fejlődést és sokszorosan közelebb hozza a kommunista mozgalom új, magasabb formáit. A földtulajdonra mért csapás megkönnyíti majd a kikerülhetetlen további csapásokat általában a tulajdon ellen; egy alsó osztály forradalmi fellépése oly átalakulás érdekében, mely ideiglenesen és korántsem mindenki számára, bizonyos szerény jólétet nyujt, megkönnyíti majd a legalsó osztálynak elkerülhetetlen forradalmi fellépését egy olyan átalakulás érde-

kében, mely valóban valamennyi dolgozónak teljes emberi szabadságot fog biztosítani.

Nekünk, orosz szociáldemokratáknak az, ahogy Marx Kriegével szemben a kérdést tárgyalja, például kell hogy szolgáljon. A mai oroszországi parasztmozgalom ténylegesen kispolgári jellege kétségbevonhatatlan; ezt tőlünk telhetőleg meg kell értenünk és kíméletlenül, engesztelhetetlenül kell harcolnunk a mindenféle „szociálforradalmárok" vagy primitív szocialisták mindenféle idevágó illúziói ellen. A proletariátus minden demokratikus átalakuláson keresztül teljes szocialista forradalomra törekvő önálló pártjának külön szervezése állandó, egy pillanatra sem szem elől vesztendő célunk kell hogy legyen. De a legreménytelenebb nyárspolgáriasság és vaskalaposság volna, ha emiatt hátat fordítanánk a parasztmozgalomnak. Nem, ennek a mozgalomnak forradalmi demokratikus jellege kétségtelen, s nekünk minden erőnkkel támogatni, fejleszteni, politikailag öntudatosítani, határozottan osztályjellegűvé kell ezt a mozgalmat tennünk, előre kell hajtanunk, együtt, karöltve kell haladnunk vele mindvégig — mert mi minden parasztmozgalom végső pontjánál sokkal tovább megyünk, mi egészen a társadalom osztályokra tagozódásának teljes megszűnéséig megyünk. Aligha akad a világon még egy ország, ahol a parasztság annyi szenvedésen, olyan elnyomatáson és megaláztatáson ment keresztül, mint Oroszországban. Mennél sötétebb volt a parasztság elnyomatása, annál hatalmasabb lesz most a felébredése, annál legyőzhetetlenebb lesz forradalmi támadása. Az öntudatos forradalmi proletariátus kötelessége, hogy ezt a támadást teljes erővel támogassa, hogy a régi, átkozott, hűbéri, önkényuralmi, rabszolgatartó Oroszországból követ kövön ne hagyjon, hogy szabad és bátor emberek új nemzedékét teremtse meg, új, köztársasági országot alkosson, melyben szélesen fog majd kibontakozni a mi proletárharcunk a szocializmusért.

1905 április

„A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA KÉT TAKTIKÁJA A DEMOKRATIKUS FORRADALOMBAN"

c. könyvből

UTÓSZÓ

MÉG EGYSZER AZ „OSZVOBOZSDJÉNJIJE" IRÁNYÁRÓL,[19] MÉG EGYSZER AZ ÚJ „ISZKRA" IRÁNYÁRÓL[20]

III. A DIKTATÚRA VULGÁRIS-POLGÁRI ÁBRÁZOLÁSA ÉS MARX NÉZETE A DIKTATÚRÁRÓL

Mehring elbeszéli Marxnak a „Neue Rheinische Zeitung"-ban megjelent 1848-as cikkei kiadásához írt jegyzeteiben, hogy a burzsoá irodalom többek között azt vetette szemére ennek az újságnak, hogy „a demokrácia megvalósításának egyetlen eszközeként a diktatúra azonnali bevezetését" követelte („Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx . . ." 2. kiad. III. köt. 53. old.). Vulgáris burzsoá szemszögből nézve a diktatúra fogalma és a demokrácia fogalma kizárják egymást. A burzsoá, aki nem érti meg az osztályharc elméletét, aki megszokta, hogy a politikai színtéren a burzsoázia különböző köreinek és klikkjeinek kicsinyes veszekedését lássa, a diktatúrán a demokrácia összes szabadságjogainak és biztosítékainak megsemmisítését, a diktátor személyes érdekében gyakorolt mindenfajta önkényt és a hatalommal való legkülönfélébb visszaéléseket érti. Lényegében éppen ez a vulgáris-polgári álláspont ütközik ki a mi Martynovunknál is, aki az új „Iszkrá"-ban folytatott „új hadjáratának„ befejezésében azzal magyarázza a „Vperjod" és a „Proletarij" előszeretetét a diktatúra jelszava iránt, hogy Lenin „szenvedélyesen szerencsét akar próbálni" („Iszkra" 103. sz. 3. old. 2. hasáb). Hogy megmagyarázzuk Martynovnak a különbséget az osztály diktatúrája és egy személy diktatúrája között, valamint a demokratikus diktatúra feladatait, eltérően a szocialistától, hasznos lesz kitérnünk a „Neue Rheinische Zeitung" nézeteire.

„Forradalom után — írta a „Neue Rheinische Zeitung" 1848 szeptember 14-én — minden ideiglenes államberendezés diktatúrát, éspedig erélyes diktatúrát követel. Mi kezdettől

fogva szemére vetettük Camphausennek" (az 1848 március 18-a utáni miniszterelnöknek), „hogy nem lépett fel diktátori módon, hogy nem törte össze és távolította el azonnal a régi intézmények maradványait. Míg tehát Camphausen úr alkotmányos álmodozásokban ringatta magát, a megvert párt (vagyis a reakciós párt) megerősítette pozícióit a bürokráciában és a hadseregben, sőt itt-ott még nyílt harcra is merészkedett."

Ezekben a szavakban — mondja méltán Mehring — néhány tételben össze van foglalva az, amit a „Neue Rheinische Zeitung" Camphausen minisztériumáról szóló hosszú cikkeiben részletesen fejtegetett. Mit mondanak nekünk Marx e szavai? Hogy az ideiglenes forradalmi kormánynak diktátorikusan *kell* fellépnie (ezt a tételt az „Iszkra", mely úgy félt a „diktatúra" jelszótól, mint a tűztől, sehogy se tudta megérteni); — hogy ennek a diktatúrának feladata a régi intézmények maradványainak megsemmisítése (éppen az, amire az OSzDMP III. kongresszusának az ellenforradalom elleni harcról szóló határozata világosan rámutat és ami, mint ahogy fentebb kimutattuk, hiányzik a konferencia határozatából). Végül, harmadszor, az következik e szavakból, hogy Marx a polgári demokratákat a forradalom és a nyílt polgárháború korszakában táplált „alkotmányos illúziók" miatt ostorozta. Hogy ezeknek a szavaknak mi az értelme, az különösen szemléletesen világlik ki a „Neue Rheinische Zeitung" 1848 június 6-i cikkéből: „Egy alkotmányozó gyűlésnek — írta Marx — mindenekelőtt aktív, forradalmian aktív gyűlésnek kell lennie. A frankfurti gyűlés[21] parlamenti iskolai feladatokkal foglalkozik és a kormánynak engedi át a cselekvést. Tegyük fel, hogy ennek a tudós zsinatnak sikerülne a legérettebb megfontolás után a legjobb napirendet és a legjobb alkotmányt kigondolni. Mi haszna a legjobb napirendnek és a legjobb alkotmánynak, ha a kormányok közben a szuronyt tűzték napirendre?"

Ime, ez az értelme a jelszónak: „diktatúra". Ebből látható, hogy hogyan viszonylott volna Marx az olyan határozatokhoz, amelyek „az alkotmányozó gyűlés megszervezésére vonatkozó határozatot" döntő győzelemnek nevezik, vagy, amelyek arra szólítanak fel, hogy „maradjunk meg a szélső forradalmi ellenzék pártjának"!

A népek életében a nagy kérdések csakis erő útján döntetnek el. Rendesen maguk a legreakciósabb osztályok folya-

modnak elsőknek az erőszakhoz, a polgárháborúhoz és „tűzik napirendre a szuronyt", ahogy azt az orosz önkényuralom tette és továbbra is teszi rendszeresen és állhatatosan útonútfélen január 9-e óta. Ha pedig már ilyen helyzet alakult ki, ha egyszer a szurony tényleg a politikai napirend élén áll, ha egyszer már a felkelés szükségesnek és elodázhatatlannak bizonyult —, akkor az alkotmányos illúziók és a parlamentarizmusban való iskolai gyakorlatozás csak a forradalom polgári elárulásának leplévé válnak, csak arra szolgálnak, hogy leplezzék azt, hogyan „tántorodik el" a burzsoázia a forradalomtól. A valóban forradalmi osztálynak akkor éppen a diktatúra jelszavát kell kiadnia.

Arra a kérdésre vonatkozólag, hogy mik a feladatai ennek a diktatúrának, Marx már a „Neue Rheinische Zeitung"-ban ezt írta: „Neki (a nemzetgyűlésnek) mindenütt csak az önmagukat már túlélt kormányok reakciós túlkapásai ellen kellett volna diktátori módra fellépnie és olyan hatalomra tett volna szert a népvéleményben, amelyen izzé-porrá zúzódott volna minden szurony ... Ez a gyűlés untatja a német népet, ahelyett, hogy magával ragadná, vagy általa ragadtatná el magát." Marx véleménye szerint a nemzetgyűlésnek „el kellett volna távolítania Németország akkori tényleges állapotából mindent, ami a nép szuverénitásának* ellentmondott", hogy aztán „megszilárdítsa azt a forradalmi talajt, amelyen áll, hogy minden támadás ellen biztosítsa a forradalom vívmányát, a nép korlátlan hatalmát".

Következésképpen azok a feladatok, amelyeket Marx 1848-ban a forradalmi kormány vagy a diktatúra elé kitűzött, tartalmukra nézve mindenekelőtt a *demokratikus* forradalmi átalakulásra vonatkoztak: védekezés az ellenforradalommal szemben és tényleges eltávolítása mindannak, ami ellentmond a nép szuverénitásának. Ez pedig nem más, mint a forradalmi demokratikus diktatúra.

Most menjünk tovább: mely osztályok valósíthatták meg és mely osztályoknak kellett megvalósítaniok Marx véleménye szerint ezt a feladatot (végigvinni a gyakorlatban a nép korlátlan hatalmának elvét és visszaverni az ellenforradalom támadásait)? Marx a „népről" beszél. Mi azonban tudjuk, hogy

* — a népfelségnek, a nép egyeduralmának — *Ford.*

Marx mindig kíméletlenül harcolt a „nép" egységéről táplált kispolgári illúziók ellen, amelyek szerint a népen belül nincsen osztályharc. Amikor Marx a „nép" szót használta, ő ezzel a szóval nem kente el az osztályok közti különbséget, hanem egyesített bizonyos elemeket, amelyek a forradalmat végig tudják vinni.

A berlini proletariátus március 18-i győzelme után — írta a „Neue Rheinische Zeitung" — a forradalom eredményei kétféléknek bizonyultak: „Az egyik oldalon a nép felfegyverzése, az egyesülési jog, a nép tényleg elért szuverénitása; a másik oldalon a monarchia megtartása és a Camphausen-Hansemann minisztérium, vagyis a nagyburzsoázia képviselőinek kormánya. A forradalomnak eredményei tehát két sort alkottak, amelyeknek szükségszerűen széjjel kellett válniok. A nép győzött, határozottan demokratikus természetű szabadságjogokat vívott ki magának, de a közvetlen uralom nem az ő kezébe, hanem a nagyburzsoázia kezébe került. Egyszóval a forradalom nem volt befejezve. A nép megengedte, hogy a nagyburzsoáziából alakítsanak minisztériumot, és a nagyburzsoák legott bebizonyították törekvéseiket azzal, hogy szövetséget ajánlottak fel a régi porosz nemességnek és a bürokráciának. Arnim, Canitz, Schwerin beléptek a minisztériumba."

„*A nagyburzsoázia, mely mindig is forradalomellenes volt, a néptől, azaz a munkásoktól és a demokratikus polgárságtól való félelmében véd- és dacszövetséget kötött a reakcióval*" (a mi kiemelésünk).

Tehát nemcsak egy „határozat az alkotmányozó nemzetgyűlés megszervezéséről" nem elég a forradalom győzelméhez, de sőt az sem, ha a nemzetgyűlést tényleg össze is hívják! Még a fegyveres harc útján elért részleges győzelem után is (a berlini munkások győzelme 1848 március 18-án a katonaság felett) lehetséges „be nem fejezett", „végig nem vitt" forradalom. Mitől függ tehát a forradalom végigvitele? Attól, hogy kinek a kezébe megy át a közvetlen uralom: a Petrunkévicsek és Rodicsevek,[22] azaz hogy a Camphausenek, Hansemannok kezébe-e, vagypedig a *nép*, vagyis a munkások és a demokratikus burzsoázia kezébe. Az első esetben a burzsoáziáé lesz a hatalom, a proletariátusé pedig — „a kritika szabadsága", az a szabadság, hogy „megmaradhat a szélső forradalmi ellenzék pártjának". A burzsoázia a győzelem után azonnal szövet-

séget fog kötni a reakcióval (ez feltétlenül megtörténnék Oroszországban is, ha. például, a pétervári munkások a katonasággal való utcai harcban csak részleges győzelmet aratnának és átengednék a kormány megalakítását a Petrunkévics és Társai uraknak). A második esetben lehetséges lesz a forradalmi demokratikus diktatúra, vagyis a forradalom teljes győzelme.

Hátra van még, hogy pontosabban megállapítsuk, hogy mit értett tulajdonképpen Marx a „demokratikus polgárság"-on (demokratische Bürgerschaft), melyet a munkásokkal együttvéve a nagyburzsoáziával ellentétben népnek nevezett.

Erre a kérdésre világos feleletet ad a „Neue Rheinische Zeitung" 1848 július 29-i számában közölt cikk következő része: „... az 1848-as német forradalom csak paródiája az 1789-es francia forradalomnak.

1789 augusztus 4-én, három héttel a Bastille ostroma után, a francia nép *egy* nap alatt végzett a feudális terhekkel.

1848 július 11-én, négy hónappal a márciusi barikádok után, a feudális terhek végeztek a német néppel. (Teste Gierke cum Hansemanno.)*

Az 1789-es francia burzsoázia egy pillanatra sem hagyta cserben szövetségeseit, a parasztokat. Tudta, hogy uralmának alapja a feudalizmus megsemmisítése a falun, a földbirtokkal bíró (grundbesitzenden) szabad parasztosztály létesítése.

Az 1848-as német burzsoázia pillanatnyi lelkiismeretfurdalás nélkül elárulja ezeket a parasztokat, akik legtermészetesebb szövetségesei, test a testéből s akik nélkül a nemességgel szemben tehetetlen.

A feudális jogok fennmaradása, azoknak (csalóka) megváltás formájában való szentesítése, ez hát az 1848-as német forradalom eredménye. Vajúdtak a hegyek és szültek egy egeret!"

---

* „Tanúk: Gierke úr Hansemann úrral egyetemben." Hansemann — a nagyburzsoázia pártjának minisztere (oroszra fordítva: Trubeckoj vagy Rodicsev stb.). Gierke — aki Hansemann minisztériumában földművelésügyi miniszter volt, kidolgozott egy tervezetet, egy „merész" tervezetet, állítólag a „feudális terhek megváltásnélküli megszüntetéséről", valójában pedig olyan tervezetet, mely a kicsiny és jelentéktelen terhek eltörlését, de a lényegesebb terhek meghagyását vagy megváltását célozta. Gierke úr afféle, mint az orosz Kablukov, Manuilov, Herzenstein urak és a paraszt hozzájuk hasonló burzsoá és liberális barátai, akik kívánják ugyan a „paraszti földtulajdon kiszélesítését", de nem akarják megbántani a földesurakat.

Ez a rész igen tanulságos; belőle négy fontos tétel következik: 1. A befejezetlen német forradalom abban különbözik a befejezett francia forradalomtól, hogy a burzsoázia elárulta nemcsak általában a demokráciát, hanem nevezetesen a parasztságot is. 2. A demokratikus átalakulás teljes megvalósulásának az alapja egy szabad parasztosztály megteremtése. 3. Egy ilyen osztály megteremtése a feudális terhek megszüntetését, a feudalizmus szétzúzását jenleti, de semmiesetre sem jelent még szocialista forradalmi átalakulást. 4. A parasztok a burzsoáziának, éspedig a demokratikus burzsoáziának „legtermészetesebb" szövetségesei, akik nélkül ez a burzsoázia „tehetetlen" a reakcióval szemben.

A konkrét nemzeti sajátosságoknak megfelelő változásokkal, a feudalizmus helyett jobbágyúri rendszert mondva, mindezeket a tételeket teljes egészükben alkalmazhatjuk az 1905-ös Oroszországra is. Kétségtelen, hogy amikor Németország tapasztalataiból, amelyeket Marx megvilágít, tanulságokat vonunk le, nem juthatunk a forradalom döntő győzelmének más jelszavához, mint a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájának a jelszavához. Kétségtelen, hogy annak a „népnek", amelyet Marx 1848-ban szembeállított az ellenállást kifejtő reakcióval és az áruló burzsoáziával, legfőbb alkotórésze a proletariátus és parasztság. Kétségtelen, hogy nálunk, Oroszországban is, a liberális burzsoázia és az oszvobozsdjénjista urak elárulják és el fogják árulni a parasztságot, vagyis egy álreformmal intézik el a dolgot, és amikor döntő harcra kerül a sor a földesurak és a parasztok között, a földesurak oldalára fognak állni. Csakis a proletariátus tudja mindvégig támogatni a parasztságot ebben a harcban. Kétségtelen végül az, hogy nálunk Oroszországban is a paraszti harc sikere, vagyis az egész földnek a parasztság kezére jutása, teljes demokratikus átalakulást jelent majd, mert szociális támasza a végigvitt forradalomnak, de korántsem jelent majd szocialista átalakulást, sem „szocializálást", amelyről a kispolgárság ideológusai, a szociálforradalmárok beszélnek. A parasztfelkelés sikere, a demokratikus forradalom győzelme csak megtisztítja az utat a demokratikus köztársaság talaján a szocializmusért való tényleges és döntő harc számára. A parasztság, mint földbirtokkal bíró osztály, ebben a harcban ugyanazt az áruló, ingadozó szerepet fogja játszani, mint amelyet most a burzsoázia játszik a demokráciáért

való harcban. Megfeledkezni erről annyi, mint megfeledkezni a szocializmusról, becsapni önmagunkat és másokat a proletariátus igazi érdekeit és feladatait illetően.

Hogy Marx 1848. évi nézeteinek ábrázolása ne legyen hiányos, ki kell emelnünk egy lényeges különbséget az akkori német szociáldemokrácia (vagy hogy az akkori nyelven beszéljünk, a proletariátus kommunista pártja) és a mostani orosz szociáldemokrácia között. Adjuk át a szót Mehringnek:

„A «Neue Rheinische Zeitung», mint a «demokrácia orgánuma» lépett a politikai színtérre és akármennyire is félreismerhetetlen a cikkein keresztülhúzódó vörös fonal, közvetlenül méginkább a polgári forradalom érdekeit képviselte az abszolutizmussal és a feudalizmussal szemben, semmint a proletariátus érdekeit a burzsoáziával szemben. Hasábjain kevés anyagot találunk a forradalmi évek külön munkásmozgalmára vonatkozólag, habár, persze, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy mellette kétszer hetenként megjelent a kölni munkásegylet külön lapja, amelyet Moll és Schapper szerkesztettek. A mai olvasónak azonban mégis feltűnik, hogy milyen csekély érdeklődést tanusított a «Neue Rheinische Zeitung» az akkori német munkásmozgalom iránt, noha annak legtehetségesebb embere, Stephan Born, Marxtól és Engelstől tanult Párizsban és Brüsszelben és Berlinből most is levelezője volt ujságjuknak. Born «Emlékirataiban» azt mondja, hogy Marx és Engels sohasem fejezték ki egy szóval sem, hogy helytelenítik az ő munkásagitációját. Azonban Engels későbbi megjegyzései alapján valószínűnek látszik, hogy Marx és Engels legalább is az agitáció módszereivel nem voltak megelégedve — jogosan, amennyiben Born kénytelen volt a proletariátus Németország legnagyobb részében még teljesen fejletlen osztálytudatának nem egy olyan engedményt tenni, amely nem állta ki a kritikát a Kommunista kiáltvány szempontjából — de jogtalanul, amennyiben Born a vezetésével folytatott agitációt viszonylag igen magas színvonalon tudta tartani... Kétségtelen, hogy Marxnak és Engelsnek történelmi és politikai szempontból igazuk volt, amikor a munkásosztály legfontosabb érdekeit mindenekelőtt a polgári forradalom lehető legnagyobbfokú előrehajtásában látták... Mindazonáltal annak, hogy a munkásmozgalom elemi ösztöne hogyan képes kiigazítani még a legzseniálisabb gondolkodók koncepcióit is, érdekes bizonyí-

téka marad az, hogy Marx és Engels 1849-ben egy specifikus munkásszervezet mellett foglaltak állást és elhatározták, hogy résztvesznek azon a munkáskongresszuson, amelyet különösen a keletporoszországi körzetek proletariátusa készített elő."

Marx és Engels tehát csak 1849 áprilisában, a forradalmi ujságnak majdnem teljes esztendei megjelenése után (a „Neue Rheinische Zeitung" 1848 június 1-én indult meg) foglaltak állást egy külön munkásszervezet mellett! Addig egyszerűen a „demokrácia orgánumát" vezették, amelyet semilyen szervezeti szál sem fűzött egy önálló munkáspárthoz! Ez a tény — amely a mi mai szemszögünkből hallatlan és hihetetlen — világosan megmutatja nekünk, hogy milyen óriási a különbség az akkori német és a mostani orosz szociáldemokrata munkáspárt között. Ez a tény megmutatja nekünk, hogy mennyivel kevésbbé jutottak kifejezésre a német demokratikus forradalomban (az 1848-as Németországnak elmaradottsága folytán mind gazdasági tekintetben, mind politikaiban — az állam feldaraboltsága) a mozgalom proletár vonásai, a benne meglevő proletár áramlat. Erről nem szabad megfeledkeznünk, amikor Marxnak ebből és valamivel későbbi időből származó számos kijelentését értékeljük arról, hogy a proletariátus pártjának önálló szervezetére van szükség. Marx csak a demokratikus forradalom tapasztalatai alapján, majdnem egy év mulva vonta le a gyakorlatban ezt a következtetést: olyan nyárspolgári, kispolgári volt akkor az egész légkör Németországban. Számunkra ez a következtetés a nemzetközi szociáldemokrácia félszázados tapasztalataiból levont, immár régi és szilárd szerzemény, olyan szerzemény, amelynek alapján *kezdtük* szervezni az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártot. Nálunk például szó sem lehet arról, hogy a proletariátus forradalmi ujságjai a proletariátus szociáldemokrata pártján kívül állnának, hogy akár egy pillanatra is egyszerűen mint a „demokrácia orgánumai" léphetnének fel.

De az az ellentét, amely alig kezdett megnyilvánulni Marx és Stephan Born között, nálunk annál fejlettebb formában van meg, mennél hatalmasabb forradalmunk demokratikus folyamában a proletár áramlat. Amikor Mehring arról beszél, hogy Marx és Engels valószínűleg elégedetlenek voltak Stephan Born agitációjával, túlságosan óvatosan és kitérően fejezi ki magát. Ime, mit írt Engels Bornról 1885-ben (az „Enthüllungen

über den Kommunistenprozess zu Köln"*, Zürich, 1885 előszavában):

A Kommunisták Szövetségének tagjai mindenütt a szélső demokratikus mozgalom élén álltak és így bebizonyították, hogy a Szövetség a forradalmi tevékenység kitűnő iskolája volt. „... Berlinben Stephan Born betűszedő, aki Brüsszelben és Párizsban aktív tagja volt a Szövetségnek, «Munkástestvériséget» («Arbeiterverbrüderung») alapított, amely meglehetősen elterjedt és egészen 1850-ig fennállt. Born, egy igen tehetséges fiatalember, aki azonban túlságosan gyorsan akart politikai nagysággá válni, a legkülönfélébb vegyes elemekkel (Krethi und Plethi) «testvériesült», csakhogy tömegeket hozzon össze maga köré, és egyáltalán nem volt az az ember, aki képes lett volna az ellentétes tendenciákba egységet, a káoszba világosságot vinni. Ezért aztán az egyletnek hivatalos kiadványaiban tarka össze-visszaságban keveredtek a Kommunista kiáltványban kifejtett nézetek céhbeli emlékekkel és céhkívánságokkal, hulladékkal Louis Blanc-ból és Proudhonból, a védővámoskodással stb., egyszóval mindenkit ki akartak elégíteni (allen alles sein). *Különösen sztrájkok, szakszervezetek, termelőszövetkezetek szervezésével foglalkoztak, miközben megfeledkeztek arról, hogy a feladat mindenekelőtt az volt, hogy politikai győzelmekkel előbb kivívják maguknak azt a terepet,* amelyen egyedül lehet tartósan megvalósítani az ilyen dolgokat" (a mi kiemelésünk). „Amikor aztán a reakció győzelmei a testvériség vezetőivel megéreztették annak szükségét, hogy közvetlenül résztvegyenek a forradalmi harcban, a maguk körül csoportosított zűrzavaros tömeg természetesen cserben hagyta őket. Born résztvett az 1849-es drezdai májusi felkelésben és szerencsésen megmenekült. A «Munkástestvériség» azonban a proletariátus nagy politikai mozgalmától távolálló, elkülönült szövetségnek bizonyult, amely nagyrészt csak papíron volt meg és olyan alárendelt szerepet játszott, hogy a reakció csak 1850-ben, fiókosztályait pedig csak jó néhány évvel később tartotta szükségesnek betiltani. Bornból, akinek tulajdonképpeni neve Buttermilch,** nem lett politikai nagyság, hanem kis svájci

* „Leleplezések a kölni kommunista pörről". — *Ford.*

** Born valódi neve Buttermilch. Az első kiadásban itt tévedtem a fordításban és a Buttermilch szót nem tulajdonnévnek, hanem köznévnek vettem. Ez a hiba, persze, rendkívül sok félvezetet okozott a mensevikeknek. Kolcov azt írta, hogy „elmélyítettem Engelst" (meg-

tanár, aki ma már nem Marxot fordítja a céhek nyelvére, hanem a szelíd Renant a maga édeskés németjére."

Így értékelte Engels a szociáldemokrácia két taktikáját a demokratikus forradalomban!

Újiszkrásaink szintén olyan oktalan buzgalommal törtetnek az „ökonomizmus" felé, hogy „felvilágosultságukért" kiérdemlik a monarchista burzsoázia dícséretét. Ők szintén a legtarkább publikumot gyűjtik maguk köré, amikor hízelegnek az „ökonomistáknak" és demagóg módon az „öntevékenység", a „demokratizmus", az „autonómia" stb. stb. jelszavaival vonzzák a fejletlen tömegeket. Az ő munkásszövetségeik szintén gyakran csak a chlesztakovi[28] új „Iszkra" hasábjain léteznek. Jelszavaikból és határozataikból kitűnik, hogy éppúgy nem értik a „proletariátus nagy politikai mozgalmának" feladatait sem.

1905 június—július

jelent a „Két év alatt" c. cikkgyűjteményben), Plechánov a „Továriscs" („Elvtárs")-ban most is emlegeti ezt a tévedést, — szóval *kitűnő alkalmat* találtak arra, *hogy elkenjék* a 48-as évek németországi *munkásmozgalma két irányzatának kérdését:* a Born-irányzatét (amely rokon a mi ökonomistáinkéval) és a marxista irányzatét. Hogy az opponens tévedését, még ha csak Born nevéről van is szó kihasználják, az egész természetes. De egy fordítás helyreigazítása révén elkenni két taktika kérdésének lényegét, azt jelenti, hogy — kapituláltak a vita lényegét illetően. *(Lenin jegyzete az 1907. évi kiadáshoz. — Szerk.)*

A PARTIZÁNHÁBORÚ

A partizánakciók kérdése nagyon érdekli pártunkat és a munkástömegeket. Már nem egyszer érintettük futólag ezt a kérdést és most az a szándékunk, hogy ígéretünkhöz híven hozzáfogjunk nézeteink részletesebb kifejtéséhez.

I

Kezdjük az elején. Milyen alapvető követeléseket kell támasztania minden marxistának a harci formák kérdésének vizsgálatánál? Először: a marxizmus abban különbözik a szocializmus valamennyi primitív formájától, hogy a mozgalmat nem köti egy bizonyos meghatározott harci formához. Elismeri a harc legkülönbözőbb formáit s nem „kigondolja" azokat, hanem csak általánosítja, szervezi, öntudatossá teszi a forradalmi osztályok harcának azokat a formáit, amelyek a mozgalom folyamán maguktól jönnek létre. A marxizmus, amely feltétlenül ellensége mindenféle elvont formulának, mindenféle doktrinér receptnek, figyelmet követel a folyamatban levő *tömeg*-harc iránt, amely a mozgalom fejlődésével, a tömegek öntudatosságának növekedésével, a gazdasági és politikai válságok kiéleződésével a védelemnek és a támadásnak egyre újabb és változatosabb módszereit teremti meg. Ezért kétségtelen, hogy a marxizmus semilyen harci formától sem zárkózik el. A marxizmus semmiesetre sem szorítkozik csupán az adott pillanatban lehetséges és létező harci formákra, mert elismeri, hogy az adott szociális konjunktúra változásával új, az adott időszak politikusai számára ismeretlen harci formák válnak *elkerülhetetlenül* szükségessé. A marxizmus e tekintetben, ha

szabad így kifejezni magunkat, a tömeggyakorlattól *tanul* és távol áll tőle az, hogy ő akarja *tanítani* a tömegeket íróasztal mellett ülő „rendszergyártók" által kieszelt harci formákra. Tudjuk — mondta például Kautsky a szociális forradalom formáit vizsgálva —, hogy a jövendő válság új harci formákat fog hozni, melyeket mi most nem láthatunk előre.

Másodszor, a marxizmus feltétlenül megköveteli, hogy a harci formák kérdését *történelmi* szemszögből vizsgáljuk. Aki ezt a kérdést a konkrét történelmi helyzettől függetlenül teszi fel, az nincs tisztában a dialektikus materializmus alapelemeivel. A gazdasági fejlődés különböző fokain, a különböző politikai, nemzeti, kulturális, szociális stb. viszonyoktól függően, különböző harci formák lépnek előtérbe, válnak a harc főformáivá, ezzel kapcsolatban pedig a harc másodrendű, mellékes formáiban is változás áll be. Aki egy meghatározott harci eszköz alkalmazhatóságának kérdését egyszerű igennel vagy nemmel akarja megválaszolni anélkül, hogy részletesen megvizsgálná az adott mozgalom konkrét körülményeit, annak adott fejlődési fokán — az teljesen elhagyja a marxizmus talaját.

Ez az a két alapvető elméleti tétel, melyekhez tartanunk kell magunkat. A marxizmus története Nyugat-Európában rengeteg példát nyujt a mondottak megerősítésére. Az európai szociáldemokrácia jelenleg a parlamentarizmust és a szakszervezeti mozgalmat tartja a harc főformáinak; a multban elismerte a felkelést és — amennyiben a konjunktúra megváltoznék — mindenkor kész azt a jövőben is elismerni, az orosz kadetokhoz és a „Bez Zaglávija"[34] folyóirat munkatársaihoz hasonló liberális burzsoák véleménye ellenére is. A 70-es években a szociáldemokrácia nem ismerte el az általános sztrájkot, mint minden szociális betegség elleni csodaszert, mint eszközt a burzsoázia nem politikai úton való azonnali megdöntésére, de feltétlenül elismeri (különösen az 1905-ös oroszországi tapasztalatok után) a politikai tömegsztrájkot, mint a harci eszközök *egyikét*, melyre *bizonyos* körülmények között szükség van. A XIX. század negyvenes éveiben a szociáldemokrácia elismerte az utcai barikádharcot; a XIX. század végén bizonyos adott tények alapján elvetette; a moszkvai tapasztalatok után viszont, melyek Kautsky szavai szerint a barikádharc új taktikáját vetették fel, azonnal késznek nyilatkozott ez utóbbi álláspontot felülvizsgálni és a barikádharc célszerűségét elismerni.

II

Miután megállapítottuk a marxizmus általános tételeit, térjünk át az orosz forradalomra. Idézzük emlékezetünkbe azoknak a harci formáknak történelmi fejlődését, amelyeket az orosz forradalom felvetett. Kezdetben a munkások gazdasági sztrájkjai (1896—1900), majd a munkások és diákok politikai tüntetései (1901—1902), parasztlázadások (1902), politikai tömegsztrájkok kezdete, tüntetésekkel való különböző kombinációkban (Rosztov 1902-ben, az 1903-as nyári sztrájkok, 1905 január 22 [9]), az összoroszországi politikai sztrájk helyenként barikádharcokkal (1905 október), barikád-tömegharc és fegyveres felkelés (1905 december), békés parlamenti harc (1906 április—június), részleges katonai felkelések (1905 június—1906 július), részleges parasztfelkelések (1905 őszétől 1906 őszéig).

Ilyen a helyzet 1906 őszéig a harci formák szempontjából általában. Az önkényuralom „megfelelő" harci formája a feketeszázas pogrom, kezdve az 1903-as kisinjovi tavaszi pogrommal és végezve 1906 őszén a szedlecivel. A feketeszázas pogromnak és a zsidók, diákok, forradalmárok, öntudatos munkások lemészárlásának megszervezése ez alatt az egész idő alatt egyre fejlődik és tökéletesedik, a megvásárolt csőcselék erőszakoskodásait egyesíti a feketeszázas katonai csapatok erőszakoskodásaival, odáig fejleszti a dolgokat, hogy a falvakban és városokban tüzérséget alkalmaz, együttműködik büntető különítményekkel, büntető vonatokkal stb.

Ez a kép általános háttere. E háttérből domborodik ki — kétségtelenül, mint valami részleges, másodrangú, alárendelt jelenség — az, aminek tanulmányozását és értékelését magunk elé tűztük a jelen cikkben. Miféle jelenség ez? Melyek a formái? Okai? Keletkezésének ideje és elterjedtségének foka? Jelentősége a forradalom általános menetében? Viszonya a munkásosztály harcához, melyet a szociáldemokrácia szervez és vezet? Ezek azok a kérdések, melyekre a kép általános hátterének rajzáról most át kell térnünk.

A bennünket érdeklő jelenség — *fegyveres* harc, melyet egyes személyek és személyek kis csoportjai folytatnak. Részben forradalmi szervezetekhez tartoznak, részben (Oroszország némely területén *nagyobbrészt*) semmiféle forradalmi szervezethez sem tartoznak. E fegyveres harcnak két *kü-*

lönböző célja van, amelyeket *szigorúan* meg kell különböztetni egymástól; — éspedig irányul ez a harc először: egyes személyek, katonai- és rendőrparancsnokok és alárendeltjeik megölésére; másodszor: pénz elkobzására mind a kormánytól, mind magánszemélyektől. Az elkobzott pénzt részben a párt kiadásaira, részben a fegyverkezésre és a felkelés előkészítésére, részben pedig az általunk jellemzett harcot folytató személyek eltartására fordítják. Nagyméretű kisajátítások (a Kaukázusban több mint 200.000 rubelt, Moszkvában 875.000 rubelt sajátítottak ki) elsősorban a forradalmi pártok kiadásait fedezték, a kisebb kisajátításokat főképpen, sőt néha egészben is a „kisajátítók" eltartására fordítják. A harc e formája széles körben kétségtelenül csak 1906-ban, azaz a decemberi felkelés után fejlődött ki és terjedt el. A fent ábrázolt harcot előidéző okok sorában nagy szerepet játszott a politikai válságnak fegyveres harccá való kiéleződése és különösen a nyomornak, éhínségnek és munkanélküliségnek a falvakban s városokban beállott növekedése. A szociális harc fő, sőt *kizárólagos* formájaként a harc e formáját fogadták el a lakosság deklasszált elemei, gyülevész proletárok és anarchista csoportok. Az abszolutizmus részéről e harc „ellen"-formájának tekintendők: a hadiállapot, új csapatok mozgósítása, a feketeszázas pogromok (Szedlec) és a haditörvényszék.

III

A szóbanlevő harcot rendesen a következőképpen értékelik: — anarchizmus, blanquizmus, a régi terror, a tömegektől elszakadt egyének akciói, melyek demoralizálják a munkásokat, eltaszítják tőlük a lakosság széles köreit, dezorganizálják a mozgalmat, ártanak a forradalomnak. Példákat, melyek ezt az értékelést megerősítik, könnyen lehet találni az ujságoknak napi eseményekről szóló híreiben.

De van-e e példáknak bizonyító erejük? Hogy ezt megállapíthassuk, vegyük azt a vidéket, ahol a szóbanforgó harci forma a *legjobban* van kifejlődve — a lett vidéket. A „Novoje Vremja" c. ujság szeptember 21-i (8-i) és 25-i (12-i) számaiban a következőképpen panaszkodik a lett szociáldemokrácia tevékenysége miatt. A lett szociáldemokrata munkapárt (az OSzDMP egy része) rendszeresen kiad egy 30.000 példányban

megjelenő lapot. A lap hivatalos részében közli a kémek listáját, akiket láb alól eltenni minden becsületes ember kötelessége. A rendőrségnek segítő egyéneket „a forradalom ellenségeinek" nyilvánítja, akik kivégzendők és ezenkívül vagyonukkal felelnek. Megparancsolják a lakosságnak, hogy csak pecséttel ellátott nyugta ellenében adjon pénzt a szociáldemokrata párt részére. A párt legutóbbi jelentésében a 48.000 rubel évi bevételből 5600 rubel, mint a libaui szervezettől fegyvervásárlásra befolyt és kisajátítás útján szerzett összeg szerepel. Érthető, hogy a „Novoje Vremja" kézzel-lábbal tiltakozik az ilyen „forradalmi igazságszolgáltatás", az ilyen „rémuralom" ellen.

A lett szociáldemokratáknak ezt a ténykedését senki se fogja anarchizmusnak, blanquizmusnak, terrorizmusnak nevezni. Miért ? Mert itt *világos* az új harci forma összefüggése azzal a felkeléssel, amely decemberben játszódott le és amely újra érlelődik. Egész Oroszországot illetően ez az összefüggés nem olyan világosan látható, de azért megvan. Az, hogy a „partizán"-harc éppen a decemberi események után terjedt el, összefüggésben nemcsak a gazdasági, de a politikai válság kiéleződésével is — kétségtelen. A régi orosz terrorizmus összeesküvő értelmiségiek műve volt; most a partizánharcot rendszerint harci csoportokba szervezett munkások vagy egyszerűen munkanélküliek folytatják. Sablonokra hajlamos emberek könnyen blanquizmusra és anarchizmusra gondolnak, a felkelés körülményei között azonban, melyek a lett vidéken olyan világosan megmutatkoztak, az ilyen bemagolt vignetták használhatatlan volta szembeötlő.

A lettek példája világosan mutatja, hogy mennyire helytelen, tudománytalan, történelemnek ellentmondó dolog a partizánháborút, ahogy az nálunk szokás, a felkelés körülményeitől függetlenül elemezni. Tekintetbe kell venni ezeket a körülményeket, át kell gondolni a felkelés nagy akcióit elválasztó időközök sajátosságait, meg kell érteni, hogy ez alatt milyen harci formák születnek elkerülhetetlenül, nem pedig, mint azt a kadetok és a „Novoje Vremja" munkatársai egyformán teszik — elintézni a dolgot betanult frázisokkal: anarchizmus, rablás, gyülevész népség!

Azt mondják, hogy a partizánakciók dezorganizálják munkánkat. Alkalmazzuk ezt az okoskodást az 1905 decembert követő helyzetre, a feketeszázas pogromok és hadiállapotok időszakára. Mi dezorganizálja jobban a mozgalmat *ilyen* időszakban,

az ellenállás hiánya, vagy a szervezett partizánharc ? Hasonlítsuk össze Közép-Oroszországot az ország nyugati határvidékeivel, Lengyelországgal és a Lett határvidékkel. Kétségtelen, hogy a partizánharc sokkal jobban el van terjedve és magasabb fejlettségű a nyugati határvidéken. Ugyancsak kétségtelen az is, hogy a forradalmi mozgalom általában és a szociáldemokrata mozgalom különösen, Közép-Oroszországban *szervezetlenebb*, mint Oroszország nyugati határvidékén. Ebből persze eszünkbe sem jut azt a következtetést levonni, hogy a lengyel és a lett szociáldemokrata mozgalom a partizánharc *következtében* kevésbbé szervezetlen. Nem. Ebből csak az következik, hogy az 1906-os oroszországi szociáldemokrata munkásmozgalom szervezetlenségének nem a partizánharc az oka.

Nem ritkán hivatkoznak e kérdésben a nemzeti viszonyok sajátosságaira. Ez a hivatkozás azonban különösen világosan mutatja a közkeletű érvelés gyengeségét. Ha a dolog a nemzeti viszonyokon múlik, akkor tehát nem anarchizmusról, blanquizmusról, terrorizmusról — ezekről az egész Oroszországra, sőt speciálisan az oroszokra jellemző bűnökről — van szó, hanem valami másról. Uraim, ezt a más valamit vizsgálják meg *konkréten !* Meglátják, hogy a nemzeti elnyomás vagy ellentét mit sem magyaráz meg, mert az a nyugati határvidékeken mindig megvolt, míg a partizánharcot csak az adott történelmi szakasz szülte. Sok helyen van nemzeti elnyomás és ellentét, de nincs partizánharc, amely néha mindenféle nemzeti elnyomás nélkül is kifejlődik. A kérdés konkrét vizsgálata megmutatja, hogy a dolog nem a nemzeti elnyomáson, hanem a felkelés körülményein múlik. A partizánharc elkerülhetetlen harci forma olyan időben, amikor a tömegmozgalom a valóságban már eljutott a felkelésig és amikor a polgárháború „nagy ütközetei" között többékevésbbé hosszú szünetek állnak be.

Nem a partizánakciók dezorganizálják a mozgalmat, hanem a párt gyengesége, amely nem tudja ezeket a akciókat *kezebe venni*. Innen van az, hogy nálunk, oroszoknál a partizánakciók szokásos elátkozása a pártot valóban dezorganizáló, titkos, véletlen és szervezetlen partizánakciókkal jár együtt. Ha képtelenek vagyunk megérteni, hogy ezt a harcot milyen történelmi feltételek hozzák létre, akkor arra is képtelenek vagyunk, hogy e harc rossz oldalait ellensúlyozzuk. A harc azonban mégis folyik. Hatalmas gazdasági és politikai okok hozzák azt létre. Ezeket az

okokat és ezt a harcot nem áll hatalmunkban elhárítani. Ha panaszunk van a partizánharcra, az nem más, mint panasz pártunknak a felkelés megszervezése körül tanúsított gyengeségére.

Amit a szervezetlenségről mondottunk, a demoralizációra is vonatkozik. Nem a partizánháború demoralizál, hanem a partizánakciók *szervezetlensége*, rendetlensége, pártonkívüli volta. Ettől a *minden kétségen felül álló* demoralizálástól a legkevésbbé sem szabadulunk meg azzal, ha elítéljük és elátkozzuk a partizánakciókat, mert elítéléssel és elátkozással semmiesetre sem lehet megszüntetni olyan jelenséget, amelyet mély gazdasági és politikai okok váltanak ki. Ilyen ellenvetést fognak majd tenni: ha képtelenek vagyunk megszüntetni egy abnormális és demoralizáló jelenséget, az még nem ok arra, hogy a *párt* abnormális és demoralizáló harci eszközökre térjen át. Ez azonban már tisztára liberális, polgári, nem pedig marxista ellenvetés lenne, mert marxista *egyáltalán* nem tekintheti abnormális és demoralizáló jelenségnek a polgárháborút, vagy annak egyik formáját a partizánháborút. A marxista az osztályharc, nem pedig a társadalmi béke talaján áll. Éles gazdasági és politikai válságok bizonyos időszakaiban az osztályharc egyenesen polgárháborúvá, azaz a nép két része között folyó fegyveres harccá fejlődik. Ilyen időszakokban a marxistának *kötelessége* a polgárháború álláspontjára helyezkedni. A polgárháború bármiféle erkölcsi elítélése a marxizmus szempontjából teljesen megengedhetetlen.

A polgárháború korszakában a proletariátus pártjának ideálja a *harcoló párt*. Ez teljesen elvitathatatlan. Megengedjük, hogy a polgárháború szempontjából bizonyítani lehet — sőt be is lehet bizonyítani —, hogy a polgárháború ilyen vagy olyan formái ebben vagy abban a pillanatban *célszerűtlenek*. A polgárháború különböző formáinak *katonai célszerűség* szempontjából való kritikáját mi feltétlenül elismerjük és tökéletesen egyetértünk azzal, hogy *ilyen* kérdésekben a döntő szó minden egyes helyi szociáldemokrata szervezet gyakorlati vezetőit illeti. De a marxizmus elvei nevében feltétlenül megköveteljük, hogy a polgárháború feltételeinek elemzése alól ne térjenek ki az anarchizmusról, blanquizmusról és terrorizmusról szóló elcsépelt és sablonos frázisokkal, hogy a partizánakcióknak a PPSz (Lengyel Szocialista Párt) valamelyik szervezete által valamely adott pillanatban alkalmazott esztelen módszereit ne használják fel

elijesztésre abban a kérdésben, hogy részt vegyenek-e egyáltalán a szociáldemokraták a partizánháborúban.

Az utalásokat arra, hogy a partizánháború dezorganizálja a mozgalmat, óvatosan kell fogadnunk. *Minden* új veszélyekkel és új áldozatokkal járó új harci forma elkerülhetetlenül „dezorganizálja" a harcnak erre az új formájára felkészületlen szervezeteket. Régi propagandista tanulóköreinket dezorganizálta az agitációra való áttérés. Bizottságainkat később a tüntetésre való áttérés dezorganizálta. Minden hadművelet — bármilyen háborúról legyen is szó — bizonyos fokig dezorganizálja a harcolókat. Ebből nem szabad azt a következtetést levonni, hogy nem kell harcolni. Ebből azt a következtetést kell levonni, hogy *meg kell tanulni* harcolni. Ennyi az egész.

Mikor szociáldemokratákat látok, akik büszkén és önelégülten kijelentik: nem vagyunk anarchisták, nem vagyunk tolvajok és rablók, mi felette állunk ennek, mi elítéljük a partizánháborút — akkor azt kérdem magamtól: vajjon tudják-e ezek az emberek, hogy mit beszélnek? Országszerte fegyveres összeütközések és összecsapások játszódnak le a feketeszázas kormány és a lakosság között. A forradalom adott fejlődési fokán ez a jelenség teljesen elkerülhetetlen. A lakosság ösztönösen, szervezetlenül — és éppen ezért gyakran alkalmatlan és *rossz* formákban — szintén fegyveres összeütközésekkel és támadásokkal reagál erre a jelenségre. Értem, hogy mi szervezetünk gyengeségénél és előkészületlenségénél fogva lemondhatunk arról, hogy egy adott helyen és adott pillanatban *ezt* az ösztönös harcot a párt vezesse. Értem, hogy ebben a kérdésben a helyi szervezetek gyakorlati vezetőinek kell határozniok s hogy a gyenge és felkészületlen szervezetek átalakítása nem könnyű dolog. De mikor azt látom, hogy a szociáldemokrácia teoretikusa vagy publicistája, ahelyett, hogy szomorkodnék a felkészületlenség láttán, büszke önelégültséggel és narcista elragadtatással ismételgeti az anarchizmusról, blanquizmusról, terrorizmusról kora ifjúságában betanult frázisokat, akkor fájdalom fog el, hogy a világ legforradalmibb tanítását így lealacsonyítják.

Mondják: a partizánharc az öntudatos proletariátust a züllött, részeges, gyülevész csőcselékhez hozza közel. Ez igaz. Ebből azonban csak az következik, hogy a proletariátus pártja sohasem tekintheti a partizánháborút a harc egyetlen, sőt még főeszközének sem; hogy az eszközt alá kell rendelni más eszkö-

zőknek, összhangba kell hozni a harc főeszközeivel és meg kell nemesíteni a szocializmus felvilágosító és szervező befolyásával. Enélkül az *utolsó* feltétel nélkül a polgári társadalomban *minden* kivétel nélkül minden harci eszköz közelhozza a proletariátust a különböző, felette vagy alatta álló nem proletár rétegekhez és a dolgok spontán folyásának átengedve, mind elkopik, elfajul, prostituálódik. A dolgok spontán folyásának átengedett sztrájkok „alliance"-okká fajulnak — a munkások és a munkáltatók megegyezésévé a fogyasztók *ellen*. A parlament nyilvánosházzá fajul, ahol polgári politikai kalandorok bandája „népszabadsággal", „liberalizmussal", „demokráciával", respublikanizmussal, antiklerikalizmussal, szocializmussal és mindenféle egyéb közkeletű cikkel kereskedik nagyban és kicsinyben. Az ujság mindenki számára kapható kerítővé fajul, a tömegek megrontására, a csőcselék aljas ösztöneire számító durva hízelgés eszközévé stb. stb. A szociáldemokrácia nem ismer univerzális harci eszközöket, olyanokat, melyek kínai fallal határolnák el a proletariátust a valamivel felette vagy valamivel alatta álló rétegektől. A szociáldemokrácia különböző korszakokban különböző eszközöket alkalmaz s alkalmazásukat *szigorúan* megállapított ideológiai és szervezeti feltételektől teszi *mindig* függővé.*

IV

A harc formáit az orosz forradalomban Európa polgári forradalmainak harci formáitól óriási változatosságuk különbözteti meg. Kautsky ezt részben előre megmondta, amikor 1902-ben azt

* A bolsevik szociáldemokratákat gyakran vádolják azzal, hogy könnyelműen és elfogultan tekintenek a partizánakciókra. Ezért nem lesz felesleges arra emlékeztetnünk, hogy a bolsevikoknak *az a része*, amelyik a partizánakciókat védi, a partizánakciókról szóló határozati javaslatban a következő feltételekhez fűzte azok elismerését: magántulajdon „kisajátítása" egyáltalán megengedhetetlen; kincstári tulajdon kisajátítása nem ajánlatos, csak *megengedhető*, azzal a feltétellel, hogy *a párt ellenőrzi* s a szerzett javakat *a felkelés céljaira* fordítják. Terrorjellegű partizánakciók *ajánlatosak* a kormányerőszak képviselőivel és az *aktív* feketeszázasokkal szemben, de a következő feltételek mellett: 1. tekintettel lenni a nagy tömegek hangulatára; 2. tekintettel lenni az adott helység munkásmozgalmának körülményeire; 3. gondoskodni arról, hogy a proletariátus erejét ne fecséreljük el hiába. A gyakorlati különbség e javaslat és az egyesítő kongresszuson elfogadott határozat között *kizárólag* az, hogy az megengedhetetlennek tartja a kincstári tulajdon „kisajátítását".

írta, hogy a jövendő forradalom (Kautsky hozzáfűzte: *talán* Oroszország kivételével) nem annyira a nép harca lesz a kormány ellen, mint a nép egy részének harca a nép másik része ellen. Oroszországban kétségtelenül azt látjuk, hogy a harcnak ez *utóbbi* fajtája szélesebb mértékben fejlődött ki, mint Nyugat polgári forradalmaiban. A nép között csak kevés ellensége van forradalmunknak, ezek azonban a harc kiéleződésével mind jobban és jobban szervezkednek s a burzsoázia reakciós rétegei támogatják őket. Ezért egészen természetes és elkerülhetetlen, hogy *ilyen* korszakban, az egész népre kiterjedő politikai sztrájkok korszakában, a *felkelés* nem öltheti fel a régi formát: a nagyon rövid időre és nagyon szűk területre korlátozott egyes akciók formáját. Egészen természetes és elkerülhetetlen, hogy a felkelés magasabb és bonyolultabb formát ölt: a hosszantartó és az egész országot felölelő polgárháború formáját, azaz a fegyveres harc formáját a nép két része között. Az ilyen háborút nem lehet másképp elképzelni, mint csekélyszámú, egymástól aránylag nagy időközökkel elválasztott nagyszabású ütközetek sorozatát és sok apró összecsapást ezekben az időközökben. Ha ez így van — s ez kétségtelenül így van — akkor a szociáldemokráciának feltétlenül olyan szervezetek megteremtését kell feladatul kitűznie, melyek a legnagyobb mértékben tudják vezetni a tömegeket ezekben a nagy ütközetekben is, valamint lehetőleg a kisebb összecsapásokban is. Ebben a korszakban, amikor az osztályharc egészen a polgárháborúig kiéleződött, a szociáldemokráciának nemcsak azt kell feladatául kitűznie, hogy részt vegyen ebben a *polgárháborúban*, hanem azt is, hogy a vezető szerepet játssza benne. A szociáldemokráciának arra kell nevelnie és előkészítenie szervezeteit, hogy azok valóban mint *harcoló fél* lépjenek fel és egyetlen lehetőséget se hagyjanak kihasználatlanul az ellenség erőinek gyengítésére.

Ez nehéz feladat, szó sincs róla. Ezt a feladatot nem lehet egy csapásra megoldani. Mint ahogy a polgárháború során az egész nép átnevelődik és tanul a harcban, úgy szervezeteinket is — hogy e feladattal megbirkózhassanak — nevelnünk kell s a szerzett tapasztalatok alapján át kell őket építenünk.

Mi a legkevésbbé sem tartunk igényt arra, hogy a gyakorlat embereire bizonyos kigondolt harci formát kényszerítsünk, sőt még arra sem, hogy az íróasztal mellől oldjuk meg a kérdést, hogy milyen szerepe van a partizánháború egyik vagy másik

formájának az oroszországi polgárháború általános menetében. Távol áll tőlünk a gondolat, hogy egyik vagy másik partizánakció konkrét értékelésében a szociáldemokrácia *irányának* kérdését lássuk. De feladatunknak tekintjük, hogy amennyire erőnktől telik elősegítsük az élet által felszínre hozott új harci formák helyes *elméleti* értékelését, hogy kíméletlenül harcoljunk a sablónok és előítéletek ellen, melyek akadályozzák az öntudatos munkásokat abban, hogy helyesen tegyenek fel egy új és nehéz kérdést és helyesen lássanak hozzá annak megoldásához.

1906 október

ELŐSZÓ MARX KUGELMANNHOZ INTÉZETT LEVELEINEK OROSZ FORDITÁSÁHOZ

Amikor külön brosúra formájában kiadjuk Marx–Kugelmannhoz intézett leveleinek teljes gyüjteményét, mely a német szociáldemokrata heti folyóiratban, a „Die Neue Zeit"-ben jelent meg, azt a feladatot tűztük magunk elé, hogy közelebbről megismertessük az orosz közönséggel Marxot és a marxizmust. Marx levelezésében, amint azt várni lehetett, a személyes vonatkozású dolgok nagyon sok helyet foglalnak el. Az életrajzíró számára mindez rendkívül értékes anyag, de általában a nagyközönség számára és különösen az orosz munkásosztály számára felmérhetetlenül fontosabbak a levelezésnek azok a helyei, amelyek elméleti és politikai anyagot tartalmaznak. Éppen nálunk, a mai forradalmi időszakban különösen tanulságos elmélyedni abba az anyagba, amely megmutatja, hogy Marxban milyen közvetlen visszhangot váltott ki a munkásmozgalom és a világpolitika minden kérdése. „Die Neue Zeit" szerkesztőségének teljesen igaza van abban, hogy „felemelően hat ránk megismerkedni olyan emberek arculatával, akiknek a gondolatai és akarata nagy átalakulások idején alakultak ki". Az orosz szocialista számára 1907-ben kétszeresen szükséges, hogy megismerkedjen ezzel a levelezéssel, mert temérdek értékes útmutatást ad arra nézve, hogy az országban végbemenő mindenféle forradalmak idején mik a szocialistáknak közvetlen feladatai. Oroszország éppen most „nagy átalakulás" idejét éli át. Marxnak az aránylag viharos 1860-as években folytatott politikája igen gyakran kell hogy egyenes mintaképül szolgáljon a szociáldemokrata számára a mai orosz forradalomban.

Ezért csak röviden utalunk Marx levelezésének elméleti szempontból különösen fontos helyeire és részletesebben térünk

ki Marxnak, a proletariátus képviselőjének, forradalmi politikájára.

A marxizmus teljesebb és mélyebbreható megértése szempontjából különösen fontos az 1868 július 11-én kelt levél (*Marx.* Levelek Kugelmannhoz, orosz fordítás, 42. és köv. old.). Ebben a levélben Marx a vulgáris közgazdászokkal szemben tett polémikus megjegyzések formájában rendkívül pontosan fejti ki *saját* nézetét ú. n. „munkaértékelméletről". Marx itt röviden, egyszerűen és bámulatos világossággal elemzi éppen azokat a marxi értékelmélettel szemben felhozott ellenvetéseket, amelyek „A tőke" legkevésbbé iskolázott olvasóinál a legtermészetszerűbben felmerülnek és amelyeket a „professzoros", burzsoá „tudomány" tucatemberei éppen ezért olyan szívesen felkapnak. Marx megmutatja itt, hogy milyen utat követett és milyen úton kell haladni, hogy megmagyarázzuk az értéktörvényt. A legmindennapibb ellenvetések példáján érteti meg velünk *módszerét.* Felfedi az összefüggést, amely az olyan tisztára (látszólag tisztára) elméleti és elvont kérdés, mint az értékelmélet és az „uralkodó osztályok érdekei" között fennáll, amely érdekek a *„zűrzavar örökkévalóvá tevését"* követelik. Kívánatos lenne, hogy mindenki, aki hozzáfog Marx tanulmányozásához és „A tőke" olvasásához, „A tőke" első és legnehezebb fejezeteinek tanulmányozásával egyidejűleg ismételten elolvasná Marx említett levelét.

A leveleknek más, elméleti szempontból különösen érdekes helyei azok, ahol Marx különféle írókról mond véleményt. Amikor Marxnak ezeket az elevenen, teli szenvedéllyel megírt nyilatkozatait olvassuk, amelyek mohó érdeklődésről tesznek tanúságot minden jelentékeny eszmei áramlat és azok elemzése iránt, úgy érezzük, mintha ennek a zseniális gondolkodónak szavait hallanánk. A Dietzgenről csak úgy mellékesen odavetett megjegyzésein kívül az olvasó különös figyelmét érdemlik ki a proudhonistákról tett nyilatkozatok (17. old.). Marx néhány ecsetvonással meglepően élesen jellemzi a burzsoázia köréből jövő értelmiségi „arany"-ifjúságot, mely a társadalmi fellendülések idején a „proletariátus soraiba" veti magát, de képtelen arra, hogy magáévá tegye a munkásosztály felfogását és kitartóan, komolyan mint „közlegény" fejtsen ki tevékenységet a proletárszervezetekben.

A Dühringről adott jellemrajz (35. old.) szinte előrevetíti

Engels kilenc évvel később (Marx-szal együtt) megírt híres könyvének, az „Anti-Dühring"-nek tartalmát. Zederbaum orosz fordítása, sajnos, nemcsak hiányos, hanem egyenesen rossz és hibás fordítás. Ugyanitt található Thünenről egy nyilatkozat, amely érinti Ricardo földjáradék-elméletét is. Marx már akkor, 1868-ban határozottan elvetette „Ricardo hibáit", melyeket „A tőke" 1894-ben megjelent harmadik kötetében cáfolt meg véglegesen és amelyeket a revizionisták, kezdve a mi ultraburzsoá, sőt „feketeszázas" Bulgakovunktól, egészen a „majdnem ortodox" Maszlovig, mind a mai napig ismételgetnek.

Érdekes ugyancsak a Büchnerről tett megjegyzés, amelyben Marx bírálatot mond a vulgáris materializmusról, valamint a Lange könyvéből (a „professzoros" burzsoá filozófia megszokott forrása!) kiírt „felületes fecsegésről" (48. old.).

Térjünk át Marx forradalmi politikájára. Nálunk Oroszországban a szociáldemokraták között csodálatosképpen bizonyos kispolgári felfogás van elterjedve a marxizmusról: mintha a forradalmi időszak és annak különleges harcformái, valamint különleges proletár-feladatai majdhogynem abnormális helyzetet, az „alkotmány" és a „szélső ellenzék" pedig szabályt jelentenének. A világ egyetlen országában sincsen a jelen pillanatban olyan mélyenjáró forradalmi válság, mint Oroszországban és egyetlen országban sincsenek olyan (a marxizmust lealacsonyító és ellaposító) „marxisták", akik annyira kétkedve, filisztermódra ítélnék meg a forradalmat. Abból a tényből, hogy a forradalom, tartalmát tekintve, burzsoá forradalom, azt a sekélyes következtetést vonják le, hogy a burzsoázia a forradalom *mozgató*-ereje, a proletariátusnak ellenben alárendelt, nem önálló feladatai vannak ebben a forradalomban és lehetetlennek tartják a forradalom proletár vezetését!

Mily nagyszerűen leplezi le Marx Kugelmannhoz intézett leveleiben a marxizmusnak ezt a sekélyes értelmezését! Nézzük csak az 1866 április 6-ról kelt levelet. Marx ebben az időben fejezte be főművét. Az 1848-as német forradalomról már 14 évvel a levél kelte előtt adott végleges jellemzést. Szocialista illúzióit, mely szerint 1848-ban küszöbön áll a szocialista forradalom, Marx maga cáfolta meg 1850-ben. És 1866-ban, amikor az új politikai válságoknak még csak jelei mutatkoztak, Marx a következőket írja:

„Megértik-e végre a mi filisztereink (a német liberális

burzsoákról van szó), hogy forradalom nélkül, amely eltávolítaná a Habsburgokat és Hohenzollerneket, végül megint csak egy harmincéves háborúra kerül a sor" ... (13—14. old.).

Még csak nyoma sincs annak az illúziónak, hogy a legközelebbi forradalom (amely felülről csinált forradalom volt, nem pedig, mint Marx várta, alulról) felszámolja a burzsoáziát és a kapitalizmust. A legvilágosabban és leghatározottabban megállapítja azt, hogy ez a forradalom csupán a porosz és az osztrák monarchiát szünteti meg. És mennyire hitt Marx ebben a burzsoá forradalomban! Milyen forradalmi szenvedély nyilvánul meg a proletár harcos részéről, aki érti a burzsoá forradalom óriási szerepét a szocialista továbbhaladás szempontjából!

Három év multán, a napoleoni császárság összeomlásának előestéjén Marx „nagyon érdekes" társadalmi mozgalmat vesz észre Franciaországban és *valóságos lelkesedéssel* beszél arról, hogy a „párizsiak kezdik szinte újra betanulni nemrég lejátszódott forradalmi multjukat, hogy felkészüljenek a küszöbön álló új forradalmi harcra". S amikor ecseteli a mult ilyen elemzése közben feltáruló osztályharcot, Marx a következő módon végzi fejtegetéseit: (56. old.) „Bizony forrongásban van a történelem egész boszorkánykonyhája! Egyszer csak majd *nálunk* is (Németországban) idáig jut a dolog!"

Íme, mit kellett volna Marxtól megtanulniok a mi orosz marxista intellektueljeinknek, akiket elgyengített a kétkedés s eltompított a vaskalaposság, akik hajlamosak bűnbánó beszédekre s gyorsan belefáradnak a forradalomba, akik a forradalom temetéséről, mint ünnepről álmodoznak és a forradalmat az alkotmányosság prózájával szeretnék helyettesíteni. Reájuk férne, hogy a proletariátus teoretikusától és vezérétől forradalmi hitet tanuljanak, képességet arra, hogy a munkásosztályt következetes harcra hívják közvetlen forradalmi feladataik védelmére, jellemszilárdságot, mely nem tűr kishitű sopánkodást, ha a forradalmat ideiglenesen balsiker éri.

A marxizmus e vaskalapos képviselői azt hiszik, hogy ez mind csak etikai fecsegés, romantika, realizmus hiánya! Nem így van ez, uraim! Ez nem más, mint a forradalmi elmélet összekapcsolása a forradalmi politikával, olyan összekapcsolás, amely nélkül a marxizmusból brentanoizmus, sztruveizmus, sombartizmus lesz. Marx tanítása az osztályharc elméletét és gyakorlatát szétszakíthatatlan egésszé kötötte össze. És nem marxista

az, aki az objektív helyzetet józanul meghatározó elméletet a fennálló helyzet igazolásává hamisítja meg, aki odáig jut el, hogy igyekszik minél gyorsabban hozzáidomulni a forradalom minden időleges hanyatlásához, minél gyorsabban le akarja rázni magáról a „forradalmi illúziókat" és beáll a „realitást" kedvelő bogarászók sorába.

Marx a látszatra legbékésebb, saját szavai szerint szinte „idillikus" — (a „Neue Zeit" szerkesztőségének szavai szerint), „reménytelenül elposványosodott" időben ki tudta tapogatni a forradalom közelségét és *fel tudta emelni* a proletariátust haladó, forradalmi feladatai tudatának színvonaláig. A mi orosz intellektueljeink, akik nyárspolgári módon leegyszerűsítik Marxot, a legforradalmibb időkben a passzivitás politikájára tanítják a proletariátust, azt hirdetik, hogy engedelmesen úszszanak „az árral" és félénken támogassák a divatos liberális párt legingatagabb elemeit!

A Kugelmannhoz intézett levelek koronája Marxnak a Párizsi Kommünről adott értékelése. És ez az értékelés különösen tanulságos, ha egybevetjük az orosz szociáldemokrácia jobbszárnyának módszereivel. Plechánov, aki 1905 december után kishitűen felkiáltott: „Nem kellett volna fegyvert fogni", volt olyan szerény, hogy Marxhoz hasonlította magát. Marx, úgymond, 1870-ben szintén fékezte a forradalmat.

Igen, Marx *szintén* fékezte a forradalmat. De nézzük csak meg, milyen feneketlen mélység tátong ebben a maga Plechánov által felhozott hasonlatban Plechánov és Marx között.

Plechánov 1905 novemberében, egy hónappal az első orosz forradalmi hullám tetőpontja előtt nemcsak nem óvta határozottan a proletariátust, hanem ellenkezőleg, egyenesen annak szükségességéről beszélt, hogy *meg kell tanulni a fegyverrel való bánást és fegyverkezni kell.* De amikor egy hónap mulva kirobbant a harc, Plechánov, anélkül hogy még csak meg is kísérelte volna elemezni a harc jelentőségét, szerepét az események általános menetében, e harc összefüggését a korábbi harcformákkal, sietett eljátszani a bűnbánó intellektuel szerepét: „Nem kellett volna fegyvert fogni."

Marx *1870 szeptemberében, félévvel* a Kommün előtt, egyenesen figyelmeztette a francia munkásokat: a felkelés *esztelenség* lenne, mondotta az Internacionále ismert felhívásában. *Eleve* feltárta a nacionalista illúziókat egy 1792-es szellemű mozgalom

lehetőségét illetően. Marx nem *utólag*, hanem hónapokkal előbb meg tudta mondani: „Nem kell fegyvert fogni."

És hogyan viselkedett Marx, mikor ez a saját szeptemberi kijelentése szerint *reménytelen* ügy 1871 márciusában kezdett megvalósulni? Marx talán azt (mint Plechánov a decemberi eseményeket) csak arra használta fel, hogy „megtépdesse" ellenfeleit, a proudhonistákat és blanquistákat, akik a Kommün vezetői voltak? Talán Marx nevelőnő módjára zsörtölődni kezdett: én megmondtam, én előre figyelmeztettelek, itt van most a ti romantikátok, a ti forradalmi fantáziátok? Avagy talán, mint Plechánov a decemberi harcosokat, öntelt filiszter módjára azzal oktatta ki a kommünárokat: „Nem kellett volna fegyvert fogni?"

Nem. 1871 április 12-én Marx *ujjongó* levelet ír Kugelmannak, amelyet szívesen kifüggesztenék minden orosz szociáldemokrata, minden képzett orosz munkás lakásában.

Marx, aki 1870 szeptemberében a felkelést esztelenségnek nevezte, 1871 áprilisában, a népi, tömeges mozgalom láttára a világtörténelmi forradalmi mozgalom haladását jelentő nagy események szereplőjének rendkívüli érdeklődését tanusítja a felkelés iránt.

Ez — mondja Marx — *kísérlet* arra, hogy a bürokratikus katonai gépezetet szétrombolják, ahelyett hogy egyszerűen más kézbe adják át. És valóságos dicshimnuszokat zeng a proudhonisták és blanquisták által vezetett párizsi *„hősies"* munkásokról. „Mily rugalmasság — írja —, mily történelmi kezdeményezés, mily áldozatkészség van ezekben a párizsiakban!" (88. old.) ... „A történelemben nincs ilyen nagyságnak ehhez fogható példája."

A tömegek *történelmi kezdeményező képességét* Marx mindennél többre becsüli. Ó, ha a mi orosz szociáldemokratáink Marxtól tanulnának, amikor az orosz munkások és parasztok 1905 októberében és decemberében megnyilvánult *történelmi kezdeményező képességét értékelik!*

A mélységes gondolkodó, aki félévvel előre látta a balsikert, meghajlik a tömegek *történelmi kezdeményezése* előtt — és ez az élettelen, sivár, vaskalapos kijelentés: „Nem kellett volna fegyvert fogni!" Hát nem olyan ez, mint ég és föld?

És Marx, mint a tömegharc *résztvevője*, amelyet az őt jellemző lelkesedéssel és szenvedéllyel élt át londoni száműzetésé-

ben, kezdte bírálni *„az eget ostromló"*, „vakmerően bátor" párizsiak *közvetlen cselekedeteit.*

Ó, hogy kigúnyolták volna akkor Marxot a mi mostani marxista „reális" bölcseink, akik Oroszországban 1906—1907-ben úton-útfélen becsmérelték a forradalmi romantikát! Mily gúnyt űztek volna ezek az emberek a *materialistából, a gazdaságtudósból*, az utópiák ellenségéből, aki meghajlik ama „kísérlet" előtt, hogy megostromolják az *eget!* Mennyi leereszkedő mosolyból vagy részvétből fakadó könnyet hullattak volna ezek a tokbabujt emberek[25] a lázadásra való hajlamosság, az utópizmus stb. miatt, az ég felé törő mozgalom ilyen értékelése miatt!

Marxot azonban nem hatotta át a pontyok bölcsesége[26], akik irtóznak attól, hogy meghányják-vessék a magasabb forradalmi harcformák *technikáját.* Marx éppen a felkelésnek *technikai* kérdéseit tárgyalja. Védelem vagy támadás? — mondja, mintha a hadműveletek London alatt játszódtak volna le. És feltétlenül a támadás mellett dönt: *„azonnal Versailles ellen kellett volna vonulni"* . . .

Ezt 1871 áprilisában írta, néhány héttel a nagy véres május előtt . . .

„Azonnal Versailles ellen kellett volna vonulni" — ezt mondja a felkelőknek, akik olyan „esztelen" (1870 szeptember) dologba fogtak, hogy megostromolják az eget.

„Nem kellett volna fegyvert fogni" 1905 decemberében, hogy visszaverjék a kivívott szabadságjogok elvevésére irányuló első kísérleteket . . .

Bizony, Plechánov nem hiába hasonlította össze magát Marx-szal!

„A második hiba" — folytatja Marx *technikai* kritikáját — az, hogy „a központi bizottság" — *(a katonai vezetőség* — jegyezzük meg, a nemzetőrség központi bizottságáról van szó) *„tűtkorán* mondott le hatalmáról . . ."

Marx értett ahhoz, hogy óva intse a *vezéreket* az elhamarkodott felkeléstől, de az eget ostromló *proletariátussal* szemben, mint gyakorlati tanácsadó lépett fel, mint résztvevő azoknak a tömegeknek a *harcában*, amelyek Blanqui és Proudhon hamis elméletei és hibái ellenére az *egész* mozgalmat *magasabb fokra* emelték.

„Bármiként is — írja Marx —, még ha a régi társadalom farkasai, disznai és aljas kutyái leverik is a párizsi felkelést, az pártunknak legdicsőbb hőstette marad a júniusi felkelés óta."

És Marx, anélkül hogy a proletariátus előtt a Kommün *egyetlen hibáját* is elhallgatta volna, ennek a *hőstettnek* egy olyan művét szenteli, amely *mind a mai napig* a legjobb vezérfonal az „égért" folyó harcban és a liberális és radikális „*disznók*" legszörnyűbb réme.

Plechánov pedig a decemberi felkelésnek olyan „művet" szentelt, amely szinte evangéliuma lett a kadetoknak.

Bizony, Plechánov nem hiába hasonlította össze magát Marx-szal!

Kugelmann Marxnak írt válaszában, úgy látszik, valami kételynek adhatott kifejezést, reménytelennek tarthatta az ügyet, a romantikával ellentétben a realizmusra utalhatott — vagy legalább is a Kommünt, a *felkelést* a párizsi 1849 június 13-i békés tüntetéssel hasonlíthatta össze.

Marx haladéktalanul (1871 április 17) szigorúan kioktatja ezért Kugelmannt.

„*Világtörténelmet* — írja — *persze nagyon kényelmesen lehetne csinálni, ha csak azzal a feltétellel fognánk harcba, hogy az esélyek csalhatatlanul kedvezők.*"

Marx 1870 szeptemberében a felkelést esztelenségnek nevezte. Mikor azonban a *tömegek* felkeltek, Marx velük akar tartani, velük együtt akar tanulni a harc folyamán, nem pedig bürokratikus utasításokat adni. Marx megérti, hogy olyan törekvés, amelyik az esélyeket *teljes pontossággal* előre számba akarja venni, nem egyéb, mint kontárkodás vagy reménytelen vaskalaposság. Marx *mindennek fölé* helyezi azt, hogy a munkásosztály hősiesen, önfeláldozóan, kezdeményezően, világtörténelmet *csinál*. Marx azoknak szemével nézte ezt a történelmet, akik *csinálják* azt, anélkül hogy módjukban lenne eleve *csalhatatlanul* számbavenni az esélyeket, nem pedig a nyárspolgári intellektuel szemével, aki így moralizál: „Könnyen előre látható volt... nem kellett volna fegyvert fogni...".

Marx azt is tudta értékelni, hogy a történelemben vannak pillanatok, amikor, éppen e tömegek további nevelése és az *elkövetkező* harcra való felkészülés céljából, még reménytelen ügyben is *szükséges a tömegek* elkeseredett harca.

A mi mai kvázimarxistáink, akik szeretik oktalanul idézgetni Marxot, hogy csupán a multra vonatkozó értékeléseket vegyék át tőle, nem pedig azt a képességet, hogy a jövőt formálják — egyáltalán nem értik a kérdésnek ilyen *feltevését*,

sőt elvileg idegenkednek tőle. Plechánov nem is gondolt erre, amikor 1905 decemberében hozzáfogott a „*fékezés*"-hez . . .

Marx azonban éppen ezt a kérdést veti fel, éppenséggel nem feledkezve meg arról, hogy 1870 szeptemberében ő maga is esztelenségnek tartotta a felkelést.

„A versaillesi burzsoá csőcselék — írja — a párizsiakat választút elé állította: vagy elfogadják a harcra való kihívást, vagy harc nélkül kell kapitulálniok. Ez utóbbi esetben a *munkásosztály demoralizálódása sokkal nagyobb* csapás lett volna, mint megannyi vezérnek a pusztulása."

Ezzel lezárjuk rövid szemlénket a proletariátushoz méltó politikának tanulságairól, amelyeket Marxnak Kugelmannhoz intézett levelei nyujtanak nekünk.

Az orosz munkásosztály már egyszer megmutatta és még néhányszor meg fogja mutatni, hogy igenis képes arra, hogy „megostromolja az eget".

1907 február.

ELŐSZÓ

A „BECKER, DIETZGEN, ENGELS, MARX ÉS MÁSOK SORGÉHOZ ÉS MÁSOKHOZ INTÉZETT LEVELEI" c. könyv orosz fordításához

Marx, Engels, Dietzgen, Becker és a mult század nemzetközi munkásmozgalma más vezéreinek a levelei, melyeknek a gyüjteményét az orosz közönség figyelmébe ajánljuk, legjobb marxista irodalmunkhoz szükséges kiegészítésként kapcsolódnak.

Nem térünk ki részletesen e levelek fontosságának méltatására a szocializmus története szempontjából s Marx és Engels tevékenységének sokoldalú megvilágítása szempontjából. A dolognak ez az oldala nem szorul magyarázatra. Csupán megemlítjük, hogy az itt közölt levelek megértéséhez az Internacionále (Jaeckh „Die Internationale"), azután a német és amerikai munkásmozgalom történetével (Franz Mehring: „Geschichte der deutschen Sozialdemokratie" és Morris Hillquit: „Die Geschichte des Sozialismus in Amerika") stb. foglalkozó alapvető munkák ismerete szükséges.

Ugyancsak nem szándékunk megkísérelni, hogy ezeknek a leveleknek tartalmáról általános beszámolót adjunk és jellemezzük azokat a különböző történelmi szakaszokat, amelyekre vonatkoznak. Mehring kitűnően elvégezte ezt a „Der Sorgesche Briefwechsel" („Neue Zeit" 25. évfolyam 1. és 2. sz.) c. cikkében, melyet a kiadó e fordításhoz valószínűleg mellékelni fog, vagy külön füzetként oroszul ki fog adni.

A mostani forradalmi korszakban az orosz szocialisták szempontjából különösen érdekesek azok a tanulságok, amelyeket a harcoló proletariátusnak le kell vonnia a Marx és Engels majdnem 30 esztendőre (1867—1895) terjedő tevékenységének bizalmas részleteivel való megismerkedés alapján. Ezért nincs mit csodálkozni azon, hogy a mi szociáldemokrata irodalmunkban is az

első kísérletek arra, hogy megismertessék az orosz olvasót Marx és Engels Sorgéhoz intézett leveleivel, a szociáldemokrata taktikának az orosz forradalomban felmerülő „harci" kérdéseivel kapcsolatban történtek (a Plechánov-féle „Szovremennaja Zsiznj", a mensevikek „Otkljki" c. gyüjteményes kötetei). A közölt levelek azon helyeinek értékelésére akarjuk felhívni az olvasó figyelmét, amelyek Oroszországban a munkáspárt mai feladatainak szempontjából különösen fontosak.

Marx és Engels leggyakrabban az angol-amerikai és német munkásmozgalom aktuális feladatairól mondottak leveleikben véleményt. Ez érthető, mert ők németek voltak, akik akkor Angliában éltek és amerikai elvtársukkal leveleztek. A francia munkásmozgalomról és különösen a Párizsi Kommünről Marx jóval gyakrabban és alaposabban nyilatkozott azokban a levelekben, amelyeket Kugelmann német szociáldemokratához intézett.*

Rendkívül tanulságos összehasonlítani, hogy Marx és Engels miként nyilatkoztak az angol-amerikai és a német munkásmozgalom kérdéseiről. Ha figyelembe vesszük, hogy egyrészről Németország, másrészről Anglia és Amerika a kapitalista fejlődésnek különböző fokait képviselik, hogy a burzsoáziának mint osztálynak uralma eltérő formákban nyilvánul meg ez országok egész politikai életében — ennek az összehasonlításnak különösen nagy a jelentősége. Tudományos szempontból a materialista dialektika mintáját látjuk itt, azt a képességet, hogy a különböző gazdasági és politikai viszonyok konkrét sajátosságainak megfelelően hogyan kell a kérdések különböző szempontjait, különböző oldalait előtérbe állítani és hangsúlyozni. A munkáspárt gyakorlati politikája és taktikája szempontjából mintáját látjuk itt annak, hogy a „Kommunista kiáltvány" szerzői miként határozták meg a különféle országok nemzeti munkásmozgalmai számára, a különböző szakaszoknak megfelelően, a harcoló proletariátus feladatait.

Az angol-amerikai szocializmusban Marx és Engels a legélesebben annak a munkásmozgalomtól való elszakadtságát kritizálják. Az angol „Szociáldemokrata Szövetség"-ről (Social Democratic Federation) és az amerikai szocialistákról tett nagyszámú

* Lásd „Marx levelei dr. Kugelmannhoz". Oroszra fordította és bevezetéssel ellátta N Lenin. Szentpétervár, 1907. (Lásd ebben a kötetben 162. old. — *Szerk.*)

nyilatkozataikon vörös fonalként húzódik végig az a vád, hogy ők a marxizmust dogmává, „merev (starre) ortodoxiává" változtatták, hogy a marxizmus az ő szemükben „vallási szimbólum, nem pedig a *cselekvés vezérfonala*", hogy nem tudnak a körülöttük nyüzsgő, elméletileg gyámoltalan, de eleven, hatalmas munkástömegmozgalomba beilleszkedni. „Hol lennénk most — kiált fel Engels 1887 január 27-i levelében —, ha az 1864-től 1873-ig terjedő időben mindig csak azokkal akartunk volna együtt haladni, akik nyiltan vallották magukat programunk híveinek?" A megelőző levélben pedig (1886 december 28), Henry George eszméinek az amerikai munkásosztályra való befolyásáról szólva, Engels a következőket írja:

„Egy vagy két millió munkásszavazat, amit a legközelebbi novemberben egy jóhiszemű («bona fide») munkáspártra adnak le, a jelen pillanatban sokkal fontosabb, mint százezer szavazat egy elméleti szempontból kifogástalan programra."

Ezek nagyon érdekes helyek. Akadtak nálunk szociáldemokraták, akik siettek ezeket kihasználni a „munkás-kongresszus", vagy amolyan Lárin-féle „széleskörű munkáspárt"[27] eszméjének a védelmére. Miért nem egy „baloldali blokk" védelmére? — kérdezzük mi Engelsnek ezeket a gyorskezű „kihasználóit". A levelek, amelyekből az idézetek valók, arra az időre vonatkoznak, amikor Amerikában a munkások a választásokon Henry George-ra szavaztak. Egy Visnjeveckája nevű amerikai nő, akinek orosz volt a férje és aki Engels műveit fordította — azzal a kéréssel fordult Engelshez, amint Engels válaszából kitűnik, hogy kritizálja meg annak rendje-módja szerint Henry George-ot. Engels erre (1886 december 28) azt feleli, hogy ennek *még nem érkezett el az ideje*. Hadd kezdjen előbb egy munkáspárt kialakulni, még ha nem is egészen tiszta program alapján. Később maguk a munkások megértik, miről van szó, „okulni fognak saját hibáikon", viszont „nagy hibának tartanám a munkáspárt bármilyen program alapján is történő országos méretű megerősítését" zavarni.

Magától értetődik, hogy Engels *szocialista* szempontból világosan látta Henry George eszméinek egész sületlenségét és *reakciós* voltát és ennek több ízben kifejezést is adott. A Sorge-levelezésben található Marxnak egy érdekes, 1881 június 20-áról kelt levele, ahol Marx Henry George-ot, mint a *radikális bur-*

zsoázia ideológusát jellemzi. „Elméleti szempontból Henry George teljesen elmaradt ember (total arrière) — írta Marx. S Engels nem riadt vissza attól, hogy ezzel az igazi *reakciós-szocialistával* a választásokon együtthaladjon, csak legyenek emberek, akik a tömegeknek előre meg tudják magyarázni „saját hibáik következményeit" (Engels levele, 1886 november 29).

A „munka lovagjairól" (Knights of Labor), az amerikai munkások akkori szervezetéről Engels ugyanabban a levélben a következőket írta: „Leggyengébb oldaluk (szószerint: legrothadtabb, faulste) a *politikától való tartózkodás* volt" ... „Minden, a mozgalomban újonnan belépő ország számára az első nagy lépés az, hogy a munkásság önálló politikai pártként megalakuljon, mindegy, milyen úton érik is azt el, a fő, hogy valóban munkáspárt legyen."

Világos, hogy ebből éppenséggel semmi következtetést sem lehet levonni a szociáldemokrácia*tól* a pártonkívüli munkáskongresszusig stb. való ugrás védelmére. Viszont ebből mindenkinek meg kell érteni, hogy néha szükséges a radikális „szociálreakciósokkal" együttesen folytatni a választási harcot, hacsak nem akarja magára vonni Engelsnek azt a vádját, hogy a marxizmust „dogmává", „ortodoxiává", „szektáriussággá" stb. alacsonyítja le.

De természetesen érdekesebb kitérnünk nem annyira erre az amerikai-orosz párhuzamra (azért kellett érintenünk ezt, hogy felelhessünk ellenfeleinknek), mint inkább az angol-amerikai munkásmozgalom *alapvető* sajátosságaira. Ezek a sajátosságok a következők: a proletariátus előtt semmiféle valamennyire is jelentékeny, az egész nemzetet felölelő *demokratikus* feladat nem áll; a proletariátus teljesen aláveti magát a burzsoázia politikájának; a szocialisták maroknyi csoportocskái szektárius módra elszakadtak a proletariátustól; a választások idején a szocialisták a legkisebb sikert sem tudják elérni a munkástömegeknél stb. Aki ezekről az alapvető feltételekről megfeledkezik és messzemenő következtetéseket akar levonni az „amerikai-orosz párhuzamból", az a legnagyobb felületességről tesz tanuságot.

Ha Engels ilyen viszonyok között olyan nyomatékosan hangsúlyozza a munkások gazdasági szervezését, akkor ezt azért teszi, mert a leginkább kialakult demokratikus rendről van szó, mely a proletariátus elé tisztára szociális feladatokat tűz.

Ha Engels önálló munkáspárt fontosságát hangsúlyozza, még ha rossz is a programja, akkor ezt azért teszi, mert olyan országokról van szó, ahol a munkások bármiféle politikai önállóságának eddig még híre-hamva sem volt, ahol a munkások a politikai téren leginkább a burzsoázia uszályában vonszolódtak és vonszolódnak.

Az a törekvés, hogy az ilyen meggondolásokból levont következtetéseket kiterjesszük olyan országokra vagy olyan történelmi helyzetekre, ahol a proletariátus korábban alkotta meg a maga pártját, mint a liberális burzsoák, ahol a proletariátusnál nyoma sincsen annak a hagyománynak, hogy burzsoá álpolitikusokra szavazzon, ahol közvetlenül nem szocialista, hanem burzsoá-demokratikus feladatok vannak napirenden — az ilyen törekvés nem más, mint kicsúfolása Marx történelmi módszerének.

Még világosabbá válik gondolatunk az olvasó előtt, ha szembeállítjuk egymással Engelsnek az angol-amerikai és a német mozgalomról alkotott véleményét.

Ilyen kijelentések szintén tömegesen fordulnak elő a közzétett levelezésben és felette érdekesek. S mindezeken a véleményeken egészen más valami húzódik végig vörös fonalként: a figyelmeztető óvás a munkáspárt „jobb szárnyával" szemben s kérlelhetetlen (néha — mint az 1877—1879-es években Marx részéről — *dühös)* harc a szociáldemokrácia körében észlelhető *opportunizmus* ellen.

Először a levelekből vett idézetekkel bebizonyítjuk ezt, azután pedig kitérünk e jelenség értékelésére.

Mindenekelőtt ki kell itt emelnünk Marxnak Höchbergre és Tsaira vonatkozó nyilatkozatát. Franz Mehring „Der Sorgesche Briefwechsel" c. cikkében igyekszik — nézetünk szerint némileg túlzottan igyekszik — enyhíteni Marxnak és később Engelsnek is az opportunisták ellen intézett támadásait. Höchberggel és Tsaival kapcsolatban Mehring annak a véleményének ad kifejezést, hogy Marx helytelenül értékelte Lassalle-t és a lassalleánusokat. Bennünket azonban itt — ismételjük — nem annak történelmi értékelése érdekel, hogy Marxnak valamilyen szocialista ellen intézet támadása helyes vagy túlzott-e, hanem Marxnak általában a szocializmus bizonyos *áramlatairól* adott *principiális* értékelése.

Marx panaszkodik a német szociáldemokratáknak a lassal-

leánusokkal és Dühringgel kötött kompromisszumaira (1877 október 19-i levél), ugyancsak elítéli „az éretlen diákok és túl okos doktorok egész bandájával" kötött kompromisszumot („doktor" németül tudományos címet jelent, ami Oroszországban megfelel a „kandidátus"-nak, vagy az „egyetemet kitüntetéssel végzett"-nek), „akik azt a feladatot tűzték maguk elé, hogy a szocializmust «magasabb, idealisztikusabb» irányba tereljék, vagyis annak materialista alapját (amely megköveteli a komoly objektív kutatást, mielőtt valaki annak alapján tevékenykedni kezdene) — új mitológiával, az igazságosság, a szabadság, egyenlőség és testvériség istennőivel helyettesítsék. Ennek az irányzatnak egyik képviselője a «Zukunft» kiadója, dr. Höchberg, aki lehet, hogy a «legjobb» szándékokkal, «bevásárolta magát» a pártba. Én azonban fütyülök mindenfajta «szándékra». Aligha látott még napvilágot valami szánalmasabb és «szerényebben nagyigényű» írásmű, mint az ő «Zukunft»-jának a programja." (70. sz. levél.)

Egy másik levelében, mely két évvel később (1879 szeptember 19-én) íródott, Marx megcáfolja azt a pletykát, hogy J. *Most* mögött ő és Engels állnak és részletesen kifejti Sorgénak a német szociáldemokrata pártban levő opportunistákhoz való viszonyát. A „Zukunft" c. folyóiratot Höchberg, Schramm és Eduard Bernstein szerkesztették. Marx és Engels *visszautasították*, hogy ilyen kiadványban közreműködjenek és amikor arról volt szó, hogy ugyanennek a Höchbergnek részvételével és anyagi segítségével új pártlapot alapítsanak, akkor Marx és Engels kezdetben — ennek a „doktorokból, diákokból, katedra-szocialistákból álló vegyes társaságnak" ellenőrzésére azt követelték, hogy az általuk kijelölt Hirsch legyen a felelős szerkesztő, azután egyenesen körlevéllel fordultak Bebelhez, Liebknechthez és a szociáldemokrata párt más vezéreihez, figyelmeztették őket, hogy nyiltan fognak harcolni „a párt és az elmélet ilyen prostituálása" (Verluderung) ellen, ha Höchberg, Schramm és Bernsteinféle irányzata nem fog megváltozni.

Ez volt az az időszak a német szociáldemokrata pártban, amelyet Mehring „Történet"-ében „a zűrzavar esztendejének" nevez („Ein Jahr der Verwirrung"). A „kivételes törvény" után a párt nem találta meg mindjárt a helyes utat, kezdetben J. Most anarchizmusa és Höchberg meg Tsai opportunizmusa között tévelygett. „Ezek az urak — írja Marx Höchbergről — akik

elméleti szempontból nullák, gyakorlatilag pedig hasznavehetetlenek, akarják a szocializmust (amit az egyetemi receptek szerint értelmeznek) és különösen a szociáldemokrata pártot mérsékeltebbé tenni, a munkásokat pedig felvilágosítani, vagy amint ők mondják «a műveltség elemeit» akarják beléjük oltani, holott ők maguk csak zavaros félműveltséggel rendelkeznek és ezenkívül azt a feladatot tűzik mindenekelőtt maguk elé, hogy a párt tekintélyét a kispolgárok előtt emeljék. És mégis, egy hajszálnyira sem különböznek a szánalmas ellenforradalmár fecsegőktől."

Marx „dühös" rohama elérte azt, hogy az opportunisták visszavonultak és... meglapultak. 1879 november 19-i levelében Marx közli, hogy a szerkesztő-bizottságból Höchberget eltávolították és a párt összes befolyásos vezetői, Bebel, Liebknecht, Bracke stb. *megtagadták* Höchberg irányát. A szociáldemokrata párt lapja a „Sozialdemokrat", az akkor a párt forradalmi szárnyán álló Vollmar szerkesztése alatt kezdett megjelenni. Még egy évvel később (1880 november 5-én) Marx elmondja, hogy ő és Engels állandóan harcoltak e lapnak, a „Sozialdemokrat"-nak, „szánalmas" (miserabel) vezetése ellen s gyakran *élesen* folyt a harc (wobei's oft scharf hergeht). Liebknecht 1880-ban Marxnál volt és megigérte, hogy *minden tekintetben* „javulás" fog beállni.

A béke helyreállt és a nyilvánosság előtt nem került harcra a sor. Höchberg elment, Bernstein pedig... legalább is Engels 1895-ben bekövetkezett haláláig, forradalmi szociáldemokrata lett.

Engels 1882 június 20-án levelet ír Sorgénak, melyben mint a mult eseményéről beszél erről a harcról és a következőket mondja: „Általában Németországban nagyszerűen mennek a dolgok. Igaz, hogy a pártbeli irodalmár urak igyekeztek a pártban reakciós — a polgári értelmiség félénkségének megfelelő — fordulatot előidézni, de csúfosan kudarcot vallottak. Azok a gyalázatosságok, amelyekben a szociáldemokrata munkásoknak lépten-nyomon részük van, még forradalmibbá tették őket, mint amilyenek három évvel ezelőtt voltak... Ezek az urak (a pártirodalmárok) bármi áron, enyheség, szerénység, engedékenység és talpnyalás útján akarták kikönyörögni a szocialista törvény megváltoztatását, mert az könyörtelenül megfosztotta őket irodalmi keresetüktől. Amint az a törvény megszűnik... valószínűleg nyílt szakadásra kerül majd a sor és a Viereckek, Höchbergek

stb., külön jobbszárnyat alkotván, leszakadnak a pártról; esetről-esetre lehet velük majd tárgyalni, amig aztán véglegesen el nem veszítik jelentőségüket. E nézetnek mi a szocialisták elleni törvény életbelépésekor nyomban kifejezést adtunk, már akkor, amikor Höchberg és Schramm az «Évkönyv»-ben a párt tevékenységéről felette gyalázatos képet adtak és előkelőbb" („jebildetes" — gebildetes helyett. Engels a német literátorok berlinies kiejtésére céloz), „jólnevelt, szalónképes magatartást követeltek a párttól."

A bernsteiniádára vonatkozó 1882-ben elhangzott jóslatok 1898-ban és a rákövetkező években nagyszerűen beigazolódtak.

És azóta is, különösen Marx halála után, Engels — túlzás nélkül lehet mondani: fáradhatatlanul — „egyenesíti ki a vonalat", amelyet a német opportunisták elgörbítettek.

1884 utolsó napjai. Elítéli a német szociáldemokrata birodalmi gyűlési képviselők „kispolgári előítéleteit", akik segélyt szavaztak meg a hajózási vállalatoknak („Dampfersubvention" lásd Mehring: „Geschichte"). Engels arról ír Sorgénak, hogy neki ezzel kapcsolatban nagy levelezést kell folytatnia (1884 december 31-i levél).

1885. év. A „Dampfersubvention" egész történetét mérlegelve Engels (június 3-án) azt írja, hogy „majdnem szakadásra került a sor". A szociáldemokrata képviselők „filisztersége" „*kolosszális*" volt. „Olyan országban, mint Németország, a kispolgári szocialista frakció elkerülhetetlen" — írja Engels.

1887. év. Engels felel Sorgénak, aki azt írta neki, hogy a pártra szégyent hoz, ha Viereck féle embereket (Höchberg-fajta szociáldemokrata) választanak be a Reichstagba. Nem megy ez máskép — mentegetődzik Engels — nincsenek a munkáspártnak jobb jelöltjei a Reichstagba. „A jobbszárnyon levő urak tudják, hogy őket csupán a szocialisták elleni törvény miatt tűrik meg, és hogy aznap, mihelyt a párt megint mozgási szabadságot kap, kirepülnek a pártból." És egyáltalán jobb is, „ha a párt parlamenti hősei felett áll, mint megfordítva" (1887 március 3). Liebknecht békülékeny, panaszkodik Engels — az ellentéteket mindig frázisokkal fedezi. De majd ha szakadásra kerül a sor — a döntő pillanatban velünk lesz.

1889. év. Párizsban két nemzetközi szociáldemokrata kongresszus. Az opportunisták (a francia posszibilistákkal élükön) elszakadtak a forradalmi szociáldemokratáktól. Engels (akkor

68 éves volt) fiatalos hévvel veti magát a harcba. Számos levelet szentel az opportunistákkal folytatott harcnak (1889 január 12-től egész július 20-ig). Békülékeny magatartásukért nemcsak ezek, de a német Liebknecht, Bebel és mások is megkapják a magukét.

A posszibilisták eladták magukat a kormánynak — írja Engels 1889 január 12-én. Az angol Szociáldemokrata Föderáció (S. D. F.) tagjait pedig leleplezi, hogy szövetségben vannak a posszibilistákkal. „A szaladgálás és a nagy levelezés miatt ezzel az átkozott kongresszussal kapcsolatban, semmi másra nem jut időm" (1889 május 11). A posszibilisták talpon vannak, a mieink pedig alusznak — bosszankodik Engels. Most már Auer és Schippel is kérik, hogy vegyünk részt a posszibilisták kongresszusán. Ez „végre" kinyitotta Liebknecht szemét is. Engels Bernsteinnel együtt brosúrákat ír (Bernstein írta alá — Engels „a mi pampfletünk"-nek nevezi) az opportunisták ellen. „A posszibilistáknak a Szociáldemokrata Föderáción kívül egész Európában egyetlen szocialista szervezetük sincsen (1889 június 8). Nem marad tehát számukra más hátra, mint hogy visszatérjenek a nem-szocialista trade-unionokhoz." (Vegyék ezt tudomásul nálunk a széles munkáspárt, a munkáskongresszus stb. tisztelői!) „Amerikából csupán egy küldött fog érkezni hozzájuk a *munka lovagjaitól.*" Az ellenfél ugyanaz, mint a bakunistákkal lefolyt harcban: „csak az a különbség, hogy az anarchista zászlót a posszibilista zászló váltotta fel; elveiket éppúgy eladják a burzsoáziának apró engedményekért, főleg pedig a vezérek számára nyujtott kényelmes állásokért (városi tanácsosság, munkásbörzetagság stb.)". Brousse (a posszibilisták vezére) és Hyndmann (a posszibilistákhoz csatlakozott Szociáldemokrata Föderáció vezére) támadják az „autoritatív marxizmust" és ők akarják alkotni „az új Internacionále magvát".

„El sem tudod képzelni, milyen naívak ezek a németek! Végtelen fáradságomba került, míg Bebellel meg tudtam értetni, hogy tulajdonképpen miről is van szó" (1889 június 8). És amikor a két kongresszus véget ért, amikor a forradalmi szociáldemokraták számszerűleg felülmúlták a posszibilistákat, (akik a *trade-unionistákkal* az S. D. F.-beliekkel, az osztrákok egy részével stb. *egyesültek)*, akkor Engels ujjong (1889 július 17). Örül, hogy Liebknecht és mások békülékeny tervei és javaslatai meghiúsultak (1889 július 20). „Ezek a mi szentimentális,

békülékeny barátaink kiérdemelték, hogy baráti öleléseikért ily durva módon fenéken rúgták őket." „Talán ez kisidőre kigyógyítja őket."

... Igaza van Mehringnek („Der Sorgesche Briefwechsel"), amikor azt mondja, hogy Marx és Engels nem sokat értettek a „jó modorhoz", „nem sokat teketóriáztak, amikor odaütöttek, de nem is jajgattak minden ütésnél, amit ők kaptak". „Ha Ön azt hiszi — írja egyszer Engels —, hogy tűszúrásai az én öreg, jól kicserzett vastag bőrömön át tudnak hatolni — nagyon téved." És az érzékenységnek ezt a hiányát, amit ők kifejlesztettek magukban — írja Mehring Marxról és Engelsről —, másoknál is feltételezték.

1893. év. Leszámolás a „fábiánusokkal" — ami magától kínálkozó alkalom arra ... hogy véleményt alkossunk magunknak a bernsteinistákról (hisz nem hiába „nevelte" Bernstein az ő opportunizmusát Angliában a „fábiánusok kenyerén"). „A fábiánus társaság itt Londonban nem más, mint történők bandája, akiknek azonban elég józan eszük van, hogy megértsék a társadalmi forradalom kikerülhetetlenségét, de mivel mégsem volna szép dolog ezt az óriási munkát egyedül a durva proletariátusra rábízni, ezért kegyeskednek a proletariátus élére állni. A forradalomtól való félelem az ő alapelvük. Par excellence «intellektuellek» ezek. Az ő szocializmusuk — a községi szocializmus: a termelőeszközök tulajdonosa, legalább is egyelőre, a község és ne a nemzet legyen. Szocializmusukat pedig úgy festik le, mint a polgári liberalizmus végső, de elkerülhetetlen következményét. Ebből folyik taktikájuk: nem kell, mint ellenfelekkel, határozott harcot folytatni a liberálisok ellen, hanem előre kell őket hajtani a szocialista következtetésekig, vagyis félre kell vezetni őket, «át kell itatni a liberalizmust szocializmussal», nem szabad szocialista jelölteket állítani a liberálisokkal szemben, hanem be kell azokat csempészni a liberálisok közé, vagyis csalárd módon keresztülvinni megválasztatásukat ... Azt persze nem értik, hogy ebben a játékban vagy őket csapják be, vagy a szocializmust fogják becsapni.

A fábiánusok a sok szemét között néhány jó propagandairatot is adtak ki, és ez a legjobb, amit ezen a téren az angolok eddig nyujtottak. De mihelyt rátérnek az ő jellemző taktikájukra: az osztályharc elkenésére, mindent elrontanak.

Az osztályharc miatt fanatikusan gyűlölik Marxot és valamennyiünket.

A fabiánusoknak, természetesen, sok polgári hívük van és ezért sok pénzük is" ...

A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA KÖRÉBEN ÉSZLELHETŐ ÉRTELMISÉGI OPPORTUNIZMUS KLASSZIKUS BÍRÁLATA

1894. A parasztkérdés. „A kontinensen — írja Engels 1894 november 10-én — a mozgalom növekedésével párhuzamosan fokozódik a törekvés még nagyobb sikerek után, a parasztfogás pedig a szó szoros értelmében divatba jön. Először, a franciák nevében Lafargue jelentette ki Nantesban, hogy nemcsak nem feladatunk a kisparasztság tönkretételének meggyorsítása — ezt elvégzi helyettünk a kapitalizmus —, hanem egyenesen kötelességünk megvédeni a parasztot a fiskustól, az uzsorásoktól és a nagybirtokosoktól. De ezzel mi semmiképpen sem érthetünk egyet, mert ez egyrészt ostobaság, másrészt lehetetlen. Azután Frankfurtban felszólalt Vollmar, aki a *parasztot általában* meg akarja vesztegetni s emellett az a paraszt, akivel neki Észak-Bajorországban dolga van, nem azonos a rajnamenti eladósodott kisparaszttal, hanem ez közép- és önálló nagygazda, aki férfi és női cselédeket zsákmányol ki s marhával és gabonával kereskedik. Ezzel a paraszttal viszont lehetetlen megegyezni minden elvünk megtagadása nélkül."

1894 december 4.: ... „A bajorok nagyon nagy mértékben opportunistákká lettek és majdnem közönséges néppárttá alakultak át, (a vezérek többségéről és sok újdonsült párttagról beszélek), a bajor tartománygyűlésen megszavazták általánosságban a költségvetést, Vollmar pedig agitációt szervezett a parasztok között, nem azért, hogy a cselédeket, hanem hogy a felsőbajorországi nagygazdákat hódítsa meg, akiknek 25—80 acre földjük van (10—30 hektár), vagyis olyanokat, akik nem tudnak meglenni bérmunkás nélkül" ...

Ebből láthatjuk, hogy Marx és Engels több mint tíz éven át rendszeresen, hajthatatlanul harcoltak a német szociáldemokrata pártban az opportunizmus ellen és üldözték a szocializ-

muson belüli intellektuel filiszterséget és nyárspolgáriságot. Ez rendkívül fontos tény. Széles körökben ismeretes, hogy a német szociáldemokráciát úgy tekintik, mint a proletariátus marxista politikájának és taktikájának mintaképét, de nem ismeretes, hogy a marxizmus alapítóinak milyen állandó harcot kellett folytatniok e pártnak „jobbszárnya" (Engels kifejezése) ellen. Egyáltalán nem véletlen, hogy Engels halála után ez a harc burkolt harcból hamarosan nyílt harccá fejlődött. Ez a német szociáldemokrácia évtizedes történelmi fejlődésének szükségszerű eredménye volt.

És most különös világossággal áll előttünk az engelsi (és marxi) tanácsoknak, útbaigazításoknak, javításoknak, fenyegetéseknek és leckéztetéseknek két vonala. Az angol-amerikai szocialistákat a legállhatatosabban arra ösztökélték, hogy olvadjanak össze a munkásmozgalommal, gyomlálják ki szervezeteikből a korlátolt és merev szektárius szellemet. A német szociáldemokratákat a legállhatatosabban tanították: ne essetek nyárspolgári hibákba, „parlamenti idiotizmusba" (Marx kifejezése 1879 szeptember 19-i levelében), a nyárspolgári intellektuelek opportunizmusába.

Nem jellemző-e, hogy a mi szociáldemokrata komámasszonyaink fennhangon beszélnek az első csoportban említett tanácsokról, de szorosra zárva ajkukat hallgatással mellőzik a második csoportban említett tanácsokat? Vajjon az *ilyen* egyoldalúság, ami Marx és Engels leveleinek értékelése körül megnyilvánul, nem a legjobban mutatja-e egy bizonyos fokú orosz, szociáldemokrata . . . „egyoldalúságunkat"?

Manapság, amikor a nemzetközi munkásmozgalomban mély erjedés és ingadozás jelei mutatkoznak, amikor az opportunizmus, a „parlamenti idiotizmus" és a nyárspolgári reformizmus szélsőségei a forradalmi szindikalizmus ellenkező végletét váltották ki — manapság különös jelentőségre tesznek szert azok a „korrektúrák", amelyeket Marx és Engels az angol-amerikai és a német szocializmus számára javasoltak.

Az olyan országokban, amelyekben *nincsen* szociáldemokrata munkáspárt, a parlamentben *nincsenek* szociáldemokrata képviselők, *nincsen* semmiféle rendszeres, szilárd elvű szociáldemokrata politika sem a választásokon, sem a sajtóban stb. — az ilyen országokban Marx és Engels arra tanították a szocialistákat, hogy *minden áron* szakítsanak a korlátolt szektáriusság-

gal és *csatlakozzanak* a munkásmozgalomhoz, hogy *politikailag felrázzák* a proletariátust. Mert a XIX. század utolsó harmadában a proletariátus *úgyszólván semmiféle* politikai önállóságról sem tett tanúságot sem Angliában, sem Amerikában. Ezekben az országokban — ahol a polgári demokratikus történelmi feladatok csaknem teljesen hiányoznak — a politikai küzdőteret *teljesen* a győzelemittas, önelégült burzsoázia tölti meg, amely ritkítja párját a munkásság félrevezetésében, megrontásában és megvesztegetésében.

Aki azt hiszi, hogy Marxnak és Engelsnek az angol-amerikai munkásmozgalom számára adott tanácsait egyszerűen és közvetlenül alkalmazni lehet az orosz viszonyokra — az tulajdonképpen a marxizmust nem *módszere* megértésére, nem az egyes országok munkásmozgalma konkrét történelmi sajátosságainak *tanulmányozására* kívánja felhasználni, hanem kicsinyes, frakciós, intellektueles célokra.

Ellenkezőleg, az olyan országban, ahol a polgári demokratikus forradalom még nem fejeződött be, ahol „a parlamentáris mezbe öltöztetett katonai despotizmus" (Marx kifejezése a „Gothai program kritikájá"-ban) uralkodott és uralkodik, ahol a proletariátus már régen bevonult a politikába és szociáldemokrata politikát folytat, az olyan országban Marx és Engels mindennél jobban félnek a munkásmozgalom feladatainak és lendületének parlamenti elposványosításától, nyárspolgári legyengítésétől.

A marxizmusnak *ezt* a sajátosságát annál is inkább kötelesek vagyunk hangsúlyozni és előtérbe helyezni az oroszországi polgári demokratikus forradalom korában, mert nálunk a kiterjedt „nagyszerű", gazdag liberális-burzsoá sajtó ezer változatban kürtöl himnuszokat a proletariátus fülébe a szomszédos német munkásmozgalom mintaszerű lojalitásáról, parlamenti legalitásáról, szerénységéről és mérsékletéről.

Az orosz forradalom burzsoá árulóinak ez a haszonleső hazugsága nem véletlenség és nem valamely a kadet táborból kikerülő volt vagy jövendő miniszterek egyéni romlottságának következménye, hanem az oroszországi liberális földbirtokosok és liberális burzsoák mélyenjáró gazdasági érdekeiből folyik. És ezzel a hazugsággal, ezzel a „tömegbutítással" („Massenverdummung" — Engels kifejezése 1886 november 29-én kelt levelében) folytatott harcban Marx és Engels levelei szolgáljanak minden oroszországi szocialista nélkülözhetetlen fegyveréül.

A liberális burzsoák önző hazugsága a német szociáldemokraták mintaszerű „szerénységét" mutogatja a népnek. Ezeknek a szociáldemokratáknak a vezérei, a marxizmus elméletének megalapítói, a következőket mondják nekünk:

„A franciák forradalmi akciója még visszataszítóbb színben tüntette fel Viereck és Tsai" (a német szociáldemokrata birodalmigyűlési frakció opportunista tagjai) „jajveszékelését" (munkáspárt megalakulásáról van szó a francia kamarában és a Decazeville-i sztrájkról, amely a francia radikálisoknak a francia proletariátustól való elszakadását idézte elő). „A szocialista törvényről folyt legutóbbi vita során már csak Liebknecht és Bebel szólaltak fel és mindketten nagy sikerrel. Az ilyen viták lehetővé teszik, hogy ismét mutatkozhassunk tisztességes emberek előtt, amit sajnos azelőtt nem mindig tehettünk. Általában jól van ez így, hogy a németektől, különösen amióta oly sok nyárspolgárt választottak be a birodalmi gyűlésbe (ami, persze, elkerülhetetlen volt), elvitatják a vezető szerepet a nemzetközi szociális mozgalomban. *Nyugalmas időkben Németországban minden nyárspolgárivá válik* és ilyenkor *feltétlenül szükséges* a francia konkurrencia fulánkja . . ." (1886 április 29-én kelt levél).

Ilyen tanulságokat kell minél határozottabban levonnia az orosz szociáldemokrata munkáspártnak, amely túlnyomóan a német szociáldemokrácia eszmei befolyása alatt áll.

Ezeket a tanulságokat nem egyes kiragadott részletek segítségével meríthetjük a XIX. század e legnagyobb embereinek levelezéséből, hanem a proletariátus nemzetközi tapasztalatát kísérő bírálatuknak egész szelleméből és tartalmából, mely elvtársi módon, nyíltan, minden diplomatizálástól és apró intrikáktól mentesen nyilvánul meg e levelekben.

Hogy valóban mennyire áthatja ez a szellem Marx és Engels minden levelét, kitűnik még a következő, igaz, aránylag részleges jellegű, de igen jellemző idézetekből.

Angliában 1889-ben a tanulatlan, a nem-szakképzett, egyszerű munkások (a gázgyári-, kikötőmunkások stb.) között fiatal, életerős, új, forradalmi szellemmel telített mozgalom indult meg. Engels elragadtatással nézi a mozgalmat. Különös örömmel emeli ki Marx leányának, Tussynak szerepét, aki a munkások között agitációs munkát végzett. „A legvisszataszítóbb itt — írja 1889 december 7-én Londonból — az a burzsoá «tekintélytisztelet», ami a munkásoknak valósággal a vérükbe ment át.

A társadalom szociális felaprózódása számtalan, mindenki által kétségtelenül elismert fokozatokra, amelyek mindegyikének megvan a külön «rangja» és amelyet áthat a «jobb» és «felsőbbrendű» iránt érzett veleszületett tisztelet is, oly régi és annyira befészkelődött, hogy a tömegek rászedése a burzsoáziának nem okoz nagy nehézséget. Én például korántsem vagyok meggyőződve arról, hogy John Burns a lelke mélyén büszkébb-e a saját osztálya körében élvezett népszerűségére, mint a Manning kardinális, a Lord Mayor és általában a burzsoázia körében szerzett népszerűségére. Champion exhadnagy — pedig évekkel ezelőtt polgári, nevezetesen konzervatív elemekkel kacérkodott, a klerikális egyházi kongresszuson a szocializmusról tartott előadást stb. Sőt még Tom Mann is, akit a legkülönbnek tartok közöttük, szeret arról beszélni, hogy a Lord Mayornál fog reggelizni. És ha szembeállítjuk velük a franciákat, csak akkor látjuk igazán, hogy milyen jótékony hatással van a forradalom."

Minden magyarázat felesleges.

Még egy példa. 1891-ben európai háború veszélye fenyegetett. Engels e kérdésben levelezést folytatott Bebellel és egyetértettek abban, hogy abban az esetben, ha Oroszország megtámadná Németországot, a német szocialistáknak kötelességük lesz elszántan harcolni, mind az oroszokkal, mind az oroszok bármely szövetségesével szemben. „Ha Németországot megfojtják, akkor vele együtt bennünket is. Ha pedig kedvezően fordul a harc, az olyan éles formát fog ölteni, hogy Németország csakis forradalmi eszközök alkalmazásával lesz képes ellentállni és könnyen lehetséges, hogy kénytelenek leszünk megragadni a kormánykereket és végigjátszani 1793-at" (1891 október 24-i levél).

Ezt vegyék tudomásul azok az opportunisták, akik telekürtölték az egész világot azzal, hogy az orosz munkáspárt számára 1905-ben a „jakobinus" perspektíva nem volt összeegyeztethető a szociáldemokratizmussal! Engels egyenesen figyelmeztette Bebelt annak a lehetőségére, hogy a szociáldemokraták esetleg kénytelenek lesznek résztvenni az ideiglenes kormányban.

Egészen természetes, hogy Marx és Engels, amikor ilyen nézeteket vallottak a szociáldemokrata munkáspártok feladatait illetően, a legoptimistább módon hittek az orosz forradalomban és annak hatalmas, világraszóló jelentőségében. Ebben a leve-

lezésben majdnem húsz éven keresztül megnyilvánul az orosz forradalomnak ez a szenvedélyes várása.

Olvassuk csak Marx 1877 szeptember 27-i levelét. Marx elragadtatással nyilatkozik a keleti válságról.[28] „Oroszország már régen nagy átalakulások küszöbén áll, s minden szükséges előfeltétel megérett már erre. Kirobbanását sok évvel meggyorsították a derék törökök, azokkal a csapásokkal, melyeket az oroszokra mértek... Az átalakulás secundum artem" (annak rendje és módja szerint) „*alkotmányosdisággal* fog kezdődni és nagy viharral fog végződni (il y aura un beau tapage). És ha az anyatermészet kegyes lesz hozzánk, még megérjük ezt az örömet." (Marx akkor 59 éves volt.)

Az anyatermészet nem adta meg és nem is adhatta meg azt a lehetőséget, hogy Marx megérje „ezt a diadalt". De az „alkotmányosdiságot" előre *megjósolta* és szavai szinte úgy tűnnek fel, mintha tegnap írta volna azokat az első és második orosz Dumáról. Hiszen éppen az volt a „lényege" a liberálisok és opportunisták által annyira gyűlölt bojkott-taktikának, hogy óva intsék a népet az „alkotmányosdiságtól"...

Vegyük Marxnak 1880 november 5-én kelt levelét. Örömmel tölti el „A tőke" sikere Oroszországban és a „Naródnaja Vólja" pártjára áll az éppen ekkor keletkezett „Csornij Peredjel"-csoporttal szemben.[29] E csoport nézeteiben Marx helyesen ismerte fel az anarchisztikus vonásokat és — anélkül, hogy sejtette volna, de nem is sejthette, hogy a „Csornij Peredjel" csoporthoz tartozó narodnyikok az idők folyamán szociáldemokratákká vedlenek át — maró szarkazmusának teljes erejével támadja a „Csornij Peredjel"-csoport híveit:

> „Ezek az urak elleneznek minden politikai forradalmi akciót. Oroszország, az ő tervük szerint, majd egyenesen fejest ugrik az anarchista-kommunista-ateista paradicsomba! Ezt az ugrást pedig egyelőre a legunalmasabb doktrinérizmussal készítik elő. Tanításaiknak úgynevezett elveit a megboldogult Bakunintól vették át".

Ebből látható, hogyan értékelte volna Marx az 1905-ös év és a következő esztendők Oroszországa számára a *szociáldemokrácia* „politikai-forradalmi akcióinak" a fontosságát.*

* Helyénvaló itt megemlítenem, hogy ha emlékezetem nem csal, Plechánov vagy Vjera Zaszúlics az 1900—1903-as évek folyamán emlí-

Olvassuk csak Engels 1887 április 6-án kelt levelét. „Oroszországban viszont a jelek szerint küszöbön áll a válság. Az utóbbi időben elkövetett merényletek nagy zavart keltettek . . ." Az 1887 április 9-én kelt levelében hasonlóan ír . . . „A hadsereg tele van elégedetlenkedő, összeesküvő tisztekkel" (Engels akkor a „Naródnaja Vólja" forradalmi harcainak benyomása alatt állott, a tisztekben reménykedett és nem látta még az orosz katona és matróz 18 évvel később oly nagyszerűen megnyilvánult forradalmiságát . . .) „. . . Nem hiszem, hogy a mostani helyzet akárcsak egy évig is eltarthatna. Amikor pedig Oroszországban kitör a forradalom (losgeht), akkor aztán rajta!"

Az 1887 április 23-án kelt levél. „Németországban naprólnapra folytatódik az üldözés (a szocialisták üldözése). Bismarck, úgy látszik, mindent elő akar készíteni, hogy amikor majd Oroszországban kitör a forradalom, ami most már csak hónapok kérdése, Németország szintén követhesse majd példáját" (losgeschlagen werden).

A hónapok persze nagyon, de nagyon kinyúltak. Kétségtelen, hogy akadnak majd filiszterek, akik homlokukat összeráncolva, szigorú képpel elítélik Engels „forradalmárkodását", vagy leereszkedően mosolyognak majd az öreg forradalmár emigráns elavult utópiáján.

Valóban, sokat és gyakran tévedtek Marx és Engels a forradalom közelségének meghatározását illetően, csalatkoztak reményeikben a forradalom győzelme tekintetében (például 1848-ban Németországban), tévedtek, amikor hittek a német „köztársaság" közelségében („meghalni a köztársaságért" — írta erről a korszakról Engels, visszaemlékezve arra a hangulatra, amely 1848—1849-ben őt, mint a birodalmi alkotmányért folyó hadjárat résztvevőjét eltöltötte.) Tévedtek 1871-ben, amikor azon fáradoztak, hogy „Dél-Franciaországban felkelést szervezzenek és ennek érdekében ők (Becker az 1871 július 21-ről kelt 14. számú levélben önmagáról és legközelebbi barátairól írja:) meghoztak minden áldozatot és kockázatot, amennyire csak emberi erőből tellett . . ." Ugyanebben a levélben: „Ha márciusban

tést tettek nekem Engelsnek egy leveléről, amelyet Plechánovhoz írt annak „Nézeteltéréseink" c. munkájával kapcsolatban és az Oroszországban küszöbön álló forradalom jellegéről.[30] Érdekes volna pontosan megtudni, volt-e valóban ilyen levél, megvan-e és nem volna-e itt az ideje, hogy nyilvánosságra hozzák.

és áprilisban több pénzünk lett volna, akkor meg tudtuk volna szervezni a felkelést egész Dél-Franciaországban és megmentettük volna a Párizsi Kommünt" (29. old.). De az ilyen *hibák* a forradalmi szellemóriások részéről, akik arra törekedtek, hogy az egész világ proletariátusát felemeljék és fel is emelték a köznapi, kicsinyes, aprólékos érdekek fölé, az ilyen hibák ezerszer nemesebbek, felemelőbbek és *történelmileg értékesebbek, igazabbak*, mint a hivatalos liberalizmus elcsépelt bölcsesége, amely csak a forradalmi hiúságok hiúságáról, a forradalmi harc hiábavalóságáról, az ellenforradalmi „alkotmányos" zagyvaságok gyönyörűségéről hallatja hangját, siránkozik és rikácsol . . .

Az orosz munkásosztály ki fogja vívni magának a szabadságot és hibáktól hemzsegő forradalmi cselekedeteivel előre fogja lendíteni Európát — az üres szószátyárok pedig hadd kérkedjenek azzal, hogy forradalmi semmittevésük közben sohasem tévednek.

1907 április 19

„A KAPITALIZMUS FEJLŐDÉSE OROSZORSZÁGBAN.
A NAGYIPAR BELSŐ PIACÁNAK KIALAKULÁSI FOLYAMATA"
c. könyvből

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Ezt a könyvet az orosz forradalom előestéjén írtam, amikor az 1895—1896. évi nagy sztrájkok kirobbanása után némi szélcsend állt be. A munkásmozgalom akkoriban mintha magábaszállt volna, kiszélesedett és elmélyült és előkészítette az 1901. évi tüntetési mozgalom kezdetét.

Oroszország társadalmi- gazdasági rendjének és következésképpen osztályszerkezetének azt az elemzését, amelyet ebben a műben gazdasági kutatás és statisztikai adatok kritikai vizsgálata alapján adtam, most, a forradalom folyamán, valamennyi osztály nyílt politikai fellépése igazolja. A proletariátus vezetőszerepe teljes egészében megmutatkozott. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy ebben a történelmi mozgalomban a proletariátus ereje összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint az egész lakossághoz mért arányszáma. Ebben a munkában mind az egyik, mind a másik jelenség gazdasági alapját kimutattam.

A forradalom továbbá most egyre világosabban tárja fel a parasztság kettős helyzetét és kettős szerepét. Egyrészről a robotgazdaság óriási maradványai és a hűbériség mindenféle csökevénye, karöltve a szegényparasztság hihetetlen elszegényedésével és nyomorával, teljesen megmagyarázzák a forradalmi parasztmozgalom mély forrásait, a parasztság mint tömeg forradalmiságának mély gyökereit. Másrészről mind a forradalom menetében, mind a különböző politikai pártok jellegében és számos eszmei és politikai áramlatban is megnyilvánul ennek a tömegnek belsőleg ellentmondó osztályszerkezete, kispolgári mivolta, a birtokos és proletártendenciák ellentmondása e tömegen belül. A tönkrement kisgazda részéről éppoly elkerülhetetlen az ellenforradalmi burzsoázia és a forradalmi proletariátus közötti

ingadozás, mint amilyen elkerülhetetlen minden kapitalista társadalomban az a jelenség, hogy a kistermelőknek jelentéktelen kisebbsége meggazdagodik, „lesz belőle valami", burzsoává lesz, a túlnyomó többség pedig vagy teljesen tönkremegy, bérmunkássá vagy pauperré válik, vagypedig örökké a proletár lét határán él. Ebben a műben kimutattam a parasztságon belüli mindkét áramlatnak gazdasági alapját.

A forradalom Oroszországban ezen a gazdasági alapon, természetesen, elkerülhetetlenül polgári forradalom. A marxizmusnak ez a tétele teljesen megdönthetetlen. Sohasem szabad megfeledkezni róla, és mindig alkalmazni kell az orosz forradalom minden gazdasági és politikai kérdésénél.

De érteni kell alkalmazásához. A különböző osztályok helyzetének és érdekeinek konkrét elemzése hivatott ennek az igazságnak pontos meghatározására, amikor egyik vagy másik kérdésben alkalmazzuk. A gondolkodás ellenkező módja, amellyel gyakran találkozunk a jobboldali szociáldemokratáknál élükön Plechánovval, vagyis az a törekvés, hogy forradalmi alapvető jellegét illető konkrét kérdésekre az általános igazság egyszerű logikai kifejtésében keressük a választ, nem más, mint a marxizmus ellaposítása és a dialektikus materializmus kigúnyolása. Az olyan emberekre vonatkozóan, akik például forradalmunk jellegének általános igazságából azt következtetik, hogy a forradalomban a „burzsoáziáé" a vezetőszerep, vagypedig azt, hogy a szocialistáknak a liberálisokat kell támogatniok, Marx valószínűleg megismételné a Heine-idézetet, amelyet egy ízben alkalmazott: „Sárkányokat vetettem és bolhákat arattam." [30a]

Az orosz forradalom adott gazdasági alapján objektív szempontból két fő fejlődési vonal és kimenetel lehetséges.

Vagy megmarad a jobbágysághoz ezer szállal fűzött régi földesúri gazdaság és lassan tisztán kapitalista „junker"-gazdasággá alakul át. A ledolgozásról (otrabotka) a kapitalizmushoz való végleges áttérés alapja ebben az esetben a feudális földesúri gazdaságnak belső átalakulása. Az állam egész agrárrendje kapitalistává válik és hosszú időre megőrzi a feudális vonásokat. Vagypedig a forradalom szétrombolja a régi földesúri gazdaságot, szétzúzza a hűbériség minden maradványát, elsősorban a nagybirtokot. A ledolgozásból a kapitalizmusba való végleges áttérés alapja a kisparaszti gazdaság szabad fejlődése, amely a földesúri földeknek a parasztság javára történő kisajátítása által óriási

lökést kap. Az egész agrárrend kapitalistává válik, mert a parasztság bomlása annál gyorsabb, mennél teljesebben semmisültek meg a feudalizmus csökevényei. Más szóval: vagy megmarad a földesúri földbirtoklás zöme és megmaradnak a régi „felépítmény" legfőbb pillérei, aminek eredménye: a liberális-monarchista burzsoá és földbirtokos túlnyomó szerepe, a gazdag parasztság gyors áttérése az ő oldalukra, süllyedése a paraszti tömegnek, amelyet nemcsak óriási mértékben kizsákmányolnak, hanem ráadásul a kadetoktól rárótt ilyen vagy olyan váltságok is guzsbakötnek, s amelyet sanyargat és butít a reakció uralma; az ilyen polgári forradalom végrehajtói olyan politikusok lesznek, akiknek a típusa közel áll az októbristákéhoz[31]. Vagypedig szétzúzzák a földesúri földbirtoklást és az annak megfelelő régi „felépítménynek" valamennyi főpillérét, aminek eredménye: a proletariátus és a paraszti tömeg uralkodó szerepe, az állhatatlan vagy ellenforradalmi burzsoázia semlegesítése mellett; a termelőerők leggyorsabb és legszabadabb fejlődése kapitalista alapon, a munkásoknak és a paraszti tömegeknek az árutermelés körülményei között elképzelhető legkedvezőbb helyzete mellett; — ezáltal a legelőnyösebb körülmények alakulnak ki arra, hogy a munkásosztály folytassa igazi és leglényegesebb feladatának, a szocialista átalakításnak megvalósítását. Lehetséges persze a kapitalista fejlődés egyik vagy másik típusa elemeinek legváltozatosabb kombinációja és csak menthetetlen vaskalaposok oldanák meg a felmerülő sajátos és bonyolult kérdéseket kizárólag azzal, hogy Marx valamely más történelmi korszakra vonatkozó egyik vagy másik véleményét idézik.

Ez a mű, amelyet az olvasó figyelmébe ajánlunk, Oroszország forradalomelőtti közgazdasága elemzésének van szentelve. Az ország forradalmi időkben oly gyorsan és ugrásszerűen él, hogy a politikai harc hevében lehetetlen a gazdasági fejlődés nagyméretű eredményeit meghatározni. Sztolypin[32] úrék egyrészről és a liberálisok másrészről (és egyáltalán nem kizárólag a Sztrúve-típusú kadetok, hanem általában valamennyi kadet), rendszeresen, makacsul és következetesen azon munkálkodnak, hogy az első minta szerint fejeződjék be a forradalom. Az 1907 június 3-i államcsíny[33], amelynek nemrégen tanui voltunk, az ellenforradalom győzelmét jelenti, s ez az ellenforradalom az úgynevezett oroszországi népképviseletben a földesurak túlnyomó fölényét igyekszik biztosítani. Más kérdés azonban az, hogy ez a „győze-

lem" mennyire tartós, és a forradalom második kimenetele érdekében való harc tovább folyik. Ezt a kimenetelt nemcsak a proletariátus igyekszik elérni többé-kevésbbé határozottan-többé-kevésbbé következetesen, többé-kevésbbé öntudatosan, hanem a széles paraszti tömegek is. A közvetlen tömegharc, bár, hogyan igyekszik is ezt az ellenforradalom nyílt erőszakkal elnyomni, bárhogyan igyekeznek is elnyomni azt aljas és képmutató ellenforradalmi ötletecskéikkel a kadetok, hol itt, hol ott, mindenek ellenére ki- kitör és rányomja pecsétjét a „trudovik", a narodnyik pártok politikájára, jóllehet a kispolgári politikusok felső rétegeit (különösen a „népi szocialistákat" és a trudovikokat) kétségtelenül megfertőzte a mérsékelt és szőrszálhasogató nyárspolgárok és hivatalnokok árulásának, aljasságának és önteltségének kadetszelleme.

Hogy ez a harc hogyan fog végződni, hogy az oroszországi forradalom első rohamának mi lesz a végleges eredménye, azt még nem lehet megállapítani. Ezért e mű teljes átdolgozásának nem érkezett még el az ideje (no meg a munkásmozgalom résztvevőjének közvetlen pártkötelességei sem engednek rá időt).* A második kiadás sem lépheti túl Oroszország forradalom*előtti* gazdasági élete jellemzésének kereteit. A szerző kénytelen volt arra szorítkozni, hogy a szöveget átnézze és kijavítsa, valamint arra, hogy a legújabb statisztikai anyag alapján megtegye a *legszükségesebb* kiegészítéseket. Idetartoznak a legutóbbi lószámlálás adatai, a termésstatisztika, az 1897-es összoroszországi népszámlálás adatai, a gyáripari statisztika *új adatai* stb.

1907 július

A szerző

* Lehetséges, hogy egy ilyen átdolgozással e mű folytatása válnék szükségessé. Ez esetben az első kötetnek Oroszország forradalomelőtti gazdasága elemzésére kellene szorítkoznia, a második kötetet a forradalom eredményei tanulmányozásának kellene szentelni.

„A BOJKOTT ELLEN"

(EGY SZOCIÁLDEMOKRATA PUBLICISTA FELJEGYZÉSEIBŐL)

c. cikkből

V

A bojkott az orosz forradalom eseményekben leggazdagabb, leghősibb időszakának legszebb forradalmi hagyományai közé tartozik. Fentebb azt mondtuk, hogy egyik feladatunk általában ezeknek a hagyományoknak gondos megőrzése, ápolása, megtisztítása a liberális (és opportunista) élősdiektől. Egy kissé ki kell térnünk ennek a feladatnak elemzésére, hogy helyesen állapíthassuk meg tartalmát és kiküszöbölhessük a könnyen felmerülő félremagyarázásokat és félreértéseket.

A marxizmus minden egyéb szocialista elmélettől abban különbözik, hogy az objektív helyzetnek és a fejlődés objektív menetének elemzésénél pompásan egyesíti a teljes tudományos józanságot és a tömegek — valamint természetesen az egy vagy más osztállyal való kötelékeket kitapogatni és realizálni képes egyes személyek, csoportok, szervezetek, pártok — forradalmi energiája, forradalmi alkotóereje, forradalmi kezdeményezése jelentőségének leghatározottabb elismerését. Marx egész történelmi felfogásából következik, hogy olyan nagyra becsülte a forradalmi szakaszokat az emberiség fejlődésében; mert éppen ezekben az időszakokban oldódik meg az úgynevezett békés fejlődés szakaszaiban lassan felgyülemlett sok ellentmondás. Éppen ezekben a szakaszokban mutatkozik meg a legjobban, hogy milyen közvetlen szerepet játszanak a különböző osztályok a társadalmi élet formáinak meghatározásában, ilyenkor rakják le a politikai „felépítmény" alapjait, amely azután hosszú ideig támaszkodik a megújult termelési viszonyok bázisára. És a liberális burzsoázia teoretikusaival ellentétben Marx éppen ezekben a korszakokban nem a „normális" úttól való eltérést, nem valami „szociális betegség" megnyílvánulását, nem szélsőségek

és hibák sajnálatos következményeit látta, hanem az emberi társadalmak történetének legéletbevágóbb, legfontosabb, leglényegesebb, legdöntőbb pillanatait. Magának Marxnak és Engelsnek tevékenységében részvételük 1848—1849 forradalmi tömegharcaiban középpontként emelkedik ki. Innen indulnak ki a különböző országok munkásmozgalma és demokráciája sorsának meghatározásában. Ide térnek vissza mindig, hogy a legélesebb és legtisztább formában határozzák meg a különböző osztályok belső természetét és törekvéseit. A későbbi, jelentéktelenebb politikai alakulatokat, szervezeteket, politikai feladatokat és politikai összeütközéseket mindig az akkori forradalmi korszak nézőpontjából értékelik. A liberalizmus szellemi vezérei, mint Sombart, nem hiába gyűlölik lelkük mélyéből Marx működésének és irodalmi munkájának ezt a vonását, amelyet ők az „emigráns elkeseredésével" magyaráznak. Teljesen rávall a rendőri-burzsoá tudomány poloskáira, hogy a személyes elkeseredés, az emigráns élet személyi nehézségeinek számlájára írják azt, ami Marx és Engels egész forradalmi világnézetének legelszakíthatatlanabb alkotórésze!

Marx, ha jól emlékszem, Kugelmannhoz intézett egyik levelében, csak úgy mellékesen, egy rendkívül jellemző s a bennünket foglalkoztató kérdés szempontjából különösen érdekes megjegyzést tesz. Megjegyzi, hogy a reakciónak Németországban majdnem teljesen sikerült kiirtani a nép tudatából az 1848-as forradalmi korszak emlékeit és hagyományait. Valamely ország forradalmi hagyományai szempontjából itt élesen szembe vannak állítva egymással a reakció feladatai és a proletariátus pártjának feladatai. A reakció feladata az, hogy ezeket a hagyományokat kiirtsa, hogy a forradalmat „az elemek őrületének" tüntesse fel — így fordította Sztrúve oroszra a „das tolle Jahr" német kifejezést. („Az őrült esztendő" — ez a kifejezés a német rendőri-burzsoá történészektől, sőt szélesebb értelemben: az 1848-at tárgyaló német egyetemi professzori történetirodalomból származik). A reakciónak az a feladata, hogy a lakossággal elfeledtesse azokat a harci formákat, szervezeti formákat, azokat az eszméket, jelszavakat, amelyeket a forradalmi korszak olyan bőségesen és annyi változatban szült. A német polgári történészek éppúgy bánnak a németországi 1848-cal, mint a Webbek, az angol nyárspolgári szellem korlátolt dicsőítői a chartizmussal, amikor az angol munkásmozgalomnak ezt a forra-

dalmi korszakát egyszerűen gyerekességnek, „ifjúkori bűnnek", komoly figyelmet nem érdemlő együgyűsködésnek, véletlen és rendellenes elhajlásnak igyekeznek feltüntetni. Ugyanígy viszonylik a reakció a nagy francia forradalomhoz is, amely mindeddig azzal bizonyítja életképességét és az emberiségre való hatásának erejét, hogy ma is a legvadabb gyűlöletet váltja ki. Így versenyeznek egymással a mi ellenforradalmunk hősei is, különösen a tegnapi „demokraták", a Sztrúve, Miljukov, Kizevetter és „tutti quanti"* abban, hogy ki becsmérli aljasabban az orosz forradalomnak forradalmi hagyományait. Két esztendő sem telt el azóta, amióta a proletariátus közvetlen tömegharcban kivívta ezt a parányi szabadságot, amelytől a régi hatalom liberális szolgái úgy el vannak ragadtatva és a mi publicisztikánkban máris egy hatalmas, magát *liberálisnak* (!!) nevező áramlat alakult ki, amelyet a kadet sajtó kultivál és amely teljes egészében azt a célt követi, hogy a forradalmi munkát, a forradalmi harci módszereket, a forradalmi jelszavakat, a forradalmi hagyományokat úgy tüntesse fel, mint valami alsóbbrendű, egyszerű, naiv dolgot, valami ösztönöset, őrültséget stb ... sőt még mint bűncselekményt is ... Miljukovtól Kamysanszkijig il n'y a qu'un pas**! Viszont a reakció sikereit, azét a reakcióét, amely a népet a munkás- és paraszttanácsokból először a Dubaszov-Sztolypin-féle Dumába[34] hajszolta, most pedig az októbrista Dumába, ezeket a sikereket az orosz liberalizmus hősei úgy tüntetik fel, mint „az *alkotmányos* öntudat növekedési folyamatát Oroszországban".

Az orosz szociáldemokráciára kétségtelenül az a kötelesség hárul, hogy forradalmunkat a leggondosabban és minden oldalról tanulmányozza, terjessze a tömegek közt a forradalom harci formáinak, szervezeti formáinak stb. ismeretét, megszilárdítsa a népben a forradalmi hagyományokat, meggyőzze a tömegeket arról, hogy valamennyire is komoly, valamennyire is tartós javulást egyedül és kizárólag forradalmi harc útján lehet elérni, hajthatatlanul leplezze le azoknak az öntelt liberálisoknak egész aljasságát, akik a társadalmi légkört az „alkotmányos" szolgalelkűség, árulás és talpnyalás miazmáival fertőzik meg. A szabadságért folyó harc történetében az októberi sztrájknak vagy a

* az egész társaság. — *Szerk.*
** csak egy lépés. — *Szerk.*

decemberi felkelésnek egy napja százszor többet jelentett és jelent, mint azok a hónapok, amelyeket a kadetok a Dumában a felelőtlen uralkodóról és a monarchikus-alkotmányos rendszerről elhangzott lakájbeszédekre fecsérelnek el. Nekünk kell gondoskodni és rajtunk kívül senki sem gondoskodhatik arról, hogy a nép sokkal részletesebben, pontosabban és alaposabban ismerje ezeket az élettel teli, gazdagtartalmú, jelentőségükben és következményeikben nagy napokat, mint az „alkotmányos" fülledtségnek és a Balalajkin-Molcsalin virágzásnak[35] azokat a hónapjait, amelyeket Sztolypinnak és cenzor-csendőr hadának jóakaratú elnézése mellett olyan buzgalommal magasztalnak a liberális-párti és a pártonkívüli-„demokratikus" (pfuj ! pfuj !) sajtóorgánumok.

Kétségtelen, hogy sokakban éppen a forradalmároknak az a tiszteletreméltó igyekezete váltja ki a bojkott iránti rokonszenvet, hogy a forradalmi mult legjobb hagyományait megőrizzék, hogy a bátor, nyílt, elszánt harc lángjával vigyenek életet a mostani szürke hétköznapok örömtelen fertőjébe. De éppen azért, mert nekünk szívügyünk a forradalmi hagyományok gondos ápolása, határozottan tiltakoznunk kell az ellen a nézet ellen, mintha valamely különleges történelmi korszak egyik jelszavának alkalmazásával elősegíthetnénk e korszak lényeges feltételeinek újjászületését. Más dolog — a forradalom hagyományainak őrzése s az állandó propagandában és agitációban való helyes felhasználása, a tömegek megismertetése a régi társadalom ellen irányuló közvetlen és támadó harc feltételeivel és ismét más dolog, ha ama jelszavak egyikét ismételgetjük, melyet kiszakítunk ama feltételek összességéből, amelyek létrehozták és biztosították a jelszó sikerét és ha azt lényegesen eltérő feltételekhez akarnók alkalmazni.

Ugyanaz a Marx, aki oly nagyrabecsülte a forradalmi hagyományokat és kérlelhetetlenül ostorozta azokat, akik áruló vagy nyárspolgár módjára tekintettek ezekre a hagyományokra, ugyanakkor megkövetelte a forradalmároktól, hogy *gondolkozni* tudjanak, hogy *elemezni* tudják a régi harci formák alkalmazásának feltételeit és ne csak bizonyos jelszavakat ismételgessenek. Az 1792-es Franciaország „nemzeti" hagyományai talán mindenkorra *mintaképei* maradnak bizonyos forradalmi harci módszereknek, de ez nem tartotta vissza Marxot 1870-ben attól, hogy az Internacionále híres „Üzenetéé"-ben óva intse a francia

proletariátust attól, hogy ezeket a hagyományokat helytelenül más korszak viszonyaira alkalmazzák.

Igy van ez nálunk is. A bojkott alkalmazásának feltételeit tanulmányoznunk kell. A tömegek tudatába kell vinnünk azt az eszmét, hogy a forradalom fellendülésének pillanataiban (akármit is beszélnek a vaskalaposok, akik ok nélkül emlegetik Marx nevét) a bojkott teljesen jogos és néha szükséges módszer. De hogy ez a fellendülés, a bojkott kikiáltásának ez az alapfeltétele tényleg meg van-e — ezt a kérdést tudni kell önállóan feltenni és megoldani az adatok komoly elemzésének alapján. A mi kötelességünk, hogy az ilyen fellendülés bekövetkezését, amennyiben ez hatalmunkban van, előkészítsük, és a kellő pillanatban ne zárkózzunk el a bojkott elől, de feltétlenül hiba lenne azt gondolni, hogy a bojkott jelszava általában minden rossz vagy nagyon rossz képviseleti intézménnyel szemben alkalmazható.

Nézzük meg, milyen megokolással védelmezték és bizonyítgatták a „szabadság napjaiban" a bojkott helyességét és azonnal meglátjuk, hogy ezeknek az érveknek egyszerű átvitele a dolgok mostani állására lehetetlen.

A választásokban való részvétel rontja a hangulatot, előnyt ad az ellenségnek, zavart kelt a forradalmi nép soraiban, megkönnyíti a cárizmusnak az ellenforradalmi burzsoáziával való megegyezést stb., mondottuk, amikor 1905-ben és 1906 elején síkraszálltunk a bojkott mellett. Mi volt ezeknek az érveknek alapfeltétele, amelyről ugyan nem mindig beszéltünk, de amelyet mindig hallgatólag feltételeztünk, mint valami magától értetődő dolgot *azokban az időkben*? Ez az előfeltétel — a tömegek dús forradalmi energiája, amely *közvetlen* megoldásokat keresett és talált mindenfajta „alkotmányos" csatornák nélkül. Ez az előfeltétel — a forradalomnak szakadatlan *támadása* a reakció ellen, amit bűn lett volna legyengíteni azzal, hogy olyan állást foglalunk el és védelmezünk, amit az ellenség szándékosan nyújtott nekünk azzal a céllal, hogy az általános rohamot gyengítse. Kíséreljük meg már most ezeket az érveket ezeknek az alapfeltételeknek a körülményein *kívül* megismételni — és rögtön megérezzük, hogy a „nóta" hamis és az alaphang helytelen.

Ugyancsak reménytelen lenne a bojkottot a második és harmadik Duma közötti különbséggel védelmezni. Azt hinni,

hogy a kadetok, (akik a II. Dumában végleg a feketeszázak kezébe szolgáltatták ki a népet) és az októbristák közötti különbség komoly és alapvető, valamennyire is reális jelentőséget tulajdonítani a hírhedt „alkotmánynak", amelyet a június 3-i államcsíny széttépett — mindez általában sokkal inkább megfelel a vulgáris demokratizmus szellemének, mint a forradalmi szociáldemokrácia szellemének. Mindig mondottuk, állítottuk, ismételtük, hogy az első és második Duma „alkotmánya" csak délibáb, hogy a kadetok fecsegése csak arra való, hogy elvonja a figyelmet októbrista lényegükről, hogy a Duma teljesen alkalmatlan eszköz a proletariátus és a parasztság követeléseinek kielégítésére. Számunkra 1907 június 3-a természetes és elkerülhetetlen eredménye az 1905-ös decemberi vereségnek. Mi sohasem voltunk „elragadtatva" a „Duma"-alkotmány gyönyörűségeitől, nem ábrándíthat ki különösképpen bennünket az átmenet az átfestett és Ródjicsev-féle frázisokkal öntözött reakcióból a leplezetlen, nyílt, durva reakció felé sem. Ez az utóbbi talán még sokkal megfelelőbb eszköz arra, hogy kijózanítson mindenféle szolgalelkű liberális szamarat vagy a lakosságnak általuk megtévesztett csoportjait . . .

Hasonlítsuk össze a stockholmi mensevik és a londoni bolsevik határozatot az Állami Dumáról. Látni fogjuk, hogy az első — dagályos, frázisos, nagy hangon beszél a Duma jelentőségéről, fel van fújva a Dumában folytatott munka nagyságának tudatától. A második — egyszerű, száraz, józan, szerény. Az első határozat át van itatva a szociáldemokrácia és az alkotmányosság házasságkötése alkalmával ujjongó kispolgári diadal szellemétől („a nép mélyéből eredő új hatalom", stb. stb. ugyanennek a hivatalos hamis hangnak a szellemében). A második határozat tartalmát körülbelül így lehetne elmondani: ha már az átkozott ellenforradalom behajtott bennünket ebbe az átkozott ólba, hát ott is a forradalom érdekében fogunk dolgozni, zokszó nélkül, de dicsekvés nélkül is.

A mensevikek azzal, hogy még a közvetlen forradalmi harc idején védelmezték a Dumát a bojkott ellen, úgyszólván kötelezték magukat a néppel szemben arra, hogy a Duma a forradalom fegyveréhez hasonló valami lesz. És ezzel a kötelezettségvállalással a legünnepélyesebben megbuktak. Mi, bolsevikok viszont, ha valamire köteleztük magunkat, hát akkor csak annak a hirdetésére, hogy a Duma — az ellenforradalom szülötte és ko-

molyan egy csepp jót sem lehet várni tőle. Álláspontunk eddig nagyszerűen beigazolódott és kezeskedünk érte, hogy a további események szintén igazolni fogják. Az október-decemberi sztratégia „kijavítása" és új tények alapján való megismétlése nélkül orosz földön nem lesz szabadság.

Ezért, amikor azt mondják nekem: a harmadik Dumát nem lehet úgy kihasználni, mint a másodikat, nem lehet a tömegeknek megmagyarázni, hogy a harmadik Dumában való részvétel szükséges, akkor azt szeretném felelni: ha „kihasználás" alatt valami nagyhangzású mensevik frázist kell értenünk, pl. forradalmi fegyvert stb., akkor természetesen nem lehet. De hiszen az első két Dumáról is kiderült, hogy a valóságban csak lépcsőfok volt az októberi Dumához és mi mégis kihasználtuk ezeket arra az egyszerű és szerény* célra (propaganda és agitáció, az események bírálata és megmagyarázása a tömegeknek), amelyre mi mindig fel tudjuk használni a legsilányabb képviseleti intézményeket is. Egy Dumában elmondott beszéd nem vált ki semilyen „forradalmat" és a *Dumával kapcsolatos* propagandának nincsen különös értéke, de a szociáldemokrácia egyikből is, másikból is nem kevesebb, sőt néha több hasznot húzhat, mint sok nyomtatott vagy más gyűlésen elmondott beszédből.

És éppen ilyen egyszerűen kell megmagyaráznunk a tömegeknek, hogy miért veszünk részt az októbrista Dumában. Annak következtében, hogy 1905 decemberében vereséget szenvedtünk és az 1906—1907-es években nem sikerült „helyrehoznunk" ezt a vereséget, a reakció elkerülhetetlenül mind rosszabb és rosszabb ál-alkotmányos intézményekbe kényszerített bennünket és állandóan *tovább fog kényszeríteni*. Mi mindenkor és mindenütt ragaszkodni fogunk meggyőződésünkhöz és érvényre fogjuk juttatni nézeteinket, mindig ismételni fogjuk, hogy semmi jót nem várhatunk, amíg a régi hatalom fennáll, amíg az nincs tövestől kitépve. Elő fogjuk készíteni az új

* V. ö. az 1905. évi (genfi) „Proletarij"-nak a Bulygin-féle Duma bojkottjáról szóló cikkét, ahol utalunk arra hogy nem zárkozunk el a Duma kihasználásától általában de *most* más feladat megoldása áll előttünk . a közvetlen forradalmi útért való harc feladata. Lásd ugyancsak az oroszországi „Proletarij" 1906 évi 1 számában „A bojkottról" c. cikket, ahol hangsúlyozzuk a dumabeli munka használnak *szerény* méreteit.

fellendülés feltételeit, de amíg ez be nem következik és ahhoz, hogy bekövetkezzék, kitartóbban kell dolgoznunk és nem szabad olyan jelszavakkal dobálóznunk, amelyeknek csak a forradalmi fellendülés idején van értelmük.

Az is helytelen lenne, ha a bojkottot olyan *taktikai irányvonalnak* tekintenénk, amely a proletariátust és a forradalmi polgári demokrácia egy részét a liberalizmussal és a reakcióval helyezi szembe. A bojkott nem taktikai irányvonal, hanem különleges harci eszköz, amely csak különleges körülmények között felel meg. Összetéveszteni a bolsevizmust a „bojkottizmussal" éppen olyan hiba, mint összetéveszteni a harci szervezetek tevékenységével. A mensevikek és a bolsevikok *taktikai irányvonala* közötti különbség már 1905 tavaszán a londoni III. bolsevik kongresszus és a genfi mensevik konferencia idején teljesen tisztázódott és elvileg különböző határozatokban öltött formát. Akkor szó sem volt és nem is lehetett sem bojkottról, sem a harci szervezetek tevékenységéről. És a második Dumába való választásokon, amikor nem voltunk bojkottisták, mint a második Dumában, *taktikai irányvonalunk*, amint ezt mindenki tudja, a leghatározottabban különbözött a mensevikekétől. *A taktikai irányvonalak* elválnak a harc minden módszerénél és eszközénél, a harc minden területén, anélkül, hogy holmi különleges, egyik vagy másik irányvonalra jellemző harci módszerek alakulnának ki. És ha a harmadik Duma bojkottját az igazolná, vagy az idézte volna elő, hogy az *első vagy a második* Dumához fűződő *forradalmi* várakozások csődöt mondtak, hogy a „törvényes", „erős", „tartós" és „valódi" alkotmány csődöt mondott, akkor ez a legrosszabb fajtájú mensevizmus lenne.

VII

Összegezzünk. A bojkott jelszavát sajátos történelmi korszak szülte. 1905-ben és 1906 elején a dolgok objektív helyzete a harcban álló társadalmi erőkre bízta a legközelebbi út megválasztása kérdésének eldöntését: közvetlen forradalmi út vagy monarchista alkotmányos fordulat. A bojkottagitáció tartalma emellett főleg az alkotmányos illúziók elleni harc volt. A bojkott sikerének feltétele a terjedelmes, általános, gyors és erős forradalmi fellendülés volt.

A dolgok állása 1907 őszén semilyen viszonylatban sem teszi szükségessé és nem igazolja ezt a jelszót.

Miközben folytatjuk mindennapi munkánkat a választások előkészítése érdekében és nem mondunk le előre a legreakciósabb képviseleti intézményekben való részvételről sem, egész propagandánkat és agitációnkat arra kell irányítanunk, hogy megmagyarázzuk a népnek az összefüggést a decemberi vereség és a szabadság ezt követő hanyatlása és az alkotmány megcsúfolása között. Át kell hatnunk a tömegeket azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy ez a megcsúfolás közvetlen tömegharc nélkül elkerülhetetlenül folytatódni és erősödni fog.

Nem zárkózva el a bojkott jelszavának alkalmazásától a fellendülés idején, amikor erre a jelszóra komolyan szükség lehet, most minden erőnkkel arra kell törekednünk, hogy a munkásmozgalom egyes fellendüléseit egyenes és közvetlen behatással általános mozgalommá változtassuk át, nagyterjedelmű, forradalmi és támadó mozgalommá, úgy a reakció ellen teljes egészében, mint a reakció oszlopai ellen.

1907 július

MARXIZMUS ÉS REVIZIONIZMUS

Egy ismeretes mondás úgy szól: ha a geometria sarktételei az emberek érdekeibe ütköznének, minden bizonnyal megcáfolnák őket. Azok a természettudományi elméletek, amelyek a teológia régi előítéleteibe ütköztek, a legádázabb harcot idézték és idézik fel mind a mai napig. Nem csoda, hogy Marx tanítása, mely közvetlenül a modern társadalom élenjáró osztályának felvilágosítását és megszervezését szolgálja, megmutatja ennek az osztálynak a feladatait és bebizonyítja, hogy a mai rendet — a gazdasági fejlődés következtében — elkerülhetetlenül fel fogja váltani egy új rend, nem csoda, hogy ennek a tanításnak harc árán kellett megtennie az élet útján minden egyes lépését.

Nem érdemes beszélni a burzsoá tudományról és filozófiáról, amelyet hivatalos professzorok hivatalos szellemben tanítanak, hogy a birtokos osztályok serdülő fiatalságának agyát eltompítsák s azt a külső és belső ellenségek elleni harcra „idomítsák". Ez a tudomány hallani sem akar a marxizmusról, melyet megcáfoltnak és megsemmisítettnek nyilvánít; fiatal tudósok, akik a szocializmus megcáfolása révén csinálnak karriert és tehetetlen aggastyánok, mindenféle elavult „rendszer" hagyatékának hű őrei, egyforma buzgalommal esnek neki Marxnak. A marxizmus növekedésének, annak, hogy eszméi a munkásosztályban elterjednek és megerősödnek, elkerülhetetlen következménye, hogy ezek a polgári kirohanások a marxizmus ellen egyre számosabbak és élesebbek lesznek, a marxizmus azonban, valahányszor a hivatalos tudomány „megsemmisíti", mindig erőteljesebbé, edzettebbé és élettől duzzadóbbá válik.

De még a munkásosztály harcával összefüggő s főleg a prole-

tariátus soraiban elterjedt tanok között is a marxizmus korántsem szilárdította meg a maga helyzetét egy csapásra.

Létezésének első félszázadában (a XIX. század 40-es éveitől számítva) a marxizmus olyan elméletekkel állt harcban, amelyek gyökerükben ellenségesek voltak vele szemben. A 40-es évek első felében Marx és Engels a radikális ifjú-hegelistákkal számoltak le, akik a filozófiai idealizmus álláspontján álltak. A 40-es évek végén a gazdasági tanok terén folytatott harc lép előtérbe — a proudhonizmus ellen. Az ötvenes évek meghozzák e harc betetőzését: a viharos 1848-as évben felmerült pártok és tanok kritikáját. A 60-as években a harc az általános elmélet teréről átterelődik olyan térre, amely közelebb áll a közvetlen munkásmozgalomhoz: a bakunizmus kiűzése az Internacionáléból. A 70-es évek elején Németországban rövid időre előtérbe lép a proudhonista Mülberger; — a 70-es évek végén a pozitivista Dühring. De az egyik is, a másik is már csak elenyésző befolyást gyakorol a proletariátusra. A marxizmus már kétségkívül győzedelmeskedik a munkásmozgalom minden más ideológiáján.

Ez a győzelem a mult század 90-es éveinek beálltáig alapvonásaiban teljessé vált. Még a latin államokban is, amelyekben a proudhonizmus hagyományai a legtovább éltek, a munkáspártok programjukat és taktikájukat ténylegesen marxista alapon építették fel. A munkásmozgalom újjáéledt nemzetközi szervezete — időszakos nemzetközi kongresszusok formájában — azonnal és majdnem minden harc nélkül minden lényeges kérdésben a marxizmus talajára helyezkedett. De amikor a marxizmus minden, csak némileg is egyöntetű, vele szemben ellenséges tanítást kiszorított — azok a tendenciák, melyek ezekben a tanokban kifejezést nyertek, más utakat kezdtek maguknak keresni. Megváltoztak a harc formái és kiindulópontjai, de a harc tovább folyt. És a marxizmus létezésének második félszázada (a mult század 90-es éveiben) egy a marxizmussal szemben ellenséges áramlatnak a marxizmuson belüli harcával kezdődött.

Az egykori ortodox marxista Bernstein adott ennek az áramlatnak nevet, amikor a legnagyobb zajt csapva, Marx helyesbítésének, Marx felülvizsgálásának — a revizionizmusnak — legegyöntetűbb kifejezésével lépett fel. Még Oroszországban is, ahol — az ország gazdasági elmaradottsága következtében és a jobbágyrendszer maradványai alatt nyögő parasztlakosság szám-

beli túlsúlya folytán — a legtovább tartotta magát, a nemmarxista szocializmus még Oroszországban is szemünkláttára világosan revizionizmusba megy át. Szociálnarodnyikjaink az agrárkérdésben is (az egész föld municipalizálásának programja), a program és taktika általános kérdéseiben is, mindinkább Marx tanításának „megkorrigálásával" helyettesítik a régi, a maga módján egyöntetű s a marxizmussal gyökerében ellentétes rendszerük elhaló, sorvadó maradékait.

A marxizmust megelőző szocializmus szét van verve. A harcot most már nem a saját önálló talaján, hanem a marxizmus általános talaján mint revizionizmus folytatja. Vegyük hát szemügyre a revizionizmus gondolattartalmát.

A filozófia terén a revizionizmus a polgári professzori „tudomány" nyomdokában haladt. A professzorok útja „vissza Kanthoz" vezetett — s a revizionizmus az újkantisták után kullogott; a professzorok ismételgették az ezerszer elmondott papi közhelyeket a filozófiai materializmus ellen — és a revizionisták elnéző mosollyal utánuk mormolták (szóról-szóra a legutolsó Handbuch [kézikönyv] nyomán), hogy a materializmust már rég „megcáfolták"; a professzorok úgy bántak Hegellel, mint „döglött kutyával", s bár maguk is idealizmust hirdettek, csak a hegelinél ezerszerte sekélyesebbet és útszélibbet, megvetően vonogatták vállukat a dialektikán — s a revizionisták utánuk másztak a tudomány filozófiai elposványosításának mocsarába, a „körmönfont" (és forradalmi) dialektikát az „egyszerű" (és nyugalmas) „evolúcióval" helyettesítve; a professzorok ledolgozták a kincstártól húzott fizetésüket, a maguk idealista vagy „kritikai" rendszereit az uralmon levő középkori „filozófiához" (t. i. a teológiához) idomítva — s a revizionisták melléjük szegődtek és azon igyekeztek, hogy a vallást „magánüggyé" nyilvánítsák, nem a modern állammal, hanem az élenjáró osztály pártjával szemben.

Arról, hogy Marx ilyetén „megkorrigálásának" mi a voltaképpeni osztályjelentősége, nem szükséges beszélni — ez kézenfekvő. Csak azt jegyezzük meg, hogy az egyetlen marxista az egész nemzetközi szociáldemokráciában, aki a következetes dialektikus materializmus szempontjából helyes kritikáját adta azoknak a hihetetlen laposságoknak, amiket a revizionisták e téren összefecsegtek, Plechánov volt. Ezt annál nyomatékosabban kell hangsúlyozni, mert mostanában teljesen téves kísérleteket tesznek arra, hogy Plechánov taktikai opportunizmusá-

nak bírálata címén, ócska és reakciós filozófiai limlomot csempésszenek be.*

Áttérve a politikai gazdaságtanra, mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a revizionisták „korrektúrái" ezen a téren sokkal változatosabbak és körülményesebbek voltak; a nagyközönségre „a gazdasági fejlődés új adataival" igyekeztek hatást gyakorolni. Azt mondták, hogy a koncentráció és a kisüzem kiszorítása a nagyüzem által a mezőgazdaságban egyáltalán nem, a kereskedelemben és az iparban pedig rendkívül lassan megy végbe. Azt mondták, hogy a válságok most ritkábbak és enyhébbek lettek, hogy a kartellek és trösztök valószínűleg lehetővé fogják tenni a tőkének azt, hogy a válságokat teljesen kiküszöbölje. Azt mondták, hogy az „összeomlás elmélete", amely szerint a kapitalizmus az összeomlás felé halad, nem állja meg a helyét, mert van tendencia arra, hogy az osztályellentétek letompulnak és enyhülnek. Azt mondták végül, hogy Marx értékelméletét nem ártana Böhm-Bawerk alapján helyesbíteni.

Az a harc, melyet e kérdésekben a revizionisták ellen folytattak, a nemzetközi szocializmus elméleti gondolkodásának éppoly termékeny felélénkülését idézte elő, mint 20 évvel előbb Engels vitája Dühringgel. A revizionisták érveit tények és számadatok alapján vették vizsgálat alá. Kimutatták, hogy a revizionisták rendszeresen szépítik a jelenkori kisüzemet. Azt a tényt, hogy a nagyüzem technikai és kereskedelmi tekintetben fölényben van a kisüzemmel szemben nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is, megcáfolhatatlan adatok bizonyítják. De a mezőgazdaságban az árutermelés sokkal kevésbbé fejlett és a mai statisztikusok és közgazdászok rendszerint nem jól értenek ahhoz, hogy kiemeljék a földművelésnek azokat a speciális ágait (sőt néha egyes műveleteit), amelyekben a földművelés fokozódó bekapcsolódása a világgazdaság *csereforgalmába* kifejezésre jut. A kisüzem a naturális gazdaság roncsain csak a táplálkozás végtelen megrosszabbításával, krónikus éhezéssel, a munkanap meg-

* Lásd Bogdánov, Bazárov stb. könyvét, „Vázlatok a marxizmus filozófiája köréből". Itt nincs helye annak, hogy erre a könyvre részletesen kitérjek s így egyelőre annak kijelentésére kell szorítkoznom, hogy a legközelebbi időben cikksorozatban vagy külön brosúraban fogom kimutatni, hogy *mindaz*, ami a szövegben az újkantista revizionistákról szól, lényegében éppúgy vonatkozik ezekre az „új" neohume-ista és neoberkeley-ista revizionistákra is.[38]

hosszabbításával, a jószág minőségének és gondozásának megrosszabbításával, szóval ugyanazokkal az eszközökkel tartja fenn magát, mint amelyekkel a kézi kisipar is fenntartotta magát a kapitalista manufaktúrával szemben. A technika és a tudomány minden előre tett lépése kikerülhetetlenül és könyörtelenül alássa a tőkés társadalomban a kisüzem alatt a talajt, s a szocialista közgazdaság feladata, hogy ezt a folyamatot — minden, gyakran bonyolult és összekuszált formájában — megvizsgálja, hogy bebizonyítsa a kistermelőnek, hogy a kapitalizmus alatt fennmaradnia lehetetlen, hogy a kapitalizmus alatt a parasztgazdaságnak nincs kivezető útja, hogy a parasztnak át kell térnie a proletár álláspontjára. A revizionisták ebben a kérdésben tudományos tekintetben azt a hibát követték el, hogy egyoldalúan kiragadott tényeket felületes módon általánosítottak, nem véve figyelembe összefüggésüket a kapitalizmus egész rendszerével — politikai tekintetben pedig abban állt hibájuk, hogy a parasztot, akarva nem akarva, a birtokos (vagyis a burzsoázia) álláspontjára hívták vagy terelték, ahelyett, hogy a forradalmi proletár álláspontjára terelték volna.

A válságok és a kapitalizmus összeomlásának elmélete teknitetében még rosszabbul állt a revizionizmus szénája. Csak igen rövid ideig és csak egészen rövidlátó emberek gondolhattak arra, hogy néhány évi ipari fellendülés és virágzás hatása alatt megmásítsák a marxi elmélet alapjait. Hogy a válságok kora még nem járt le, azt igen hamar megmutatta a revizionistáknak a valóság: a fellendülést válság követte. Az egyes válságok formái, sorrendje, képe megváltozott, de a válságok megmaradtak mint a tőkés rend kikerülhetetlen alkotórészei. A kartellek és trösztök, amellett hogy a termelést egyesítették, ugyanakkor, mindenki szemeláttára, növelték a termelés anarchiáját, a proletariátus megélhetésének bizonytalanságát s a tőke nyomását, és így soha nem látott mértékben kiélezték az osztályellentéteket. Hogy a kapitalizmus az összeomlás felé halad — mind egyes politikai és gazdasági válságok, mind a tőkés rend teljes összeroppanása értelmében —, ezt különösen szemléltetően és különösen széles méretekben éppen a legújabb óriási trösztök mutatták meg. A nemrégiben Amerikában lejátszódott pénzügyi válság, a munkanélküliség rettenetes fokozódása egész Európában, nem is szólva a közeledő ipari válságról, amelyre már sok jel mutat — mindez odavezetett, hogy a revizionisták iménti „elmé-

leteit" már mindenki — úgy látszik, sok revizionista is — elfelejtette. Nem szabad azonban elfelejteni azokat a tanulságokat, amelyeket ez az intellektuel ingatagság a munkásosztálynak nyujtott.

Az értékelméletről csak annyit kell mondanunk, hogy a revizionisták ezen a téren, Böhm-Bawerk nyomán kigondolt rendkívül homályos célzásokon és sóhajokon kivül, éppenséggel semmit sem nyujtottak s ezért semmiféle nyomot sem hagytak maguk után a tudományos gondolkodás fejlődése terén.

A politika terén a revizionizmus megkísérelte a marxizmusnak valóban alapját — tudniillik az osztályharcról szóló tant — revideálni. A politikai szabadság, a demokrácia, az általános választójog megfosztja az osztályharcot talajától — mondották nekünk — és meghazudtolja a „Kommunista kiáltvány" régi tételét: a munkásoknak nincs hazájuk. Ahol demokrácia van, ott, mert a „többség akarata" uralkodik, nem szabad, úgymond, sem az államot úgy tekinteni, mint az osztályuralom szervét, sem arról lemondani, hogy a reakciósok ellen a haladó, szociálreformista burzsoáziával szövetségre lépjünk.

Tagadhatatlan, hogy a revizionistáknak ezek az ellenvetései összességükben a nézetek eléggé egyöntetű rendszerét adják — tudniillik a régóta ismeretes liberális-burzsoá nézetek rendszerét. A liberálisok mindig hangoztatták, hogy a polgári parlamentarizmus megszünteti az osztályokat és az osztályokra tagozódást, ha egyszer minden polgárnak, különbség nélkül, szavazati joga van, joga arra, hogy az államügyekben résztvegyen. Európa egész története a XIX. század második felében, az orosz forradalom egész története a XX. század elején szemmelláthatóan bizonyítja, hogy mennyire képtelenek az effajta nézetek. A gazdasági különbségek a „demokratikus" kapitalizmus szabadsága mellett nem gyengülnek, hanem fokozódnak és kiéleződnek. A parlamentarizmus nem kiküszöböli, hanem leleplezi a legdemokratább polgári köztársaságok lényegét, megmutatja, hogy azok az osztályelnyomás szervei. A parlamentarizmus azzal, hogy a népesség sokkal szélesebb tömegeinek felvilágosítását és szervezését segíti elő, mint amilyenek addig a politikai eseményekben tevékenyen résztvettek, nem a válságok és politikai forradalmak kiküszöbölését készíti elő, hanem a polgárháború legmagasabb fokú kiéleződését a forradalmak idején. A párizsi események 1871 tavaszán, az orosz események 1905 telén[37] a világosnál is világosabban megmutatták, hogy ez a kiéleződés mily

elkerülhetetlenül közeledik. A francia burzsoázia pillanatig sem habozott megegyezést kötni az egész nemzet ellenségével, a hazáját pusztító idegen katonasággal, csakhogy leverhesse a proletármozgalmat. Aki nem érti meg a parlamentarizmus és a polgári demokrácia kikerülhetetlen belső dialektikáját, amely odavezet, hogy még élesebb tömegerőszakkal döntik el a vitákat, mint régebben — az sohasem lesz képes arra, hogy ennek a parlamentarizmusnak az alapján olyan elvileg következetes propagandát és agitációt folytasson, amely valóban előkészíti a munkástömegeket arra, hogy győzelmesen vegyenek részt az ilyen „vitákban". Azok a tapasztalatok, melyeket Nyugaton a szociálreformista liberalizmussal, az orosz forradalomban a liberális reformistákkal a (kadetokkal) kötött szövetségek, egyezmények, blokkok nyujtottak, meggyőzően megmutatták, hogy ezek az egyezmények csak tompítják a tömegek öntudatát és nem erősítik, hanem gyengítik harcuk igazi jelentőségét, mert a harcolókat olyan elemekkel kötik össze, melyek a legkevésbbé harcképesek, a legnagyobb mértékben ingadozók és árulók. A francia millerandizmus — a revizionista politikai taktika széles, valóban nemzeti méretekben való alkalmazásának ez a legnagyobbstílű példája — a revizionizmusnak olyan gyakorlati értékelését adta, amelyet a világ proletariátusa sohasem fog elfelejteni.

A revizionizmus gazdasági és politikai tendenciáinak kiegészítője volt a revizionizmus állásfoglalása a szocialista mozgalom végcéljához. „A végcél — semmi, a mozgalom — minden", Bernsteinnek ez a szállóigéje jobban fejezi ki a revizionizmus lényegét, mint sok hosszú lére eresztett magyarázat. Esetről-esetre történő állásfoglalás, alkalmazkodás a napi eseményekhez, az aprócseprő politikai változásokhoz, a proletariátus alapvető érdekeinek, az egész tőkés társadalom, az egész tőkés fejlődés alapvető vonásainak elfeledése, ezeknek az alapvető érdekeknek feláldozása pillanatnyi valóságos vagy képzelt előnyök kedvéért — ez a revizionista politika. És e politika lényegéből magából világosan következik, hogy e politika végtelenül sokféle formát ölthet, s hogy minden valamelyest „új" kérdés, az események minden valamelyest váratlan vagy előre nem látott fordulata, még ha ez a fordulat csak elenyésző mértékben s csak a legrövidebb időre változtatja is meg a fejlődés alapvonalát — mindenkor és elkerülhetetlenül a revizionizmus ilyen vagy olyan válfaját fogja kiváltani.

A revizionizmus elkerülhetetlenségét a modern társadalomba lenyúló osztálygyökerei szabják meg. A revizionizmus nemzetközi jelenség. Egyetlen, csak némiképpen is beavatott és gondolkodó szocialistának sem lehet a legkisebb kétsége sem abban, hogy az ortodox marxisták és bernsteinisták viszonya Németországban, a guesdeisták és jaurèsisták (most különösen a brousseisták) viszonya Franciaországban, a Szociáldemokrata Föderáció és a Független Munkáspárt viszonya Angliában, Brouckère és Vandervelde viszonya Belgiumban, az integralisták és reformisták viszonya Olaszországban, a bolsevikok és mensevikek viszonya Oroszországban — alapjában véve mindenütt ugyanegyfajta viszony, ez országok jelenlegi állapotára jellemző nemzeti feltételek és történelmi mozzanatok óriási sokfélesége ellenére. A jelenlegi nemzetközi szocializmuson belül a világ különböző országaiban lényegében már ma *egy* vonalon megy végbe a „megoszlás", ami azt bizonyítja, hogy milyen hatalmas lépést tett előre a mozgalom a 30—40 évvel ezelőtti helyzettel szemben, amikor a különböző országokban nem egyfajta tendenciák harcoltak az egységes nemzetközi szocializmuson belül. Az a „baloldali revizionizmus", amely most a latin országokban a „forradalmi szindikalizmus" köpenyét ölti magára, szintén hozzáidomul a marxizmushoz, amikor „korrigálja" azt: Labriola Olaszországban, Lagardelle Franciaországban lépten-nyomon a félreértett Marxtól a helyesen értendő Marxhoz fellebbeznek.

Ehelyütt nem térhetünk ki arra, hogy *ennek* a revizionizmusnak eszmei tartalmát elemezzük. Ez a revizionizmus még távolról sem bontakozott ki annyira, mint az opportunista revizionizmus, nem öltött nemzetközi méreteket, nem volt még egyetlen nagyobb gyakorlati összecsapása sem, akár csak egyetlen ország szocialista pártjával is. Ezért arra a „jobboldali revizionizmusra" szorítkozunk, amelyet fent vázoltunk.

Miben rejlik ennek a revizionizmusnak elkerülhetetlensége a tőkés társadalomban? Miért mélyebben fekvő ez a revizionizmus azoknál a különbségeknél, melyek a kapitalizmus nemzeti sajátosságai és fejlődési fokai között vannak? Azért, mert a proletariátus mellett minden kapitalista országban ott vannak a kispolgárok, a kistulajdonosok széles rétegei. A kapitalizmus a kisüzemből született és abból folyvást újra meg újra születik. A kapitalizmus elkerülhetetlenül újra meg újra életre hív egész sor „középréteget" (a gyár függelékei, otthonmunka, kisműhe-

lyek az egész országban szétszórva, a nagyipar — például a kerékpár- és automobilipar — követelményei szerint). Ezeket az új kistermelőket a kapitalizmus éppoly elkerülhetetlenül ismét kidobálja a proletariátus soraiba. Egészen természetes, hogy a kispolgári világnézet újra meg újra felüti a fejét a széles munkáspártok soraiban. Egészen természetes, hogy ennek így kell lenni, s mindig így is lesz, egészen a proletárforradalom sorsfordulatáig, mert mélységes tévedés volna azt hinni, hogy a lakosság többségének „teljes" proletarizálódása szükséges ennek a forradalomnak a megvalósíthatóságához. Azt, amit most gyakran csak eszmei téren élünk át : a vitákat Marx elméleti helyesbítése körül — azt, ami ma gyakorlatilag csak a munkásmozgalom egyes részletkérdéseivel kapcsolatban merül fel, mint taktikai nézeteltérések a revizionistákkal s mint szakadások ezen az alapon — azt a munkásosztálynak kétségkívül sokkal nagyobb méretekben kell még átélnie, amikor a proletárforradalom minden vitás kérdést kiélez, minden nézeteltérést azokra a kérdésekre összpontosít, amelyek a legközvetlenebb jelentőségűek a tömegek magatartásának meghatározása tekintetében, amikor majd arra kényszerít, hogy a harc hevében különböztessük meg a barátot az ellenségtől, hogy a rossz szövetségeseket elűzzük magunktól, hogy az ellenségre döntő csapást mérjünk.

A forradalmi marxizmus eszmei harca a revizionizmus ellen a XIX. század végén csak bevezetője a proletariátus nagy forradalmi harcainak. A proletariátus a nyárspolgárok minden ingadozása és gyengesége ellenére halad előre, ügye végső győzelme felé.

A megírás ideje: 1908 április

A „MATERIALIZMUS ÉS EMPIRIOKRITICIZMUS.

KRITIKAI MEGJEGYZÉSEK EGY REAKCIÓS FILOZÓFIÁRÓL" c. könyvből

VI. Fejezet

EMPIRIOKRITICIZMUS ÉS TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUS

4. PÁRTOK A FILOZÓFIÁBAN ÉS FEJNÉLKÜLI FILOZÓFUSOK

Meg kell még vizsgálnunk, hogyan viszonylik a machizmus[38] a valláshoz. Ez a kérdés azonban magában foglalja azt a kérdést is, hogy egyáltalán vannak-e pártok a filozófiában, s mi a jelentősége a filozófiai pártonkívüliségnek.

Eddigi fejtegetésünk során minden egyes ismeretelméleti kérdés elemzése alkalmával, az új fizika által felvetett minden egyes filozófiai kérdéssel kapcsolatban, nyomról-nyomra követtük a *materializmus* és az *idealizmus* harcát. A filozófiai kérdések megoldásánál az új terminológiai körmönfontságok halmaza mögött, a tudóskodó szkolasztika szemete mögött mindig, kivétel nélkül, *két* fővonallal, két főiránnyal találkoztunk. A természetet, az anyagot, a fizikait, a külső világot vegyük-e elsődlegesnek — a tudatot, a szellemet, az érzetet (a tapasztalatot — a manapság *elterjedt* terminológia szerint), a pszichikait stb. tekintsük-e másodlagosnak, ez az az alapvető kérdés, amely *tényleg* ma is *két nagy táborra* osztja a filozófusokat. E téren az ezernyi ezer hiba és zavarosság éppen abból fakad, hogy a szakkifejezések, meghatározások, szkolasztikus csűrés-csavarás, szavakkal való ravaszkodások külsőségei mögött *nem látják meg* ezt a két fő tendenciát (Bogdánov például azért nem akarja elismerni, hogy ő idealista, mert hogy hát ő az olyan „metafizikai" fogalmakat, mint „a természet" és „a szellem", olyan „tapasztalati" fogalmakkal helyettesítette mint a fizikai és pszichikai. Megváltoztattak egy szócskát!)

Marx és Engels zsenialitása éppen abban van, hogy nagyon hosszú időn, *majdnem fél évszázadon át*, tovább fejlesztették a materializmust, előbbrevitték a filozófia egyik alapvető irányát,

nem foglalkoztak, egy helyben vesztegelve, már megoldott ismeretelméleti kérdések ismételgetésével, hanem következetesen alkalmazták — megmutatták, *hogyan* kell alkalmazni — *ugyanazt* a materializmust a társadalmi tudományok terén, könyörtelenül kisöpörve mint szemetet, badarságot, fellengős és nagyképű zagyvaságot — minden kísérletet „új" filozófiai vonal „felfedezésére", „új irány" feltalálására stb. Az ilyen kísérletek szószátyár jellege, az új filozófiai „izmus"-okkal űzött szkolasztikus játék, a kérdés lényegének beszemetelése nyakatekert szóravaszkodásokkal, a képtelenség, hogy az alapvető ismeretelméleti irányzatok harcát megértsék és világosan ismertessék — ez volt az, amit Marx és Engels egész tevékenységük során üldöztek és kiirtani igyekeztek.

Azt mondottuk: majdnem egy fél évszázadon át. Valóban, Marx már 1843-ban, amikor még csak fejlődőben volt, hogy Marx-szá, vagyis a szocializmus mint tudomány megalapítójává legyen, a materializmus minden előző formájánál mérhetetlenül gazdagabb tartalmú és hasonlíthatatlanul következetesebb *modern materializmus* megalapítójává — Marx már abban az időben bámulatos világossággal jelölte meg a filozófia alapvető vonalait. K. Grün közli Marxnak Feuerbachhoz 1843 október 20-án írott levelét, amelyben Marx arra kéri Feuerbachot, hogy írjon egy cikket a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-be Schelling ellen. Ez a Schelling — üres szószátyár — írja Marx — amikor azzal az igénnyel lép fel, hogy felöleli és túlszárnyalja az összes előző filozófiai irányokat. „A francia romantikusoknak és misztikusoknak (Schelling) ezt kiáltja oda: én vagyok a filozófia és a teológia egyesítője; a francia materialistáknak ezt: bennem egyesül a test és az eszme; a francia szkeptikusoknak ezt: én vagyok a dogmatika lerombolója."* Hogy a „szkeptikusok", nevezzék bár magukat hume-istáknak vagy kantistáknak (vagy machistáknak, mint a XX. században), mind a materializmus, mind az idealizmus „dogmatikája" ellen kiabálnak, ezt Marx már akkor látta, s az ezrével hemzsegő szánalmas filozófiai rendszerecskék egyikétől sem térittetve el magát, Feuerbachon keresztül egyenesen rá tudott lépni a materialista útra az idea-

* *Karl Grün.* Ludwig Feuerbach in seinem Briefwechsel und Nachlass, sowie in seiner philosophischen Charakterentwicklung. I. kötet, Leipzig 1874. 361. oldal.

lizmus ellen. Harminc évvel később, a „Tőke" első kötetének második kiadásához írt utószavában, Marx ugyanilyen világosan és szabatosan állítja szembe *saját materializmusát* a hegeli, vagyis a legkövetkezetesebb, legfejlettebb *idealizmussal*, megvetéssel félretolva a comte-i „pozitivizmust", s szánalmas epigonoknak bélyegezve azokat a korabeli filozófusokat, akik azt képzelik, hogy megsemmisítették Hegelt, holott valójában Kant és Hume Hegel-előtti tévedéseit ismétlik. Kugelmannhoz intézett (1870. VI. 20) levelében ugyanoly megvetéssel kezeli „Büchnert, Langet, Dühringet, Fechnert s a többieket", mert nem tudták megérteni Hegel dialektikáját, és lenézően viseltettek vele szemben.* Vegyük végül Marx egyes filozófiai megjegyzéseit, melyek a „Tőké"-ben és egyéb munkáiban találhatók — mindenütt egy változatlan alapmotívumot fogunk hallani: a *materializmushoz* való ragaszkodás motívumát és megvető gúnyt minden eltussolással, minden zagyvasággal, az *idealizmus* irányában való minden elhajlással szemben. Marx *összes* filozófiai megjegyzései e két gyökeres ellentét körül forognak s a professzszori filozófia szempontjából éppen ebben a „szűkkeblűségben" és „egyoldalúságban" rejlik fogyatékosságuk. A valóságban Marx óriási érdeme éppen abban van, hogy nem volt hajlandó számolni a materializmus és az idealizmus összebékítésére irányuló korcs tervekkel, hanem élesen kijelölt filozófiai úton haladt *előre*.

Engels, teljesen Marx szellemében és vele való szoros együttműködésben, valamennyi filozófiai munkájában röviden és világosan minden kérdésben szembeállítja egymással a materialista és az idealista vonalat, nem veszi komolyan sem 1878-ban, sem 1888-ban, sem 1892-ben azokat a végnélküli erőlködéseket, amelyek a materializmus és idealizmus „egyoldalúságának" „leküzdésére", egy *új* vonal, valamilyen „pozitivizmus", „realizmus" vagy egyéb professzori szemfényvesztés hirdetésére irányultak. Engels a Dühring elleni harcot *teljesen* a materializmus következetes keresztülvitelének jelszava alatt vívta meg, azzal vádolva a materialista Dühringet, hogy a dolog lényegét szavak zavaros árjába fojtja, hogy frázisokkal dobálódzik, hogy fejte-

* A pozitivista Beeslyről Marx 1870 december 13-i levelében ezt írja: „Mint Comte követője, nem tud meglenni mindenféle bogarasság (crotchets) nélkül". V. ö. ezzel Engelsnek 1892-ben a Huxley-féle pozitivistákról adott értékelését.

getéseiben olyan módszereket alkalmaz, amelyek azt mutatják, hogy engedményt tett az idealizmusnak, az idealizmus álláspontjára tért át. Vagy a mindvégig következetes materializmus, vagy a filozófiai idealizmus hazugsága és zagyvasága — így állítja be a kérdést Engels az „Anti-Dühring" *minden egyes paragrafusában*, s csak olyan emberek voltak készek ezt észre nem venni, akiknek agyát már megrontotta a reakciós profeszszori filozófia. S Engels egészen 1894-ig — amikor az utolsó előszót írta az újból átnézett és utoljára kibővített „Anti-Dühring"-hez —, tovább is figyelemmel kísérve az új filozófiát és az új természettudományt, tovább is a régi határozottsággal védelmezte a maga világos és szilárd álláspontját, elsöpörve az útból az új rendszerek és rendszerecskék szemetjét.

Hogy Engels figyelemmel kísérte az új filozófiát, az látható a „Ludwig Feuerbach"-ból. Az 1888-ban írott előszóban még olyan jelenséget is megemlít, mint a klasszikus német filozófia újjászületése Angliában és Skandináviában; az uralkodó újkantizmusról és hume-izmusról pedig Engels nem beszél máskép (sem az előszóban, sem a könyv szövegében), mint a legmélyebb megvetés hangján. Teljesen világos, hogy Engels, aki látta, hogy a *divatos* német és angol filozófia a kantizmus és a hume-izmus régi, Hegel-előtti tévedéseit ismétli, hajlandó volt jót várni még egy (Angliában és Skandináviában) *Hegel felé tett fordulattól* is, azt remélve, hogy a nagy idealista és dialektikus meg fogja könyíteni a sekélyes idealista és metafizikai tévelygések felismerését.

Engels, anélkül, hogy belebocsátkoznék a németországi újkantizmus és az angliai hume-izmus rengeteg árnyalatának vizsgálatába, *eleve* elveti a materializmustól való alapvető eltérésüket. Engels mindkét iskolának *egész* irányvonalát *„tudományos visszaesésnek"* nyilvánítja. És hogyan értékeli Engels ezeknek az újkantistáknak és hume-istáknak, akik közül például Huxley-t feltétlenül ismernie kellett — kétségtelenül „pozitivista", a divatos terminológia szempontjából kétségtelenül „realista" tendenciáját? Azt a „pozitivizmust" és azt a „realizmust", amely számtalan zavarosfejű embert megejtett és még mindig megejt, Engels *a legjobb esetben filiszteri módszernek* nyilvánította, mely arra szolgál, hogy *titokban becsempésszék a materializmust*, nyilvánosan pedig becsméreljék és megtagadják! Aki csak cseppet is gondolkodott azon, hogy Engels miért

jellemezte *így* T. H. Huxley-t, ezt a legkimagaslóbb természettudóst, aki hasonlíthatatlanul realistább realista és pozitívabb pozitivista, mint Mach, Avenarius és társaik — az meg fogja érteni, hogy milyen megvetéssel fogadná Engels a marxisták maroknyi csoportjának mostani lelkesedését a „legújabb pozitivizmusért", vagy a legújabb „realizmusért" stb.

Marx és Engels kezdettől fogva és mindvégig pártállásponton voltak a filozófiában, fel tudták fedni a materializmustól való eltéréseket s az idealizmusnak és fideizmusnak tett engedményeket valamennyi minden néven nevezendő „legújabb" irányzatban. Ezért értékelték Huxley-t *kizárólag* a végig következetes materializmus szempontjából. Ezért vetették a szemére Feuerbachnak, hogy nem volt végig materialista — hogy egyes materialisták hibái miatt elfordult a materializmustól —, hogy a vallás ellen a vallás megújítása vagy egy új vallás kigondolása céljából harcolt —, hogy a szociológia terén nem tudott megszabadulni az idealista frázisoktól, nem tudott materialistává lenni.

És tanítómestereinek ezt a nagyszerű és rendkívül értékes hagyományát teljes mértékben értékelte és átvette J. Dietzgen, bárminők voltak is egyes tévedései a dialektikus materializmus fejtegetése során. J. Dietzgen sokat vétett azzal, hogy tévelyegve letért a materializmus útjáról, de sohasem tett kísérletet arra, hogy a materializmustól elvben elszakadjon, hogy „új" zászlót bontson, döntő pillanatokban mindig szilárdan és kategórikusan kijelentette: materialista vagyok, a mi filozófiánk a materializmus.

„Valamennyi párt közül — mondta helyesen a mi Josef Dietzgenünk — a legundorítóbb a középpárt... Mint ahogy a politikában a pártok mindinkább két táborba csoportosulnak... ugyanúgy a tudomány is két főosztályra (Generalklassen) oszlik: egyfelől metafizikusokra, másfelől fizikusokra vagy materialistákra.* A mindenféle néven fellépő közbülső tagok és mindenáron közvetítő kuruzslók — spiritualisták, szenzualisták, realisták stb. stb. — útközben belesodródnak az árba. Mi a határozottság, a világosság felé tartunk. A reakció hátrálást fújó trombitásai (Retraitebläser) idealistáknak** nevezik magukat, materialisták-

* Dietzgen itt is ügyetlen, nem pontos kifejezést használ: „metafizikusok" helyett „idealistákat" kellett volna mondania. Más helyeken J. Dietzgen a metafizikusokat maga is a dialektikusokkal állítja szembe.

** Mint látható, itt Dietzgen már kijavította a hibát és *pontosabban* megmagyarázta, hogy melyik a materializmus ellenségeinek pártja.

nak pedig azokat kell nevezni, akik azon fáradoznak, hogy az emberi észt felszabadítsák a metafizikai varázs alól... Ha a két pártot a szilárdhoz és a cseppfolyóshoz hasonlítjuk, úgy az, ami közbül van, kásaszerű."*

Tény és való! A „realisták" és a többiek, köztük persze a pozitivisták, a machisták s a többiek is — csak nyomorúságos kása, megvetésre méltó filozófiai *középpárt*, amely minden egyes kérdésben összezavarja a materialista és az idealista irányt. Azok a kísérletek, amelyek a filozófia e két főirányának megkerülését célozzák, nem egyebek „mindenáron közvetítő kuruzslásnál".

Hogy az idealista filozófia „tudományos paposkodása" csupán előcsarnoka a nyilt paposkodásnak, erre vonatkozólag J. Dietzgennek a legcsekélyebb kétsége sem volt. „A tudományos paposkodás — írta Dietzgen — komoly kísérleteket tesz arra, hogy segítséget nyujtson a vallásos paposkodásnak" (id. mű, 51. old.). „Különösen az ismeretelmélet területe, az emberi szellem megnemértése az a tetűfészek" (Lausgrube, 51. old.), ahová a paposkodóknak mindkét válfaja „petéit lerakja". „Diplomás lakájok", akik „eszményi javakról" fecsegnek és nyakatekert (geschraubter) idealizmussal bolondítják a népet (53. old.) — így jellemzi J. Dietzgen a filozófia-professzorokat. „Mint ahogy a jó istennek az ördög az ellenlábasa, ugyanúgy a katedra papjának a materialista az ellenlábasa." A materializmus ismeretelmélete „egyetemes fegyver a vallásos hit ellen" (55. old.) — mégpedig nemcsak „a közismert, nyilt, közönséges papi vallás ellen, hanem a megkótyagosodott (benebelter) idealisták legtisztultabb, legfennköltebb professzori vallása ellen is" (58. old.).

A szabadgondolkodó professzorok „felemás" filozófiájával szemben Dietzgen hajlandó volt előnyben részesíteni a „régi becsületes vallásosságot" (60. old.) — „ott rendszer van", ott egész emberek vannak, akik nem szakítják el az elméletet a gyakorlattól. A professzor urak számára

„a filozófia nem tudomány, hanem védőeszköz a szociáldemokrácia ellen" (107. old.). „Azok, akik «filozófusoknak» nevezik magukat, ezek a mindenféle professzorok és magántanárok, látszólagos szabadgondolkodásuk ellenére többé-kevésbbé belemerültek a babonába és misztikumba s a szociáldemokráciával szemben vala-

* Lásd a „Szociáldemokrata filozófia" című, 1876-ban írt cikket. „Kleinere philosophische Schriften", 1903. S. 135.

mennyien egyetlen reakciós tömeget alkotnak" (108. old.). „Ha mármost a helyes úton akarunk haladni és nem téríttetjük le magunkat arról semmiféle vallásos vagy filozófiai zagyvaság által (Welsch) — akkor tanulmányozzuk a tévutak legtévesebbjét (den Holzweg der Holzwege) — a filozófiát" (103. old.).

S most, a filozófiai pártok szempontjából, vegyük szemügyre Machot, Avenariust és iskolájukat. Ó, ezek az urak *kérkednek pártonkívüliségükkel*, s ha egyáltalán van ellenlábasuk, úgy csak egy van: ez pedig *kizárólag . . . a materialista. Valamennyi* machista *valamennyi* írásán vörös fonalként húzódik végig az a bárgyú igény, hogy ők, „felülemelkednek" a materializmuson és idealizmuson, hogy ők túlteszik magukat ezen az „elavult" ellentéten, a *valóságban* azonban ez az egész társaság *minden percben* az idealizmus vizeire evez, szakadatlan és rendületlen harcot folytatva a materializmus ellen. Holmi Avenarius agyafúrt ismeretelméleti csűrés-csavarása professzori kiagyalás marad, kísérlet arra, hogy megalapítsa a „saját" kis filozófiai szektáját, a *valóságban* azonban a jelenkori társadalom eszméi és irányzatai harcában ezeknek az ismeretelméleti körmönfontságoknak *objektív* szerepe csakis és kizárólag ez: megtisztítani az utat az idealizmus és a fideizmus számára, hűségesen szolgálni őket. Hisz tényleg nem lehet véletlen, hogy az empiriokritikusok kis csoportját felkapják a Ward-féle angol spiritualisták is, a francia neokriticisták is, akik magasztalják Machot, mert a materializmus ellen folytat harcot, valamint a német immanens filozófusok is. Dietzgen formulája: „a fideizmus diplomás lakájai" Machnak, Avenariusnak és egész iskolájuknak elevenére tapint.*

---

* Ime még egy példája annak, hogyan használják ki tényleg a machizmust a reakciós burzsoá filozófia széles körökben elterjedt áramlatai. A legeslegújabb amerikai filozófia terén alighanem a „legutolsó divat" — a „pragmatizmus" (a görög „pragma" — tett, cselekvés — szóból, a cselekvés filozófiája). A pragmatizmusról írnak talán a legtöbbet a filozófiai folyóiratok. A pragmatizmus kigúnyolja mind a materializmus, mind az idealizmus metafizikáját, magasztalja a tapasztalatot és csakis a tapasztalatot, egyedüli kritériumnak a gyakorlatot ismeri el, *általában* a pozitivista áramlatra hivatkozik, *különösképpen pedig Ostwaldra, Machra, Pearsonra, Poincaréra és Duhemre* támaszkodik, arra, hogy a tudomány nem „abszolút másolata a valóságnak" és . . . mindebből szerencsésen levezeti az istent, mégpedig gyakorlati célokra, kizárólag a gyakorlat számára, minden metafizika nélkül, a tapasztalat kereteinek legcsekélyebb túllépése nélkül (lásd *William James*: „Pragma-

Az orosz machistáknak, akik fejükbe vették, hogy a machizmust a marxizmussal „kibékítik", éppen az a szerencsétlenségük, hogy először hitelt adtak a reakciós filozófia-professzoroknak, s miután hitelt adtak nekik, gurultak lefelé a lejtőn. A Marx továbbfejlesztésére és kiegészítésére irányuló különféle kísérletek eljárási módszerei nagyon egyszerűek voltak. Elolvassák Ostwaldot, hitelt adnak Ostwaldnak, szajkómódra ismétlik Ostwaldot, és ezt elnevezik marxizmusnak. Elolvassák Machot, hitelt adnak Machnak, szajkómódra ismétlik Machot, és ezt elnevezik marxizmusnak. Elolvassák Poincarét, hitelt adnak Poincarénak, szajkómódra ismétlik Poincarét és ezt elnevezik marxizmusnak! Ezek a professzorok a legértékesebb műveket képesek ugyan adni a kémia, a fizika története speciális területén, de *egyetlenegynek* sem szabad közülök elhinnünk *egyetlen szót sem*, amikor filozófiáról van szó. Miért? Ugyanazon oknál fogva, amiért a politikai gazdaságtan *egyetlenegy* professzorának sem szabad elhinnünk *egyetlenegy szót sem*, mihelyt a politikai gazdaságtan általános elméletéről van szó, bármilyen értékes munkákat képes is adni a tényekkel foglalkozó speciális kutatások terén. Mert a politikai gazdaságtan a modern társadalomban éppen olyan párttudomány, mint az *ismeretelmélet*. A gazdaságtan professzorai nagyjában és egészében csak a tőkésosztály tudós segédei, a filozófia-professzorok pedig a teológusok tudós segédei.

A marxistáknak e két téren az a feladatuk, hogy elsajátítsák és feldolgozzák e „segédek" által elért eredményeket (az új gazdasági jelenségek tanulmányozása terén például egyetlen lépést sem lehet tenni anélkül, hogy ezeknek a segédeknek munkáit fel ne használnók) — és ugyanakkor *értsenek* ahhoz is, hogy lenyessék reakciós tendenciájukat, értsenek ahhoz, hogy keresztülvigyék *saját* vonalukat, és harcot folytassanak a velük szemben ellenséges erők és osztályok *egész vonalával*. Ez az éppen, amire nem voltak képesek a mi machistáink, akik *rabszolga-*

---

tism. A new name for some old ways of thinking." N. Y 1907 57 és különösen 106. oldal). A machizmus és a pragmatizmus közötti különbség a materializmus szempontjából épp olyan jelentéktelen és tizedrangú, mint az empiriokriticizmus és az empiriomonizmus közötti különbség. Hasonlítsák össze például Bogdánovnak és a pragmatizmusnak az igazságról adott meghatározását; ez utóbbi így szól: „A pragmatikus szerint az igazság gyűjtőfogalom a tapasztalatban adott munkaértékek (working-values) minden fajtája számára" (ugyanott 68. oldal).

módra követik a reakciós professzori filozófiát. „Lehet, hogy tévelygünk, de mi — keresünk" — írta a „Vázlatok" szerzői nevében Lunacsarszkij. — Nem *ti* kerestek, de *titeket* keresnek, itt a baj! Nem ti mentek oda a burzsoá filozófiai divat minden egyes fordulatához, hogy a ti szempontotokból, azaz marxista szempontból bíráljátok (mert hiszen ti marxista számba akartok menni), hanem ez a divat jön hozzátok, ő kényszeríti rátok a maga újabb és újabb, az idealizmus izlésének megfelelő hamisítványait, ma à la Ostwald, holnap à la Mach, holnapután à la Poincaré. Azok az ostobácska elméleti ravaszkodások (az „energetikával", az „elemekkel", az „introjekcióval" stb.), melyeknek ti naivul hisztek, egy szűk miniatür iskolácska keretei között maradnak, ellenben e ravaszkodások eszmei és *társadalmi tendenciáját* rögtön felkapják a Wardok, a neokriticisták, az immanensek, a Lopátinok, a pragmatisták, és ez a tendencia *elvégzi a maga dolgát*. Az a lelkesedés, melyet az empiriokriticizmus és a „fizikai" idealizmus lobbantott fel, éppoly hamar elmúlik, mint az újkantizmus és a „fiziológiai" idealizmus iránti lelkesedés, de a fideizmus minden ilyen lelkesedésből megkapja a maga koncát, ezer és ezer változatban folytatva szemfényvesztő mesterkedéseit a filozófiai fideizmus javára.

Hogy a burzsoá reakció *tényleg* így, osztályérdekekből használja ki az empiriokriticizmust, azt nagyszerűen illusztrálja a valláshoz való viszonya és a természettudományhoz való viszonya.

Vegyük az első kérdést. Önök talán azt gondolják, hogy Lunacsarszkij a marxizmus filozófiája *ellen* kibocsátott kollektív munkaban véletlenül beszél a „magasabbrendű emberi potenciák istenítéséről", a „vallásos ateizmusról" stb ?* Ha önök így gondolják, úgy ezt kizárólag csak azért teszik, mert az orosz machisták hamisan tájékoztatták a közönséget az *egész* európai machista áramlatról s annak viszonyáról a valláshoz. A machizmus viszonya a valláshoz egyáltalában nem hasonlít Marxnak, Engelsnek, J. Dietzgennek, de még Feuerbachnak a valláshoz való viszonyához sem, sőt *homlokegyenest ellenkezik vele*, kezdve Petzoldt ki-

* „Vázlatok", 157. és 159. oldal. Ugyanaz a szerző a „Zagranjicsnaja Gazeta" („Külföldi Ujság") című lapban a tudományos szocializmus vallasi jelentőségéről beszél (3. szam, 5. oldal), az „Obrazovanjije" („Művelődés") című folyóirat 1908. évi 1 számának 164. oldalán pedig éppenséggel ezt irja: „Régóta érlelődik bennem egy új vallás . . ."

jelentésével, mely szerint az empiriokriticizmus, „nincs ellentétben sem a teizmussal, sem az ateizmussal" („Einführung in die Philosophie der reinen Erfahrung", Bd. I. S. 351), vagy Machhal, aki azt állítja, hogy „a vallási nézetek — magánügy" („Mechanik", 456. old.), és végezve azzal a *nyílt fideizmussal*, nyílt *feketeszázas szellemmel*, melyet ott találunk Corneliusnál, aki magasztalja Machot s akit Mach magasztal, ott találjuk Carusnál, valamint az összes immanenseknél. Ebben a kérdésben a filozófus semlegessége is a fideizmus előtti lakájkodásnak tekintendő, a semlegességnél feljebb pedig Mach és Avenarius nem emelkednek, és ismeretelméletük kiindulópontjainál fogva nem is emelkedhetnek.

Aki tagadja az érzetben adott objektív valóságot, az máris kiadott a kezéből minden fegyvert a fideizmus elleni harcban, mert ezzel már az agnoszticizmushoz vagy a szubjektivizmushoz siklott le, a fideizmusnak pedig éppen csak ez kell. Ha az érzéki világ objektív valóság, úgy mindenféle más valóság vagy quasivalóság (emlékezzünk arra, hogy Bazárov hitelt adott az immanensek „realizmusának", akik az Istent „reális fogalom"-nak nyilvánították) zárt ajtóra talál. Ha a világ mozgásban levő anyag — úgy azt a végtelenségig tanulmányozhatjuk és tanulmányoznunk is kell *ennek* a mozgásnak, *ez* anyag mozgásának végtelenül bonyolult és részletes megnyilvánulásaiban és elágazásaiban, de ezen kívül, a „fizikai" külső világon kívül, melyet mindenki ismer, semmi sem létezhet. S a materialistákkal szemben tanusított ellenséges magatartás, a rágalmak özöne, mellyel a materialistákat elárasztják — mindez ma a civilizált és demokratikus Európában napirendben van. Mindez máig is tart. Mindezt *eltitkolják* a közönség elől az orosz machisták, akik *egyetlenegyszer* sem tettek kísérletet még arra sem, hogy akárcsak egyszerűen szembeállítsák Machnak, Avenariusnak, Petzoldnak és társaiknak a materializmus elleni kirohanásait Feuerbachnak, Marxnak, Engelsnek, J. Dietzgennek a materializmus mellett tett nyilatkozataival.

Ámde annak a viszonynak „rejtegetése", amely Machot és Avenariust a fideizmushoz fűzi, mit sem használ. A tények beszélnek. Nincs a világon az az erő, amely megszabadíthatna ezeket a professzorokat attól a szégyenoszloptól, melyhez Ward, a neokriticisták, Schuppe, Schubert-Soldern, Leclair, a pragmatisták stb. csókjai kötötték őket. S az imént említett személyeknek, mint

filozófusoknak és professzoroknak befolyása, eszméik elterjedése a „művelt" vagyis a burzsoá közönség körében, az általuk teremtett speciális irodalom — mindez tízszer nagyobb és gazdagabb, mint Mach és Avenarius speciális iskolácskái. Az iskolácska azt szolgálja ki, akit kell. Az iskolácskát úgy használják ki, ahogy kell.

Az a szégyenletes álláspont, amelyre Lunacsarszkij süllyedt, nem kivételes jelenség, hanem mind az orosz, mind a német empiriokriticizmus szüleménye. Az ilyen dolgokat nem lehet a szerző „jószándékával", szavainak „különös értelmével" védelmezni ; ha ennek nyílt és szokásos, azaz közvetlenül fideista értelme volna, úgy szóba sem állnánk a szerzővel, mert bizonyára nem akadna egyetlen marxista sem, aki Anatolij Lunacsarszkijt ilyen kijelentések alapján *ne* állítaná *teljesen* egy sorba Pjotr Sztrúvéval. Ha ezt még nem teszik és *egyelőre* nem teszik, az kizárólag azért van így, mert tudatában vagyunk szavai „különös értelmének" és *harcolunk, amíg még van talaja* az elvtársias harcnak. Lunacsarszkij kijelentéseiben éppen az a szégyenletes, hogy össze tudta azokat egyeztetni „jó"szándékaival. „Elmélete" éppen azért káros, mert a nemes szándékok megvalósítása érdekében megenged *ilyen* eszközöket vagy *ilyen* következtetéseket. Éppen az a baj, hogy a „nemes" szándékok a *legjobb esetben* megmaradnak X vagy Y szubjektív ügyének, de az efféle kijelentések *társadalmi jelentősége* feltétlen és vitathatatlan, s azt semmiféle fenntartással és kimagyarázkodással csökkenteni nem lehet.

Csak a vak nem látja az eszmei rokonságot a „magasabbrendű emberi potenciák" Lunacsarszkij-féle „istenítése" és a pszichikainak az egész fizikai természet helyébe való Bogdánov-féle „egyetemes behelyettesítése" között. A gondolat ugyanaz, csak az egyik esetben főleg esztétikai, a másik esetben ismeretelméleti szempontból fejezik ki. A „behelyettesítés" *hallgatagon* s más oldalról közelítve meg a kérdést, *máris isteníti* a „magasabbrendű emberi potenciákat" azzal, hogy a „pszichikait" elszakítja az embertől, s ezt a mérhetetlenül kiszélesített, elvont, az istenséghez hasonlóan holt, „általános pszichikait" teszi az *egész fizikai természet* helyébe. És mit mondjunk Juskévics „Logosz"-áról, amelyet „az adottság irracionális áradatába" visz bele?

Csak egy lábával menjen lépre a madár és vége van. A mi machistáink valamennyien az idealizmus, vagyis a legyengített, kifinomult fideizmus lépjére mentek, lépre mentek attól a pilla-

nattól fogva, amint az „érzetet" nem a külső világ képmásának, hanem külön „elem"-nek tekintették. Senki érzete, senki pszichikuma, senki szelleme, senki akarata — elkerülhetetlenül ide siklik le mindenki, aki nem ismeri el a materialista elméletet, amely szerint az ember öntudata az objektív valóságot, a külső világot *tükrözi vissza.*

1908 második fele

A MUNKÁSPÁRTNAK A VALLÁSHOZ VALÓ VISZONYÁRÓL

Szurkov képviselő beszéde, amelyet az Állami Dumában a szinódus költségvetésének tárgyalásakor tartott és azok a viták, amelyek e beszéd tervezete körül a mi dumafrakciónkban lefolytak és melyeket alább közlünk, rendkívül fontos és most éppen időszerű kérdést vetettek fel. A „társadalom" széles köreiben ma kétségtelenül igen nagy az érdeklődés mindaz iránt, ami a vallással összefügg és ez az érdeklődés a munkásmozgalomhoz közelálló értelmiségre, valamint bizonyos munkáskörökre is kiterjedt. A szociáldemokráciának feltétlen kötelessége, hogy fellépjen és kifejtse a valláshoz való viszonyát.

A szociáldemokrácia világnézetét a tudományos szocializmusra, vagyis a marxizmusra építi. A marxizmus filozófiai alapja, amint azt Marx és Engels ismételten kijelentették, a dialektikus materializmus, amely a XVIII. század francia materializmusának és (a XIX. század első felében) Feuerbach német materializmusának — egy kétségkívül ateista materializmusnak, amely minden vallással szemben határozottan ellenséges beállítású — történelmi hagyományait teljesen átvette. Emlékezzünk, hogy Engels egész „Anti-Dühring"-je, amelyet Marx kéziratban olvasott, a materialista és ateista Dühringet leplezi le, azzal vádolja, hogy materializmusa nem következetes, hogy egérutat enged a vallásnak és a vallásos bölcseletnek. Emlékezzünk arra, hogy Engels Ludwig Feuerbachról szóló művében Feuerbach szemére veti, hogy a vallás ellen nem azért harcolt, hogy megsemmisítse, hanem azért, hogy megújítsa, új, „magasabbrendű" vallást teremtsen stb. A vallás ópium a népnek — Marxnak ez a mondása a vallás kérdésében sarkköve a marxizmus egész világnézetének. Az összes mai vallásokat és egyháza-

kat, a mindenféle és fajta vallási szervezeteket a marxizmus mindenkor a polgári reakció szerveinek tekinti, amelyek a kizsákmányolás védelmére és a munkásosztály elkábítására szolgálnak.

Engels azonban ugyanakkor ismételten elítélte azoknak a kísérleteit, akik „baloldalibbak", vagy „forradalmibbak" akartak lenni a szociáldemokráciánál s a munkáspárt programjába a vallásnak való hadüzenet értelmében fel akarták vétetni az ateizmus elismerését. 1874-ben a Kommün menekültjeinek, a Londonban, emigránsokként élő blanquistáknak híres kiáltványáról szólva, Engels a vallás elleni háborúnak ilyen lármás kikiáltását ostobaságnak minősíti, kijelenti, hogy egy ilyen hadüzenet a legjobb eszköz arra, hogy a vallás iránti érdeklődést újra felélessze s a vallás tényleges elhalását megnehezítse. Engels a blanquisták szemére veti, hogy képtelenek megérteni azt, hogy csakis a munkástömegek osztályharca, mely a proletariátus legszélesebb rétegeit minden oldalról egy öntudatos és forradalmi társadalmi *gyakorlatba* vonja — csakis ez az osztályharc szabadíthatja fel valóban az elnyomott tömegeket a vallás igája alól, míg a vallás elleni háborúnak a munkáspárt politikai feladataként való hirdetése anarchista frázis. És 1887-ben az „Anti-Dühring"-ben, ahol Engels kíméletlenül ostorozza Dühringnek, a filozófusnak az idealizmus és vallás felé tett legcsekélyebb engedményeit, Engels nem kevésbbé határozottan ítéli el Dühring állítólag forradalmi eszméjét, amely szerint a szocialista társadalomban a vallást el kell tiltani. Ily módon hadat üzenni a vallásnak — mondja Engels — annyit jelent, mint „Bismarckot túlbismarckolni", vagyis a klerikálisok ellen vívott Bismarck-féle harcnak ostobaságát megismételni (a hírhedt „kultúrharc", Kulturkampf, vagyis az a harc, amelyet Bismarck a hetvenes években a német katolikusok pártja, a „Centrum" ellen, a katolikusok rendőri üldözésével folytatott). Bismarck ezzel a harccal csak *megerősítette* a katolikusok harcos klerikalizmusát, csak ártott az igazi kultúra ügyének, minthogy a politikai megkülönböztetés helyett az emberek vallás szerinti megoszlását tolta előtérbe, a munkásosztály és a demokrácia néhány rétegének figyelmét az osztály- és forradalmi harc legsürgősebb feladatairól a legfelületesebb és polgárian hazug antiklerikalizmus irányába terelte. Engels, aki az ultraforradalmiságra törő Dühringnek szemére vetette, hogy Bismarcknak ezt a butaságát más formában meg akarja ismételni, a munkáspárttól azt követelte,

hogy türelmesen dolgozzék a proletariátus szervezésén és felvilágosításán, azon az ügyön, amely a vallás elhalására vezet, de ne vesse magát egy vallás elleni politikai háború kalandjaiba. Ez az álláspont a német szociáldemokráciának vérévé vált. A német szociáldemokrácia például szót emelt a jezsuiták szabadságáért, azért, hogy Németországba engedjék be őket és követelte, szüntessék meg a vallások — bármely vallás ellen irányuló csendőri harc minden formáját. Az erfurti program (1891) híres pontja — „A vallást magánügynek kell nyilvánítani" — lerögzítette a szociáldemokrácia e politikai taktikáját.

Közben ez a taktika rutinossá vált és a marxizmusnak új elferdítését idézte elő az ellenkező irányban, az opportunizmus irányában. Az erfurti program határozatát olyan értelemben kezdték magyarázni, hogy mi, szociáldemokraták, a mi pártunk, a vallást magánügynek *tekinti*, hogy számunkra, mint szociáldemokraták, mint párt számára a vallás magánügy. Engels, anélkül hogy egyenesen vitába bocsátkozott volna ezzel az opportunista nézettel, a kilencvenes években szükségesnek látta, hogy határozottan fellépjen ellene nem polémikus, hanem pozitív formában. Ezt Engels egy nyilatkozat formájában tette, amelyben szándékosan hangsúlyozta, hogy a szociáldemokrácia az *állammal kapcsolatban* magánügynek tekinti a vallást, de semmiképp sem saját magára nézve, nem a marxizmusra, nem a munkáspártra vonatkozóan.

Ez a külső története azoknak a nyilatkozatoknak, amelyeket Marx és Engels a vallás kérdésében tettek. Olyan emberek számára, akik a marxizmust hanyagul kezelik, akik nem tudnak vagy nem akarnak gondolkodni, ez a történet a marxizmus értelmetlen ellentmondásainak és ingadozásainak gomolyagja: a „következetes" ateizmus és a vallásnak tett engedmények keveréke, afféle „elvtelen" ingadozás az isten elleni for-r-radalmi harc és ama gyáva kívánság közt, hogy az istenhívő munkásokhoz „alkalmazkodjanak" nehogy elriasszák őket stb. stb. Az anarchista frázisgyártók irodalmában nem kevés ilyenfajta kirohanás található a marxizmus ellen.

Aki azonban csak némileg is képes arra, hogy a marxizmust komolyan vegye s átgondolja annak bölcseleti alapját és a nemzetközi szociáldemokrácia tapasztalatait, könnyen belátja, hogy a marxizmus taktikája a vallást illetően mélyen következetes és azt Marx és Engels alaposan átgondolták, hogy az,

amit a dilettánsok és tudatlanok ingadozásnak vélnek, a dialektikus materializmusból folyó egyenes és elkerülhetetlen következtetés. Mélységes hiba volna azt hinni, hogy a marxizmus látszólagos „mérsékeltsége" a vallást illetően úgynevezett „taktikai" meggondolásokkal magyarázható, oly értelemben, hogy nem akarnak „elijeszteni" stb. Ellenkezőleg, a marxizmus politikai vonala ebben a kérdésben is szétszakíthatatlan kapcsolatban áll filozófiai alapjaival.

A marxizmus materializmus. Mint ilyen, éppen olyan kérlelhetetlen ellensége a vallásnak, mint az enciklopédisták materializmusa a XVIII. században vagy mint Feuerbach materializmusa. Ez kétségtelen. De Marx és Engels dialektikus materializmusa az enciklopédistáknál és Feuerbachnál tovább megy, mert a materialista bölcseletet a történelem és társadalomtudomány területére alkalmazza. Nekünk a vallás ellen harcolnunk kell. Ez *az egész* materializmus ábécéje, tehát a marxizmusé is. A marxizmus azonban nem olyan materializmus, amely az ábécénél megáll. A marxizmus tovább megy. Azt mondja: *érteni* kell a módját a vallás elleni harcnak, ehhez pedig az szükséges, hogy a tömegeknek *materialista* módon magyarázzuk meg a hit és vallás eredetét. A vallás elleni harcot nem szabad elvont ideológiai prédikációkra korlátozni, nem szabad ilyen prédikációkra leegyszerűsíteni. Ezt a harcot össze kell kapcsolni az osztálymozgalom konkrét gyakorlatával, amely arra irányul, hogy a vallás társadalmi gyökereit eltávolítsa. Miért tartja magát a vallás a városi proletariátus elmaradt rétegeiben, a félproletariátus széles rétegeiben, valamint a parasztság tömegében? A nép tudatlansága miatt, válaszolja a haladó polgár, a radikális vagy a polgári materialista. Tehát: le a vallással, éljen az ateizmus, főfeladatunk az ateista nézetek terjesztése. A marxista erre azt mondja: nem igaz. Az ilyen nézet felületes, polgárian korlátolt kultúrkodás. Az ilyen nézet nem eléggé mélyen, nem materialista, hanem idealista módon magyarázza a vallás gyökereit. A modern kapitalista országokban ezek a gyökerek főként *társadalmi* jellegűek. A dolgozó tömegek társadalmi elnyomottsága, látszólag teljes gyámoltalanságuk a tőkésrendszer vak erőivel szemben, melyek az egyszerű dolgozó embernek naponként és óránként ezerszer több borzalmas szenvedést, több irtózatos gyötrelmet okoznak, mint bármiféle rendkívüli esemény, például a háború, a földrengés stb. — ebben rejlik ma

a vallás legmélyebb gyökere. „A félelem teremtette az isteneket." A félelem a tőke vak hatalmától, amely vak, mert a nép tömegei nem láthatják előre, amely a proletárt és a kistulajdonost lépten-nyomon azzal fenyegeti (és nemcsak fenyegeti), hogy „hirtelenül", „váratlanul", „véletlenül" tönkreteszi, pusztulást zúdít rá, koldussá, pauperré, prostituálttá változtatja, éhhalálba taszítja — ez a mai vallás *gyökere*. Ezt kell szem előtt tartania a materialistának mindenekelőtt és mindenekfelett, hacsak mint materialista nem akar az előkészítő osztályban maradni. Semmiféle felvilágosító könyvecske nem fogja a tőkés kényszermunkától agyonsanyargatott, a kapitalizmus vakon pusztító erőitől függő tömegekből kiirtani a vallást, ameddig ezek a tömegek nem tanulták meg, hogy egyesülten, szervezetten, tervszerűen, tudatosan harcoljanak a vallás *gyökere* ellen, a *tőke uralma* ellen, annak minden formájában.

Vajjon az következik-e ebből, hogy a vallás elleni felvilágosító könyvecskék károsak vagy feleslegesek? Nem. Ebből egyáltalán nem ez következik, hanem az, hogy a szociáldemokráciának ateista propagandáját *alá kell rendelnie* az alapvető feladatnak: annak, hogy kifejlessze a kizsákmányolt *tömegek* osztályharcát a kizsákmányolók ellen.

Aki nem mélyedt bele a dialektikus materializmus alapjaiba, azaz Marx és Engels filozófiájába, azzal megeshetik, hogy nem érti meg (vagy legalább is nem rögtön érti meg) ezt az alaptételt. Hogyan? Az ideológiai propagandát, bizonyos eszmék hirdetését, a művelődés és haladás évezredes ellensége (vagyis a vallás) elleni harcot alárendeljük az osztályharcnak, azaz a gazdasági s politikai téren bizonyos gyakorlati célokért folyó harcnak?

Ez egyike a marxizmussal szemben emelt közkeletű ellenvetéseknek, amelyek a marxi dialektika teljes meg nem értéséről tanuskodnak. Az ellentmondás, amely az ilyképpen érvelőket megzavarja, az eleven élet eleven ellentmondása, vagyis dialektikus, nem csak szavakban levő, nem kigondolt ellentmondás. Az ateizmus elméleti propagandáját, vagyis a vallásos hit lerombolását a proletariátus bizonyos rétegeiben, abszolút áthidalhatatlan határral elválasztani e rétegek osztályharcának eredményétől, folyamatától, feltételeitől — nem dialektikus gondolkodásra vall, azt jelenti, hogy az illető egy mozgó, viszonylagos válaszfalat abszolút korláttá változtat;

azt jelenti, hogy erőszakosan szakítja el azt, ami az élő valóságban szétszakíthatatlan kapcsolatban áll. Vegyünk egy példát. Valamely terület bizonyos iparágának proletariátusában megkülönböztetünk, tegyük fel, egy meglehetősen öntudatos szociáldemokratákból álló haladó réteget — amely természetesen ateista — és meglehetősen elmaradott, a faluval és a parasztsággal még kapcsolatban álló munkások rétegét, akik istenben hisznek, a templomba járnak, sőt a helybeli pap egyenes befolyása alatt állanak, aki esetleg keresztény munkásegyletet alapít. Tegyük fel továbbá, hogy ezen a helyen a gazdasági harc sztrájkra vezetett. A marxistának az a kötelessége, hogy a sztrájkmozgalom sikerét helyezze előtérbe, köteles határozottan küzdeni az ellen, hogy a munkásság ebben a harcban ateistákra és keresztényekre szakadjon, köteles határozottan harcolni az ilyen elszakadás ellen. Ilyen körülmények közt az ateista prédikáció felesleges és káros lehet — nem a nyárspolgári meggondolás szempontjából, hogy az elmaradott rétegeket elijeszthetik, hogy a választásoknál mandátumot veszíthetnek el stb., hanem az osztályharc tényleges haladása szempontjából, amely a modern tőkéstársadalom viszonyai között százszor közelebb viszi a keresztény munkást a szociáldemokráciához és az ateizmushoz, mint a puszta ateista prédikáció. Ilyen pillanatban és ilyen körülmények közt az ateizmus prédikátora csak a papoknak *játszik a kezére*, a papoknak, akik mit sem óhajtanak annyira, mint hogy a munkásság ne a sztrájkban való részvétel alapján, hanem az istenben való hit alapján oszoljon meg. Az anarchista, aki az isten elleni minden áron való háborút prédikálja, a valóságban a papokat és a burzsoáziát támogatja (aminthogy az anarchisták *tényleg* mindig a burzsoáziát támogatják). A marxistának materialistának, vagyis a vallás ellenségének kell lennie, de dialektikus materialistának, aki a vallás elleni harcot nem elvontan, a tisztán elméleti, mindig egyforma propaganda talaján folytatja, hanem konkréten az osztályharc talaján, amely harc a *valóságban* folyik és a tömegeket mindennél inkább és mindennél jobban neveli. A marxistának értenie kell ahhoz, hogy a konkrét helyzettel számoljon, hogy mindig megtalálja a határt az anarchizmus és az opportunizmus közt (ez a határ viszonylagos, mozgékony, változik, de létezik), hogy ne essék se az anarchista elvont, szószátyár, valójában üres „forradalmároskodásába", se a kispolgár

vagy a liberális intellektuel nyárspolgáriasságába és opportunizmusába, aki fél a vallás elleni háborútól, megfeledkezik erről a feladatáról, kibékül az istenhittel és nem az osztályharc érdekeitől vezetteti magát, hanem kicsinyes, szánalmas számítgatásoktól, hogy senkit meg ne bántson, senkit el ne taszítson, senkit el ne. ijesszen — eszerint a bölcs szabály szerint: „élj és hagyj élni másokat is" stb. stb.

Ebből a szempontból kell eldöntenünk a szociáldemokráciának a valláshoz való viszonyát illető valamennyi részletkérdést. Így például gyakran vetődik fel az a kérdés: lehet-e a pap a szociáldemokrata párt tagja? Ezt a kérdést, az európai szociáldemokrata pártok tapasztalatára hivatkozva, rendesen minden fenntartás nélkül igenlő értelemben döntik el. Ez a tapasztalat azonban nem csak a marxista tanoknak a munkásmozgalomra való alkalmazásából származik, hanem a Nyugat különleges történelmi viszonyaiból is, amelyek Oroszországban hiányoznak (e viszonyokról alább még szólni fogunk), úgy, hogy feltétlen igenlő válasz itt helytelen. Nem szabad egyszer s mindenkorra s minden körülmények közt kijelenteni, hogy a a papok nem lehetnek a szociáldemokrata párt tagjai, de az ellenkező szabályt sem szabad egyszersmindenkorra felállítani. Ha egy pap hozzánk jön, hogy velünk közös politikai munkát végezzen, lelkiismeretesen teljesít pártmunkát és nem lép fel a párt programja ellen, akkor bevehetjük a szociáldemokrata párt soraiba; mert az ellentmondás, amely programunk szelleme s alapja és a pap vallásos meggyőződése között fennáll, ily feltételek mellett csak őt magát érintené, csak személyes ellentmondás maradna, politikai szervezet pedig nem vizsgáztathatja tagjait arra vonatkozóan, hogy nincs-e ellentmondás nézeteik és a párt programja között. De ily eset, magától értetődően, még Európában is csak ritka kivétel lehetne, Oroszországban pedig egészen valószínűtlen. Ha pedig egy pap a szociáldemokrata pártba lépne és e pártban főképpen és majdnem kizárólag vallásos nézetek tevékeny terjesztésével foglalkozna, akkor a pártnak okvetlenül ki kellene zárnia őt. Minden munkást, aki istenben való hitét megtartotta, nemcsak be kell engednünk a szociáldemokrata pártba, hanem fokozottabb erővel be is kell vonnunk. Feltétlenül ellenezzük, hogy ezeket a munkásokat vallásos meggyőződésükben csak a legkevésbbé is megbántsák, de mi azért vonjuk be ezeket az embereket a

pártba, hogy programunk szellemében neveljük őket, nem pedig azért, hogy ők aktívan harcoljanak ellene. A párton *belül* mi vélemény-szabadságot engedélyezünk, de bizonyos, a csoportosulási szabadság megszabta határok között: nem kötelességünk, hogy vállvetve haladjunk olyanokkal, akik aktíve hirdetnek nézeteket, amelyeket a párt többsége elvet.

Másik példa. Szabad-e a szociáldemokrata párttagokat minden körülmények között, egyformán elítélni ilyen kijelentésért: „a szocializmus az én vallásom", és az ilyen kijelentésnek megfelelő nézetek hirdetéséért? Nem szabad. Az eltérés a marxizmustól (és következésképpen a szocializmustól) itt kétségtelen, de az eltérés jelentősége, hogy úgy mondjuk, fajsúlya, különböző helyzetekben különböző lehet. Más dolog az, ha agitátor, vagy olyan ember, aki a tömeg előtt fellép, beszél így azért, hogy jobban megértsék, hogy bevezesse mondanivalóját, hogy nézeteinek reálisabb árnyalatot adjon olyan kifejezésekkel, amelyeket a fejletlen tömeg jobban megszokott. És más dolog, ha író kezdi az „istenépítést" vagy az istenépítő szocializmust prédikálni (például a mi Lunacsarszkijunk és társai szellemében). Amennyire az első esetben az elítélés akadékoskodás, sőt a szónok szabadságának, a „nevelő" hatás szabadságának helytelenül alkalmazott korlátozása volna, a második esetben az elítélés a párt részéről annyira szükséges és kötelező. Ez a tétel: „a szocializmus vallás", egyesek részéről a vallás*tól* a szocializmus*hoz*, mások részéről a — szocializmus*tól* a vallás*hoz* vezető átmenet formája.

Térjünk most át azoknak a feltételeknek elemzésére, amelyek Nyugaton „a vallás magánügy" elvének opportunista értelmezését idézték elő. Bizonyos, hogy itt általános okok befolyásával van dolgunk, amelyek előidézik az opportunizmust általában, mint olyant, amely pillanatnyi előnyökért áldozatul dobja a munkásmozgalom alapérdekeit. A proletariátus pártja az *államtól* követeli, hogy a vallást magánügynek nyilvánítsa, de semmiképp sem tartja a nép ópiuma elleni harcot, a vallásos babona stb. elleni harcot „magánügynek". Az opportunisták úgy csűrik-csavarják a dolgot, mintha a *szociáldemokrata párt tartaná* a vallást magánügynek!

De a szokásos opportunista elferdítésen kívül (amely a mi dumafrakciónk vitáiban, a vallásra vonatkozó felszólalások tárgyalásánál teljesen tisztázatlan maradt) vannak még sajátos

történelmi feltételek, melyek vallási kérdésekben az európai szociáldemokrácia mostani, ha szabad így kifejeznünk magunkat, rendkívüli közönyét előidézték. Ezek a feltételek kétfélék. Először: történelmi szempontból nézve, a vallás elleni harc a forradalmi burzsoázia feladata és Nyugaton a polgári demokrácia ezt a feladatot a *saját* forradalmi korszakában, vagy a feudalizmus és középkoriság elleni ostromai idején jelentékeny mértékben teljesítette is (vagy teljesíteni törekedett). Úgy Franciaországban, mint Németországban hagyománya van a burzsoázia vallás elleni harcának, melyet jóval a szocializmus előtt kezdett meg (az enciklopédisták, Feuerbach). Oroszországban, a mi polgári demokratikus forradalmunk körülményeinek megfelelően ez a feladat is majdnem teljes egészében a munkásosztály vállára nehezedik. A kispolgári (narodnyik) demokrácia e tekintetben Európával összehasonlítva nem túlsokat (ahogy az újdonsült feketeszázas kadetok, vagy a „Vjechi"[39] kadet feketeszázasai gondolják), hanem *nagyon is keveset* tett.

Másrészt, a vallás elleni burzsoá háború hagyománya Európában a harcnak már egy sajátos polgári *eltorzítását* idézte elő az anarchizmus részéről amely, mint azt a marxisták már régen és ismételten megmagyarázták, bármilyen „dühösen" támadja is a burzsoáziát, a polgári világnézet talaján áll. A latin országokban az anarchisták és blanquisták, Németországban J. Most (aki mellesleg mondva Dühring tanítványa volt) és társai, Ausztriában a nyolcvanas évek anarchistái a forradalmi frázist a vallás elleni harcban egész a nec plus ultrá*-ig hajtották. Nem csoda, ha az európai szociáldemokraták most *az ellenkező végletbe esnek*. Ez érthető és bizonyos mértékig jogos is, de nekünk, orosz szociáldemokratáknak, nem szabad szem elől tévesztenünk a Nyugat különleges történelmi viszonyait.

Másodszor: Nyugaton a nemzeti polgári forradalmak befejezése *után*, a többé-kevésbbé teljes vallásszabadság bevezetése *után* az a harc, amelyet a polgári demokrácia a szocializmus ellen vívott, a vallás elleni demokratikus harc kérdését történelmileg olyannyira háttérbe szorította, hogy a polgári kormányok *tudatosan* próbálgatták a tömeg figyelmét a szocializmustól eltéríteni, azzal, hogy kvázi-szabadelvű „hadjáratot" rendeztek a klerikalizmus ellen. Ilyen jellege volt a Kulturkampfnak Német-

* A legvégső határig. — *Szerk.*

országban és a polgári köztársaságiak harcának a klerikalizmus ellen Franciországban. A vallás elleni harc iránti „közönyt", amely Nyugaton a szociáldemokraták közt most elterjedt, ez a polgári antiklerikalizmus előzte meg, amely eszköz volt arra, hogy a munkástömegek figyelmét a szocializmustól eltereljék. És ez újra csak érthető és jogos, mert a szociáldemokraták a polgári és a Bismarck-féle antiklerikalizmussal csak azt helyezhették szembe, hogy a vallás elleni harcot a szocializmusért való harcnak *alárendelték*.

Oroszországban a viszonyok egészen mások. A mi polgári demokratikus forradalmunknak a proletariátus a vezetője. Az ő pártjának kell a szellemi vezetést vállalnia minden középkoriság, többek között a régi, hivatalos vallás ellen vívott harcban is és harcolnia kell minden kísérlet ellen, amely e vallás felfrissítésére, új, vagy más megalapozására stb. irányul. Ha tehát Engels viszonylag enyhén helyesbítgette a német szociáldemokraták opportunizmusát, akik a munkáspárt követelése helyett, hogy az *állam* nyilvánítsa a vallást magánügynek, a vallást *magánüggyé nyilvánították* maguk a szociáldemokraták és a szociáldemokrata párt számára — érthető, hogy az orosz opportunisták, akik ezt a német elferdítést átveszik, Engels részéről *százszorta* élesebb elítélést érdemelnének.

Amikor frakciónk a Duma szószékéről kijelentette, hogy a vallás a nép számára ópium, tökéletesen helyesen járt el, precedenst teremtett, amelynek a vallás kérdésében alapul kell szolgálnia az orosz szociáldemokraták összes felszólalásaihoz. Vajjon frakciónknak még tovább kellett volna-e mennie, még részletesebben kellett volna-e kifejtenie az ateista következtetéseket? Úgy gondoljuk, hogy nem. Ez azzal a veszéllyel fenyegetett volna, hogy a proletariátus politikai pártja a vallás elleni harcot felfújja; ez odavezethetett volna, hogy a polgári és a szocialista módon folytatott vallás elleni harc között a határok elmosódnak. A szociáldemokrata frakció becsülettel teljesítette az első feladatot, amelyet a feketeszázas Dumában teljesítenie kellett.

A szociáldemokrata frakció becsülettel teljesítette a második — a szociáldemokrata számára alighanem legfontosabb — feladatot is. Megmagyarázta az egyház és a papság osztályszerepét, amikor a munkásosztály elleni harcban a feketeszázaknak kormányát és a burzsoáziát támogatják. Erről persze még sokat lehet mondani és a szociáldemokraták következő felszólalásaik-

nál tudni fogják, mivel egészítsék ki Szurkov elvtárs beszédét, de Szurkov elvtárs beszéde mégis kitünő volt és pártunknak egyenesen kötelessége, hogy minden pártszervezet terjessze azt.

Harmadszor részletesen ki kellett volna fejteni annak a tételnek *helyes* értelmét, amelyet a német opportunisták oly sokszor eltorzítottak: „a vallást magánügynek kell nyilvánítani". Ezt Szurkov elvtárs, sajnos, nem tette. Annyival inkább sajnálatos ez, mert a frakció előbbi működésében, e kérdésben már elnézte Bjelouszov elvtárs hibáját, amelyet a „*Proletarij*" annak idején megállapított. A frakció vitái mutatják, hogy az ateizmusról folytatott vita elterelte a frakció figyelmét arról a kérdésről, hogyan kell a vallásnak magánüggyé nyilvánítására vonatkozó híres követelést helyesen beállítani. Nem akarjuk egyedül Szurkov elvtársat vádolni az egész frakció hibájáért. Sőt nyiltan bevalljuk, hogy itt az egész párt hibázott, amikor ezt a kérdést nem eléggé tisztázta, a szociáldemokraták tudatát nem eléggé készítette elő annak a figyelmeztetésnek megértésére, amelyet Engels a német opportunistákhoz intézett. A frakcióban lefolyt viták bizonyítják, hogy itt éppen arról van szó, hogy a kérdést nem értették meg elég világosan és semmiképp sem arról, hogy nem akarják Marx tanítását figyelembe venni. Meg vagyunk róla győződve, hogy a következő felszólalásokban a frakció ezt a hibát kijavítja.

Szurkov elvtárs beszéde nagyjában és egészében, ismételjük, kitűnő s valamennyi szervezetnek terjesztenie kell. E beszéd tárgyalásával a frakció bebizonyította, hogy szociáldemokrata kötelességét teljes lelkiismeretességgel teljesítette. Kívánatos még, hogy a pártsajtóban gyakrabban jelenjenek meg levelek a frakción belül folytatott vitákról avégett, hogy a frakciót közelebb hozzák a párthoz, hogy a pártot megismertessék azzal a nehéz belső munkával, amelyet a frakció végez, hogy a párt és a frakció működésében az ideológiai egységet helyreállítsák.

1909 május

NÉZETELTÉRÉSEK AZ EURÓPAI MUNKÁSMOZGALOMBAN

A mai európai és amerikai munkásmozgalomban az alapvető taktikai nézeteltérések a következők: a harc két nagy irányzat ellen folyik, amelyek eltérnek a marxizmustól, a munkásmozgalomban tényleg uralkodóvá vált elmélettől. Ez a két irányzat: a revizionizmus (az opportunizmus, a reformizmus) és az anarchizmus (az anarcho-szindikalizmus, az anarcho-szocializmus). Mind a két eltérés a munkásmozgalomban uralkodó marxista elmélettől és marxista taktikától a proletár tömegmozgalomnak több mint félévszázados történelme folyamán különböző formákban és különböző árnyalatokban figyelhető meg valamennyi civilizált országban.

Már ebből az egy tényből kitűnik, hogy ezeket az eltéréseket nem lehet a véletlennel, vagy egyes személyek vagy csoportok hibáival magyarázni, sem pedig nemzeti sajátosságok vagy hagyományok stb. hatásával. Mélyebben fekvő okoknak kell lenniök, amelyek a gazdasági rendben és valamennyi kapitalista ország fejlődésének a jellegében gyökereznek és állandóan létrehozzák ezeket az eltéréseket. Anton Pannekoek hollandi marxistának tavaly megjelent „Taktikai nézeteltérések a munkásmozgalomban" c. könyvecskéje („Die taktischen Differenzen in der Arbeiterbewegung". Hamburg. Erdmann Dubber 1909) érdekes kísérlet ezen okok tudományos kikutatására. A továbbiak során megismertetjük az olvasót Pannekoek következtetéseivel, amelyeket helyeseknek kell elismernünk.

Azok közül az okok közül, melyek a taktikát illetően koronként nézeteltéréseket szülnek, egyik legmélyebben fekvő ok a munkásmozgalom növekedésének a ténye. Ha ezt a mozgalmat nem valamilyen fantasztikus ideál mértékével mérjük, hanem úgy tekintjük, mint mindennapi emberek gyakorlati

mozgalmát, akkor érthetővé válik, hogy újabb és újabb „újoncok", a dolgozó tömegek újabb rétegeinek a bevonása az elmélet és a taktika terén elkerülhetetlenül ingadozásokat, a régi hibák megismétlődését, elavult nézetekhez és elavult módszerekhez való átmeneti visszatérést stb. von maga után. Az újoncok „kiképzésére" minden ország munkásmozgalma időnként energiájának, figyelmének, idejének kisebb vagy nagyobb részét fordítja.

Továbbá. A kapitalizmus fejlődésének gyorsasága a különféle országokban és a népgazdaság különféle területein nem egyforma. A munkásosztály és ideológusai a legkönnyebben s a leggyorsabban, legteljesebben és legtökéletesebben a nagyipar legerősebb fejlődése idején sajátítják el a marxizmust. Elmaradt vagy lassan fejlődő gazdasági viszonyok mellett állandóan feltűnnek a munkásmozgalom olyan hívei, akik a marxizmusnak csak némely tételét, az új világnézetnek csupán egyes részeit vagy egyes jelszavait, követeléseit sajátítják el, anélkül, hogy képesek lennének arra, hogy végképpen szakítsanak általában a polgári világnézet és különösen a polgári demokratikus világnézet minden hagyományával.

A munkásmozgalom terén jelentkező ellentéteknek — továbbá — állandó forrása a társadalom fejlődésének dialektikus jellege, amely ellentmondásokban és ellentmondások útján halad. A kapitalizmus progresszív, mert megsemmisíti az elavult termelési módokat és kifejleszti a termelőerőket és ugyanakkor, a fejlődés bizonyos fokán, visszatartja a termelőerők fejlődését. A kapitalizmus fejleszti, szervezi, fegyelmezi a munkásokat — és egyben szorongatja, elnyomja, elkorcsosítja, nyomorba dönti őket stb. A kapitalizmus maga teremti meg sírásóját, maga teremti meg az új rend elemeit és ugyanakkor, ha nem történik „ugrás", ezek az egyes elemek mit sem változtatnak az általános helyzeten, nem döntik meg a kapitalizmus uralmát. A kapitalizmus és a munkásmozgalom eleven életének, eleven történetének ezeket az ellentmondásait a marxizmus, mint a dialektikus materializmus elmélete, fel tudja ölelni. De magától értetődik, hogy a tömegek az életből, nem pedig könyvből tanulnak és ezért egyes személyek vagy csoportok állandóan túlozzák, egyoldalú elméletté, egyoldalú taktikai rendszerré avatják a kapitalista fejlődésnek hol egyik, hol másik vonását, e fejlődésnek hol egyik, hol másik „tanulságát".

A burzsoá ideológusok, a liberálisok és a demokraták, akik nem értik a marxizmust és nem értik a modern munkásmozgalmat, tehetetlenségükben állandóan egyik szélsőségből a másikba esnek. Hol azzal magyaráznak meg mindent, hogy gonosz emberek egymás ellen „uszítják" az osztályokat, hol azzal vigasztalják magukat, hogy a munkáspárt „békés reformpárt". E polgári világnézetnek és e világnézet befolyásának közvetlen eredménye az anarcho-szindikalizmus és a reformizmus. Ezek a munkásmozgalomnak *egyik* oldalát ragadják meg, az egyoldalúságot elméletté avatják, a mozgalomnak olyan tendenciáit, olyan vonásait nyilvánítják egymással összeférhetetlennek, amelyek specifikus sajátosságai a munkásosztály tevékenysége egyik vagy másik időszakának, ilyen vagy olyan körülményének. A valódi élet, a valódi történelem azonban *felöleli* ezeket a különféle tendenciákat, miként a természetben is az élet és a fejlődés magában foglalja a lassú evolúciót is, a gyors ugrásokat, a fokozatosság megszakadását is.

A revizionisták frázisoknak tartják az „ugrásokról" és a munkásmozgalomnak az egész társadalommal szemben fennálló elvi ellentétéről szóló elmélkedéseket. A reformokban a szocializmus részleges megvalósulását látják. Az anarcho-szindikalisták visszautasítják az „aprómunkát", különösen a parlamenti szószék kihasználását. A valóságban taktikájuk a „nagy idők" kivárásában merül ki, emellett képtelenek összegyűjteni azokat az erőket, amelyek a nagy eseményeket létrehozzák. Ezek is, azok is fékezik a legfontosabbat, a leglényegesebbet: a munkások tömörítését nagy, hatalmas, jól működő, *minden* körülmények között jól működni képes szervezetekbe, amelyeket az osztályharc szelleme hat át, amelyek világosan látják a kitűzött célt és valóban marxista világnézet szerint nevelődnek.

Ehelyütt kissé eltérünk a tárgytól és félreértések elkerülése végett mellékesen megjegyezzük, hogy Pannekoek a maga fejtegetéseit *kizárólag* Nyugat-Európa, különösen Németország és Franciaország történetéből vett példákkal illusztrálja, *éppenséggel nem* tartva szem előtt Oroszországot. Ha néha úgy tűnik fel, hogy Oroszországra céloz, úgy ez csak onnan ered, hogy azok az alaptendenciák, melyek a marxista taktikától bizonyos elhajlásokat hoznak létre, nálunk is fellelhetők, annak ellenére, hogy a kultúra, az életmód, a történelmi és gazdasági viszonyok tekintetében óriási különbség van Oroszország és a Nyugat között.

Végül a munkásmozgalom résztvevői sorában ellentéteket kiváltó okok között rendkívül fontos szerepet játszik az, hogy az uralkodó osztályok általában, különösen pedig a burzsoázia váltogatják taktikájukat. Ha a burzsoázia taktikája mindíg egyforma, vagy legalábbis egyfajta lenne, akkor a munkásosztály gyorsan megtanulná, hogy arra ugyanolyan egyforma vagy egyfajta taktikával feleljen. A valóságban a burzsoázia minden országban elkerülhetetlenül a kormányzásnak kétféle rendszerét, az érdekeiért folyó harcnak és uralma védelmének két módszerét valósítja meg s ugyanakkor ez a két módszer hol felváltja egymást, hol pedig különféle összetételben egymással összefonódik. Ez először is az erőszak módszere, az a módszer, amely semmi engedményt sem tesz a munkásmozgalomnak, minden régi és elavult intézményt támogat és csökönyösen elvet minden reformot. Ez a konzervatív politika lényege, amelyik Nyugat-Európában egyre kevésbbé jelenti a földbirtokos osztályok politikáját és mindinkább az általános burzsoápolitika egyik válfajává válik. A másik módszer a „liberalizmus" módszere, a politikai jogok fejlesztése, a reformok, engedmények stb. irányában tett lépések módszere.

A burzsoázia nem az egyes egyének rossz szándéka folytán és nem véletlenül váltogatja az egyik módszert a másikkal, hanem a saját helyzetében rejlő gyökeres ellentmondásoknál fogva. Normális kapitalista társadalom képtelen arra, hogy sikeresen fejlődjék, ha nincsen szilárd képviseleti rendszere, ha a lakosság nem rendelkezik bizonyos politikai jogokkal. Ezt a lakosságot az jellemzi, hogy „kulturális" tekintetben aránylag magas igényeket támaszt. A kultúra bizonyos minimumára támasztott ezen igényt magának a kapitalista termelési rendszernek a körülményei, e rendszer magas fokon álló technikája, bonyolultsága, hajlékonysága, mozgékonysága, a világpiacon gyorsan fejlődő konkurrencia stb. váltják ki. Ezért a burzsoázia taktikájában történő ingadozások, az erőszak rendszeréről a látszatengedmények rendszerére való áttérés, valamennyi európai ország utolsó ötven esztendeje történetében előfordulnak. A különböző országok emellett bizonyos periódusok folyamán előszerettel alkalmazzák az egyik vagy a másik módszert. Anglia például a XIX. század 60-as, 70-es éveiben a „liberális" burzsoá politika klasszikus hazája volt, Németország a 70-es és 80-as években az erőszak módszerét alkalmazta stb.

Amikor Németországban ez a módszer uralkodott, akkor a munkásmozgalomban a burzsoá kormányzás ezen egyik módszerének egyoldalú visszhangjaként az anarcho-szindikalizmus, vagy amint akkor nevezték, az anarchizmus növekedése (a „fiatalok" a 90-es évek elején, Johann Most a 80-as évek elején) jelentkezett. Amikor 1890-ben bekövetkezett a fordulat az „engedmények" irányában, ez a fordulat, mint mindíg, a munkásmozgalomra nézve még sokkal veszedelmesebbnek bizonyult, mivel megszülte a burzsoá „reformerség" éppoly egyoldalú visszhangját: az opportunizmust a munkásmozgalomban. „A burzsoázia liberális politikájának pozitív, reális célja — mondja Pannekoek — a munkások becsapása, soraiknak a megbontása, az, hogy a munkások politikáját az erőtlen, mindíg erőtlen és tiszavirág-életű, állítólagos reformerség erőtlen függelékévé tegye.

A „liberális" politika segítségével, amelyik Pannekoek találó megjegyzése szerint a „ravaszabb" politikát jelenti, a burzsoázia bizonyos időre gyakran eléri célját. A munkások egy része, vezetőik egy része, az ilyen látszólagos engedményekkel olykor be hagyják magukat csapni. A revizionisták azt hirdetik, hogy az osztályharcról szóló tanítás „elavult", vagy pedig oly politikához folyamodnak, amely a gyakorlatban az osztályharcról való lemondást valósítja meg. A polgári taktika zegzugos útjai erősítik a revizionizmust a munkásmozgalomban és azon belül az ellentéteket gyakran egyenesen a szakadásig élezik ki.

Minden itt jelzett ok ellentéteket vált ki a taktika kérdésében, ellentéteket idéz elő a munkásmozgalomban a proletárok soraiban. De nincs és nem is lehet kínai fal a proletariátus és a hozzá közelálló kispolgári rétegek között, ideértve a parasztságot is. Érthető, hogy az egyes személyek, csoportok és rétegek, amelyek a kispolgárság soraiból átmennek a proletariátushoz, a proletariátus taktikájában szükségképpen ingadozásokat idéznek elő.

A különböző országok munkásmozgalmának tapasztalatai a gyakorlati konkrét kérdések alapján elősegítik a marxista taktika lényegének tisztázását, segítik a fiatalabb országokat, hogy világosabban felismerjék a marxizmustól való eltérések igazi osztályjelentőségét és sikeresebben harcoljanak az ilyen eltérések ellen.

1910 december

A MARXIZMUS TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSÉNEK NÉMELY SAJÁTOSSÁGÁRÓL

A mi tanításunk — mondotta Engels magáról és híres barátjáról — nem dogma, hanem vezérfonal a cselekvés számára. Ez a klasszikus tétel nagyszerű erővel és rendkívül kifejezően hangsúlyozza a marxizmusnak azt az oldalát, amelyet úton-útfélen figyelmen kívül hagynak. Márpedig, ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, akkor egyoldalúvá tesszük, eltorzítjuk, holt tanná tesszük a marxizmust, megfosztjuk eleven lelkétől, aláássuk legmélyebb elméleti alapját — a dialektikát, a sokoldalú és ellentmondásokkal teljes történelmi fejlődésről szóló tanítást; aláássuk a marxizmus kapcsolatát a korszak adott gyakorlati feladataival, amelyek a történelem minden új fordulatával változhatnak.

És, íme, azok között, akiket a marxizmus oroszországi sorsa érdekel, a mi időnkben különösen gyakran találkozunk olyanokkal, akik a marxizmusnak éppen ezt az oldalát tévesztik szem elől. Pedig közismert dolog, hogy Oroszország az utóbbi években olyan éles fordulatokon ment át, amelyek rendkívül gyorsan és rendkívül élesen változtatták meg a helyzetet, a társadalmi és politikai helyzetet, amely a legközelebb és legközvetlenebbül határozza meg a cselekvés feltételeit és, következésképpen, a cselekvés feladatait is. Természetesen, nem az általános és alapvető feladatokról beszélek, amelyek a történelem fordulataival nem változnak, ha nem változik meg az osztályok közötti alapvető viszony. Teljesen világos, hogy Oroszország gazdasági (és nemcsak gazdasági) fejlődésének általános iránya, valamint az orosz társadalom különböző osztályai közötti alapvető kölcsönös viszony, az utolsó, mondjuk, hat évben nem változott meg.

De a konkrét társadalmi és politikai helyzet változásával igen élesen megváltoztak ez idő alatt a legközelebbi és közvetlen cse-

lekvés feladatai — és, *következésképpen, lehetetlen volt*, hogy a marxizmusban, mint élő tanban, ne lépjenek előtérbe a marxizmus *különböző* oldalai.

Ennek a gondolatnak megvilágítása céljából vessünk egy pillantást a konkrét társadalmi és politikai helyzet változásaira az utolsó hat esztendő folyamán. Azonnal szemünkbe ötlik, hogy ez az időszak két hároméves szakaszra bomlik: az egyik körülbelül 1907 nyarán, a másik 1910 nyarán végződik. Az első szakaszt, tisztán elméleti szempontból, gyors változások jellemzik Oroszország államrendszerének alapvető vonásaiban, s emellett e változások lefolyása igen egyenetlen, az ingadozások kilengése mindkét irányban igen nagy volt. A „felépítmény" e változásainak szociális és gazdasági alapja az orosz társadalom *valamennyi* osztályának olyannyira nyilt, nyomatékos, tömeges fellépése volt a *legkülönbözőbb* terepeken (a Dumán belüli, a Dumán kívüli működés, sajtó, szervezetek, gyűlések stb.), amilyent ritkán tapasztalunk a történelem során.

A második hároméves szakaszt ellenben — ismételjük, hogy ezúttal tisztán elméleti, „szociológiai" szempont vezet bennünket — olyan lassú fejlődés jellemzi, amely szinte egyenlő a vesztegléssel. Az állam rendszerében nincsenek semmiféle, valamennyire is észlelhető változások. Az *osztályoknak* semmiféle, vagy csaknem semmiféle nyilt és sokoldalú akciói nem észlelhetők azoknak a „szintereknek" legtöbbjén, amelyeken az előbbi szakaszban ezek az akciók kibontakoztak.

A két szakasz abban hasonlít egymáshoz, hogy Oroszország fejlődése mindkét szakasz folyamán az előbbi, a kapitalista fejlődés maradt. Ennek a gazdasági fejlődésnek a számos feudális, középkori intézménnyel való ellentmondása nem küszöbölődött ki, ugyancsak megmaradt olyannak, amilyen azelőtt volt, s ezt az ellentmondást nem simította el, hanem inkább kiélezte az, hogy egyik-másik intézménybe némi részleges burzsoá tartalom szivárgott be.

A két szakasz abban különbözik egymástól, hogy az első szakasz idején a történelmi cselekvés előterében az a kérdés állt, hogyan is fog kialakulni a fentebb említett gyors és egyenetlen változások eredménye. Ezeknek a változásoknak a tartalma, Oroszország fejlődésének kapitalista jellege miatt, szükségszerűen burzsoá tartalom volt, de burzsoázia és burzsoázia között különbség van. A többé-kevésbbé mérsékelt liberalizmus álláspontján

levő közép- és nagyburzsoázia osztályhelyzeténél fogva félt a hirtelen változásoktól és arra törekedett, hogy mind az agrár rendszerben, mind a politikai „felépítményben" megőrizze a régi intézmények jelentős maradványait. A falusi kisburzsoázia, amely összefonódott a „saját keze munkájából" élő parasztsággal, szükségszerűen *másfajta* burzsoá átalakulásra törekedett, amely a mindenfajta középkori ócskaságnak sokkal kevesebb teret hagy meg. A bérmunkásoknak, amennyiben tudatosan viszonyultak a körülöttük végbemenő dolgokhoz, szükségszerűen ki kellett dolgozniok a maguk számára valamely határozott állásfoglalást e két különböző irányzat összeütközésével kapcsolatban, amely irányzatok mindegyike a burzsoá rendszer keretei között maradt ugyan, de mindegyik a burzsoá rendszer teljesen különböző formáit, fejlődésének teljesen különböző gyorsasági ütemét, progresszív hatásának egészen más átfogó képességét szabta meg.

Az elmúlt hároméves időszak ilyenformán, nem véletlenül, hanem szükségszerűen tolta előtérbe a marxizmusban azokat a kérdéseket, amelyeket taktikai kérdéseknek szokás nevezni. A legnagyobb hiba azt gondolni, hogy a viták és a véleményeltérések e kérdések körül „intellektuelek" vitái voltak, hogy a „harc az éretlen proletariátusra való befolyásért" folyt, hogy a viták „az intelligenciának a proletariátushoz való alkalmazkodását" fejezték ki, ahogy azt a vjechisták gondolják. Ellenkezőleg, éppen azért, mert az illető osztály elérte az érettség fokát, nem nézhette közömbösen, miként ütközik össze Oroszország egész burzsoá fejlődésének két különböző irányzata, s ez osztály ideológusainak feltétlenül meg kellett adniok azokat az elméleti formulázásokat, amelyek (közvetlenül vagy közvetve, egyenes vagy fordított tükröződésükben) a különböző irányzatoknak megfeleltek.

A második hároméves időszakban *nem* volt napirenden az oroszországi polgári fejlődés két irányzatának összeütközése, mert *mindkét* tendenciát bizonyos időre eltaposták, visszaszorították, elfojtották a „bölények"[40]. A középkori bölények nemcsak a színpad előterét lepték el, hanem a polgári társadalom legszélesebb rétegeiben az emberek szívét a vjechista hangulattal, csüggedéssel és lemondással töltötték meg. A felszínen nem a régi átalakításának két módszere mutatkozott, hanem az, hogy az emberek elvesztették hitüket bármilyen átalakulásban: a „megbékülés" és a „vezeklés" szelleme, társadalomellenes tanokkal való foglalkozás, a miszticizmus divata stb. mutatkozott.

És ez a meglepően hirtelen változás nem volt sem véletlen, sempedig csak egy „külső" nyomás eredménye. Az előző korszak olyan mélyen felrázta a lakosság olyan rétegeit, amelyek nemzedékeken, évszázadokon át a számukra idegen politikai kérdésektől távol állottak, hogy természetessé és elkerülhetetlenné vált, az összes értékek „átértékelése", az, hogy újra kezdtek dolgozni az alapvető problémákon, új érdeklődés támadt fel bennük az elmélet, az elemi fogalmak, az ábécé, az elülről kezdő tanulás iránt. A népmilliók, amelyeket hirtelen ébresztettek fel hosszú álmukból, melyek hirtelen a legfontosabb kérdések előtt álltak, nem maradhattak meg sokáig ezen a színvonalon, szünetet kellett tartaniok, vissza kellett térniök az elemi kérdésekhez, új előkészülésre volt szükségük, hogy az segítse őket a páratlanul gazdag tanulságok „megemésztésében" és lehetővé tegye, hogy a tömeg hasonlíthatatlanul szélesebb hullámban haladjon újra előre, most már sokkalta szilárdabban, tudatosabban, biztosabban, nagyobb kitartással.

A történelmi fejlődés dialektikája olyannak bizonyult, hogy az első szakaszban az ország életének minden területén a közvetlen átalakítások megvalósítása volt napirenden, a második szakaszban pedig a szélesebb rétegeknek fel kellett dolgozniok, el kellett sajátítaniok a tapasztalatot, a tapasztalatnak be kellett hatolnia — ha szabad így kifejezni magunkat — a talaj mélyébe, különféle osztályok elmaradt soraiba.

Éppen azért, mert a marxizmus nem holt dogma, nem valami végleges, kész, változhatatlan tanítás, hanem a cselekvés eleven vezérfonala, éppen azért okvetlenül vissza kellett tükröznie a társadalmi élet körülményeinek bámulatos éles megváltozását. A változás visszatükröződése — mélységes bomlás, ziláltság, sokféle ingadozás, egyszóval: a marxizmus rendkívül komoly *belső* válsága. Újra eljött az ideje annak, hogy ez ellen a bomlás ellen határozottan felvegyük a harcot, hogy erélyesen és kitartóan harcoljunk a marxizmus *alapjainak* megvédéséért. Azoknak az osztályoknak rendkívül széles rétegei, amelyek feladataik megformulázásánál nem kerülhetik el a marxizmust, nagyon egyoldalúan, eltorzítva sajátították el a marxizmust az előző időszakban, szajkózták az egyes „jelszavakat", a taktikai kérdésekre való egyes válaszokat, de e válasz marxista kritériumát *nem értették meg*. Az „összes értékek átértékelése" a társadalmi élet különböző területein a marxizmus legelvontabb és legáltalánosabb

filozófiai alapjainak „revíziójára" vezetett. A burzsoá filozófia befolyása, annak különböző idealista árnyalataiban, a marxisták közötti machista ragályban[41] mutatkozott. A kívülről megtanult, de meg nem értett, át nem gondolt „jelszavak" ismételgetése az üres frázis széleskörű elterjedésére vezetett, a gyakorlatban pedig egyáltalában nem marxista, hanem kispolgári áramlatokra, amilyen például a nyilt vagy szemérmes „otzovizmus"[42] vagy az otzovizmusnak mint a marxizmus „jogos árnyalatának" elismerése.

Másrészt, a vjechista szellem, a lemondás szelleme, amely a burzsoázia legszélesebb rétegeit rabul ejtette, abba az áramlatba is behatolt, amely a gyakorlatban a „mérsékeltség és akkurátusság" medrébe igyekezett szorítani a marxista elméletet és gyakorlatot. Itt már csak a frazeológia volt marxista, amely a „hierarchiáról" és a „hegemóniáról" stb. szóló liberális szellemmel át meg átitatott elmélkedéseket burkolta.

Ennek a cikknek a feladata, természetesen, nem lehet mindezeknek az elmélkedéseknek megvizsgálása. Elég ha rájuk mutatunk, hogy szemléltessük azt, amit fentebb mondottunk, annak a válságnak a mélységéről, amelyet a marxizmus átél, ennek a válságnak összefüggéséről a mostani időszak egész társadalmi és gazdasági körülményeivel. Azokat a kérdéseket, amelyeket ez a válság felvet, nem lehet egy kézlegyintéssel elintézni. Nincs ártalmasabb, elvtelenebb dolog, mint az a kísérlet, hogy frázisokkal szabaduljunk meg tőlük. Mi sem fontosabb, mint az, hogy tömörítsük az *összes* marxistákat, akik tudatában vannak a válság mélységének és annak, hogy e válság ellen harcolni kell, hogy megvédjük a marxizmus elméleti alapjait és legmélyebb tételeit, melyeket a legellentétesebb szempontból torzítanak el, kiterjesztve a burzsoá befolyást a marxizmus különböző „útitársaira".

Az elmúlt hároméves szakasz a társadalmi életben való tudatos részvételre olyan széles rétegeket emelt fel, amelyek nem ritkán csak most kezdenek annak rendje és módja szerint megismerkedni a marxizmussal. Ezért a burzsoá sajtó most sokkal több eltévelyedést okoz, mint régebben, és szélesebben terjeszti őket. Bomlás a marxizmus körében ilyen körülmények között különösen veszedelmes. Ezért: megérteni az okait annak, hogy napjainkban miért elkerülhetetlen e bomlás, és következetes harcra tömörülni ellene — a marxisták számára a szó közvetlen és szoros értelmében a korszak követelménye.

1911 január

A REFORMIZMUS AZ OROSZ SZOCIÁLDEMOKRÁCIÁBAN

A kapitalizmus óriási haladása az utóbbi évtizedekben és a munkásmozgalom gyors növekedése valamennyi civilizált országban nagy eltolódást idéztek elő a burzsoázia és a proletariátus előbbi viszonyában. A magántulajdon és a szabad verseny teljes érinthetetlensége nevében a szocializmus összes alaptételei ellen folytatott nyilt, elvi, egyenes harc helyett — Európa és Amerika burzsoáziája, ideológusai és politikusai személyében, a szociális forradalom eszméjével szemben mind gyakrabban kel az úgynevezett szociális reformok védelmére. Nem liberalizmus a szocializmussal szemben, hanem reformizmus a szocialista forradalommal szemben — ez a modern „haladó", művelt burzsoázia formulája. És mennél magasabb fejlettségi fokot ért el a kapitalizmus az illető országban, mennél tisztábban nyilatkozik meg a burzsoázia uralma, mennél nagyobb a politikai szabadság, annál tágabb tere nyílik a „legújabb" polgári jelszó alkalmazásának: reformokat a forradalom *ellen*, a pusztuló rendszer részleges foltozgatása a munkásosztály szétválasztása és gyengítése érdekében, a burzsoázia hatalmának fenntartása érdekében, e hatalom forradalmi megdöntése *ellen*.

Ez az eltolódás a szocializmus világmértékben való fejlődése szempontjából feltétlenül hatalmas lépést jelent előre. A szocializmus eleinte a létéért harcolt és vele szemben egy erejében bizakodó burzsoázia állott, amely bátran és következetesen védte a liberalizmust, mint gazdasági és politikai nézeteinek egységes rendszerét. A szocializmus megnőtt, kivívta már magának a létjogosultságot az egész civilizált világban, most már a *hatalomért* harcol és a bomladozó burzsoázia, amely látja elkerülhetetlen pusztulását, minden erejét megfeszíti, hogy felemás és képmutató engedmé-

nyek árán elodázza ezt a pusztulást és az új viszonyok között is megtartsa a hatalmat.

A reformizmus és a forradalmi szociáldemokrácia közötti harc kiéleződése a munkásmozgalmon *belül*, elkerülhetetlen eredménye a fent vázolt változásoknak, amelyek a világ minden civilizált országában a gazdasági és politikai viszonyokban végbementek. A munkásmozgalom növekedése elkerülhetetlenül bizonyos számú kispolgári elemet vonz a munkásmozgalom híveinek sorába, akik a polgári ideológia rabjai, nehezen szabadultak tőle és folyton-folyvást visszaesnek bele. A proletariátus szociális forradalma e harc nélkül még csak el sem képzelhető, anélkül, hogy a szocialista „Montagne" („Hegypárt") és a szocialista „Gironde" között ne menne végbe világos elvi elhatárolás e forradalom *előtt*, anélkül, hogy teljes szakadás ne ment volna végbe az opportunista, kispolgári és az új történelmi erőt képviselő proletár, forradalmi elemek között e forradalom *alatt*.

Lényegét tekintve Oroszországban sincs ez másképpen, csak bonyolódik, elhomályosul, módosul a kérdés, minthogy elmaradtunk Európától (sőt Ázsia haladó részétől is), és még csak a polgári forradalmak korszakát éljük. Ennélfogva az orosz reformizmus különösen makacs jellegű, olyan betegség, mely, hogy úgymondjuk, sokkal rosszindulatúbb, sokkal több kárt okoz a proletariátus ügyének és a forradalom ügyének. Nálunk a reformizmus egyidejűleg két forrásból fakad. Először: Oroszország sokkal kispolgáribb ország, mint a nyugateurópai országok. Ezért nálunk különösen gyakran kerülnek felszínre emberek, csoportok, áramlatok, amelyeket az az ellentmondásos, bizonytalan, ingadozó viszony fűz a szocializmushoz (hol „lobbanékony szerelem", hol aljas árulás), amely mindenfajta kispolgárság jellemző tulajdonsága. Másodszor: nálunk a kispolgárság tömegei a legkönnyebben, a leggyorsabban csüggednek és válnak renegát hangulatok rabjává minden egyes balsikernél, amely polgári forradalmunk *egyik* szakaszát éri, a leggyorsabban tagadják meg a teljes demokratikus forradalom feladatát, amely végképpen megtisztítja Oroszországot a középkor és jobbágyság minden maradványától.

Az első forrásra nem térünk ki részletesebben. Csak megjegyezzük, hogy talán egyetlen ország sincs a világon, ahol oly gyorsan történnek „fordulatok" a szocializmussal való rokonszenvtől az ellenforradalmi liberalizmus iránti rokonszenvhez,

mint a mi Sztrúve, Izgojev, Karaulov stb. stb. urainknál. Pedig ezek az urak — nem jelentenek kivételt, egyedülálló jelenséget, hanem szélesen elterjedt áramlatok képviselői! Széplelkek, akikből sok van a szociáldemokrácia során kívül, de nem kevés akad a szociáldemokrácián belül is, akik szeretnek prédikációt tartani a „túlzott" polémia, az „elhatárolási szenvedély" stb. ellen és a legkevésbbé sem értik meg, hogy milyen történelmi körülmények hozzák létre Oroszországban a „túlzott" „szenvedélyt" a szocializmustól a liberalizmushoz való ugrás iránt.

Térjünk át a reformizmus második forrására Oroszországban. A polgári forradalom nálunk nem fejeződött be. Az önkényuralom *igyekszik* új módon megoldani azokat a feladatokat, amelyeket a gazdasági fejlődés egész objektív menete reárótt és rákényszerített, *de nem tudja őket megoldani*. Sem az az új lépés, hogy a régi cárizmust megújított polgári monarchiává alakítsák át, sem a nemességnek és a burzsoázia felső rétegeinek nemzeti méretekben való szervezkedése (III. Duma), sem a zemszkij elöljárók[43] által végrehajtott polgári agrárpolitika — a cárizmusnak mindezen „végső" rendszabályai, mindezen „utolsó" erőfeszítései a számára megmaradt *utolsó* porondon, a polgári fejlődéshez való alkalmazkodás porondján — mindezek elégteleneknek bizonyulnak. Igy se sikerül a dolog! Az *ilyen* módon „megújított" Oroszország nemcsak a japánokat nem tudja utólérni, hanem alighanem még Kínától is kezd elmaradni. A meg nem oldott polgári demokratikus feladatok talaján elkerülhetetlen marad a forradalmi válság. Újból érlelődik, újból közeledünk feléje, új módon közeledünk, nem *úgy*, mint azelőtt, nem abban az ütemben, nem kizárólag a régi formákban, de kétségtelenül közeledünk.

Az ilyen helyzetből a legteljesebb, megmásíthatatlan határozottsággal adódnak a proletariátus feladatai. A proletáriátusnak, mint a modern társadalom egyetlen végig forradalmi osztályának az a hivatása, hogy vezető, hegemón legyen az egész nép harcában a teljes demokratikus forradalomért, az *összes* dolgozók és kizsákmányoltak harcában az elnyomók és kizsákmányolók ellen. A proletariátus csak annyiban forradalmi, amennyiben megérti és érvényre juttatja a hegemóniának ezt az eszméjét. A proletár, aki e feladatának tudatában van, olyan, mint a rabszolga, aki fellázadt a rabszolgaság ellen. A proletár, aki nem értette meg osztálya hegemóniájának eszméjét vagy aki meg-

tagadja ezt az eszmét, olyan mint a rabszolga, aki nem érti rabszolga-helyzetét; a legjobb esetben olyan rabszolga, aki rabszolga-helyzetének javításáért küzd, *nem pedig* a rabszolgaság megdöntéséért.

Érthető ebből, hogy reformizmusunk egyik ifjú vezérének, a „Nasa Zarjá"-beli Levickij úrnak híres formulája, amelyben kinyilatkoztatta, hogy az orosz szociáldemokráciának „*nem* hegemóniának, *hanem* osztálypártnak" kell lennie, a legkövetkezetesebb reformizmus formulája. Sőt! Ez — a teljes renegátság formulája. Az ilyen kijelentés: „*nem* hegemónia, *hanem* osztálypárt" azt jelenti, hogy a burzsoázia oldalára, a liberálisok oldalára térünk át, aki korszakunk rabszolgájának, a bérmunkásnak azt mondja: harcolj azért, hogy mint rabszolgának megjavuljon a helyzeted, de ártalmas utópiának tekintsd a gondolatot, hogy megdöntsed a rabszolgaságot! Hasonlítsuk össze Bernstein híres formuláját: „a mozgalom — minden, a végcél — semmi" Levickij formulájával és meglátjuk, hogy mindkettő — egy és ugyanazon gondolatnak változata. Mindkettő *csak* reformokat ismer el és tagadja a forradalmat. Bernstein formulája tágabb, mert a szocialista forradalmat tartja szem előtt (a szociáldemokráciának, mint a polgári társadalomban működő pártnak végcélját). Levickij formulája szűkebb, mert megtagadván általában a forradalmat, különösképpen megtagadni szándékozik azt, ami a liberálisok előtt az 1905—1907-es években a leggyűlöletesebb volt, nevezetesen azt, hogy a teljes demokratikus forradalomért való harcban a proletariátus *kiragadta* a liberálisok kezéből a néptömegek (és különösen a parasztság) vezetését.

Annak hirdetése a munkások előtt, hogy „*nem* hegemóniára, *hanem* osztálypártra" van szükségünk, nem más, mint a proletariátus ügyének elárulása a liberálisok javára, nem más, mint annak a hirdetése, hogy a *szociáldemokrata* munkáspolitikát *liberális* munkáspolitikával helyettesítsük.

De a hegemónia eszméjének megtagadása a reformizmus legdurvább válfaja az orosz szociáldemokráciában és ezért nem minden likvidátor[44] szánja rá magát, hogy gondolatait ilyen határozott formában egyenesen kimondja. Sőt, némelyikük (mint például Martov úr), gúnyt űz az igazságból és igyekszik letagadni az összefüggést a hegemóniáról való lemondás és a likvidátorság között.

„Finomabb" kísérlet a reformista nézetek „megindokolá-

sára" a következő okoskodás: Oroszországban a polgári forradalom befejeződött; 1905 után második polgári forradalom, a demokratikus átalakulásért folyó második, az egész nemzetet átfogó harc, nem lehetséges; Oroszország ezért *nem* forradalmi, hanem „alkotmányos" válság előtt áll és a munkásosztálynak csak az a feladata, hogy ez „alkotmányos válság" talaján gondoskodjék jogainak és érdekeinek védelméről. Így okoskodik a likvidátor J. Lárin a „Djelo Zsiznji" hasábjain (azelőtt pedig a „Vozrozsdjénjijé"-ben).

„1905 októbere nincsen soron" — írja Lárin úr. „Ha megszüntetnék a Dumát, még gyorsabban visszaállítanánk azt, mint a forradalom utáni Ausztria, amely 1851-ben eltörölte az alkotmányt, hogy 9 év mulva, 1860-ban újra elismerje, minden forradalom nélkül" (ezt jegyezzük meg!) „egyszerűen az uralkodó osztályok legbefolyásosabb részének érdekében, mely kapitalista módra építette át gazdaságát." „Abban a stádiumban, amelyben most élünk, lehetetlen egy olyan, *az egész nemzetet átfogó* forradalmi mozgalom, mint 1905-ben."

Lárin úrnak mindeme okoskodásai csak terjedelmes megismétlése Dán úr szavainak, amelyeket az OSzDMP 1908. évi decemberi konferenciáján mondott. A határozat ellen, amely szerint: „a gazdasági és politikai élet alapvető tényezői, melyek az 1905-ös forradalmat kiváltották, *még mindig működésben vannak*", hogy igenis *forradalmi* válság érik újra, nem pedig „alkotmányos" — e határozat ellen a likvidátorok „Gólosz"-ának szerkesztője így kiáltott fel: „ők" (t. i. az OSzDMP) „arrafelé törekednek, ahol egyszer vereséget szenvedtek."

Újra forradalom felé „törekedni", megváltozott körülmények között is fáradhatatlanul hirdetni a forradalmat, előkészíteni a munkásosztály erejét a forradalomra — ez az OSzDMP főbűne, ez a forradalmi proletariátus vétke a reformisták szempontjából. Nincs értelme „arrafelé törekedni, ahol egyszer vereséget szenvedtünk" — ez a renegátok és a minden vereség után csüggedő emberek bölcsesége.

De Oroszországnál régibb és „tapasztaltabb" országokban a forradalmi proletariátus kétszer, háromszor és négyszer is tudott „arrafelé törekedni, ahol egyszer vereséget szenvedett", tudott (mint Franciaországban) 1789-től 1871-ig *négyízben* forradalmat csinálni, újra és újra harcra kelni a legsúlyosabb vereségek után és kivívni magának a köztársaságot, ahol szemtől-szemben áll

utolsó ellenségével — a haladó burzsoáziával — a köztársaságot, az egyedül lehetséges államformát, amely megfelel a szocializmus győzelméért folyó végleges harc feltételeinek.

Ez a különbség a szocialisták és a liberálisok, azaz a burzsoázia hívei között. A szocialisták azt tanítják, hogy a forradalom elkerülhetetlen és hogy a proletariátusnak ki kell használnia a társadalmi életben felmerülő *minden* ellentétet, ellenségeinek vagy a közbülső rétegeknek minden gyengeségét, hogy előkészítsen egy új forradalmi harcot, hogy a népesség magasabb fejlettsége mellett, tágasabb küzdőtéren megismételje a forradalmat. A burzsoázia és a liberálisok azt tanítják, hogy a munkásoknak nincsen szükségük forradalomra, hogy a forradalmak ártanak a munkásoknak, akiknek nem szabad a forradalom felé „törekedniök", hanem jó gyerekek módjára szerényen kell munkálkodniok a reformokon.

Éppen ezért hivatkoznak a reformisták — a polgári eszmék rabjai — *állandóan éppen* a hatvanas évek Ausztriájának (valamint Poroszországnak) példájára, hogy elvonják az orosz munkásokat a szocializmustól. Miért vannak úgy elragadtatva ezektől a példáktól? J. Lárin kifecsegte a titkot: azért, mert ezekben az országokban az 1848-as „sikertelen" forradalom után az ország polgári átalakulása *„minden forradalom nélkül"* ment végbe.

Itt van a kutya eltemetve! Ez az, ami örömmel tölti el a szíveket. Tehát polgári átalakulás lehetséges forradalom *nélkül!!* Ha pedig így van, akkor minek gyötörjük magunkat mi, oroszok, a forradalomról való gondolatokkal? miért ne engedjük mi is át a földbirtokosoknak és gyárosoknak, hogy „minden forradalom nélkül valósítsák meg a polgári átalakulást Oroszországban?!"

Poroszországban és Ausztriában a proletariátus gyengesége volt az oka annak, hogy nem tudta megakadályozni az agráriusokat és a burzsoáziát abban, hogy a munkások érdekei *ellenére*, a munkásoknak *legkevésbbé előnyös* formában valósítsák meg az átalakulást, olyképpen, hogy megmaradtak a monarchia is, a nemesség kiváltságai is, jogtalanság is a falvakban és még rengeteg más középkori maradvány.

Az orosz reformisták — azok után, hogy proletariátusunk 1905-ben oly erőt fejtett ki, amilyet Nyugat egyetlen polgári forradalma sem látott még — más országok munkásosztályá-

nak 40 és 50 év előtti gyengeségéről vesznek példát, hogy *saját* renegátságukat igazolják, hogy „megindokolják" *saját* renegát szólamaikat!

A hatvanas évek Ausztriájára és Poroszországára való hivatkozás, amit úgy kedvelnek a mi reformistáink, a legjobb példa, amely bizonyítja okoskodásuk elméleti tarthatatlanságát és a gyakorlati politikában átpártolásukat a burzsoázia oldalára.

Valóban: ha Ausztria visszaállította az 1848-as forradalom veresége után eltörölt alkotmányt, ha Poroszországban a hatvanas években a „válság korszaka" állt be, akkor ez mit bizonyít? Mindenekelőtt azt, hogy ezekben az országokban a polgári átalakulás nem fejeződött be. Azt állítani, hogy Oroszországban a hatalom *máris* polgári hatalommá vált (ahogy ezt Lárin mondja), hogy nálunk most beszélni sem lehet a hatalom feudális jellegéről (lásd ugyancsak Lárinnál) — és ugyanakkor Ausztriára és Poroszországra hivatkozni, azt jelenti, hogy saját magukat hazudtolják meg! Általában szólva, nevetséges lenne tagadni, hogy Oroszország polgári átalakulása nem fejeződött be: a polgári kadet és októbrista pártok politikája is a napnál világosabban bizonyítja ezt és Lárin maga is (ahogy ezt a továbbiakban látni fogjuk) feladja álláspontját. Nem kétséges, hogy a monarchia tesz még lépést azon az úton, hogy alkalmazkodjon a polgári fejlődéshez, miként már mondottuk és amit a párt határozata (1908 decemberében) elismert — de még kevésbbé kétséges, hogy *még* ez az alkalmazkodás sem, *még* a burzsoá reakció és a III. Duma és az 1906. XI. 9-i (1910. VI. 14-i) agrártörvény *sem* oldja meg Oroszország polgári átalakulásának feladatait.

Menjünk tovább. Miért *voltak* az Ausztriában és Poroszországban a hatvanas években lejátszódott „válságok" „alkotmányos" válságok, nem pedig forradalmi válságok? Azért, mert a különös körülmények egész sora megkönnyítette a monarchia nehéz helyzetét (Németországban a „felülről való forradalom", Németország „vérrel és vassal" való egyesítése) — azért, mert a nevezett országok proletariátusa akkor még igenigen gyenge és fejletlen volt, a liberális burzsoázia pedig ugyanolyan aljas gyávasággal és árulással tüntette ki magát, mint az orosz kadetok.

Annak illusztrálására, hogy miként értékelték a dolgok ilyen állását maguk a német szociáldemokraták, akik ezt a

korszakot átélték, idézzük Bebelnek, aki tavaly adta ki „Emlékiratai"-nak első részét, néhány erre vonatkozó kijelentését. 1862-ről, a poroszországi „alkotmányos" válság évéről Bismarck — mint utólag kiderült — elbeszélte, hogy a király akkor igen nyomott kedélyállapotban volt és siránkozott neki, Bismarcknak, hogy mindkettőjükre akasztófa vár. Bismarck szemére hányta gyávaságát és meggyőzte arról, hogy nem kell félni a harctól.

„Ezek az események mutatják — mondja Bebel ez alkalommal —, mit tudtak volna elérni a liberálisok, ha ki tudták volna használni a helyzetet. De ők már féltek a mögöttük álló munkásoktól. Bismarck szavai: «ha a végsőkig szorítanak, akkor rájuk szabadítom az Acheront»" (azaz, az alsó rétegek, a tömegek népmozgalmát) „mérhetetlen félelemmel töltötték el a liberálisokat."

A német szociáldemokraták vezére fél évszázaddal az „alkotmányos" válság után, amely „minden forradalom nélkül" befejezte országának burzsoá-junker monarchiává való átalakítását, rámutat az akkori helyzet *forradalmiságára*, amit a munkásoktól való félelmükben a liberálisok nem használtak ki. Az orosz reformisták vezérei a következőket mondják az orosz munkásoknak: ha a német burzsoázia olyan aljas volt, hogy megijedt a megijedt királytól, akkor miért ne próbálnánk meg mi *is* megismételni a német burzsoázia e gyönyörű taktikáját? Bebel a burzsoáziát vádolja, annak a népmozgalomtól való kizsákmányolói félelmét, hogy nem „használta ki" az „alkotmányos" válságot a forradalom céljaira. Lárin és társai azzal vádolják az orosz munkásokat, hogy hegemóniára törekedtek (vagyis arra, hogy a tömegeket a liberálisok ellenére bevonják a forradalomba) és azt tanácsolják a munkásoknak, hogy „Oroszország küszöbön álló alkotmányos megújhodásakor" „*ne* forradalom céljából" szervezkedjenek, *hanem* „érdekeik védelmére". A rothadt német liberalizmus rothadt nézeteit a likvidátorok mint „szociáldemokrata" nézetet tálalják fel az orosz munkásoknak! Hát hogy is ne neveznénk az ilyen szociáldemokratákat sztolypini szociáldemokratáknak?

Bebel a hatvanas évek Poroszországának „alkotmányos" válságát értékelve nemcsak arra mutat rá, hogy a burzsoázia a munkásoktól való félelmében félt a monarchia elleni harctól. Bebel rámutat arra is, hogy mi ment akkor végbe a munkások

soraiban. „A politikai helyzet tűrhetetlensége — írja — amely a munkások előtt mind világosabbá vált, természetesen visszahatott a munkások hangulatára. Mindenki változást követelt. De miután nem voltak teljesen öntudatos vezető elemek, akik világosan látták a célt, melyre törekedni kellett és akik a munkások bizalmát élvezték, miután nem volt erős szervezet, mely tömörítette volna az erőket, a hangulat hiába elfecsérlődött (verpuffte). Még soha ily lényegében kitűnő (im Kern vortreffliche) mozgalom nem végződött eredménytelenebbül. A gyűléstermek zsúfolva voltak és az volt a nap hőse, aki a legélesebben beszélt. Ez a hangulat főképpen a leipzigi munkás önképző-egyesületben volt uralkodó." 1866 május 8-án Leipzigben egy ötezer főből álló gyűlésen egyhangúlag fogadták el Liebknecht és Bebel határozati javaslatát, amely az általános, közvetlen, egyenlő, titkos szavazás alapján parlament összehívását követelte, amely parlamentet az általánosan felfegyverzett nép támogatna. A határozat kifejezte, „hogy elvárja, hogy a német nép csakis olyan egyéneket fog megválasztani, akik elvetnek minden öröklésen alapuló központi hatalmat." Liebknecht és Bebel határozati javaslata tehát teljesen határozott köztársasági és forradalmi jellegű volt.

Tehát a *német szociáldemokraták vezére* az „alkotmányos" válság idején a tömeggyűléseken köztársasági és forradalmi jellegű határozatokat fogadtat el. Fél évszázad multán, ifjúságára emlékezve, a rég elmúlt napokról mesélve az új nemzedéknek, Bebel a legerősebben ama sajnálkozásának ad kifejezést, hogy nem volt elég öntudatos és a forradalmi feladatokat megértő vezető elem, (azaz nem volt *forradalmi szociáldemokrata párt, mely megérti a hegemónia feladatait)*, hogy nem volt erős szervezet, hogy „hiába fecsérlődött el" a forradalmi hangulat. Az orosz reformisták vezérei pedig egy fajankó mélyértelműségével a hatvanas évek Ausztriájára és Poroszországára hivatkoznak, mint bizonyítékra, hogy lám, ellehetünk „mindenféle forradalom nélkül is"! És ezek a szánalmas nyárspolgári lelkek, akik befolyásoltatják magukat az ellenforradalmi láztól, akik a liberalizmus eszmei rabjai, ezek merészelik még gyalázni az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt nevét!

A reformisták között, akik szakítottak a szocializmussal, akadnak persze olyanok is, akik Lárin őszinte opportunizmusát azzal helyettesítik, hogy diplomatikusan megkerülik a mun-

kásmozgalom legfontosabb elvi kérdéseit. Az ilyen emberek összezavarják a dolog lényegét, sárba, mocsokba fullasztják az ideológiai vitákat, mint például Martov úr, aki a legális sajtóban (azaz abban a sajtóban, melyet Sztolypin véd az OSzDMP tagjainak közvetlen fellépésétől) azt próbálta bizonyítgatni, hogy Lárin és „az igazhitű bolsevikok az 1908. évi határozatokban" *azonos* „sémát" adnak. Ez — egyszerűen a szennyiratok szerzőjéhez méltó, elferdítése az igazságnak. Ugyanez a Martov, Lárinnal folytatott állítólagos vitája során kijelentette a sajtóban, hogy „ő persze nem gyanúsítja Lárint reformista tendenciákkal." Martov a *tisztára* reformista nézeteket fejtegető Lárint *nem gyanusítja* reformizmussal!! — íme, a reformizmus diplomata cselfogásainak mintaképe.* Ugyanaz a Martov, akit egyes naiv emberek „baloldalibb", igazabb forradalmárnak tartanak, mint Lárint, a következőképpen foglalta össze Lárinnal való „nézeteltéréseit" :

> „Összegezem az elmondottakat. Annak elméleti megokolására és politikai igazolására, amit most a marxizmushoz hű maradt mensevikek tesznek, teljesen elégséges az a tény, hogy a mai rendszer nem más, mint az abszolutizmus és az alkotmányosság belsőleg ellentmondó kombinációja és hogy az orosz munkásosztály megérett arra, hogy a nyugati fejlett országok munkásaihoz hasonlóan, ezeknek az ellentmondásoknak Achilleszsarkánál fogva ragadja meg ezt a rendszert."

Akárhogy csűrte-csavarta Martov, az első kísérlet, hogy összefoglalja nézeteit, arra vezetett, hogy minden csűrés-csavarása önmagától összeomlott. Az általunk idézett szavak a szocializmusnak teljes megtagadását és liberalizmussal való helyettesítését jelentik. „Teljesen elégségesnek" jelenti ki Martov azt, ami *csak* a liberálisok számára, *csak* a burzsoázia számára elégséges. Az a proletár, aki „teljesen elégségesnek" tartja annak elismerését, hogy az abszolutizmus és az alkotmányosság kombinációja ellentmondó, az a proletár a *liberális munkáspolitika* álláspontján áll. Az *nem* szocialista, az *nem* értette meg *osztályának* feladatait, melyek abban állanak, hogy az abszolutizmus

---

* V. ö. egy párthű mensevik[45] Dnjevnjickij, Lárin reformizmusáról és Martov csűrés-csavarásáról közölt helyes megjegyzéseivel a „Diszkusszionnyj Lisztok" (melléklet pártunk központi lapjához) 3. számában.

ellen, bármily formában jelenik meg, harcba kell vinni a néptömegeket, a dolgozók és a kizsákmányoltak tömegeit, hogy a burzsoázia ingadozásai vagy gáncsvetése ellenére *önállóan* beavatkozzanak az ország történelmi sorsába. Az önálló történelmi cselekvés pedig, amely a burzsoázia hegemóniája alól felszabaduló tömegek részéről megnyilvánult, „az alkotmányos" válságot *forradalommá* változtatja. A burzsoázia (különösen 1905 után) fél a forradalomtól és gyűlöli azt, a proletariátus arra neveli a néptömegeket, legyenek hűek a forradalom eszméjéhez, megmagyarázza a forradalom feladatait, új, meg új forradalmi összecsapásokra készíti elő a tömegeket. Elérkezik-e forradalom, mikor és milyen körülmények között érkezik el, az nem egyik vagy másik osztály akaratától függ, a tömegek között végzett forradalmi munka azonban sohasem vész el nyom nélkül. Csak az ilyen munka jelent oly tevékenységet, mely a tömegeket a szocializmus győzelmére készíti elő. A szocializmusnak ezeket az egyszerű, elemi igazságait felejtik el a Lárin és Martov urak.

Közülük az első, aki az orosz likvidátor csoport nézeteit fejezi ki, amely csoport teljesen szakított az OSzDMP-tal, nem resteli reformizmusát egyenesen, végig kifejteni. Idézzük szavait a „Djeló Zsiznji"-ből (1911. 2. sz.), melyek érdemesek arra, hogy emlékezetébe vésse mindenki, aki nagyrabecsüli a szociáldemokrácia elveit:

„A fejvesztettségnek és határozatlanságnak állapotát, amikor az emberek egyszerűen nem tudják, hogy mit várhatnak a holnapi naptól, milyen feladatokat tűzzenek maguk elé — ezt jelenti a határozatlanul várakozó hangulat, ködös reményeket, hogy talán megismétlődik a forradalom, avagy: «majd meglátjuk». Legközelebbi feladatunk nem az, hogy cél nélkül várjuk a kedvező szelet, hanem, hogy széles köröket áthassunk azzal az iránytadó eszmével, hogy az orosz élet új történelmi szakaszának beállásával a munkásosztálynak nem a «forradalom érdekében» kell szervezkednie, nem «a forradalomra való várakozásban» kell eltöltenie az időt, hanem egyszerűen csak" ... (jegyezzük meg ezt az *egyszerűen csak*-ot ...) „arra, hogy szilárdan és tervszerűen *védelmezze* különleges érdekeit az élet minden terén: hogy e sokoldalú és bonyolult tevékenység révén *összegyűjtse* és kiképezze erőit; hogy ilymódon *neveljen* és általában szocialista öntudatot halmozzon fel, hogy *tudjon* orientálódni (tájékozódni) — és megállja a helyét! — az orosz társadalmi osz-

tályok bonyolult kölcsönös viszonyai közepette, különösen Oroszországnak a feudális reakció gazdaságilag elkerülhetetlen kimúlása után beálló alkotmányos megújhodásában."

Ez aztán — utolsó ecsetvonásig hű képe a tökéletes, nyilt és önelégült reformistának. Háború a forradalom eszméje ellen, a forradalomba vetett „remény" ellen (a reformista *ködösnek* látja e „reményeket", mert nem tudja felfogni a mai gazdasági és politikai ellentmondások mély értelmét), háború minden tevékenység ellen, mely arra irányul, hogy az erőket szervezze és az emberek tudatát előkészítse a forradalomra, háború a legális sajtóban, melyet Sztolypin a forradalmi szociáldemokraták közvetlen fellépésével szemben védelemben részesít, háború a legalista csoport nevében, amely teljesen szakított az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárttal — íme, ez a programja és taktikája a Potrjészov, Levickij, Lárin urak és társaik által megalapított Sztolypin-féle munkáspártnak[46]. Ezeknek az embereknek valódi programját, valódi taktikáját a fent közölt idézet pontosan kifejezi — ellentétben képmutató hivatalos bizonykodásaikkal, miszerint ők „*szintén* szociáldemokraták," ők „szintén" a „meg nem alkuvó Internacionáléhoz" tartoznak. Ezek a bizonykodások — külszínes szavak. Ez a program — amely a szocializmust teljesen liberális munkáspolitikával helyettesíti — az ő tettük, valóságos társadalmi lényegük.

S vessünk csak egy pillantást arra, milyen nevetséges ellentmondásokba keverednek a reformisták. Ha Oroszországban (mint Lárin mondja), a polgári forradalom befejeződött, akkor a szocialista forradalom kerül napirendre. Ez magától értetődik, ez nyilvánvaló mindenki számára, aki nem azért nevezi magát szocialistának, hogy e népszerű elnevezéssel a munkásokat félrevezesse. *Akkor pedig éppen* „a (szocialista) forradalom céljából", éppen „a forradalmat várva", éppen a *szocialista* forradalom „reményében" (nem ködös, hanem a tudomány pontos és egyre szaporodó adatain alapuló *meggyőződés* „reményében") kell szervezkednünk.

De éppen az a bökkenő, hogy a reformista számára a befejezett polgári forradalomról szóló fecsegés (mint Martov fecsegése az Achillesz-sarokról stb.) csak szólepel, amelybe *minden forradalomról való lemondását* burkolja. A polgári-demokratikus forradalomról azzal az ürüggyel mond le, hogy az már befejeződött — vagy pedig azzal, hogy „teljesen elégséges", ha elismer-

jük az ellentmondást az abszolutizmus és a konstitucionalizmus között — a szocialista forradalomról pedig azzal az ürüggyel mond le, hogy „egyelőre" „egyszerűen csak" szervezkednünk kell, hogy résztvehessünk „Oroszország küszöbön álló alkotmányos megújhodásában"!

De ha ön, tisztelt, szocialista tollakkal ékeskedő kadet, elkerülhetetlennek ismeri el Oroszország „küszöbön álló alkotmányos megújhodását", akkor saját magát veri fejbe, hisz ezzel elismeri, hogy a polgári demokratikus forradalom nálunk még *befejezetlen*. Ön elárulja polgári természetét, amikor a „feudális reakció" elkerülhetetlen „*önkimerülését*" hangoztatja és megvetéssel sujtja a proletár eszmét, amely nemcsak a feudális *reakció*, de a feudalizmus *minden* maradványának *népi* forradalmi mozgalom útján való *megsemmisítését* hirdeti.

A Sztolypin-féle munkáspárt hőseinek liberális prédikációi ellenére, az orosz proletariátus mindig és hajthatatlanul a demokratikus forradalom és a szocialista forradalom iránti hűség szellemével fogja áthatni *egész* terhes, nehéz, mindennapi, aprólékos, láthatatlan munkáját, amelyre az ellenforradalom korszaka ítélte, szervezkedni fog és erőt gyűjt a forradalomhoz, kíméletlenül vissza fogja utasítani az árulókat és renegátokat és ebben nem „ködös reménység" fogja vezérelni, hanem a tudományosan megalapozott meggyőződés, hogy a forradalom meg fog ismétlődni.

1911 szeptember

8. AZ UTÓPISTA KARL MARX ÉS A PRAKTIKUS ROSA LUXEMBURG

Rosa Luxemburg[47], miután utópiának nyilvánítja Lengyelország függetlenségét és szinte émelyítően gyakran ismétli ezt, gúnyosan felkiált: miért ne követelnők Irország függetlenségét?

A „praktikus" Rosa Luxemburg előtt nyilván ismeretlen Marx álláspontja Irország függetlenségének kérdésében. Itt érdemes megállni azért, hogy bemutassuk a nemzeti függetlenség *konkrét* követelésének elemzését igazán marxista, nem pedig opportunista szempontból.

Marxnak megvolt az a szokása, hogy szocialista ismerőseinek — miként mondani szokta — „rátapintott a fogára", hogy így kipróbálja öntudatosságukat és meggyőződésüket. Marx, miután Lopátinnal megismerkedett, 1870 július 5-én Engelshez írt levelében szerfelett hízelgő véleményt mond a fiatal orosz szocialistáról, de ugyanakkor hozzáteszi:

...„Gyenge pontja: *Lengyelország*. E pontban Lopátin tökéletesen úgy beszél, mint egy angol — mondjuk egy régivágású angol chartista — Irországról."

Az elnyomó nemzethez tartozó szocialistát Marx afelől kérdezi ki, hogy mi az álláspontja az elnyomott nemzettel szemben és rögtön felfedi az uralkodó nemzetbeli (angol és orosz) szocialisták *közös* fogyatékosságát: nem értik az elnyomott nemzetekkel szemben való szocialista kötelességeiket, a „nagyhatalmi" burzsoáziától átvett előítéleteken kérődznek.

Mielőtt áttérnénk Marxnak Irországra vonatkozó pozitív nyilatkozataira, meg kell jegyeznünk, hogy a nemzeti kérdéssel szemben Marx és Engels szigorúan kritikus álláspontot foglaltak el és számbavették annak feltételes történelmi jelentőségét. Igy Engels 1851 május 23-án azt írta Marxnak, hogy a történe-

lem tanulmányozása során pesszimista következtetésekre jutott Lengyelországot illetően, hogy Lengyelország jelentősége ideiglenes, csak az oroszországi agrárforradalomig tart. A lengyelek szerepe a történelemben: — „merész ostobaságok." „Egyetlen olyan mozzanatra sem akadunk, amelyben Lengyelország, akárcsak Oroszországgal szemben is, sikerrel képviselte a haladást, vagy valami olyat csinált, aminek történelmi jelentősége van." Oroszországban a civilizációnak, a műveltségnek, az iparnak, a burzsoáziának több eleme van meg, mint a „lovagi módra naplopó nemesi Lengyelországban". „Mit jelent Varsó és Krakkó Pétervárhoz, Moszkvához, Odesszához stb. stb. képest!" Engels nem hisz a lengyel slachcicok felkelésének sikerében.

De mindezek a gondolatok, amelyekben annyi a zseniális éleslátás, egyáltalán nem gátolták Engelst és Marxot abban, hogy 12 év múltán, mikor Oroszország még mindig aludt, Lengyelország viszont forrongott, a legmélyebb és legforróbb rokonszenvvel ne viseltessenek a lengyel mozgalom iránt.

1864-ben, a Nemzetközi Munkásszövetség Üzeneté-nek megírásakor, Marx (1864 november 4-én) azt írja Engelsnek, hogy küzdeni kell Mazzini nacionalizmusa ellen. „Amikor az Üzenetben a nemzetközi politikáról van szó, országokról beszélek, nem pedig nemzetiségekről és Oroszországot vádolom, nem pedig a kevésbbé fontos államokat" — írja Marx. Marx számára nem kétséges, hogy a „munkáskérdéshez" viszonyítva, a nemzeti kérdés alárendelt jelentőségű. Ám a nemzeti mozgalmak semmibevételétől Marx elmélete oly távol van, mint ég a földtől.

Elérkezett az 1866-os esztendő. Marx a párizsi „Proudhonklikkről" ír Engelsnek, amely „badarságnak jelenti ki a nemzetiségeket, és Bismarckot, Garibaldit stb. támadja. Ez az eljárás, mint vita a sovinizmus ellen, hasznos és megmagyarázható. De amikor a Proudhon-hívők (itteni jóbarátaim, Lafargue és Longuet szintén közéjük tartoznak) azt gondolják, hogy egész Európa csendesen üljön a fenekén és ül majd addig, míg az urak Franciaországban meg nem szüntetik a nyomort és a tudatlanságot ... akkor nevetségesek" (1866 június 7-i levél).

„Tegnap — írja Marx 1866 június 20-án — az Internacionále Tanácsában vita folyt a mostani háborúról ... Mint várható volt, a vita a «nemzetiségi kérdésről» általában és arról az álláspontról folyt, melyet nekünk kell elfoglalnunk ... Egyébként az «ifjú Franciaország» képviselői *(nem munkások)* azzal álltak

elő, hogy az összes nemzetiségek és maguk a nemzetek is «des préjugés surannés» — (elavult előítéletek). Proudhonizált stirnerizmus . . . Az egész világnak várnia kell, amíg a franciák megérnek arra, hogy szociális forradalmat csináljanak . . . Az angolok nagyon nevettek, amikor beszédemet azzal kezdtem, hogy Lafargue barátunk és a többiek, akik a nemzetiségeket eltörölték, «*franciául*», vagyis olyan nyelven fordulnak hozzánk, amelyet a hallgatóság kilenctizedrésze nem ért meg. Továbbá célzást tettem arra, hogy Lafargue anélkül, hogy ennek tudatában volna, a nemzetiségek negációján, úgylátszik, azt érti, hogy a francia mintanemzet majd elnyeli őket."

Marxnak mindezekből a bíráló megjegyzéseiből világos a következtetés: a munkásosztály legkevésbbé csinálhat magának fétist a nemzeti kérdésből, mert a kapitalizmus fejlődése nem okvetlenül az *összes* nemzeteket kelti önálló életre. De ha nemzeti tömegmozgalmak már létrejöttek, akkor elhesegetni magunktól őket, megtagadni a támogatást attól, ami bennük progresszív, annyit jelent, hogy valójában behódoltunk a *nacionalista* előítéleteknek, nevezetesen: „saját" nemzetünket ismerjük el „mintanemzetnek" (vagy tesszük hozzá magunktól, olyan nemzetnek, amelynek kizárólagos előjoga van arra, hogy államot építsen).*

De térjünk vissza Irország kérdésére.

Marx álláspontja e kérdésben a legvilágosabban a következő levélrészletekben jut kifejezésre:

„Mindenképpen azon voltam, hogy provokáljam az angol munkásoknak ezt a tüntetését a fenianizmus[48] mellett . . . Azelőtt lehetetlennek tartottam Irország különválását Angliától. Most kikerülhetetlennek tartom, még ha az elszakadás után föderációra is kerülne a sor." Így írt Marx 1867 november 2-i levelében Engelsnek.

Ugyanazon év november 30-án írt levelében hozzáteszi:

. . . „Mit tanácsoljunk *mi* az *angol* munkásoknak? Véleményem szerint programjukba kell foglalniok az Unió Repealjét" (az Irország és Anglia közti szövetség felbontását, vagyis Irország különválását Angliától) — „(szóval a *1783-as viccet*, csak-

* V. ö. ezzel még Marxnak 1867 június 3-án Engelshez írt levelét: „. . . Igazi örömmel értesültem a «Times» párizsi tudósításából a párizsiak lengyelbarát felkiáltásairól Sándor cár ellen . . . Proudhon úr és kisded doktrinér klikkje — nem a francia nép."

hogy demokratizálva és a viszonyokhoz alkalmazva). Ez az ír emancipáció egyetlen *legális* és épp ezért egyetlen lehetséges formája, amit egy *angol* párt programjába fel lehet venni. A tapasztalatnak kell később megmutatnia, hogy a puszta perszonális unió fennállhat-e tartósan a két ország között . . .

. . .Ami az íreknek kell, ez:

1. Önkormányzat és Angliától való függetlenség.

2. Agrárforradalom . . ."

Minthogy Marx igen nagy fontosságot tulajdonított az ír kérdésnek, másfélórás előadásokat tartott e tárgyról a német munkásegyesületben (1867 december 17-i levél).

Engels megemlíti 1868 november 20-i levelében „az írek iránti gyűlöletet az angol munkások közö't", majdnem egy év mulva pedig (1869 október 24-én), visszatérve erre a tárgyra, így ír:

„Írországtól Oroszországig il n'y a qu'un pas (csak egy lépésnyi a távolság) . . . Az ír történelem példáján látható, mekkora szerencsétlenség egy népre, ha más népet leigázott. Az összes angol disznóságok az ír Pale-ből* származnak. A Cromwell-korszakot még bifláznom kell, de mindenesetre kétségtelennek tűnik fel előttem, hogy Angliában is más fordulatot vettek volna a dolgok, ha nem lett volna szükséges Írországban a katonai uralom és egy új arisztokrácia megteremtése."

Mellékesen megemlítjük Marxnak 1869 augusztus 18-án Engelshez írt levelét:

„Posenben . . . a lengyel munkások (ácsok stb.) győzelmesen befejeztek egy sztrájkot berlini szaktársaik segítségével. Ez a harc «Tőke úr» ellen — még a sztrájk alsóbbrendű formájában is — különbül végez a nemzeti előítéletekkel, mint a burzsoá urak békeszavalatai."

Marx politikája, melyet az ír kérdésben az Internacionáléban folytatott, kitűnik a következőkből:

1869 november 18-án Marx azt írja Engelsnek, hogy ötnegyedórás beszédet mondott az Internacionále Tanácsában a brit kormánynak az ír amnesztia kérdésében tanusított magatartásáról és a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„A Főtanács határozatba foglalja,
hogy Gladstone úr a börtönbe vetett ír hazafiak kiszabadi-

* Irországnak az a része, melyet az angolok először igáztak le. — *Ford.*

tására irányuló ír követelésekre adott válaszában ... szándékosan sértegeti az ír nemzetet;

hogy a politikai amnesztiát oly feltételekhez köti, amelyek egyaránt lealázók mind a rossz kormányzat áldozataira, mind arra a népre, amelyhez tartoznak;

hogy ő, aki hivatalos állása arculcsapásával nyilvánosan és lelkesen helyeselt az amerikai rabszolgatartók lázadásának, most az ír népnek a passzív engedelmesség tanát szándékozik hirdetni;

hogy az ír amnesztia kérdésében tanusított egész magatartása igazi és valódi terméke annak a *«hóditó politikának»*, amelynek lángoló megbélyegzésével távolította el Gladstone úr konzervatív riválisait a kormányból;

hogy a *Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa* elragadtatását fejezi ki afelett, hogy mily bátran, szilárdan és fennkölt szellemben folytatja az ír nép az amnesztiáért indított mozgalmát;

hogy ezek a határozatok közlendők a *Nemzetközi Munkásszövetség* összes szekcióival és az összes vele kapcsolatban álló európai és amerikai munkásszervezetekkel."

1869 december 10-én azt írja Marx, hogy az Internacionále Tanácsában az ír kérdésben teendő jelentése a következő módon épül fel:

„... hogy teljesen függetlenül az «internacionále» és «humánus» frázisoktól, melyek az *«Írországgal szemben való igazságossdgot»* emlegetik, ami az Internacionále Tanácsában magától értetődik, *az angol munkásosztálynak közvetlen és feltétlen érdeke, hogy Irországgal való mostani kapcsolatától megszabaduljon.* És ez legmélyebb meggyőződésem, mégpedig olyan okokból, amiket részben magukkal az angol munkásokkal *nem* közölhetek. Sokáig azt gondoltam, hogy az írországi rendszert meg lehet dönteni az angol munkásosztály növekvő befolyásával. Mindig ezt a nézetet képviseltem a *«New York Tribune»-ban*" (amerikai ujság, amelynek Marx évek hosszú során munkatársa volt). „A kérdésnek mélyebb tanulmányozása most az ellenkezőjéről győzött meg. Az angol munkásosztály *soha semmit sem fog elérni*, amíg meg nem szabadult Írországtól ... Az angol reakció Angliában Írország leigázásában gyökerezik." (Marx kiemelései.)

Most már teljesen világosan áll az olvasó előtt Marx politikája az ír kérdésben.

Az „utópista" Marx annyira „nem praktikus", hogy Írország különválása mellett foglal állást, ami még fél évszázad múltán sem valósult meg. Mi idézte elő Marxnak ezt a politikáját és nem volt-e hibás ez a politika?

Kezdetben Marx azt gondolta, hogy nem az elnyomott nemzet nemzeti mozgalma, hanem az elnyomó nemzet munkásmozgalma fogja felszabadítani Írországot. Marx a nemzeti mozgalmakból nem csinál semilyen abszolutumot, mert tudja, hogy valamennyi nemzetiség teljes felszabadulását csakis a munkásosztály győzelme hozhatja meg. Előre kiszámítani az elnyomott nemzetek burzsoá felszabadító mozgalmai és az elnyomó nemzet soraiban folyó proletár felszabadító mozgalom között lehetséges mindenféle kölcsönös viszonyt (éppen ez az a probléma, amely annyira megnehezíti a nemzeti kérdést a mai Oroszországban) — teljesen lehetetlen.

Ámde a körülmények úgy alakultak, hogy az angol munkásosztály elég hosszú időre a liberálisok befolyása alá került, azok uszályhordozójává lett és a liberális munkáspolitika következtében elvesztette önállóságát. A polgári felszabadító mozgalom Írországban erősödött és forradalmi formákat öltött. Marx felülvizsgálja és helyesbíti nézetét. „Szerencsétlenség egy népre, ha leigázott más népet." Nem szabadulhat fel az angol munkásosztály, amíg Írország fel nem szabadul az angol elnyomatás alól. Angliában a reakciót Írország elnyomatása erősíti és táplálja (mint ahogy a reakciót Oroszországban számos nemzet leigázása táplálja!).

És Marx, amikor az Internacionáléban határozatot fogadtat el az „ír nemzet", az „ír nép" iránti rokonszenvről (az okos L. VI. valószínűleg elbánt volna szegény Marx-szal az osztályharcról való megfeledkezés miatt!), Írországnak Angliától való *különválását* hirdeti, „ha a különválás után föderációra kerülne is a sor".

Melyek Marx e következtetésének elméleti előfeltételei? Angliában általában régen befejeződött a polgári forradalom. De Írországban még nem fejeződött be ; csak most, félszázad múltán, fejezik azt be az angol liberálisok reformjai. Ha a kapitalizmust olyan gyorsan döntötték volna meg Angliában, amint Marx azt eleinte várta, akkor Írországban nem lehetett volna helye burzsoá-demokratikus, általános nemzeti mozgalomnak. De ha e mozgalom már létrejött, Marx azt tanácsolja az angol munkásoknak, hogy támogassák, adjanak neki forradalmi lökést, vigyék véges-végig *saját* szabadságuk érdekében.

Írország gazdasági kapcsolatai Angliával a mult század

60-as éveiben természetesen még szorosabbak voltak, mint Oroszország kapcsolatai Lengyelországgal, Ukrajnával stb. Írország különválásának „impraktikus volta" és „megvalósíthatatlansága" (már csak a földrajzi viszonyok és Anglia mérhetetlen gyarmati hatalma miatt is) szembeötlő volt. Marx, noha elvi ellensége a föderalizmusnak, az adott esetben megengedhetőnek tartja a föderációt is,* *csakhogy* Írország felszabadulása ne reformista, hanem forradalmi úton, az ír népnek Anglia munkásosztálya által támogatott tömegmozgalma segítségével menjen végbe. Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy a történelmi feladatnak csakis ilyen megoldása kedvezett volna legjobban a proletariátus érdekeinek és a társadalmi fejlődés gyorsaságának.

Másképpen történt. Az ír nép is, az angol proletariátus is gyengének bizonyult. Csak most, az angol liberálisok és az ír burzsoázia közötti szánalmas alkudozásokkal *oldódik meg* (Ulster példája mutatja, milyen nehézkesen) az ír kérdés földreform útján (megváltással) és autonómiával (amit egyelőre még nem léptettek életbe). De hát az következik-e ebből, hogy Marx és Engels „utópisták" voltak, hogy „megvalósíthatatlan" nemzeti követeléseket támasztottak, hogy a kispolgári ír nacionalisták (a „feniánusok" mozgalmának kispolgári jellege kétségtelen) stb. befolyása alá kerültek?

Nem. Marx és Engels az ír kérdésben is következetesen proletár politikát folytattak, amely a tömegeket valóban a demokrácia és szocializmus szellemében nevelte. Csak ez a politika lett volna képes arra, hogy mind Írországot, mind Angliát megkímélje attól, hogy a szükségessé vált átalakulásokat fél

* Mellesleg mondva, nem nehéz meglátni, miért nem szabad a nemzetek „ önrendelkezésén" szociáldemokrata szempontból *sem* föderációt, *sem* autonómiát érteni (bár, elvont értelemben szólva, egyik is, másik is belefér az „önrendelkezés" fogalmába). A föderációra való jog általában értelmetlenség, mert a föderáció kétoldali szerződés. A marxisták semmiképpen sem vehetik fel programjukba a föderalizmus védelmét általában, erről még csak beszélni is felesleges. Ami pedig az autonómiát illeti, a marxisták nem az autonómiára való „jogot", hanem *magát* az autonómiát, mint a tarka nemzeti összetételű, földrajzi stb. tekintetben élesen eltérő viszonyokkal rendelkező demokratikus állam általános, egyetemes elvét védik. Éppen ezért a nemzetek „autonómiára való jogának" elismerése éppoly értelmetlen volna, mint a nemzetek „föderációra való jogának" elismerése.

évszázadig halogassák és hogy a liberálisok a reakció érdekében eltorzítsák őket.

Marx és Engels politikája az ír kérdésben nagyszerű példát adott arra — amely mind a mai napig megőrizte óriási *gyakorlati* jelentőségét —, hogy milyen magatartást kell tanusítania az elnyomó nemzetek proletariátusának a nemzeti mozgalmak iránt; — figyelmeztetésül szolgált azzal a „szolgálati sietséggel" szemben, amellyel valamennyi ország, szín és nyelv nyárspolgárai sietnek „utópikusnak" minősíteni az állami határok megváltoztatását, amelyeket az egyik nemzet földesurainak és burzsoáziájának erőszaka és kiváltságai teremtettek meg.

Ha az ír és az angol proletariátus nem fogadná el Marx politikáját, nem tűzné ki jelszavául Írország különválását, ez részéről a legrosszabb opportunizmus, demokrata és szocialista feladatairól való megfeledkezés, az *angol* reakciónak és a burzsoáziának tett engedmény volna.

1914 február

AZ EURÓPAI EGYESÜLT ÁLLAMOK JELSZAVÁRÓL

A „Szociáldemokrát" 40. számában közöltük, hogy pártunk külföldi szekcióinak Értekezlete úgy határozott, hogy az „Európai Egyesült Államok" jelszavának megvitatását elhalasztja mindaddig, amíg a sajtóban a kérdés *gazdasági* oldalát meg nem vitattuk.

Értekezletünkön a vita e kérdés körül egyoldalúan politikai jelleget öltött. Ezt részben talán az idézte elő, hogy a Központi Bizottság kiáltványában e jelszó egyenesen mint politikai jelszó szerepelt (a kiáltvány „a legközelebbi *politikai* jelszóról ..." beszél) s ezzel kapcsolatban nemcsak a köztársasági Európai Egyesült Államok jelszavát adtuk ki, hanem külön hangsúlyoztuk azt is, hogy „a német, az osztrák és az orosz monarchia forradalmi megdöntése nélkül" ez a jelszó értelmetlen és hazug.

A kérdés ilymódon való feltevését a szóbanforgó jelszó politikai értékelésének *keretén belül* ellenezni — például abból a szempontból, hogy ez a jelszó elhomályosítja vagy gyengíti stb. a szocialista forradalom jelszavát — teljesen helytelen. Igazán demokrata irányban végrehajtott politikai átalakulások, s annál inkább politikai forradalmak, semmiesetre, soha, semmiféle körülmények között nem homályosíthatják el és nem gyengíthetik le a szocialista forradalom jelszavát. Ellenkezőleg, egyre közelebb hozzák ezt a forradalmat, kiszélesítik számára az alapot, a kispolgárságnak és a félproletár tömegeknek újabb rétegeit vonják be a szocialista harcba. Másfelől viszont politikai forradalmak elkerülhetetlenek a szocialista forradalom során, amelyet nem szabad egyszeri aktusként felfogni, hanem úgy kell felfogni, mint viharos politikai és gazdasági megrázkódtatások, a leg-

élesebb osztályharc, a polgárháború, forradalmak és ellenforradalmak korszakát.

De ha a köztársasági Európai Egyesült Államok jelszava, Európa három legreakciósabb monarchiájának — s elsősorban az orosznak — forradalmi megdöntésével összekapcsolva, mint politikai jelszó teljesen megtámadhatatlan is, fennmarad még az az igen fontos kérdés, hogy mi e jelszó gazdasági tartalma és jelentősége? Az imperializmus gazdasági feltételeinek szempontjából, azaz a „vezető" és „civilizált" gyarmati hatalmak tőkekivitelének és a világ általuk való felosztásának szempontjából az Európai Egyesült Államok a kapitalizmus fennállása mellett vagy lehetetlenek vagy reakciósak.

A tőke nemzetközivé és monopolistává vált. A világ fel van osztva egy maroknyi nagyhatalom között, azaz olyan államok között, amelyek a nemzetek nagy kifosztásában és elnyomásában a legnagyobb eredményeket érték el. Európa négy nagyhatalmának: Angliának, Franciaországnak, Oroszországnak és Németországnak, 250—300 millió lakossal és körülbelül 7 millió négyzetkilométer területtel, olyan gyarmatai vannak, melyeknek lakossága *majdnem félmilliárd* (494.5 millió), területe pedig 64.6 millió négyzetkilométer, vagyis a földgömbnek (133 millió négyzetkilométer a sarkvidéki területek nélkül) majdnem a fele. Vegyük hozzá még a három ázsiai államot: Kínát, Törökországot és Perzsiát, amelyeket a „felszabadító" háborút viselő rablók, vagyis Japán, Oroszország, Anglia és Franciaország most darabokra tépnek. Ebben a három ázsiai államban, amelyeket félgyarmatoknak lehet nevezni (a valóságban ezek ma $^{9}/_{10}$ részben gyarmatok), a lakosság száma 360 millió, területük pedig 14.5 millió négyzetkilométer (azaz majdnem másfélszer akkora, mint egész Európa területe).

Továbbá: Anglia, Franciaország és Németország a külföldön legalább 70 milliárd rubelnyi tőkét helyezett el. E csinos kis összeg „jogos" jövedelmecskéje — évenként több mint 3 milliárd rubelnyi jövedelmecskéje — biztosítására valók a milliomosok nemzeti bizottságai, amelyeket kormányoknak neveznek, amelyek hadsereggel és hajóhaddal rendelkeznek s a gyarmatokon és félgyarmatokon „milliárd úr" fiacskáit és fivéreit „beültetik" alkirályoknak, konzuloknak, nagyköveteknek, mindenféle hivatalnokoknak, papoknak és más vérszopóknak.

Igy van megszervezve a kapitalizmus legmagasabb fejlettségének korszakában a föld majdnem egy milliárdnyi lakosának kifosztása a nagyhatalmak maroknyi csoportja által. És a kapitalizmus alatt más szervezet lehetetlen. Lemondani a gyarmatokról, a „befolyási szférákról", a tőkekivitelről ? Erre gondolni annyit jelent, mint lesüllyedni annak a papocskának a színvonalára, aki vasárnaponként a kereszténység magasztosságáról prédikál a gazdagoknak és azt tanácsolja, hogy adjanak a szegényeknek . . . , ha nem is néhány milliárdot, de legalább pár száz rubelt évenként.

Az Európai Egyesült Államok rendszere a kapitalizmus idején egyértelmű a gyarmatok felosztására vonatkozó megegyezéssel. A kapitalizmus alatt azonban a felosztásnak nem lehet más alapja, más elve, mint az erő. A milliárdos nem oszthatja meg senki mással a kapitalista ország „nemzeti jövedelmét" másképpen, mint bizonyos arányban : a „tőke arányában" (mégpedig tetejébe azzal a hozzáadással, hogy a legnagyobb tőke többet kap, mint amennyi járna neki). A kapitalizmus a termelési eszközök magántulajdona és a termelés anarchiája. A jövedelmeknek ilyen alapon történő „igazságos" elosztását prédikálni nem egyéb, mint proudhonizmus, nyárspolgári és filiszteri bárgyúság. Nem lehet másképp osztozkodni, csak az „erő arányában". Az erő azonban a gazdasági fejlődés során változik. 1871 után Németország legalább háromszor-négyszerte gyorsabban erősödött meg, mint Anglia és Franciaország. Japán tízszerte gyorsabban, mint Oroszország. A kapitalista államok valóságos erejének megállapítására nincs és nem is lehet más eszköz, mint a háború. A háború nem mond ellent a magántulajdon alapjainak, hanem ezeknek az alapoknak közvetlen és elkerülhetetlen fejleménye. A kapitalizmusban lehetetlen az egyes gazdaságok és az egyes államok gazdasági fejlődésének egyenletes növekedése. A kapitalizmusban a megzavart egyensúly időnkénti helyreállítására nincs más eszköz, mint a válságok az iparban, a háborúk a politikában.

Persze, *ideiglenes* megegyezések a kapitalisták és a hatalmak között lehetségesek. Ilyen értelemben az Európai Egyesült Államok is lehetségesek, mint az *európai* kapitalisták megegyezése . . . de mire vonatkozóan ? Csak arra vonatkozóan, hogy hogyan kell együttesen elnyomni Európában a szocializmust és hogyan kell együttesen megvédeni az összerabolt gyarmatokat

Japánnal és Amerikával *szemben*, amelyek a gyarmatok mostani felosztásával roppantul elégedetlenek és amelyek az utóbbi fél évszázad folyamán mérhetetlenül gyorsabban erősödtek meg, mint az elmaradt, monarchikus, a vénségtől korhadásnak indult Európa. Az Amerikai Egyesült Államokkal szemben Európa egészben véve gazdasági tespedést jelent. A mai gazdasági alapon, azaz a kapitalizmus fennállása mellett az Európai Egyesült Államok a reakció megszervezését jelentené Amerika gyorsabb fejlődésének feltartóztatására. Azok az idők, amikor a demokrácia és a szocializmus ügye kizárólag Európához kapcsolódott, visszahozhatatlanul elmúltak.

A Világ (nem pedig Európa) Egyesült Államai, ez a nemzetek egyesülésének és szabadságának az az államformája, melyet mi a szocializmussal összekapcsolunk — amíg a kommunizmus győzelme nem vezet mindenféle állam végleges eltűnéséhez, a demokratikus államot is beleértve. Azonban a Világ Egyesült Államainak jelszava, mint önálló jelszó mégis aligha volna helyes, először is, mert egybeolvad a szocializmussal; másodszor pedig, mert arra a téves értelmezésre vezethetne, hogy a szocializmus győzelme *egy* országban lehetetlen és téves értelmezésre vezethetne egy ilyen országnak a többihez való viszonyáról.

A gazdasági és politikai fejlődés egyenlőtlensége a kapitalizmus feltétlen törvénye. Ebből az következik, hogy a szocializmus győzelme lehetséges eleinte egynéhány vagy akár egy egymagában vett kapitalista országban is. Ennek az országnak győztes proletariátusa, miután kisajátította a kapitalistákat és megszervezte országában a szocialista termelést, *szembefordulna* a világ többi, kapitalista részével, a maga oldalára vonná a többi ország elnyomott osztályait, felkelést szítana ott a kapitalisták ellen, szükség esetén még fegyveres erővel is fellépne a kizsákmányoló osztályok és államaik ellen. Politikai formája ennek a társadalomnak, amelyben a proletariátus győzedelmeskedik, megdöntve a burzsoáziát, a demokratikus köztársaság lesz, amely mindjobban központosítja az illető nemzet vagy az illető nemzetek proletariátusának erőit, harcban azok ellen az államok ellen, amelyek még nem tértek át a szocializmusra. Lehetetlen az osztályok megszüntetése az elnyomott osztály, a proletariátus diktatúrája nélkül. Lehetetlen a nemzetek szabad egyesülése a szocializmusban, a szocialista köztársaságoknak az elmaradt

államok ellen folytatott többé-kevésbbé hosszú, szívós harca nélkül.

Ezek azok a megfontolások, amelyeknél fogva a kérdésnek az OSzDMP külföldi szekciói Értekezletén, valamint az értekezlet után való sokszoros megvitatása eredményeképpen a Központi Pártlap szerkesztősége arra a következtetésre jutott, hogy az Európai Egyesült Államok jelszava helytelen.

1915 augusztus

A DIALEKTIKA KÉRDÉSÉHEZ[49]

Az egységesnek kettéhasadása és ellentmondásos részeinek megismerése (lásd a Philonból vett idézetet Herakleitosról Lassalle Herakleitosa III. részének — „A megismerésről" — elején) a dialektikának *lényege* („lényegeinek" egyike, fő sajátságainak vagy vonásainak egyike, ha ugyan nem a legfőbbje). Ugyanígy állítja be a kérdést Hegel is. (Aristoteles „Metafizika"-jában állandóan e kérdés körül *küszködik* és *harcot folytat* Herakleitos ellen, illetve a herakleitosi eszmék ellen.

Hogy a dialektika tartalmának ez az oldala helyes, azt a tudomány története alapján kell ellenőrizni. A dialektikának erre az oldalára rendszerint (pl. Plechánov) nem fordítanak kellő figyelmet: az ellentétek azonosságát úgy tárgyalják, mint *példák* összegét („például, a gabonaszem", „például, az őskommunizmus." Így Engels is, de csak a „népszerűség kedvéért" . . .), nem pedig mint a *megismerés törvényét* (és az objektív világ törvényét).

A matematikában + és —. Differenciál és integrál.

A mechanikában hatás és ellenhatás.

A fizikában pozitív és negatív elektromosság.

A kémiában az atomok egyesülése és szétválása.

A társadalomtudományban az osztályharc.

Az ellentétek azonossága (talán helyesebb azt mondani, hogy „egységük"? habár a két kifejezés — azonossága és egység — közti különbség itt nem nagyon lényeges, bizonyos értelemben mindkettő helyes) annyi, mint a természet (a szellemet is, a társadalmat is *beleértve*) *összes* jelenségeiben és folyamataiban meglevő ellentmondásos, *egymást kölcsönösen kizáró*, ellentétes tendenciák elismerése (felfedezése). A világban végbemenő bármely

folyamat megismerésének, „*önmozgásában*", spontán fejlődésében, eleven életében való megismerésének feltétele az, hogy azt, mint ellentétek egységét ismerjük meg. A fejlődés az ellentétek „harca". A fejlődésnek (evolúciónak) két főkoncepciója (vagy két lehetséges koncepciója? vagy a történelemben megfigyelhető két koncepciója?) a következő: a fejlődés mint csökkenés és nagyobbodás, mint ismétlés, *és* a fejlődés mint ellentétek egysége (az egységesnek kettéhasadása egymást kölcsönösen kizáró ellentétekre s ezeknek az ellentéteknek kölcsönös viszonya).

A mozgás első koncepciójánál homályban marad az *ön*mozgás, annak *mozgató* ereje, annak forrása, annak indító oka (vagy ezt a forrást *kívülre* viszik át — istenbe, szubjektumba stb.). A második koncepciónál a főfigyelem éppen az „*ön*"-mozgás *forrásának* megismerésére irányul.

Az első koncepció holt, szegényes, száraz. A második — életteljes. *Csakis* a második ad kulcsot minden létezőnek „önmozgásához"; csakis ez adja meg a kulcsot az „ugrásokhoz", a „folytonosság megszakadásához", az „ellentétbe való átcsapáshoz", a régi megsemmisüléséhez és az új keletkezéséhez.

Az ellentétek egysége (összeesése, azonossága, egyenhatása) feltételes, ideiglenes, átmeneti, viszonylagos. Az egymást kölcsönösen kizáró ellentétek harca abszolút, mint ahogy abszolút a fejlődés, a mozgás.

N. B.: a szubjektivizmus (szkepticizmus és szofisztika stb.) a dialektikától egyebek közt abban is eltér, hogy az (objektív) dialektikában a viszonylagos és az abszolút közti különbség is viszonylagos (relatív). Az objektív dialektika számára a viszonylagosban is van valami abszolút. A szubjektivizmus és a szofisztika számára a viszonylagos csak viszonylagos és kizárja az abszolútot.

Marx „A tőké"-ben először a polgári (árutermelő) társadalom legegyszerűbb, legmegszokottabb, legalapvetőbb, legtömegesebb jellegű, legközönségesebb, milliárd esetben előforduló *viszonyát* elemzi: az árucserét. Az elemzés ebben a legegyszerűbb jelenségben (a burzsoá társadalomnak ebben a „sejtecskéjében") a modern társadalomnak *összes* ellentmondásait (illetve *összes* ellentmondásainak csiráit) feltárja. A további tárgyalás

megmutatja nekünk az ellentmondásoknak és e társadalomnak fejlődését (növekedését *is*, mozgását *is*) egyes részeinek összeségében, elejétől végig.

Ilyennek kell lennie a dialektika tárgyalási (illetve tanulmányozási) módszerének általában (mert a polgári társadalom dialektikája Marxnál csak egy bizonyos esete a dialektikának). Kezdem a legegyszerűbbel, a legközönségesebbel, a legtömegesebb jellegűvel stb., **bármely** mondattal: a fa levelei zöldek; Iván — ember; Zsucska — kutya és így tovább. Már itt (mint Hegel zseniálisan megjegyezte) *dialektika* van jelen: az egyes — *általános* (v. ö. Aristoteles: Metaphysik, Schwegler fordítása, 2. köt. 40. old., 3. könyv, 4. fej. 8—9.): „denn natürlich kann man nicht der Meinung sein, dass es ein Haus — ház általában — gebe ausser den sichtbaren Häusern".* „*οὐ γὰρ ἂν δείημεν εἶναί τινα οἰκίαν παρὰ τὰς τινὰς οἰκίας*". Tehát az ellentétek (az egyes — ellentéte az általánosnak) azonosak: az egyes nem létezik másképp, mint abban a kapcsolatban, mely az általánoshoz vezet. Az általános csak az egyesben, az egyesen keresztül létezik. Minden egyes (így vagy amúgy) általános. Minden általános — részecskéje, vagy oldala, vagy lényege az egyesnek. Minden általános csak körülbelül fogja át az összes egyes tárgyakat. Minden egyes nem-teljesen tartozik bele az általánosba stb. stb. Minden egyes az átmenetek ezreivel kapcsolódik más**fajtájú** egyesekhez (dolgokhoz, jelenségekhez, folyamatokhoz) stb. *Már itt* megvannak a *szükségszerűség* fogalmának, a természetben meglevő objektív kapcsolatnak stb. elemei, csírái. Már itt megvan a véletlen és szükségszerű, a jelenség és a lényeg, mert amikor azt mondják: Iván — ember, Zsucska — kutya, *ez* falevél stb., akkor egy csomó ismertető jelet, mint *véletlent*, *félredobunk*, elválasztjuk a lényegeset a megjelenőtől és egyiket a másikkal szembeállítjuk.

Ilymódon *bármely* mondatban, mint „sejtben" („cellulában") fel lehet (és fel kell) tárni a dialektika *összes* elemeinek csíráit, megmutatva ilymódon, hogy a dialektika minden emberi megismerésnek általában sajátja. A természettudomány pedig megmutatja nekünk (s ezt ugyancsak *bármely* legegyszerűbb példán kell megmutatni) az objektív természetet ugyan-

* „mert, természetesen, senkinek sem lehet az a véleménye, hogy létezik valamilyen ház általában, a látható házakon kívül". — *Szerk.*

ezekkel a tulajdonságokkal, az egyesnek általánossá, a véletlennek szükségszerűvé való átváltozását, az átmeneteket, átömléseket, az ellentétek kölcsönös kapcsolatát. *Éppen ezért* a dialektika *maga* (Hegelnek és) a marxizmusnak ismeretelmélete; a dolognak ezt az „oldalát" (ez nem „oldala" a dolognak, hanem a dolog *lényege*) nem vette figyelembe Plechánov, hogy más marxistákról ne is szóljunk.

* * *

A megismerést körök formájában ábrázolja Hegel is (lásd „Logika") és a természettudomány modern „gnozeológusa", Hegel tanításának (melyet nem értett meg!) ellensége, az eklektikus Paul Volkmann is (lásd az ő „Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaft"* c. munkáját).

„Körök" a filozófiában: (Kötelező-e a kronológia a *személyek* tekintetében? Nem!)

Ókori filozófia: Demokritostól Platonig és Herakleitos dialektikájáig.

Renaissance: Descartes versus Gassendi** (Spinoza?)

Újkori filozófia: Holbach—Hegel (Berkeley-n, Hume-on, Kant-on keresztül).

Hegel—Feuerbach—Marx.

A dialektika, mint *eleven*, sokoldalú (s az oldalak száma örökösen szaporodik) megismerés, a valósághoz vezető mindenféle útnak, a valóság mindenféle megközelítésének rengeteg árnyalatával (filozófiai rendszerrel, mely minden egyes árnyalatból egésszé nő ki) — mily mérhetetlenül gazdag tartalom ez a „metafizikai" materializmushoz viszonyítva, amelynek fő *baja* az, hogy nem tudja a dialektikát a Bildertheorie-re***, a megismerés folyamatára és fejlődésére alkalmazni.

A durva, egyszerű, metafizikai materializmus szempontjából a filozófiai idealizmus *csak* badarság. Ezzel szemben a *dialektikus* materializmus szempontjából a filozófiai idealizmus a filozófiai megismerés egyik vonásocskájának, oldalának, határvonalának *egyoldalú*, túlzott, überschwängliches**** (Dietzgen)

* „A természettudomány ismeretelméleti alapvonalai". — *Szerk.*
** Descartes Gassendival szemben. — *Szerk.*
*** — a tükröződés elméletére. — *Szerk.*
**** — szerfeletti, határtalan. — *Szerk.*

kifejlesztése (felfújása, feldagasztása) az anyagtól, a természettől *elszakított*, istenné megtett abszolúttá. Az idealizmus — papi maszlag. Ez igaz. De

N. B. ezt az aforizmát

a filozófiai idealizmus („*helyesebben szólva*" és „*azonkívül*") a (dialektikus) ember végtelenül bonyolult megismerésének egyik árnyalatán keresztül vezető út a papi maszlaghoz.

Az emberi megismerés nem egyenes vonal (illetve nem halad egyenes vonalban), hanem görbe vonal, amely végtelenül közeljár körök sorozatához, a spirálishoz. Ennek a görbe vonalnak bármelyik kiszakított részecskéje, töredéke, darabkája átváltoztatható (egyoldalúan) önálló, egész, egyenes vonallá, mely azután (ha a fától nem látják az erdőt) mocsárba, papi maszlaghoz vezet (ahol ezt a vonalat az uralkodó osztályok érdeke *megrögzíti*). Egyenesvonalúság és egyoldalúság, merevség és megcsontosodottság, szubjektivizmus és szubjektív vakság — íme! ezek az idealizmus gnozeológiai gyökerei. És a papi maszlagnak (= filozófiai idealizmusnak) természetesen megvannak a maga *gnozeológiai* gyökerei, az sem talajtalan, bár vitathatatlan, hogy *meddő hajtás*, de olyan meddő hajtás, mely az eleven, gyümölcsöző, igazi, hatalmas, mindenható, objektív, abszolút emberi megismerés élőfáján nő.

1915 vagy 1916

A SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS A NEMZETEK ÖNRENDELKEZÉSI JOGA

(Részlet a tézisekből)

5. A MARXIZMUS ÉS A PROUDHONIZMUS A NEMZETI KÉRDÉS TERÉN

A kispolgári demokratákkal ellentétben Marx kivétel nélkül minden demokratikus követelésben nem valami abszolutumot látott, hanem a burzsoázia által vezetett népi tömegek feudalizmus ellen folytatott harcának történelmi kifejezését. Nincsen e követelések között egyetlenegy sem, amely bizonyos körülmények között ne szolgálhatott és ne szolgált volna a burzsoázia részéről a munkások becsapásának eszközéül. E tekintetben a politikai demokrácia egyik követelésének, nevezetesen a nemzetek önrendelkezési jogának kiragadása és a többivel való szembeállítása — elméleti szempontból gyökerében hamis. A gyakorlatban a proletariátus csak úgy őrizheti meg önállóságát, ha az összes demokratikus követelésekért folytatott harcát, beleértve a köztársaság követelését is, alárendeli a burzsoá uralom megdöntéséért folytatott forradalmi harcának.

Másrészt, a proudhonistákkal szemben, akik a „szociális forradalom nevében" „tagadták" a nemzeti kérdés létezését, Marx elsősorban az előrehaladottabb országok proletariátusa osztályharcának érdekeit tartotta szem előtt, s az internacionalizmus és szocializmus azt az alapvető elvét tolta előtérbe hogy: nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom. Éppen a német munkások forradalmi mozgalma érdekében követelte Marx 1848-ban, hogy a győzelmes demokrácia Németországban hirdesse ki és valósítsa meg a németek által elnyomott népek szabadságát. Éppen az angol munkások forradalmi harca szempontjából követelte Marx 1869-ben Írország különválását Angliától és hozzátette: „még akkor is, ha a különválás után föderáció jönne létre". Csakis azzal, hogy ilyen követelést állított fel, nevelte Marx valóban internacionalista szellemben az angol

munkásságot. Csakis ilyképpen volt ő abban a helyzetben, hogy az opportunistákkal és a burzsoá reformizmussal, amely mindezideig, fél évszázad múltán sem valósította meg az írországi „reformokat", szembehelyezhesse e történelmi feladatnak forradalmi megoldását. Csakis ilymódon volt Marx képes arra, hogy a tőke prókátoraival szemben, akik azzal kürtölték tele a világot, hogy a kis nemzetek különválási szabadsága utópikus és megvalósíthatatlan és nemcsak a gazdasági, hanem a politikai koncentráció is progresszív, csakis így volt képes arra, hogy e koncentráció progresszív jellegét *ne* imperialista módon védelmezze, hogy megvédje a nemzetek nem erőszakon, hanem a világ proletárjainak szabad szövetségén alapuló közeledésének eszméjét. Csakis ilymódon tudta Marx a nemzetek egyenjogúságának és önrendelkezési jogának üres szavakban megnyilatkozó és gyakran képmutató elismerésével a nemzeti kérdések megoldása területén *is* szembeállítani a tömegek forradalmi cselekvését. Az 1914—1916-os imperialista háború s az opportunisták és kautskysták képmutatásainak Augiász-istállói, amelyeket ez a háború napfényre hozott, szemléltetően bebizonyították Marx e politikájának helyességét, melynek mintaképül kell szolgálnia valamennyi haladott ország számára, mert manapság mindegyikük elnyom idegen nemzeteket.*

1916 március

---

* Gyakran hivatkoznak — az utóbbi időben például a „Die Glocke" 8. és 9. számában a német sovinlszta Lensch — arra, hogy Marxnak némely népek, például 1848-ban a csehek nemzeti mozgalmával szemben tanusított elutasító magatartása megdönti a szükségességét annak, hogy a marxizmus szempontjából elismerjük a nemzetek önrendelkezési jogát. Ez azonban nem igaz, mert 1848-ban voltak történelmi és politikai okok arra, hogy különbséget tegyenek „reakciós" és forradalmi-demokratikus nemzetek között. Marxnak igaza volt, amikor az előbbieket elítélte s az utóbbiaknak pártjára kelt. Az önrendelkezési jog a demokráciának egyik olyan követelése, amelyet, természetesen, alá kell rendelni a demokrácia általános érdekeinek. 1848-ban és a következő években ezek az általános érdekek elsősorban a cárizmus elleni harcban nyilvánultak meg.

7. MARXIZMUS VAGY PROUDHONIZMUS?

Hivatkozásunkat Marx állásfoglalására Írország elszakadását illetően a lengyel elvtársak, kivételesen nem közvetve, hanem közvetlenül védik ki. Mi az ellenvetésük? Nézetük szerint Marx 1848—1871. évi állásfoglalására való hivatkozásoknak „a legkisebb értékük sincs". Ezt a szokatlanul haragos és határozott nyilatkozatot azzal indokolják, hogy Marx „egyidejűleg" fellépett a „csehek, délszlávok stb." függetlenségi törekvései ellen.

A megokolás éppen azért különösen haragos, mert különösen alaptalan. A lengyel marxisták Marxot egyszerűen zavarosfejűnek tüntetik fel, aki „egyidejűleg" mondott ellentétes dolgokat! Ez egyáltalán nem igaz és ez egyáltalán nem marxizmus. Éppen a „konkrét" elemzés követelése, amit a lengyel elvtársak javasolnak, de csak azért, *hogy ne alkalmazzák azt*, kötelez bennünket arra, hogy megvizsgáljuk, vajjon Marx eltérő állásfoglalása a különböző konkrét „nemzeti" mozgalmakhoz nem *egy és ugyanabból* a szocialista világnézetből következik-e.

Tudvalevő, hogy Marx Lengyelország függetlensége mellett foglalt állást az *európai* demokrácia érdekeinek szempontjából, annak a cárizmus ereje és befolyása — mondhatnánk: mindenható ereje és túlnyomó reakciós befolyása — ellen folytatott harcában. E szempont helyességének legszemléltetőbb ténybeli igazolása az 1849-es év volt, amikor az orosz jobbágyokból álló hadsereg elnyomta a nemzeti felszabadító és forradalmi-demokratikus felkelést Magyarországon. És azóta, egészen Marx haláláig, sőt azután is, egészen 1890-ig, amikor Franciaországgal szövetségben a cárizmus reakciós háborúja fenyegette a *nem imperialista*, hanem nemzetileg független Német-

országot, Engels elsősorban és mindenekelőtt a cárizmus elleni harc mellett foglalt állást. Ezért és csakis ezért léptek fel Marx és Engels a csehek és délszlávok nemzeti mozgalma ellen. Egyszerű betekintés mindabba, amit Marx és Engels 1848—1849-ben írtak, megmutatja mindenkinek, aki a marxizmus iránt nem azért érdeklődik, hogy hátat fordítson a marxizmusnak, hogy akkor Marx és Engels „egész reakciós népeket", melyek Európában „orosz előőrsök" gyanánt szerepeltek, egyenesen és határozottan *szembehelyeztek* a „forradalmi népekkel" : a németekkel, a lengyelekkel, a magyarokkal. Ez tény. És erre a tényre *akkor kétségtelenül* helyesen mutattak rá : 1848-ban a forradalmi népek a szabadságért verekedtek, amelynek főellensége a cárizmus volt, a csehek stb. pedig valóban reakciós népek voltak, a cárizmus előőrsei.

Mit mond hát nekünk ez a konkrét példa, melyet *konkréten* kell elemezni, ha hívek akarunk lenni a marxizmushoz? Csak azt, hogy : 1. néhány európai nagy és legnagyobb nép felszabadításának érdekei felette állnak a kis nemzetek felszabadító mozgalma érdekeinek ; 2. hogy a demokrácia követelését európai — most úgy kell mondani : világméretekben kell tekinteni, nem pedig elszigetelten.

Semmi többet. Ez ellenvetésnek még árnyékát sem látjuk ebben azzal az elemi szocialista elvvel szemben, amiről a lengyelek megfeledkeznek és amihez Marx *mindig* hű volt : nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom. Ha a konkrét helyzet, amely előtt Marx abban a korszakban állt, amikor a nemzetközi politikában a cárizmus túlnyomó befolyást gyakorolt, megismétlődne, például, oly formában, hogy néhány nép elkezdi a szocialista forradalmat (mint ahogy Európában 1848-ban megkezdték a polgári-demokratikus forradalmat), *más* népek pedig a burzsoá reakció főbástyáinak bizonyulnak — akkor nekünk is a forradalmi háború álláspontjára kellene helyezkednünk velük szemben, síkra kellene szállnunk azért, hogy „széttiporjuk" őket, hogy szétzúzzuk minden előőrsüket, bármilyen kis-nemzeti mozgalmak lépnének is itt fel. Következésképpen a marxi taktika példáit egyáltalán nem kell elvetnünk — ez azt jelentené : szavakban marxizmust prédikálunk, tettekben pedig szakítunk vele —, hanem azok konkrét elemzése alapján vonjunk le belőlük felbecsülhetetlen tanulságokat a jövő számára. A demokrácia egyes követelései, közöttük az önren-

delkezés, nem örökérvényű igazságok, hanem *részei* az általános demokratikus (manapság: az általános szocialista) *világ*mozgalomnak. Lehetséges, hogy egyes konkrét esetekben a rész ellentmond az egésznek, ilyenkor el kell azt vetni. Lehetséges, hogy valamelyik országban a köztársasági mozgalom csak más országok klerikális, vagy finánc-kapitalista-monarchista intrikáinak szolgál eszközül — akkor nekünk ezt az adott, konkrét mozgalmat *nem* szabad támogatnunk, de nevetséges lenne ezen az alapon kitörölni a nemzetközi szociáldemokrácia programjából a köztársaság jelszavát.

Miképpen változott meg a konkrét helyzet 1848—1871-től kezdve 1898—1916-ig (az imperializmusnak mint korszaknak a legfontosabb mérföldköveit választom ki: a spanyol-amerikai imperialista háborútól az európai imperialista háborúig)? A cárizmus nyilvánvalóan és elvitathatatlanul megszűnt a reakció főtámasza lenni, először, a nemzetközi finánctőke, különösen Franciaország finánctőkéje támogatása következtében, másodszor, 1905 következtében. Akkor a nagy nemzeti államok, az európai demokráciák rendszere, a cárizmus ellenére demokráciát és szocializmust hozott a világnak.* Az imperializmust Marx és Engels nem érték meg. Mostan egy maroknyi (szám szerint 5—6) imperialista „nagy"-hatalom rendszere alakult ki. Ezek mindegyike idegen nemzeteket nyom el s ugyanekkor az elnyomás egyik forrása a kapitalizmus bukása mesterséges hátráltatásának, a világ felett uralkodó imperialista nemzeteknél az opportunizmus és szociálsovinizmus mesterséges támogatásának. A legnagyobb nemzeteket felszabadító nyugateurópai demokrácia akkor szembenállott a cárizmussal, amely az egyes kis nem-

---

* Rjazánov Engelsnek egy 1866-ból származó rendkívül érdekes cikkét közölte a lengyel kérdésről, Grünberg: „Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung" c. folyóiratában (1916. I.). Engels hangsúlyozza a proletariátus szempontjából annak szükségességét, hogy elismerjék az európai jelentős, nagy nemzetek politikai függetlenségét és „önrendelkezését" (right to dispose of itself) s ugyanakkor megállapítja a „nemzetiségi elvnek" értelmetlenségét (különösen annak bonapartista felhasználását), vagyis, hogy bármely kis nemzetet e nagy nemzetekkel egyenlőnek tekintsenek. „Oroszország — mondja Engels — óriási méretű lopott tulajdon" (azaz elnyomott nemzetek) „birtokosa, amelyet vissza kell majd adnia az elszámolás napján." A bonapartizmus is, a cárizmus is, a kis nemzeti mozgalmakat a *saját* érdekükben *használják ki* az európai demokrácia *ellen*.

zeti mozgalmakat a reakció céljaira használta fel. Most egész sor nemzet általános elnyomása alapján a cári imperializmus és a haladott kapitalista, európai imperializmus *szövetsége* áll szemben a szocialista proletariátussal, amely soviniszta, „szociálimperialista" és forradalmi részre szakadt.

Ebben rejlik a helyzetnek konkrét megváltozása, amit éppen nem vesznek tudomásul a lengyel szociáldemokraták, minden igérgetésük ellenére, hogy konkrétek lesznek! Innen ered a konkrét különbség ugyanazon szocialista elvek *alkalmazásában: akkor* elsősorban „a cárizmus ellen" (és egyes, *a cárizmus által* antidemokratikus irányban felhasznált kis-nemzeti mozgalmak ellen), és Nyugat nagy-nemzeti, forradalmi népei mellett. *Most* az imperialista hatalmak, az imperialista burzsoázia, a szociálimperialisták kiegyenlített egységfrontja ellen, az imperializmus ellen irányuló *minden* nemzeti mozgalom felhasználásáért a szocialista forradalom érdekében! Minél *tisztább* most a proletariátus harca az általános imperialista front ellen, világos, hogy annál időszerűbb az internacionalista elv: „nem lehet szabad az a nép, amely idegen népeket nyom el".

A proudhonisták a doktrinér módon értelmezett szociális forradalom *nevében* semmibe vették Lengyelország nemzetközi szerepét és elfordultak a nemzeti mozgalmaktól. Pontosan ugyanilyen doktrinérmódra járnak el a lengyel szociáldemokraták, *amikor szétzúzzák* a szociálimperialisták elleni harc nemzetközi frontját azzal, hogy ingadozásaikkal (objektíven) támogatják őket az annexiók kérdésében. Mert éppen a proletárharc nemzetközi frontja változott meg a kis nemzetek konkrét helyzete tekintetében: akkor (1848—1871) a kis nemzetek vagy mint a „nyugati demokrácia" és a forradalmi népek, vagy mint a cárizmus lehetséges szövetségesei bírtak jelentőséggel: most (1898—1914) a kis nemzetek ezt a jelentőségüket elveszítették; jelentőségük most az — hogy az egyik tápláló forrása lettek a „nagyhatalmi nemzetek" élősdiségének s következésképpen szociálimperializmusának. Nem az a fontos, hogy a szocialista forradalomig a kis nemzetek 1/50 vagy 1/100 része szabadul fel, hanem az a fontos, hogy az imperialista korszakban a proletariátus objektív okoknál fogva két nemzetközi táborra oszlott, melyek közül az egyiket megrontották a nemzetközi burzsoázia asztaláról — többek között a kis nemzetek kétszeres és háromszoros kizsákmányolása következtében is — lehulló morzsák, a

másik pedig maga nem szabadulhat fel anélkül, hogy fel ne szabadítaná a kis nemzeteket, anélkül, hogy ne nevelné a tömegeket antisoviniszta, azaz anti-annexionista szellemben, azaz az „önrendelkezési jog" szellemében.

A dolognak ezt a legfontosabb vonatkozását hagyják figyelmen kívül a lengyel elvtársak, akik *nem* az imperializmus korszakában centrális szempontból, nem a nemzetközi proletariátus két táborának szempontjából tekintik a dolgokat.

Ime, a lengyel elvtársak proudhonizmusának néhány szemléltető példája: 1. Az 1916-os évi írországi felkeléshez való viszonyuk, amiről alább lesz szó; 2. a tézisekben foglalt nyilatkozat (II., 3., a 3. §. végén), hogy a szocialista forradalom jelszavát „semmivel sem kell leplezni". Ez éppen mélységesen antimarxista gondolat, mintha „leplezni" lehetne a szocialista forradalom jelszavát azzal, hogy minden kérdésben, többek között a nemzeti kérdésekben is, *összekapcsoljuk* azt a következetesen forradalmi állásponttal.

A lengyel elvtársak azt találják, hogy a mi programunk „nemzeti-reformista". Hasonlítsuk csak egymással össze ezt a két gyakorlati javaslatot: 1. az autonómiáért (lengyel tézisek III., 4.) és 2. a különválási szabadságért. Hisz programjaink ebben és csakis ebben különböznek! És nem világos-e, hogy az utóbbival ellentétben éppen az előbbi reformista? A reformista újítást az jellemzi, hogy nem ássa alá az uralkodó osztály hatalmának alapjait, mert ez csupán engedmény, amely mellett megmarad az uralkodó osztály uralma. A forradalmi változás aláássa a hatalom alapját. A nemzeti programban a reformista változás *nem* semmisíti meg az uralkodó nemzet *minden* kiváltságát, *nem* teremt teljes egyenjogúságot, *nem* szüntet meg *minden* nemzeti elnyomást. Az „autonóm" nemzet nem egyenjogú az „uralkodó" nemzettel; lehetetlen, hogy ezt a lengyel elvtársak ne vették volna észre, ha (pontosan ugyanúgy, mint a mi régi „ökonomistáink") nem hagyták volna makacsul figyelmen kívül a *politikai* fogalmak és kategóriák elemzését. Az autonóm Norvégia, mint Svédország része, 1905-ig igen széles autonómiát élvezett, de nem volt egyenjogú Svédországgal. Csak Norvégia szabad különválása mutatta meg *valójában* és bizonyította be, hogy egyenjogú (emellett — zárójelben fűzzük hozzá — éppen ez a szabad elválás teremtette meg az alapot a szorosabb, demokratikusabb közeledés számára, mely a jogegyenlőségen épült fel). Amíg

Norvégia csupán autonóm volt, a svéd arisztokrácia *eggyel* több kiváltság birtokában volt és ez a kiváltság nem „csökkent" (— a reformizmus lényege a baj *csökkentése*, nem pedig megszüntetése), hanem a különválás folytán *teljesen megszűnt* (— s ez a programban a forradalmiság fő ismertető jele).

Mellesleg megjegyezzük : az autonómia mint reform elvileg különbözik a különválási szabadságtól, mint forradalmi rendszabálytól. Ez kétségtelen. De a reform — mint köztudomású — a gyakorlatban gyakran csak lépést jelent a forradalom felé. Éppen az autonómia teszi lehetővé azon nemzet számára, amelyet erőszakkal tartanak az adott állam határai közt, hogy véglegesen nemzetté alakuljon, hogy összegyűjtse, számbavegye, szervezze erőit s kiválassza az alkalmas időpontot, hogy „norvég" szellemben *jelentse ki:* mi ennek vagy annak a nemzetnek, vagy ennek vagy annak a vidéknek autonóm országgyűlése kinyilatkoztatjuk, hogy a minden oroszok cárja megszűnt Lengyelország királya lenni stb. Erre rendszerint a következő „ellenvetést teszik": az ilyen kérdéseket háborúval és nem nyilatkozatokkal döntik el. Igaz : az esetek túlnyomó többségében háborúk döntik el (mint ahogy a nagy államok kormányformáinak kérdését az esetek óriási többségében csak háború és forradalom dönti el). De nem felesleges elgondolkozni azon, vajjon logikus-e az *ilyen* „ellenvetés" forradalmi párt politikai programjával szemben ? Hát mi ellene vagyunk az olyan háborúknak és forradalmaknak, melyeket a proletariátus szempontjából igazságos és hasznos ügy *érdekében*, a demokrácia és a szocializmus *érdekében* viselnek ?

„De hiszen mi nem lehetünk a nagy népek közötti háború hívei, húszmillió ember lemészárlásának hívei valamely kicsiny, talán 10—20 millióra rúgó nemzet kétesértékű felszabadítása érdekében"! Persze, hogy nem lehetünk ! De nem azért, mintha programunkból kidobnánk a teljes nemzeti egyenlőséget, hanem azért, mert *egy* ország demokráciájának érdekeit alá kell vetni *néhány és az összes* országok demokráciája érdekeinek. Képzeljük csak el, hogy két nagy monarchia között van egy kis monarchia, amelynek királyocskáját rokoni és egyéb kötelékek „fűzik" mindkét szomszéd ország uralkodóihoz. Képzeljük el továbbá azt, hogy a kis országban a köztársaság kikiáltása és a kis ország uralkodójának elkergetése a gyakorlatban háborút jelentene a két szomszédos nagy ország között azért, hogy a kis országban

ezt vagy azt a királyt visszaültessék a trónra. Kétségtelen, hogy az egész nemzetközi szociáldemokrácia, valamint a kis ország szociáldemokráciájának tényleg internacionalista része *ellene volna* az adott esetben *annak, hogy a monarchiát köztársaság váltsa fel.* A monarchia felváltása köztársaság által — nem abszolút valami, hanem egyike a demokratikus követeléseknek, amely alá van vetve az egész demokrácia (és persze még inkább a szocialista proletariátus) érdekeinek. Az ilyen eset valószínűleg semilyen országban sem váltaná ki a legkisebb nézeteltérést sem a szociáldemokraták között. De ha valamilyen szociáldemokrata *ezen* az alapon azt javasolná, hogy töröljük ki a nemzetközi szociáldemokrácia programjából általában a köztársaság jelszavát — az illetőt valószínűleg őrültnek tartanák. Azt mondanák neki: mégsem szabad megfeledkezni arról az elemi logikai különbségről, ami a *különös* és *általános* között fennáll.

Ez a példa némileg más oldalról elvezet bennünket a munkásosztály *internacionalista* nevelésének kérdéséhez. Ez a nevelés — melynek szükségessége és égető fontossága tekintetében el sem lehet képzelni nézeteltérést a zimmerwaldi baloldaliak[50] soraiban — *konkréten azonos* lehet-e a nagy és elnyomó nemzeteknél és a kis, elnyomott nemzeteknél? az annektáló nemzeteknél és az annektált nemzeteknél?

Nyilvánvaló, hogy nem lehet. Az egy célhoz: a teljes egyenjogúsághoz, valamennyi nemzet legszorosabb közeledéséhez és későbbi *összeolvadásához* vezető út itt, nyilvánvalóan, különböző konkrét irányokban vezet — éppen úgy, mint ahogy, mondjuk, egy papírlap közepén fekvő ponthoz a papírlap egyik szélétől balfelé, az átellenes szélétől jobbfelé vezet az út. Ha egy nagy, elnyomó, annektáló nemzet szociáldemokratája, amikor általánosságban hirdeti a nemzetek egyesülését, ha csak egy pillanatra is, megfeledkezik arról, hogy „az ő" II. Miklósa, „az ő" Vilmosa, Györgye, Poincaréja stb. *szintén* a kis nemzetekkel való *egyesülés mellett van* (annexió útján) — II. Miklós a Galíciával való „egyesülés", II. Vilmos a Belgiummal való „egyesülés" mellett stb. — akkor az ilyen szociáldemokrata az elméletben nevetséges doktrinérnak, a gyakorlatban az imperializmus szekértolójának fog mutatkozni.

Az elnyomó országokban a munkások nemzetközi nevelésének súlypontját feltétlenül arra kell helyezni, hogy az elnyomott országok különválásra való jogát hirdessék és védelmezzék.

Enélkül *nincs* internacionalizmus. Jogunk és kötelességünk az elnyomó nemzetek minden olyan szociáldemokratáját, aki *nem* folytat ilyen propagandát, mint imperialistát és semmirekellőt megvetéssel sujtani. Ez feltétlen követelmény, még ha az elszakadás *esélye* a szocializmus győzelme előtt ezer eset közül csak egyben volna is lehetséges és „megvalósítható".

Kötelességünk a munkásokat arra nevelni, hogy „közömbösek" legyenek a nemzeti különbségekkel szemben. Ez elvitathatatlan. De nem az *annexionisták* közömbösségére. Egy elnyomó nemzet tagjának „közömbösnek" kell lennie az iránt, hogy a kis nemzetek, érzelmeiknek megfelelően, *az ő* államához *vagy a szomszéd* államhoz tartoznak-e, avagy önállóak-e; az ilyen „közömbösség" nélkül az illető *nem* szociáldemokrata. Hogy valaki internacionalista-szociáldemokrata legyen, ahhoz az szükséges, hogy *ne* csupán a saját nemzetére gondoljon, hanem *annak fölébe* helyezze az összes nemzetek érdekeit, azok általános szabadságát és egyenjogúságát. „Elméletben" mindenki egyetért ezzel, a gyakorlatban viszont éppen az annexionisták közömbösségét teszik magukévá. Itt a baj gyökere.

Másrészt a kis nemzet szociáldemokratája agitációjának súlypontját általános formulánk *második* szavára köteles helyezni: a nemzetek „önkéntes *egyesülésére*". Anélkül, hogy mint internacionalista megsértené kötelezettségeit, egyaránt állást foglalhat *mind* saját nemzetének politikai függetlensége mellett, *mind* a szomszédos X. Y. Z. államhoz való csatlakozása mellett. De valamennyi esetben köteles harcolni a kis nemzetekre jellemző szűk látókör, az elzárkózás, az elkülönülés *ellen*, s azért, hogy az egészet és általánost vegyék figyelembe, azért, hogy a részletérdekeket az általános érdekeknek rendeljék alá.

Akik ezt a kérdést nem gondolták át, „ellentmondásnak" fogják találni, hogy az elnyomó nemzetek szociáldemokratái az „*elszakadás* szabadságát", az elnyomott nemzetek szociáldemokratái az „*egyesülés* szabadságát" követeljék. De némi gondolkodás megmutatja, hogy *más* út a nemzetköziséghez és a nemzetek összeolvadásához, más út, mely az *adott* helyzetből ehhez a célhoz vezetne, nincs és nem is lehet...

9. ENGELS LEVELE KAUTSKYHOZ

„Szocializmus és gyarmati politika" c. brosúrájában (Berlin 1907) Kautsky, aki akkor még marxista volt, közzétette Engelsnek egy hozzáintézett, 1882 szeptember 12-én kelt levelét, amelynek a bennünket érdeklő kérdést illetően roppant jelentősége van; a levél legfontosabb része a következő:

„... Véleményem szerint a tulajdonképpeni gyarmatok, vagyis azok az országok, ahol európai lakosság telepedett le: Kanada, Fokföld, Ausztrália, mind függetlenekké válnak: ellenben a csupán alárendelt országokat, ahol a lakosság bennszülöttekből áll, mint Indiát, Algériát, a holland, a portugál és a spanyol birtokokat a proletariátusnak egyelőre át kell vennie és minél gyorsabban az önállóság felé vezetnie. Hogy ez a folyamat hogyan fog végbemenni, nehéz megmondani. India talán forradalmat csinál, sőt ez igen valószínű és minthogy a felszabaduló proletariátus nem viselhet gyarmati háborúkat, nem marad más hátra, mint ezzel megbékülni, persze, magától értetődően, a dolog nem menne mindenféle pusztítás nélkül, de ilyesmi minden forradalommal együtt jár. Ugyanez játszódhat le másutt is, például Algériában és Egyiptomban és *számunkra* kétségkívül ez lenne a legjobb. Elég dolgunk lesz a magunk háza táján. Ha egyszer Európa és Észak-Amerika újjászerveződött, ez olyan óriási erőt, olyan példát fog nyujtani, hogy a félig civilizált országok magától értetődően utánunk fognak igazodni: erről már maguk a gazdasági szükségletek gondoskodnak. Milyen szociális és politikai szakaszokon kell majd átmenniök ezeknek az országoknak, amíg szintén eljutnak a szocialista szervezetig, erről azt hiszem, csak meglehetősen hiábavaló hipotéziseket állíthatunk fel. Csak egy bizonyos: *a győzelmes proletariátus egyetlen idegen népet sem boldogíthat kényszer útján anélkül, hogy ezzel saját győzelmét ne ássa alá.* Ez persze semmiképpen sem zárja ki a különböző fajtájú védelmi háborúkat..."

Engels egyáltalán nem tételezi fel, hogy a „gazdasági" tényező önmagától és közvetlenül elhárít minden nehézséget. A gazdasági forradalom *minden* népet arra ösztökél, hogy a szocializmus felé *igazodjon*, de emellett lehetségesek forradalmak is — a szocialista állam ellen — és háborúk is. A politika elkerülhetetlenül alkalmazkodik a közgazdasághoz, de nem egy

csapásra és nem simán, nem egyszerűen, nem közvetlenül. Mint „kétségtelent" Engels csak egyetlen, feltétlenül internacionalista elvet állít fel, amelyet *minden* „idegen népre", azaz nemcsak a gyarmati népekre alkalmaz: kényszer útján boldogítani őket, azt jelentené, hogy aláássuk a proletariátus győzelmét.

A proletariátus pusztán azzal, hogy szociális forradalmat hajt végre, még nem válik szentté és ez nem biztosítja a hibák és gyengeségek ellen. De a lehetséges hibák (és az önző érdekek — hogy mások rovására próbáljon élni), feltétlenül ezen igazság felismerésére fogják vezetni.

Mi, zimmerwaldi baloldaliak, mindannyian meg vagyunk győződve arról, amiről például Kautsky is meg volt győződve, még mielőtt 1914-ben cserbenhagyta volna a marxizmust és a sovinizmus védelmezőjének csapott volna fel, hogy t. i. a szocialista forradalom teljességgel lehetséges a *legközelebbi* jövőben, „máról holnapra", ugyanennek a Kautskynak egykori kifejezése szerint. A nemzeti ellenszenvek oly gyorsan nem tűnnek el; az elnyomott nemzet gyűlölete — és pedig jogos gyűlölete — az elnyomó iránt *megmarad* egy ideig; csak a szocializmus győzelme *után* fog eltűnni, csak *miután* végleg megvalósul a teljesen demokratikus viszony a nemzetek között. Ha hívek akarunk maradni a szocializmushoz, már most hozzá kell fognunk a tömegek internacionalista neveléséhez, ami az elnyomó nemzeteknél az elnyomott nemzetek különválási szabadságának hirdetése nélkül lehetetlen.

1916 őszén

AZ IMPERIALIZMUS ÉS A SZAKADÁS A SZOCIALIZMUS TÁBORÁBAN

Van-e összefüggés az imperializmus és a között a szörnyű és visszataszító győzelem között, amelyet az opportunizmus (mint szociálsovinizmus) aratott az európai munkásmozgalom felett?

Ez a jelenlegi szocializmus főkérdése. És azután, hogy pártirodalmunkban teljesen megállapítottuk, először: korszakunk és a mostani háború imperialista jellegét; másodszor: a szociálsovinizmus és az opportunizmus elszakíthatatlan történelmi kapcsolatát, valamint azonos eszmei és politikai tartalmukat, áttérhetünk és át is kell térnünk e fő kérdés elemzésére.

Az imperializmus lehetőleg pontos és teljes meghatározásával kell kezdenünk. Az imperializmus a kapitalizmusnak sajátos történelmi szakasza. Hármas sajátossága van: az imperializmus (1) — monopolisztikus kapitalizmus; (2) — élősdi vagy rothadó kapitalizmus; (3) — halódó kapitalizmus. A szabadverseny felváltása monopólium által az imperializmus gazdasági fővonása, a *lényege*. A monopolizmus öt fő formában jelenik meg: 1. kartellek, szindikátusok és trösztök; a termelés koncentrációja oly fokot ért el, hogy megteremtette a kapitalisták e monopolisztikus egyesüléseit; 2. a nagybankok monopolhelyzete: 3—5 óriásbank uralkodik Amerika, Franciaország, Németország egész gazdasági élete felett; 3. a trösztök és a fináncoligarchia (a finánctőke nem más, mint a banktőkével összeolvadt monopolisztikus ipari tőke) magukhoz ragadják a *nyersanyag* forrásokat; 4. *megkezdődött* a világ (gazdasági) felosztása a nemzetközi kartellek között. Az ilyen nemzetközi kartellek száma, amelyek az *egész* világpiac felett uralkodnak és „barátságos megegyezés" alapján osztják fel azt maguk között, — amíg a háború nem osztja fel *újból* — már több mint *százra*

rúg! A tőkekivitel, mint különösen jellegzetes jelenség a nemmonopolisztikus kapitalizmus árukivitelével szemben, szoros kapcsolatban áll a világ gazdasági, politikai s területi felosztásával. 5. *Befejeződött* a világ területi felosztása (gyarmatok).

Az imperializmus, mint Amerika és Európa, majd pedig Ázsia kapitalizmusának legfelsőbb foka, teljesen kialakult az 1898—1914-es években. A spanyol-amerikai háború (1898), az angol-búr háború (1900—1902), az orosz-japán háború (1904—1905) és az 1900-as gazdasági válság Európában — ezek a világtörténelem új korszakának főbb történelmi mérföldkövei.

Hogy az imperializmus élősdi vagy rothadó kapitalizmus, az főkép abban a rothadási tendenciában nyilvánul meg, amely, a termelőeszközök magántulajdona mellett, minden monopóliumot jellemez. A különbség a köztársasági-demokratikus és a monarchista-reakciós imperialista burzsoázia között éppen azért mosódik el, mert mindkettő elevenen rothad (ami egyáltalán nem zárja ki a kapitalizmus csodálatosan gyors fejlődését egyes iparágakban, egyes országokban, egyes időszakokban). Másodszor: a kapitalizmus rothadása abban nyilvánul meg, hogy óriási, *járadékos* réteg képződik, olyan kapitalistáké, akik „szelvényvágásból" élnek. A négy előrehaladott imperialista országban, Angliában, Észak-Amerikában, Franciaországban, és Németországban az értékpapírokba fektetett tőke 100—150 *milliárd* frankot tesz ki, ami legalább évi 5—8 milliárd jövedelmet jelent egy-egy országnak. Harmadszor: a tőkekivitel nem más, mint négyzetre emelt élősdiség. Negyedszer: „a finánctőke uralomra, nem pedig szabadságra törekszik". A politikai reakció az *egész* vonalon — az imperializmus sajátossága. Megvásárolhatóság, óriási méretű vesztegetések, mindenfajta panama. Ötödször: az elnyomott nemzetek kizsákmányolása, mely elválaszthatatlanul összefügg az annexiókkal és különösen a gyarmatoknak maroknyi „nagy"-hatalom által való kizsákmányolása, mely a „civilizált" világot mindinkább a százmilliókra rúgó nem civilizált népek testén élősködő parazitává változtatja át. A római proletár a társadalom költségén élt. A mai társadalom a modern proletár költségén él. Marx különösen hangsúlyozta Sismondi e mélyértelmű megjegyzését. Az imperializmus némileg módosítja a dolgot. Az imperialista hatalmak proletariátusának kiváltságos vékony rétege részben a civilizálatlan népek százmillióinak rovására él.

Érthető, hogy az imperializmus miért *halódó* kapitalizmus, *átmeneti* a szocializmushoz: a kapitalizmusból kinövő monopólium, ez *máris* a kapitalizmus elhalása, a szocializmushoz való átmenetének kezdete. A munka roppant *társadalmasítása* az imperializmus által (az, amit a burzsoá hitvédők — a polgári közgazdászok „összefonódásnak" neveznek) ugyanezt jelenti.

Amikor az imperializmust így határozzuk meg, teljes ellentétbe kerülünk Karl Kautskyval, aki nem hajlandó az imperializmust a „kapitalizmus fázisának" tekinteni és úgy határozza meg az imperializmust, hogy az nem más, mint a finánctőke által „előnyben részesített" *politika*, nem más, mint az „ipari" országok odairányuló törekvése, hogy „agrár"-országokat annektáljanak.* Elméletileg Kautskynak ez a meghatározása teljesen hamis. Az imperializmus sajátossága éppen *nem* az ipari, hanem a finánctőke uralma, éppen *nem* a csak agrár országok, hanem *mindenféle* ország annektálására irányuló törekvés. Kautsky *elszakítja* az imperializmus politikáját annak közgazdaságától, elszakítja a monopolizmust a politikában a monopolizmustól a közgazdaságban, hogy egyengesse az utat sekélyes burzsoá reformizmusa számára, a „lefegyverzés", az „ultraimperializmus," és hasonló süketlenségek számára. Ennek az elméleti hamisításnak értelme és célja teljesen arra irányul, hogy elhomályosítsa az imperializmus *legmélyebb* ellentéteit és ilyenformán igazolja az imperializmus védelmezőivel, a nyílt szociálsovinisztákkal és opportunistákkal való „egység" teóriáját.

Kautskynak a marxizmussal való e szakításával már eleget foglalkoztunk mind a „Szociáldemokrát" — mind a „Kommunisztˮ c. folyóiratokban. A mi orosz kautskystáink, az „Okisták"[51], élükön Axelroddal és Spektátorral, Martovot és jórészt Trockijt sem kivéve — jobbnak látták, hogy a kautskyzmusnak mint irányzatnak a kérdését hallgatással mellőzzék. Arra nem merték rászánni magukat, hogy védelmükbe vegyék azt, amit Kautsky a háború alatt írt s ezért azzal bújnak ki a kérdés alól, hogy vagy dicshimnuszokat zengenek

* „Az imperializmus a magasan fejlett ipari kapitalizmus terméke. Abban áll, hogy minden kapitalista ipari nemzet minél nagyobb *agrár*terület alávetésére és bekebelezésére törekszik, tekintet nélkül arra, hogy azt milyen nemzetek lakják." (Kautsky, a „Neue Zeit" 1914 szeptember 11-i számában.)

Kautskyról (Axelrod német brosúrájában, melyet a „szervező bizottság" oroszul *akart* közölni), vagypedig Kautsky magántermészetű leveleit közlik (Spektátor), ahol Kautsky bizonykodik, hogy ő az ellenzékhez tartozik és jezsuita módra fehérre akarja mosni soviniszta kijelentéseit.

Megjegyzendő, hogy Kautsky „felfogása" az imperializmusról, amely egyértelmű az imperializmus szépítgetésével, nemcsak Hilferding „Finánctőké"-jéhez képest jelent egy lépést visszafelé (bármilyen buzgón védelmezi is most maga Hilferding Kautskyt és az egységet a szociálsovinisztákkal!), hanem a *szociálliberális* J. A. Hobsonhoz képest is. Ez az angol közgazdász, aki legkevésbbé sem tart igényt arra, hogy marxistának nevezzék, 1902-ben megjelent művében* sokkal mélyrehatóbban határozza meg az imperializmust és tárja fel annak ellentmondásait. Ime, mit írt ez a szerző (akinél megtaláljuk Kautskynak majdnem összes pacifista és „békülékeny" banalitásait) az imperializmus élősdiségének különösen fontos kérdéséről:

Hobson véleménye szerint két körülmény gyengítette a régi világbirodalmak hatalmát: 1. „a gazdasági élősdiség" és 2. a hadseregeknek a függő népek sorából való toborzása. „Az első körülmény a gazdasági élősdiség szokása, melynek folytán az uralkodó állam kihasználja tartományait, gyarmatait és a tőle függő országokat uralkodó osztályának gazdagítására és alsó osztályainak megvesztegetésére, hogy azok nyugton maradjanak." A második körülményt illetően Hobson ezt írja:

„Az imperializmus vakságának egyik legfurcsább jelensége" (a szociálliberális Hobson szájában ezek a szólamok az imperialisták „vakságáról" helyénvalóbbak, mint a „marxista" Kautskynál) „az a nemtörődömség, amivel Nagybritannia, Franciaország és egyéb imperialista nemzetek rátérnek erre az útra. Nagybritannia ment ezen az úton a legmesszebbre. A legtöbb ütközetet, amelyben indiai birodalmunkat meghódítottuk, bennszülöttekből álló hadseregeink vívták; Indiában és az utóbbi időben Egyiptomban is nagy, állandó hadseregek állomásoznak brit parancsnokság alatt; majdnem valamennyi háborút, amely Afrika meghódításával van kapcsolatban — Dél-Afrika kivételével — bennszülöttek folytattak a mi javunkra."

* J. Hobson, Imperialism. London 1902.

Kína felosztásának perspektíváját Hobson gazdaságilag a következőképpen értékeli: „Nyugat-Európa nagyrésze akkor olyan külsőt és jelleget ölthetne magára, mint amilyennel rendelkeznek most az ottani országok egyes részei úgymint: Dél-Anglia, a Riviéra, Olaszországnak és Svájcnak turisták által leginkább látogatott és gazdagok lakta helyei: ott lakik majd maroknyi gazdag arisztokrata, aki osztalékokat és járadékokat kap a távoli Keletről, velük együtt a hivatalnokok és kereskedők valamivel jelentősebb csoportja és még nagyobb számú házi cseléd, továbbá munkások, akik a szállítási iparban és a félgyártmányokat véglegesen feldolgozó iparban nyernének elhelyezkedést. A főiparágak eltűnnének és az élelmicikkek tömege, a félgyártmányok tömege pedig sarcként özönlene ide Ázsiából és Afrikából." „Ilyen lehetőségeket tár elénk a nyugati államoknak kiterjedtebb szövetsége, a nagyhatalmak európai föderációja: nemcsak, hogy nem lendítené előre a világ-civilizáció ügyét, hanem a nyugati élősdiség roppant veszedelmét idézné fel: a fejlettebb ipari nemzetek egy csoportja különülne el, amelyek felső osztályai hatalmas sarcokat húznának Ázsiából és Afrikából és e sarcok segítségével az alkalmazottak és szolgák óriási beidomított tömegeit tartanák el, akik már nem a mezőgazdasági és ipari tömegcikkek gyártásával, hanem személyes szolgálatok végzésével foglalkoznának, avagy az új fináncarisztokrácia ellenőrzése mellett, másodrangú ipari munkával. Azok, akik egy kézlegyintéssel hajlandók elintézni az ilyen elméletet" (azt kellett volna mondani: az ilyen perspektívát), „mint olyasfélét, ami nem érdemli meg, hogy foglalkozzanak vele, gondolják meg, hogy milyen szociális és gazdasági viszonyok uralkodnak a mai Dél-Anglia olyan körzeteiben, amelyek máris ilyen helyzetbe jutottak. Gondolják el, milyen óriási mértékben válna lehetségessé e rendszer kiterjesztése, ha Kínát alárendelnék a finanszíék, a «tőkeelhelyezők» (járadékosok) ilyenféle csoportjai ellenőrzésének, valamint az ő politikai, kereskedelmi s ipari hivatalnokaiknak, akik a profitot szipolyoznák ki ebből a minden idők hasonlíthatatlanul leghatalmasabb potenciális medencéjéből, oly célból, hogy ezeket a profitokat Európában elfogyasszák. Igaz, a helyzet túlságosan bonyolult, a világot mozgató erők játékát túlságosan nehéz áttekinteni, hogysem a jövendőnek ezt vagy bármily más magyarázatát egyetlenegy irányban nagyon valószínűnek tart-

hatnánk. De azok a befolyások, amelyek most Nyugat-Európa imperializmusát mozgatják, ebben az irányban hatnak és ha nem találnak ellenállásra, ha nem vezetik el őket más irányba, akkor a folyamat betetőzésének éppen ezt az irányát mozdítják elő."

Hobson, a szociálliberális, nem látja, hogy ezt az ellenhatást *csakis* a forradalmi proletariátus képes kifejteni és *csakis* a szociális forradalom formájában. Hisz ő épp ezért szociálliberális! De Hobson már 1902-ben nagyszerűen megközelítette a kérdést, az „Európai Egyesült Államok" jelentőségét (ezt vegye tudomásul Trockij, a kautskyánus!) és mindazt, amit különböző országok *képmutató kautskystái* elhomályosítanak éspedig azt, hogy az *opportunisták* (szociálsoviniszták) az imperialista burzsoáziával együtt dolgoznak *éppen* abban az irányban, hogy Ázsia és Afrika vállán megteremtsék az imperialista Európát, hogy az *opportunisták* objektíve a kispolgárságnak és a munkásosztály bizonyos rétegeinek egy részét képviselik, melyet az imperialista extraprofitok révén *megvásároltak*, amelyet a kapitalizmus *házőrző ebeivé* és a munkásmozgalom *megrontóivá* változtattak.

Erre a gazdasági összefüggésre, erre a legmélyebb összefüggésre, mely az imperialista burzsoázia és a munkásmozgalomban manapság (hosszú időre-e?) győzelemre jutott opportunizmus között fennáll, nem egyszer mutattunk már rá nemcsak cikkekben, hanem pártunk határozataiban is. Ebből vontuk le többek között azt a következtetést, hogy a szociálsovinizmussal a szakítás elkerülhetetlen. A mi kautskystáink jobbnak látták a kérdés megkerülését! Martov például előadásaiban is azzal a szofizmával ágált, ami „Az O. K. (szervező bizottság) külföldi titkárságának közleményeiben" (1916 április 10. 4. sz.) a következőképpen nyer kifejezést:

...„A forradalmi szociáldemokrácia ügye igen rosszul állna, sőt reménytelen lenne, ha azok a munkáscsoportok, amelyek intellektuális fejlettségüknél fogva a legközelebb állnak az «értelmiséghez» és a legképzettebbek végzetes módon elfordulnának tőle s az opportunizmushoz pártolnának"...

Az ostoba „végzetes" szócska és egy kis csűrés-csavarás segítségével *megkerülték* azt a *tényt*, hogy *bizonyos* munkásrétegek *átpártoltak* az opportunizmushoz és az imperialista burzsoáziához! Az O. K. szofistái éppen ezt a tényt akarják *meg-*

kerülni! Ők azzal a „hivatalos optimizmussal" intézik el a kérdést, amivel most a kautskysta Hilferding és sokan mások is kérkednek: az objektív körülmények, úgymond, kezességet nyujtanak a proletariátus egysége és a forradalmi áramlat győzelme tekintetében! Mi, úgymond, „optimisták" vagyunk a proletariátust illetően!

A valóságban pedig mindezek a kautskysták, Hilferding, az O. K.-isták, Martov és társai — *optimisták . . . az opportunizmust* illetően. Ez a lényeg!

A proletariátus a kapitalizmus szülöttje — a világkapitalizmusé, tehát nemcsak az európai kapitalizmusé és nemcsak az imperialista kapitalizmusé. Világméretben, 50 évvel előbb vagy 50 évvel később — *ilyen* mértékkel mérve ez részletkérdés — a „proletariátus" persze egységes „lesz" és „feltétlenül" a forradalmi szociáldemokrácia fog benne felülkerekedni. Nem ez a kérdés, kautskysta urak, hanem az, hogy *önök* most, Európa imperialista országaiban *lakájként hajlonganak* az opportunisták előtt, akiket a proletariátus mint osztály *idegeneknek* tekint, akik a burzsoázia szolgái, ügynökei, akik a burzsoázia befolyását juttatják érvényre, és amíg a munkásmozgalom tőlük *meg nem szabadul*, mindaddig *polgári munkásmozgalom marad*. Az, hogy önök „egységet" prédikálnak az opportunistákkal, a Legienekkel és Davidokkal, a Plechánovokkal vagy Cschenkeliekkel és Potrjészovokkal stb., ez objektíve annak a védelmét jelenti, hogy az imperialista burzsoázia a munkásmozgalomban tevékenykedő legjobb ügynökei segítségével *leigázza* a munkásokat. A forradalmi szociáldemokrácia győzelme világméretekben feltétlenül elkerülhetetlen, de ez a győzelem csakis önök *ellenére*, mint önök *felett* aratott győzelem jön és fog eljönni, megy végbe és fog végbe menni.

A modern munkásmozgalomnak azt a két irányzatát, sőt *két* pártját, melyek 1914—1916-ban az egész világon olyan élesen elváltak egymástól, *Engels és Marx Angliában évtizedeken át kísérték figyelemmel*, körülbelül 1858-tól 1892-ig.

Sem Marx, sem Engels nem érte meg a világkapitalizmus imperialista korszakát, amely csak az 1898—1900-as években kezdődött meg. De Angliának már a XIX. század második felétől fogva sajátossága volt az, hogy ott feltalálható volt az imperializmusnak legalább *két* legfontosabb jellemvonása: (1) az óriási gyarmatok és (2) a monopolisztikus profit (a világpiacon el-

foglalt monopolista helyzete következtében). Anglia mindkét tekintetben kivételt jelentett akkor a kapitalista országok között, s Engels és Marx, amikor ezt a kivételes helyzetet elemezték, egész világosan és határozottan rámutattak arra, hogy ez *összefüggésben* van az opportunizmusnak az angol munkásmozgalomban aratott (ideiglenes) győzelmével.

Engels az 1858 október 7-én Marxhoz intézett levelében a következőket írta: „Az angol proletariátus a valóságban egyre inkább elpolgáriasodik, úgy, hogy ez a valamennyi nemzet között legpolgáribb nemzet nyilván odáig akarja vinni a dolgot, hogy a burzsoázia *mellett* legyen polgári arisztokráciája és polgári proletariátusa. Természetesen oly nemzetnél, amely végigzsákmányolja az egész világot, ez mindenesetre bizonyos fokig a dolgok természetéből következik." Sorgéhoz 1872 szeptember 21-én írt levelében Engels közli, hogy Hales az Internacionále szövetségtanácsában nagy botrányt rendezett és megrovási határozatot fogadtatott el Marx ellen, a miatt a kijelentése miatt, hogy „az angol munkásvezérek eladták magukat". Marx 1874 augusztus 4-én a következőket írja Sorgénak: „Ami itt (Angliában) a városi munkásokat illeti, hát sajnálni való, hogy a vezérek egész bandája nem került be a parlamentbe. Ez lett volna a legbiztosabb útja, hogy megszabaduljunk ettől a szemét néptől." Engels 1881 augusztus 11-én Marxhoz intézett levelében „a hitvány angol szakszervezetekről" ír, „amelyek eltűrik, hogy olyan emberek vezessék, akiket a burzsoázia megvásárolt, vagy legalább is megfizet". Engels 1882 szeptember 12-én ezt írja Kautskynak: „Azt kérdi tőlem, hogy mit gondolnak az angol munkások a gyarmati politikáról? Nos, ugyanazt, amit általában a politikáról gondolnak. Itt nincsen munkáspárt, itt csak konzervatívok és liberális radikálisok vannak, a munkások pedig a legnagyobb nyugalommal élvezik velük együtt Anglia világpiaci és gyarmati monopóliumát".

1889 december 7-én a következőket írja Engels Sorgénak:... „A legvisszataszítóbb itt (Angliában) a burzsoá «respectability» (tekintélytisztelet), ami a munkásoknak valósággal a vérükbe ment át... Még Tom Mann is, akit a legkülönbnek tartok közülük, szívesen beszél arról, hogy a lord mayornál fog reggelizni. Ha ezzel összehasonlítja az ember a franciákat, akkor tűnik csak ki, mire jó a forradalom." 1890 április 19-i levelében: „... az angol munkásosztály mozgalma a felszín *alatt* mozog, egyre

szélesebb rétegeket ragad magával, többnyire az addig mozdulatlan *legalsó* (a kiemelés Engelstől származik) tömegből és már nincs messze az a nap, amikor ez a tömeg hirtelen *önmagára eszmél*, amikor világossá válik előtte, hogy éppen ő maga ez az óriási mozgó tömeg", 1891 március 4-én: „a szétesett kikötőmunkás-szövetség balsikeréről" ír: „a «régi» konzervatív tradeunionok, amelyek *gazdagok* és éppen ezért gyávák, egyedül maradnak a porondon" ... 1891 szeptember 14-én: a tradeunionok newcastle-i kongresszusán a régi unionisták, a nyolcórás munkanap ellenfelei vereséget szenvedtek „és a polgári lapok elismerik a *polgári munkáspárt* vereségét" (kiemelés mindenütt Engelstől).

Hogy Engels ezeket a gondolatait, amelyeket évtizedeken keresztül gyakran ismételt, nyilvánosan, a sajtóban is kifejezte, bizonyítja „A munkásosztály helyzete Angliában" c. művének 1892. évi második kiadásához írt előszava. Itt egy „a munkásosztályon belül levő arisztokráciáról" beszél, a „kiváltságos munkáskisebbségről", ellentétben a „széles munkástömeggel". Anglia 1848-tól 1868-ig tartó kiváltságos helyzetéből egyedül a munkásosztály „kis kiváltságos, dédelgetett kisebbsége" húzott „tartós előnyöket", míg „a széles tömeg helyzetében a legjobb esetben csak rövid ideig tartott a javulás" ... „Anglia ipari monopóliumának összeomlásával az angol munkásosztály elveszíti kiváltságos helyzetét" ... A tanulatlan munkások szervezeteinek, az „új" unionoknak tagjai „egy felbecsülhetetlen előnnyel rendelkeznek: az ő lelki életük még szűz talaj, amely teljesen mentes az örökölt, «tiszteletreméltó» burzsoá előítéletektől, amelyek megzavarják a jobb helyzetben levő «régi unionisták» fejét" ... Angliában „úgynevezett munkásképviselőknek" olyan embereket neveznek, „akiknek megbocsátják a munkásosztályhoz való tartozásukat, mert ők maguk készek arra, hogy ezt a tulajdonságukat liberalizmusuk óceánjába fullasszák" ...

Szántszándékkal idéztük meglehetős részletesen Marx és Engels minden kertelés nélkül való nyilatkozatait, hogy az olvasónak módot adjunk arra, hogy azokat *egészükben* tanulmányozzák. Tanulmányozásuk pedig szükséges, érdemes velük figyelmesen foglalkozni. Mert ez a *veleje* annak a taktikának, melyet az imperialista korszak objektív körülményei a munkásmozgalom számára előírnak.

Kautsky itt is megkísérelte, hogy a „zavarosban halásszon"

és a marxizmust az opportunistákkal való édeskés békülékenységgel cserélje fel. A nyilt és naiv (a Lensch-féle) szociál-imperialistákkal való vitában, azokkal, akik Németország részéről a háborút azzal igazolják, hogy az megtöri Anglia monopóliumát, Kautsky ezt a nyilvánvaló hamisítást egy másik, épp annyira nyilvánvaló hamisítással „*igazítja helyre*". A cinikus hamisítást édeskés hamisítással helyettesíti! Anglia *ipari* monopóliuma régen megtört, mondja Kautsky, régen szétrombolódott, nincs azon mit rombolni és nem lehet lerombolni.

Mi a hamisság ebben az érvben?

Először is: megkerüli Anglia *gyarmati* monopóliumát. Pedig Engels, mint láttuk, már 1882-ben, 34 évvel azelőtt teljes világossággal rámutatott erre. Ha Anglia ipari monopóliuma meg is tört, a gyarmati monopólium nemcsak megmaradt, de rendkívül kiéleződött, mert már az egész föld fel van osztva! Édeskés hazugsága segítségével Kautsky azt a burzsoá-pacifista és opportunista-nyárspolgári eszmécskét csempészi be, hogy „nincs miért háborút viselni". Ellenkezőleg, a *kapitalistáknak* most nemcsak van miért háborút viselniök, de *nem is tehetik*, hogy *ne* háborúskodjanak, ha meg akarják őrizni a kapitalizmust, mert a gyarmatok erőszakos újrafelosztása nélkül az *új* imperialista országok nem szerezhetik meg azokat a kiváltságokat, melyeket a régebbi *(és kevesebbé erős)* imperialista hatalmak élveznek.

Másodszor. Miért jelenti Anglia monopóliuma az opportunizmus (időleges) győzelmét Angliában? Azért, mert a monopólium *extraprofitot* nyujt, azaz felesleget a normális profiton, az egész világon szokásos kapitalista profiton felül. Ebből az extraprofitból a kapitalisták egy töredéket (sőt nem is csekélyke töredéket!) arra *tudnak* fordítani, hogy *saját* munkásaikat megvásárolják, hogy valami szövetségfélét teremtsenek (emlékezzünk az angol trade-unionok munkáltatóikkal kötött híres „alliance"-aira, amelyeket a Webbek ismertetnek) — a szóbanforgó nemzet munkásainak a saját kapitalistáikkal való szövetségét a többi ország *ellen*. Anglia ipari monopóliuma még a XIX. század végén megtört. Ez kétségtelen. De *hogyan* ment ez végbe? Talán úgy, hogy *mindenféle* monopólium eltűnt?

Ha ez így lenne, akkor Kautsky békülékeny (az opportunizmussal békülékeny) „elmélete" bizonyos fokig igazolható lenne. De épp az a lényeg, hogy ez *nem* így van. Az imperializmus *nem*

más, mint monopolista kapitalizmus. Minden kartell, tröszt, szindikátus, minden óriási nagybank *nem egyéb, mint* monopólium. Az extraprofit nem tűnt el, hanem megmaradt. *Valamennyi* többi ország kizsákmányolása egy bizonyos kiváltságos, pénzügyileg gazdag ország által megmaradt és fokozódott. Maroknyi gazdag ország — mindössze négy, ha önálló és valóban hatalmas „modern" gazdaságról van szó: Anglia, Franciaország, az Egyesült Államok és Németország — ez a néhány ország mérhetetlen arányokban fejlesztette ki a monopóliumokat, százmilliókat, ha nem milliárdokat zsebel be *extra*profit formájában, más országok száz és százmilliónyi népességének a „hátán lovagol", egymás között marakodik azért, hogy a különösen nagyszerű, különösen zsíros, különösen kényelmes zsákmányt felossza.

Éppen ez az imperializmus gazdasági és politikai lényege, amelynek mélységes ellentmondásait Kautsky nem fedi fel, hanem eltussolja.

Egy imperialista „nagy"-hatalom burzsoáziája *gazdaságilag* meg *tudja* vásárolni „saját" munkásainak vékony felső rétegeit, évenként néhány százmillió frankot fordítva erre a célra, mert *extra*profitja valószínűleg a milliárd körül van. Az a kérdés pedig, hogy miként oszlik meg ez a kis alamizsna a munkásminiszterek, a „munkáspolitikusok" (emlékezzünk ennek a fogalomnak a kitűnő engelsi elemzésére), a hadiipari bizottságok munkás tagjai, a munkás-bürokraták, a szűkkörű szakmai szervezetekben tömörült munkások, a hivatalnokok stb. stb. között, ez már másodrangú kérdés.

Az 1848—1868-as években és részben később is, egyedül Angliának volt monopólhelyzete; *ezért* volt lehetséges, hogy ott évtizedekre győzött az opportunizmus; mert *nem volt* más ország, amely akár gazdag gyarmatokkal, akár ipari monopóliummal bírt volna.

A XIX. század utolsó harmada átmenet volt az új imperialista korszakba. A monopóliumot *nem* egy, hanem néhány, igen kis számú nagyhatalom finánctőkéje élvezi (Japánban és Oroszországban a katonai hatalom, a mérhetetlen terület vagy a különösen kényelmes lehetőségek monopóliuma idegen népek, Kína stb. kirablására részben kiegészítik, részben helyettesítik a mai, modern finánctőke monopóliumát.) Ebből a különbségből következik, hogy Anglia monopóliuma évtizedeken keresztül

lehetett versenytárs nélküli. A modern finánctőke monopóliuma vad vita tárgya; megkezdődött az imperialista háborúk korszaka. Akkor *egy* ország munkásosztályát meg lehetett vásárolni, évtizedeken keresztül megrontani. Most ez aligha valószínű, sőt talán lehetetlen, de azért *minden* egyes imperialista „nagy"-hatalom megvásárolhatja és meg is vásárolja a „munkásarisztokráciának" (az 1848—1868-as évek Angliájához képest) *kisebb* rétegeit. Akkor „burzsoá munkáspárt" — Engels nagyszerű és mélyértelmű kifejezése szerint — csak egy országban alakulhatott ki, mert csak egy országnak volt, mégpedig hosszú időre, monopóliuma. Most *valamennyi* imperialista országban *elkerülhetetlen* és jellegzetes a *„polgári munkáspárt"*, de tekintettel a heves harcra, amelyet ezek az országok a zsákmány felosztásáért folytatnak, valószínűtlen, hogy ilyen párt hosszú időre győzhessen több országban. Mert a trösztök, a finánc-oligarchia, a drágaság stb. *lehetővé* teszik ugyan a maroknyi felső réteg megvásárlását, de mind erősebben nyomják, nyúzzák, teszik tönkre, kínozzák a proletariátus és félproletariátus *tömegét.*

Egyrészről: a burzsoázia és az opportunisták arra törekszenek, hogy maroknyi dúsgazdag, kiváltságos nemzetet az emberiség többi részének testén élősködő „örök" parazitákká változtassák, hogy a négerek, indiaiak stb. kizsákmányolásának „babérain nyugodjanak" azáltal, hogy a modern militarizmus nagyszerű pusztító technikája segítségével leigázzák őket. Másrészről: a *tömegek*, amelyeket még erősebben nyomnak el, mint azelőtt és amelyekre az imperialista háború minden szenvedése ránehezedik, arra törekszenek, hogy lerázzák magukról ezt az igát és megdöntsék a burzsoáziát. A munkásmozgalom története elkerülhetetlenül e két irányzat közötti harcban fog kibontakozni. Mert az első irányzat nem véletlen, hanem gazdaságilag „megalapozott". A burzsoázia már *minden* országban megszülte, felnevelte, biztosította a maga számára a szociálsoviniszták „burzsoá munkáspártjait". A különbség például Olaszországban Bissolati teljesen kiformálódott szociálimperialista pártja és mondjuk a Potrjészovok, Gvozdjevek, Bukinok, Cscheidzék, Szkóbeljevek és társaik félig kijegecesedett, majdnem-pártja között — ez a különbség lényegtelen. Fontos az, hogy a munkásarisztokrata réteg gazdasági áttolódása a burzsoázia oldalára megérett és elérte tetőpontját, ami pedig a politikai formát illeti, azt ez a gazda-

sági tény, az osztályok közötti viszonyban beállott ezen eltolódás, minden nagyobb „fáradság" nélkül megtalálja a maga számára.

Az említett gazdasági alapon a modern kapitalizmus politikai intézményei: a sajtó, a parlament, a szakszervezetek, a kongresszusok stb. — megteremtették a tekintélyimádó, békés, reformista és hazafias hivatalnokok és munkások számára a gazdasági kiváltságoknak és alamizsnáknak megfelelő *politikai* kiváltságokat és alamizsnákat. Jövedelmező és kényelmes állások a minisztériumban, vagy a hadiipari bizottságban, a parlamentben és a különböző bizottságokban, a „szolid", legális lapok szerkesztőségeiben, vagy a nemkevésbbé szolid és „polgári módra engedelmes" munkásszövetségek vezetőségeiben — ezzel vonzza és ezzel jutalmazza az imperialista burzsoázia a „polgári munkáspártok" képviselőit és szekértolóit.

A politikai demokrácia gépezete ugyanebben az irányban hat. Választások nélkül korunkban nem lehet ellenni; tömegek nélkül semmire sem mehetünk, a tömegeket pedig a könyvnyomtatás és parlamentarizmus korában *nem lehet* a hizelgés, a hazugság, a szemfényvesztés szélesen elágazó, módszeresen folytatott, tartósan kiépített rendszere nélkül vezetni, divatos és népszerű jelszavak hangoztatása nélkül, anélkül, hogy a munkásoknak ne igérgetnének jobbra-balra mindenféle reformokat és mindenféle előnyöket — csakhogy lemondjanak a burzsoázia megdöntésére irányuló forradalmi harcról. Én ezt a rendszert lloyd-george-izmusnak nevezném, e rendszernek a „polgári munkáspárt" klasszikus országában ismert egyik leghaladottabb és legügyesebb képviselője, Lloyd George angol miniszter neve után. Lloyd George, ez az elsőrangú burzsoá üzletember és politikai kókler, ez a népszerű szónok, aki bármilyen, még for-r-radalmi nyelven is tud beszélni a munkáshallgatóság előtt, aki jókora alamizsnáról tud gondoskodni a szófogadó munkások számára szociális reformok (munkásbiztosítás stb.) formájában, kitűnően szolgálja a burzsoázia ügyét* és

* Egy angol folyóiratban nemrég Lloyd George politikai ellenfelének, egy tory-nak cikkére akadtam: „Lloyd George tory szemmel nézve" címmel. A háború felvilagosította ezt az ellenfelet arról, hogy a burzsoáziának milyen kitűnő ügynöke ez a Lloyd George. A tory-k kibékültek vele!

pedig éppen a munkások *között*, *éppen* a proletariátus soraiban érvényesíti a burzsoázia befolyását, ott, ahol a tömegek erkölcsi meghódítása a legszükségesebb és legnehezebb.

De nagy-e a különbség Lloyd George és a Scheidemannok, Legienek, Hendersonok, Hyndmanok, Plechánovok, Renaudelek és társaik között? Az utóbbiak közül, hangzik az ellenvetés, néhányan visszatérnek majd Marx forradalmi szocializmusához. Ez lehetséges, de ez csak csekély fokbeli különbség, ha a kérdést politikai, vagyis tömegmértékkel mérjük. A mai szociálsoviniszta vezérek közül egyes személyek visszatérhetnek a proletariátushoz. De a szociálsoviniszta vagy (ami egy és ugyanaz) opportunista *áramlat* sem el nem tűnhet, sem pedig „vissza nem térhet" a forradalmi proletariátushoz. Ahol a munkások között a marxizmus népszerű, ott ez a politikai áramlat, ez a „polgári munkáspárt" Marx nevére fog esküdözni és fogadkozni. Ezt nem lehet nekik megtiltani, mint ahogy kereskedelmi cégnek nem lehet megtiltani, hogy tetszésszerinti címet, tetszésszerinti cégért, tetszésszerinti reklámot használjon. A történelem során mindig előfordult, hogy az elnyomott osztályok körében népszerű forradalmi vezérek neveit haláluk után ellenségeik igyekeztek kisajátítani, hogy félrevezessék az elnyomott osztályokat.

Tény az, hogy a „polgári munkáspártok" mint politikai jelenségek már *valamennyi* haladó kapitalista országban kialakultak, hogy az ezek ellen a pártok — vagy csoportok vagy áramlatok stb. — ellen az egész vonalon vívott elszánt, kíméletlen harc nélkül szó sem lehet sem az imperializmus elleni harcról, sem marxizmusról, sem szocialista munkásmozgalomról. A Cscheidze frakció[62] a „Nase Djeló", a „Gólosz Truda" Oroszországban és az „okisták" külföldön — nem mások, mint az *ilyen* partok egy-egy válfaja. A legkisebb okunk sincs feltételezni, hogy ezek a pártok a szociális forradalom *előtt* eltűnhetnek a föld színéről. Éppen ellenkezőleg: mennél közelebb lesz, mennél hatalmasabban fellángol ez a forradalom, mennél élesebbek és erősebbek lesznek az átmenetek és ugrások a forradalom folyamán, annál nagyobb szerepet fog játszani a munkásmozgalomban a forradalmi tömegáradat harca az opportunista kispolgári irányzat ellen. A kautskyzmus nem jelent önálló irányzatot, mert nincsenek gyökerei sem a tömegekben, sem a burzsoáziához átpártolt kiváltságos rétegben. De a kautskyzmus veszélye abban rejlik, hogy kihasználva a mult ideológiáját, minden

igyekezetével arra törekszik, hogy kibékítse a proletariátust a „polgári munkáspárttal", védje a vele való egységet s emelje ezáltal a „polgári munkáspárt" tekintélyét. A nyilt szociálsovinisztákat a tömegek már nem követik, Lloyd George-ot Angliában a munkásgyűléseken kifütyölték, Hyndman otthagyta a pártot, a Renaudeleket és Scheidemannokat, a Potrjészovokat és Gvozdjeveket a rendőrség védelmezi. A szociálsovinizmus burkolt védelme a kautskysták részéről mindennél veszedelmesebb.

A kautskyzmus egyik legelterjedtebb szofizmája a „tömegekre" való hivatkozás. Mi, úgymond, nem akarunk elszakadni a tömegektől és a tömegszervezetektől! De gondolkozzunk csak el azon, hogyan tette fel a kérdést Engels. A XIX. században az angol trade-unionok „tömegszervezetei" a polgári munkáspárt oldalán álltak. Marx és Engels e miatt nem voltak hajlandók megbékülni a polgári munkáspárttal, hanem leleplezték azt. Ők nem feledkeztek meg arról, hogy, először, a trade-unionok szervezetei közvetlenül a *proletariátusnak kisebbségét* ölelik fel. Angliában is akkor és Németországban is most a proletariátus egyötödénél nincs több szervezetekben. Komolyan azt gondolni, hogy a kapitalizmus alatt lehetséges a proletárok többségét szervezetekbe tömöríteni, nem lehet. Másodszor — és ez a döntő — a kérdés nem annyira a szervezet tagsági létszámában, mint inkább politikájának reális, objektív jelentőségében rejlik: vajjon a tömegeket képviseli-e ez a politika, a tömegeket szolgálja-e vagyis a tömegeknek a kapitalizmus alól való felszabadulása ügyét képviseli-e, vagy a kisebbség érdekeit, annak a kapitalizmussal való megbékülését? Éppen ez utóbbi volt alkalmazható Angliára a XIX. században és alkalmazható most Németországra stb.

Engels a *régi* trade-unionok „polgári munkáspártjától", a kiváltságos kisebbségtől megkülönbözteti az „*alsóbb* tömeget", a valódi többséget és ehhez a többséghez fordul, melyet *nem* fertőzött meg „a burzsoá tekintélyimádás". Ez a marxista taktika lényege!

Nem tudjuk és senki sem tudja pontosan kiszámítani, hogy a proletariátus mekkora része követi és fogja követni a szociálsovinisztákat és opportunistákat. Ezt csak a harc fogja megmutatni, ezt végleg csak a szocialista forradalom fogja eldönteni. De biztosan tudjuk, hogy az imperialista háború idején

a „honvédők" csak a kisebbséget *képviselik*. Ezért, ha szocialisták akarunk maradni, az a kötelességünk, hogy *egyre lejjebb és mélyebben* hatoljunk a valódi tömegekhez: ebben rejlik az opportunizmussal való harc egész jelentősége, ez minden tartalma ennek a harcnak. Ha leleplezzük azt, hogy az opportunisták és szociálsoviniszták a valóságban elárulják és eladják a tömegek érdekeit, hogy ők a munkáskisebbség múló kiváltságait védik, hogy ők burzsoá eszméket és befolyást érvényesítenek, hogy ők a valóságban szövetségesei és ügynökei a burzsoáziának — ezzel mi arra tanítjuk a tömegeket, hogy felismerjék valódi politikai érdekeiket, hogy az imperialista háborúk és imperialista fegyverszünetek minden hosszú és kínos sorsfordulatán át harcoljanak a szocializmusért és a forradalomért.

Megmagyarázni a tömegeknek azt, hogy az opportunizmussal való szakítás elkerülhetetlen és szükséges, forradalomra nevelni őket, azáltal, hogy kíméletlen harcot folytatunk az opportunizmus ellen, felhasználni a háború tapasztalatait arra, hogy feltárjuk, ne pedig kendőzzük a nemzeti-liberális munkáspolitikának minden gyalázatosságát — ez az egyetlen marxista vonal a nemzetközi munkásmozgalomban.

A következő cikkben megkíséreljük majd azt, hogy összefoglaljuk ennek a vonalnak fő jellemvonásait a kautskyzmussal szemben.

1916 őszén

„A PROLETÁRFORRADALOM KATONAI PROGRAMJA"

c. cikkből

Hollandiában, Skandináviában, Svájcban, a forradalmi szociáldemokraták soraiból, akik a szociálsovinisztáknak az ellen a hazugsága ellen harcolnak, hogy a jelenlegi imperialista háborúban a „haza védelméről" van szó, olyan hangok hallatszanak, hogy a szociáldemokrata minimális program, „milíciát vagy népfelfegyverzést" követelő régi pontját egy új ponttal: a „leszerelés" pontjával kellene helyettesíteni. A „Jugend-Internationale" e kérdésről vitát indított és a 3. számban szerkesztőségi cikket közölt a leszerelés mellett. R. Grimm legutolsó téziseiben, sajnos, szintén találunk a „leszerelés" eszméjének tett engedményt. A „Neues Leben" és a „Vorbote" c. folyóiratokban megindult a vita.

Vegyük szemügyre a leszerelés védelmezőinek álláspontját.

I

A főérv az, hogy a leszerelés követelése a legvilágosabban, leghatározottabban és legkövetkezetesebben fejezi ki a mindenféle militarizmus és mindenféle háború elleni harcot.

De a leszerelés híveinek fő tévedése éppen ebben a főérvben van. A szocialisták, ha nem szűnnek meg szocialisták lenni, nem lehetnek minden háború ellenzői.

Először is, a szocialisták sohasem voltak és sohasem lehetnek forradalmi háborúk ellenzői. A „nagy" imperialista hatalmak burzsoáziája minden ízében reakcióssá vált és azt a háborút, amelyet *ez* a burzsoázia most folytat, reakciós, rabszolgatartó és bűnös háborúnak tartjuk. De hogyan állunk egy olyan háborúval, amely ez ellen a burzsoázia *ellen* folyik? Például

olyan háborúval, amelyet a burzsoázia által elnyomott és tőle függő vagy gyarmati népek viselnek felszabadulásukért? Az „Internationale"-csoport[63] téziseinek 5. §-ában ezt olvassuk: „Ennek a fékevesztett imperializmusnak korszakában már semmiféle nemzeti háború sem lehetséges" — ez nyilván helytelen.

A XX. századnak, a „fékevesztett imperializmus" e századának története tele van gyarmati háborúkkal. De amit mi, európaiak, a világ legtöbb népének imperialista elnyomói, a reánk jellemző förtelmes európai sovinizmussal „gyarmati háborúnak" nevezünk, az gyakran nemzeti háború, illetve ezeknek az elnyomott népeknek nemzeti felkelése. Az imperializmus egyik leglényegesebb sajátsága éppen az, hogy a kapitalizmus fejlődését a legelmaradottabb országokban meggyorsítja és ezzel egyben kiszélesíti és kiélezi a nemzeti elnyomatás elleni harcot. Ez tény. És ebből szükségszerűen következik, hogy az imperializmusnak gyakran nemzeti háborúkat kell előidéznie. *Junius*,[64] aki brosúrájában a fentebb említett „téziseket" védelmezi, azt állítja, hogy az imperialista korszakban egy imperialista nagyhatalom ellen viselt bármely nemzeti háború egy másik, az előbbivel konkurráló, ugyancsak imperialista nagyhatalom beavatkozását vonja maga után, és ilymódon minden nemzeti háború imperialista háborúvá változik át. De ez az érv is helytelen. Ez *lehetséges*, de nem mindig így történik. Az 1900—1914-es évek számos gyarmati háborúja nem ilymódon játszódott le. És egyszerűen nevetséges volna, ha kijelentenők, hogy például a jelenlegi háború után, feltéve, hogy az a hadviselő országok végső kimerülésével végződik, „semmiféle" nemzeti, progresszív, forradalmi háború „nem lehetséges", mondjuk Kína részéről Indiával, Perzsiával, Sziámmal stb. szövetségben a nagyhatalmak ellen.

A nemzeti háborúk minden lehetőségének tagadása az imperializmus korszakában elméleti szempontból helytelen, történelmi szempontból nyilván hibás, gyakorlati szempontból pedig az európai sovinizmussal egyértelmű: mi, akik oly nemzetekhez tartozunk, amelyek Európában, Afrikában, Ázsiában stb. az emberek százmillióit nyomják el, éppen mi legyünk azok, akik az elnyomott népeknek kijelentik, hogy az ő háborújuk a „mi" nemzeteink ellen „lehetetlen"!

Másodszor, a polgárháborúk — szintén háborúk. Aki az osztályok harcát elismeri, annak lehetetlen el nem ismernie a

polgárháborúkat, amelyek minden osztálytársadalomban az osztályharcnak természetes, bizonyos körülmények között elkerülhetetlen folytatását, kifejlődését és kiéleződését jelentik. Valamennyi nagy forradalom megerősíti ezt. A polgárháborúkat tagadni vagy róluk megfeledkezni azt jelentené, hogy szélső opportunizmusba estünk és lemondtunk a szocialista forradalomról.

Harmadszor, a szocializmus, amely *egy* országban győzött, egyáltalán nem tesz egyszerre lehetetlenné minden háborút. Ellenkezőleg, feltételezi a háborúkat. A kapitalizmus fejlődése a különböző országokban a legnagyobb mértékben egyenlőtlenül megy végbe. Az árutermelés mellett ez másképp nem is lehetséges. Ebből adódik a megingathatatlan következtetés: a szocializmus nem győzhet egyidejűleg *valamennyi* országban. Először csak egy vagy csak néhány országban fog győzni, a a többi ország pedig bizonyos időre megmarad burzsoá, vagy a burzsoá rendig még el sem jutott állapotban. Ennek nemcsak surlódásokat kell előidéznie, hanem a többi ország burzsoáziájában közvetlen törekvést is arra, hogy a szocialista állam győzelmes proletariátusát összetörje. Ilyen esetekben a háború a mi részünkről jogos és igazságos lenne. Ez a háború a szocializmusért, a többi népnek a burzsoá elnyomás alól való felszabadításáért folytatott háború lenne. Engelsnek tökéletesen igaza volt akkor, amikor 1882 szeptember 12-én Kautskyhoz írt levelében a már *győzelmet aratott* szocializmus „védelmi háborúinak" lehetőségét kifejezetten elismerte. Engels szeme előtt éppen a győztes proletariátusnak más országok burzsoáziája elleni defenzívája lebegett.

Csak azután, hogy a burzsoáziát megdöntöttük, véglegesen legyőztük és az egész világon és nem csupán *egy* országban kisajátítottuk, válnak majd lehetetlenné a háborúk. S tudományos szempontból teljesen helytelen és éppenséggel nem forradalmi eljárás volna, ha éppen azt mellőznők és lepleznők, ami a legfontosabb: a burzsoázia ellenállásának megtörését — azt, ami a legnehezebb és a szocializmusra való átmenet idején a legtöbb harcot követeli. „Szociális" papok és opportunisták mindig hajlandók az eljövendő békés szocializmusról álmodozni, de ezek éppen abban különböznek a forradalmi szociáldemokratáktól, hogy ennek a szép jövendőnek a megvalósításához szükséges könyörtelen osztályharcra és osztály*háborúkra* gondolni és róluk gondolkodni nem akarnak.

Nem szabad megengednünk, hogy szavakkal ámítsanak el bennünket. Például, a „honvédelem" gondolata sokak előtt gyűlöletes, mert a nyilt opportunisták és a kautskysták a *jelenlegi* rablóháborúban ezzel kendőzik és leplezik a burzsoázia hazugságát. Ez tény. Ebből azonban nem az következik, hogy elfelejtsünk gondolkodni a politikai jelszavak jelentőségén. A „honvédelem" elismerése ebben a háborúban azt jelenti, hogy ezt a háborút a proletariátus érdekeinek megfelelő „igazságos" háborúnak tartjuk — ezt jelenti és semmi, de semmi mást, mert elvégre is ellenséges betörés egyetlen háborúban sincs kizárva. Egyszerűen ostobaság lenne, ha tagadnók a „honvédelem" jogosultságát elnyomott népek *részéről* az imperialista nagyhatalmak *ellen* folytatott háborújukban, vagy a győzelmes proletariátus részéről *az ő* háborújában, melyet a burzsoá állam valamely Gallifet-je[55] ellen folytat.

Elméletileg teljesen hibás volna elfelejteni, hogy minden háború csak folytatása a politikának — folytatása más eszközökkel; a jelenlegi imperialista háború két nagyhatalmi csoport imperialista politikájának folytatása, ezt a politikát pedig az imperialista korszak viszonyainak összesége hozta létre és táplálja. De ugyanez a korszak szükségszerűen megteremti és táplálja mind a nemzeti elnyomatás elleni harcnak, mind a proletariátus burzsoázia elleni harcának politikáját, s ebből folyóan, megteremti és táplálja, először, a nemzeti forradalmi felkelések és háborúk, másodszor, a proletariátus részéről a burzsoázia *ellen* folytatott háborúk és felkelések, harmadszor, e két fajta forradalmi háború stb. egybeolvadásának lehetőségét és szükségszerűségét.

1916 őszén

MILYEN LEGYEN PÁRTUNK ELNEVEZÉSE, HOGY TUDOMÁNYOS SZEMPONTBÓL HELYES LEGYEN ÉS POLITIKAILAG SEGÍTSE FELÉBRESZTENI A PROLETARIÁTUS ÖNTUDATÁT?

19. Áttérek az utolsó pontra, pártunk elnevezésének kérdésére. *Kommunista Pártnak* kell neveznünk magunkat — ahogy Marx és Engels kommunistáknak nevezték magukat.

Ismételten ki kell jelentenünk, hogy mi marxisták vagyunk és alapul a „Kommunista kiáltvány"-t vesszük, amelyet a szociáldemokrácia két fő pontjában kiforgatott és elárult: 1. a munkásoknak nincs hazájuk: „a haza védelme" az imperialista háborúban nem egyéb, mint a szocializmus elárulása; 2. a marxizmusnak az államról szóló tanítását a II. Internacionále elferdítette.

A „szociáldemokrácia" elnevezés *tudományos szempontból* helytelen, mint azt Marx nem egyszer kimutatta, így többek között 1875-ben „A gothai program kritikájá"-ban és Engels ugyanezt népszerűbb formában megismételte 1894-ben. A kapitalizmusból az emberiség közvetlenül csak a szocializmusba mehet át, vagyis olyan rendszerbe, amelyben a termelési eszközök köztulajdonban vannak és a termékeket mindenkinek munkateljesítménye szerint osztják el. A mi pártunk ennél tovább néz: a szocializmusnak szükségképpen fokozatosan át kell nőnie a kommunizmusba, melynek zászlóján ez áll: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint".

Ez az én első érvem.

A második: tudományos szempontból helytelen pártunk elnevezésének második része is (szociál-*demokrácia)*. A demokrácia az *állam* egyik formája. Holott mi, marxisták, ellene vagyunk *minden* államnak.

A II. (1889—1914) Internacionále vezérei, Plechánov és Kautsky úr és a hozzájuk hasonlók elposványosították, elferdítették a marxizmust.

A marxizmus abban különbözik az anarchizmustól, hogy az *állam szükségességét* a szocializmushoz való átmenet időszakában elismeri — de (és ebben különbözik Kautskytól és Társaitól) *nem olyan államét*, mint a szokásos parlamenti polgári demokratikus köztársaság, hanem az olyanét, mint az 1871-es Párizsi Kommün, mint az 1905-ös és 1917-es Munkásküldöttek Szovjetjei.

Harmadik érvem: *az élet* megteremtette, a forradalom megteremtette nálunk *már a valóságban*, bár még gyenge, kezdetleges formában, éppen azt az új „államot", amely nem is állam a szó tulajdonképpeni értelmében.

Ez *már* a tömegek gyakorlatának kérdése és nem csupán a vezérek elmélete.

A szó tulajdonképpeni értelmében vett állam lényege az, hogy a néptől elkülönített, felfegyverzett emberek osztagai parancsnokolnak a tömegek felett.

A mi most *születő* új államunk szintén állam, minthogy szükségünk van a felfegyverzett emberek osztagaira, szükségünk van a *legszigorúbb* rendre, szükségünk van arra, hogy mind a cári, mind a gucskovista[56]-burzsoá ellenforradalom mindenféle kísérleteit erőszakkal, *kíméletlenül* elnyomjuk.

De a mi *most* születő új államunk *már nem* állam a szó tulajdonképpeni értelmében, mert Oroszországnak egész sor vidékén a felfegyverzett embereknek ezek az osztagai: *maga a tömeg*, az egész nép, nem pedig olyanok, akiket a nép fölé állítottak, tőle elkülönítettek, kiváltságos helyzetbe hoztak és akiket a gyakorlatban nem lehet leváltani.

Nem hátrafelé, hanem előre kell nézni, nem arra a megszokott polgári típusú demokráciára, amely a régi *monarchista* kormányzati szervekkel, a rendőrséggel, a hadsereggel, a hivatalnoki sereggel a burzsoázia uralmát erősítette.

Előre kell nézni, a most születő, új demokráciára, amely már megszűnik demokrácia lenni, mert a demokrácia a nép uralma, márpedig maga a felfegyverzett nép nem uralkodhat önmaga felett.

A demokrácia szó nemcsak tudományos értelemben helytelen, ha kommunista pártra alkalmazzák. Ez a szó most, 1917 márciusa után *szemellenző*, amelyet a forradalmi nép sze-

mére tettek és amely akadályozza abban, hogy szabadon, bátran, önhatalmúlag építse az újat: a Munkás-, Paraszt- és mindenféle más Küldöttek Szovjetjeit, mint *egyetlen hatalmat* az „államban", mint a *mindenfajta* állam „elhalásának" előhírnökét.

Negyedik érvem: számolni kell a szocializmus objektív világhelyzetével.

Ez a helyzet nem olyan, mint amilyen az 1871—1914-es években volt, amikor Marx és Engels tudatosan beletörődtek ebbe a helytelen, opportunista kifejezésbe: „szociáldemokrácia". Mert *akkor*, a Párizsi Kommün veresége után, a történelem a lassú szervező és felvilágosító munkát tűzte napirendre. Egyéb munka nem volt. Az anarchistáknak nemcsak elméletben nem volt (és nincs semmiképpen sem) igazuk, hanem gazdasági és politikai szempontból sem. Az anarchisták helytelenül értékelték a pillanatot, mert nem értették meg a világhelyzetet: az imperialista profit által megrontott angol munkás, Párizsban a szétvert Kommün, az éppen csak akkor (1871-ben) győzelemre jutott polgári nemzeti mozgalom Németországban, az évszázados álmát alvó félhűbéri Oroszország.

Marx és Engels helyesen ítélték meg a pillanatot, megértették a nemzetközi helyzetet, megértették a szociális forradalom kezdetéhez való *lassú* közeledés feladatait.

Értsük meg hát mi is az új korszak feladatait és sajátosságait. Ne utánozzuk azokat a gyász-marxistákat, akikről Marx ezt mondta: „Sárkányfogakat vetettem és bolhákat arattam."[57]

Az imperializmusba átnőtt kapitalizmus objektív szükségszerűsége megszülte az imperialista háborút. A háború az egész emberiséget a *szakadék szélére* juttatta, az egész kultúra pusztulásának, az elvadulásnak, az emberek újabb milliói, számtalan milliói pusztulásának szélére.

Nincs mas kivezető út, csak a proletariátus forradalma.

És olyan pillanatban, mikor ez a forradalom megkezdődik, mikor első, félénk, határozatlan, öntudatlan, a burzsoáziával szemben túlságosan hiszékeny lépéseit teszi, ilyen pillanatban a „szociáldemokrata" vezérek többsége (ez így van, ez tény), a „szociáldemokrata" parlamenti képviselők többsége, a „szociáldemokrata" ujságok többsége — mert hiszen éppen ezek azok a *szervek*, amelyek a tömegekre hatnak —, mindezek többsége

elárulta a szocializmust, *eladta* a szocializmust, átpártolt a „saját" nemzeti burzsoáziájának oldalára.

Ezek a vezérek zavarba hozták, megtévesztették, becsapták a tömegeket.

És mi csak elősegítjük és megkönnyítjük ezt a becsapást, ha ragaszkodunk ahhoz a régi és elavult elnevezéshez, amely ugyanúgy elkorhadt, mint ahogy elkorhadt a II. Internacionále.

„Sok" munkás bizonyára becsületesen *értelmezi* a szociáldemokráciát. Ideje már, hogy megtanuljunk különbséget tenni a szubjektív és az objektív között.

Szubjektív értelemben ezek a szociáldemokrata munkások a proletártömegek leghívebb vezetői.

Az objektív világhelyzet azonban olyan, hogy pártunk régi elnevezése *megkönnyíti* a tömegek becsapását, *akadályozza* az előrehaladást, mert a tömeg minden lépésnél, minden ujságban, minden parlamenti frakcióban a *vezéreket* látja, vagyis azokat az embereket, akiknek a szava hangosabban hallatszik, akiknek működése messzebbre látszik — és ezek mind „szintén-szociáldemokraták", ezek mind a szocializmus árulóival, a szociálsovinisztákkal való „egység hívei", ezek mind azokat a régi váltókat mutatják be beváltásra, amelyeket a „szociáldemokrácia" bocsátott ki . . .

És mik az ellenérvek? . . . „Összetévesztenek bennünket az anarchista-kommunistákkal" . . .

Miért nem félünk attól, hogy összetévesztenek bennünket a szociál-nacionalistákkal, a szociál-liberálisokkal, a radikál-szocialistákkal, a francia köztársaságnak a tömegek burzsoá becsapása terén legelőrehaladottabb és legkörmönfontabb polgári pártjával? . . .

„A tömegek megszokták, a munkások «megszerették» a *maguk* szociáldemokrata pártját" . . .

Ez az egyetlen érv, ez azonban olyan érv, amely egyaránt a marxizmus tudományát is, a forradalom holnapi feladatait is, a világszocializmus objektív helyzetét is, a II. Internacionále szégyenletes összeomlását is, azt is, hogy a proletárokat körülrajzó „szintén-szociáldemokraták" a gyakorlati munkát elrontják.

Ez az érv a maradiság, a renyheség, a régihez való csökönyös ragaszkodás érve.

Mi pedig át akarjuk alakítani a világot. Be akarjuk fejezni

az imperialista világháborút, amelybe az emberek százmilliói sodródtak bele, amellyel sok százmilliárdnyi tőke érdeke szövődött össze — a világháborút, amelyet az emberiség történelmének legnagyobb forradalma, a proletárforradalom nélkül nem lehet igazán demokratikus békével befejezni.

És félünk saját magunktól! Ragaszkodunk a „megszokott", a „kedves" szennyes inghez . . .

Ideje már eldobni a szennyes inget, itt az ideje, hogy tiszta fehérneműt váltsunk.

Petrográd, 1917 április 10 (23).

A „LEVELEK A TAKTIKÁRÓL" c. brosúrából

1. Levél

A HELYZET ÉRTÉKELÉSE

A marxizmus azt követeli tőlünk, hogy az osztályviszonyokat és minden egyes történelmi momentum konkrét sajátosságait a legpontosabban, objektíve ellenőrizhetően számbavegyük. Mi, bolsevikok, mindig igyekeztünk eleget tenni ennek a követelménynek, amely a politika minden tudományos megalapozása szempontjából teljesen elengedhetetlen.

„A mi tanításunk nem dogma, hanem vezérfonal a cselekvés számára" — mondották mindig Marx és Engels és jogosan gúnyolták ki azokat, akik a „formulákat" bemagolták és egyszerűen ismételték. Ezek a „formulák" a legjobb esetben is csak az *általános* feladatokat jelölhetik meg, amelyek a történelmi folyamat minden külön *szakaszában*, a *konkrét* gazdasági és politikai helyzetnek megfelelően, szükségszerűen változnak.

Milyen pontosan megállapított, objektív *tényekből* kell a forradalmi proletariátus pártjának most kiindulnia, hogy meghatározhassa tevékenységének feladatait és formáit?

Mind a „Levelek a távolból" ciklus első levelében („Az első forradalom első szakasza"), amely a „Právda" 14. és 15. számában, 1917 március 21-én és 22-én jelent meg, mind irányelveimben, „a jelen pillanat sajátosságát Oroszországban" úgy határozom meg, hogy az a forradalom első szakaszától a másodikhoz vezető *átmenet* ideje és ezért *ebben* az időpontban alapvető jelszónak, „a napirenden levő feladatnak" ezt tartottam: „munkások, ti a proletárhősiesség, a népi hősiesség csodáit műveltétek a cárizmus ellen viselt polgárháborúban, most csodákat kell hogy műveljetek a proletariátus és az egész nép megszervezése terén, hogy ezzel előkészítsétek győ-

zelmeteket a forradalom második szakaszában" („Právda", 15. szám).

Miben áll hát az első szakasz?

Abban, hogy az államhatalom a burzsoázia kezébe ment át.

Az 1917. évi február-márciusi forradalomig az államhatalom Oroszországban egy régi osztály kezében, nevezetesen a hűbéri-nemesi-földesúri osztály kezében volt, melynek élén Romanov Miklós állott.

E forradalom után a hatalom egy *másik*, egy új osztály, mégpedig a *burzsoázia* kezébe került.

Az államhatalom átmenete az egyik *o s z t á l y* kezéből egy másik osztály kezébe, a *forradalom* első, fő és alapvető ismertetőjele, mind e fogalom szigorúan tudományos, mind gyakorlati politikai értelmében.

Ennyiben a polgári, vagy polgári-demokratikus forradalom Oroszországban *befejeződött*.

Már halljuk is a magukat előszeretettel „régi bolsevikoknak" nevezők zajos ellenvetését: hát nem mondtuk mi mindig, hogy a polgári demokratikus forradalmat csak a „proletariátus és a parasztság forradalmi-demokratikus diktatúrája" fejezi be? Hát az agrárforradalom, amely szintén polgári demokratikus forradalom, befejeződött-e? Hát nem tény-e az, hogy ellenkezőleg, *még* csak meg *sem* kezdődött?

Válaszolok. A bolsevik jelszavakat és eszméket a történelem *általában* teljesen igazolta, de *konkréten* a dolgok *másként* alakultak, mint ahogy azt én várhattam volna (vagy bárki más): eredetibben, sajátosabban, tarkábban.

Ha ezt a tényt figyelmen kívül hagynók, elfelejtenők, ez azt jelentené, hogy azokhoz a „régi bolsevikok"-hoz lennénk hasonlók, akik már nem egyszer játszottak szomorú szerepet pártunk történetében, amikor értelmetlenül *betanult* tételeket szajkóztak, ahelyett, hogy az új, eleven valóság sajátosságait *tanulmányozták* volna.

„A proletariátus és a parasztság forradalmi-demokratikus diktatúrája" az orosz forradalomban *már* megvalósult*, mert ez a „formula" csak az *osztályok viszonyát* látja előre, nem pedig azt a *konkrét politikai intézményt*, amely ezt a viszonyt, ezt az együttműködést *m e g v a l ó s í t j a*. „A Munkás- és

* Bizonyos formában és bizonyos mértékben.

Katonaküldöttek Szovjetje" — ez „a proletariátusnak és parasztságnak" az életben már megvalósított „forradalmi-demokratikus diktatúrája".

Ez a formula már elavult. Az élet átvitte a formulák birodalmából a valóság birodalmába, életet öntött belé, konkretizálta és *ezzel* meg is változtatta.

A napirenden már más, új feladat áll: ezen a diktatúrán *belül* proletárelemeknek (a honvédelem ellenségei, internacionalisták, „kommunisták", a komműnhöz való átmenet hívei) és a *kistulajdonosi* vagy *kispolgári* elemeknek (Cscheidze, Cereteli, Sztjeklov, a szociálforradalmárok és egyéb forradalmi honvédők, a komműnhöz vezető út mozgalmának ellenségei, a burzsoázia és a burzsoá kormány „támogatásának" hívei) egymástól való elszakadása.

Aki *most* csupán „a proletariátus és a parasztság forradalmi-demokratikus diktatúrájáról" beszél, az elmaradt az élettől és ennek folytán a valóságban a kispolgárság pártjára *ment át* a proletár osztályharc ellen, az a forradalom előtti „bolsevik" ritkaságok lomtárába (úgy is mondhatnók: a „régi bolsevikok" lomtárába) való.

A proletariátus és a parasztság forradalmi-demokratikus diktatúrája már megvalósult, csakhogy rendkívül eredeti módon, egész sor igen fontos változással. Ezekről külön fogok beszélni egyik későbbi levélben. Most azt a kétségtelen igazságot kell magunkévá tennünk, hogy a marxistának az eleven élettel, a *valóság* pontos tényeivel kell számolnia, nem pedig továbbra is a tegnapi nap elméletébe kapaszkodnia, amely, mint minden elmélet, a legjobb esetben is csak megjelöli az alapvetőt, az általánosat, csak *megközelítően* foglalja magába az élet bonyolultságát.

„Szürke minden elmélet, barátom, de zöld az élet aranyfája."[58]

Aki a polgári forradalom „befejezettségének" kérdését a *régi módon* veti fel, az az élő marxizmust a holt betűnek áldozza fel.

A régi felfogás szerint: a burzsoázia uralma *után* a proletariátus és a parasztság uralma, a proletariátus és a parasztság diktatúrája következhet és kell, hogy következzék.

De az eleven élet *máris más képp* alakult: az *egyiknek a másikkal való* rendkívül eredeti, új, eddig nem látott *össze-*

fonódását kaptuk. Egymás mellett, együtt, egy és ugyanazon időben áll fenn a burzsoázia uralma *is* (Lvov[69] és Gucskov kormánya) és a proletariátus és a parasztság forradalmi-demokratikus diktatúrája *is*, amely a hatalmat *önként* a burzsoáziának engedi át, önként annak függvényévé válik.

Mert nem szabad elfelejteni, hogy Petrográdon a hatalom ténylegesen a munkások és a katonák kezében van; velük szemben az új kormány *nem* alkalmaz és nem is alkalmazhat erőszakot, mert *nincsen* sem rendőrsége, sem a néptől elkülönült hadserege, sem mindenható, a nép *felett* álló bürokráciája. Ez tény. És pedig olyan tény, amely az olyan típusú államra jellemző, mint amilyen a Párizsi Kommün volt. Ez a tény nem szorítható a régi sémákba. Tudni kell a sémát az élethez alkalmazni, nem pedig értelmetlenné vált szavakat ismételgetni „a proletariátus és parasztság diktatúrájáról" *általában*.

Hogy a kérdést világosabbá tegyük, vizsgáljuk meg egy másik oldaláról.

A marxistának nem szabad letérnie az osztályviszonyok elemzésének biztos talajáról. A burzsoázia van hatalmon. De a parasztok tömege vajjon nem *szintén* burzsoázia-e, csakhogy annak egy más rétege, más fajtája, más jellegű része? Miből következik, hogy *ez* a réteg *nem kerülhet* hatalomra, „befejezve" ezzel a polgári demokratikus forradalmat? Miért volna ez lehetetlen?

Igy érvelnek gyakran a régi bolsevikok.

Válaszolok. Ez teljesen lehetséges. De a marxistának a helyzet megvizsgálásánál *nem* a lehetségesből, hanem a valóságból kell kiindulnia.

A valóság viszont azt a *tényt* mutatja, hogy a szabadon választott katona- és parasztküldöttek szabadon tagjai a második, a mellékkormánynak, azt szabadon egészítik, fejlesztik és építik ki. És éppen ilyen szabadon *engedik át* a hatalmat a burzsoáziának. Olyan jelenség ez, amely egyáltalán nem „dönti meg" a marxizmus elméletét, mert mi mindig tudtuk és gyakran rá is mutattunk arra, hogy a burzsoázia *nem* csupán erőszak segítségével tartja fenn uralmát, hanem a tömegek öntudatlanságának, a megszokotthoz való ragaszkodásának, megfélemlítettségének és szervezetlenségének segítségével is.

És így, a mai nap e valóságával szemben, egyenesen nevet-

séges hátat fordítani a tényeknek és arról beszélni, hogy mi „lehetséges".

Lehetséges, hogy a parasztság magához ragadja az egész földet és az egész hatalmat. Én nemcsak, hogy nem feledkezem meg erről a lehetőségről s nem korlátozom látókörömet pusztán a mai napra, hanem egyenesen és pontosan az agrárprogramot annak az *új* jelenségnek figyelembevételével fogalmazom meg, hogy t. i. egyre mélyebb a szakadás egyrészről a mezőgazdasági munkások és szegényparasztok, másrészről a parasztgazdák között.

De van más lehetőség is: az is lehetséges, hogy a parasztok hallgatnak a szociálforradalmárok kispolgári pártjának tanácsaira, hallgatnak erre a pártra, amely a burzsoázia befolyása alá került, a honvédő álláspontra ment át és azt tanácsolja, hogy várják meg az Alkotmányozó Gyűlést, bár eddig még egybehívásának határideje sincs kitűzve!*

Lehetséges, hogy a parasztok *fenntartják*, meghosszabbítják azt az egységet, amelyet most a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek közvetítésével nemcsak formálisan, hanem ténylegesen is kötöttek a burzsoáziával.

Sok minden lehetséges. A legnagyobb hiba volna, ha megfeledkeznénk az agrármozgalomról és az agrárprogramról. De ugyanolyan hiba volna az is, ha megfeledkeznénk a *valóságról*, amely a *megegyezés tényét*, — vagy pontosabb és kevésbbé jogi, inkább a dolog gazdasági- és osztálytartalmát megjelölő kifejezést használva — a burzsoázia és a parasztság *osztály-együttműködésének* tényét mutatja.

Amikor majd ez a tény megszűnik tény lenni, amikor a parasztság elkülönül a burzsoáziától, amikor a földet elveszi a burzsoázia ellenére, a hatalmat megragadja a burzsoázia ellenére — akkor ez a polgári-demokratikus forradalomnak új szakasza lesz és erről majd külön fogunk beszélni.

---

* Hogy szavaimat félre ne magyarázhassák, jóelőre sietek kijelenteni: feltétlenül az a véleményem, hogy a mezőgazdasági munkás- és parasztküldöttek *tanácsai azonnal* vegyék el az *egész* földet, de a legszigorúbban tartsanak *maguk* rendet és fegyelmet, ne engedjék meg, hogy a gépekben, épületekben és jószágokban bármi kár is essék, semmi körülmények között se zavarják, hanem ellenkezőleg *erősítsék meg* a gazdaságot és a gabonatermelést, mert a katonáknak *kétszer annyi* kenyér kell és a népnek nem szabad éheznie.

Az a marxista, aki egy ilyen jövendő szakasz lehetősége reményében megfeledkezik a kötelességeiről *most*, amikor a parasztság a burzsoáziával *egyezkedik* — kispolgárrá válnék. Hiszen valójában azt hirdetné, hogy a proletariátus *bízzék* a kispolgárságban („ez a kispolgárság, ez a parasztság, el kell hogy váljék a burzsoáziától még a polgári, demokratikus forradalom adta kereteken belül"). Annak a kellemes és édes jövőnek „lehetősége" reményében, amikor a parasztság *nem* lesz a burzsoázia uszályában, a szociálforradalmárok, a Cscheidzék, Ceretelik, Sztjeklovok *nem* lesznek a burzsoá kormány függvényei — ennek a kellemes jövőnek „lehetősége" reményében megfeledkeznék a *kellemetlen jelenről*, amikor a parasztság egyelőre még a burzsoázia uszályában van, amikor a szociálforradalmárok és a szociáldemokraták egyelőre még mindig a polgári kormány függvényének, Lvov „őfelsége ellenzékének" szerepét játszák.

Az általunk feltételezett ilyen ember édeskés Louis Blanchoz, émelyítő kautskystához hasonlítana, de semmiesetre sem forradalmi marxistához.

De vajjon nem fenyeget-e bennünket az a veszedelem, hogy szubjektivizmusba esünk, abba a kívánságba, hogy a még befejezetlen — a parasztmozgalmakat még le nem zárt — polgári-demokratikus jellegű forradalmon „átugorjunk" a szocialista forradalomba?

Ha azt mondtam volna, „le a cárral, éljen a *munkás*kormány", akkor ez a veszedelem fenyegetne engem. De én *nem* ezt, én mást mondtam. Azt mondtam, hogy Oroszországban (a polgári kormánytól eltekintve) a Munkás-, Mezőgazdasági munkás-, Katona- és Parasztszovjeteken *kívül* más kormány *nem lehetséges*. Azt mondtam, hogy a hatalmat Oroszországban most Gucskovtól és Lvovtól *csakis* ezek a Szovjetek vehetik át, már pedig ezekben *éppen* a parasztság van többségben, a katonák vannak többségben, — hogy tudományosan, marxista módon fejezzük ki magunkat és ne a köznapi, nyárspolgári, foglalkozás szerinti, hanem osztály-jellemzéssel éljünk: a kispolgárság van többségben.

Irányelveimben tökéletesen biztosítottam magam az ellen, hogy a még le nem zárult paraszt-, vagy általában kispolgári mozgalmakon valamikép is átugorjunk, az ellen, hogy munkáskormány általi „hatalom-megragadással" *játsszunk*, biztosítot-

tam magam mindenfajta blanquista kaland ellen, hiszen egyenesen rámutattam a Párizsi Kommün tapasztalataira. Ezek a a tapasztalatok pedig, mint ismeretes és mint ahogy azt Marx 1871-ben és Engels 1891-ben részletesen kimutatták, teljesen kizárták a blanquizmust, tökéletesen biztosították a *többség* egyenes, közvetlen, feltétlen uralmát és a tömegek aktivitását, de csak abban a mértékben, ahogy ez a többség maga *öntudatosan* fellépett.

A tézisekben az ügyet a legteljesebb határozottsággal, a Munkás-, Mezőgazdasági munkás, Paraszt- és Katonaszovjeteken *b e l ü l i befolyásért folyó harcra éleztem ki*. Hogy erre vonatkozóan a kétségnek még az árnyékát is eloszlassam, *kétszer* is aláhúztam a tézisekben a türelmes, állhatatos, „*a tömegek g y a k o r l a t i* szükségleteihez alkalmazkodó", „felvilágosító" munka szükségességét.

Tudatlan emberek, vagy a marxizmusnak Plechánov úrhoz és másokhoz hasonló renegátjai kiabálhatnak anarchizmusról, blanquizmusról stb. Aki gondolkodni és tanulni akar, annak meg kell értenie, hogy a blanquizmus annyit jelent, hogy egy kisebbség ragadja magához a hatalmat, míg a munkások stb. küldötteinek szovjetjei *tudvalevőleg* a nép *többségének* egyenes és közvetlen szervezetei. Az a munka, amely az ilyen Szovjeteken *belüli* befolyásért vívott harcra irányul, nem tévedhet, egyáltalán *nem tévedhet* a blanquizmus mocsarába. Nem tévedhet az anarchizmus mocsarába sem, mivel az anarchizmus tagadja *az állam és az államhatalom szükségességét* a burzsoázia uralmától a proletariátus uralmához vezető *á t m e n e t i* korszakban. Én pedig a félreértés minden lehetőségét kizáró világossággal *szállok sikra* az állam szükségességéért ebben a korszakban, csakhogy Marx tanításának és a Párizsi Kommün tapasztalatainak megfelelően, nem valamilyen szokásos parlamentáris-polgári államért, hanem az olyan államért, melynek *nincs* állandó hadserege, *nincs* a néppel szembenálló rendőrsége, *nincs* a nép fölé helyezett hivatalnokserege.

Ha Plechánov úr „Jedjinsztvo"-jában tele torokkal anarchizmusról kiabál, akkor ezzel csak ismételt bizonyítékát adja annak, hogy szakított a marxizmussal. A „Právdá"-ban (26. sz.) közölt felhívásomra, hogy mondja el, mit tanított Marx és Engels az államról az 1871., 1872., 1875. években, Plechánov

úr nem tehet mást és a jövőben sem tehet majd mást, mint hogy a kérdés lényegére hallgatással válaszol és a dühöngő burzsoázia szellemében ordítozik.

Plechánov úr, a volt marxista, a marxizmusnak az államról szóló tanítását *egyáltalán* nem értette meg. Mellesleg szólva, ennek a meg nem értésnek a csíráit már az anarchizmusról szóló németnyelvű brosúrájában is megtaláljuk.

1917 április

AZ
„ÁLLAM ÉS FORRADALOM.
A MARXIZMUS TANÍTÁSA AZ ÁLLAMRÓL ÉS A PROLETARIÁTUS FELADATAIRÓL A FORRADALOMBAN"
c. könyvből

II. fejezet

ÁLLAM ÉS FORRADALOM. AZ 1848—1851-ES ÉVEK TAPASZTALATAI

3. *Hogyan tette fel a kérdést Marx 1852-ben*

1907-ben Mehring, a „Die Neue Zeit" című folyóiratban (XXV. évf., 2. kötet, 164. old.) kivonatokat közölt Marxnak 1852 március 5-én Weydemeyerhez intézett leveléből. Ez a levél többek között a következő fejtegetést tartalmazza:

> „Ami pedig engem illet, nem az én érdemem sem a modern társadalomban levő osztályok létezésének, sem ezek egymás között folyó harcának a felfedezése. A polgári történetírók már jóval előttem leírták ennek az osztályharcnak történelmi fejlődését, éppúgy, mint a polgári közgazdászok az osztályok gazdasági anatómiáját. Ami újat én adtam, az az volt, hogy bebizonyítottam: 1. hogy *az osztályok létezése* csak *a termelés fejlődésének bizonyos történelmi fázisaihoz* van kötve; 2. hogy az osztályharc szükségszerűen a *proletariátus diktatúrájához* vezet és 3. hogy maga ez a diktatúra csak átmenet valamennyi osztály megszüntetéséhez és az *osztálynélküli társadalomhoz.*"

Ezekben a szavakban Marxnak sikerült csodálatos plasztikussággal kifejezni először is azt, hogy mi a legfőbb és leggyökeresebb különbség az ő tanítása és a burzsoázia legelőrehaladottabb és legmélyebb gondolkodóinak tanítása között, és másodszor, hogy mi az ő államról szóló tanításának lényege.

Marx tanításában a legfontosabb az osztályharc. Ezt mondják és írják nagyon sokszor. De ez helytelen. És éppen ebből a helytelen felfogásból fakad lépten-nyomon a marxizmusnak opportunista eltorzítása, meghamisítása olyan szellemben, amely a burzsoázia számára elfogadhatóvá teszi. Az osztályharcról

szóló tanítást ugyanis nem Marx, hanem már Marx *előtt* a burzsoázia alkotta meg és az a burzsoázia számára általában *elfogadható*. Aki *csak* az osztályharcot ismeri el, az még nem marxista, az még megmaradhat a burzsoá gondolkodás és a burzsoá politika keretein belül. A marxizmust az osztályharc tanítására korlátozni — annyit jelent, mint a marxizmust megnyirbálni, meghamisítani, arra szorítani, ami a burzsoázia számára elfogadható. Csak az a marxista, aki az osztályharc elismerését *kiterjeszti a proletárdiktatúra elismeréséig*. Ez a legmélyebb különbség a marxista és az átlagos kis- (és nagy-) burzsoá között. Ezen a próbakövön kell kipróbálni a marxizmus *valóságos* megértését és elismerését. És nem csoda, hogy amikor Európa történelme a munkásosztályt *gyakorlatilag* állította ez elé a kérdés elé, akkor nemcsak valamennyi opportunista és reformista, hanem minden „kautskysta" is (a reformizmus és marxizmus között ingadozó emberek) szánalmas nyárspolgárnak és kispolgári demokratának bizonyult, aki *tagadja* a proletariátus diktatúráját. Kautskynak 1918 augusztusában, azaz jóval e könyvem első kiadása után megjelent füzete: „A proletariátus diktatúrája" mintaképe a marxizmus nyárspolgári meghamisításának, a marxizmus aljas megtagadásának a *gyakorlatban*, miközben *szavaival* képmutatóan úgy tünteti fel a dolgot, mintha a marxizmust elismerné. (L. erről szóló füzetemet: „A proletárforradalom és a renegát Kautsky." Petrográd és Moszkva 1918.)

A mai opportunizmusra — legfőbb képviselőjének, az egykori marxista Karl Kautskynak személyében — teljesen ráillik Marxnak a *polgári* álláspontról kifejtett fenti jellemzése, mert ez az opportunizmus az osztályharc elismerésének területét a burzsoá viszonyok területére korlátozza. (Ezen a területen belül, annak keretein belül, egyetlen művelt liberális sem fog elzárkózni attól, hogy „elvileg" elismerje az osztályharcot!) Az opportunizmus az osztályharc elismerését éppen a legfőbb pontra *nem terjeszti ki*, tudniillik a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* korszakára, a burzsoázia *megdöntésének* és teljes megszüntetésének a korára. A valóságban ez a korszak elkerülhetetlenül példátlan elkeseredettségű osztályharc korszaka, amikor ez az osztályharc eddig nem tapasztalt éles formát ölt, következésképpen elkerülhetetlenül szükséges, hogy ennek a korszaknak az állama is *új módon* legyen demokratikus

(a proletárok és általában a nincstelenek részére) és *új módon* diktátori (a burzsoázia ellen).

Továbbá. A marxista államelmélet lényegét csak az sajátította el, aki megértette, hogy *egy* osztály diktatúrája szükségszerű nemcsak minden osztálytársadalom számára általában, nemcsak a burzsoáziát megdöntő *proletariátus* számára, nanem annak az egész *történelmi korszaknak* a számára is, amely a kapitalizmust az „osztálynélküli társadalomtól", a kommunizmustól elválasztja. A polgári államformák rendkívül változatosak, de lényegük ugyanegy: ezek az államok így vagy amúgy, de végeredményben mind feltétlenül *burzsoá diktatúrák*. Az átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba természetesen okvetlenül létrehozza a politikai formák óriási gazdagságát és változatosságát, de emellett a lényeg elkerülhetetlenül ugyanegy lesz: a *proletariátus diktatúrája.*

V. fejezet

AZ ÁLLAM ELHALÁSÁNAK GAZDASÁGI ALAPJAI

Marx ezt a kérdést a legrészletesebben „A gothai program kritikájában" magyarázza meg (levél Brackéhez, 1875 május 5., amely azonban csak 1891-ben jelent meg a „Neue Zeit"-ben, 9. évf. 1. köt.). Ennek a nagyszerű munkának vitázó része, mely a lassalleanizmus bírálatát tartalmazza, úgyszólván háttérbe szorította pozitív részét, mégpedig: a kommunizmus kilejlődése és az állam elhalása közötti összefüggés elemzését.

1. A kérdés feltevése Marxnál

Ha felületesen hasonlítjuk össze Marxnak 1875 május 5-én Brackéhez írt levelét Engelsnek fentebb tárgyalt, 1875 március 28-án Bebelhez írt levelével, akkor úgy látszik, mintha Marx sokkal „államibb" volna, mint Engels, és mintha a két írónak az államra vonatkozó nézetei között nagyon jelentős eltérés állna fenn.

Engels azt ajánlja Bebelnek, hogy az államról szóló fecsegést hagyják teljesen abba, az állam szót egészen távolítsák el a programból és helyettesítsék a „közösség" szóval; sőt Engels

még azt is kijelenti, hogy a Kommün már nem volt a szó szoros értelmében vett állam. Viszont Marx még a „kommunista társadalom eljövendő államiságáról" is beszél, azaz: mintha elismerné, hogy az állam a kommunizmusban is szükséges.

Effajta vélemény azonban teljesen téves volna. Tüzetesebb vizsgálat azt mutatja, hogy Marx és Engels nézetei az államról és az állam elhalásáról teljesen fedik egymást, Marx idézett kifejezése pedig éppen erre az *elhaló* államiságra vonatkozik.

Világos, hogy szó sem lehet arról, hogy meghatározzuk az *eljövendő* elhalás pillanatát, annál kevésbbé, mert ez nyilvánvalóan hosszú folyamat lesz. A Marx és Engels közötti látszólagos különbségnek az a magyarázata, hogy különböző tárgyról írtak, különböző feladatot tűztek maguk elé. Engels azt a feladatot vállalta, hogy szemléltetően, élesen, nagy vonalakban megmutassa Bebelnek az államra vonatkozóan akkoriban elterjedt (és Lassalle által is nem kis mértékben vallott) előítéletek teljes képtelenségét. Marx *ezt* a kérdést csak futólag érinti, őt más tárgy érdekli: a kommunista társadalom *fejlődése.*

Marx egész elmélete: a fejlődés elméletének alkalmazása a modern kapitalizmusra — ennek az elméletnek legkövetkezetesebb, legteljesebb, legátgondoltabb és tartalomban leggazdagabb formájában. Természetes, hogy Marx előtt felmerült az a kérdés, hogy ezt az elméletet a kapitalizmus *bekövetkezendő* csődjére és a *jövendő* kommunizmus *jövendő* fejlődésére is alkalmazza.

De milyen *adatok* alapján lehet a jövendő kommunizmus jövendő fejlődésének kérdését felvetni?

Annak az alapján, hogy a jövendő kommunizmus a kapitalizmusból *ered*, történelmileg a kapitalizmusból fejlődik ki és oly társadalmi erő működésének eredménye, amelyet maga a kapitalizmus *szült.* Marxnál nyoma sincs afféle kísérletnek, hogy utópiát próbáljon kigondolni, hogy pusztán találgatással próbáljon rábukkanni valamire, amit nem lehet tudni. Marx úgy teszi fel a kommunizmus kérdését, ahogy egy természettudós tenné fel egy új mondjuk biológiai válfaj kifejlődésének kérdését, ha tudná, hogy az hogyan keletkezett és hogy ebben vagy abban a meghatározott irányban módosul.

Marx mindenekelőtt azt a zűrzavart oszlatja el, amelyet a gothai program az állam és társadalom kölcsönös viszonyának kérdésében támasztott.

...„A «mai társadalom» a kapitalista társadalom — írja —, amely minden kultúrországban fennáll, középkori csökevényektől többé vagy kevésbbé mentesen, többé vagy kevesbbé módosítva az egyes országok különleges történeti fejlődése által, többé vagy kevésbbé fejlett formában. Ezzel szemben a «mai állam» országhatáronként változik. Más a porosz-német birodalomban, mint Svájcban, más Angliában, mint az Egyesült Államokban. A «mai állam» tehát csak fikció.

De a különböző kultúrországok különböző államai, tarka formai különbségeik ellenére, abban megegyeznek, hogy a modern polgári társadalom alapján állanak, csak éppen kapitalizmus tekintetében többé vagy kevésbbé fejlett modern polgári társadalom alapján. Ezért vannak bizonyos lényeges közös jellemvonásaik is. Ebben az értelemben beszélhetünk a «mai államiságról», szemben a jövendővel, amikor a mainak gyökere, a polgári társadalom már elhalt."

„Felmerül az a kerdés, hogy milyen átalakulásnak lesz alávetve az államiság a kommunista társadalomban? Más szavakkal, milyen társadalmi funkciók maradnak meg ott, amelyek hasonlók a mai állami funkciókhoz? E kérdésre csak tudományos úton felelhetünk és egy bolhaugrásnyira sem jutunk közelebb a kérdés megoldásához, ha ezerszer tesszük is össze a «nép» szót az «állam» szóval"...*

Miután így kicsúfolta a „népállamról" szóló üres szóbeszédet, Marx beállítja a kérdést és mintegy figyelmeztet arra, hogy ha tudományos feleletet akarunk rá adni, csak jól megalapozott tudományos adatok alapján szabad eljárnunk.

Az első, amit a fejlődés egész elmélete s általában az egész tudomány a legpontosabban megállapít — és amiről az utópisták megfeledkeztek, amit a mai opportunisták is, akik félnek a szocialista forradalomtól, elfelejtenek —, az a körülmény, hogy történelmileg kétségtelenül lennie kell a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* egy külön stádiumának vagy külön szakaszának.

2. Átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba

...„A kapitalista és a kommunista társadalom között — folytatja Marx — van egy időszak, amelyben az első forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti

* *Marx.* A gothai program kritikája. 33—34. old. Moszkva Idegennyelvű Irodalmi Kiadó 1947. — *Ford.*

időszak is, amelynek az állama nem lehet más, mint a *proletariátus forradalmi diktatúrája*" . . .*

Ez a következtetés Marxnál annak a szerepnek az elemzésén alapszik, amelyet a proletariátus a jelenlegi kapitalista társadalomban betölt, továbbá a kapitalista társadalom fejlődésére vonatkozó adatokon és azon a tényen, hogy a proletariátus és a burzsoázia ellentétes érdekei kibékíthetetlenek.

Azelőtt a kérdésfeltevés ez volt: ahhoz, hogy a proletariátus kivívja felszabadulását, meg kell döntenie a burzsoáziát, meg kell hódítania a politikai hatalmat és meg kell teremtenie forradalmi diktatúráját.

Most Marx kissé másképpen teszi fel a kérdést: a kommunizmus felé fejlődő kapitalista társadalomból lehetetlen az átmenet a kommunista társadalomba „politikai átmeneti korszak" nélkül és ennek az átmeneti korszaknak állama csakis a proletariátus diktatúrája lehet.

De vajjon mi ennek a diktatúrának viszonya a demokráciához?

Láttuk, hogy a „Kommunista kiáltvány" egyszerűen két fogalmat állít egymás mellé: a „proletariátusnak uralkodó osztállyá emelését" és a „demokrácia kivívását". A fent kifejtettek alapján pontosan meghatározhatjuk, hogy a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet folyamán hogyan változik a demokrácia.

A kapitalista társadalomban, fejlődése lehető legelőnyösebb feltételei mellett, többé-kevésbbé teljes demokráciát találunk a demokrata köztársaságban. De ez a demokratizmus mindig a kapitalista kizsákmányolás szűk keretei közé van szorítva és — lényegében — mindig csak a kisebbségnek demokratizmus, csak a vagyonos osztályoknak, csak a gazdagoknak demokratizmus. A kapitalista társadalomban, a szabadság nagyjában mindig ugyanolyan marad, mint amilyen a régi görög köztársaságokban volt: szabadság a rabszolgatartóknak. A mai bérrabszolgákat a kapitalista kizsákmányolás feltételeinek következtében annyira nyomja a nyomorúság és a szegénység, hogy „nem demokrácián jár az eszük" és „nem politikán jár az eszük", úgyhogy az események megszokott, békés folyása mellett a lakosság többsége

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 34. old. — *Ford.*

ki van rekesztve a társadalmi és politikai életben való részvételből.

Ennek az állításnak a helyessége talán Németországban igazolódik be a legszemléltetőbben, mert éppen ebben az államban az alkotmányos legalitás bámulatosan hosszú ideig és szilárdan majdnem félszázadig (1871—1914) tartotta fenn magát és a szociáldemokrácia ez idő alatt sokkal jobban értette a módját a „legalitás kihasználásának", mint bármely más országban, és a munkásoknak olyan nagy részét szervezte be politikai pártba, mint sehol másutt az egész világon.

Mármost mily nagy a politikailag tudatos és tevékeny bérrabszolgáknak a kapitalista társadalomban eddig ismeretes legnagyobb arányszáma? Egymillió szociáldemokrata párttag — tizenötmillió bérmunkásból! Hárommillió szakszervezeti tag — tizenötmillióból!

Elenyésző kisebbség demokráciája, a gazdagok demokráciája — ez a kapitalista társadalom demokratizmusa. Ha a kapitalista demokrácia gépezetét jobban szemügyre vesszük, mindenütt, de mindenütt: a választójog „jelentéktelen", állítólagosan jelentéktelen részleteiben (az egyhelyben lakás feltétele, nők kizárása stb.), a képviseleti intézmények technikájában, a gyülekezési jog tényleges akadályaiban (a középületek nem a „koldusoknak" épültek!), a napisajtó teljesen kapitalista szervezetében stb. stb. — mindenütt, de mindenütt a demokratizmus korlátozását látjuk. Ezek a korlátozások, mellőzések, kivételek és akadályok, amelyeket a szegényekkel szemben alkalmaznak, jelentéktelenek tűnnek fel, különösen olyasvalaki előtt, aki sohasem látott szükséget és nem jutott az elnyomott osztályok tömegéletével érintkezésbe (s ez a polgári publicisták és politikusok kilenctizedrészénél, ha nem kilencvenkilenc százalékánál így van) — mindezek a korlátozások együttvéve mégis kizárják, kirekesztik a szegényeket a politikából, a demokráciában való aktív részvételből.

Marx nagyszerűen fogta meg a kapitalista demokráciának ezt a *lényegét*, amikor a Kommün tapasztalatainak elemzésénél azt írta, hogy az elnyomott osztályoknak minden pár évben egyszer megengedik a döntést arról, hogy az elnyomó osztályok melyik képviselője képviselje és nyomja el őket a parlamentben.

De a kapitalista demokráciából, amely elkerülhetetlenül szűk-

amely a szegényeket titokban félrelöki és ezért ízig-vérig kétszínű és hazug, a továbbfejlődés nem halad egyszerűen, egyenesen és símán a „mind nagyobb és nagyobb demokrácia" felé, ahogy a liberális professzorok és a kispolgári opportunisták elképzelik. Nem. A további fejlődés, vagyis a kommunizmushoz való fejlődés, a proletariátus diktatúráján keresztül visz és nem is vihet más úton, mert a proletariátuson kívül senki sem képes arra, hogy a kapitalista kizsákmányolók *ellenállását letörje.* Más úton ezt nem lehet megvalósítani.

De a proletariátus diktatúrája, azaz az elnyomottak élcsapatának uralkodó osztállyá szervezése az elnyomók elnyomására, nem vezethet egyszerűen és pusztán a demokrácia kiszélesítésére. *Egyidejűleg* a demokrácia óriási arányú kiszélesítésével, amely *először* lesz a szegények, a nép demokráciája és nem a gazdagok demokráciája, a proletariátus diktatúrája, a szabadságból való számos kirekesztést hoz a kizsákmányolók, az elnyomók, a kapitalisták számára. Ahhoz, hogy az emberiséget a bérrabszolgaságtól megszabadítsuk, ezeket el kell nyomnunk, ellenállásukat erőszakkal le kell törnünk — világos, hogy ott, ahol elnyomás, erőszak van, ott nincs szabadság, nincs demokrácia.

Engels nagyszerűen fejezte ki ezt Bebelhez írt levelében, ahol mint az olvasó emlékezhetik rá, azt mondja, hogy „ameddig a proletariátus az államot még felhasználhatja, nem a szabadság érdekében, hanem ellenségeinek fékentartására használja fel és mihelyt szabadságról lehet szó, az állam mint állam megszűnik létezni".

Demokrácia a nép óriási többsége számára és a kizsákmányolóknak, a nép elnyomóinak erőszakos elnyomása, azaz kizárása a demokráciából — ez a demokrácia módosulása a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet idején.

Csakis a kommunista társadalomban, amikor a kapitalisták ellenállását már végleg megtörték, amikor a kapitalisták eltűntek és osztályok már nincsenek (vagyis, ha már nincs különbség a társadalom tagjai között a társadalmi termelőeszközökhöz való viszonyuk tekintetében) —, *csakis* akkor „szűnik meg az állam és *lehet szabadságról beszélni.*" Csak akkor lesz lehetséges és akkor valósul meg a valóban teljes, valóban kirekesztések nélküli demokrácia. És csak akkor kezd majd *elhalni* a demokrácia, egyszerűen azért, mert a kapitalista rabságtól, a kapitalista kizsákmá-

nyolás megszámlálhatatlan borzalmaitól, brutalitásaitól, esztelenségeitől és aljasságaitól megszabadult emberek fokozatosan *hozzászoknak* majd ahhoz, hogy a társadalmi együttélés legelemibb ősidők óta ismert és évezredek óta minden hagyományban ismételt szabályait erőszak nélkül, kényszer nélkül, alárendeltség nélkül, *a nélkül a külön* kényszerítő *szervezet nélkül* megtartsák, amelynek neve — állam.

Az „állam *elhal*" kifejezést igen találóan választották meg, mert ez a kifejezés a folyamat fokozatosságára is, ösztönös voltára is rámutat. Csak a megszokás hathat és hat majd kétségtelenül így, mert milliószor megfigyelhetjük magunk körül, hogy milyen könnyen megszokják az emberek a társadalmi együttélés számukra nélkülözhetetlen szabályainak megtartását, ha nincs kizsákmányolás, ha nincs semmi olyan, ami felbőszít, ami tiltakozást és lázadást keltene, ami az *elnyomás* szükségességét megteremtené.

Tehát: a kapitalista társadalomban csak megnyirbált, szánalmas, meghamisított demokrácia van, csak a gazdagok, csak a kisebbség számára van demokrácia. A proletariátus diktatúrája, a kommunizmusba való átmenet időszaka először adja majd a demokráciát a nép, a többség számára és egyben a szükséges elnyomást a kisebbség, a kizsákmányolók számára. Egyedül a kommunizmus képes azután valóban teljes demokráciát adni és mennél teljesebb lesz a demokrácia, annál hamarabb válik majd feleslegessé és hal el magától.

Másszóval: a kapitalizmusban a szó tulajdonképpeni értelmében vett állammal van dolgunk, olyan külön gépezettel, amely arra való, hogy egyik osztály a másikat, éspedig a kisebbség a többséget elnyomja. Érthető, hogy olyan ügynek a sikeréhez, mint amilyen a kizsákmányoltak többségének rendszeres elnyomása a kizsákmányolók kisebbsége által, rendkívül vad és kegyetlen elnyomás, vértenger kell, ezeken keresztül visz az emberiség útja a rabszolgaság, a jobbágyság, a bérrabszolgaság korszakában.

Továbbá: a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* idején az elnyomás *még* szükséges, de itt már a kizsákmányolók kisebbségét nyomja el a kizsákmányoltak többsége. Az elnyomás céljaira külön szerv, külön gépezet, az „állam" *még* szükséges, de ez már átmeneti állam, nem állam a szó tulajdon-

képpeni értelmében, mert a kizsákmányoló kisebbség elnyomása a *tegnapi* bérrabszolgák többsége által aránylag olyan könnyű, olyan egyszerű és természetes dolog, hogy sokkal kevesebb vért fog követelni, mint a rabszolgák, jobbágyok és bérmunkások lázadásainak elnyomása, és az emberiségnek sokkal kevesebb áldozatába fog kerülni. S ez az elnyomás összeegyeztethető a demokráciának a lakosság oly túlnyomó többségére való kiterjesztésével, hogy az elnyomásra szolgáló *külön gépezet* szükségessége kezd eltűnni. A kizsákmányolók természetesen nem tudják a népet elnyomni, ha ennek a feladatnak teljesítéséhez nincs egy nagyon bonyolult gépezetük, a *nép* ellenben a kizsákmányolókat igen egyszerű „gépezettel", majdnem „gépezet" nélkül, külön szervezet nélkül tudja elnyomni: a *fegyveres tömegek* egyszerű *megszervezésével* (a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjei mintájára — jegyezzük meg jóelőre).

Végül egyedül a kommunizmus teremt olyan viszonyokat, amelyek közt az állam teljesen feleslegessé válik, mert nem lesz már *senki*, akit el kellene nyomni, „senki" abban az értelemben, hogy nem lesz *osztály*, nem lesz rendszeres harc a lakosság egy meghatározott része ellen. Nem vagyunk utópisták és semmiképpen sem tagadjuk annak lehetőségét, sőt kikerülhetetlenségét, hogy lesznek *egyes személyek*, akik törvénysértéseket fognak elkövetni, és hogy az *ilyen* kihágásokat el kell majd nyomni. De, először is, ehhez nem lesz szükség külön gépezetre, külön elnyomó szervre, maga a fegyveres nép olyan könnyen és olyan egyszerűen fogja ezt elvégezni, ahogyan a civilizált emberek tetszésszerinti csoportja még a mai társadalomban is szétválasztja a verekedőket, vagy megakadályozza, hogy nőkön erőszakot kövessenek el. Másodszor, tudjuk, hogy a társadalmi együttélés szabályainak megsértésében rejlő kihágások eredendő társadalmi oka a tömegek kizsákmányolása, nyomora és szegénysége. Ennek a főoknak kiküszöbölésével a kihágások is okvetlenül kezdenek majd *„elhalni"*. Nem tudjuk, mily gyorsan és mily fokozatosan fog ez bekövetkezni, de mindenesetre tudjuk, hogy el fognak halni. A kihágások elhalásával együtt *elhal* az állam is.

Marx, anélkül hogy utópiákba bocsátkozott volna, részletesebben azt határozta meg, amit erre a jövendőre vonatkozóan *már ma* meg lehet állapítani, éspedig a kommunista társadalom alsóbb és felsőbb fázisa (foka, szakasza) közti különbséget.

3. *A kommunista társadalom első foka*

„A gothai program kritikájá"-ban Marx részletesen megcáfolja a lassalle-i nézeteket arról, hogy a munkás a szocializmusban „levonás nélküli" vagy „teljes munkahozadékát" fogja megkapni. Marx kimutatja, hogy az egész társadalom összes társadalmi munkájából le kell vonni mind a tartalékalapot, mind a termelés bővítésére, az „elhasznált" gépek pótlására szolgáló alapot stb., azonkívül a fogyasztási cikkekből az igazgatási költségek, iskolák, kórházak, aggok menhelyei stb. alapját.

Lassalle ködös, zavaros, általánosságokban mozgó közhelyei helyett („a teljes munkahozadékot a munkásnak"), Marx józanul számot vet azzal, hogyan lesz kénytelen a szocialista társadalom gazdálkodni. Marx hozzálát egy olyan társadalom életfeltételeinek *konkrét* elemzéséhez, melyben nem lesz többé kapitalizmus, és a következőket mondja:

> „Nekünk itt" (a munkáspárt programjának megvitatásánál) „nem olyan kommunista társadalommal van dolgunk, amely a saját alapján *kifejlődött*, hanem ellenkezőleg olyannal, amely a kapitalista társadalomból most *bújik ki*, amely tehát minden tekintetben, gazdaságilag, erkölcsében, szellemében még magán viseli a régi társadalom anyajegyét, melynek méhéből született."*

S ezt a kommunista társadalmat, mely a kapitalizmus méhéből éppen csak hogy napvilágra jött, mely még minden tekintetben magán viseli a régi társadalom nyomait, nevezi Marx a kommunista társadalom „első", azaz alsóbb fokának.

A termelőeszközök már kikerültek az egyes személyek magántulajdonából. A termelőeszközök az egész társadalom birtokában vannak. A társadalom minden egyes tagja, elvégezvén a társadalmilag szükséges munka bizonyos hányadát, igazolványt kap a társadalomtól arról, hogy bizonyos mennyiségű munkát elvégzett. Erre az igazolványra a fogyasztási cikkek társadalmi raktáraiból megfelelő mennyiségű terméket kap. Minden munkás tehát, annak a munkamennyiségnek a levonása után, amely a társadalmi alapnak jut, annyit kap a társadalomtól, amennyit adott neki.

Mintha tehát „egyenlőség" uralkodnék.

De amikor Lassalle, aki egy ilyen társadalmi rendre gondol

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 21. old. — *Ford.*

(amelyet rendszerint szocializmusnak neveznek, de amelyet Marx a kommunizmus első szakaszának nevez), azt mondja, hogy ez az „igazságos elosztás", hogy ez „mindenkinek egyenlő joga az egyenlő munkahozadékra", akkor Lassalle téved és Marx feltárja tévedését.

„«Egyenlő jog» — mondja Marx — itt valóban van, de ez *még* a «polgári jog», amely, mint minden jog, *egyenlőtlenséget tételez fel*. Minden jog annyit jelent, hogy *egyenlő* mértéket alkalmazok *különböző* emberekre, akik a valóságban nem egyformák, nem egyenlők, ezért az «egyenlő jog» az egyenlőség megsértése és igazságtalanság". Valóban, mindenki, aki a társadalmi munkából másokkal egyenlő mennyiséget végzett el, egyenlő részt fog kapni a társadalmi termékekből (az említett levonásokon kívül).

Az egyes emberek azonban nem egyenlők, az egyik erősebb, a másik gyengébb; az egyik nős, a másik nőtlen, az egyiknek több gyermeke van, a másiknak kevesebb stb.

> . . . „Egyenlő munkateljesítmény és ennek alapján a társadalmi fogyasztási alapból való egyenlő részesedés mellett — következtetni Marx — az egyik a valóságban többet kap tehát, mint a másik, az egyik gazdagabb, mint a másik stb. Hogy mindezeket a visszásságokat elkerülhessük, a jognak nem egyenlőnek, hanem ellenkezőleg egyenlőtlennek kellene lennie."*

Igazságot és egyenlőséget a kommunizmus első foka még nem adhat: a különbségek a javakban megmaradnak és e különbségek igazságtalanok, de lehetetlenné válik az embernek ember által való *kizsákmányolása*, mert nem lesz lehetséges, hogy valaki *termelési eszközöket*, gyárakat, gépeket, földet stb. magántulajdonként kaparintson meg magának. Marx szétzúzza Lassalle kispolgári homályos szólamait az „egyenlőségről" és „igazságról" *általában*, és megmutatja a kommunista társadalom *fejlődési menetét*, amely *kénytelen* eleinte *csak* azt az „igazságtalanságot" megszüntetni, hogy egyes egyének a termelési eszközöket birtokukba vehessék, és amely *nem képes* egy csapásra megszüntetni azt a további igazságtalanságot sem, hogy a fogyasztási cikkek elosztása „a munka szerint" (nem pedig szükségletek szerint) történik.

---

* *Marx*. A gothai program kritikája. Id. kiad. 23. old. — *Ford.*

A vulgáris közgazdászok, köztük a burzsoá professzorok, köztük a „mi" Tuganunk[60] is, a szocialistáknak állandóan azt vetik szemükre, hogy megfeledkeznek az emberek egyenlőtlenségéről és ennek az egyenlőtlenségnek a kiküszöböléséről „álmodoznak". Ez a szemrehányás, mint látjuk, csupán a burzsoá ideológus urak rendkívüli tudatlanságát bizonyítja.

Marx nemcsak a legpontosabban számbaveszi az emberek kikerülhetetlen egyenlőtlenségét, hanem számbaveszi azt is, hogy a termelőeszközöknek az egész társadalom közös tulajdonába való átmenetele („szocializmus" a szó szokásos értelmében) magábanvéve még *nem szünteti meg* az elosztás visszásságait és a „polgári jog" egyenlőtlenségét, amely mindaddig *tovább érvényben marad*, amíg a fogyasztási cikkeket a „munka szerint" osztják el.

> . . . „Ám ezek a visszásságok — folytatja Marx — elkerülhetetlenek a kommunista társadalom első szakaszában, ahogy ez a kapitalista társadalomból hosszú vajúdás után éppenhogy megszületett. A jog sohasem lehet magasabb fokon, mint a gazdasági rend és a társadalomnak általa meghatározott kulturális fejlettsége."*

Így a kommunista társadalom első szakaszában (amelyet közönségesen szocializmusnak neveznek), a „polgári jog" *nem* küszöbölődik ki teljesen, hanem csak részben, csupán a már elért gazdasági átalakulással összhangban, vagyis csupán a termelési eszközökre vonatkozóan. A „polgári jog" ezeket egyes egyének magántulajdonának ismeri el. A szocializmus *közös* tulajdonná teszi őket. *Ennyiben* — és csakis ennyiben — szűnik meg a „polgári jog".

De másik részében még megmarad, megmarad mint a termékek elosztásának és a munka elosztásának regulátora (szabályozója). „Aki nem dolgozik, ne is egyék", ez a szocialista elv *már* megvalósult: „egyenlő mennyiségű munkáért egyenlő mennyiségű termék", ez a szocialista elv is megvalósult *már*. De ez még nem kommunizmus és nem szünteti még meg a „polgári jogot", amely nem egyenlő egyéneknek nem egyenlő (a valóságban nem egyenlő) mennyiségű munkáért egyenlő mennyiségű terméket utal ki.

---

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 23. old. — *Ford.*

Ez „visszásság" — mondja Marx —, de olyan visszásság, amely a kommunizmus első fokán elkerülhetetlen, mert ha nem akarunk utópizmusba esni, akkor nem szabad a dolgot úgy képzelnünk, mintha az emberek, megdöntve a kapitalizmust, egy csapásra megtanulnának a társadalom érdekében dolgozni *minden jogszabály nélkül*, azonfelül az *ilyen* változás gazdasági előfeltételeit *nem teremti meg egycsapásra* a kapitalizmus megszüntetése.

Más szabályok pedig, mint a „polgári jog", nincsenek. És ennyiben szükség van még az államra is, amelynek a termelési eszközök köztulajdonának megőrzése mellett meg kell védenie a munka egyenlőségét és a termékek elosztásának egyenlőségét.

Az állam elhal, amennyiben nincsenek többé tőkések, nincsenek többé osztályok és ezért *elnyomni* semmiféle *osztályt* nem lehet.

De az állam még nem halt el egészen, mert megmarad még a „polgári jog" védelme, amely a tényleges egyenlőtlenséget szentesíti. Hogy az állam teljesen elhaljon, ahhoz teljes kommunizmus szükséges.

4. A kommunista társadalom felsőbb foka

Marx így folytatja:

> ... „A kommunista társadalom, felsőbb fokán, miután az egyének szolgai alárendeltsége a munkamegosztás alá és ezzel a szellemi és a testi munka ellentéte is megszűnt; miután a munka már nemcsak a megélhetés eszköze, de maga lett a legfőbb életszükségletté; miután az egyének mindenirányú fejlettségével a termelőerők is növekedtek és a kollektív gazdagság minden forrása bővebben buzog — csak akkor lehet majd a polgári jog szűk látóhatárát egészen átlépni és írhatja zászlajára a társadalom: «Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint!»"*

Csak most látjuk, mennyire helyesek Engels megjegyzései, amelyekkel könyörtelenül kicsúfolja e két szó: „szabadság" és „állam" egybekapcsolásának képtelenségét. Amíg állam van, nincs szabadság. Amikor szabadság lesz, nem lesz állam.

Az állam teljes elhalásának gazdasági alapja a kommunizmus olyan magas fejlettsége, amelynél eltűnik a szellemi és

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 23. old. — *Ford.*

fizikai munka közötti ellentét, eltűnik következésképpen a mai *társadalmi* egyenlőtlenség egyik legfontosabb forrása, éspedig olyan forrása, amelyet egyedül a termelőeszközök társadalmi tulajdonba való átmentésével, egyedül a kapitalisták kisajátításával semmiképpen sem lehet egyszerre megszüntetni.

Ez a kisajátítás meg fogja adni a termelőerők óriási fejlődésének *lehetőségét*. És amikor látjuk, hogy a kapitalizmus már most milyen hihetetlen mértékben *hátráltatja* ezt a fejlődést, milyen sok mindent lehetne a mai, már elért technika alapján továbbfejleszteni, akkor jogunk van teljes meggyőződéssel mondani, hogy a kapitalisták kisajátítása szükségszerűen az emberi társadalom termelőerőinek óriási fejlődését hozza magával. Azonban azt, hogy milyen gyorsan halad majd ez a fejlődés előre, milyen gyorsan fog eljutni a munkamegosztás megszüntetéséhez, a szellemi és fizikai munka közti ellentét megszüntetéséhez, ahhoz, hogy a munka a „legfőbb életszükségletté" váljék, ezt nem tudjuk és *nem tudhatjuk*.

Éppen ezért jogosan csupán az állam elkerülhetetlen elhalásáról beszélhetünk, hangsúlyozva ennek a folyamatnak hosszú tartamát, hangsúlyozva, hogy ez attól függ, milyen gyorsan fejlődik a kommunizmus *felsőbb foka* és teljesen nyitva hagyva az elhalás határidőinek vagy konkrét formáinak kérdését, minthogy e kérdések megoldására anyaggal *nem* rendelkezünk.

Az állam akkor halhat majd el teljesen, amikor a társadalom megvalósítja majd azt a szabályt: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint", azaz, amikor az emberek annyira hozzászoknak majd az együttélés alapvető szabályainak megtartásához és amikor munkájuk annyira termelékeny lesz, hogy önkéntesen fognak dolgozni *képességeik szerint*. A „polgári jog szűk látóhatárát", amely arra kényszerít bennünket, hogy shylocki könyörtelenséggel kiszámítsuk, vajjon nem dolgozunk-e egy félórával is többet, mint a másik, nem kapunk-e kevesebb bért, mint a másik, — ezt a szűk látóhatárt akkor átléptük. A termékek elosztása akkor nem követeli majd, hogy a társadalom állapítsa meg, kiki mennyi terméket kap; mindenki szabadon vesz majd „szükségletei szerint".

Polgári szempontból könnyű az ilyen társadalmi rendet „merő utópiának" nyilvánítani és vigyorogni azon, hogy a szocialisták azt ígérik, mindenkinek joga lesz a társadalomtól bármily mennyiségű ínyencfalatot, automobilt, zongorát stb. kapni,

anélkül hogy az egyes polgárok munkáját ellenőriznék. Ilyen vigyorgással intézi el a kérdést ma is a burzsoá „tudósok" többsége, akik ezzel tudatlanságukat árulják el és azt, hogy önzésből védik a kapitalizmust.

Tudatlanságukat, minthogy egyetlen szocialistának sem jutott eszébe „megígérni", hogy a kommunizmus fejlődésének felső foka be fog következni; a nagy szocialistáknak az a *jövőbelátása* pedig, hogy ez a szakasz be fog következni, más munkatermelékenységet tételez fel, mint a jelenlegi és *más* embert, mint a *mostani* nyárspolgár, aki képes, akárcsak a szeminaristák Pomjalovszkijnál,[61] „tréfából" rongálni a társadalmi vagyont és lehetetlent követelni.

Addig, amíg a kommunizmus „felsőbb" foka be nem következik, a szocialisták a munka mértékének és a fogyasztás mértékének *legszigorúbb* ellenőrzését követelik a társadalom részéről és az *állam részéről*. Csakhogy ezt az ellenőrzést a kapitalisták kisajátításán, a munkásoknak a kapitalisták feletti ellenőrzésén kell *elkezdeni*, s ezt az ellenőrzést nem a bürokraták államának, hanem a *felfegyverzett munkások* államának kell végrehajtania.

A kapitalizmus önző védelme a burzsoá ideológusok (és ezek uszályhordozói, például a Ceretelik, Csernovok és Társaik) részéről éppen abban áll, hogy a távoli jövőre vonatkozó vitákkal és szóbeszéddel *cserélik fel* a *mai* politika égető aktuális kérdését: a kapitalisták kisajátítását, *minden* polgárnak *egy* nagy „szindikátus", t. i. az egész állam munkásává s alkalmazottjává való átváltoztatását és az egész szindikátus egész munkájának alárendelését egy valóban demokratikus államnak, *a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjei államának*.

Mikor a tudós professzor, nyomában pedig a nyárspolgár, ennek nyomában pedig a Ceretelik és Csernovok, oktalan utópiákról, a bolsevikok demagóg ígéreteiről, a szocializmus „bevezetésének" lehetetlenségéről beszélnek, akkor tulajdonképpen éppen a kommunizmus felsőbb szakaszára vagy fokára gondolnak, melynek „bevezetését" senki nemcsak meg nem ígérte, de még csak nem is gondolt arra, hogy megígérje, mert azt „bevezetni" egyáltalán nem lehet.

És itt jutottunk el a szocializmus és kommunizmus közti tudományos különbségnek ahhoz a kérdéséhez, amelyet Engels érintett a „szociáldemokrata" elnevezés helytelenségéről szóló,

fent idézett fejtegetésében. Politikai tekintetben a kommunizmus első vagy alsóbb és felsőbb szakasza közti különbség az idők folyamán valószínűleg óriási lesz, azonban most, a kapitalizmus alatt, ezt a különbséget hangsúlyoznunk nevetséges volna és legfeljebb egyes anarchisták tolhatják ezt a különbséget előtérbe (ha ugyan maradt még az anarchisták között olyan, aki semmit sem tanult abból, hogy a Kropotkinok, Grave-ok, Cornelissenek és az anarchizmus többi „csillagai" „plechánovosan" szociálsovinisztákká váltak, vagy lövészárok-anarchistákká, ahogy Gé mondotta, ama kevés anarchisták egyike, akik megőrizték becsületüket s lelkiismeretüket).

A szocializmus és kommunizmus közti tudományos különbség azonban világos. Azt, amit szocializmusnak szokás nevezni, Marx a kommunista társadalom „első" vagy alsóbb szakaszának nevezte. Amennyiben a termelés eszközei *közös* tulajdonná válnak, annyiban a „kommunizmus" szó itt is alkalmazható, ha nem felejtjük el, hogy ez *nem* teljes kommunizmus. Marx magyarázatainak nagy jelentősége abban rejlik, hogy itt is következetesen alkalmazza a materialista dialektikát, a fejlődésről szóló tanítást, amikor a kommunizmust, mint a *kapitalizmusból* fejlődő valamit vizsgálja. Szkolasztikusan kigondolt, „kiagyalt" meghatározások és szavak feletti terméketlen viták helyett (mi a szocializmus, mi a kommunizmus) Marx annak elemzését adja, amit a kommunizmus gazdasági érettsége fokainak lehetne nevezni.

Első szakaszában, első fokán, a kommunizmus *nem* lehet még gazdasági tekintetben teljesen érett, teljesen mentes a kapitalizmus hagyományaitól vagy nyomaitól. Innen az az érdekes jelenség, hogy a kommunizmus első szakasza nem lépi át a *„burzsoá* jog szűk látóhatárát". A polgári jog a *fogyasztási* cikkek elosztása tekintetében természetesen elkerülhetetlenül feltételezi a *polgári államot* is, minthogy a jog a jogszabály betartására *kényszeríteni* tudó szervezet nélkül — semmi.

Kiderül, hogy a kommunizmusban bizonyos ideig nemcsak a polgári jog marad meg, hanem a burzsoá állam is — burzsoázia nélkül!

Ez paradoxonnak látszhatik vagy egyszerű dialektikai elmejátéknak, amivel gyakran vádolják a marxizmust olyanok, akik cseppet sem fáradoztak azon, hogy tanulmányozzák rendkívül mély tartalmát.

A valóságban viszont az élet lépten-nyomon mutatja nekünk a régieknek maradékait az újban, a természetben és a társadalomban egyaránt. És Marx nem önkényesen dugott egy darab „polgári" jogot a kommunizmusba, hanem azt vette, ami gazdasági és politikai tekintetben elkerülhetetlen egy oly társadalomban, amely a kapitalizmus *méhéből* került ki.

Abban a harcban, amelyet a munkásosztály a kapitalisták ellen felszabadulásáért folytat, a demokrácia jelentősége óriási. A demokrácia azonban korántsem átléphetetlen határ, hanem csupán fejlődési fok a feudalizmustól a kapitalizmushoz és a kapitalizmustól a kommunizmushoz vezető úton.

A demokrácia egyenlőséget jelent. Érthető, hogy milyen nagy jelentősége van a proletariátus egyenlőségért való harcának és az egyenlőség jelszavának — ha helyesen, az *osztályok* megszűntetése értelmében fogjuk fel. A demokrácia azonban csak *formális* egyenlőséget jelent. És nyomban azután, hogy megvalósul a társadalom összes tagjainak egyenlősége a termelési eszközök birtoklása *tekintetében*, vagyis a munka egyenlősége, a munkabér egyenlősége — az emberiség előtt múlhatatlanul felmerül az a kérdés, hogy tovább kell menni, a formális egyenlőségről a ténylegeshez, vagyis annak a szabálynak a megvalósításához: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint". Azt, hogy milyen átmenetek, milyen gyakorlati intézkedések útján jut el az emberiség ehhez a legmagasabb célhoz, nem tudjuk és nem tudhatjuk. De fontos, hogy tisztázzuk magunk előtt, milyen végtelenül hazug az az elterjedt polgári felfogás, hogy a szocializmus holt, megdermedt, egyszer és mindenkorra adott valami, holott a valóságban *csupán* a szocializmussal kezdődik majd a gyors, igazi, valóban tömegeket átfogó, a lakosság *többségének*, azután pedig az egész lakosságnak részvételével végbemenő haladás a társadalmi és egyéni élet minden területén.

A demokrácia — államforma, az állam egyik fajtája. Következésképpen a demokrácia, mint minden állam, nem más, mint az erőszak szervezett, rendszeres alkalmazása emberekkel szemben. Ez a dolognak egyik oldala. Másrészről azonban a demokrácia a polgárok közötti egyenlőségnek, mindenki egyenlő jogának formális elismerését jelenti arra, hogy az állam berendezését és igazgatását meghatározza. Ez viszont azzal van

kapcsolatban, hogy a demokrácia, fejlődésének bizonyos fokán, először is tömöríti a kapitalizmussal szemben a forradalmi osztályt, a proletariátust és lehetőséget ad neki arra, hogy szétverje, pozdorjává zúzza, a föld színéről elsöpörje a burzsoá, még a köztársasági-burzsoá államgépezetet is, az állandó hadsereget, a rendőrséget, bürokráciát, hogy azokat *demokratikusabb*, de még mindig állami gépezettel váltsa fel — a felfegyverzett munkástömegek képében —, amely aztán áttér a nép minden egyes tagjának a milíciába való bevonására.

Itt „a mennyiség átcsap minőségbe" : a demokratizmus *ilyen* foka összefügg azzal, hogy elhagyjuk a polgári társadalom kereteit, megkezdjük a társadalom szocialista átszervezését. Hogyha tényleg *mindenki* résztvesz az állam igazgatásában, akkor a kapitalizmus már nem tarthatja magát. A kapitalizmus fejlődése viszont megteremti az *előfeltételeit* annak, hogy az állam igazgatásában tényleg „mindenkinek" *módjában álljon* résztvennie. Ilyen előfeltétel az általános írni-olvasni tudás, amelyet több leginkább előbbrehaladott kapitalista ország már megvalósított, továbbá a munkások millióinak „betanítása és fegyelmezése", a posta, vasutak, nagy gyárak, nagykereskedelem, banküg stb. nagy, bonyolult, társadalmasított szervezete által.

Ilyen *gazdasági* előfeltételek mellett teljesen lehetséges azonnal, máról-holnapra áttérni arra, hogy miután megdöntöttük a kapitalistákat és a bürokráciát, a felfegyverzett munkássággal, az egész felfegyverzett néppel váltsuk fel őket a termelés és elosztás *ellenőrzésében*, a munka és a termékek *számvitelezésében*. (Az ellenőrzés és nyilvántartás kérdését nem kell összetéveszteni a tudományosan képzett mérnöki, mezőgazdász stb. személyzet kérdésével : ezek az urak ma a kapitalistáknak engedelmeskedve dolgoznak és még jobban fognak majd dolgozni a fegyveres munkásoknak engedelmeskedve.)

Számvitel és ellenőrzés — ez a *legfontosabb*, ami a kommunista társadalom *első szakaszának* „elindításához", helyes működéséhez kell. *Minden* polgár fizetett alkalmazottjává lesz az államnak, melyet a felfegyverzett munkásság alkot. *Minden* polgár *egy*, az egész népre kiterjedő állami „szindikátus" alkalmazottjává és munkásává válik. A fő az, hogy azonos mérték szerint dolgozzanak, helyesen betartsák a munka mértékét és azonos mérték szerint kapjanak fizetést. Ennek számvitelét,

ennek ellenőrzését a kapitalizmus rendkívül *leegyszerűsítette*, rendkívül egyszerű, minden írni-olvasni-tudó ember által elvégezhető felügyeleti és feljegyzési műveletekre, a négy számtani alapművelet ismeretére és megfelelő elismervények kiadására.

Mikor a nép *többsége* kezd majd önállóan és mindenütt ilyen nyilvántartást, ilyen ellenőrzést gyakorolni a (most alkalmazottakká változott) kapitalisták és a kapitalista szokásokat megőrzött intellektuel urak felett, akkor az ellenőrzés tényleg egyetemessé, általánossá, az egész népre kiterjedővé válik, akkor nem lehet majd alóla sehogyse kibújni, „nem lesz hová szökni" előle.*

Az egész társadalom egy iroda és egy gyár lesz, ahol egyenlő a munka és egyenlő a fizetés.

Ez a „gyári" fegyelem azonban, amelyet a kapitalistákat legyőzött, a kizsákmányolókat megdöntött proletariátus az egész társadalomra ki fog terjeszteni, semmiképpen sem ideálunk, sem végső célunk, csupán *lépcsőfok*, amely szükséges ahhoz, hogy a társadalom radikálisan megtisztuljon a kapitalista kizsákmányolás szennyétől és aljasságaitól és *tovább* haladhasson előre.

Attól az időponttól, mikor a társadalom összes tagjai, vagy legalább is óriási többségük, *maguk* megtanulták már az államot igazgatni, maguk vették kezükbe ezt az ügyet, „elrendezték" az ellenőrzést a kapitalisták elenyésző kisebbsége, a kapitalista szokásokhoz ragaszkodó uracskák, a kapitalisták által mélyrehatóan megrontott munkások felett, ettől az időponttól fogva kezd majd eltűnni minden igazgatás szükségessége általában. Mennél teljesebb a demokrácia, annál közelebb van az az időpont, amikor feleslegessé válik. Mennél demokratikusabb az „állam", amely fegyveres munkásokból áll, s „már nem állam a szó szoros értelmében", annál gyorsabban kezd elhalni *mindenfajta állam*.**

---

* Mikor az állam funkcióinak legfontosabb részében ilyen nyilvántartásra és ellenőrzésre redukálódik, amelyet maguk a munkások gyakorolnak, akkor az állam többé már nem „politikai állam", akkor a társadalmi funkciók politikaiakból egyszerű igazgatási funkciókká változnak. (V. ö. fentebb IV. fejezet, 2. § : Engels vitája az anarchistákkal.)

** Sztálin, aki a marxista-leninista tanítást az államról új történelmi helyzetben folytatta és fejlesztette tovább. a győzelmes szocia-

Mert amikor majd *mindenki* megtanulta az igazgatást és valóban önállóan fogja igazgatni a társadalmi termelést, önállóan fogja megvalósítani a nyilvántartást és ellenőrzést a semmittevők, úri csemeték, csalók és a „kapitalista hagyo-

---

lizmus és a kommunizmus építésének idején fennálló szocialista állam elméletével és annak feladatai ábrázolásával gazdagította a marxizmus államtanát.

A SzK(b)P Központi Bizottságának munkájáról a XVIII. pártkongresszuson tartott beszámolójában Sztálin a következőket mondotta: „Lenin 1917 augusztusában, vagyis néhány hónappal az Októberi Forradalom és a Szovjetállam megalkotása előtt, írta meg «Állam és forradalom» című híres könyvét. E könyv fő feladatát Lenin abban látta, hogy megvédje Marx és Engels államelméletét az opportunisták hamisításával és elposványosításával szemben. Leninnek szándékában volt megírni az «Állam és forradalom» második részét, ahol összegezni kívánta az 1905-ös és 1917-es orosz forradalmak tapasztalatainak legfontosabb eredményeit. Nem kétséges, hogy Lenin, könyvének második részében ki akarta dolgozni és tovább akarta fejleszteni az állam elméletét, a Szovjethatalom országunkban való fennállásának tapasztalataira támaszkodva. Azonban a halál megakadályozta abban, hogy ezt a feladatot megvalósítsa. De amit nem tudott elvégezni Lenin, azt tanítványainak kell elvégezniök.

Az állam a társadalomnak ellenséges osztályokra való szakadása alapján azért keletkezett, hogy kordában tartsa a kizsákmányolt többséget a kizsákmányoló kisebbség érdekében. Az állam hatalmi eszközei főképpen a hadseregben, a büntető szervekben, a kémszolgálatban, a börtönökben összpontosultak. Két alapvető funkció jellemzi az állam tevékenységét: a belső (fő)feladat — kordában tartani a kizsákmányolt többséget és a külső (nem) főfeladat — kiterjeszteni az államnak, az állam uralkodó osztályának területét más államok területének rovására, vagy megvédeni saját államának területét más államok támadásai ellen. Igy volt ez a rabszolgatársadalomban és a feudalizmusban. Igy van ez a kapitalizmusban.

A kapitalizmus megdöntése céljából nemcsak a burzsoáziát kellett eltávolítani a hatalomról, nemcsak a kapitalistákat kellett kisajátítani, hanem teljesen össze kellett törni a burzsoázia állami gépezetét, régi hadseregét, bürokratikus hivatalnoki karát, rendőrségét, és annak helyébe az új proletár-államiságot, az új szocialista államot kellett állítani. A bolsevikok, mint ismeretes, így is cselekedtek. Ebből azonban egyáltalában nem következik az, hogy az új proletárállamban nem maradhat meg, a proletárállam szükségleteihez képest megváltozott formában, a régi állam némely funkciója. Még kevésbbé következik ebből az hogy a mi szocialista államunk formáinak változatlanul meg kell maradniok, hogy a mi államunk kezdetben fennállott funkcióinak teljességükben meg kell maradniok ezentúl is. A valóságban a mi államunk formái, országunk fejlődésétől és a külső viszonyok változásaitól függően, változnak és változni fognak.

mányok" egyéb ilyen „őrzői" felett, akkor a kibújás ez alól az egész nép gyakorolta nyilvántartás és ellenőrzés alól olyan hihetetlenül nehézzé fog válni, olyan ritka kivétel lesz, valószínűleg olyan gyors és komoly büntetéssel jár majd (mert a fegyveres

---

Leninnek teljesen igaza van, amikor ezt mondja:

«A polgári államformák rendkívül változatosak, de lényegük egy: mindezek az államok így vagy amúgy, de végeredményben feltétlenül *burzsoá diktatúrák*. Az átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba természetesen a politikai formák óriási gazdagságát és változatosságát kell hogy létrehozza, de a lényeg emellett elkerülhetetlenül ugyanegy lesz: *a proletariátus diktatúrája*.» (Lenin Művei. XXI. köt. 393. old.)

Az Októberi Forradalom óta szocialista államunk fejlődése két fő szakaszon ment át.

Az első szakasz — az Októberi Forradalomtól a kizsákmányoló osztályok felszámolásáig terjedő időszak. Ennek az időszaknak a főfeladata abban állt, hogy a megdöntött osztályok ellenállását elnyomja, hogy megszervezze az ország védelmét az intervenciósok támadása ellen, hogy helyreállítsa az ipart és mezőgazdaságot, hogy előkészítse a kapitalista elemek felszámolásának feltételeit. Ennek megfelelően államunk ebben az időszakban két fő funkciót valósított meg. Az első funkció — a megdöntött osztályok elnyomása az országon belül. Ebben a tekintetben a mi államunk külsőleg a megelőző államokra emlékeztetett, amelyeknek funkciója az engedetlenek elnyomásában állott, de azzal az elvi különbséggel, hogy a mi államunk a kizsákmányoló kisebbséget nyomta el a dolgozó többség érdekeinek nevében, míg a megelőző államok a kizsákmányolt többséget nyomták el a kizsákmányoló kisebbség érdekében. A második funkció — az ország védelme a kívülről jövő támadás ellen. Államunk ezzel, külsőleg, szintén a megelőző államokra emlékeztetett, amelyek ugyancsak foglalkoztak országaik fegyveres védelmével, de azzal az elvi különbséggel, hogy a mi államunk a dolgozó többség vívmányait védelmezte a külső támadással szemben, míg a megelőző államok ilyen esetekben a kizsákmányoló kisebbség gazdagságát és kiváltságait védelmezték. Államunknak még egy harmadik funkciója is volt — államszerveink gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munkája, amelynek az volt a célja, hogy kifejlessze az új, szocialista gazdaság csíráit és a szocializmus szellemében átnevelje az embereket. Ez az új funkció azonban ebben az időszakban nem igen fejlődött ki.

A második szakasz a város és falu kapitalista elemeinek felszámolásától a szocialista gazdaság teljes győzelméig és az új Alkotmány elfogadásáig terjedő időszak. Ennek az időszaknak a főfeladata a szocialista gazdaság szervezése az egész országban és a kapitalista elemek utolsó maradványainak felszámolása, a kulturális forradalom szervezése, teljesen modern hadsereg szervezése az ország védelme érdekében. Ennek megfelelően megváltoztak szocialista államunk funkciói is. Megszűnt — elhalt a katonai elnyomás funkciója az országon belül, mert a kizsák-

munkások gyakorlati emberek, nem érzelgős intellektuelek és aligha hagynak majd magukkal tréfálni), hogy a minden társadalmi együttéléshez szükséges egyszerű alapvető szabályok megtartásának *szükségszerűsége* nagyon hamar *szokássá* fog válni.

És akkor szélesre tárul majd az ajtó az átmenethez a kommunista társadalom első szakaszából annak felsőbb szakaszába és ezzel együtt az állam teljes elhalásához.

1917 augusztus—szeptember

---

mányolás meg van semmisítve, nincsenek többé kizsákmányolók és nincs kit elnyomni. Az állam elnyomó funkciója helyett megjelent az a funkciója, hogy a szocialista tulajdont, a népvagyont a tolvajokkal és harácsolókkal szemben megvédje. Teljességében megmaradt az ország katonai védelmének funkciója a kívülről jövő támadások ellen, tehát megmaradt a Vörös Hadsereg és a Vörös Hajóhad, valamint megmaradtak a büntető szervek és a felderítő szolgálat, amelyek feltétlenül szükségesek a külföldi kémszervezetek által országunkba küldött kémek, gyilkosok, kártevők kinyomozására és megbüntetésére. Megmaradt és teljesen kibontakozott az állami szervek gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munkájának funkciója. Most államunk főfeladata az országon belül a békés gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munkában rejlik. Ami pedig hadseregünket, a büntető szerveket és a felderítő szolgálatot illeti, azok már nem befelé, hanem kifelé, a külső ellenségek ellen fordítják élüket.

Mint látjuk, nekünk most teljesen új, szocialista államunk van, amilyen még nem volt a történelemben és amely, formája és funkciója szerint, jelentékenyen különbözik az első fázis szocialista államától.

De a fejlődés itt nem állhat meg. Mi megyünk tovább előre, a kommunizmus felé. Megmarad-e nálunk az állam a kommunizmus periódusában is?

Igen, megmarad, ha nem semmisül meg a kapitalista környezet, ha nem szűnik meg a kívülről jövő katonai támadások veszedelme. Emellett magától értetődik, hogy államunk formái újból változni fognak, a belső és külső viszonyok változásának megfelelően.

Nem, nem marad meg és elhal, ha megszűnik a kapitalista környezet, ha szocialista környezet fogja fölváltani.

Így áll a dolog a szocialista állam kérdésével."

Sztálin. A leninizmus kérdései. Szikra kiadás 1949. 710—713. old.

MARXIZMUS ÉS FELKELÉS

LEVÉL AZ OROSZORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁHOZ

Az az opportunista hazugság, hogy a felkelést előkészíteni és általában a felkelést művészetnek tekinteni, nem egyéb, mint „blanquizmus" — azok közé a legrosszabb indulatú és alighanem legelterjedtebb ferdítések közé tartozik, amelyekkel az uralkodó „szocialista" pártok a marxizmust lényegéből kiforgatják.

Már Bernstein, az opportunizmus vezére, szomorú hírhedtségre tett szert azzal, hogy a marxizmust blanquizmussal vádolta meg és a mai opportunisták, amikor a blanquizmusról kiáltoznak, lényegében hajszálnyival sem frissítik fel, semmivel sem „gazdagítják" Bernstein szegényes „eszméit".

Blanquizmussal vádolják a marxistákat azért, mert a felkelést művészetnek tekintik! Lehetséges-e ennél kiáltóbb meghamisítása az igazságnak! Hiszen egyetlen marxista sem tagadhatja, hogy éppen Marx volt az, aki errevonatkozóan a leghatározottabban, legpontosabban és a legkétségbevonhatatlanabb módon nyilatkozott, mikor a felkelést igenis *művészetnek* nevezte, kijelentve, hogy a felkelést úgy kell kezelni, mint művészetet, hogy ki kell *vívni* az első sikert és sikerről-sikerre kell haladni, nem hagyva abba a *támadást* az ellenség ellen, kihasználva az ellenségnél mutatkozó zavart stb. stb.

A felkelésnek, hogy sikeres legyen, nem összeesküvésre, nem a pártra, hanem az élenjáró osztályra kell támaszkodnia. Ez az első szabály. A felkelésnek a nép forradalmi lendületére kell támaszkodnia. Ez a második. A felkelésnek az érlelődő forradalom történetében beállt olyan *fordulópontra* kell támaszkodnia, mikor a nép élenjáró sorainak aktivitása a legnagyobb, mikor az *ingadozás* az ellenség soraiban és a *forradalom gyenge*,

felemás határozatlan barátainak soraiban a legerősebb. Ez a harmadik szabály. A felkelés kérdésének felvetésében ez a három feltétel különbözteti meg *a marxizmust a blanquizmustól.*

De ha egyszer ezek a feltételek már adva vannak, akkor lemondani arról, hogy a felkelést *művészetnek* tekintsük, annyit jelent, mint elárulni a marxizmust és elárulni a forradalmat.

Hogy bebizonyítsuk, miért éppen a mostani pillanat az, amely a pártot annak elismerésére *kötelezi*, hogy a *felkelést* az objektív események fejlődése napirendre tűzte, miért éppen most kell a pártnak a felkelésre úgy tekintenie, mint művészetre — hogy ezt bebizonyítsuk, talán a legjobb, ha az összehasonlítás módszerét vesszük igénybe és szembeállítjuk július 3-át és 4-ét[62] a szeptemberi napokkal.

Július 3-án és 4-én, mitsem vétve az igazság ellen, a kérdést így lehetett feltenni: helyesebb volna megragadni a hatalmat, mert ellenségeink így is, úgy is felkeléssel fognak vádolni bennünket és úgy bánnak majd el velünk, mint felkelőkkel. Ebből azonban nem lehetett azt a következtetést levonni, hogy a hatalmat akkor meg kellett volna ragadni, mert a felkelés győzelméhez szükséges objektív feltételek abban az időben még nem voltak meg.

1. Nem volt még mellettünk az az osztály, amely a forradalom élcsapata.

Nem volt még többségünk a fővárosok munkásai és katonái között. Most ez a többségünk mind a két Szovjetben megvan. Ezt a többséget *csak* július és augusztus története, a bolsevikokkal való „leszámolás" és a Kornjilov-puccs tapasztalatai teremtették meg.

2. Nem volt általános, az egész népre kiterjedő forradalmi fellendülés. Most, a Kornjilov-puccs[63] után, van. Bizonyítja ezt a vidék és az, hogy a Szovjetek sok helyen átvették a hatalmat.

3. Akkor az *ingadozás* sem ellenségeink között, sem a felemás kispolgárság között, nem öltött komoly, általános politikai méreteket. Most az ingadozás óriási: legfőbb ellenségünk az imperializmus — az antant és a világimperializmus, mert az „antant" hatalmak a világimperializmus élén állnak — a győzelemig folytatandó háború és az Oroszország rovására kötendő különbéke között *ingadozik*. Kispolgári demokratáink, miután

többségüket a nép között nyilvánvalóan elvesztették, rendkívül nagy ingadozást mutattak, amikor visszautasították a kadetokkal való blokkot, vagyis a koalíciót.

4. Ezért július 3—4-én a felkelés hiba lett volna: a hatalmat sem fizikailag, sem politikailag nem tudtuk volna megtartani. Fizikailag nem, annak ellenére, hogy Petrográd egyes pillanatokban a kezünkben volt, mert saját munkásaink és katonáink akkor még nem lettek volna hajlandók *verekedni*, *meghalni* Petrográd birtoklásáért: nem volt még olyan „nekivadulás", olyan izzó gyűlölet a Kerenszkijekkel szemben *is*, a Ceretelli-Csernovokkal szemben *is*, embereinket még nem edzették meg a bolsevikok üldözésének tapasztalatai, amely üldözésben az eszerek és mensevikekek is résztvettek.

Politikailag július 3—4-én nem tudtuk volna megtartani a hatalmat, mert a *kornyiloviáda előtt* a hadsereg s a vidék felvonulhattak volna és fel is vonultak volna Petrográd ellen.

Most egészen más a kép.

Velünk annak az *osztálynak* a többsége, amely a forradalom élcsapata, a nép élcsapata, s amely magával tudja ragadni a tömegeket.

Velünk a nép *többsége*, mert Csernov távozása korántsem egyedüli, csupán a legszemmelláthatóbb, legszemléltetőbb jele annak, hogy a parasztság az eszerek blokkjától (és maguktól az eszerektől) *földet nem kap*. Márpedig ebben van a forradalom általános népi jellegének lényege.

Megvan az az előnyünk, hogy olyan párt vagyunk, amely jól tudja, milyen úton kell haladnia, ugyanakkor, amikor viszont az *egész imperializmus*, valamint a mensevikek és eszerek egész blokkja hallatlanul ingadozik.

Mienk a *biztos győzelem*, mert a nép már egészen közel van a kétségbeeséshez, mi pedig megmutatjuk az egész népnek a helyes kivezető utat; a „kornyilovi napokban" az egész népnek bebizonyítottuk vezetésünk jelentőségét, azután pedig kompromisszumot *ajánlottunk* a blokkistáknak, amit azok *visszautasítottak*, anélkül, hogy ezzel részükről az ingadozások megszűntek volna.

A legnagyobb hiba volna azt hinni, hogy az általunk felajánlott kompromisszum *még* nincs visszautasítva, hogy a „Demokratikus Tanácskozás"[64] *még* elfogadhatja azt. A kompromisszumot *párt* ajánlotta fel *pártoknak*: másképpen nem is

lehetett volna azt felajánlani.* A *pártok* ezt a javaslatot elvetették. A Demokratikus Tanácskozás csak *tanácskozás* és semmi egyéb. Nem szabad elfelejteni azt az egyet, hogy a forradalmi nép *többsége*, a szegény és elkeseredett parasztság nincs benne képviselve. Ez a *nép kisebbségének* a tanácskozása, — nem szabad elfelejteni ezt a nyilvánvaló igazságot. A legnagyobb tévedés, a legnagyobb parlamenti bárgyúság volna részünkről, ha úgy tekintenők a Demokratikus Tanácskozást, mint parlamentet, mert *még ha* parlamentnek és a forradalom szuverén parlamentjének nyilvánítaná is magát, akkor *sem döntene el* semmit: a döntés *rajta kívül* áll, Petrográd és Moszkva munkásnegyedei fognak dönteni.

Előttünk egy sikeres felkelés minden objektív előfeltétele. Előttünk annak az állapotnak rendkívüli előnyei, amikor *csakis* a mi győzelmünk, amelyet a felkelés során aratunk, vet majd véget a népet kínzó ingadozásoknak, a világ e leggyötrelmesebb dolgának; amikor *csak a mi* a felkelésben aratott győzelmünk *hiúsítja* meg a forradalom elleni különbékével űzött játékot — hiúsítja meg azzal, hogy nyiltan felajánlja a teljesebb, az igazságosabb, a közelebb fekvő békét, a forradalom *érdekében* kötendő békét.

Végül csakis a mi pártunk, miután győzött a felkelésben, *mentheti meg* Petrográdot, mert ha a mi békeajánlatunkat visszautasítják és még csak fegyverszünetet sem kapunk, akkor mi leszünk a „honvédők", akkor mi állunk a *háborús pártok élére*, mi leszünk a „*legháborúsabb*" párt, mi valóban forradalmi módon fogjuk folytatni a háborút. Elvesszük a kapitalistáktól az utolsó szem gabonát és az utolsó pár csizmát. A száraz kenyérhéjat hagyjuk csak majd meg nekik és bocskort húzunk a lábukra. Minden kenyeret és minden lábbelit a frontnak adunk.

És akkor megvédjük Petrográdot.

Oroszországban az igazi forradalmi háború számára az eszközök, az anyagiak is, a szellemiek is mérhetetlenül nagyok. Száz közül kilencvenkilenc eshetőség szól amellett, hogy a németektől legalább is fegyverszünetet kapunk. És most fegyverszünetet kapni — annyit jelent, mint már le is győzni az *egész világot!*

* * *

* Erről a kérdésről lásd Lenin cikkét: „Kompromisszumokról". Művei, 3. kiad. XXI. köt. 133—136. old. (oroszul). — *Szerk*

Miután elismertük, hogy Petrográd és Moszkva munkásainak felkelése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy megmentsük a forradalmat, megmentsük Oroszországot attól, hogy a két koalíció imperialistái „külön-külön" feldarabolják, kötelességünk, először, politikai taktikánkat a Demokratikus Tanácskozáson az érlelődő felkelés körülményeihez alkalmazni; kötelességünk, másodszor, bebizonyítani, hogy nemcsak szavakban ismerjük el Marxnak azt a felfogását, hogy a felkelést művészetnek kell tekinteni.

A Tanácskozáson haladéktalanul meg kell alakítanunk a tömör bolsevik frakciót, nem hajszolva számbeli sikereket, nem félve attól, hogy az ingadozók ottmaradnak az ingadozók táborában. A forradalom számára hasznosabb, ha ezek *ott* vannak, mintha az elszánt és önfeláldozó harcosok táborában lennének.

Meg kell fogalmaznunk a bolsevikok rövid nyilatkozatát, amelyben a legnyomatékosabban ki kell emelnünk, hogy most nincs helye a hosszú beszédeknek, hogy egyáltalán nincs helye „beszédeknek", hogy a forradalom megmentése érdekében azonnali cselekvésre van szükség, hogy feltétlenül szükség van a teljes szakításra a burzsoáziával, az egész mostani kormány teljes elmozdítására, teljes szakításra az angol-francia imperialistákkal, akik Oroszország „külön" feldarabolására készülnek, szükség van arra, hogy az egész hatalom azonnal átadassék *a forradalmi demokráciának, amelynek élén a forradalmi proletariátus áll.*

Nyilatkozatunknak, a programtervekhez kapcsolódva, a legrövidebb és legélesebb formában kell levonnia ezeket a következtetéseket: békét a népeknek, földet a parasztoknak, a botrányos nyereségek elkobzását és a termelést botrányosan károsító tőkések megzabolázását.

Minél rövidebb, minél élesebb lesz a nyilatkozat, annál jobb. Még csak két nagyon fontos pontra kell benne világosan rámutatni: a népet elcsigázták az ingadozások, a népet halálra gyötörte az eszerek és mensevikek határozatlansága. Mi végérvényesen szakítunk ezekkel a *pártokkal*, mert elárulták a forradalmat.

És a másik: ha azonnal felajánljuk az annexióknélküli békét, azonnal szakítunk az antant imperialistáival és egyáltalán mindenféle imperialistákkal, akkor vagy azonnal fegyverszünetet kötnek velünk, vagypedig az egész forradalmi proletariátus a honvédelem álláspontjára helyezkedik és átveszi a for-

radalmi demokrácia valóban igazságos, valóban forradalmi háborújának vezetését.

Miután felolvastuk ezt a nyilatkozatot és felszólítottuk a Tanácskozást, hogy *döntsön*, ne csak beszéljen, *cselekedjék* és ne határozati javaslatokat írjon, egész frakciónkat a *gyárakba és a kaszárnyákba kell majd átdobnunk*: ott van a helye, ott vannak az élet idegei, ott van a forradalom megmentésének a forrása, ott van a Demokratikus Tanácskozás mozgatóereje.

Ott kell majd tüzes, szenvedélyes beszédekben megmagyaráznunk programunkat s a kérdést ilymódon feltennünk: vagy *teljesen* elfogadja programunkat a Tanácskozás, vagypedig felkelés. Középút nincs. Várni nem szabad. Különben a forradalom elpusztul.

Ha így tesszük fel a kérdést, ha egész frakciónkat a gyárakba és a kaszárnyákba összpontosítjuk, akkor *helyesen tudjuk majd megállapítani a felkelés megkezdésére alkalmas pillanatot.*

És, hogy marxista módon fogjuk fel a felkelést, vagyis úgy mint művészetet, egyidejűleg egy percet sem veszítve, meg kell szerveznünk a felkelő csapatok *vezérkarát*, el kell osztanunk az erőket, a hű ezredeket a legfontosabb pontokra kell vetni, be kell keríteni az Alekszandr-színházat, el kell foglalni Petropávlovkát,[65] le kell tartóztatni a vezérkart és a kormányt, a hadapródok és a „vad hadosztály"[66] ellen olyan csapatokat kell küldeni, melyek inkább ott pusztulnak, de az ellenséget a város központjai felé nyomulni nem engedik; mozgosítanunk kell a felfegyverzett munkásokat, fel kell őket hívni az utolsó élethalál harcra, azonnnal el kell foglalni a távírót és a telefont, a telefonközpontban a *mi* felkelési vezérkarunkat kell elhelyezni, össze kell vele kötni telefon útján az összes gyárakat, az összes ezredeket, a fegyveres harc minden pontját stb.

Mindezt természetesen csak hozzávetőlegesen, csak annak *megvilágítására* mondom, hogy a jelenlegi helyzetben nem maradhatunk hűek a marxizmushoz, nem maradhatunk hűek a forradalomhoz, *ha a felkelést nem tekintjük művészetnek.*

1917 szeptember

EGY KIVÜLÁLLÓ TANÁCSAI

Október 8-án írom e sorokat. Alig hinném, hogy már 9-én a petrográdi elvtársak kezében lesznek. Lehet, hogy elkésnek, mert az északi Szovjetek kongresszusa október 10-ére van kitűzve. Mégis megpróbálkozom „egy kívülálló tanácsaival" felszólalni, arra az eshetőségre számítva, hogy Petrográd és az egész „körzet" munkásainak és katonáinak akciója valószínűleg nemsokára megkezdődik, de még nem kezdődött meg.

Hogy minden hatalomnak a Szovjetek kezébe kell átmennie, az világos. Ugyancsak vitán felül kell állnia minden bolsevik előtt annak is, hogy a forradalmi-proletár (vagy bolsevik — ez most egy és ugyanaz) hatalom számára biztosítva van minden dolgozó és kizsákmányolt legnagyobb rokonszenve és odaadó támogatása általában az egész világon, főleg a hadviselő országokban az orosz parasztságé pedig különösen. Nem érdemes foglalkoznunk ezekkel a túlságosan köztudomású és rég bebizonyított igazságokkal.

Meg kell azonban állnunk annál a kérdésnél, amely aligha teljesen világos valamennyi elvtárs előtt : a hatalom átadása a Szovjetek kezébe most a gyakorlatban fegyveres felkelést jelent. Azt hinné az ember, hogy ez kézzelfogható, de nem mindenki gondolta és gondolja ezt át. Lemondani a fegyveres felkelésről most annyit jelentene, mint lemondani a bolsevizmus fő jelszaváról (minden hatalmat a Szovjetnek) és általában az egész forradalmi proletár internacionalizmusról.

A fegyveres felkelés azonban a politikai harcnak *különleges* formája, amely külön törvényeknek van alávetve, és ezeket alaposan át kell gondolnunk. Rendkívül találóan fejezte ki ezt az

igazságot Marx Károly, amikor azt írta, hogy a fegyveres *„felkelés, mint a háború is, művészet"*.

E művészet fő szabályai közül Marx a következőket hangsúlyozza :

1. Sohasem szabad *játszani* a felkeléssel, hanem ha megkezdjük, tudni kell határozottan, hogy azt *végig* is kell *vinni*.

2. *Nagy túlerőt* kell összpontosítani a döntő helyen és a döntő pillanatban, mert különben az ellenség, amelynek jobb a kiképzése és szervezete, a felkelőket megsemmisíti.

3. Ha a felkelés már megkezdődött, a legnagyobb *határozottsággal* kell cselekedni és okvetlenül, feltétlenül *támadásba* kell átmenni. „A védekezés a fegyveres felkelés halála."

4. Igyekezni kell az ellenséget váratlanul meglepni és kilesni a pillanatot, amíg csapatai szét vannak szórva.

5. Törekedni kell *naponként* (ha egy városról van szó, mondhatnánk : óránként) új és új, bármely csekély sikert is elérni, mindenáron fenntartani az *„erkölcsi túlerőt"*.

Minden forradalomnak a fegyveres felkelésre vonatkozó tanulságait Marx „a forradalmi taktika eddig ismert legnagyszerűbb mesterének, Dantonnak" szavaiban foglalta össze : „merészség, merészség és még egyszer merészség !"

Oroszországra és 1917 októberére vonatkoztatva ez azt jelenti : egyidejű, mennél váratlanabb és gyorsabb támadás Petrográd ellen, feltétlenül kívülről is, belülről is, a munkásnegyedekből is, Finnországból is, Revalból is. Kronstadtból is ; az *egész* hajóhad támadása ; *óriási erőtúlsúly* összpontosítása a 15—20.000 főből álló (és talán még erősebb) „polgárőrségünk" (a junkerek) és *„vendée-i* csapataink" (a kozákok egy része) stb. felett.

Ugy kombinálni a három főerőt : a hajóhadat, a munkásokat és a katonai csapatokat, hogy feltétlenül megszálljuk és *bármilyen veszteség* árán is megtartsuk : a) a telefont, b) a távírót, c) a pályaudvarokat, d) főképpen a hidakat.

A *legelszántabb* elemeket *(„rohamcsapatainkat"* és a *munkásifjúságot*, valamint a legjobb matrózokat) kisebb csapatokba beosztani azzal, hogy szálljanak meg valamennyi fontos pontot és *vegyenek részt* mindenütt, minden fontos hadműveletben. Igy például :

Körülzárni és elvágni Petrográdot s a hajóhad, a munkások és a katonaság kombinált támadásával elfoglalni — ez az

a feladat, amely *művészetet és megháromszorozott bátorságot* követel.

A legjobb munkásokból puskákkal és bombákkal felfegyverzett csapatokat alakítani támadás céljára és az ellenség „központjainak" (tisztiiskolák, táviró, telefon stb.) bekerítésére ezzel a jelszóval: *mindnyájan elpusztulunk, de nem engedjük át az ellenséget.*

Reméljük, hogy ha az akciót elhatározzák, a vezetők sikerrel fogják alkalmazni Danton és Marx nagyszerű intelmeit.

Az orosz forradalom és a világforradalom sikere két-három napi harctól függ.

1917 október

PRÓFÉTAI SZAVAK

Manapság, hála istennek, nem hisznek a csodákban. A csodaváró jövendőmondás mese. De a tudományos jövendőmondás tény. És napjainkban, amikor körülöttünk nemritkán szégyenletes csüggedéssel, sőt kétségbeeséssel találkozunk, hasznos dolog, egy beigazolódott tudományos jövendőmondásra emlékeztetnünk.

Engels Frigyes 1887-ben Sigismund Borkheim „Az 1806—1807-es évek hurrá-hazafiainak emlékére" („Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten 1806—1807") c. brosúrája előszavában írt a küszöbön álló világháborúról. (Ez a brosúra 1888-ban a Hottingen-Zürichben megjelenő „Szociáldemokrata Könyvtár" XXIV. füzetében jelent meg.)

Engels Frigyes *több mint harminc évvel ezelőtt* így ítélte meg az eljövendő világháborút:

> . . . „Porosz-Németország számára most már nem lehetséges más háború, csakis világháború. És az eddig hallatlan méretű, hallatlan erejű világháború lenne. Nyolc-tízmillió katona fogja egymást fojtogatni és emellett oly mértékben fogják felfalni Európa minden készletét, ahogyan azt soha, semilyen száshad nem tette. A harmincéves háború okozta pusztulás, 3—4 év kereteibe szorítva és kiterjesztve az egész kontinensre, éhség, járványok, a hadseregek és a néptömegek általános elvadulása, amit a szörnyű nyomor idézett elő; reménytelen zűrzavar a mi mesterségesen felépített kereskedelmi, ipari és hitelgépezetünkben, ami általános csőddel végződik; összeomlanak a régi államok az ő hagyományos állambölcseségükkel — olyan összeomlás lesz ez, hogy a koronák tucatszámra fognak az utcán heverni és nem lesz senki, aki ezeket a koronákat fel akarná venni; teljes lehetetlenség előre látni, hogyan fog mindez végződni és ki lesz a győztes e harcban; csupán egy eredmény tel-

jesen kétségtelen: az általános kimerülés és az, hogy megteremtődnek a munkásosztály végleges győzelmének feltételei.

Ez a perspektíva, ha a kölcsönös verseny s a katonai fegyverkezés végletekig vitt rendszere meghozza, végül is, elmaradhatatlan gyümölcsét. Ime király urak és államférfiak, hová vitte bölcseségük a régi Európát. És ha az önök számára nem marad más hátra, mint megkezdeni az utolsó nagy háborús táncot — ám legyen (uns kann es recht sein), még ha a háború esetleg egy időre háttérbe szorít is bennünket, még ha vissza is hódít tőlünk néhány már kivívott pozíciót. De ha önök felszabadítják az erőket, melyeket azután már nem lesz hatalmukban megfékezni, akkor, történjék bármi is, a tragédia végén önök romhalmazzá lesznek és a proletariátus vagy már győzedelmesekedett, vagy pedig győzelme mégis csak (doch) elkerülhetetlen.

London, 1887 december 15.

Engels Frigyes

Micsoda zseniális profécia! És milyen végtelenül gazdag gondolatokban ennek a finom, világos, rövid, tudományos osztályelemzésnek minden mondata! Mennyi gondolatot meríthetnének belőle azok, akik most a szégyenletes kishitűségnek, csüggedésnek, kétségbeesésnek adják át magukat, hogyha ugyan... ha ugyan tudnának gondolkodni, képesek volnának gondolkodni azok az emberek, akik megszokták, hogy hajlongjanak a burzsoázia előtt, vagy akik hagyták tőle megfélemlíteni magukat!

Abból, amit Engels előrelátott, némely dolog másképpen történt: hogyis ne változott volna meg a világ és a kapitalizmus az eszeveszetten gyors harmincesztendős imperialista fejlődés folyamán. De a legcsodálatosabb az, hogy igen sok dolog, amit Engels megjósolt, úgy ráillik a mostani helyzetre, mintha csak „rászabták" volna. Mert Engels kifogástalanul pontos osztályelemzést adott, az osztályok és az osztályok kölcsönös viszonya pedig a régi maradt.

... „Még ha a háború egy időre háttérbe szorít is bennünket..." A dolog éppen ily vonalon indult el, csakhogy még messzebbre még rosszabbul: a „háttérbe szorított" szociálsoviniszták egy része és jellemtelen „félellenfeleik", a kautskyánusok, dicsőíteni kezdték visszafelé tett lépéseiket, a szocializmus egyenes árulóivá lettek.

... „Még ha a háború vissza is hódít tőlünk néhány már kivívott pozíciót..." A munkásosztálytól egész sor „legális"

pozíciót elvettek. Ezzel szemben megedzették a megpróbáltatások, és kemény, de hasznos tapasztalatokat szerez az illegális szervezkedésben, az illegális harcban, az erők előkészítésében, a forradalmi rohamra.

...„A koronák tucatszámra fognak heverni az utcán..." Néhány korona máris porba hullott, köztük egy olyan, amely egy tucat más koronával felér: a minden oroszok önkényura, Romanov Miklós koronája.

...„Teljes lehetetlenség előrelátni, hogy fog mindez végződni..." Négyéves háború után ez a teljes lehetetlenség, ha szabad így kifejeznünk magunkat, még teljesebb.

...„Reménytelen zűrzavar a mi mesterségesen felépített kereskedelmi, ipari és hitelgépezetünkben..." A háború negyedik évének végén ez teljes egészében megmutatkozott a kapitalisták által háborúba kevert egyik legnagyobb és legelmaradottabb országban — Oroszországban. De vajjon a mindinkább fokozódó éhinség Németországban és Ausztriában, a ruhanemű- és nyersanyaghiány, a termelőeszközök elkopása nem azt mutatják-e, hogy más országok is óriási gyorsasággal haladnak ugyanilyen állapot felé?

Engels csupán egy „külső" háború következményeit ecseteli, nem érinti a belső háborút, azaz a polgárháborút, amely nélkül a történelem folyamán még egyetlen nagy forradalom sem zajlott le, amely nélkül egyetlen komoly marxista sem tudta elképzelni az átmenetet a kapitalizmusból a szocializmusba. És ha a külső háború el is húzódhat még bizonyos ideig úgy, hogy nem vált ki „reménytelen zűrzavart" a kapitalizmus „mesterségesen felépített gépezetében", akkor világos, hogy a polgárháború teljesen elképzelhetetlen ilyen következmények nélkül.

Milyen tompaelméjűségről, milyen jellemtelenségről — nem is szólva a burzsoázia haszonleső kiszolgálásáról — tesznek tanuságot azok, akik, miközben a mi „Nóvaja Zsiznj"-embereinkhez, mensevikeinkhez, jobboldali eszerjeinkhez stb. hasonlóan, tovább is szocialistáknak nevezik magukat, haragosan mutatnak rá erre a „reménytelen zűrzavarra" és mindenért a forradalmi proletariátust, a Szovjethatalmat, a szocializmusra való áttérés „utópiáját" okolják. A „zűrzavart", vagy a kitűnő orosz kifejezés szerint: a bomlást, a háború okozza. Nehéz háború bomlás nélkül nem lehetséges. A polgárháború, a szocialista

forradalom szükségszerű előfeltétele és útitársa, a gazdasági bomlás nélkül lehetetlen. Aki megtagadja a forradalmat, a szocializmust, azért mert az gazdasági bomlást okoz, az csak eszmei szegénységről tesz tanuságot és arról, hogy a valóságban átpártolt a burzsoáziához.

... „Éhség, járványok, a hadseregek és a néptömegek általános elvadulása, amit a szörnyű nyomor idézett elő" ...

Milyen egyszerűen és világosan vonja le Engels ezt a vitathatatlan következtetést, amely mindenki számára nyilvánvaló, aki csak egy kevéssé is gondolkodni képes egy évekig tartó, súlyos, gyötrelmes háború objektív következményeiről. És milyen megdöbbentően értelmetlen az a nagyszámú „szociáldemokrata" és gyász-„szocialista", aki nem képes beleélni magát ebbe a roppant egyszerű meggondolásba.

Elképzelhető-e egy többéves háború a hadsereg és a néptömegek *elvadulása* nélkül? Semmiesetre. Néhány évre, ha ugyan nem egy egész nemzedékre kikerülhetetlenek egy többéves háborúnak ilyen következményei. De ezek a mi „tokbabújt" embereink, ezek a polgári értelmiségből való fecsegőink — akik magukat „szociáldemokratáknak" és „szocialistáknak" nevezik, egy nótát fújnak a burzsoáziával, az elvadulás megnyilvá, nulásait vagy a háborús rendszabályok elkerülhetetlen kegyetlenségeit az elvadulásnak kivételesen súlyos eseteivel együtt a forradalomra hárítják — holott világos, mint a nap, hogy ezt az elvadulást az imperialista háború okozta és hogy semmiféle forradalom nem szabadulhat meg hosszú harc nélkül, kegyetlen megtorlások sorozata nélkül, a háborúnak *ilyen* következményeitől.

Ők, a „Nóvaja Zsiznj", a „Vperjod" vagy a „Djelo Naroda" édeskés írói készek „elméletben" jóváhagyni a proletárok és a többi elnyomott osztályok forradalmát, csakhogy ez a forradalom az égből pottyanjon le s ne szülessék és ne növekedjék a népek négyéves imperialista mészárlásában vérrel öntözött földön, millió és millió ember között, akiket ebben a mészárlásban megkínoztak, elgyötörtek, elvadítottak.

Ők hallották és „elméletileg" elismerték, hogy a forradalmat a születéshez hasonlóan kell felfogni, de mikor rákerült a sor, gyalázatosan megriadtak és rongy emberkékhez méltó nyavalygásukat felváltotta a burzsoázia gyűlölködő kitöréseinek ismételgetése a proletariátus felkelése ellen. Nézzük a szü-

lési folyamat leírását az irodalomban, azokat a leírásokat, ahol az írók célja annak hű visszaadása, hogy milyen nehéz, gyötrelmes, milyen félelmetes ez az aktus, pl. „Az élet örömé"-t (La joie de vivre) Zola Emiltől, vagy „Egy orvos feljegyzései"-t Vereszajevtől. Az ember születése olyan aktussal van összekötve, amely a nőt elkínzott, meggyötört, fájdalomtól eszméletlen, véres, félholt húsdarabbá teszi. De hajlandó volna-e valaki embernek elismerni az olyan „egyént", aki csak ezt látná a szerelemben, annak következményeiben, a nőnek anyává válásában? Aki *ezen* az alapon lemondana a szerelemről és gyermeknemzésről?

Van könnyű szülés és nehéz szülés. Marx és Engels, a tudományos szocializmus alapítói mindig *hosszú szülési fájdalmakról* beszéltek, amelyekkel a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet elkerülhetetlenül jár. És Engels a világháború következményeit elemezve tisztán és világosan leírja azt a vitathatatlan és nyilvánvaló tényt, hogy az olyan forradalom, amely háború után következik és háborúval kapcsolatos (vagy még inkább — teszem hozzá a magam részéről —, amely háború idején tör ki s amely az őt körülvevő világháború közben kénytelen fejlődni és helytállni), hogy az ilyen forradalom — *különösen nehéz* szülés esete . . .

E tény világos tudatában Engels különös óvatossággal beszél arról, hogy miként születik a világháborúban pusztuló kapitalista társadalomból a szocializmus. „Csak egy eredmény (a világháborúnak egy eredménye) — mondja — teljesen kétségtelen: az általános kimerülés és az, hogy *megteremtődnek* a munkásosztály végleges győzelmének feltételei."

Még világosabban fejezi ki ezt a gondolatot a szóbanforgó előszó végén:

. . . „A tragédia végén önök (kapitalisták és földesurak, királyok és a burzsoázia államférfiai) romhalmazzá lesznek és a proletariátus vagy már győzedelmeskedett, vagy pedig győzelme mégiscsak elkerülhetetlen."

A nehéz szülés sokszorosan megnöveli a halálos betegség vagy halálos kimenetel veszélyét. De ha egyes emberek el is pusztulnak a szülés következtében, a régi rend szülte új társadalom nem pusztulhat el és csak a születése kínosabb, hosszadalmasabb, csak növése és fejlődése lassúbb.

A háborúnak vége még nem érkezett el. Az általános ki-

merülés már elérkezett. A háború két *közvetlen* eredménye közül amelyeket Engels feltételesen megjósolt (vagy a munkásosztály már kivívott győzelme, vagy a győzelem elkerülhetetlensége feltételeinek megteremtése, *minden nehézség ellenére*), e két feltétel közül most, 1918 derekán, *mindkettő* megvan.

Az egyik legkevésbbé fejlett kapitalista országban a munkásosztály *máris győzelmet aratott*. A többi országokban hihetetlen erőfeszítés, hihetetlen kínok árán kialakulnak a feltételek, amelyek „mégiscsak elkerülhetetlenné" teszik e győzelmet.

Csak károgjanak a „szocialista" fecsegők, gyűlölködjön és dühöngjön a burzsoázia. Csak aki a szemét behúnyja, hogy ne lásson, s a fülét befogja, hogy ne halljon, az nem veszi észre, hogy világszerte megkezdődtek a kapitalista társadalom számára, amely a szocializmussal viselős, a szülési fájdalmak. A mi országunkra, melyet az események sodra egy időre a szocialista forradalom élgárdájává tett, hárulnak most a megindult szülési folyamat első szakaszának kiváltképpen súlyos kínjai. Minden okunk megvan rá, hogy a legnagyobb elszántsággal és abszolút bizalommal nézzünk a jövőbe, amely új szövetségeseket, a szocialista forradalomnak új diadalait hozza egy sor haladottabb országban. Jogunk van büszkélkedni és szerencsésnek tartani magunkat, amiért nekünk jutott az a feladat, hogy elsőnek terítsük le a földkerekség egy sarkában azt a vadállatot, a kapitalizmust, amely vérrel öntözte meg a földet, éhínségbe és elvadulásba vitte az emberiséget s amely múlhatatlanul és hamarosan elpusztul, bármily rettenetesen vadállatiasak is halála előtti őrjöngésének megnyilatkozásai.

1918 június

„A PROLETÁRFORRADALOM ÉS A RENEGÁT KAUTSKY"

c. könyvből

HOGYAN CSINÁLT KAUTSKY MARXBÓL TUCATLIBERÁLIST

Az alapvető kérdés, amellyel Kautsky brosúrájában foglalkozik, a proletárforradalom legmélyebb tartalmának, nevezetesen a proletariátus diktatúrájának kérdése. Olyan kérdés ez, melynek roppant fontos jelentősége van minden ország számára, különösen a vezető, még különösebben a hadviselő országok számára és különösen jelenleg. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az egész proletár osztályharcnak ez a legfőbb kérdése. Ezért nagy figyelmet kell rá fordítanunk.

Kautsky a kérdést úgy teszi fel, hogy „a két szocialista irányzat (vagyis a bolsevikok és a nem-bolsevikok) ellentéte — két gyökerében különböző módszer: a demokratikus és a diktatórikus módszer ellentéte" (3. old.).

Mellékesen jegyezzük meg, hogy amikor Kautsky az oroszországi nem-bolsevikokat, vagyis a mensevikeket és az eszereket szocialistáknak nevezi, akkor az elnevezésből, vagyis a szóból, nem pedig abból indul ki, hogy ezek *milyen tényleges helyet foglalnak* el a proletariátusnak a burzsoáziával szemben folytatott harcában. Micsoda nagyszerű megértése és alkalmazása ez a marxizmusnak! Erről azonban részletesebben alább szólunk.

Most azt kell elővennünk, ami a legfontosabb: Kautsky nagy felfedezését a „demokratikus és diktatórikus módszerek gyökeres ellentétéről". Ez a kérdés kulcsa. Ebben rejlik Kautsky brosúrájának egész lényege. Ez pedig oly szörnyűséges elméleti zűrzavar, olyannyira teljes szakítás a marxizmussal, hogy — be kell vallanunk — Kautsky ebben messze túlszárnyalta Bernsteint.

A proletárdiktatúra kérdése a proletár állam és a burzsoá állam, a proletár demokrácia és a burzsoá demokrácia viszo-

nyának kérdése. Az ember úgy vélné, hogy ez a napnál is világosabb. Kautsky azonban szakasztott mint a gimnáziumi tanár, aki beleszáradt a történelmi tankönyvek ismételgetésébe, makacsul háttal a XX. század, arccal a XVIII. század felé fordul és századszor, hihetetlenül unalmasan, a paragrafusok egész sorában rágódik és kérődzik a polgári demokráciának az abszolutizmushoz és a középkorhoz való viszonyáról szóló ócskaságokon!

Valóban, mintha álmában szecskát rágna!

Hiszen ez annyit jelent, hogy egyáltalában nem érti meg, miről is van szó! Kautsky erőlködései csak mosolyra késztetnek, amikor úgy akarja feltüntetni a dolgot, hogy vannak emberek, akik „megvetést prédikálnak a demokráciával szemben" (11. old.) stb. Ilyen badarságokkal kénytelen Kautsky elhomályosítani és összezavarni a kérdést, mert liberális módon a demokráciáról általában, nem pedig a burzsoá demokráciáról beszél, sőt kerüli ezt a pontos osztályfogalmat és a „szocializmust megelőző" demokráciáról igyekszik beszélni. Brosúrájának majdnem egyharmadát — 63 oldalból 20-at — fordítja ez a szószátyár erre a fecsegésre, ami igen kellemes a burzsoázia fülének, mert egyértelmű a polgári demokrácia szépítgetésével és elhomályosítja a proletárforradalom kérdését.

De Kautsky brosúrája mégis csak a „proletárdiktatúra" címet viseli. Közismert dolog, hogy Marx tanának éppen ez a lényege. És Kautsky, a tárgytól eltérő hosszas fecsegés után kénytelen volt Marx szavait idézni a proletárdiktatúráról.

De *ahogyan* ezt a „marxista" Kautsky csinálja, az már egyenesen komédia! Halljuk csak:

„Ez a felfogás" (amit Kautsky a demokrácia megvetésének nyilvánít) „Marx Károly egy szavára támaszkodik" — ezt mondja Kautsky szószerint a 20. oldalon. A 60. oldalon pedig ezt már olyan formában ismétli, hogy (a bolsevikoknak) „a kellő időben eszükbe jutott az a szócska" (szószerint így mondja: „des Wörtchens") „a proletárdiktatúráról, amelyet egy alkalommal egy levélben, 1875-ben használt".

Lássuk Marxnak ezt a „szócskáját":

„A kapitalista és a kommunista társadalom között van egy időszak, melyben az első forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az

állama nem lehet egyéb, mint a proletariátus forradalmi diktatúrája".[67]

Először is Marxnak ezt a híres fejtegetését, amelyben egész forradalmi tanát összegezi, „egy szónak" vagy éppen „szócskának" nevezni, egyértelmű a marxizmus kigúnyolásával, egyértelmű a marxizmussal való teljes szakítással. Nem szabad elfelejteni, hogy Kautsky csaknem könyv nélkül tudja Marxot, hogy összes írásai azt mutatják, hogy az ő íróasztalában vagy a fejében egész sor olyan fiók van, amelyben a legakkurátosabban és az idézgetés számára legalkalmasabb módon szét van osztva mindaz, amit Marx írt. *Lehetetlen, hogy Kautsky ne tudná*, hogy mind Marx, mind Engels, leveleikben is, nyomtatott műveikben is, különösen a Kommün előtti időben és közvetlenül a Kommün után, *sokszor* beszéltek a proletariátus diktatúrájáról. Lehetetlen, hogy Kautsky ne tudná, hogy ez a formula: „proletárdiktatúra", csak történelmileg konkrétebb és tudományosan pontosabb kifejtése a proletariátus ama feladatának, hogy „szétzúzza" a burzsoá államgépezetet, amiről az 1848-as és még inkább az 1871-es forradalom tapasztalatait szem előtt tartva, Marx is, Engels is 1852-től 1891-ig, *negyven esztendőn keresztül* beszélnek.

Mivel magyarázható, hogy Kautsky, a marxizmus e betűrágója a marxizmust oly szörnyen elferdíti? Ha e jelenség filozófiai alapjairól beszélünk, akkor az egész dolgot visszavezethetjük arra, hogy itt a dialektikát eklekticizmussal és szofisztikával cserélik fel. Kautsky nagy mestere az ilyen felcserélésnek. Ha a gyakorlati politika szempontjából nézzük a dolgot, akkor a lakájkodásra vezethető vissza, amelyet az opportunistákkal, azaz végeredményben a burzsoáziával szemben magára vállalt. A háború kezdetétől fogva egyre gyorsabban fejlődve, Kautsky nagy tökélyre vitte azt a művészetet, hogy szavakban marxista, a valóságban pedig a burzsoázia lakája legyen.

Még jobban meggyőződünk erről, ha megnézzük, milyen nagyszerűen „értelmezte" Kautsky Marx „szócskáját" a proletariátus diktatúrájáról. Figyeljünk csak:

„Marx, sajnos, elmulasztotta, hogy részletesebben rámutasson, hogyan képzeli el ezt a diktatúrát" . . . (Elejétől végig hazug a renegátnak ez a trázisa, mert Marx és Engels éppen a legrészletesebb útmutatások egész sorát adták, amelyeket Kautsky, a

marxizmus betűrágója tudatosan elhallgat.) ... „A diktatúra szószerint a demokrácia megsemmisítését jelenti, betű szerint véve azonban ez a szó, magától értetődően, egyetlen egy személy egyeduralmát is jelenti, akit nem köt semmiféle törvény. Egyeduralmat, amely abban különbözik a despotizmustól, hogy nem állandó állami berendezkedésnek, hanem átmeneti szükségrendszabálynak van szánva.

Az a kifejezés, hogy «proletárdiktatúra», vagyis nem egy személy, hanem egy osztály diktatúrája, már eleve kizárja azt, hogy Marx ezt a diktatúrát a szó betűszerinti értelmében fogta volna fel.

Nem *kormányformáról*, hanem arról az *állapotról* beszélt itt, amelynek szükségképpen mindenütt be kell következnie, ahol a proletariátus meghódította a politikai hatalmat. Hogy Marx itt nem a kormányzás formájára gondolt, ezt már az is bizonyítja, hogy Angliában és Amerikában lehetségesnek tartotta a békés, azaz demokratikus átmenetet" (20. old.).

Szándékosan idéztük ezt az egész fejtegetést, hogy az olvasó világosan láthassa, milyen fogásokkal dolgozik Kautsky, a „teoretikus".

Kautsky úgy akarta megközelíteni a kérdést, hogy a diktatúra „szó" meghatározásából indult ki.

Rendben van. A kérdést bármily módon megközelíteni — mindenkinek szent joga. Csakhogy különbséget kell tennünk a között, hogy komolyan és becsületesen közelítjük-e meg a kérdést, vagy pedig tisztességtelenül. Aki komolyan akar foglalkozni a kérdéssel, annak *saját meghatározását* kell adnia a „szó"-ról. Akkor a kérdést világosan és egyenesen tenné fel. Kautsky nem ezt teszi. „Szószerint — írja — a diktatúra szó a demokrácia megsemmisítését jelenti".

Először is, ez nem meghatározás. Ha Kautskynak kedve tartja, hogy a diktatúra fogalmának meghatározása alól kibújjék, akkor mire való volt, hogy a kérdés megközelítésének ezt a módját választotta?

Másodszor, ez nyilvánvalóan nem igaz. A liberális természetesen a „demokráciáról" általában beszél. A marxista sohasem fogja elfelejteni, hogy megkérdezze: „melyik osztály számára?" Mindenki tudja — és például Kautsky, a „történész" szintén tudja, hogy az ókorban a rabszolgák felkelései, illetve már erős forrongásaik is azonnal felfedték az ókori állam lényegét, felfedték, hogy az a *rabszolgatartók diktatúrája*. Vajjon

megsemmisítette-e ez a diktatúra a demokráciát a *rabszolgatartók körében, és számukra*? Mindenki tudja, hogy nem.

A „marxista" Kautsky szörnyű sületlenséget és valótlanságot mondott, mert „*megfeledkezett*" az osztályharcról . . .

Hogy Kautsky liberális és hazug állítását marxista és igaz állítássá tegyük, a következőt kell mondani: a diktatúra nem jelenti feltétlenül a demokrácia megsemmisítését annak az osztálynak számára, amely ezt a diktatúrát más osztályok felett gyakorolja, de feltétlenül a demokrácia megsemmisítését jelenti (vagy igen lényeges korlátozását, ami szintén a megsemmisítésnek egy fajtája) azon osztály számára, amely felett vagy amely ellen érvényesül a diktatúra.

Ámde bármennyire igaz is ez az állítás, a diktatúra meghatározását mégsem adja.

Vizsgáljuk meg Kautsky következő mondatát:

> „Szószerint véve azonban ez a szó magától értetődően egyetlen egy személy egyeduralmát is jelenti, akit nem köt semmiféle törvény" . . .

Mint a vak tyúk, amely néha szintén talál szemet, Kautsky is véletlenül *egy* helyes gondolatba botlott (abba t. i., hogy a diktatúra olyan hatalom, amelyet nem köt semmiféle törvény), de a diktatúra meghatározását *mégsem adta meg* és ezenkívül azt a nyilvánvaló történelmi valótlanságot állítja, hogy a diktatúra egy személy hatalmát jelenti. Ez nyelvtanilag sem igaz, mert diktatúrát gyakorolhat az emberek egy kis csoportja is, egy oligarchia is, egy osztály is stb.

Kautsky a továbbiakban arról beszél, miben különbözik a diktatúra a despotizmustól, de erre az utalására, noha az nyilvánvalóan helytelen, nem fogunk kitérni, mert ennek éppenséggel semmi köze a bennünket érdeklő kérdéshez. Ismeretes Kautsky hajlamossága, hogy a XX. századtól a XVIII. századhoz forduljon vissza, a XVIII. századtól pedig az ókorhoz és reméljük, hogy a német proletariátus a diktatúra kivívása után méltányolni fogja ezt a hajlamát és beülteti Kautskyt egy gimnáziumba, mondjuk az ókori történelem tanárának. A proletárdiktatúra meghatározása elől a despotizmusról szóló bölcselkedéssel kitérni, vagy határtalan ostobaság, vagy igen átlátszó csalafintaság.

Végül is oda lyukadunk ki, hogy Kautsky, aki arra szánta

el magát, hogy diktatúráról beszéljen, sok nyilvánvaló valótlanságot beszélt össze-vissza és mégsem adott semmiféle meghatározást! Pedig anélkül, hogy saját szellemi képességeire kellett volna bíznia magát, Kautsky igénybe vehette volna emlékezőtehetségét és előszedegethette volna a „fiókokból" mindazon eseteket, amikor Marx a diktatúráról beszél. Akkor bizonyára a következő, vagy lényegében ezzel azonos meghatározást kapta volna:

A diktatúra közvetlenül az erőszakra támaszkodó hatalom, amelyet semmiféle törvény nem köt.

A proletariátus forradalmi diktatúrája olyan hatalom, melyet a proletariátus a burzsoáziával szemben alkalmazott erőszakkal hódított meg és tart fenn, olyan hatalom, amelyet semmiféle törvény nem köt.

Ezt az egyszerű igazságot, ezt a minden öntudatos munkás számára (aki a tömegeknek, nem pedig a kapitalisták által megvásárolt nyárspolgár-csürhe felső rétegének képviselője, mint amilyenek valamennyi ország szociálimperialistái) napnál világosabb igazságot, ezt a felszabadulásukért harcoló kizsákmányoltak minden képviselője számára nyilvánvaló, ezt a minden marxista számára vitán felül álló igazságot a nagy tudós Kautsky úrból nehéz harccal kell kiszorítani. Mivel magyarázható ez? Avval a lakájszellemmel, amely áthatotta a II. Internacionále vezéreit, akik a burzsoázia szolgálatában álló, megvetésre méltó talpnyalókká váltak.

Kautsky azt a nyilvánvaló ostobaságot állítja, hogy a „diktatúra" szószerinti értelemben személyes diktátort jelent, utána pedig — ennek a hamiskártyázásnak alapján! — kijelenti, hogy hát Marx osztálydiktatúráról szóló szavainak nincsen szószerinti értelmük (hanem csak olyanféle, amely szerint a diktatúra nem a forradalmi erőszakot jelenti, hanem „a többség békés meghódítását a burzsoá — ezt jól jegyezzük meg — demokrácia körülményei között").

Meg kell különböztetni — el ne felejtsük valahogy — a „kormányzás állapotát" a „kormányzás formájától". Csodálatosan mélyértelmű megkülönböztetés, valami olyasféle, mintha az ostobán okoskodó ember butaságának „állapotát" megkülönböztetnők butaságának „formájától"!

Kautskynak *szüksége van arra*, hogy a diktatúrát az „uralom állapotaként" (ezt a kifejezést szószerint használja mindjárt a

következő, 21. oldalon) magyarázza, mert ebben az esetben *eltűnik a forradalmi erőszak, eltűnik az erőszakos forradalom.* „Az uralom állapota" olyan állapot, amelyben minden többség lenni szokott — a „demokráciában". Ilyen szélhámos bűvészkedés segítségével szerencsésen *eltűnik a forradalom.*

De ez a csalás túlságosan otromba, és nem menti meg Kautskyt. Hogy a diktatúra az egyik osztálynak a másik felett gyakorolt *forradalmi erőszakát* tételezi fel és jelenti, ami a renegátok számára kellemetlen „állapot" — ez a szeg mégiscsak kibújik a zsákból. A „kormányzás formája" és „állapota" közötti megkülönböztetés ostoba volta kiütközik. Háromszorosan is ostobaság ebben az esetben a kormányzás formájáról beszélni, hiszen minden gyerek tudja, hogy a monarchia és a köztársaság különböző kormányformák. Kautsky úr részére pedig bizonygatni kell, hogy *mindkét* kormányforma éppúgy, mint valamennyi más átmeneti „kormányforma" a kapitalizmus alatt, csupán a *burzsoá államnak*, vagyis a *burzsoázia diktatúrájának* válfaja.

Végül kormányformáról beszélni nemcsak buta, hanem otromba meghamisítása is Marxnak, aki itt a lehető legvilágosabban az *állam* formájáról vagy típusáról, nem pedig kormányformáról beszél.

A proletárforradalom lehetetlen a polgári állami gépezet erőszakos széttörése és *újjal* való felcserélése nélkül, amely Engels szavai szerint „már nem is állam a szó tulajdonképpeni értelmében".

Kautsky kénytelen mindezt elmázolni, kénytelen hazudozni — ezt követeli renegát álláspontja.

Nézzük csak, micsoda szánalmas fogásokhoz folyamodik.

Az első fogás: „Hogy Marx itt nem a kormányformát értette, bizonyítja az, hogy Angliában és Amerikában lehetségesnek tartotta a békés, vagyis demokratikus úton való átalakulást . . ."

A *kormányformának* ehhez egyáltalán semmi köze, mert vannak monarchiák, amelyek nem tipikus polgári államok, például a militarizmus hiánya jellemzi őket, és vannak köztársaságok, amelyek teljesen tipikusok, például megvan náluk a militarizmus és a bürokrácia. Ez közismert történelmi és politikai tény és ezt Kautskynak nem sikerül meghamisítani.

Ha Kautsky komolyan és becsületesen akarna gondolkodni, ezt a kérdést vetné fel önmaga előtt: vannak-e a forradalmat illetően a történelemnek olyan törvényei, amelyek alól nincs

kivétel? A válasz ez lenne: nem, ilyen törvények nincsenek. Ezek a törvények csak a jellegzetest tartják szemelőtt, azt, amit Marx egy helyen „ideális"-nak nevezett, az átlagos, normális, tipikus kapitalizmus értelmében.

Mármost volt-e a 70-es években valami olyasféle, ami Angliát és Amerikát a *most tárgyalt vonatkozásban* kivétellé tette? Mindenki számára, aki csak némileg is tudja, hogy milyen követelményeket állít fel a tudomány a történelmi kérdések területén, világos, hogy ezt a kérdést fel kell vetni. Ha nem vetjük fel, ez azt jelenti, hogy meghamisítjuk a tudományt, azt jelenti, hogy szofizmákkal dobálódzunk. Ha pedig felvetjük ezt a kérdést, nem lehet kétséges a válasz: a proletariátus forradalmi diktatúrája *erőszak* a burzsoáziával szemben; ennek az erőszaknak a szükségességét viszont, mint ezt Marx és Engels a legrészletesebben és ismételten kijelentették (különösen a „Polgárháború Franciaországban" c. műben és annak előszavában), főképpen az váltja ki, hogy fennáll a *militarizmus és a bürokrácia*. Már pedig éppen ezek az intézmények, és éppen Angliában és Amerikában, éppen a XIX. század 70-es éveiben, amikor Marx a fenti megjegyzést tette, *nem voltak meg*. (Most viszont Angliában is, Amerikában is *megvannak.)*

Kautsky úgyszólván minden lépésnél csalni kénytelen, hogy renegátságát leplezze!

És figyeljük csak meg, hogyan mutatta ki itt akaratlanul szamárfüleit. Azt írta, hogy „békésen" *azaz demokratikus úton!*

A diktatúra meghatározásánál Kautsky teljes erejéből igyekezett elrejteni az olvasó előtt ennek a fogalomnak alapvető ismertetőjelét, nevezetesen a forradalmi *erőszakot*. Most azonban az igazság napvilágra került: a *békés és erőszakos átalakulás* ellentétéről van szó.

Itt van a kutya eltemetve. Mindezek a kibúvók, szofizmák, szemfényvesztő hamisítások éppen azért kellenek Kautskynak, hogy *ne kelljen beszélnie az erőszakos* forradalomról, hogy elkendőzze annak megtagadását, hogy leplezze a liberális munkáspolitika oldalára, vagyis a burzsoázia oldalára való átpártolását. Itt van a kutya eltemetve.

Kautsky, a „történész," olyan szemérmetlenül hamisítja a történelmet, hogy megfeledkezik a fődologról: a monopolisztikus korszak előtti kapitalizmust — amely fejlődésének csúcspontját éppen a XIX. század 70-es éveiben érte el — *gazdasági*

alapvető sajátosságai következtében (amelyek Angliában és Amerikában egész különösen tipikus módon jutottak kifejezésre) a legnagyobb — aránylag legnagyobb — béke- és szabadságszeretet jellemezte. Az imperializmust ellenben, vagyis a monopolisztikus kapitalizmust, amely végleg csak a XX. században érett meg, *gazdasági* alapvető sajátosságai folytán a legkisebb béke- és szabadságszeretet, a militarizmusnak viszont a legnagyobbfokú és mindenütt észlelhető fejlődése jellemzi. Aki ezt „nem veszi észre", amikor arról elmélkedik, hogy mennyire jellegzetes, vagy valószínű a békés vagy pedig az erőszakos átalakulás — az a burzsoázia legközönségesebb lakájának színvonalára süllyedt.

A második kibúvó. A Párizsi Kommün a proletariátus diktatúrája volt, holott *általános* szavazással, a burzsoáziának szavazati jogától való megfosztása nélkül, vagyis *„demokratikusan"* választották. Kautsky diadalmaskodik: . . .„A proletariátus diktatúrája Marx számára" (vagy Marx szerint) „olyan állapot volt, amely szükségszerűen következik a tiszta demokráciából, ha a proletariátus túlsúlyban van" (bei überwiegendem Proletariat, 21. old.).

Kautskynak ez az érve oly mulatságos, hogy az ember igazán valóságos embarras des richesses-t érez (az ellenvetések bősége folytán zavarba jön). Először is, ismeretes, hogy a burzsoázia színe-virága, vezérkara, felső rétege Párizsból Versailles-ba menekült. Versailles-ba vonult a „szocialista" Louis Blanc, ami többek között mutatja, milyen hamis Kautskynak az az állítása, hogy a Kommünben a szocializmus „valamennyi irányzata" résztvett. Nem nevetséges-e Párizs lakosainak két egymással hadakozó táborra való szakadását, amelyek egyikében tömörült az egész harcias, politikailag aktív burzsoázia, úgy feltüntetni, mint „tiszta demokráciát" „általános szavazással"?

Másodszor a Kommün úgy harcolt Versailles ellen, mint *Franciaország* munkáskormánya a burzsoá kormány ellen. Mi köze ennek a „tiszta demokráciához" és az „általános szavazáshoz", amikor Párizs Franciaország sorsa felől döntött? És amikor Marx úgy találta, hogy a Kommün hibát követ el, mert nem foglalta el a bankot, amely egész Franciaországé volt, vajjon akkor Marx a „tiszta demokrácia" elveiből és gyakorlatából indult ki?

Bizony meglátszik, hogy Kautsky olyan országban ír, ahol a rendőrség még azt is megtiltja az embereknek, hogy „csoportosulva" nevessenek, különben Kautskyt nevetéssel ölnék meg.

Harmadszor. Tisztelettel bátorkodom emlékezetébe idézni a Marxot és Engelst könyv nélkül tudó Kautsky úrnak a következő értékelést is, amelyet Engels adott a Kommünről . . . a „tiszta demokrácia" szempontjából :

„Vajjon láttak-e ezek az urak, a «tekintélyellenesek» valamikor is forradalmat? A forradalom kétségtelenül a legautoritatívabb dolog, amit csak el lehet képzelni. A forradalom olyan aktus, amelyben a népesség egy része puskákkal, szuronyokkal ágyúkkal, vagyis rendkívül autoritatív eszközökkel kényszeríti rá akaratát a népesség más részére. És a győztes párt abba a kényszerhelyzetbe szokott kerülni, hogy uralmát annak a félelemnek a segítségével tartsa fenn, melyet fegyverei a reakciósokban keltenek. Ha a Párizsi Kommün nem támaszkodott volna a burzsoáziával szemben a felfegyverkezett nép tekintélyére, vajjon képes lett volna-e egy napnál is tovább tartani magát? Ellenkezőleg, vajjon nincs-e jogunk hibául felróni a Kommünnek, hogy túlságosan kevéssé élt ezzel a tekintéllyel?"[68]

Nesze neked „tiszta demokrácia"! Hogy kinevette volna Engels az ízetlen nyárspolgárt, azt a „szociáldemokratát" (ahogy ezt a szót az 1840-es években a franciák és az 1914—1918-as években egész Európában értették), akiknek eszébe jutott volna általában „tiszta demokráciáról" beszélni olyan társadalomban, amely *osztályokra* tagozódik !

De elég ebből. Lehetetlenség felsorolni minden egyes ostobaságot, melyet Kautsky nem átall kimondani, hiszen minden mondatában ott tátong a renegátság feneketlen szakadéka.

Marx és Engels a legrészletesebben elemezték a Párizsi Kommünt és kimutatták, hogy éppen az volt az érdeme, hogy megkísérelte a „kész államgépezet" *összetörését és lerombolását.* Marx és Engels ezt a megállapítást annyira fontosnak tartották, hogy a „Kommunista kiáltvány" (egyes részeiben) „elavult" programjába 1872-ben *csak* ezt a módosítást iktatták be.[69] Marx és Engels kimutatták, hogy a Kommün megsemmisítette a hadsereget és a bürokráciát, megsemmisítette a *parlamentarizmust,* lerombolta az „élősdi kinövést, — az államot", stb. és a bölcs Kautsky, fejérehúzva hálósipkáját, megismétli, amit ezerszer

hajtogattak a liberális professzorok — a „tiszta demokráciáról" szóló mesét.

Nem hiába mondta Rosa Luxemburg 1914 augusztus 4-én, hogy a német szociáldemokrácia most *bűzlő hulla.*

A harmadik kibúvó a következő: „Ha a diktatúráról, mint kormányformáról beszélünk, nem beszélhetünk osztálydiktatúráról. Mert az osztály, amint már megjegyeztük, csak uralkodhat, de nem kormányozhat" ... Csupán „szervezetek", vagy „pártok" kormányoznak.

Összezavarja, istentelenül összezavarja a dolgokat, tisztelt „mestere a zavarkeltésnek"! A diktatúra nem „kormányforma", ez nevetséges ostobaság. Marx nem kormányformáról, hanem *állam*formáról, vagy államtípusról beszél. Ez nem ugyanaz, korántsem ugyanaz. És egyáltalán nem igaz az sem, hogy az *osztály* nem kormányozhat, ilyen badarságot csak „parlamenti kretén" mondhat, aki a burzsoá parlamenten kívül semmit sem lát, aki a „kormánypártokon" kívül semmit sem vesz észre. Bármely európai országban találhat Kautsky példákat arra, hogyan kormányozza az uralkodó *osztály* az országot: például a középkorban a földesurak kormányzására, jóllehet a földesurak szervezettsége elégtelen volt.

A végkövetkeztetés: Kautsky a leghallatlanabb módon meghamisította a proletárdiktatúra fogalmát, tucatliberálist csinált Marxból, vagyis ő maga lesüllyedt annak a liberálisnak a színvonalára, aki ízetlen frázisokat fecseg a „tiszta demokráciáról", elkendőzi és elhomályosítja a *polgári* demokrácia osztálytartalmát s mindennél jobban irtózik az elnyomott osztály *forradalmi erőszakától.* Amikor Kautsky „a proletariátus forradalmi diktatúrájának" fogalmát olymódon „magyarázgatta", hogy abból az elnyomott osztály forradalmi erőszaka az elnyomókkal szemben eltűnt, akkor Marx liberális kiforgatásának területén világrekordot ért el. Kiderült, hogy a renegát Bernstein kölyökkutya a renegát Kautskyhoz képest.

1918 október—november

A HARMADIK INTERNACIONÁLE ÉS HELYE A TÖRTÉNELEMBEN

Az „Antant" országainak imperialistái blokád alá helyezték Oroszországot és arra törekszenek, hogy a Szovjetköztársaságot, mint ragályfészket, elvágják a kapitalista világtól. Ezek az emberek, akik intézményeik „demokratikus" voltával dicsekszenek, annyira elvakultak a Szovjetköztársaság elleni gyűlöletükben, hogy nem veszik észre, mennyire nevetségessé teszik magukat. Gondoljuk csak el: a legelőrehaladottabb, a legcivilizáltabb és „legdemokratikusabb" országok, amelyek állig fel vannak fegyverkezve és katonai tekintetben osztatlanul uralkodnak az egész föld felett, félnek, mint a tűztől, attól a *szellemi* ragálytól, amely egy leromlott, éhező, elmaradt, sőt, az ő állításuk szerint félvad országból jön!

Már maga ez az ellentmondás kinyitja minden ország dolgozó tömegeinek a szemét és segít leleplezni az imperialista Clémenceau, Lloyd George, Wilson és kormányaik képmutatását.

De nemcsak a kapitalistáknak a Szovjetek iránti gyülölettől való elvakultsága, hanem egymásközti marakodásuk is segít nekünk, minthogy arra készteti őket, hogy gáncsot vessenek egymásnak. Valósággal összeesküdtek agyonhallgatásunkra, mert mindennél jobban félnek a Szovjetköztársaságról szóló igaz hírek elterjesztésétől általában, különösen pedig a Szovjetköztársaság hivatalos okmányainak elterjedésétől. A francia burzsoázia vezető lapja, a „Le Temps" („Az Idő") mégis leközölt egy hírt a III., Kommunista Internacionále Moszkvában történt megalapításáról.

Mi ezért a francia burzsoázia vezető lapjának, a francia sovinizmus és imperializmus e vezér-orgánumának, leg-

tiszteletteljesebb köszönetünket nyilvánítjuk. Elismerésünk jeléül hajlandók vagyunk a „Temps"-hoz ünnepélyes hálairatot intézni azért, hogy olyan sikerülten és ügyesen segít nekünk.

Abból, hogy a „Temps" a mi rádiónk alapján hogyan szerkesztette meg a híradást, teljesen tisztán láthatók azok az indítóokok, amelyek a pénzes-zsáknak ezt a közlönyét vezérlik. Wilson tyúkszemére akart lépni: nézze csak — úgymond —, milyenek azok, akikkel Ön tárgyalni hajlandó! A pénzes-zsák megrendelésére író bölcsek nem veszik észre, hogy amikor Wilsont a bolsevikokkal ijesztgetik, a dolgozó tömegek szemében hogyan változik ez át reklámmá a bolsevikok javára. Mégegyszer: legtiszteletteljesebb köszönetünk a francia milliomosok közlönyének!

A III. Internacionále megalapítása olyan világhelyzetben történt, hogy az „Antant" imperialistáinak, vagy a kapitalizmus lakájainak, amilyenek a Scheidemannok Németországban, a Rennerek Ausztriában, semmiféle betiltó intézkedései, semmiféle kicsinyes és siralmas mesterkedései sem tudják megakadályozni az erről az Internacionáléról szóló hír és az iránta érzett rokonszenv elterjedését az egész világ munkásosztályának soraiban. Ezt a helyzetet a mindenütt nem is napról-napra, hanem óráról-órára szemmelláthatóan növekvő proletárforradalom teremtette meg. Ezt a helyzetet a dolgozó tömegek közötti *szovjet*mozgalom teremtette meg, amely már olyan erőre kapott, hogy valóban *nemzetközivé* vált.

Az I. Internacionále (1864—1872) lerakta a munkások nemzetközi szervezetének alapját a tőke elleni forradalmi támadásuk előkészítése céljából. A II. Internacionále (1889—1914) olyan proletármozgalom nemzetközi szervezete volt, amely *szélességben* növekedett, ami nem ment a forradalmi színvonal magasságának ideiglenes süllyedése, az opportunizmus ideiglenes megerősödése nélkül, amely opportunizmus végül is ennek az Internacionálénak szégyenletes csődjéhez vezetett.

A III. Internacionále ténylegesen 1918-ban teremtődött meg, amikor az opportunizmus és a szociálsovinizmus ellen vívott harc sokéves, de különösen a háború alatt kibontakozott folyamata, több nemzetnél kommunista pártok megalakítására vezetett. Formálisan a III. Internacionále I. kongresszusán 1919 márciusában, Moszkvában alakult meg. S ennek az Internacioná-

lénak legjellemzőbb vonása, hivatása: hogy valóra váltsa, átvigye az életbe a marxizmus végrendeletét s megvalósítsa a szocializmus és a munkásmozgalom évszázados eszményeit; a III. Internacionálénak ez a legjellemzőbb vonása azonnal megnyilvánult abban, hogy az új, a harmadik „Nemzetközi Munkásszövetség" bizonyos mértékben *már most kezd egybeesni a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségével.*

Az I. Internacionále lerakta a szocializmusért vívott nemzetközi proletárharc alapját.

A II. Internacionále korszaka az országok egész sorában előkészítette a talajt a mozgalom széles, tömegméretekben való elterjedésére.

A III. Internacionále magáévá tette a II. Internacionále munkájának eredményeit, megtisztította opportunista, szociálsoviniszta, polgári és kispolgári mocskától és *megkezdte* a proletárdiktatúra *megvalósítását.*

A pártok nemzetközi szövetségének, amely a világ legforradalmibb mozgalmát, a proletariátusnak a tőke igája megdöntésére irányuló mozgalmát vezeti, ma már eddig még soha nem látott szilárd bázisa van: néhány Szovjet Köztársaság, amelyek nemzetközi méretekben viszik át az életbe a proletariátus diktatúráját, a proletariátus győzelmét a kapitalizmus felett.

A III., Kommunista Internacionále világtörténelmi jelentősége abban rejlik, hogy megkezdte valóra váltani Marx óriási jelentőségű jelszavát, azt a jelszót, amely a szocializmus és a munkásmozgalom évszázados fejlődését összegezi, azt a jelszót, amelyet a proletárdiktatúra fogalma fejez ki.

Ez a lángeszű előrelátás, ez a lángeszű elmélet valósággá válik.

Ez a latin szó most már le van fordítva a jelenkori Európa minden nemzeti nyelvére, sőt: az egész világ minden nyelvére.

A világtörténelem új korszaka kezdődött meg.

Az emberiség lerázza magáról a rabság utolsó formáját: a kapitalista, vagyis a bérrabszolgaságot.

Az emberiség, a rabságtól megszabadulva, először tér át az igazi szabadságra.

Miképpen történhetett meg, hogy az első ország, amely a proletárdiktatúrát megvalósította, amely Szovjetköztársaságot szervezett, az egyik legelmaradottabb európai ország volt?

Aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy éppen ez az ellentmondás, amely Oroszország elmaradottsága és a polgári demokrácián át a demokratizmus legmagasabb formájára, a szovjet vagy proletár demokráciára való „ugrása" között fennáll, hogy éppen ez az ellentmondás volt az egyik ok (azonkívül, hogy a szocializmus vezéreinek többsége opportunista szokások és nyárspolgári előítéletek rabja), amely különösen megnehezítette, illetve meglassította Nyugaton a Szovjetek szerepének megértését.

A munkástömegek ösztönösen felfogták az egész világon a Szovjeteknek, mint a proletariátus harci fegyverének és a proletár állam formájának jelentőségét. Az opportunizmus által megrontott „vezérek" azonban továbbra is a polgári demokráciát imádták és imádják és azt mondják, hogy az: a „demokrácia" általában.

Vajjon csodálatos dolog-e, hogy a proletárdiktatúra megvalósítása mindenekelőtt azt az „ellentmondást" mutatta meg, amely Oroszország elmaradottsága és a polgári demokrácia „átugrása" között áll fenn? Az volna csodálatos, ha a demokrácia *új* formájának megvalósítását a történelem az ellentmondások egész sora *nélkül* ajándékozta volna nekünk.

Ha bármely marxistának, sőt akárkinek, aki általában ismeri a jelenkori tudományt, feladnók a kérdést: „Valószínű-e a különböző kapitalista országoknak a proletárdiktatúrára való egyenletes, vagy harmonikusan arányos átmenete?" — kétségtelenül tagadólag felelne erre a kérdésre. A kapitalizmus világában sohasem volt és nem is lehetett sem egyenletesség, sem harmónia, sem arányosság. Mindegyik ország a kapitalizmusnak és a munkásmozgalomnak hol az egyik, hol a másik oldalát, vagy vonását, sajátosságaiknak hol egyik, hol másik csoportját fejlesztette ki különös élességgel. A fejlődés folyamata egyenetlenül ment végbe.

Amikor Franciaország végigcsinálta nagy polgári forradalmát és ezzel történelmileg új életre ébresztette Európa egész kontinensét, az ellenforradalmi koalíció élére Anglia került, bár ugyanakkor kapitalista szempontból sokkal fejlettebb volt, mint Franciaország. Az angol munkásmozgalom pedig abban a korban zseniálisan sok mindent előre megsejtett a jövendő marxizmusából.

Amikor Anglia az első, széles, valóban tömegméretű, poli-

tikai jelleget öltött, proletárforradalmi mozgalmat, a chartizmust adta a világnak, Európa kontinensén a legtöbb esetben gyenge polgári forradalmak mentek végbe, és Franciaországban kitört az első nagy polgárháború a proletariátus és a burzsoázia között. A burzsoázia a proletariátus különböző nemzeti osztagait egyenként, a különböző országokban különbözőképpen verte széjjel.

Anglia mintaképét adta annak az országnak, amelyben — Engels szavai szerint — a burzsoázia, az elpolgáriasodott arisztokráciával karöltve, létrehozta a proletariátus leginkább elpolgáriasodott felső rétegét. Ez az előrehaladott kapitalista ország néhány évtizeden át a proletariátus forradalmi harcának szempontjából elmaradottnak bizonyult. Franciaország mintha kimerítette volna a proletariátus erőit a munkásosztálynak a burzsoázia elleni két hősies, világtörténelmi szempontból rendkívül sokat jelentő felkelésében, 1848-ban és 1871-ben. A munkásmozgalom Internacionáléjában a vezetőszerep ezután, a XIX. század 70-es éveitől kezdve átment Németországra, amely pedig akkor gazdaságilag mind Anglia, mind Franciaország mögött állott. S amikor Németország gazdaságilag mind a két országot maga mögött hagyta, azaz a XX. század második évtizedében, az egész világnak mintául szolgáló németországi marxista munkáspárt élén a cégéres gazfickók, a legmocskosabb kapitalista bérencek csürhéje állt, Scheidemanntól és Noskétól Davidig és Legienig, a munkások soraiból származó, de a monarchia és az ellenforradalmi burzsoázia szolgálatában álló, legocsmányabb hóhérok csoportja.

A világtörténelem feltartóztathatatlanul halad a proletárdiktatúra felé, de korántsem halad sima, egyszerű, egyenes utakon.

Amikor Karl Kautsky még marxista volt, nem pedig a marxizmusnak az a renegátja, amivé lett, mint a Scheidemannokkal való egységnek és a polgári demokráciának harcosa a szovjet, vagy proletár demokráciával szemben, a XX. század legelején egy cikket írt: „A szlávok és a forradalom". Ebben a cikkben kifejtette azokat a történelmi feltételeket, amelyek szerint lehetségesnek látszott, hogy a vezetőszerep a nemzetközi forradalmi mozgalomban a szlávokhoz menjen át.

Így is történt. Egy időre — magától értetődik, csak rövid időre — a vezetőszerep a forradalmi proletár Internacionálében

az oroszok kezébe ment át, mintahogy a XIX. század különböző szakaszaiban az angolok, majd a franciák, majd a németek kezében volt.

Már többször volt alkalmam kifejteni: az oroszoknak az előrehaladottabb országokkal szemben könnyebb volt a nagy proletárforradalmat *megkezdeniök*, de nehezebb lesz *folytatniok* és végleges győzelemre vinniök, a szocialista társadalom teljes megszervezésének értelmében.

Nekünk könnyebb volt megkezdenünk, először is, mert a cári monarchiának a XX. század Európája szempontjából rendkívül nagy politikai elmaradottsága a tömegek forradalmi nyomásának rendkívül nagy erejét váltotta ki. Másodszor: Oroszország elmaradottsága sajátságos módon egybeolvasztotta a burzsoázia elleni proletárforradalmat a földesurak elleni parasztforradalommal. Mi ezzel kezdtük 1917 Októberében és nem győztünk volna akkor olyan könnyen, ha nem ezzel kezdtük volna. Poroszországról beszélve, Marx már 1856-ban rámutatott a proletárforradalom és a parasztháború sajátságos egybekapcsolódásának lehetőségére. A bolsevikok 1905 elejétől kezdve síkraszálltak a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájának eszméjéért. Harmadszor: az 1905-ös forradalom rendkívül sokat tett a munkások és parasztok tömegeinek politikai iskolázása érdekében, mind élcsapatuknak a nyugati szocializmus „legújabb vívmányaival" való megismertetése, mind pedig a tömegek forradalmi *cselekvése* szempontjából. Olyan „főpróba" nélkül, mint amilyen 1905 volt, az 1917-es forradalmak — a Februári polgári forradalom éppúgy, mint az Októberi proletárforradalom — lehetetlenek lettek volna. Negyedszer: Oroszország földrajzi feltételei lehetővé tették, hogy más országoknál hosszabb ideig álljon ellent a haladott kapitalista országok külső túlsúlyának. Ötödször: a proletariátusnak a parasztsággal való sajátos viszonya megkönnyítette a polgári forradalomból a szocialista forradalomba való átmenetet, megkönnyítette a városi proletárok számára a falu félproletár, legszegényebb dolgozó rétegeinek befolyásolását. Hatodszor: a sztrájkharc hosszú iskolája és az európai munkástömegmozgalom tapasztalatai — egy mély és gyorsan élesedő forradalmi helyzetben — megkönnyítették a proletár forradalmi szervezet olyan sajátságos formájának kialakulását, aminők a *Szovjetek*.

Ez a felsorolás természetesen nem teljes. De egyelőre beérhetjük ennyivel.

A szovjet vagy proletár demokrácia Oroszországban született meg. A Párizsi Komműnhöz viszonyítva megtörtént a második világtörténelmi jelentőségű lépés. A proletár-paraszt Szovjetköztársaság a világ első szilárd szocialista köztársaságának bizonyult. *Mint új államtípus*, már nem pusztulhat el. Most már nem áll egyedül.

A szocializmus építőmunkájának folytatásához és végigviteléhez még nagyon-nagyon sokra van szükség. Kulturáltabb országok Szovjetköztársaságainak, ahol a proletariátusnak nagyobb a súlya és befolyása, minden kilátásuk megvan arra, hogy túlhaladják Oroszországot, mihelyt a proletárdiktatúra útjára lépnek.

A csődbe jutott II. Internacionále most haldoklik és elevenen rothad. Ténylegesen a nemzetközi burzsoázia szolgájának szerepét játssza. Igazi sárga Internacionále lett. Legkimagaslóbb szellemi vezérei, mint Kautsky, a *polgári* demokráciát dicsőítik, ezt nevezik „demokráciának" általában, vagy pedig — ami még butább és otrombább — „tiszta demokráciának".

A polgári demokrácia idejét múlta, mint ahogy idejét múlta a II. Internacionále is, amely történelmileg szükséges, hasznos munkát végzett, amikor a munkástömegnek e polgári demokrácia keretein belül való előkészítése volt napirenden.

A legdemokratikusabb polgári köztársaság sem volt soha és nem is lehetett semmi más, mint gépezet a dolgozóknak a tőke által való elnyomására, mint a tőke politikai hatalmának fegyvere, a burzsoázia diktatúrája. A demokratikus polgári köztársaság a többségnek ígérte a hatalmat, ezt hirdette, de megvalósítani sohasem tudta, amíg a föld és egyéb termelőeszközök magántulajdona fennállott.

A burzsoá-demokratikus köztársaságban a „szabadság" valójában a *gazdagok* szabadsága volt. A proletárok és a dolgozó parasztok kihasználhatták ezt a szabadságot és nekik ki is kellett azt használniok arra, hogy előkészítsék erőiket a tőke megdöntésére, a burzsoá demokrácia leküzdésére, de általános szabály, hogy a dolgozó tömegek a kapitalizmus alatt *ténylegesen* nem élhettek a demokráciával.

A világon először a szovjet vagy proletár demokrácia

hozott létre *demokráciát* a tömegek, a dolgozók, a munkások és a kisparasztok számára.

A világon eddig még soha sem volt a lakosság *többségének* olyan államhatalma, ennek a többségnek olyan *valódi* hatalma, amilyen a Szovjethatalom.

A Szovjethatalom elnyomja a kizsákmányolók és cinkosaik „szabadságát", elveszi tőlük a kizsákmányolás „szabadságát", azt a „szabadságot", hogy az éhségen megszedjék magukat, azt a „szabadságot", hogy a tőke hatalmának visszaállításáért harcolhassanak, azt a „szabadságot", hogy más országok burzsoáziájával megegyezhessenek a saját országuk munkásai és parasztjai ellen.

Hadd védjék a Kautskyak ezt a szabadságot. Ezt csakis a marxizmus renegátja, a szocializmus renegátja teheti.

A II. Internacionále szellemi vezéreinek — amilyenek Hilferding és Kautsky — csődje semmiben sem nyilvánult meg olyan világosan, mint abban, hogy teljesen képtelenek megérteni a szovjet vagy proletár demokrácia jelentőségét, annak a Párizsi Kommünhöz való viszonyát, történelmi szerepét, a szovjet demokráciának, mint a proletárdiktatúra formájának szükségszerűségét.

A „független" (olvasd: nyárspolgári, filiszter, kispolgári) németországi szociáldemokrácia lapjának, a „Die Freiheit"-nek („Szabadság"), 74. számában, 1919 február 11-én, felhívás jelent meg: „Németország forradalmi proletariátusához".

Ezt a felhívást a párt vezetősége és egész „nemzetgyűlési" frakciója írta alá.

Ez a felhívás avval vádolja a Scheidemannokat, hogy meg akarják szüntetni a *Szovjeteket* és azt ajánlja — tréfán kívül —, hogy a Szovjeteket *egyeztessék össze* a nemzetgyűléssel, a Szovjeteknek adjanak bizonyos állami jogokat, valamelyes helyet az alkotmányban.

A burzsoázia diktatúráját a proletariátus diktatúrájával kibékíteni, egyesíteni! Milyen egyszerű dolog ez! Micsoda zseniális nyárspolgári ötlet!

Csak az a kár, hogy az egyesült mensevikek és szociálforradalmárok, ezek a kispolgári demokraták, akik szocialistáknak képzelik magukat, már kipróbálták ezt Kerenszkij alatt Oroszországban.

Aki olvasta Marxot és nem értette meg, hogy a kapitalista

társadalom minden kritikus pillanatában, az osztályok minden komoly összeütközése idején vagy a burzsoázia diktatúrája, vagy a proletariátus diktatúrája lehetséges csupán, az semmit sem értett meg Marx gazdasági és politikai tanaiból.

Azonban Hilferding, Kautsky és Társainak zseniális nyárspolgári ötlete, a burzsoázia diktatúrájának a proletariátus diktatúrájával való békés összeegyeztetéséről, külön elemzést követel, ha ki akarjuk meríteni azokat a gazdasági és politikai sületlenségeket, amelyeket ebben a február 11-i, igazán pompás és szerfelett komikus kiáltványban halomra hordtak. Ezt azonban félre kell tennünk egy másik cikk számára.

Moszkva, 1919 április

ÜDVÖZLET A MAGYAR MUNKÁSOKNAK

Elvtársak! Lelkesedéssel és örömmel töltenek el bennünket a hírek, amelyeket a magyar szovjet politikusoktól kapunk. Alig több mint két hónapja áll fenn a Szovjethatalom Magyarországon, de szervezettség tekintetében a magyar proletariátus, úgy látszik, már túltett rajtunk. Ez érthető, mert Magyarországon a lakosság általános kultúrszínvonala magasabb, azonkívül az egész lakosságban összehasonlíthatatlanul nagyobb az ipari munkások aránya (a mai Magyarországnak 8 millió lakosa van, ebből Budapestnek 1 millió), és végül a szovjet rendszerre, a proletárdiktatúrára való átmenet is hasonlíthatatlanul könnyebb és békésebb volt Magyarországon.

Ez az utóbbi körülmény különösen fontos. Európában a szocialista vezérek többsége, mind a szociálsoviniszta, mind a Kautsky-féle irányzathoz tartozók, olyan mélyen elmerültek a tisztára nyárspolgári előítéletek mocsarában, amelyeket évtizedeken át nevelt beléjük a viszonylag „békés" kapitalizmus és a polgári parlamentarizmus, hogy a Szovjethatalmat és a proletár diktatúrát megérteni képtelenek. A proletariátus nem töltheti be világtörténelmi felszabadító hivatását, ha nem söpri el, nem távolítja el útjából ezeket a vezéreket. Ezek az emberek egészen vagy félig elhitték az oroszországi Szovjethatalomról terjesztett burzsoá hazugságot és nem tudták megkülönböztetni az új, a proletár demokrácia lényegét, a dolgozók demokráciáját, a szocialista demokráciát, ami a Szovjethatalomban ölt testet, a polgári demokráciától, amely előtt szolgamódra hasravágódnak, „tiszta demokráciának" vagy általában „demokráciának" nevezve azt.

Ezek az elvakult, polgári előítéletekkel teli emberek nem

értették meg a világtörténelmi fordulatot a polgári demokráciától a proletár demokráciához, a burzsoádiktatúrától a proletárdiktatúrához. Az orosz Szovjethatalom, az orosz történelem egy és más sajátosságait, annak fejlődését összekeverték a Szovjethatalommal nemzetközi jelentőségében.

A magyar proletárforradalom még a vakot is látóvá teszi. A proletárdiktatúrára való átmenet formája Magyarországon egészen más, mint Oroszországban: a burzsoá kormány önkéntes lemondása, a munkásosztály egységének gyors helyreállítása, a szocializmus egysége a *kommunista program alapján*. Annál világosabban domborodik ki most a Szovjethatalom lényege: sehol a világon most nem lehetséges semmiféle más hatalom, amelyet a dolgozók, élükön a proletariátussal támogatnának, mint a Szovjethatalom, mint a proletariátus diktatúrája.

Ez a diktatúra kíméletlenül szigorú, gyors és határozott erőszak alkalmazását tételezi fel a kizsákmányolók, a kapitalisták, a földbirtokosok és uszályhordozóik ellenállásának elnyomására. Aki ezt nem értette meg, az nem forradalmár, azt el kell távolítani a proletariátus vezéreinek vagy tanácsadóinak tisztségétől.

De nem egyedül az erőszak a proletárdiktatúra lényege és nem elsősorban az erőszak. A proletárdiktatúra legfőbb lényege a dolgozók vezető osztagának, élcsapatának, egyetlen vezetőjének, a proletariátusnak szervezettsége és fegyelmezettsége. Célja, hogy megteremtse a szocializmust, megsemmisítse a társadalom osztályokra tagozódását, dolgozókká tegye a társadalom összes tagjait és megfossza talajától az embernek ember által való bármiféle kizsákmányolását. Ezt a célt nem lehet egycsapásra megvalósítani, ehhez a kapitalizmustól a szocializmushoz vivő meglehetősen hosszú átmeneti időszak kell, azért is, mert a termelés átszervezése nehéz dolog, azért is, mert időbe telik, amíg az élet minden megnyilvánulása terén gyökeres változásokat hajtunk végre, azért is, mert a kispolgári és polgári gazdálkodás megszokottságának hatalmas erejét csak hosszú, kitartó harccal lehet leküzdeni. Éppen ezért beszél Marx a proletárdiktatúra egész szakaszáról, mint a kapitalizmustól a szocializmushoz való átmeneti időszakról.

Ennek az egész átmeneti időszaknak folyamán a kapitalisták, valamint nagyszámú követőik a polgári értelmiség sorából, tudatos ellenállást fognak kifejteni a forradalommal szemben és

gyakran öntudatlanul ellenállást fognak kifejteni a kispolgári szokásoknak és hagyományoknak túlságosan alávetett dolgozók, többek közt a parasztok óriási tömegei is. Az ingadozás e rétegekben kikerülhetetlen. A paraszt, mint dolgozó, a szocializmushoz húz; szívesebben látja a munkások diktatúráját, mint a burzsoázia diktatúráját. A paraszt, mint gabonaeladó, a burzsoáziához húz, a szabadkereskedelemhez, vagyis vissza a „megszokott", a régi, az „ősi időktől való" kapitalizmushoz.

Proletárdiktatúrára, egy osztály uralmára, szervezettségének és fegyelmezettségének erejére, központosított hatalmára van szükség, amely a kapitalizmus kultúrájának, tudományának és technikájának összes vívmányaira támaszkodik; szükség van a proletariátusnak valamennyi dolgozó pszichológiájához való közelségére, tekintélyére, mellyel a szétforgácsolt, a politikában kevésbbé járatos, kevésbbé szilárd, faluból vagy kisiparból származó dolgozók előtt bír, hogy a proletariátus *magával ragadhassa* a parasztságot és általában az összes kispolgári rétegeket. Itt a „demokráciáról" általában, az „egységről" vagy a „dolgozó demokrácia egységéről", a „munka" összes „embereinek egyenlőségéről" és más effélékről hangoztatott frázisokkal, amelyekre annyira hajlamosak az elnyárspolgárosodott szociálsoviniszták és kautskysták — ilyen frázisokkal az ügyet nem mozdítjuk elő. A frázisok csak port hintenek az emberek szemébe, elhomályosítják az öntudatot, fokozzák a kapitalizmus, a parlamentarizmus, a polgári demokrácia régi eltompultságát, megcsontosodottságát, maradiságát.

Az osztályok megszüntetése — hosszú, nehéz, makacs *osztály*harc műve, amely a tőke uralmának megdöntése *után*, a burzsoá állam lerombolása *után*, a proletárdiktatúra létesítése *után nem tűnik el* (miként azt a régi szocializmus és a régi szociáldemokrácia sekélyes képviselői képzelik), hanem csak formáit változtatja és sok tekintetben még elkeseredettebbé válik.

A burzsoázia ellenállásával szemben, a kispolgárság megcsontosodottságával, maradiságával, határozatlanságával és ingadozásaival szemben a proletariátus osztályharccal kénytelen megvédeni hatalmát, megszilárdítani szervező befolyását, elérni ama rétegek „semlegesítését", amelyek félnek otthagyni a burzsoáziát és túlságosan határozatlan lépésekkel követik a proletariátust: megszilárdítani a dolgozók új fegyelmét, bajtársi fegyelmét, a proletariátussal való tartós kapcsolatukat, tömörülésüket

a proletariátus körül; megszilárdítani ezt az új fegyelmet, a társadalmi kapcsolatnak ezt az új alapját a középkori feudális fegyelem helyébe, az éhség korbácsa által teremtett fegyelem, a kapitalizmus idején fennálló „szabad" bérrabszolgaság fegyelme helyébe.

Ahhoz, hogy az osztályokat megszüntessük, egy osztály diktatúrájának időszaka szükséges, éppen azé az osztályé az elnyomott osztályok közül, amely nemcsak megdönteni képes a kizsákmányolók uralmát, nemcsak ellenállásukat tudja könyörtelenül elnyomni, hanem eszmeileg is szakítani tud az egész burzsoá demokrata ideológiával, az általában a szabadságról és egyenlőségről hangoztatott összes kispolgári frázisokkal (mert a valóságban, mint azt Marx már régen bebizonyította, ezek a frázisok *az árutulajdonosok* „szabadságát és egyenlőségét" jelentik, *a kapitalista és a munkás* „szabadságát és egyenlőségét").

De nemcsak ez. Az elnyomott osztályok közül csak az az osztály képes megsemmisíteni diktatúrájával az osztályokat, amely a tőke elleni sztrájkok és politikai harcok évtizedei folyamán kiképződött, egyesült, kinevelődött, megedződött — csak az az osztály, amely elsajátította az egész városi, ipari, nagykapitalista kultúrát, amely eltökélt és képes arra, hogy ezt a kultúrát megvédje, minden vívmányát megőrizze, továbbfejlessze és az egész nép, az összes dolgozók számára hozzáférhetővé tegye — csak az az osztály, amely képes elviselni mindazokat a nehézségeket, megpróbáltatásokat, amelyeket a történelem elkerülhetetlenül ráró arra, aki szakít a multtal és merészen utat tör az új jövő felé — csak az az osztály, amelynek legjobbjait gyűlölet és megvetés tölti el minden iránt, ami nyárspolgári és filiszteri, azon tulajdonságok iránt, amelyek olyan buján tenyésznek a kispolgárság, a kishivatalnokság, az „értelmiség" körében — csak az az osztály, amely végigjárta a munka megacélosító iskoláját s amely munkaképességével minden dolgozóban, minden becsületes emberben megbecsülést tud maga iránt kelteni.

Magyar munkások! Elvtársak! Ti még jobb példát adtatok a világnak, mint Szovjetoroszország, azzal, hogy az igazi proletárdiktatúra alapján egycsapásra egyesíteni tudtátok az összes szocialistákat. Most az a nemes és igen nehéz feladat áll előttetek, hogy megálljátok a sarat az Antant elleni súlyos háborúban. Legyetek szilárdak. És ha ingadozás üti fel a fejét

a szocialisták között, akik tegnap csatlakoztak hozzátok, a proletárdiktatúrához, vagy a kispolgárság körében, nyomjátok el könyörtelenül ezeket az ingadozásokat. Agyonlövetés — ez a gyáva méltó jutalma a háborúban.

Ti háborút viseltek. Egyedül jogos, igazságos, igazán forradalmi háborút, az elnyomottak háborúját az elnyomók ellen, a dolgozók háborúját a kizsákmányolók ellen, háborút viseltek a szocializmus győzelméért. Az egész világon mindaz, ami a munkásosztályban becsületes, a ti pártotokon áll. Minden hónap közelebb hozza a proletár világforradalmat.

Legyetek szilárdak és a győzelem a tietek lesz!

1919 május 27

Lenin

„A NAGY KEZDEMÉNYEZÉS.

A MUNKÁSSÁG HŐSIESSÉGE A HÁTORSZÁGBAN. A «KOMMUNISTA SZOMBATOK» ALKALMÁBÓL"

c. brosúrából

A legrészletesebben és legteljesebben idéztem a kommunista szombatokról szóló jelentéseket, mert itt kétségtelenül a kommunista építés egyik legfontosabb oldalát látjuk magunk előtt, amelyre sajtónk nem fordít kellő figyelmet és amelyet mi valamennyien még nem eléggé értékeltünk.

Kevesebb politikai hűhót és több figyelmet kell fordítani a kommunista építés legegyszerűbb, eleven, az életből vett, az életben kipróbált tényeire — ezt a jelszót fáradhatatlanul ismételni kell mindannyiunknak, íróinknak, agitátorainknak, propagandistáinknak, szervezőinknek stb.

Természetes és elkerülhetetlen dolog, hogy a proletárforradalmat követő első időben a fő és alapvető feladat foglalkoztat bennünket leginkább: a burzsoázia ellenállásának letörése, a kizsákmányolók feletti győzelem, összeesküvésük elnyomása (mint pl. „a rabszolgatartók összeesküvése", amelynek célja Petrográd átadása volt és amelyben mindenki résztvett, kezdve a feketeszázakon és kadetokon és végezve a mensevikeken és eszereken). De párhuzamosan ezzel a feladattal, ugyanilyen elkerülhetetlenül — és mennél tovább, annál inkább — napirendre kerül a pozitív kommunista építésnek, az új gazdasági viszonyok, az új társadalom megteremtésének még lényegesebb feladata.

A proletárdiktatúra — amint erre már ismételten rámutattam, többek között március 12-i beszédemben, amelyet a Petrográdi Szovjet ülésén tartottam — nemcsak erőszak a kizsákmányolókkal szemben, sőt nem is elsősorban erőszak. Ennek a forradalmi erőszaknak gazdasági alapja, életképességének és sikerének záloga az, hogy a proletariátus a kapitalizmussal

szemben a munka társadalmi szervezésének magasabb típusát képviseli és valósítja meg. Ez a lényeg. Ez a kommunizmus elkerülhetetlen, teljes győzelmének erőforrása, záloga.

A társadalmi munka hűbéri szervezete a deresfegyelemre támaszkodott és emellett a dolgozók, akiket egy maroknyi földesúr rabolt és gyötört, a legteljesebb sötétségben és megfélemlítettségben éltek. A társadalmi munka kapitalista szervezete az éhség fegyelmére támaszkodott és a burzsoá kultúra és polgári demokrácia minden haladása ellenére, még a leghaladottabb, legcivilizáltabb és legdemokratikusabb köztársaságokban is, a dolgozók óriási tömege megmaradt a bérrabszolgák vagy leigázott parasztok tudatlan és megfélemlített tömegének, amelyet maroknyi kapitalista fosztogatott és gyötört. A társadalmi munka kommunista szervezete, amely felé az első lépés a szocializmus, maguknak a dolgozóknak szabad és tudatos fegyelmére támaszkodik és mindinkább erre fog támaszkodni, azon dolgozókéra, akik lerázták mind a földesurak, mind a kapitalisták igáját.

Ez az új fegyelem nem az égből pottyan, nem jámbor óhajok szülötte, hanem a kapitalista nagytermelés anyagi feltételeiből és csakis azokból nő ki. Ezek nélkül az új fegyelem nem lehetséges. Ezeknek az anyagi feltételeknek hordozója vagy végrehajtója pedig egy bizonyos történelmi osztály, amelyet a nagy kapitalizmus hozott létre, szervezett, tömöritett, iskolázott, világositott fel és edzett meg. Ez az osztály — a proletariátus.

A proletariátus diktatúrája, ha ezt a latin, tudományos, történelemfilozófiai kifejezést egyszerű nyelvre fordítjuk, azt jelenti, hogy:

csakis egy bizonyos osztály, éspedig a városi és általában a gyári, az ipari munkások képesek arra, hogy vezessék a dolgozók és kizsákmányoltak egész tömegét a tőke igájának megdöntéséért folyó harcban, a tőke megdöntése folyamán, a győzelem megtartásáért és megszilárdításáért folyó harcban, az új, szocialista társadalmi rend megteremtésében, az osztályok teljes megszüntetéséért folyó egész harcban. (Zárójelben megjegyezzük: a szocializmus és kommunizmus közti különbség tudományos szempontból csak az, hogy az előbbi a kapitalizmusból kinövő új társadalomnak első fokát jelenti, az utóbbi — ennek a társadalomnak magasabb, további fokát.)

A „berni" sárga Internacionálénak[70] az a bűne, hogy vezetői csak szavakban ismerik el az osztályharcot és a proletariátus vezetőszerepét és félnek végiggondolni a dolgot, éppen attól az elkerülhetetlen következtetéstől félnek, mely különösen rettenti a burzsoáziát és teljesen elfogadhatatlan az ő szempontjából. Félnek elismerni, hogy a proletariátus diktatúrája *szintén* az osztályharcnak egy szakasza, mely elkerülhetetlen, amíg az osztályok meg nem szűntek, és amely változtatja formáit és különösen elkeseredett, különösen sajátos a tőke megdöntését követő első időben. A proletariátus, miután kivívta a politikai hatalmat, nem szünteti meg az osztályharcot, hanem folytatja — persze más viszonyok között, más formában, más eszközökkel — egészen az osztályok megszüntetéséig.

De mit jelent „az osztályok megszüntetése"? Mindenki, aki magát szocialistának nevezi, elismeri a szocializmusnak ezt a végső célját, de korántsem mindenki gondolja át ennek a jelentőségét. Osztályoknak nevezik az embereknek nagy csoportjait, amelyek a társadalmi termelés történelmileg meghatározott rendszerében elfoglalt helyük, a termelőeszközökhöz való (nagyrészt törvényekben szabályozott és megrögzített) viszonyuk, a munka társadalmi szervezetében játszott szerepük, következésképpen tehát a társadalmi javak rendelkezésükre álló részének megszerzési módjai és méretei tekintetében különböznek egymástól. Az osztályok olyan embercsoportok, amelyek közül egyik eltulajdoníthatja a másik munkáját annak következtében, hogy a társadalmi gazdaság adott rendszerében különböző a helyzetük.

Világos, hogy az osztályok teljes megszüntetéséhez nemcsak a kizsákmányolókat, földesurakat és kapitalistákat kell megdönteni, nemcsak az *ő* tulajdonukat kell megszüntetni, hanem meg kell szüntetni a termelőeszközöknek *mindenféle* magántulajdonát, meg kell szüntetni a város és a falu közötti különbséget, valamint a fizikai munkát végző emberek és a szellemi munkát végző emberek közötti különbséget. Ez igen hosszadalmas dolog. Eléréséhez óriási lépéssel kell előbbrevinni a termelőerők fejlődését, le kell győzni a kisüzem nagyszámú maradványainak ellenállását (gyakran passzív ellenállását, mely különösen konok, s amelyet különösen nehéz leküzdeni), le kell győzni az e maradványokkal összefüggő szokások és renyheség óriási erejét.

Feltételezni, hogy az összes „dolgozók" egyformán alkalmasak erre a munkára, nem volna más, mint az özönvízelőtti, Marx előtti szocialisták üres frázisa vagy illúziója. Mert ez a képesség nem adódik önmagától, hanem történetileg fejlődik ki és *csakis* a kapitalista nagyüzemű termelési mód anyagi feltételeiből fejlődik ki. A kapitalizmustól a szocializmushoz vezető út elején ez a képesség *csakis* a proletariátusban van meg. A proletariátus, először, azért tudja teljesíteni a reáváró óriási feladatokat, mert a civilizált társadalom legerősebb és élenjáró osztálya: másodszor, azért, mert a legfejlettebb országokban a lakosság többségét alkotja, harmadszor, azért, mert az elmaradt kapitalista országokban, mint amilyen Oroszország, a lakosság többsége, a félproletárokhoz tartozik, vagyis azok közé az emberek közé, akik állandóan az év egy részében proletármódra élnek, akiknek állandóan úgy kell a kenyerüket megkeresniök, hogy részben bérmunkára szegődnek el a kapitalista üzemekbe.

Aki úgy igyekszik megoldani a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet feladatait, hogy a szabadságról, egyenlőségről, demokráciáról, általában, a munkademokrácia egyenlőségéről stb. hangoztatott általános frázisokból indul ki (mint ahogy azt Kautsky, Martov és a berni, sárga Internacionále többi hőse teszi), az ezzel csak a maga kispolgári, filiszteri, nyárspolgári természetét árulja el, eszmei tekintetben szolgamódra a burzsoázia mögött kullog. E feladatot csak úgy lehet helyesen megoldani, ha konkréten tanulmányozzuk azt a sajátos viszonyt, amely a proletariátus, mint a hatalmat meghódító külön osztály és a dolgozó lakosság egész nem-proletár, valamint félproletár tömegei között kialakul, s emellett ez a viszony nem fantasztikusan harmonikus, nem „ideális" körülmények között alakul ki, hanem a burzsoázia részéről kifejtett dühös és sokoldalú ellenállás reális körülményei közepette.

Bármelyik kapitalista országban, köztük Oroszországban is a lakosság — leginkább pedig a dolgozó lakosság — óriási többsége ezerszer tapasztalta a saját és hozzátartozói bőrén a tőke nyomását, fosztogatását, a különféle durva komiszkodásokat. Az imperialista háború — azaz tízmillió ember legyilkolása annak a kérdésnek eldöntése céljából, hogy az angol vagy a német tőke szerezze-e meg az elsőséget az egész világ kirablásában — rendkívül kiélezte, kiszélesítette, elmélyítette ezeket a megpróbáltatásokat és kényszerítette az embereket

arra, hogy azokat tudatosan felismerjék. Innen ered a lakosság óriási többségének és különösen a dolgozó tömegeknek elkerülhetetlen rokonszenve a proletariátus iránt, mert a proletariátus hősies bátorsággal, forradalmi kíméletlenséggel lerázza a tőke igáját, megdönti a kizsákmányolókat, elnyomja ellenállásukat és saját vérével tör utat az új társadalom megteremtése felé, amelyben a kizsákmányolóknak nem lesz helyük.

Bármilyen nagyok és elkerülhetetlenek is a dolgozó lakosság nem-proletár és félproletár tömegei részéről a kispolgári ingadozások és hajlongások visszafelé, a polgári „rend" felé; a burzsoázia „védő szárnyai" alá, ezek a tömegek mégis kénytelenek elismerni a proletariátus erkölcsi és politikai tekintélyét, azét a proletariátusét, amely nemcsak megdönti a kizsákmányolókat és elnyomja ellenállásukat, de új, magasabb társadalmi kapcsolatot, társadalmi fegyelmet teremt: a tudatos és egyesült dolgozók fegyelmét, akik nem ismernek maguk felett semmiféle igát és semmiféle hatalmat, kivéve a saját egyesülésük hatalmát, a saját tudatosabb, bátrabb, tömörültebb, forradalmibb, állhatatosabb élcsapatuk hatalmát.

A proletariátusnak ahhoz, hogy győzzön, hogy a szocializmust megteremtse és megszilárdítsa, kettős, illetve kettősségében egységes feladatot kell megoldani: először, a tőke elleni forradalmi harcban tanusított határtalan bátorságával magával kell ragadnia a dolgozók és kizsákmányoltak egész tömegét, magával kell ragadnia, szerveznie és vezetnie kell ezt a tömeget a burzsoázia megdöntése és minden ellenállási kísérletének teljes elnyomása céljából; másodszor, maga után kell vonnia a dolgozók és kizsákmányoltak egész tömegét, valamint az összes kispolgári rétegeket az új gazdasági építés útjára, az új társadalmi kapcsolat, az új munkafegyelem, az új munkaszervezet létesítésének útjára, amely a tudomány és a kapitalista technika legújabb vívmányait a nagyüzemű szocialista termelés megteremtésén fáradozó öntudatos dolgozók tömeges egyesülésével köti össze.

Ez a második feladat nehezebb az elsőnél, mert semmiesetre sem oldható meg egyetlen hősies fellángolással, hanem a tömegek közt végzett *hétköznapi* munkához szükséges legtürelmesebb, legállhatatosabb, legnagyobb hősiességet követeli meg. De ez a feladat lényegesebb is az elsőnél, mert a burzsoázia feletti győzelemhez szükséges erő legmélyebbről fakadó forrása és a győzelem tartósságának és megdönthetetlenségének egyetlen záloga végső

soron csupán az új, magasabb társadalmi termelési mód lehet, amely a kapitalista és kispolgári termelést a nagyüzemű szocialista termeléssel váltja fel.

* * *

A „kommunista szombatoknak" éppen azért van óriási történelmi jelentőségük, mert a munka termelékenységének növelésében, az új munkafegyelemre való áttérés terén, a szocialista gazdasági és életviszonyok megalkotása terén, a munkások öntudatos és önkéntes kezdeményezését mutatják meg nekünk.

Ama kevés, helyesebben mondva, egészen ritkaságszámba menő német polgári demokraták egyike, akik az 1870—1871-es évek tanulságai után nem a sovinizmushoz és nem a nemzeti liberalizmushoz, hanem a szocializmushoz jutottak el, J. Jacoby mondotta, hogy egyetlen munkásegyesület megalapításának nagyobb történelmi jelentősége van, mint a szadovai ütközetnek.[71] Ez helyes. A szadovai ütközet eldöntötte, hogy a német nemzeti kapitalista állam megteremtésénél a két polgári monarchia, az osztrák és a porosz monarchia közül melyiké legyen az elsőség. Egy munkásegylet megalapítása a proletariátusnak a burzsoázia feletti, világméretekben való győzelme felé jelentett kis lépést. Igy mi is elmondhatjuk, hogy az első kommunista szombat, amelyet Moszkvában 1919 május 10-én a Moszkva—Kazán vasútvonal munkásai rendeztek, nagyobb történelmi jelentőséggel bír, mint Hindenburg vagy Foch és az angolok bármely győzelme az 1914—1918-as imperialista háborúban. Az imperialisták győzelme nem más, mint a munkásmilliók lemészárlása angol-amerikai és francia milliárdosok profitja kedvéért, nem más, mint a pusztuló, elhájasodott, elevenen rothadó kapitalizmus vadállati kegyetlenkedése. A Moszkva—Kazán vasútvonal munkásainak kommunista szombatja sejtecskéje annak az új szocialista társadalomnak, amely a föld minden népének szabadulást hoz a tőke igája és a háborúk alól.

A burzsoá urak és csatlósaik, beleértve a mensevikeket és eszereket, megszokták, hogy magukat tartsák a „közvélemény" képviselőinek és természetesen kigúnyolják a kommunisták reménységeit és ezeket a reményeket „virágcserépben növő fa-óriás"-nak tartják, gúnyolódnak azon, hogy a lopásoknak, a naplopásnak, a termelékenység hanyatlásának, a nyersanyag romlásának, a termékek megromlásának stb. tömeges eseteihez képest

milyen csekély a kommunista szombatok száma. Mi azt feleljük ezeknek az uraknak: ha a polgári értelmiség tudását a dolgozók szolgálatába állítaná, nem pedig az orosz és külföldi kapitalistákat szolgálná avégből, hogy azok hatalmukat visszaállíthassák, akkor az átalakulás gyorsabban és békésebben haladna. Ez azonban utópia, mert a kérdést az osztályharc dönti el, az értelmiség többsége pedig a burzsoáziához húzódik. Nem az értelmiség segítségével, hanem (legalább is az esetek többségében) az értelmiség ellenállása ellenére fog győzni a proletariátus oly módon, hogy félresöpri útjából a javíthatatlanul burzsoá intellektueleket, átgyúrja, átneveli, befolyási körébe vonja az ingadozókat és fokozatosan mind nagyobb részüket hódítja meg a maga pártjára. Az átalakulás nehézségei és balsikerei feletti kárörvendezés, a rémületkeltés, a visszafordulás hirdetése — mindezek a burzsoá értelmiség osztályharcának eszközei és fogásai. A proletariátus ezzel nem engedi becsapni magát.

De vajjon, ha érdemben vizsgáljuk a kérdést, előfordult-e a történelemben, hogy egy új termelési mód azonnal gyökeret vert, a balsikerek, hibák, visszaesések hosszú sorozata nélkül? Az orosz faluban, félszázaddal a jobbágyság eltörlése után is, jócskán maradt még hűbéri-maradvány. Amerikában, félszázaddal a négerrabszolgaság eltörlése után, a négerek legnagyobbrészt félig rabszolgasorban maradtak. A burzsoá intellektuelek, köztük a mensevikek és eszerek, hívek maradnak önmagukhoz azzal, hogy a tőkét szolgálják és továbbra is elejétől végig hazug érveikkel hozakodnak elő: a proletárforradalom előtt szemünkre vetették, hogy utópisták vagyunk, a proletárforradalom után meg azt kívánják tőlünk, hogy fantasztikus gyorsasággal küszöböljük ki a multnak minden nyomát!

Mi azonban nem vagyunk utópisták és ismerjük a polgári „érvelések" valódi értékét, tudjuk azt is, hogy a forradalom után, bizonyos ideig, a régi erkölcsök nyomai még feltétlenül túlsúlyban lesznek az új erkölcs hajtásai felett. Amikor az új éppen csak megszületett, a régi, bizonyos ideig, mindig erősebb az újnál, ez mindig így szokott lenni, a természetben és a társadalmi életben egyaránt. A csúfolódás az újnak zsenge hajtásain, az intellektuelek olcsó kétkedése és más efféle — mindez, lényegében, a burzsoázia osztályharcának módszere a proletariátus ellen, a kapitalizmus védekezése a szocializmussal szemben. Gondosan tanulmányoznunk kell az új élet hajtásait, a legnagyobb figyelmet

tanusítsuk irántuk, minden eszközzel segítsük növekedésüket és „ápoljuk" ezeket a zsenge hajtásokat. Néhány feltétlenül elpusztul közülük. Nem kezeskedhetünk arról, hogy éppen a „kommunista szombatok" fognak különösen fontos szerepet játszani. Nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy az újnak mindenféle és mindenfajta hajtását támogatnunk kell s majd az élet fogja kiválasztani azok közül a legéletrevalóbbakat. Ha a japán tudósnak azért, hogy az embereknek a szifilisz legyőzésében segítsen, elég türelme volt ahhoz, hogy 605 vegyi készítményt kipróbáljon, amíg el nem készítette a 606-ot, amely megfelelt bizonyos követelményeknek, akkor azoknak, akik nehezebb feladatot akarnak megoldani, akik a kapitalizmust akarják legyőzni, elég kitartással kell bírniok, hogy száz és száz új harci módszert, eljárást, eszközt próbáljanak ki avégből, hogy kidolgozzák közülük a legalkalmasabbakat.

A „kommunista szombatok" azért olyan fontosak, mert nem olyan munkások kezdeményezték, akik különösen jó viszonyok között élnek, hanem különböző szakmákhoz tartozó munkások, köztük szakképzettség nélküli, tanulatlan munkások, akik *közönséges*, azaz a *legnehezebb* viszonyok között élnek. Mi mindannyian jól ismerjük a munka termelékenység esésének legfőbb okát, amely nemcsak Oroszországban, de az egész világon megfigyelhető: az imperialista háború nyomában járó pusztulás és nyomorúság, elkeseredés és fáradtság, a betegségek és a hiányos táplálkozás. Ez utóbbi fontosság szempontjából első helyen áll. Az éhség — íme ez az ok. Az éhség elhárítása céljából viszont emelni kell a munka termelékenységét a mezőgazdaságban is, a közlekedésben is, az iparban is. Tehát afféle „körben forgó" helyzet áll elő: hogy a munka termelékenységét emelhessük, meg kell szabadulnunk az éhségtől, hogy megszabadulhassunk az éhségtől, emelnünk kell a munka termelékenységét.

Ismeretes, hogy a gyakorlatban az ilyen ellentmondások a „hibás kör" áttörésével oldódnak meg, azzal, hogy a tömegek hangulatában fordulat áll be egyes csoportok hősies kezdeményezése következtében, mely az ilyen fordulat hátterében gyakran döntő szerepet játszik. A moszkvai tanulatlan munkások és a moszkvai vasutasok (természetesen a többségre gondolok, nem pedig maroknyi spekulánsra, az igazgatóságokban lebzselőkre és más efféle fehérgárdista csőcselékre) — azok közé a dolgozók

közé tartoznak, akik kétségbeesetten nehéz körülmények között élnek. Állandóan elégtelen a táplálkozásuk, de most, az új termés előtt, az élelmezési helyzet általános megrosszabbodásakor — egyenesen éheznek. És lám, ezek az éhes munkások, akiket a burzsoázia, a mensevikek és eszerek dühödt ellenforradalmi agitációja hálóz be, „kommunista szombatokat" rendeznek, *minden fizetés nélkül* túlóráznak és annak ellenére, hogy fáradtak, megkínzottak, kimerültek az éhségtől, *a munka termelékenységének óriási emelkedését érik el.* Hát nem óriási hősiesség ez? Hát nem világtörténelmi jelentőségű fordulat kezdete ez?

A munka termelékenysége, ez, végeredményben, az új társadalmi rend győzelme szempontjából a legfontosabb, a legfőbb dolog. A kapitalizmus a munka termelékenységének olyan fokát hozta létre, aminőt a feudalizmus nem ismert. A kapitalizmust az győzheti le véglegesen és az fogja is véglegesen legyőzni, hogy a szocializmus a munkának új, sokkal magasabb termelékenységét hozza létre. Ez igen nehéz és igen hosszadalmas dolog, de *megkezdtük* és ez a legfontosabb. Ha az éhező Moszkvában, 1919 nyarán, éhező munkások, akik az imperialista háború négy nehéz évét élték át, utána a még nehezebb polgárháború másfél évét, meg tudták kezdeni ezt a nagy munkát, milyen lesz a további fejlődés, amikor majd győzünk a polgárháborúban és kiharcoljuk a békét?

A kommunizmus a kapitalizmussal szemben az önkéntes, az öntudatos, az egyesült, a modern technikát felhasználó munkások magasabb fokú termelékenységét jelenti. A kommunista szombatok különösen értékesek, mint a *kommunizmus tenyleges* kezdete, ez pedig rendkívül ritka dolog, mert mi azon a fokon vagyunk, amikor *„csak az első lépéseket* tesszük a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet felé" (mint azt pártunk programja helyesen mondja).

A kommunizmus ott kezdődik, mikor az *egyszerű munkás* önfeláldozón, nehéz munkával megbirkózva kezd gondolkodni a munka termelékenységének emeléséről, *arról, hogy minden pud gabonát, kőszenet, vasat* és egyéb termékeket megőrizzen, bár azokat nem személyesen a dolgozó kapja, nem is „hozzátartozói", hanem „távolállók", azaz a társadalom egésze, tíz- és százmillió ember, akik eleinte egy szocialista államban, később a Szocialista Köztársaságok Szövetségében egyesülnek.

Karl Marx a „Tőke"-ben kigúnyolja az emberi szabadság-

jogok polgári demokrata alapokmányának dagályosságát és bőbeszédűségét, ezt az egész frázishalmazt a szabadságról, egyenlőségről és testvériségről *általában*, ami minden országban úgy elkápráztatja a nyárspolgárokat és filisztereket, beleértve a mai aljas berni Internacionále aljas hőseit is. Marx szembeállítja e dagályos jogkinyilatkoztatással a proletariátus egyszerű, szerény, a tárgyra szorítkozó, mindennapi kérdésfeltevését: a munkanap törvényes megrövidítése az állam részéről — ez a proletariátus kérdésfeltevésének egyik tipikus példája. Marx megjegyzésének találó volta és egész mélysége annál világosabb, annál nyilvánvalóbb lesz előttünk, mennél jobban kibontakozik a proletárforradalom tartalma. A valódi kommunizmus „formulái" éppen abban különböznek a Kautskyak, a mensevikek és eszerek és a kedves berni „atyafiak" dagályos, körmönfont és ünnepélyes frázishalmazaitól, hogy *mindent a munkafeltételekre vezetnek* vissza. Kevesebb fecsegést a „munkademokráciáról", a „szabadságról, egyenlőségről, testvériségről", a „népuralomról" és más effélékről: napjaink öntudatos munkása és parasztja ezekben a felfújt frázisokban ugyanolyan könnyen felfedezi a polgári intellektuel szélhámosságát, mint ahogy az élettapasztalattal bíró embernek elég, ha ránéz a „gentleman" kifogástalanul „síma" képére és külsejére és azonnal, hibátlanul megállapítja: „minden valószínűség szerint csirkefogó".

Kevesebb dagályos frázist, több egyszerű, *hétköznapi* munkát, többet gondoljunk a pud gabonára, a pud szénre! Többet gondoskodjunk arról, hogy az éhező munkásnak és a leronyolt, ruhátlan parasztnak oly szükséges pud gabona és pud szén ne *üzérkedés útján*, ne kapitalista ügyletek révén kerüljön elő, hanem az egyszerű dolgozók — az olyanok, mint a Moszkva—Kazán vasútvonal tanulatlan munkásai és vasutasai — tudatos, önkéntes, végtelenül hősies munkája révén.

Mindnyájunknak el kell ismernünk, hogy a forradalom kérdései tekintetében mindenütt, többek között a mi sorainkban is, lépten-nyomon megnyilatkoznak a burzsoá intellektuel, a frázisos módszer nyomai. Sajtónk például keveset harcol a rothadt burzsoá-demokratikus mult e rothadt maradványai ellen, kevéssé támogatja a valódi kommunizmus egyszerű, szerény, hétköznapi, de eleven hajtásait.

Vegyük a nők helyzetét. Nincs a világon olyan demokrata párt, a leghaladottabb polgári köztársaságban sem, amely év-

tizedek alatt századrészét is tette volna annak, amit mi kormányzásunknak már az első évében megtettünk. A szó szoros értelmében követ kövön nem hagytunk azokból az aljas törvényekből, amelyek a nők jogi egyenlőtlenségét, a válás megszorítását, a válással kapcsolatos undorító formaságokat, a törvénytelen gyermekek el nem ismerését, az atyaság megállapítását stb. illetik — amely törvényeknek, a burzsoázia és a kapitalizmus szégyenére, még sok maradványa található az összes civilizált országokban. Ezerszeresen jogunk van büszkélkedni azzal, amit ezen a téren tettünk. De mennél *tisztábban* takarítottuk el a régi, polgári törvények és intézmények szemetjét, annál világosabbá vált előttünk, hogy csak az építkezés számára tisztítottuk meg a talajt, de ez még nem maga az építkezés.

A nő továbbra is *házi rabszolga*, minden felszabadító törvény ellenére, mert a *kis háztartás* elnyomja, fojtogatja, eltompítja, lealacsonyítja a nőt, odaszegezi a konyhához, a gyermekszobához, és munkaerejét a barbár módra terméketlen, kicsinyes, idegölő, eltompító, nyomasztó munkára pazarolja. A *nők* valódi *felszabadítása*, a valódi kommunizmus csak ott és akkor kezdődik, ahol és amikor megkezdődik a tömegharc (amelyet az államhatalmat gyakorló proletariátus vezet) a kis háztartás ellen, vagyis helyesebben, amikor kezdetét veszi a kis háztartás *tömeges átépítése* nagy, szocialista háztartássá.

Vajjon elég figyelmet fordítunk-e a gyakorlatban erre a kérdésre, amely elméletileg minden kommunista számára vitán felül áll? Persze, hogy nem. Eléggé gondosan ápoljuk-e a kommunizmus *hajtásait*, amelyek már most megvannak ezen a téren? Nem és mégegyszer nem. A nyilvános étkezdék, bölcsődék, óvodák — ezek a hajtások példái, ezek azok az egyszerű, hétköznapi, semmiféle pompát, bőbeszédűséget, ünnepélyességet nem igénylő eszközök, amelyek segítségével a *valóságban* fel lehet *szabadítani a nőket*, amelyek segítségével valóban csökkenthetjük és megszüntethetjük a férfiakkal szemben való egyenlőtlenségüket, a társadalmi termelésben és a társadalmi életben játszott szerepük tekintetében. Ezek az eszközök nem újak, a nagykapitalizmus teremtette meg őket (mint általában a szocializmus összes anyagi előfeltételeit), de a kapitalista rendszerben először is — ritkaságszámba mentek, másodszor — ami különösen fontos —, vagy *üzleti* vállalkozások maradtak, a spekuláció, nyerészkedés, csalás, hamisítás minden rossz oldalával, vagypedig a „polgári jóté-

konyság látványosságai" voltak, amiket a jóérzésű munkások joggal gyűlöltek és megvetettek.

Kétségtelen, hogy nálunk ezeknek az intézményeknek a száma jelentékenyen megszaporodott és *kezdik* megváltoztatni jellegüket. Kétségtelen, hogy a munkásnők és parasztasszonyok között sokkal több a *szervezőtehetség*, mint amennyit már ismerünk, sokkal több az olyan ember, aki ért ahhoz, hogy valamilyen gyakorlati dolgot sok munkásnak és még több fogyasztónak a bevonásával megszervezzen, minden frázishalmozás, kapkodás, civakodás, tervekről, rendszerekről stb. szóló fecsegés nélkül, ami a túlságosan öntelt „intelligencia ",vagy a frissensült „kommunisták" állandó „betegsége". Mi azonban *nem ápoljuk* kellő módon az új életnek e hajtásait.

Nézzétek a burzsoáziát. Milyen nagyszerűen tudja reklámozni azt, amire *neki* van szüksége. Ujságjai millió példányaiban mennyire nyakra-főre dícsérik azokat az üzemeket, amelyek a kapitalisták szemében „mintaüzemek"; hogyan teszik a „mintaszerű" polgári intézményeket a nemzeti büszkeség tárgyává! A mi sajtónk nem törődik vagy alig törődik azzal, hogy a legjobb étkezdékről vagy a legjobb bölcsődékről írjon, hogy mindennapi befolyásolással elérje azt, hogy közülük néhány mintaintézménnyé fejlődjék, hogy népszerűsítse őket, részletesen leírja, hogy *mintaszerű kommunista munkával* mennyi munkát takarítanak meg, mennyi kényelmet szereznek a fogyasztók számára, mennyi élelmiszert takarítanak meg, mily mértékben szabadítják fel a nőt a házi rabszolgaság alól, mennyire javítják meg az egészségügyi viszonyokat és hogy mindez elérhető és kiterjeszthető az egész társadalomra, az összes dolgozókra.

A mintaszerű termelés, a mintaszerű kommunista szombatok, mintaszerű gondoskodás és lelkiismeretesség minden pud gabona beszerzésénél és elosztásánál, mintaétkezdék, mintaszerű tisztaság ebben vagy abban a munkásházban, ebben vagy abban a városnegyedben — minderre sajtónknak is, valamint *minden egyes* munkás- és parasztszervezetnek is, tízszerannyi figyelmet és gondot kellene fordítania, mint eddig. Ezek mind a kommunizmus hajtásai és mindannyiunk közös és elsődleges kötelessége ápolni ezeket a hajtásokat. Bármily nehéz is élelmezési és termelési helyzetünk, másfélévi bolsevik uralom után mégis kétségtelen, hogy az *egész vonalon* előrehaladtunk: a gabonabegyüjtés 30 millió pudról (1917. VIII. 1—1918.

VIII. 1.) 100 millió pudra (1918. VIII. 1—1919. V. 1.) emelkedett, a konyhakertészet növekedett, a be nem vetett gabonaterület kisebbedett, a roppant fűtőanyagbeszerzési nehézségek ellenére is a vasúti közlekedés javulni kezdett és így tovább. Ezen az általános alapon és a proletár államhatalom támogatása mellett a kommunizmus hajtásai nem fognak elsorvadni — megnőnek és teljes kommunizmussá fejlődnek ki.

* * *

Alaposan át kell gondolni a „kommunista szombatok" jelentőségét, hogy ebből a nagy kezdeményezésből levonjuk a belőle adódó roppant fontosságú gyakorlati tanulságokat.

Az első és legfontosabb tanulság: mindenképpen támogatni kell ezt a kezdeményezést. Nálunk túlságosan könnyen kezdték használni a „kommúna" szót. Mindenféle vállalkozást, amely kommunistáktól indul ki, vagy amiben kommunisták vesznek részt, gyakran azonnal kineveznek „kommúná"-nak — és emellett gyakran elfelejtik, hogy ezt az *annyira megtisztelő elnevezést* hosszú és kitartó munkával kell kiharcolni, valódi kommunista építésben kipróbált *gyakorlati* sikerrel kell kiharcolni.

Ezért szerintem, tökéletesen helyes az a határozat, amely a Központi Végrehajtó Bizottság tagjainak többségénél megérlelődött: *érvényteleníteni* a Népbiztosok Tanácsának rendeletét, amely a „fogyasztási kommúnák" *elnevezésre* vonatkozik. Hadd legyen az elnevezés egyszerűbb — legalább az új szervezeti munka *első* fokainak hibáit és hiányait nem fogják a „kommúnák" rovására írni, hanem (mint ahogyan az igazság meg is követeli) a *rossz* kommunisták rovására. Nagyon hasznos volna a „kommúna" szót kiküszöbölni a *köznapi* használatból, megtiltani, hogy az első jött-ment felkapja, vagy pedig ezt *az elnevezést c s a k* a valódi kommúnáknál *elismerni*, azoknál, amelyek a gyakorlatban valóban bebizonyították (és amelyekről az egész környékbeli lakosság egyhangúlag elismerte), hogy kommunista módon képesek és tudják az ügyeket intézni. Először bizonyítsd be, hogy tudsz ingyen dolgozni a társadalom érdekében, az összes dolgozók érdekében, hogy tudsz „forradalmi módon dolgozni", hogy emelni tudod a munka termelékenységét, hogy amit csinálsz, az mintaszerű és — azután nyujtsd ki a kezed a „kommúna" megtisztelő elnevezésért!

A legértékesebb kivételek ebben a tekintetben a „kommunista szombatok". Itt ugyanis a moszkva—kazáni vasútvonal tanulatlan munkásai és vasutas munkásai *előbb tettel* mutatták meg, hogy tudnak *kommunistákként* dolgozni és azután nevezték el kezdeményezésüket „kommunista szombatnak". Törekednünk kell arra és el kell érnünk, hogy ez ezentúl is így legyen, hogy mindenkit, aki vállalkozását, intézményét, vagy ügyét kommúnának nevezi, *anélkül hogy* ezt nehéz munkával és a *tartós munka* gyakorlati *sikerével*, a dolog mintaszerű és ténylegesen kommunista intézésével *bebizonyítaná*, könyörtelenül nevetségessé kell tenni és mint csalót és fecsegőt meg kell bélyegezni.

A „kommunista szombatok" nagy kezdeményezését más szempontból is ki kell használni, mégpedig: a párt-*tisztításra*. A forradalmat követő első időben, amikor a „becsületes" és nyárspolgári beállítottságú emberek tömege különösen félénk volt, amikor a burzsoá értelmiség, persze, beleértve a mensevikeket és eszereket is, mind egy szálig szabotált, hajlongva a burzsoázia előtt, teljességgel elkerülhetetlen volt, hogy a kormányzó párthoz oda ne dörgölődzenek kalandorok és egyéb ártalmas elemek. Enélkül egyetlen forradalom sem volt és nem is lehet. A kérdés lényege az, hogy a kormányzó párt, amely egészséges és erős progresszív osztályra támaszkodik, értsen hozzá, hogy megtisztítsa sorait.

E tekintetben már régen elkezdtük a munkát. Rendíthetetlenül és fáradhatatlanul folytatni kell azt. Segített nekünk a kommunisták katonai mozgósítása: a gyávák és munkakerülők elszakadtak a pártból. Szerencsés utat! A párttagok számának *ilyen* apadása a párt erejének és súlyának *óriási növekedését* jelenti. Folytatni kell a párttisztítást, kihasználva a „kommunista szombatok" kezdeményezését: a pártba csakis féléves, mondjuk „próbaidő" vagy „forradalmi módon végzett munkában" kiállott „vizsga" után kell felvenni a tagokat. Ugyanilyen vizsgát kell követelni *minden* párttagtól, aki 1917 október 25-e után lépett a pártba és különleges munkájával vagy érdemeivel nem bizonyította be, hogy feltétlenül megbízható, hűséges és tud kommunista lenni.

A párttisztítás, ha az a pártnak a valódi kommunista munkát illető *követelményeinek* állandó *fokozásával* jár együtt, meg fogja javítani az államhatalom *apparátusát* és roppantul

meg fogja gyorsítani a parasztok *végleges áttérését* a forradalmi proletariátus oldalára.

A „kommunista szombatok" többek között rendkívül élénk fényt vetettek az államhatalom apparátusának osztályjellegére a proletariátus diktatúrája idején. A párt Központi Bizottsága körlevelet írt a „forradalmi módon végzett munkáról".* A gondolat egy 100—200,000 tagú párt (feltételezem, hogy komoly tisztítás után ennyi tag marad, mert most több van) Központi Bizottságától származik.

Ezt a gondolatot felkapták a szakmailag szervezett munkások. Számuk Oroszországban és Ukrajnában eléri a 4 milliót. Óriási többségükben a proletár államhatalom mellett, a proletárdiktatúra mellett állnak, 200.000 és 4 millió — ez a „fogaskerekek" egymáshoz való viszonya, ha szabad magunkat így kifejezni. Azután jönnek a parasztság *tízmilliói*. A parasztság három főcsoportra oszlik : a legszámosabbak és a proletariátushoz a legközelebb állnak a félproletárok, vagyis a szegényparasztság. Azután következik a középparasztság és végül egy igen kisszámú csoport — a kulákok, vagyis a falusi burzsoázia.

Amíg fennáll a gabonakereskedelem és az éhségre való spekulálás lehetősége, a paraszt megmarad (és ez a proletárdiktatúra alatt egy bizonyos időtartamra elkerülhetetlen) félig dolgozónak és félig spekulánsnak. Mint spekuláns, ellenségesen áll velünk szemben, ellenségesen áll a proletárállammal szemben, hajlandó egyezkedni a burzsoáziával és a burzsoázia hű lakájával, egészen a mensevik Scheerig, vagy az eszer B. Csernyenkovig, akik a szabad gabonakereskedelem mellett foglalnak állást. De *mint dolgozó*, a paraszt a proletárállam barátja s a munkás leghűbb szövetségese a földesurak és a kapitalisták elleni harcban. Mint dolgozó, a paraszt óriási, sokmilliós tömegével az államnak azt a „gépezetét" támogatja, amelyet egy 100—200.000 főnyi kommunista proletár élcsapat vezet és amely a szervezett proletárok millióiból áll.

Nem volt még a világon a szó igazi értelmében demokratikusabb, a dolgozó és a kizsákmányolt tömegekkel szorosabban egybeforrott állam.

---

* Lásd *Lenin*. Válogatott művek II. köt. 550. old. : „Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) párt Központi Bizottságának irányelvei a keleti front helyzetével kapcsolatban". — *Szerk.*

KLASSZIKA ARCHAEOLOGIAI INTÉZET

Az olyan proletármunka, mint amilyet a „kommunista szombatok" jelentenek és váltanak valóra, magával hozza azt, hogy a parasztságban végérvényesen megerősödik a tisztelet és szeretet a proletárállam irányában. Az ilyen munka és csakis az ilyen munka győzi meg a parasztot véglegesen arról, hogy az igazság a mi oldalunkon, a kommunizmus oldalán van és teszi a parasztot feltétlen hívünkké, vagyis: elvezet bennünket az élelmezési nehézségek teljes leküzdéséhez, a kommunizmus teljes győzelméhez a kapitalizmus fellett a gabonatermelés és elosztás kérdésében, elvezet a kommunizmus feltétlen megszilárdulásához.

1919 június

AZ ÁLLAMRÓL

A SZVERDLOV EGYETEMEN 1919 JÚLIUS 11-ÉN TARTOTT ELŐADÁS

Elvtársak, az önöknél elfogadott és velem közölt terv szerint mai beszélgetésünk tárgya: az állam kérdése. Nem tudom, mennyire ismerik önök ezt a kérdést. Ha nem tévedek, az önök tanfolyama csak most nyílt meg és így első ízben van alkalmuk rendszeresen foglalkozni ezzel a kérdéssel. Ebben az esetben könnyen lehetséges, hogy erről a nehéz kérdésről tartott első előadásomban nem sikerül elérnem, hogy az minden hallgatónak kellően világos és érthető legyen. És ha így is lenne, ez, kérem, ne kedvetlenítse el önöket. Az állam kérdése a legbonyolultabb, a legnehezebb és a polgári tudósok, írók és filozófusok által szinte leginkább összekuszált kérdések egyike. Ezért sohasem várható, hogy rövid előadásban, egy csapásra, teljes világosságot lehessen deríteni erre a kérdésre. Az első előadás után jegyezzék meg maguknak a meg nem értett vagy homályos helyeket, hogy másodszor, harmadszor, sőt negyedszer is visszatérjünk azokra, hogy azt amit nem értettünk meg, később olvasás útján, valamint a további előadások és beszélgetések során kiegészítsük, teljesen világossá tegyük. Remélem, sikerül még egyszer összejönnünk és akkor az összes kiegészítő kérdésekre nézve folytathatunk eszmecserét és ellenőrizhetjük, hogy mi az, ami leginkább homályban maradt. Ugyancsak remélem, hogy a beszédek és előadások kiegészítéseképpen önök bizonyos időt fognak szentelni arra, hogy Marxnak és Engelsnek legalább néhány legfontosabb művét elolvassák. Kétségtelen, hogy az irodalomjegyzékben és a kézikönyvek között, melyek a szovjet- és pártiskola diákjainak itt, az önök könyvtárában rendelkezésre állanak, ezeket a főműveket megtalálják és habár egyeseket talán első tekintetre elriaszt a szöveg nehézsége — újból figyelmeztetnem kell, hogy ez önöket el ne kedvetlenítse, hogy ami az első olvasásra érthetetlen, érthetővé válik a második olvasásra,

avagy akkor, amikor némileg más oldalról közelítik majd meg a kérdést. Mert újból ismétlem, a kérdés oly bonyolult és a burzsoá tudósok és írók annyira összekúszálták, hogy aki komolyan végig akarja gondolni és önállóan el akarja sajátítani ezt a kérdést, annak néhányszor neki kell gyűrkőznie, ismételten különböző oldalról meg kell hánynia-vetnie, hogy végül is tisztán és határozottan megértse. Ehhez a kérdéshez pedig annál könnyebb lesz a visszatérés, mert ez olyan alapvető, olyan gyökeres kérdése a politikának, hogy nemcsak az olyan viharos, forradalmi időben, mint amilyen a mai, hanem még a legbékésebb időkben is, bármely újságban, bármely gazdasági vagy politikai kérdéssel kapcsolatban beleütközünk abba a kérdésbe: mi az állam, mi annak lényege, mi a jelentősége és milyen viszonyban áll a mi pártunk, a kapitalizmus megdöntéséért harcoló párt, a kommunisták pártja az államhoz — ilyen vagy olyan okoknál fogva, napról-napra vissza fognak térni ehhez a kérdéshez. És a legfontosabb, hogy olvasmányaik és az állam kérdéséről elhangzott beszédek és előadások eredményeképpen megszerezzék maguknak azt a képességet, hogy ezzel a kérdéssel önállóan foglalkozzanak, mert a legkülönbözőbb alkalmakkor, a legjelentéktelenebb kérdésekben, a legváratlanabb összefüggésekben, az ellenféllel való beszélgetésekben és vitákban mindig találkozni fogunk ezzel a kérdéssel. Csakis, ha megtanulják azt, hogy önállóan tájékozódjanak ebben a kérdésben — csak akkor érezhetik, hogy elég szilárd alapon nyugszik a meggyőződésük és csakis akkor lesznek képesek arra, hogy bárkivel szemben és bármikor eredményesen meg tudják védeni meggyőződésüket.

E rövid megjegyzések után rátérek magára a tárgyra: mi az állam, hogyan keletkezett és milyen legyen alapjában véve az államhoz való viszonya a munkásosztály pártjának, a kommunisták pártjának, mely a kapitalizmus teljes megdöntéséért küzd.

Már beszéltem arról, hogy aligha akad más kérdés, amelyet a polgári tudomány, filozófia, jogtudomány, közgazdaságtan és publicisztika képviselői annyira összekuszáltak volna, szándékosan is, akaratlanul is, mint az állam kérdését. Nagyon gyakran mindmáig összekeverik ezt a kérdést a vallási kérdésekkel, nagyon gyakran nemcsak a vallási tanok képviselői (tőlük ezt természetszerűen el lehet várni), de olyanok is, akik azt tartják magukról, hogy

mentesek a vallási előítéletektől, összetévesztik az állam különleges kérdését a vallás kérdésével és arra törekszenek, hogy — gyakran bonyolult filozófiai köntösbe bujtatott és filozófiailag megokolt — tantételeket dolgozzanak ki arról, hogy az állam valamiféle isteni, valami természetfeletti, valami olyan erő, amely az élet forrását jelenti az emberiség számára, hogy ez ad, vagy adhat az embereknek nem valami embertől való, hanem attól független sajátságot, hogy ez valami istentől származó erő. És meg kell mondani, hogy ez a tanítás annyira össze van kapcsolva a kizsákmányoló osztályok — a földbirtokosok és kapitalisták — érdekeivel, annyira az ő érdekeiket szolgálja, oly mélyen áthatotta a burzsoázia képviselő urainak minden szokását, minden gondolatát egész tudományát, hogy ennek maradványaival lépten-nyomon találkozhatunk, beleértve a mensevikeknek és eszereknek az államról vallott nézeteit is, bár ők felháborodva tagadják azt a gondolatot, hogy ők nem mentesek a vallási előítéletektől és abban a meggyőződésben élnek, hogy teljesen józanul tudják megítélni az államot. Ez a kérdés azért olyan kuszált és bonyolult, mert (s e tekintetben csupán a gazdasági tudományok alapelvei múlják felül) nagyobb mértékben érinti az uralkodó osztályok érdekeit, mint bármely más kérdés. Az államról szóló tanítással szokták igazolni a társadalmi kiváltságokat, a kizsákmányolást, a kapitalizmus létezését — ezért a legnagyobb hiba lenne ebben a kérdésben pártatlanságot várni, ezt a kérdést így megközelíteni, mintha azok az emberek, akik a tudományosságra tartanak igényt, önöknek ebben a tiszta tudomány szempontjait fejeznék ki. Az állam kérdésében, az államról szóló tanoknál, az államelméleteknél mindig megláthatják, mikor majd megismerkednek a kérdéssel és kellő módon belemélyednek, mindenkor meglátják azokban a különböző osztályok egymásközt folyó harcát, azt a harcot, mely az államra vonatkozó nézetek harcában, az állam jelentőségének és szerepének értékelésében tükröződik vissza vagy fejeződik ki.

Abból a célból, hogy mennél tudományosabban közelítsük meg e kérdést, legalább futó történeti pillantást kell vetnünk arra, miként keletkezett és miként fejlődött az állam. A társadalomtudomány terén, annak érdekében, hogy valóban elsajátítsuk azt a képességet, hogy helyesen nyúljunk ehhez a kérdéshez és ne tévedjünk el az aprólékosságok tömkelegében

vagy az egymással harcoló vélemények óriási változatosságában, a legmegbízhatóbb módszer és a legfontosabb az, hogy ezt a kérdést tudományos szempontból közelítsük meg, vagyis hogy ne feledkezzünk meg az alapvető történelmi összefüggésekről, hogy minden kérdésre abból a szempontból nézzünk, hogy az adott jelenség miként jött létre a történelem folyamán, milyen főbb szakaszokon ment át fejlődése folyamán és ennek a fejlődésnek a szempontjából kell megvizsgálnunk azt, mivé lett most az adott dolog.

Remélem, hogy az állam kérdését illetően önök meg fognak ismerkedni Engelsnek „A család, a magántulajdon és az állam eredete" c. művével. A modern szocializmusnak egyik alapvető műve ez, melyben minden egyes mondat iránt a legnagyobb bizalommal lehetünk — bízhatunk abban, hogy nincs annak egyetlen mondata sem, amely ne megfontoltan, óriási történelmi és politikai anyag alapján íródott volna. Kétségtelen, hogy ennek a műnek nem minden része érthető meg egyforma könnyedséggel: egyes részei megkövetelik, hogy az olvasó bizonyos történelmi és közgazdasági előismeretekkel rendelkezzék. De ismétlem, ne veszítsük el a kedvünket, ha első olvasásra mindjárt nem értjük meg ezt a munkát. Ezt úgyszólván senki sem mondhatja el magáról. De ha később visszatérünk hozzá, amikor felébred az érdeklődés, akkor elérjük azt, hogy túlnyomórészt, sőt talán egészen megértik. Azért említem meg ezt a könyvet, mert az említett vonatkozásban helyes módszert nyújt a kérdéshez. Történelmi vázlattal kezdődik, melyben Engels megmutatja, hogyan keletkezett az állam.

Hogy helyes módszerrel közelítsük meg ezt a kérdést, éppen úgy mint minden kérdést, például a kapitalizmus keletkezésének kérdését, az emberek közti kizsákmányolásnak kérdését, a szocializmusnak a kérdését, azt, hogy miként jelentkezett a szocializmus, milyen viszonyok szülték meg — minden ilyen kérdéshez komolyan és határozottan csak akkor lehet hozzányúlni, ha történelmi visszapillantást vetünk annak egész fejlődésére. Ennél a kérdésnél mindenekelőtt arra kell tekintettel lenni, hogy az állam nem öröktől fogva való. Volt idő, amikor még nem volt állam. Az állam ott és akkor jelenik meg, ahol és amikor megjelenik a társadalomnak osztályokra való bomlása, amikor megjelennek a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak.

Mielőtt az ember ember által való kizsákmányolásának az

első formája — a rabszolgatartók és rabszolgák osztályára való bomlás első formája — megjelent, azt megelőzően létezett még a patriarchális, avagy — mint azt néha nevezik — a klán-család (a klán — nemzetség, nemzedék, amikor az emberek nemzetségekben nemzedékekként éltek együtt). Ezeknek a primitív időknek a nyomai elég határozottan megmaradtak számos primitív nép életmódjában. Ha bármilyen könyvet veszünk kézbe, mely a primitív kultúráról szól, mindig találkozni fogunk annak többé-kevésbbé határozott leírásával, az arra való utalással vagy megemlékezéssel, hogy volt idő, amely többé-kevésbbé hasonlított az őskommunizmushoz, amikor a társadalom nem tagozódott rabszolgatartókra és rabszolgákra. És akkor nem volt állam, nem volt különleges apparátus, amely az erőszak rendszeres alkalmazására és az emberek erőszakos alárendelésére szolgált volna. Az ilyen apparátust nevezzük államnak.

A kezdetleges társadalomban, amikor az emberek még kisebb nemzetségekben éltek, fejlődésüknek a legalacsonyabb fokán állottak, közel a vadság állapotához, abban a korszakban, amelytől a modern, civilizált emberiséget néhány évezred választja el — abban az időben még semmi jele sem észlelhető az állam létezésének. Látjuk a szokások uralmát, a tekintélyt, a tiszteletet, amelyben a nemzetség öregjei részesültek és a hatalmat, amelyet gyakoroltak, látjuk, hogy ezt a hatalmat néha nőkre nézve is elismerték — az asszonyok helyzete akkor nem hasonlított a mai jogtalan, elnyomott helyzethez —, de sehol sem találkozunk az emberek külön csoportjával, akiket kiválasztanak arra, hogy másokat igazgassanak és hogy az igazgatás érdekében és céljából rendszeresen és állandóan bizonyos kényszerítő szerv álljon rendelkezésükre, az erőszak szerve, amilyenek most, miként önök tudják, a katonaság felfegyverzett csapatai, a börtönök és a mások akaratának erőszakos alárendelésére szolgáló egyéb eszközök — vagyis az, ami az állam lényegét alkotja.

Ha eltekintünk azoktól az úgynevezett vallásos tanoktól, csalafintaságoktól, filozófiai rendszerektől, azoktól a különböző véleményektől, amelyeket a polgári tudósok összerónak és a dolog lényege után kutatunk, akkor meglátjuk, hogy az állam nem más, mint ilyen, az emberi társadalomtól különvált igazgatási szerv. Amikor megjelenik az emberek ilyen különleges csoportja, amely csak azzal foglalkozik, hogy igazgat és

amelynek az igazgatás céljaira szüksége van különleges kényszerítő szervre, idegen akarat erőszaknak való alávetésére — börtönökre, emberek különleges alakulataira, katonaságra stb. — akkor megjelenik az állam.

De volt idő, amikor állam nem volt, amikor az általános kapcsolatot, magát a társadalmat, a fegyelmet, a munkarendet, a szokás, a hagyományok ereje, az a tekintély vagy tisztelet tartotta fenn, amelyet a nemzetség öregebb tagjai élveztek, avagy a nők, akik akkor gyakran nemcsak egyenjogú helyzetben voltak a férfiakkal, hanem néha még magasabban is álltak és amikor az igazgatás feladatainak elvégzésére a szakemberek különleges csoportja nem létezett még. A történelem tanusítja, hogy az állam, mint az emberek kényszerítésére szolgáló különleges szerv, csakis ott és akkor keletkezett, ahol és amikor megjelent a társadalomnak osztályokra tagozódása, vagyis az emberek olyan csoportjaira való tagozódása, amelyek közül egyesek állandóan kisajátíthatják a többi munkáját, az egyik kizsákmányolja a másikat.

És a társadalomnak ez az osztályokra való tagozódása a történelemben mindig világosan kell, hogy álljon előttünk, mint alapvető tény. Minden emberi társadalomnak évezredek folyamán végbement fejlődése kivétel nélkül minden országban e fejlődésnek általános törvényszerűségét, helyességét, következetességét akként mutatja be, hogy kezdetben volt az osztálymentes társadalom — a kezdetleges patriarchális, primitív társadalom, amelyben nem voltak arisztokraták; aztán következett a rabszolgaságon felépülő társadalom, a rabszolgatársadalom. Ezt az utat tette meg az egész modern, civilizált Európa — kétezer évvel ezelőtt a rabszolgaság volt az uralkodó forma. Ezt az utat tette meg a népek túlnyomó többsége a világ többi részén. A kevésbbé fejlett népeknél a rabszolgaság nyomai még ma is megvannak és a rabszolgaság intézményét például Afrikában még ma is megtalálhatjuk. Rabszolgatartók és rabszolgák — ez az első nagy tagozódás osztályokra. Az előbbi csoport nemcsak valamennyi termelési eszközt — a földet és a szerszámokat birtokolta, bármily kezdetlegesek voltak is ezek abban az időben, de birtokolta még az embereket is. Ezt a csoportot rabszolgatartóknak hívták, azokat pedig, akik dolgoztak és másoknak végeztek munkát rabszolgáknak.

Ezt a formát a történelem során egy másik forma — a

hűbériség követte. A rabszolgatartó rendszer a fejlődés során a legtöbb országban jobbágytartó rendszerré alakult át. A társadalom alapjában jobbágytartó földbirtokosokra oszlott. Az emberek közötti viszony formája megváltozott. A rabszolgatartók a rabszolgákat saját tulajdonuknak tekintették, ezt a felfogást a törvény is alátámasztotta és a rabszolgát tárgynak tekintette, mely felett teljesen a rabszolgatartó rendelkezik. A jobbágyparasztot illetően megmaradt az osztályelnyomás, a függőség, de a jobbágytartó földbirtokos nem volt a parasztnak, mint valami tárgynak a tulajdonosa, hanem csak a paraszt munkájára volt joga és bizonyos munka elvégzésére kényszeríthette. A gyakorlatban, mint ezt önök mind tudják, a jobbágyrendszer, különösen Oroszországban, ahol az a leghosszabb ideig maradt fenn és a legdurvább formákat öltötte, semmiben sem különbözött a rabszolgaságtól.

Továbbá — a hűbéri társadalomban, amily mértékben fejlődött a kereskedelem és jött létre a világpiac, amily mértékben fejlődött a pénzforgalom, új osztály keletkezett — a kapitalisták osztálya. Az áruból, az árucseréből, a pénz hatalmának keletkezéséből támadt a tőke hatalma. A XVIII. század folyamán, helyesebben a XVIII. század végétől kezdve s a XIX. század folyamán világszerte forradalmak játszódtak le. Nyugat-Európa minden országából kiszorult a jobbágytartó rendszer. Legkésőbben Oroszországban ment ez végbe. Oroszországban 1861-ben szintén átalakulás ment végbe, melynek következtében a társadalom egyik formáját egy másik váltotta fel — a hűbériséget felváltotta a kapitalizmus, ugyanakkor pedig megmaradt az osztályokra való tagozódás, megmaradtak a jobbágyság különféle nyomai és csökevényei, a társadalomnak osztályokra tagozódása azonban alapjában véve más formát öltött.

A tőke urai, a föld urai, a gyárak urai, minden kapitalista államban a lakosság elenyésző kisebbségét alkották és alkotják s ez a kisebbség teljes mértékben rendelkezik az egész nép munkaerejével, s ennélfogva hatalmában tartja, elnyomja, kizsákmányolja a dolgozók nagy tömegét, akiknek a többsége proletár, bérmunkás, akik a termelési folyamatban az életfenntartásukhoz szükséges javakat csakis kezük munkájával, munkaerejüknek eladásával szerzik meg. A jobbágyság idején még szétszórt és elnyomott paraszt a kapitalizmus idején részben (nagyobbik része) proletár lett, részben (kisebbik része) jómódú

paraszttá vált, aki maga is bérmunkást tartott. Ez a falusi burzsoázia volt.

Ezt az alapvető tényt — a társadalom átmenetét a rabszolgatartó rend kezdetleges formáiból a hűbériségbe és végül a kapitalizmusba — mindig tartsák szem előtt, mert csak ha emlékezetükbe vésik ezt az alapvető tényt, csak, ha az összes politikai tanokat ebbe a fókeretbe helyezik, lesznek önök képesek arra, hogy ezeket a tanokat helyesen értékeljék, hogy tájékozódjanak abban, mire is vonatkoznak azok. Mert az emberiség történelmének mindegyik nagy periódusa — a rabszolgatartó, a jobbágytartó rendszer és a kapitalizmus — évszázadokra és évezredekre terjedő időt ölel fel és a politikai formáknak, a különféle politikai tanoknak, véleményeknek, forradalmaknak olyan tömkelegét foglalja magába, hogy eligazodni mindebben a rendkívüli tarkaságban és óriási változatosságban — különösen abban, ami polgári tudósok és politikusok politikai, filozófiai és egyéb tanaival függ össze — csak akkor lehetséges, ha alapvető vezérfonal gyanánt szorosan szem előtt tartjuk a társadalomnak ezt az osztályokra való tagozódását, az osztályuralom formáinak változásait és ha ebből a szempontból vizsgáljuk az összes társadalmi kérdéseket — a gazdasági, a politikai, a szellemi, a vallási stb. kérdéseket.

Ha ennek az alapvető tagozódásnak szempontjából vizsgálják az államot, akkor látni fogják, hogy a társadalomnak osztályokra bomlása előtt, mint már mondottam, az állam sem létezett. De amilyen mértékben létre jön és megszilárdul a társadalomnak osztályokra való tagozódása, amily mértékben létrejön az osztálytársadalom, olyan mértékben jön létre és szilárdul meg az állam. Az emberiség történetéből száz és száz ország ismeretes, amely átélte és amely most éli át a rabszolgaságot, a jobbágyrendszert és a kapitalizmust. Ezek mindegyikében, a lejátszódott hatalmas történelmi változások ellenére, minden politikai sorsfordulat és mindazoknak a forradalmaknak ellenére, amelyek az emberiségnek ezzel a fejlődésével — a rabszolgaságból a jobbágyságon át a kapitalizmusba és a kapitalizmus ellen folytatott mai, az egész világra kiterjedő harcba való átmenettel — voltak kapcsolatban, mindig láthatják az állam keletkezését. Az állam mindig bizonyos gépezet volt, amely kivált a társadalomból és olyan emberek csoportjából állott, akik csak azzal, vagy majdnem csak azzal, vagy főképpen azzal

foglalkoztak, hogy igazgattak. Az emberek megoszlanak kormányzottakra és kormányzó szakemberekre, olyanokra, akik a társadalom fölé emelkednek s akiket kormányzóknak, az állam képviselőinek neveznek. Ez az apparátus, az embereknek ez a csoportja, amely másokat kormányoz, mindig kezébe kerít bizonyos kényszerítő apparátust, fizikai erőt — mindegy, hogy ez az emberek feletti erőszak az őskori dorongban testesül-e meg, vagy pedig a rabszolgaság korában — a már tökéletesebb típusú fegyverben, avagypedig a tűzfegyverben, mely a középkorban jelent meg, vagy végül a modern fegyverekben, melyek a XX. században csodálatos technikai tökéletességet értek el és amelyek teljesen a modern technika legújabb vívmányain alapulnak. Az erőszak módszerei váltakoztak, de mindenkor, amikor volt állam, minden társadalomban fellelhető volt az embereknek olyan csoportja, amely kormányzott, amely parancsolt, uralkodott és a hatalom megtartása céljából fizikai kényszerítő szervvel, erőszakszervezettel rendelkezett, rendelkezett olyan fegyverzettel, amely megfelelt az illető kor technikai színvonalának. És csakis ha jól szemügyre vesszük ezeket az általános jelenségeket, ha felvetjük a kérdést, miért nem létezett állam akkor, amikor még nem voltak osztályok, amikor nem voltak még kizsákmányolók és kizsákmányoltak és miért keletkezett állam akkor, amikor osztályok keletkeztek — csakis így találunk határozott feleletet az állam lényegét és jelentőségét illető kérdésre.

Az állam olyan gépezet, amely arra szolgál, hogy egyik osztály fenntarthassa a másik feletti uralmát. Amikor a társadalomban nem voltak osztályok, amikor az emberek a rabszolgaság előtti korban, nagyobbfokú egyenlőség kezdetleges viszonyai közt, a munka igen alacsonyfokú termelékenysége mellett dolgoztak, amikor a kezdetleges ember nehéz munkával tudta megszerezni a maga számára a legdurvább és legkezdetlegesebb létfenntartáshoz szükséges eszközöket, akkor nem jöttek létre és nem is jöhettek létre külön embercsoportok sem, amelyeket különösen az igazgatásra jelöltek volna ki és amelyek a társadalom többi részén uralkodtak volna. Csak amikor a társadalom osztályokra tagozódásának első formája jelentkezett, amikor megjelent a rabszolgaság, csak amikor lehetővé vált, hogy az emberek bizonyos osztálya, amely erejét a földművelés legkezdetlegesebb formájára összpontosította, bizonyos

felesleget tudott termelni, amikor ez a felesleg nem volt feltétlenül szükséges a rabszolga legnyomorúságosabb létfenntartásához és a rabszolgatartó kezébe jutott, s amikor ilymódon szilárd alapot nyert a rabszolgatartók ez osztályának létezése, akkor ennek megszilárdítása érdekében szükség volt arra, hogy legyen állam.

És megjelent az állam — a rabszolgatartók állama — olyan apparátus, mely a rabszolgatartók kezébe hatalmat, lehetőséget adott, hogy az összes rabok felett uralkodjanak. A társadalom is, az állam is akkor sokkal felaprózottabb volt, mint ma, hasonlíthatatlanul gyengébbek voltak az összeköttetés eszközei — akkor nem voltak modern közlekedési eszközök. A hegyek, a folyók és a tenger hihetetlenül nagyobb akadályokat jelentettek, mint manapság és az államalakulás sokkal szűkebb földrajzi határokon belül ment végbe. Technikai szempontból gyenge állam épezet állt az állam rendelkezésére, melynek tevékenysége aránylag szűk határok közt és szűk körben folyt le. De mégis volt olyan szerv, amely a rabszolgákat arra kényszerítette, hogy rabszolgák maradjanak, amely a társadalom egyik részét a másik kényszere, elnyomása alatt tartotta. Állandó kényszerítő szerv nélkül lehetetlen a társadalom túlnyomó részét a másik rész javára szolgáló rendszeres munkára kényszeríteni. Amíg osztályok nem voltak, nem volt ilyen szerv sem. Amikor megjelentek az osztályok, ezen osztálytagozódás növekedésével és megszilárdulásával egyidejűleg mindenütt és mindenkor megjelent egy különleges intézmény is — az állam. Az államformák rendkívül változatosak voltak. A rabszolgaság idején, az akkori legelőrehaladottabb, legműveltebb és legcivilizáltabb országokban, például az ókori Görögországban és Rómában, melyek teljesen a rabszolgaságon alapultak, már egymástól eltérő államformákat találunk. Már akkor létrejön a különbség a monarchia és a köztársaság, az arisztokrácia és a demokrácia között. Monarchia — mint egyeduralom, köztársaság — minden olyan hatalom tagadása, amely nem választás útján jön létre; arisztokrácia — mint egy aránylag kicsiny kisebbség hatalma, demokrácia — mint a nép hatalma (demokrácia görög szó, lefordítva pontosan azt jelenti: a nép hatalma). Mindezek a különbségek a rabszolgaság korszakában keletkeztek. E különbségek ellenére a rabszolgaság korabeli állam rabszolgaállam volt, mindegy, monarchia volt-e, avagy arisztokratikus vagy demokratikus köztársaság.

Az ókori történelem bármely tanfolyamán, ha végighallgatták az e kérdésről tartott előadást, hallani fognak arról a harcról, amely a monarchikus és köztársasági államok között játszódott le, de az alapvető tény az volt, hogy a rabszolgákat nem tekintették embereknek; nemhogy polgároknak, de embereknek sem tekintették őket. A római jog tárgynak tekintette őket. A gyilkosságról szóló törvény, nem is említve az emberi személyiség védelméről szóló egyéb törvényeket, a rabszolgákra nem vonatkozott. A törvény csak a rabszolgatartókat védte, mint egyedül elismert, teljesjogú polgárokat. Akár monarchia létesült — rabszolgatartó monarchia volt — akár pedig köztársaság — rabszolgatartó köztársaság volt. Azok mindegyikében a rabszolgatartók élveztek minden jogot, a rabszolga pedig törvény értelmében csupán tárgy volt s azon bármiféle erőszakot el lehetett követni, sőt még a rabszolga meggyilkolását sem tekintették bűntettnek. A rabszolgatartó köztársaságok különböztek egymástól belső szervezetük szerint: voltak arisztokratikus és demokratikus köztársaságok. Az arisztokratikus köztársaságban kisebb számú kiváltságos csoport vett részt a választásokban, a demokratikus köztársaságokban pedig — mindenki, de megint csak minden rabszolgatartó, a rabok kivételével mindenki. Ezt az alapvető körülményt nem szabad szem elől téveszteni, mert ez derít leginkább fényt az állam kérdésére és világosan megmutatja az állam lényegét.

Az állam egyik osztálynak a másik által való elnyomására szolgáló gépezet, olyan gépezet, amely arra szolgál, hogy az egyik osztály iránti engedelmességben tartsa valamennyi többi alárendelt osztályt. Ennek a gépezetnek a formája különféle. A rabszolgatartó állam lehet monarchia, arisztokratikus köztársaság, sőt demokratikus köztársaság is. A valóságban a kormányzásnak a formái rendkívül változatosak lehettek, a lényeg azonban mindíg egy és ugyanaz maradt: a rabszolgáknak semilyen joguk sem volt és megmaradtak elnyomott osztálynak, nem ismerték el őket embereknek. Ugyanezt látjuk a hűbéri államban.

A kizsákmányolás formájának változásával a rabszolgatartó állam hűbéres állammá alakult át. Ennek óriási jelentősége volt. A rabszolgatársadalomban — teljes a rabszolga jogtalansága, nem ismerték el embernek; a jobbágyúri államban — a paraszt röghöz volt kötve. A hűbéri jog alapvető ismérve az,

hogy a parasztságot (abban az időben a parasztság a népesség többségét jelentette, a városi lakosság akkor még rendkívül gyengén volt kifejlődve) úgy tekintették, hogy az a röghöz van kötve, ebből keletkezett magának a hűbériségnek a fogalma (kötve — oroszul: prikrepljonnij; jobbágy: kreposztnyj. — *Ford.)* A parasztnak jogában állott, hogy bizonyos számú napon át, azon a földön, amelyet a földbirtokostól kapott, a saját maga számára dolgozzon, a többi napokon a jobbágyparaszt a földesúrnak dolgozott. Az osztálytársadalom lényege megmaradt: a társadalom az osztály-kizsákmányoláson épült fel. Teljesjogúak csakis a földesurak lehettek, a paraszt jogtalan volt. A gyakorlatban az ő helyzetük alig különbözött a rabszolgák helyzetétől a rabszolgaállamban. De mégis, felszabadításuk, a parasztság felszabadítása számára szélesebb út nyílott meg, mert a jobbágyparasztot nem tekintették a földesúr egyenes tulajdonának. A jobbágyparaszt idejének egy részét a saját telkén tölthette, hogy úgy mondjuk, bizonyos fokig önálló lehetett és a jobbágyrendszer a csere, a kereskedelmi kapcsolatok kifejlődésének nagyobb lehetőségei mellett egyre inkább bomlásnak indult és egyre inkább tágult a parasztság felszabadulásának köre. A hűbéri társadalom mindig bonyolultabb volt, mint a rabszolgatársadalom. Benne megvolt a kereskedelem, az ipar fejlődésének nagy lehetősége, ami már akkor a kapitalizmus felé vezetett. A középkorban a hűbériség volt az uralkodó. De az államformák itt is különfélék voltak, itt is volt monarchia és — bár jóval gyengébb formában — köztársaság, de az uralom mindenkor egyedül a földbirtokos jobbágyurat illette meg. A jobbágyparaszt a politikai jogokból teljesen ki volt rekesztve.

Úgy a rabszolgaság, mint a hűbériség idején a jelentéktelen kisebbség uralma az emberek hatalmas többségén nem volt lehetséges kényszer alkalmazása nélkül. Az egész történelem tele van az elnyomott osztályok szakadatlan kísérleteivel, hogy megdöntsék az elnyomatást. A rabszolgaság története számos évtizedekig tartó háborút ismer, melyet a rabszolgák felszabadulásukért folytattak. Egyébként a „spartakisták" elnevezést, amelyet most a német kommunisták viselnek — ez az egyetlen német párt, amelyik valóban harcol a kapitalizmus elnyomása ellen —, ezt a nevet azért választották, mert Spartakus volt egyik legkimagaslóbb hőse az egyik leghatalmasabb rabszolgafelkelésnek körülbelül kétezer évvel ezelőtt.

Még a mindenhatónak látszó római birodalom is, amely teljesen a rabszolgaságon épült fel, évek során át érezte a hatalmas rabszolgafelkelés megrázkódtatásait és csapásait. A rabszolgák felfegyverkeztek és Spartakus vezetése alatt gyülekezve, hatalmas hadsereget alkottak. Végül is leverték, elfogták őket és súlyos kínzásokat szenvedtek el a rabszolgatartók részéről. Ezek a polgárháborúk végigvonulnak az osztálytársadalom egész történelmén. Az imént hoztam fel a rabszolgaság korában lejátszódott egyik legnagyobb polgárháború példáját. A hűbériség egész korszaka szintén tele van állandó parasztfelkelésekkel. Németországban például, a középkorban a két osztály — a földesurak és a jobbágyok — közötti harc széles méreteket öltött és a parasztságnak a földesurak elleni polgárháborújává alakult át. Önök mindnyájan ismernek Oroszország történelméből is példákat arra, hogy a parasztok ismételten felkeltek a jobbágytartó földesurak ellen.

Uralmának a fenntartása, hatalmának a biztosítása érdekében a földesúrnak olyan apparátussal kellett rendelkeznie, amely rengeteg embert egyesített és rendelt neki alá, amely bizonyos törvényeknek és jogszabályoknak vetette alá ezeket az embereket. És mindezek a törvények alapjában odairányultak, hogy a földesúr megőrizze a jobbágyparaszt feletti hatalmát. Ez volt a hűbéri állam, amely például meg volt Oroszországban vagy a legelmaradottabb ázsiai országokban, ahol még most is a jobbágyrendszer uralkodik, formáját tekintve különböző — vagy köztársasági, vagy pedig monarchista. Amikor az állam monarchista volt — akkor az egyeduralmat ismerte el; amikor az állam köztársasági volt, akkor többé-kevésbbé elismerték a földesúri társadalom választottjainak részvételét — így volt ez a hűbéri társadalomban. A hűbéri társadalom olyan osztálytagozódást jelentett, hogy a túlnyomó többség — a jobbágyparasztság teljes függőségben volt a maroknyi kisebbségtől — a földesuraktól, akik a földet birtokolták.

A kereskedelem fejlődése, az árucsere fejlődése új osztálynak, a kapitalisták osztályának kiválásához vezetett. A tőke a középkor végén keletkezett, amikor a világkereskedelem Amerika felfedezése után óriási fejlődésnek indult, amikor megnövekedett a nemesfémek mennyisége, amikor az ezüst és arany csereeszközzé váltak, amikor a pénzforgalom lehetővé tette, hogy egyesek kezében hatalmas vagyonok halmozódja-

nak fel. Az ezüst és az arany jelentette az egész világ szemében a gazdagságot. A földesúri osztály gazdasági ereje hanyatlott és fejlődésnek indult az új osztálynak, a tőke képviselőinek ereje. A társadalom átalakulása olymódon ment végbe, hogy minden polgár úgyszólván egyenlővé vált, megszűnt a régebbi, rabszolgatartókra és rabszolgákra való tagozódás, a törvény előtt mindenkit egyenlőnek ismertek el, függetlenül attól, ki milyen tőkével rendelkezik — mint magántulajdonos földdel bír-e avagy nincstelen, akinek csak két dolgos keze van — a törvény előtt mind egyenlők. A törvény egyenlően véd mindenkit, védi a tulajdont, azt akinek van tulajdona, a tulajdon ellen irányuló támadások ellen annak a tömegnek részéről, amelynek nincs tulajdona, amelynek két kezén kívül semmije sincsen, lépésről-lépésre elszegényedik, nyomorba jut és proletárrá válik. Ilyen — a kapitalista társadalom.

Nem térhetek ki részletesen a kapitalista társadalomra. Ezzel a kérdéssel még lesz alkalmunk foglalkozni: amikor a párt programját fogják tárgyalni, akkor majd meghallják a kapitalista társadalom jellemzését. Ez a társadalom a szabadság jelszava alatt harcolt a feudalizmus ellen, a régi jobbágyrendszer ellen. De ez a szabadság azt illette meg, aki tulajdonnal rendelkezett. És amikor a jobbágyrendszer megdőlt, ami a XVIII. század vége felé — a XIX. század elején ment végbe — Oroszországban más országoknál később 1861-ben ment végbe — akkor a feudális államot a kapitalista állam váltotta fel, amely a teljes népszabadság jelszavát hirdeti, kijelenti, hogy ő fejezi ki az egész nép akaratát, tagadja, hogy osztályállam és itt az egész nép szabadságáért küzdő szocialisták és a kapitalista állam között harc fejlődik ki, amely most a Szocialista Szovjetköztársaság megalakulásához vezetett és amely kiterjed az egész világra.

A világtőke ellen indított harc megértése céljából, a kapitalista állam lényegének megértése céljából nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a kapitalista állam a jobbágyúri állam ellen a szabadság jelszavával szállt harcba. A jobbágyság megszüntetése a kapitalista állam képviselői számára a szabadságot jelentette és a javukat szolgálta, amennyiben megsemmisült a jobbágyrendszer, a parasztok is megkapták a lehetőséget, hogy teljes tulajdonként birtokolják a földet, melyet akár megváltás útján, akár részben dézsma formájá-

ban vásároltak meg, evvel az állam nem sokat törődött: a tulajdont védte, bármilyen úton is keletkezett, mert az állam a magántulajdon alapján épült fel. A parasztok magántulajdonosokká váltak valamennyi modern civilizált államban. Az állam védte a magántulajdont ott is, ahol a földbirtokos a föld egy részét átadta a parasztnak; őt az állam megváltás útján kártalanította, vagy készpénzt kapott az eladott földért. Mintha csak azt mondta volna az állam: mi megvédjük a teljes magántulajdont — és mindenféle támogatásban és védelemben részesítette azt. Minden kereskedő, iparos és gyáros számára elismerte az állam ezt a magántulajdont. És ez a társadalom, amely a magántulajdonon, a tőke hatalmán, a vagyontalan munkások és a dolgozó paraszttömegek teljes alárendeltségén alapult — ez a társadalom azt jelentette ki magáról, hogy a szabadság alapján uralkodik. A jobbágyrendszer ellen folytatott harcában szabaddá nyilvánította a tulajdont és különösen büszke volt arra, hogy az állam, állítólag, megszűnt osztályállam lenni.

Pedig az állam továbbra is az a gépezet maradt, amely támogatja a kapitalistákat abban, hogy a szegényparasztságot és a munkásosztályt alárendeljék maguknak. Külsőleg azonban az állam szabad volt. Az állam általános választójogot hirdet védelmezői, szószólói, tudósai és filozófusai útján azt hirdeti, hogy nem osztályállam. Még most is, amikor ez ellen az állam ellen megkezdődött a Szocialista Szovjetköztársaságok harca, bennünket vádolnak ők azzal, hogy mi a szabadság megrontói lennénk, hogy mi állítólag olyan államot építünk, amely kényszeren, egyik embernek a másik által való elnyomásán alapul, ők viszont a népállamot, a demokrata államot képviselik. Ime, ez a kérdés — az állam kérdése — most, a szocialista világforradalom kezdetén és éppen akkor, amikor a forradalom bizonyos országokban győzött, amikor különösen kiéleződött a világtőkével vívott harc — az állam kérdése a legnagyobb jelentőségre tett szert és mondhatnánk, a legfájóbb kérdéssé, minden politikai kérdés és korunk minden politikai vitájának gyujtópontjává vált.

Vegyünk tetszés szerint bármely pártot Oroszországban, vagy akármilyen civilizált országban, csaknem valamennyi politikai vita, nézeteltérés és vélemény az állam fogalma körül forog. Vajjon az állam kapitalista országban, demokratikus

köztársaságban — különösen olyanban, mint Svájc vagy Amerika —, a legszabadabb demokratikus köztársaságokban, kifejezi-e a nép akaratát, megtestesíti-e az egész nép döntését, kifejezi-e a nemzeti akaratot stb. —, avagy pedig az állam nem egyéb, mint olyan gépezet, mely arra szolgál, hogy az ottani kapitalisták a munkásosztály és a parasztság felett fenntarthassák uralmukat? Ez az alapkérdés, amely körül mostanában az egész világon politikai viták folynak. Mit mondanak a bolsevizmusról? A polgári sajtó szidja a bolsevikokat. Nem találhatnak egyetlen olyan ujságot sem, amely meg ne ismételné a bolsevikok ellen a szokásos vádakat arról, hogy ők a népuralom megdöntésére törnek. Ha a mi mensevikjeink és szociálforradalmáraink együgyüségükben (de lehetséges, hogy nem is együgyűségben, vagy lehetséges, hogy olyan együgyűség ez, amelyikről azt szokták mondani, hogy rosszabb a lopásnál) azt hiszik, hogy ők fedezték fel vagy találták ki azt a vádat a bolsevikok ellen, hogy azok megsértették a szabadságot és a népuralmat, akkor bizony, nevetséges módon tévednek. Manapság a leggazdagabb országok legvagyonosabb ujságjai között, amelyek tízmilliókat költenek a terjesztésre és sokmillió példányban terjesztik a polgári hazugságot és az imperialista politikát — egy sem akad, amely ne ismételgetné a bolsevizmus ellen irányuló e fő kifogásokat és vádakat: hogy Amerika, Anglia és Svájc előrehaladott államok, amelyek a népuralmon alapulnak, míg a bolsevik köztársaság a rablók állama, amely nem ismeri a szabadságot és hogy a bolsevikok a népuralom eszméjének a megdöntői sőt arra vetemedtek, hogy szétkergessék az Alkotmányozó Gyűlést. A bolsevikok ellen szórt e rettenetes vádakat az egész világon ismételgetik. Ezek a vádak egyenesen elvezetnek bennünket a kérdéshez: mi az állam? E vádak megértése céljából, azért hogy kiismerjük magunkat bennük, hogy tudatos magatartást tanusítsunk ezekkel szemben és hogy ne csupán szóbeszéd alapján tájékozódjunk, hanem szilárd meggyőződés alapján, világosan meg kell értenünk, mi is az állam. Itt vannak a különféle kapitalista államok és a védelmükre szolgáló mindazok a tanok, melyek a háború előtt keletkeztek. A kérdés helyes megoldása érdekében kritikus álláspontot kell elfoglalni mindezekkel a tanokkal és nézetekkel szemben.

Segítségül ajánlottam már önöknek Engels: „A család,

a magántulajdon és az állam eredete" c. művét. Ebben éppen arról van szó, hogy minden állam, ahol fennáll a föld és a termelési eszközök magántulajdona, ahol a tőke uralkodik, hogy ez az állam, bármily demokratikus legyen is, kapitalista állam, amely a kapitalisták kezében eszközül szolgál arra, hogy a munkásosztályt és a szegényparasztságot alárendeltségben tartsák. Az általános választójog, az Alkotmányozó Gyűlés, a parlament viszont — csak külsőség, a váltó egy faja, ami semmit sem változtat a dolog lényegén.

Az állam uralmi formája különféle lehet: a tőke egyik módon nyilvánítja meg erejét ott, ahol az egyik uralmi forma és másféleképpen ott, ahol a másik uralmi forma érvényesül, de a hatalom lényegében véve megmarad a tőke kezében: cenzushoz, vagy más feltételhez van-e kötve a jog, avagy demokratikus-e a köztársaság, sőt minél demokratikusabb, annál durvábban, annál cinikusabban érvényesül a kapitalizmusnak ez az uralma. Az egyik legdemokratikusabb köztársaság a világon az Északamerikai Egyesült Államok, de sehol annyira, mint ebben az országban (aki 1905 után járt arrafelé, annak valószínűleg van erről némi fogalma), sehol nem nyilvánul meg oly durván, oly nyilt vesztegetés formájában a tőke hatalma, egy maroknyi milliárdos hatalma az egész társadalom felett, mint Amerikában. A tőke, ha egyszer létezik, az egész társadalom felett uralkodik és semmiféle demokratikus köztársaság, semmiféle választójog nem változtat a dolog lényegén.

A demokratikus köztársaság és az általános választójog a hűbériséghez képest óriási haladás volt: lehetővé tették a proletariátusnak, hogy elérje az egyesülésnek és tömörülésnek mai fokát, hogy rendezett és fegyelmezett sorokat alkossanak, melyek rendszeres harcot folytatnak a tőkével. Semmi ilyesféléről még csak megközelítőleg sem lehetett szó a jobbágyparasztnál, nem is szólva a rabszolgákról. A rabszolgák, miként tudjuk, felkeléseket rendeztek, lázadoztak, polgárháborút kezdtek, de sohasem tudtak öntudatos többséget teremteni, a harcot vezető pártok nem tudták világosan megérteni, hogy milyen cél felé haladnak és még a történelem legforradalmibb pillanataiban is mindig játékszer voltak az uralkodó osztályok kezében. Polgári köztársaság, parlament, általános választójog, mindez a társadalom általános fejlődése szempontjából óriási haladást jelent. Az emberiség a kapitalizmus irányában haladt és városi kultúrájánál

fogva, csakis a kapitalizmus tette lehetővé, hogy a proletárok elnyomott osztálya öntudatra ébredjen és megteremtse világszerte azt a munkásmozgalmat, a munkásoknak azokat a millióit, amelyek az egész világon pártokba szerveződtek — azon szocialista pártokba, melyek a tömegek harcát tudatosan vezetik. Parlamentarizmus nélkül, választhatóság nélkül a munkásosztálynak ez a fejlődése lehetetlen lett volna. Az emberek széles tömegeinek szemében mindez éppen ezért tett szert ilyen nagy jelentőségre. Ezért tűnik fel oly nehéznek a fordulat. Nemcsak a tudatos képmutatók, a tudósok és papok támogatják és védelmezik azt a burzsoá hazugságot, hogy az állam szabad és arra van hivatva, hogy mindenki érdekeit védje, hanem azoknak az embereknek tömegei is, akik őszintén ismételgetik a régi előítéleteket és nem tudják megérteni az átmenetet a régi kapitalista társadalomból a szocializmusba. Nemcsak olyan emberek, akik közvetlen függő viszonyban voltak a burzsoáziától, nemcsak azok, akik a tőke elnyomása alatt szenvednek, vagy akiket megvásárolt a tőke (mindenféle tudósok, művészek,papok serege stb. áll a tőke szolgálatában), de olyan emberek is, akik egyszerűen a burzsoá szabadság felől táplált előítéletek hatása alatt állanak, mindez együttvéve az egész világon felsorakozott a bolsevizmus ellen, azért, mert megalakulásakor a szovjetköztársaság eldobta magától ezt a burzsoá hazugságot és nyiltan kijelentette: ti szabadnak nevezitek államotokat, a valóságban azonban, amíg magántulajdon van, addig a ti államotok, legyen az bár demokratikus köztársaság, nem más, mint a munkások elnyomására szolgáló gépezet a kapitalisták kezében és minél szabadabb az állam, annál inkább jut ez kifejezésre. Példa erre — Európában Svájc, Amerikában az Északamerikai Egyesült Államok. Sehol nem uralkodik a tőke olyan cinikusan és kegyetlenül és sehol sem látható ez olyan világosan, mint éppen ezekben az országokban, noha ezek demokratikus köztársaságok, bármilyen előkelően vannak is kifestve, bármennyire hangoztatják is a munkademokráciát, minden állampolgár egyenlőségét. A valóságban Svájcban és Amerikában a tőke uralkodik és a munkások minden kísérlete, hogy elérjék helyzetüknek valamennyire is komoly megjavítását, nyomban polgárháborúba ütközik. Ezekben az országokban kevesebb a katona, kisebb az állandó hadsereg—Svájcban milícia van és minden svájci polgárnak van a lakásán fegyver, Amerikában a legutolsó időkig nem

volt állandó hadsereg — ezért, amikor sztrájk van, a burzsoázia felfegyverkezik, katonákat fogad zsoldba és elnyomja a sztrájkot és a munkásmozgalomnak ez az elnyomása sehol sem ölt olyan könyörtelen vad formát, mint Svájcban és Amerikában és sehol sem bizonyul a parlamentben a tőke befolyása oly erősnek, mint éppen itt. A tőke ereje — minden, a tőzsde — minden, ellenben a parlament, a választások — ezek bábúk és játékszerek... De minél tovább űzik játékukat, annál inkább kinyílik a munkások szeme és annál szélesebben terjed el a Szovjethatalom eszméje, különösen azok után a véres mészárlások után, amelyeket nemrég átéltünk. A munkásosztály számára mind világossabbá válik annak a szükségessége, hogy a tőkések ellen kíméletlen harcot kell folytatni.

Bármilyen köntösbe burkolja is magát a köztársaság, még ha a legdemokratikusabb köztársaság is az, ha egyszer polgári köztársaság, ha a föld, a gyárak magántulajdonban vannak és a magántőke bérrabszolgaságban tartja az egész társadalmat, vagyis ha ebben a társadalomban nem valósul meg az, amiről pártunk programja és a Szovjetalkotmány szól, úgy ez az állam nem más, mint — oly gépezet, amely arra szolgál, hogy egyesek elnyomjanak másokat. És ezt a gépezetet annak az osztálynak a kezébe vesszük, amelynek feladata a tőke hatalmának megdöntése. Mi elvetjük az összes régi előítéleteket, hogy az állam általános egyenlőséget jelent — ez csalás: amíg kizsákmányolás van, nem lehet szó egyenlőségről. A földbirtokos nem lehet egyenlő a munkással, az éhes ember a jólakottal. Azt a gépezetet, melyet államnak neveztek, mely előtt az emberek babonás tisztelettel meghajolnak és elhiszik a régi mesét, hogy az állam általános népuralom — ezt a gépezetet a proletariátus félredobja és azt mondja: ez burzsoá hazugság. Mi ezt a gépezetet elvettük a kapitalistáktól és a sajátunkká tettük. Ezzel a gépezettel vagy furkósbottal megsemmisítünk minden kizsákmányolást és ha majd nem lesz már lehetséges a világon a kizsákmányolás, nem lesz már többé földbirtokos, gyártulajdonos, nem úgy lesz, hogy az egyik túlságosan jóllakik, a másik pedig éhezik — csakis akkor, amikor erre már nem lesz lehetőség, akkor sutba dobjuk ezt a gépezetet. Akkor majd nem lesz állam, nem lesz kizsákmányolás. Ez kommunista pártunk álláspontja. Remélem, hogy a következő előadások során erre a kérdésre visszatérünk — és nem is egyszer.

GAZDASÁG ÉS POLITIKA A PROLETÁRDIKTATÚRA KORSZAKÁBAN

A Szovjethatalom kétéves jubileuma alkalmából egy kis brosűrát szándékoztam írni a címben jelzett kérdésről. A mindennapi munka sietsége közben azonban mindeddig nem sikerült továbbjutnom az egyes részek előzetes előkészítésénél. Ezért úgy határoztam, hogy megkísérlem röviden, vázlatszerűen kifejteni e kérdésben a nézetem szerint leglényegesebb gondolatokat. A kifejtésnek ez a vázlatos módja persze sok kényelmetlenséget okoz és nagy hátrányokkal jár. De talán mégis elérhető a szerény cél, hogy rövid folyóiratcikk keretében felvessem a kérdést és vitaanyagot szolgáltassak a különböző országok kommunistáinak.

I

Elméletileg nem vonható kétségbe, hogy a kapitalizmus és a kommunizums között bizonyos átmeneti időszak van. Ez szükségszerűen egyesíti magában a társadalmi gazdaság mindkét rendszerének jellemző vonásait, illetve sajátosságait. Ez az átmeneti időszak szükségképpen a halódó kapitalizmus és a megszülető kommunizmus közötti harc időszaka, vagy más szavakkal: a legyőzött, de meg nem semmisített kapitalizmus és a már megszületett, de még zsenge kommunizmus közötti harc időszaka.

Nemcsak a marxista előtt, de minden művelt ember előtt, aki némileg is ismeri a fejlődés elméletét, teljesen világos és magától értetődő, hogy szükség van egy egész történelmi szakaszra, amelyet az átmeneti korszak sajátos vonásai jellemeznek. És mégis, mindazok az elmélkedések a szocializmusra

való átmenetről, amelyeket a kispolgári demokrácia jelenlegi képviselőitől hallunk (ilyenek pedig a látszólagos szocialista cégér ellenére a II. Internacionále összes képviselői, beleértve az olyanokat is, mint Macdonald és Jean Longuet, Kautsky és Friedrich Adler), azzal tűnnek ki, hogy ezt a nyilvánvaló igazságot teljesen elfelejtik. A kispolgári demokratáknak sajátossága, hogy irtóznak az osztályharctól, arról álmodoznak, hogy meg lehet lenni anélkül is, arra törekszenek, hogy mindent elsimítsanak és kibékítsenek, hogy letompítsák az éles szögleteket. Ezért az ilyen demokraták vagy kitérnek a kapitalizmusból a kommunizmusba vezető átmenet egész történelmi szakaszának elismerése elől, vagy pedig ahelyett, hogy a két egymással harcoló erő közül az egyiknek harcát vezetnék, azt tekintik feladatuknak, hogy terveket agyaljanak ki, miként lehetne a két harcoló felet egymással kibékíteni.

II

Országunk nagyfokú elmaradottsága és kispolgári jellege következtében Oroszországban a proletárdiktatúra bizonyoe sajátosságok tekintetében okvetlenül más lesz, mint az elős-a haladott országokban. De az alaperők — és a társadalmi gazdrság alapformái — Oroszországban is ugyanazok, mint bármely kapitalista országban, úgy hogy ezek a sajátosságok a leglényegesebbet nem érinthetik.

A társadalmi gazdaságnak ezek az alapformái: a kapitalizmus, a kis árutermelés, a kommunizmus. Alapvető erői: a burzsoázia, a kispolgárság (különösen a parasztság), a proletariátus.

Oroszország gazdasági élete a proletárdiktatúra korszakában nem egyéb, mint a kommunista módon — egy óriási állam egységes méretében — egyesített munka első lépéseinek harca a kicsinybeni árutermelés és a még megmaradt, s a kicsinybeni árutermelés talaján folyton újjászülető kapitalizmus ellen.

A munka Oroszországban annyiban van kommunista módon egyesítve, amennyiben, először: megszüntettük a termelőeszközök magántulajdonát, másodszor: a proletár állam hatalom országos méretekben megszervezi, állami földön ét állami üzemekben a nagybani termelést, elosztja a munkaerő-

a különböző gazdasági ágak és vállalatok között, elosztja az állam tulajdonában levő szükségleti cikkek nagymennyiségű tömegét a dolgozók között.

Azért beszélünk a kommunizmus „első lépéseiről" Oroszországban (mintahogy erről beszél pártunk 1919 márciusában elfogadott programja is), mert mindezek a feltételek nálunk csak részben valósultak meg, vagy másszóval: e feltételek megvalósulása még csak kezdeti állapotban van. Egyszerre, egyetlen forradalmi csapással megcsináltuk mindazt, ami egyáltalán egyszerre megcsinálható: például mindjárt a proletárdiktatúra első napján, 1917 október 26-án (1917 november 8-án) eltöröltük a földmagántulajdont, a nagybirtokosok kárpótlása nélkül a nagybirtokosokat kisajátítottuk. Néhány hónap alatt ugyancsak kárpótlás nélkül kisajátítottuk majdnem az összes nagykapitalistákat, a gyárak, az üzemek, a részvénytársaságok, a bankok, a vasutak stb. tulajdonosait. A nagyipari termelés állami szervezése, az áttérés a „munkásellenőrzésről" a gyárak, üzemek, vasutak „munkásigazgatására" — mindez alapvető és fő vonásaiban már meg van valósítva, a mezőgazdaság tekintetében azonban ennek éppen csak a kezdetén vagyunk („szovjetgazdaságok" — a munkásállam által állami földön szervezett nagygazdaságok). Hasonlóképpen alig-alig indult még meg a kis földmívelők különböző formájú szövetkezeteinek szervezése, mint átmenet a kicsinybeni mezőgazdasági árutermelésről a kommunista mezőgazdaságra.* Ugyanezt kell mondanunk a magánkereskedelem helyébe lépő állami termékelosztás szervezéséről is, vagyis arról, hogy a gabonát államilag szerezzük be és juttatjuk el a városba, az ipari termékeket pedig a faluba. Alább idézni fogjuk a rendelkezésünkre álló statisztikai adatokat erről a kérdésről.

A parasztgazdaság továbbra is megmarad kicsinybeni árutermelésnek. Itt a kapitalizmusnak rendkívül széles és nagyon mély, nagyon erős gyökérzetű talaja van. Ezen a talajon a kapitalizmus fennmarad és mindig újra születik a legádázabb harcban a kommunizmus ellen. E harc formái: a batyuzás és a

* A szovjetgazdaságok és mezőgazdasági kommúnák száma Szovjetoroszországban körülbelül 3536 és 1961, a mezőgazdasági arteljeké, termelőszövetkezeteké 3696. Központi Statisztikai Hivatalunk most állítja össze az összes szovjetgazdaságok és kommúnák pontos jegyzékét. Az eredmények 1919 novemberétől kezdődőleg fognak beérkezni.

gabona (valamint egyéb termékek) állami begyüjtése ellen, illetve általában a termékek állami elosztása ellen irányuló spekuláció.

III

Ime néhány konkrét adat ennek az elvont elméleti tételnek szemléltetésére.

Az állami gabonabegyüjtés Oroszországban, az Élelmezési Népbiztosság adatai szerint, 1917 augusztus 1-től 1918 augusztus 1-ig kb. 30 millió pudot eredményezett, a következő évben körülbelül 110 millió pudot. Az azt követő év első három hónapjában (1919—1920) a begyüjtési kampány előreláthatólag körülbelül eléri a 45 millió pudot az 1918. év megfelelő hónapjainak (augusztus—október) 37 millió pudjával szemben.

Ezek a számok világosan beszélnek a dolgok lassú, de szakadatlan javulásáról oly értelemben, hogy a kommunizmus legyőzi a kapitalizmust. Ezt a javulást azoknak az egész világon páratlanul álló nehézségeknek ellenére érjük el, amiket a polgárháború okozott — melyet az orosz és külföldi kapitalisták — szerveznek, megfeszítve a világ leghatalmasabb államainak minden erejét.

Ezért, bárhogy is hazudjanak, bárhogy is rágalmazzanak minden ország burzsoái, valamint nyilt és leplezett szekértolóik (a II. Internacionále „szocialistái"), egy dolog kétségtelen: ami a gazdasági főproblémát illeti, a kommunizmus győzelme a kapitalizmuson, a proletariátus diktatúrája nálunk biztosítva van. Az egész világ burzsoáziája éppen azért dühöng és őrjöng olyan veszettül a bolsevizmus ellen, azért szervez hadjáratokat, összeesküvéseket és más efféléket a bolsevikok ellen, mert nagyon jól megérti, hogy a mi győzelmünk a társadalmi gazdaság átépítése terén elkerülhetetlen, hacsak katonai erővel el nem taposnak bennünket. Csakhogy minket ily módon eltaposni nem fog nekik sikerülni.

Hogy a rendelkezésünkre állott rövid idő alatt és ama hallatlan nehézségek közepette, amelyek között dolgoznunk kellett, mennyire győztük le máris a kapitalizmust, azt a következő számadatok mutatják. A Központi Statisztikai Hivatal éppen most készítette elő a sajtó számára a gabonatermelésről és fogyasztásról szóló adatokat, nem ugyan egész Szovjetoroszországra, hanem csak 26 kormányzóságára vonatkozólag.

Az eredmény a következő:

Szovjet-oroszország 26 kormányzósága	A lakosság száma (milliókban)	Gabonatermelés (vetőmag és takarmány nélkül) (millió pudban)	Beszállított gabona (millió pudban)		Az egész gabonamennyiség, amellyel a lakosság rendelkezett (millió pudban)	Gabona-fogyasztás egy lélekre (pudokban)
			az Élelmezési Népbiztosság útján	A batyuzás révén		
Termelő kormányzóságok	városok: 4·4 falvak: 28·6	— 625·4	20·9 —	20·6 —	41·5 481·8	9·5 16·9
Fogyasztó kormányzóságok	városok: 5·9 falvak: 13·8	— 114·0	20·0 12·1	20·0 27·8	40·0 151·4	6·8 11·0
Összesen:	(26 kormányzóság) 52·7	739·4	53·0	68·4	714·7	13·6

Tehát a városok gabonájának körülbelül felét az Élelmezési Népbiztosság adja, másik felét — a batyuzók. A városi munkások élelmezésének pontos kivizsgálása 1918-ban igenis ezt az arányt mutatta. Emellett az állam által szállított gabonáért a munkás *kilenced részét* fizeti annak, amit a batyuzónak fizet. A gabona spekulációs ára *tízszeresen* múlja felül az állami árat. Ezt mondja a munkásháztartások pontos tanulmányozása.

IV

Az itt közölt adatok, ha jól elmélyedünk bennük, pontos anyagot szolgáltatnak ahhoz, hogy megrajzoljuk Oroszország mai gazdasági életének valamennyi fővonását.

A dolgozók megszabadultak évszázados elnyomóiktól és kizsákmányolóiktól, a földesuraktól és a kapitalistáktól. Ezt a lépést az igazi szabadság és az igazi egyenlőség felé, ezt a lépést, amelyhez foghatót nagyságban, méretekben, gyorsaságban a világ még nem látott, nem veszik figyelembe a burzsoázia hívei

(közöttük a kispolgári demokraták), akik a szabadságról és egyenlőségről a parlamenti burzsoá-demokrácia értelmében beszélnek és azt hazugul, általában „demokráciának" vagy „tiszta demokráciának" nevezik (Kautsky).

A dolgozók azonban éppen az igazi egyenlőséget, az igazi szabadságot (a földesuraktól és a kapitalistáktól való megszabadulást) méltányolják és ezért állnak oly szilárdan a Szovjethatalom mellett.

Országunkban, mely parasztország, a proletárdiktatúra mindenekelőtt a parasztoknak hozott előnyt; ők nyerték a legtöbbet és azonnal. A paraszt a földesurak és a kapitalisták uralma alatt éhezett. A parasztnak történelmünk hosszú évszázadai folyamán még sohasem volt módja arra, hogy magának dolgozzék, s miközben százmillió pud számra adott gabonát a kapitalistáknak, a városba és a külföldre, ő maga éhezett. A proletárdiktatúra alatt történt *először*, hogy a paraszt magának dolgozott és *jobban táplálkozott a városiaknál*. Először látott a paraszt valóságos szabadságot, szabadon ehette saját kenyerét, megszabadult az éhségtől. Az egyenlőség a föld felosztásánál, mint ismeretes, a legnagyobb mértékben megvalósult: az esetek óriási többségében a parasztok aszerint osztják fel a földet, hogy hány a családban az „evő".

A szocializmus: az osztályok megszüntetése.

Hogy az osztályokat meg lehessen szüntetni, elsősorban meg kell dönteni a földesurakat és a kapitalistákat. A feladatnak ezt a részét végrehajtottuk, ez azonban a feladatnak csak egy része, még pedig *nem* is a legnehezebb rélsze. Hogy az osztályokatmeg lehessen szüntetni, ahhoz másodszor, meg kell szüntetnünk a munkás és a paraszt között fáennló különbséget — legyen mindegyik: *dolgozó*. Ezt nem lehet egyszerre megcsinálni. Ez hasonlíthatatlanul nehezebb és szükségszerűen hosszantartó feladat. Olyan feladat ez, hogy akármilyen osztályt döntünk is meg, azzal ezt nem lehet megoldani. Csak az egész társadalmi gazdaság szervezett átépítésével lehet ezt a feladatot megoldani, azzal, hogy a magános, elkülönített, kisüzemű árugazdaságról áttérünk a nagyüzemű társadalmi gazdaságra. Ez az átmenet szükségszerűen rendkívül hosszadalmas. Elhamarkodott és vigyázatlan közigazgatási, törvényhozási rendszabályok ezt az átmenetet csak lassíthatják és nehezíthetik. Ezt az átmenetet csak úgy lehet meggyorsítani, ha a parasztnak olyan segítséget nyujtunk, amely mó-

dot ad neki arra, hogy hatalmas arányokban megjavítsa a mezőgazdaság egész technikáját, hogy azt gyökeresen átalakíthassa.

A proletariátusnak, amely legyőzte a burzsoáziát, ahhoz, hogy ezt a második, rendkívül nehéz feladatot megoldhassa, a parasztságot illető politikájában a következő fővonalon kell szilárdan haladnia: a proletariátusnak külön kell választania, el kell határolnia a dolgozó parasztot a birtokos paraszttól — a munkálkodó parasztot a kupeckedő paraszttól — a két keze munkájából élő parasztot a paraszt-spekulánstól.

Ebben az elhatárolásban van a szocializmus *egész lényege.*

És semmi csodálnivaló nincs azon, hogy a szavakban szocialisták, a valóságban azonban kispolgári demokraták (a Martovok és Csernovok, a Kautskyk és társaik) a szocializmusnak ezt a lényegét nem értik.

Az itt vázolt elhatárolás nagyon nehéz, mert az eleven életben a „paraszt" összes sajátosságai, akármilyen különbözők, akármilyen ellentmondók is azok, egy egészbe forrnak össze. Az elhatárolás mindazonáltal lehetséges és nemcsak hogy lehetséges, de elkerülhetetlenül folyik a parasztgazdaság és a paraszti élet feltételeiből. A dolgozó parasztot évszázadokon át elnyomták a földesurak, a kapitalisták, a kupecek, a spekulánsok és elnyomta *ezek* állama, beleértve még a legdemokratikusabb polgári köztársaságot is. A dolgozó paraszt évszázadokon át nevelte magában a gyűlöletet és az ellenségeskedést ezekkel az elnyomókkal és kizsákmányolókkal szemben és ez az életadta „nevelés" *kényszeríti* rá a parasztot arra, hogy keresse a szövetséget a munkással a kapitalista ellen, a spekuláns ellen, a kupec ellen. Ugyanakkor azonban a gazdasági körülmények, az árugazdálkodás körülményei a parasztot (nem mindig, de az esetek óriási többségében) elkerülhetetlenül kupeccé és spekulánssá teszik.

A fentebb közölt statisztikai adatok szemléltetően mutatják a dolgozó paraszt és a paraszt-spekuláns közötti különbséget. Az a paraszt, aki az 1918—1919-es években 40 millió pud gabonát adott a városok éhező munkásságának, államilag megszabott áron, állami szervek kezébe, tekintet nélkül e szervek minden hiányosságára, amelyeket a munkáskormány nagyon jól ismer, de amelyek nem küszöbölhetők ki a szocializmusra való átmenet első szakaszában, ez a paraszt: dolgozó paraszt, a munkás-szocialista teljesjogú társa, legmegbízhatóbb szövetségese, édes testvére a tőke igája elleni harcban. Viszont az a paraszt, aki ille-

gálisan adott el 40 millió pud gabonát az állami árnál tízszerte drágább áron, aki kihasználta a városi munkás szorultságát és éhségét, becsapta az államot, csalt, rabolt, mindenféle gaz fortélyokat talált ki és terjesztett el, ez a paraszt-spekuláns a kapitalista szövetségese, a munkás osztályellensége, kizsákmányoló. Mert gabonafölösleggel rendelkezni, amelyet állami földön aratták le, olyan szerszámokkal, amelyeknek előállításában így vagy amúgy része van nemcsak a paraszt, hanem a munkás munkájának is és így tovább — gabonafelesleggel rendelkezni és spekulálni vele, ez az éhező munkás kizsákmányolását jelenti.

Ti megsértettétek a szabadságot, az egyenlőséget, a demokráciát — kiáltják felénk minden oldalról és arra hivatkoznak, hogy alkotmányunkban a munkás és a paraszt nem egyenlő, hogy az Alkotmányozó Gyűlést szétkergettük, hogy a parasztot gabonafeleslegének beszolgáltatására kényszerítjük stb. Erre mi azt feleljük: nem volt még állam a világon, amely annyit tett volna annak a tényleges egyenlőtlenségnek, annak a tényleges szabadsághiánynak a megszüntetésére, amelytől évszázadokig szenvedett a dolgozó paraszt. Azonban sohasem fogjuk elismerni az egyenlőséget a spekuláns paraszttal, aminthogy nem ismerjük el a kizsákmányoló és kizsákmányolt, a jóllakott és az éhező közötti „egyenlőséget", azt, hogy az előbbinek „szabadságában" álljon kifosztani az utóbbit. És azokkal a művelt emberekkel, akik ezt a különbséget megérteni nem akarják, úgy fogunk bánni, mint a fehérgárdistákkal, akkor is, ha ezek az emberek demokratáknak, szocialistáknak, internacionalistáknak, Kautskyknak, Csernovoknak, Martovoknak nevezik is magukat.

V

A szocializmus az osztályok megszüntetése. A proletariátus diktatúrája minden tőle telhetőt megtett, hogy az osztályokat megszüntesse. Az osztályokat azonban egy csapásra megszüntetni nem lehet.

S az osztályok *megmaradtak és megmaradnak* a proletárdiktatúra korszakában is. Ha majd az osztályok eltűnnek, a diktatúrára nem lesz szükség. A proletariátus diktatúrája nélkül az osztályok nem tűnnek el.

Az osztályok fennmaradtak, de a proletárdiktatúra korszakában *mindegyikük* megváltozott; megváltozott az osztályok

egymáshoz való viszonya is. Az osztályharc nem szűnik meg a proletárdiktatúra idején, csupán más formákat ölt.

A proletariátus a kapitalizmus idején elnyomott osztály volt, oly osztály, amely meg volt fosztva a termelőeszközök minden tulajdonától, az egyetlen osztály, amely közvetlenül és teljes egészében szembenállt a burzsoáziával és ezért egyedül csak a proletariátus volt képes arra, hogy mindvégig forradalmi osztály legyen. A proletariátus, miután megdöntötte a burzsoáziát és meghódította a politikai hatalmat, *uralkodó* osztállyá lett: kezében tartja az államhatalmat, rendelkezik az immár társadalmasított termelési eszközökkel, vezeti az ingadozó, közbülső elemeket és osztályokat, eltiporja a kizsákmányolók megnövekedett energiájú ellenállását. Mindezek: az osztályharc *különleges* feladatai, olyan feladatok, amelyeket a proletariátus azelőtt nem tűzött és nem tűzhetett maga elé.

A kizsákmányolók, a földesurak és kapitalisták osztálya nem tűnt el és nem is tűnhet el egyszerre a proletárdiktatúra alatt. A kizsákmányolók szét vannak verve, de nincsenek megsemmisítve. Megmaradt nemzetközi bázisuk, megmaradt a nemzetközi tőke, amelynek ők maguk is egy részét alkotják. Kezükben maradt a termelőeszközök egy bizonyos része, megmaradt a pénzük, megmaradtak hatalmas társadalmi összeköttetéseik. Ellenállásuk ereje, éppen vereségük következtében, százszorosan és ezerszeresen megnövekedett. Az állami, katonai, gazdasági igazgatásban való „jártasság" igen-igen nagy túlsúlyt biztosít számukra, úgy, hogy jelentőségük hasonlíthatatlanul nagyobb, mint amekkora arányszámuk az egész lakosságon belül. A megdöntött kizsákmányolók osztályharca a kizsákmányoltak győzelmes élcsapata, azaz a proletariátus ellen sokkalsokkal elkeseredettebbé vált. És ez nem is lehet másképp, ha forradalomról beszélünk, ha nem cseréljük fel ezt a fogalmat (mintahogy azt a II. Internacionále összes hősei teszik) reformista illúziókkal.

Végül a parasztság, mint általában minden kisburzsoázia, a proletárdiktatúra idején *is* középen levő, közbülső helyet foglal el: a parasztság egyrészt a dolgozók eléggé jelentékeny (az elmaradt Oroszországban pedig óriási) tömege, amelyet a dolgozók közös érdeke egyesít — az, hogy meg akar szabadulni a földesúrtól és a kapitalistától; másrészt önálló kisgazdák, kisbirtokosok és üzérek. Ez a gazdasági helyzet elkerülhetetlenül idézi elő

azt, hogy a parasztok a proletariátus és a burzsoázia között ingadoznak. És amikor a harc a két utóbbi között kiéleződik, amikor az összes társadalmi viszonyok hihetetlenül szöges fordulattal megváltoznak, tekintve, hogy éppen a parasztok és általában a kispolgárok ragaszkodnak a legjobban a régihez, a megszokotthoz, az állandósulthoz, természetes, hogy éppen a parasztoknál és a kispolgároknál fogjuk okvetlen azt észlelni, hogy hol ide, hol oda pártolnak, ingadoznak, erre-arra fordulnak, bizonytalan magatartást tanusítanak és így tovább.

Ezzel az osztállyal — vagy ezekkel a társadalmi elemekkel — szemben a proletariátus feladata az, hogy vezesse őket, hogy harcoljon a reájuk való befolyásért. Vezetni az ingadozókat, az állhatatlanokat — ezt kell a proletariátusnak tennie.

Ha az összes alapvető erőket, illetve osztályokat és ezeknek a proletárdiktatúra által megváltoztatott kölcsönös viszonyát együttvéve szemügyre vesszük, akkor látjuk, hogy elméletileg milyen határtalanul ostoba, milyen korlátolt az a közkeletű kispolgári elképzelés, hogy a szocializmusra való átmenet az általában vett „demokrácián keresztül" történik, vagyis az az elképzelés, amellyel a II. Internacionále összes képviselőinél találkozunk. A burzsoáziától örökölt előítélet a „demokrácia" feltétlen, osztályonkívüli tartalmáról: ez az alapja ennek a tévedésnek. Valójában a proletárdiktatúra alatt a demokrácia is teljesen új szakaszba lép, az osztályharc is magasabb fokra emelkedik, maga alá rendelve az összes különböző formákat.

A szabadságról, egyenlőségről, demokráciáról szóló általános frázisok valójában ama fogalmak értelmetlen ismételgetését jelentik, amelyek csak az árutermelő társadalom lenyomatai. A proletárdiktatúra konkrét feladatait ezeknek az általános frázisoknak a segítségével megoldani annyit jelent, mint áttérni az egész vonalon a burzsoázia elméleti, elvi álláspontjára. A proletariátus szempontjából a kérdés csak így tehető fel: melyik osztály elnyomása alól való felszabadításról van szó? melyik osztálynak melyik osztállyal való egyenlőségéről? demokrácia a magántulajdon talaján vagypedig a magántulajdon megszüntetéséért folytatott harc alapján? stb.

Engels már rég megvilágította az „Anti-Dühring"-ben, hogy az egyenlőség, amely nem egyéb, mint az árutermelési viszonyok lenyomata, előítéletté válik, ha az egyenlőséget nem *az osztályok megszüntetéseként* értelmezzük. Ezt az elemi igazságot

az egyenlőség polgári demokratikus és szocialista értelmezése közötti különbségről folytonosan elfelejtik. De ha ezt nem felejtjük el, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a proletariátus a burzsoázia megdöntésével döntő lépést tesz az osztályok megszüntetése felé és hogy ennek betetőzésére a proletariátusnak tovább kell folytatnia osztályharcát, felhasználva erre az államhatalom apparátusát és a harcnak, befolyásolásnak és ráhatásnak különböző módszereit, melyeket a megdöntött burzsoáziával és az ingadozó kispolgársággal szemben alkalmaz.

1919 október 30

(Folytatása következik)*

* A cikk nincsen befejezve. — *Szerk.*

AZ IFJÚSÁGI SZÖVETSÉGEK FELADATAI

BESZÉD AZ OROSZORSZÁGI KOMMUNISTA IFJÚSÁGI SZÖVETSÉG III. ÖSSZOROSZORSZÁGI KONGRESSZUSÁN 1920 OKTÓBER 2-ÁN

Elvtársak, ma a Kommunista Ifjúsági Szövetség alapvető feladatairól szeretnék elbeszélgetni önökkel és ezzel kapcsolatban arról, hogy egy szocialista köztársaságban általában milyennek kell lenniök az ifjúsági szervezeteknek.

Ezzel a kérdéssel annál is inkább foglalkozni kell, mivel bizonyos értelemben elmondhatjuk, hogy a kommunista társadalom megteremtésének igazi feladata éppen az ifjúságra vár. Világos ugyanis, hogy a kapitalista társadalomban felnevelkedett dolgozók nemzedéke a legjobb esetben is csak azt a feladatot oldhatja meg, hogy megsemmisíti a kizsákmányoláson épült régi, kapitalista életforma alapjait. Ez a nemzedék a legjobb esetben is csak azt a feladatot oldhatja meg, hogy olyan társadalmi berendezést hoz létre, amely segíti a proletariátust és a dolgozó osztályokat abban, hogy a hatalmat megtartsák és szilárd alapot teremtsenek, melyen csak az a nemzedék tud majd tovább építeni, amely már új körülmények között lát a munkához, olyan körülmények között, amikor nincs kizsákmányolási viszony az emberek között.

Ebből a szempontból vizsgálva az ifjúság feladatainak kérdését, azt kell mondanom, hogy az ifjúság feladatait általában, a kommunista ifjúsági szövetségek és mindenféle más szervezetek feladatait különösképpen, egyetlen szóval lehetne kifejezni: a feladat — tanulni.

Ez természetesen csak „egy szó". Ez a szó még nem ad választ a legfőbb és leglényegesebb kérdésre — mit és hogyan kell tanulni? Itt pedig a dolog veleje az, hogy amikor a régi kapitalista társadalom átalakul, azoknak az új nemzedékeknek oktatása, nevelése és kiképzése, amelyek meg fogják teremteni a

kommunista társadalmat, szintén nem maradhat a régiben. Az ifjúság oktatásának, nevelésének és kiképzésének abból az anyagból kell kiindulnia, amelyet a régi társadalom hagyott ránk.

A kommunizmus építésénél az ismereteknek, szervezeteknek és intézményeknek csak abból a mennyiségéből, az emberi erőknek és eszközöknek abból a tartalékából indulhatunk ki, melyet a régi társadalom hagyott ránk örökségül. Csak ha az ifjúság oktatását, szervezését és nevelését gyökeresen átalakítjuk, csak akkor érhetjük el, hogy az ifjú nemzedék erőfeszítéseinek eredményeképpen létrejöjjön az a társadalom, amely nem hasonlít a régihez, azaz a kommunista társadalom.

Ezért részletesen kell foglalkoznunk azzal a kérdéssel, mire kell tanítanunk ifjúságunkat, és hogyan kell ifjúságunknak tanulnia, ha valóban méltó akar lenni a kommunista ifjúság elnevezéshez, és miként kell előkészíteni ifjúságunkat arra, hogy tovább tudja építeni és be tudja tetőzni azt, amit mi elkezdtünk.

Azt kell mondanom, hogy az első és nyilván legtermészetesebb felelet erre az lenne, hogy az ifjúsági szövetségnek és általában az egész ifjúságnak, amely át akar térni a kommunizmusra, kommunizmust kell tanulnia.

De ez a felelet: „kommunizmust tanulni" — túlságosan általános. Mire van hát szükségünk, hogy megtanuljuk a kommunizmust? Mit kell kiválasztanunk az általános ismeretek összeségéből, hogy megszerezzük magunknak a kommunizmus ismeretét? Itt úton-útfélen a veszedelmek egész sora fenyeget bennünket, mihelyt a kommunizmus tanulásának feladatát helytelenül tűzzük ki, vagy pedig túlságosan egyoldalúan fogjuk fel.

Első pillantásra természetesen az jut az ember eszébe, hogy a kommunizmust tanulni nem más, mint elsajátítani a tudásnak azt az összességét, mely a kommunista tankönyvekben, brosúrákban és művekben ki van fejezve. A kommunizmus tanulmányozásának ilyen meghatározása azonban túlságosan durva és hiányos lenne.

Ha a kommunizmus tanulmányozása csak abban állna, hogy az ember elsajátítja azt, ami a kommunista művekben, könyvekben és brosúrákban ki van fejtve, akkor túlkönnyen megeshetnék, hogy kommunista betűrágókat vagy szájhősöket kapnánk, ez pedig lépten-nyomon ártana nekünk és kárunkra lenne, mert kiderülne, hogy ezek az emberek, akik elolvasták és megtanulták azt, ami a kommunista könyvekben és brosúrákban ki van fejtve,

képtelenek mindezeket az ismereteket összefoglalni és nem tudnak úgy cselekedni, ahogy azt a kommunizmus valóban megköveteli.

A régi kapitalista társadalomból ránkmaradt bajok és betegségek egyik legnagyobbika az, hogy a könyv és a gyakorlati élet között teljes a szakadás, mert voltak könyveink, amelyek mindent a legszebb színekkel ecseteltek, s ezek a könyvek a legtöbb esetben a legvisszataszítóbb képmutató hazugságokból állottak, amelyek hamisan vázolták a kommunista társadalmat. Ezért a legnagyobb mértékben helytelen volna egyszerűen bemagolni azt, amit a könyvekben mondanak a kommunizmusról.

Beszédeinkben és cikkeinkben most nem ismételjük egyszerűen azt, amit azelőtt mondtak a kommunizmusról, mert beszédeink és cikkeink a sokoldalú mindennapi munkával vannak kapcsolatban. Munka nélkül, harc nélkül fabatkát sem ér a kommunizmusnak a kommunista brosúrákból és művekből bemagolt ismerete, mert ez az elmélet és gyakorlat közötti régi szakadás folytatása volna, azé a régi szakadásé, mely a régi polgári társadalom legvisszataszítóbb vonása volt.

Még veszedelmesebb volna, ha csupán a kommunista jelszavakat kezdenénk elsajátítani. Ha ezt a veszedelmet nem ismernénk fel idejében, ha nem irányítanánk egész munkánkat arra, hogy ezt a veszélyt elhárítsuk, akkor az a félmillió vagy egymillió ember, azok az ifjak és leányok, akik a kommunizmus ilyetén megtanulása után magukat kommunistáknak fogják nevezni, csak kárára volnának a kommunizmus ügyének.

Itt felmerül előttünk a kérdés: miképpen kell mindezt úgy összhangba hoznunk, hogy a kommunizmusra tanítsunk? Mit kell átvennünk a régi iskolából, a régi tudományból?

A régi iskola azt állította, hogy sokoldalúan művelt embert akar kialakítani, hogy általában a tudományokra tanít. Tudjuk, hogy ez elejétől végig hazugság volt, mert az egész társadalom azon alapult és arra támaszkodott, hogy az emberek osztályokra voltak tagolva, kizsákmányolókra és elnyomottakra. Természetes, hogy a régi iskola, melyet teljesen áthatott az osztályszellem, csak a burzsoázia gyermekeinek adott tudást. Minden szava meg volt hamisítva a burzsoázia érdekében.

A munkások és parasztok ifjú nemzedékét ezekben az iskolákban nem annyira nevelték, mint inkább idomították, ugyanennek a burzsoáziának az érdekében. Úgy nevelték őket, hogy

a burzsoázia használható szolgái legyenek, akik képesek lesznek majd profitot szolgáltatni, s ugyanakkor ne zavarják a burzsoázia nyugalmát és semmittevését. Ezért a régi iskolát elvetettük s feladatunkul azt tűztük magunk elé, hogy ettől a régi iskolától csak azt vesszük át, amire szükségünk van ahhoz, hogy valódi kommunista műveltségre tegyünk szert.

Itt rátérek azokra a szemrehányásokra és vádakra, amelyekkel a régi iskolát állandóan illetik, s amelyek nem ritkán teljesen helytelen értelmezésre adnak alkalmat.

Azt mondják, hogy a régi iskola a gépies tanulás iskolája, az idomítás iskolája, a magolás iskolája volt. Ez igaz. De mégis meg kell tudni különböztetni, mi volt a régi iskolában rossz és mi volt az, ami számunkra hasznos, értenünk kell ahhoz, hogy kiválasszuk azt, ami a kommunizmus számára szükséges.

A régi iskola a gépies tanulás iskolája volt. Az embereket arra kényszerítette, hogy rengeteg szükségtelen, felesleges, holt ismeretet sajátítsanak el, amivel teletömték az emberek fejét és az ifjú nemzedékből tucathivatalnokokat neveltek. De óriási hibát követne el az, aki ebből azt a következtetést próbálná levonni, hogy lehet valakiből kommunista, anélkül, hogy elsajátítaná azt, ami az embáeriség tudásban felhalmozódott. Hiba lenne azt hinni, hogy elég elsajátítani a kommunista jelszavakat, a kommunista tudomány következtetéseit anélkül, hogy elsajátítanánk az ismereteknek azt az összességét, melynek következménye maga a kommunizmus.

Annak, hogy az emberi ismeretek összességéből hogyan született meg a kommunizmus, mintaszerű példája a marxizmus.

Önök olvastak és hallottak arról, hogy a kommunista elmélet, a kommunista tudomány, amelyet főképpen Marx teremtett meg, hogy ez a tanítás, a marxizmus, ma már nem a XIX. század egy, bármennyire is zseniális szocialistájának alkotása többé, hogy ezt a tanítást az egész világon a proletárok milliói és tízmilliói magukévá tették és a kapitalizmus ellen vívott harcukban alkalmazzák.

S ha önök felvetik a kérdést: miért tudta Marx tanítása meghódítani a legforradalmibb osztály millióinak és tízmillióinak szívét? — erre csak egy feleletet kaphatnak: ez azért történt, mert Marx azoknak az ismereteknek szilárd alapjára támaszkodott, melyeket az emberiség a kapitalizmus alatt szerzett meg: az emberi társadalom fejlődési törvényeit tanul-

mányozva, Marx megértette, hogy a kapitalizmus fejlődése elkerülhetetlenül a kommunizmushoz vezet és ami a fő, azt kizárólag a kapitalista társadalom legpontosabb, legapróbb részletekig kiterjedő, legmélyebbre ható tanulmányozása alapján bizonyította be, olymódon, hogy tökéletesen elsajátította mindazt, amit az előző korok tudománya nyujtott.

Marx kritikailag átdolgozta mindazt, amit az emberi társadalom alkotott, egyetlen pontot sem hagyott figyelmen kívül. Átdolgozta, bírálat alá vette, a munkásmozgalom szempontjából ellenőrizte mindazt, amit az emberi gondolat alkotott, és olyan következtetéseket vont le, amilyeneket polgári keretek korlátozta, vagy polgári előítéletek által lenyűgözött emberek nem tudtak levonni.

Ezt kell tekintetbe venni, ha például proletárkultúráról beszélünk. Ha nem értjük meg világosan, hogy proletárkultúrát csak akkor lehet építeni, ha pontosan ismerjük az emberiség egész fejlődése által létrehozott kultúrát, csak úgy, hogy ezt a kultúrát átdolgozzuk — ha ezt nem értjük meg, nem is fogjuk ezt a feladatot megoldani.

A proletárkultúra nem pattan elő készen valahonnan, ismeretlen helyről, nem azoknak az embereknek a kitalálása, akik magukat szakembereknek nevezik a proletárkultúra területén. Mindez merő sületlenség. A proletárkultúrának ama felhalmozott tudás törvényszerű fejlődése útján kell létrejönnie, melyet az emberiség a kapitalista társadalom, a földesúri társadalom, a bürokratikus társadalom nyomása alatt dolgozott ki.

Mindezek az utak és ösvények a proletárkultúrához vezetnek és fognak továbbra is vezetni, hasonlóan ahhoz, ahogy a Marx átdolgozta politikai gazdaságtan megmutatta nekünk, hogy hova halad szükségképpen az emberi társadalom, megmutatta az átmenetet az osztályharchoz, a proletárforradalom kezdetéhez.

Amikor az ifjúság képviselőitől is, az új oktatás egyes híveitől is gyakran kirohanásokat hallunk a régi iskola ellen, hogy az a magolás iskolája volt, mi erre azt mondjuk nekik, hogy a régi iskolából át kell vennünk, ami benne jó volt.

Nem szabad átvennünk a régi iskolából azt, hogy fiatalemberek emlékezetét mértéktelenül sok, kilenctizedrészben szükségtelen és egytizedrészben meghamisított ismerettel terheljük meg. De ez nem jelenti azt, hogy megelégedhetünk kom-

munista végkövetkeztetésekkel, és hogy csak a kommunista jelszavakat kell betanulnunk. Igy nem lehet kommunizmust építeni. Kommunistákká csak úgy lehetünk, ha emlékezetünket mindazoknak az értékeknek ismeretével gazdagítjuk, melyeket az emberiség kidolgozott.

Magolásra nincs szükségünk, de minden egyes tanuló elméjét és emlékezetét az alapvető tények ismerete alapján kell fejlesztenünk és tökéletesítenünk, mert a kommunizmus tartalmatlanná, ürességgé, puszta cégérré változik, a kommunistából egyszerű szájhős lesz, ha tudatában nem dolgozza fel az összes szerzett ismereteket. Ezeket az ismereteket önöknek nemcsak el kell sajátítaniok, de úgy kell elsajátítaniok, hogy kritikai álláspontot foglaljanak el velük szemben, hogy ne terheljék túl elméjüket szükségtelen lim-lommal, hanem gyarapítsák mindazoknak a tényeknek ismeretével, amelyek nélkül a modern művelt ember nem lehet meg.

Ha a kommunista a készenkapott következtetések alapján kérkedni kezdene kommunizmusával, anélkül, hogy rendkívül komoly, nagy és nehéz munkát végezne, anélkül, hogy kiismerné magát a tényekben, amelyeket kötelessége bíráló szemmel nézni, az ilyen kommunista igen sajnálatraméltó lenne. Az ilyen felületesség a leghatározottabban végzetes lenne. Ha tudom, hogy keveset tudok, akkor iparkodni fogok, hogy többet tudjak, de ha valaki azt mondja, hogy ő kommunista s ezért semmit sem kell alaposan tudnia, az ilyen emberből semmi sem lesz, ami csak hasonlítana is a kommunistához.

A régi iskola lakájokat nevelt, akikre a kapitalistáknak szükségük volt, a régi iskola a tudomány embereit olyan emberekké nevelte, akiknek azt kellett írniok és mondaniok, ami a kapitalistáknak kedvére volt. Ez azt jelenti, hogy a régi iskolát el kell takarítanunk. De ha el kell is takarítanunk az útból, ha le kell is rombolnunk a régi iskolát, jelenti-e ez azt, hogy nem kell átvennünk abból mindazt, amire az emberiség által felhalmozott tudásból az embereknek szükségük van?

Jelenti-e ez azt, hogy nem kell érteni ahhoz, hogy különbséget tegyünk a között, ami a kapitalizmus számára szükséges és a között, ami a kommunizmus számára szükséges?

A régi kaszárnyaszellem helyébe, amely a burzsoá társadalomban a többség akarata ellenére érvényesült, mi a munkások és parasztok tudatos fegyelmét tesszük. Azokét, akik a

régi társadalom iránt táplált gyűlöletet egybekapcsolják az elszántsággal, a képességgel és készséggel arra, hogy erőiket a harc céljára egyesítsék és szervezzék, hogy az óriási ország területén szétszórt, szétforgácsolt, szétszéledt milliók és százmilliók akaratából egységes akaratot kovácsoljanak, mert ilyen egységes akarat nélkül feltétlenül szétzúznak bennünket. A munkások és parasztok ilyen tömörülése, ilyen tudatos fegyelme nélkül ügyünk reménytelen. Enélkül nem leszünk képesek legyőzni az egész világ kapitalistáit és földesurait. Még csak az alapzatot sem tudjuk megszilárdítani, nemhogy erre az alapzatra új kommunista társadalmat tudnánk felépíteni.

Hasonlóképpen, bár a régi iskolát elvetjük, bár teljesen jogos és szükséges gyűlöletet táplálunk a régi iskola iránt, bár értékeljük a készséget, mely a régi iskola lerombolására irányul, mégis meg kell értenünk, hogy a régi tanulást, a régi magolást, a régi gépies fegyelmet azzal a készséggel kell helyettesítenünk, hogy elsajátítsuk az emberi ismeretek összességét, és pedig úgy, hogy a kommunizmus önöknél ne valami betanult képlet legyen, hanem olyasvalami, amit önök maguk átgondoltak, olyan végkövetkeztetés, amely a modern műveltség szempontjából szükségszerű.

Igy kell kitűzni az alapvető feladatokat, amikor azt mondjuk, hogy a kommunizmust meg kell tanulnunk.

Ennek magyarázatául, de meg azért is, hogy rátérjek arra a kérdésre, hogyan kell tanulni, gyakorlati példát hozok fel. Önök valamennyien tudják, hogy közvetlenül a katonai feladatok, a köztársaság védelmének feladatai után a gazdasági feladat áll előttünk.

Tudjuk, hogy a kommunista társadalmat nem lehet felépíteni, ha nem keltjük új életre az ipart és a mezőgazdaságot, és pedig nem úgy, ahogy régen volt. Modern alapokon kell újjáélesztenünk az ipart és mezőgazdaságot, a tudomány legeslegújabb vívmányainak megfelelően. Önök tudják, hogy ez az alap a villamosság, hogy csak ha majd az egész ország, az ipar és a mezőgazdaság összes ágai villamosítva lesznek, csak ha majd ezt a feladatot önök teljes egészében magukévá teszik, csakis akkor lesznek képesek önök felépíteni a maguk számára azt a kommunista társadalmat, melyet a régi nemzedék nem tud felépíteni.

Önök előtt az egész ország gazdasági újjáépítésének fela-

data áll; a mezőgazdaság és az ipar újjászervezése, helyreállítása korszerű technikai alapon, mely a modern tudományon, a technikán, a villamosságon nyugszik.

Önök jól tudják, hogy a villamosítás megvalósítására tudatlan emberek nem alkalmasak, s hogy az írni-olvasnitudás egymagában véve itt vajmi keveset használ. Itt nem elég megérteni, hogy mi az a villamosság; ismerni kell annak technikai alkalmazását az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt, valamint az ipar és a mezőgazdaság egyes ágaiban. Ezt nekünk magunknak is meg kell tanulnunk s meg kell erre tanítanunk a dolgozók egész serdülő nemzedékét.

Ez a feladat áll minden öntudatos kommunista előtt, minden ifjú előtt, aki magát kommunistának vallja és tisztában van azzal, hogy amikor a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjai sorába lépett, azt a feladatot vállalta magára, hogy segíteni fog a pártnak: a kommunizmus felépítésében, s az egész ifjú nemzedéknek: a kommunista társadalom megteremtésében. Meg kell értenie, hogy a kommunizmust csak a modern műveltség alapján valósíthatja meg, és hogy ha ez a műveltség nem lesz meg, a kommunizmus csak óhaj marad.

Az előző nemzedéknek az volt a feladata, hogy megdöntse a burzsoáziát. Akkoriban a fő feladat a burzsoázia kritikája volt, az, hogy a tömegekben gyűlöletet ébresszünk a burzsoázia iránt, hogy kifejlesszük az osztálytudatot, hogy képesek legyünk erőink tömörítésére.

Az új nemzedékre bonyolultabb feladat vár. Önöknek nem elég egyesíteniök az összes erőket, hogy megvédjék a munkás- és paraszthatalmat a kapitalisták támadása ellen. Ezt meg kell tenniök. Ezt önök kitűnően megértették, erről minden kommunistának világos képe van. Ez azonban nem elég.

Önöknek a kommunista társadalmat kell felépíteniök. A munka első felét sok tekintetben elvégeztük. A régit annak rendje és módja szerint szétromboltuk, az már nem más, mint romhalmaz, aminthogy romhalmazzá kellett is változtatni. A talajt megtisztítottuk s az ifjú kommunista nemzedék feladata az, hogy ezen a talajon építse a kommunista társadalmat.

Önök előtt az építés feladata áll s ezt a feladatot csak úgy oldhatják meg, ha elsajátítanak minden korszerű ismeretet, ha képesek lesznek a kommunizmust készen kapott, betanult formulákból, tanácsokból, receptekből, előírásokból, programok-

ból olyan eleven erővé változtatni, mely egységbe foglalja az önök közvetlen munkáját, ha képesek lesznek a kommunizmust gyakorlati munkájuk vezérfonalává tenni.

Ez az önök feladata, melynek önöket az egész ifjú nemzedék képzésénél, nevelésénél, magasabb színvonalra emelésénél vezérelnie kell. Önöknek kell az elsőknek lenniök a kommunista társadalom építőinek milliói között, akiknek soraiban minden ifjúnak, minden leánynak ott kell lennie.

A munkás- és parasztifjúság egész tömegének a kommunizmus építésébe való bevonása nélkül a kommunista társadalmat felépíteni nem lehet.

Itt természetesen szembekerülünk azzal a kérdéssel, hogyan kell a kommunizmusra nevelnünk, milyen sajátos módszerekkel.

Mindenekelőtt a kommunista erkölcs kérdésére térek ki.

Önöknek kommunistákat kell magukból nevelniök. Az Ifjúsági Szövetség feladata saját gyakorlati tevékenységét olymódon megszervezni, hogy ez az ifjúság tanulva, szervezkedve, tömörülve, harcolva nevelje önmagát és mindazokat, akik benne vezérüket látják, hogy kommunistákat neveljen. A mai ifjúság egész nevelésének, kiképzésének és oktatásának arra kell irányulnia, hogy ezt az ifjúságot kommunista erkölcsre nevelje.

De vajjon van-e kommunista erkölcs? Van-e kommunista erkölcsösség? Persze, hogy van. Gyakran úgy tüntetik fel a dolgot, hogy nekünk nincs saját erkölcsünk, s a burzsoázia gyakran azzal vádol bennünket, hogy mi, kommunisták, minden erkölcsöt tagadunk. Ez a fogalmak összezavarásának módszere, melynek segítségével port hintenek a munkások és parasztok szemébe.

Milyen értelemben tagadjuk mi az erkölcsöt? Milyen értelemben tagadjuk az erkölcsösséget?

Abban az értelemben, ahogy azt a burzsoázia prédikálta, amely az erkölcsöt az isten parancsolataiból vezette le. Ami ezt illeti, mi, persze, kijelentjük, hogy istenben nem hiszünk és igen jól tudjuk, hogy isten nevében a papság beszélt, a földesurak beszéltek, a burzsoázia beszélt, hogy kizsákmányoló érdekeiket érvényesítsék. Vagy pedig erkölcsi törvények és isteni parancsolatok helyett idealista vagy félidealista frázisokból vezették le az erkölcsöt, amely frázisok lényege szintén mindig olyasvalami volt, ami igen hasonló az isteni parancsolathoz.

Mi tagadunk minden olyan erkölcsöt, amelyet embereken kívülálló, osztályokon kívülálló fogalomból vezetnek le. Mi azt

mondjuk, hogy ez csalás, szemfényvesztés s a munkások és parasztok elbódítása a földesurak és kapitalisták érdekében.

Mi kijelentjük, hogy a mi erkölcsünk a proletár osztályharc érdekeinek van teljesen alávetve. Mi erkölcsünket a proletariátus osztályharcának érdekeiből vezetjük le.

A régi társadalom azon alapult, hogy a földesurak és a kapitalisták minden munkást és parasztot elnyomtak. Ezt a régi társadalmat nekünk szét kellett zúznunk, meg kellett döntenünk, amihez azonban egyesülés kell. A jó isten ilyen egyesülést nem hoz létre.

Ilyen egyesülést csak a gyárak és üzemek, csak a tanult, hosszú álmából felébresztett proletariátus hozhatott létre. Csak amikor ez az osztály kialakult, akkor kezdődött meg az a tömegmozgalom, amely elvezetett odáig, amit most látunk: a proletárforradalom győzelméhez az egyik leggyengébb országban, mely három éve védi magát az egész világ burzsoáziájának nyomásával szemben.

És látjuk, miként nő az egész világon a proletárforradalom. A tapasztalat alapján mondjuk most, hogy csak a proletariátus volt képes létrehozni ilyen egybeforrott erőt, mely maga után vonta a szétforgácsolt, szétszóródott parasztságot, és megállta a sarat a kizsákmányolók minden rohamával szemben. Csak ez az osztály segíthet a dolgozó tömegeknek abban, hogy egyesüljenek, tömörüljenek és véglegesen megvédjék, véglegesen megszilárdítsák, végleg felépítsék a kommunista társadalmat.

Ezért mondjuk: számunkra az emberi társadalmon kívülálló erkölcs nem létezik; ez csalás. Számunkra az erkölcs alá van vetve a proletár osztályharc érdekeinek.

És mi ez az osztályharc? Az osztályharc azt jelenti: megdönteni a cárt, megdönteni a kapitalistákat, megsemmisíteni a kapitalisták osztályát.

És általában mi az hogy osztályok? Az, ami lehetővé teszi, hogy a társadalom egyik része a másik rész munkáját magának eltulajdonítsa.

Ha a társadalom egyik része eltulajdonít magának minden földet — a földesurak és a parasztok osztályával van dolgunk. Ha a társadalom egyik részének gyárai és üzemei, részvényei és tőkéi vannak, a társadalom másik része pedig e gyárakban dolgozik, a kapitalisták és proletárok osztályával van dolgunk.

A cárt elkergetni nem volt nehéz — mindössze néhány

napra volt csak szükség. Nem volt nagyon nehéz a földesurak elkergetése sem, néhány hónap alatt el lehetett intézni és nem nagyon nehéz a kapitalisták elkergetése sem.

Az osztályok megszüntetése azonban hasonlíthatatlanul nehezebb; a munkásokra és parasztokra való tagozódás még mindig megmaradt. Ha a paraszt elkülönített parcellán él és visszatartja a fölös gabonát, vagyis azt a gabonát, amire sem neki, sem jószágának nincs szüksége, mindenki más pedig kenyér nélkül marad, úgy a paraszt már kizsákmányolóvá válik. Minél több gabonát tart vissza, annál előnyösebb az neki, a többiek pedig hadd éhezzenek. „Minél jobban éheznek, annál drágábban adom el a gabonámat."

Szükséges, hogy mindenki közös terv alapján, közös földön, közös gyárakban és üzemekben, közös munkarend szerint dolgozzék. Könnyű-e ezt elérni? Önök látják, hogy ezt a dolgot nem olyan könnyű megoldani, mint amilyen könnyű elkergetni a cárt, a földesurakat és a kapitalistákat. Ehhez arra van szükség, hogy a proletariátus átnevelje, átgyúrja a parasztok egy részét és a maga oldalára vonja a dolgozó parasztokat, hogy megtörje a gazdag parasztok ellenállását, akik a többiek nyomorúságán szedik meg magukat.

A proletariátus harci feladata tehát még nincs befejezve azzal, hogy megdöntöttük a cárt, elkergettük a földesurakat és kapitalistákat; a befejezés annak a rendnek a feladata, melyet a proletariátus diktatúrájának nevezünk.

Az osztályharc tovább folyik; csak formáit változtatta meg. A proletariátus osztályharca ez azért, hogy vissza ne térhessenek a régi kizsákmányolók, hogy az elmaradt parasztság szétszórt tömege egy szövetségbe egyesüljön. Az osztályharc folyik tovább s a mi feladatunk: mindent alárendelni e harc érdekeinek.

S mi a mi kommunista erkölcsünket ennek a feladatnak rendeljük alá. Mi azt mondjuk: erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és az összes dolgozók egyesülését a kommunisták új társadalmát megteremtő proletariátus körül.

A kommunista erkölcs — az az erkölcs, mely ezt a harcot szolgálja, mely egyesíti a dolgozókat minden kizsákmányolás ellen, minden kistulajdon ellen, mert a kistulajdon egyetlen személy kezébe adja azt, amit az egész társadalom teremtett meg munkájával.

Nálunk a föld közös tulajdonnak számít.

No és ha én ebből a közös tulajdonból bizonyos részt magamnak veszek, ha kétszer olyan sok gabonát termelek rajta, mint amennyire szükségem van és a gabonafölösleggel üzérkedést folytatok? Ha úgy okoskodom, hogy mennél több az éhező, annál nagyobb árat fognak fizetni? Vajjon akkor mint kommunista járok el?

Nem, mint kizsákmányoló, mint tulajdonos járok el. Ez ellen harcolni kell.

Ha a dolgot a régiben hagyjuk, akkor minden visszagördül a kapitalisták uralmához, a burzsoázia uralmához, ahogy ez a régebbi forradalmaknál nem egyszer megtörtént. Ahhoz, hogy a kapitalisták és a burzsoázia hatalmát ne lehessen újból helyreállítani, nem szabad megengedni az üzérkedést, azt, hogy egyesek a többiek rovására gazdagodhassanak ; az összes dolgozóknak a proletariátus köré kell tömörülniök s meg kell teremteniök a kommunista társadalmat.

Ez a legfőbb sajátossága annak, ami a kommunista ifjúság szövetségének és szervezetének alapvető feladatát képezi.

A régi társadalom azon az elven alapult, hogy vagy te rabolod ki a másikat, vagy a másik rabol ki téged, vagy te dolgozol a másik számára, vagy az dolgozik a te számodra, vagy rabszolgatartó vagy, vagy pedig rabszolga. S érthető, hogy az emberek, akik ebben a társadalomban nevelkedtek, mondhatnám, az anyatejjel szívják be ezt a pszichológiát, szokást, fogalmat — vagy rabszolgatartó vagy, vagy rabszolga, vagy kistulajdonos, kishivatalnok, értelmiségi, szóval — olyan ember, akinek csak az a gondja, hogy megkapja a magáét, máshoz pedig semmi köze.

Ha én ezen a földdarabon gazdálkodom, semmi közöm a másikhoz ; ha a másik éhezni fog, annál jobb, annál drágábban adom el a gabonámat. Ha jó állásom van, mint orvosnak, mint mérnöknek, tanítónak, hivatalnoknak, semmi közöm hozzá, hogy mi van másokkal. Talán, ha kedvében járok, ha hízelgek a hatalmasoknak, megtarthatom az állásomat, sőt még előre is juthatok, burzsoá lehet belőlem. Egy kommunistának nem lehet ilyen pszichológiája, nem lehet ilyen érzülete.

Amikor a munkások és parasztok bebizonyították, hogy mi képesek vagyunk saját erőnkkel megvédeni magunkat és tudunk új társadalmat teremteni — ezzel meg is kezdődött az új kom-

munista nevelés: nevelés a kizsákmányolók elleni harc során, a proletariátussal való szövetségben, az egoisták és kistulajdonosok ellen — az olyan pszichológia, az olyan szokások ellen, amelyek azt hangoztatják: én a magam hasznára törekszem, a többihez pedig semmi közöm.

Ez a felelet arra a kérdésre, miképpen kell a serdülő ifjú nemzedéknek a kommunizmust tanulnia.

A kommunizmust ez a nemzedék csak úgy tanulhatja meg, ha tanulmányainak, neveltetésének és művelődésének minden egyes lépését összekapcsolja a proletariátus és a dolgozók szüntelen harcával a régi kizsákmányoló társadalom ellen.

Amikor erkölcsről beszélnek nekünk, mi azt mondjuk: a kommunista számára az egész erkölcs ebben az összeforrott, összetartó fegyelemben és a kizsákmányolók ellen vívott tudatos tömegharcban áll. Mi nem hiszünk az örök erkölcsben és az erkölcsről szóló mindenféle mesével űzött csalást leleplezzük.

Az erkölcs arra szolgál, hogy az emberi társadalom magasabb fokra emelkedjék — megszabaduljon a dolgozók kizsákmányolásától.

Ennek megvalósítása érdekében az ifjúságnak olyan nemzedékére van szükség, amely a burzsoázia elleni fegyelmezett, elszánt harc körülményei között kezdett öntudatos emberré válni. Ebben a harcban ez a nemzedék valódi kommunistákat nevel, ennek a harcnak kell összekapcsolnia tanulmányainak, művelődésének és nevelésének minden lépését.

A kommunista ifjúság nevelésének nem abban kell állnia, hogy mindenféle édeskés beszédekkel és moralizáló szabályokkal traktáljuk az ifjúságot. Nem ez a nevelés.

Ha az emberek látják, hogy apjuk és anyjuk földesúri és kapitalista elnyomás alatt él, ha maguk is átélik a gyötrelmeket, amelyek azokra zúdulnak, akik harcba szállnak a kizsákmányolók ellen, ha látják, hogy milyen áldozatokba kerül, folytatni ezt a harcot, hogy a már kivívottat megvédhessék, hogy milyen ádáz ellenség a földesúr és a kapitalista — akkor ezek az emberek az ilyen viszonyok között kommunistákká nevelődnek.

A kommunista erkölcs alapja a kommunizmus megszilárdításáért és betetőzéséért folytatott harc. Ez a kommunista nevelés, művelődés és tanítás alapja. Ez a válasz arra a kérdésre, hogy miként kell kommunizmust tanulni.

Mi nem hinnénk a tanításban, nevelésben és műveltség-

ben, ha csak az iskolára szorítkozna és el volna szakítva a viharzó élettől. Amíg a munkások és a parasztok a földesurak és a kapitalisták elnyomása alatt maradnak, míg az iskolák a földesurak s a kapitalisták kezében maradnak — az ifjú nemzedék tudatlan és felvilágosulatlan marad.

A mi iskoláinknak pedig a tudás alapját kell nyujtaniok az ifjúságnak, arra kell képesíteniök az ifjúságot, hogy az sajátmaga dolgozza ki a kommunista nézeteket; művelt emberekké kell nevelniök őket. Az iskolában eltöltött tanulási idő alatt az embereket a kizsákmányolók elleni szabadságharc részesévé kell tenni.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség csak akkor igazolja elnevezését, azt, hogy a kommunista ifjú nemzedék szövetsége, ha tanító, nevelő munkájának minden lépését összekapcsolja azzal, hogy résztvesz az összes dolgozók közös harcában a kizsákmányolók ellen. Mert önök nagyon jól tudják, hogy amíg Oroszország az egyetlen munkásköztársaság marad, a világ többi részében pedig fennáll a régi burzsoá rendszer, addig mi gyengébbek vagyunk náluk, addig minden alkalommal újabb támadás veszélye fenyeget bennünket, s hogy a további harcban csak úgy győzünk, ha egybeforrottságot és egyöntetűséget tanulunk s ekként megerősödve, tényleg legyőzhetetlenné válunk.

Ilyenformán kommunistának lenni annyit jelent, mint szervezni és egyesíteni az egész serdülő nemzedéket, példával elöljárni e harcban a nevelés és fegyelmezettség terén. Ezen az úton kezdhetik meg s fejezhetik be önök a kommunista társadalom építését.

Hogy ezt mindenki számára világosabban szemléltessem, egy példát hozok fel. Mi kommunistáknak nevezzük magunkat. Mi az, hogy kommunista ?

Ez a szó egy latin szóból származik, amelynek jelentése: közös. Kommunista társadalom azt jelenti, hogy minden közös: a föld, a gyár, a munka — ez a kommunizmus.

Lehet-e közös a munka, ha mindenki külön gazdálkodik, külön területen? Egy csapásra közös munkát teremteni nem lehet. Az nem pottyan le az égből. Azért meg kell dolgozni, meg kell szenvedni, azt meg kell teremteni, az a harc folyamán születik. Itt nem a régi könyvekre van szükség — a könyveknek senki sem hinne. Itt az élettapasztalatok beszélnek.

Amikor Kolcsak és Djenjikin Szibériából és délről előnyo-

multak, a parasztok az ő oldalukon voltak. Nem tetszett nekik a bolsevizmus, mert a bolsevikok szabott áron veszik a gabonát. De amikor a parasztok Szibériában és Ukrajnában kitapasztalták Kolcsak és Djenjikin uralmát, akkor megtudták, hogy a parasztnak nincs választása: vagy a kapitalistákhoz mész, s az rabszolgaságba ad téged a földesúrhoz, vagy követed a munkást, aki igaz, nem igér tejjel-mézzel folyó Kánaánt, aki vasfegyelmet követel és szilárdságot a kemény harcban, de kivezet téged a kapitalista és földesúri rabszolgaságból.

Amikor saját tapasztalatuk alapján még ezek a tudatlan parasztok is megértették és meglátták ezt, akkor a kommunizmus tudatos híveivé lettek, akik nehéz iskolán mentek keresztül. Ilyen tapasztalat legyen alapja a Kommunista Ifjúsági Szövetség egész tevékenységének is.

Válaszoltam arra a kérdésre, hogy mit kell tanulnunk, mit kell átvennünk a régi iskolától és a régi tudománytól. Igyekszem válaszolni arra a kérdésre is, hogyan kell ezt megtanulni: csakis úgy, hogy az iskola tevékenységében minden lépést, a nevelés, művelődés és az oktatás minden lépését elszakíthatatlanul összekapcsoljuk az összes dolgozóknak a kizsákmányolók ellen folytatott harcával.

Néhány példán, amelyet egyik-másik ifjúsági szervezet munkájának tapasztalataiból veszek, szemléltetően megmutatom önöknek, hogyan menjen végbe a kommunizmusra való nevelés.

Mindenki az írástudatlanság megszüntetéséről beszél. Önök tudják, hogy analfabéta országban nem lehet a kommunista társadalmat felépíteni. Nem elég az, hogy a szovjetkormány parancsot adjon, vagy hogy a párt kiadjon egy bizonyos jelszót, vagy hogy a legjobb munkatársak egy részét erre a munkaterületre vesse át. Ehhez az kell, hogy maga az ifjú nemzedék lásson hozzá a dologhoz.

A kommunizmus abban áll, hogy az ifjúság, azok az ifjak és leányok, akik tagjai az Ifjúsági Szövetségnek, azt mondják: ez a mi ügyünk, összefogunk és elmegyünk a faluba, hogy megszüntessük az írástudatlanságot, hogy a felnövekvő nemzedék között ne legyenek írástudatlanok. Mi arra törekszünk, hogy a serdülő ifjúság ennek az ügynek szentelje öntevékenységét.

Önök tudják, hogy Oroszországot nem lehet sötétségben

élő, írástudatlan országból egyhamar írástudó országgá változtatni, de ha az Ifjúsági Szövetség nekifekszik, ha az egész ifjúság az összesség javára fog dolgozni, akkor ennek a 400,000 ifjút és leányt egyesítő szövetségnek joga lesz magát Kommunista Ifjúsági Szövetségnek nevezni. A szövetség feladata még az is, hogy miután bizonyos ismereteket elsajátítottunk, segítségére legyünk annak az ifjúságnak, mely maga nem tud kiszabadulni a tudatlanság sötétségéből.

Az Ifjúsági Szövetség tagjának lenni annyit jelent, hogy úgy végezzük dolgunkat, hogy munkánkat, erőnket a közérdeknek szenteljük. Ebben áll a kommunista nevelés. Csak ilyen munkában válik a fiatalember vagy leány valódi kommunistává. Csak abban az esetben válnak kommunistákká, ha ezzel a munkával gyakorlati eredményeket tudnak elérni.

Vegyük a példa kedvéért a városkörnyéki konyhakertekben folyó munkát. Ez a Kommunista Ifjúsági Szövetség egyik feladata. A nép éhezik, a gyárakban és üzemekben dühöng az éhség. Hogy az éhségtől megmeneküljünk, fejleszteni kell a konyhakerteket, a földet azonban még mindig a régi módon művelik.

Arra van hát szükség, hogy az öntudatosabb elemek munkához lássanak, s akkor meglátják majd, hogy a veteményes kertek megszaporodnak, területük megnő, eredményeik jobbak lesznek. A Kommunista Ifjúsági Szövetségnek ebben a munkában tevékeny részt kell vennie. Minden szövetség, illetve a szövetségnek minden egyes sejtje, tekintse ezt az ügyet szívügyének.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség legyen rohamcsapat, amely minden munkánál segítőkezet nyujt, öntevékenységet, kezdeményezést fejt ki. Olyan legyen a szövetség, hogy benne minden munkás, ha esetleg nem érti is meg azonnal, sőt talán el sem hiszi a tanítást, olyan embereket lásson, akiknek eleven munkáján, tevékenységén látja, hogy ezek valóban olyan emberek, akik a helyes utat mutatják meg neki.

Ha a Kommunista Ifjúsági Szövetség nem tudja munkáját minden téren ilyen módon felépíteni, ez azt jelenti, hogy a régi burzsoá útra tér le.

Nevelőmunkánkat egyesíteni kell a dolgozók harcával a kizsákmányolók ellen, hogy segítsünk a dolgozóknak azon feladatok megoldásában, melyek a kommunizmus tanából következnek.

A szövetség tagjainak minden szabad órájukat fel kell használniok, hogy vagy a konyhakertekben javítsák a munkát, vagy valamelyik gyárban vagy üzemben szervezzék az ifjúság tanítását és így tovább.

Oroszországot szegényes, koldusországból gazdag országgá akarjuk változtatni. Ezért a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek a művelődést, a tanítást, a nevelést egyesítenie kell a munkások és parasztok munkájával, nem szabad bezárkóznia iskoláiba s nem szabad kommunista könyvek és brosúrák olvasására szorítkoznia.

Csak a munkásokkal és parasztokkal vállvetve végzett munkában válhatunk valódi kommunistákká.

Hadd lássa mindenki, hogy a Kommunista Ifjúsági Szövetség minden tagja művelt ember, de ugyanakkor a munkához is ért. Ha majd mindenki meglátja, hogy a régi iskolából kiküszöböltük a régi kaszárnyaszellemet és tudatos fegyelemmel helyettesítettük, s hogy minden fiatalember részt vesz a kommunista szombatokon, hogy minden környékbeli gazdaságot kihasználnak arra, hogy a lakosságon segítsenek, akkor a nép nem úgy fog majd tekinteni a munkára, mint azelőtt tekintett.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség feladata, hogy segítsen a faluban, vagy a saját városnegyedében — kis példát veszek — a tisztaságot fenntartani vagy az élelmiszereket helyesen elosztani.

Hogyan csinálták ezt a régi kapitalista társadalomban?

Mindenki csak saját magának dolgozott és senkit sem érdekelt az, hogy vannak-e itt öregek és betegek, vagy hogy az egész háztartás terhe nem az asszonyok vállára hárul-e, akik éppen ezért elnyomatásban és rabszolgasorban élnek. Kinek kell harcolni az ilyesmi ellen? Az ifjúsági szövetségeknek, melyeknek azt kell mondaniok : ezt megváltoztatjuk, fiatal emberekből álló csoportokat szervezünk, akik majd rendszeresen bejárják a házakat és segíteni fognak a tisztaságot fenntartani, vagy az élelmiszereket helyesen elosztani, akik majd szervezetten tevékenykednek az egész társadalom javára, helyesen osztva el az erőket és megmutatva, hogy a munkának szervezett munkának kell lennie.

Az a nemzedék, amelynek képviselői most 50 év körül vannak, nem számíthat arra, hogy meglátja a kommunista társadalmat. Ez a nemzedék addigra kihal.

Az a nemzedék azonban, amely most 15 éves, az meg is látja majd a kommunista társadalmat és maga fogja építeni ezt a társadalmat.

S ennek a nemzedéknek tudnia kell, hogy egész életfeladata ennek a társadalomnak az építése.

A régi társadalomban minden egyes család külön dolgozott és senki sem egyesítette ezt a munkát, kivéve a földesurakat és a kapitalistákat, akik elnyomták a nép tömegeit. Nekünk minden munkát, ha még oly piszkos és nehéz is, úgy kell megszerveznünk, hogy minden egyes munkás és paraszt úgy tekintsen magára: én — a szabad munka nagy hadseregének vagyok a részese s be tudom rendezni az életemet földesurak és kapitalisták nélkül is, meg tudom teremteni a kommunista rendet.

A Kommunista Ifjúsági Szövetségnek mindenkit, ifjú korától, tizenkétéves korától fogva, tudatos és fegyelmezett munkára kell nevelnie.

Ime, így számíthatunk arra, hogy az előttünk álló feladatokat meg fogjuk oldani.

Számítanunk kell arra, hogy az ország villamosításához, ahhoz, hogy elszegényedett földünket a technika legújabb vívmányai szerint művelhessük meg, legalább tíz évre van szükségünk.

S annak a nemzedéknek, amely most 15 éves és amely 10—20 év mulva kommunista társadalomban fog élni, a nevelőmunkát úgy kell intéznie, hogy az ifjúság minden faluban, minden városban, nap mint nap a gyakorlatban megoldja a közös munka egyik vagy másik feladatát, ha a legcsekélyebbet, legegyszerűbbet is.

Amilyen mértékben fogják ezt minden faluban végrehajtani, amilyen mértékben fejlődik majd ki a kommunista verseny, amilyen mértékben fogja az ifjúság bebizonyítani, hogy munkáját egyesíteni tudja — olyan mértékben biztosítjuk a kommunista építés sikerét.

Csak ha a Kommunista Ifjúsági Szövetség minden lépését ennek az építésnek sikere szempontjából tekinti, csak ha azt kérdezi önmagától: vajjon megtettünk-e mindent, hogy egyesült öntudatos dolgozókká legyünk, csakis ebben a hosszú folyamatban fogja elérni a Kommunista Ifjúsági Szövetség azt, hogy félmilliónyi tagját a munka egységes hadseregévé fogja tömöríteni és kivívja a maga számára a közbecsülést.

FORRADALMUNKRÓL

N. SZUCHÁNOV FELJEGYZÉSEI KAPCSÁN

I

Átlapoztam a napokban Szuchánovnak a forradalomról szóló feljegyzéseit. Különösen szembeötlő, hogy a mi kispolgári demokratáink valamennyien, éppúgy, mint a II. Internacionále valamennyi hőse, mennyire vaskalaposak. Arról nem is szólva, hogy hihetetlenül gyávák, hogy még legjobbjaik is kétségbeesetten mentegetődznek, valahányszor csak a legcsekélyebb eltérésről van is szó a német mintától, nem is szólva valamennyi kispolgári demokratának erről, a forradalom egész folyamán elég világosan kifejezésre jutott tulajdonságáról — szembeötlő, hogy milyen rabszolgamódon utánozzák a multat.

Valamennyien marxistáknak nevezik magukat, a marxizmust azonban a lehetetlenségig vaskalaposan értelmezik. Azt, ami a marxizmusban döntőjelentőségű, egyáltalán nem értették meg, t. i. a marxizmus forradalmi dialektikáját. Egyáltalán nem értették meg Marxnak még arra vonatkozó egyenes útmutatásait sem, hogy forradalmi pillanatokban a lehető legnagyobb rugalmasságra van szükség, még csak észre sem vették például, Marxnak azokat az útmutatásait, melyeket leveleiben adott — ha jól emlékszem, 1856-ban —, amikor kifejezte azt a reményét, hogy Németországban a paraszthábor ú, mely forradalmi helyzetet teremthet, egyesülni fog a munkásmozgalommal — még ezt az egyenes útmutatást is megkerülik és kerülgetik, mint macska a forró kását.

Egész viselkedésükkel megmutatják, hogy gyáva reformisták, akik félnek elmaradni a burzsoázia mellől és még inkább attól, hogy szakítsanak vele és gyávaságukat ugyanakkor a legarcátlanabb frázishajhászással és kérkedéssel takargatják. De tisztán elméletileg is valamennyiöknél szembeötlő, hogy

teljesen képtelenek megérteni a marxizmus következő meggondolását — ezek az emberek eddig azt látták, hogy a kapitalizmus és a polgári demokrácia fejlődése Nyugat-Európában bizonyos meghatározott úton haladt s most sehogy se tudják elképzelni, hogy ez az út nem szolgálhat mintaképül — mutatis mutandis* — másképp, mint bizonyos módosításokkal (amelyek a világtörténelem szempontjából teljesen jelentéktelenek).

Először, az első imperialista világháborúval kapcsolatos forradalom. Ebben a forradalomban, éppen a háborúval összefüggésben, új vonásoknak, illetve új formában jelentkező vonásoknak kellett mutatkozniok, mert ilyen háború, ilyen körülmények között még soha a világon nem volt. Mindezideig azt látjuk, hogy ez után a háború után a leggazdagabb országok burzsoáziája képtelen helyreállítani a „normális" burzsoá viszonyokat, reformistáink pedig, ezek a magukat forradalmároknak kijátszó kispolgárok, a normális burzsoá viszonyokat tartották és tartják a végső határnak (ember melyet át nem léphet) s még hozzá ezt a „normát" is a végletekig sablonszerűen és korlátoltan értik.

Másodszor, teljesen idegen számukra minden afféle gondolat, hogy bár a fejlődés törvényszerűsége az egész világtörténelemben egy és ugyanaz, ez egyáltalán nem zár ki, sőt ellenkezőleg, feltételez egyes olyan fejlődési szakaszokat, amelyekben a fejlődés formája vagy rendje sajátszerű. Még csak eszükbe sem jut például az, hogy Oroszország, amely határos egyfelől a civilizált országokkal, másfelől a keleti, nem európai országokkal, amelyeket ez a háború vont be először véglegesen a civilizáció körébe — hogy ezért Oroszország bizonyos sajátszerűségeket mutathatott fel és kellett hogy felmutasson, melyek, természetesen, a világfejlődés általános vonalán maradnak, de mégis megkülönböztetik Oroszország forradalmát a nyugateurópai országok összes előző forradalmaitól és néhány részleges újítást visznek a forradalomba a keleti országokhoz való átmenet során.

A végletekig sablonszerű például az az érvelésük, melyet a nyugateurópai szociáldemokrácia fejlődése idején kívülről bemagoltak s mely abban áll, hogy mi még nem értünk meg a szocializmusra, hogy a szocializmus számára nálunk — ahogy

* A megfelelő változtatásokkal. — *Ford.*

a közülük való „tudós" urak szokták mondani — még nincsenek meg az objektív gazdasági előfeltételek. És egyiküknek sem jut eszébe, hogy feltegye magának a kérdést: hát nem történhetett-e meg, hogy egy nép, amely forradalmi helyzetbe került, abba a forradalmi helyzetbe, amely az első imperialista háborúban alakult ki, hogy ez a nép, helyzete kilátástalanságának hatása alatt, olyan harcra szánta el magát, amely legalább némi esélyt nyitott meg neki ahhoz, hogy nem egészen szokásos előfeltételeket vívjon ki magának a civilizáció további fejlesztésére?

„Oroszország még nem érte el a termelőerők fejlődésének azt a fokát, amely mellett szocializmus lehetséges." Ezt a tételt szajkózzák egyre a II. Internacionále hősei és köztük természetesen Szuchánov is. Ezen az elvitathatatlan tételen rágódnak szünet nélkül s nekik úgy tetszik, hogy ez a tétel döntő jelentőségű forradalmunk értékelése szempontjából.

No és ha úgy történt, hogy a helyzet sajátszerűsége bevonta Oroszországot az első imperialista háborúba, amelyben minden valamennyire is befolyásos európai ország résztvett — és ha fejlődése számára, azon a ponton, mikor a Kelet forradalmai kezdődőben voltak és részben már meg is kezdődtek, olyan viszonyokat teremtett, hogy módunkban volt megvalósítani a „paraszthábornak" éppen azt a szövetségét a munkásmozgalommal, amelyről, mint egyik lehetséges perspektíváról nem kisebb „marxista" írt, mint Marx, 1856-ban Poroszországot illetően?

És ha az történt, hogy éppen a helyzet teljes kilátástalansága megtízszerezte a munkások és parasztok erejét és másféle átmenet lehetőségét nyitotta meg számunkra a civilizáció alapfeltételeinek megteremtésére, mint valamennyi többi nyugateurópai államban? Megváltozott-e ettől a világtörténelem általános fejlődési vonala? Megváltozott-e ettől az alapvető osztályok alapvető viszonya, amely ugyanaz minden államban, amely bevonódik, vagy amely már régebben bevonódott a világtörténelem általános menetébe?

Ha a szocializmus megteremtéséhez meghatározott kulturális színvonalra van szükség (bár senki meg nem tudja mondani, hogy milyen ez a meghatározott „kulturális színvonal"), akkor miért nem szabad nekünk azzal kezdeni, hogy először forradalmi úton kivívjuk a szükséges előfeltételeket e meg-

határozott színvonal számára, hogy *azután*, már a munkáshatalom és a szovjet rendszer alapján induljunk el utólérni a többi népet?

1923 január 16

II

A szocializmus megteremtéséhez — mondják — civilizáltságra van szükség. Nagyon helyes. De miért nem teremthettük meg országunkban először a civilizáltságnak olyan előfeltételeit, mint a földesurak kiűzése és az oroszországi kapitalisták kiűzése és miért nem kezdhettük csak azután a szocializmus felé való haladást? Milyen könyvekben olvasták önök azt, hogy a történelem megszokott rendjének ilyetén változata megengedhetetlen, vagy lehetetlen?

Emlékszem, Napoleon azt írta: „On s'engage et puis... on voit". A mi nyelvünkre szabadon lefordítva ez annyit jelent: „Először komolyan fel kell venni a harcot, azután majd meglátjuk, hogy mi lesz". Mi így is cselekedtünk: először 1917 októberében komolyan felvettük a harcot, aztán megláttuk a fejlődésnek olyan apró részleteit (a világtörténelem szempontjából ezek kétségtelenül csak apró részletek), mint a breszti béke vagy az új gazdasági politika és ehhez hasonlók. S ma már kétség sem fér hozzá, hogy alapjában győzelmet arattunk.

Szuchánovjaink, hogy a náluk jobboldalibb szociáldemokratákról ne is beszéljek, még csak nem is sejtik, hogy forradalmat csinálni máskép egyáltalán nem is lehet. A mi európai nyárspolgáraink még csak nem is sejtik, hogy a további forradalmak a Kelet országaiban, melyek népesség tekintetében mérhetetlenül gazdagabbak s melyeket a társadalmi viszonyok mérhetetlenül nagyobb változatossága jellemez, kétségtelenül még több sajátszerűséget fognak elébük tárni, mint az orosz forradalom.

Szó sem fér hozzá, hogy a Kautsky-féle tankönyv a maga idején igen hasznos dolog volt. De ideje már szakítani azzal a gondolattal, hogy ez a tankönyv a világ további történelmének minden fejlődési formáját felölelte. Azokat, akik így gondolkoznak, ideje volna már egyszerűen bolondnak nyilvánítani.

1923 január 17

A HARCOS MATERIALIZMUS JELENTŐSÉGÉRŐL

... Néhány olyan kérdésről szeretnék beszélni, amelyek közelebbről meghatározzák annak a munkának a tartalmát és programját, amely munkát a folyóirat szerkesztősége az 1—2 számhoz írt bevezető nyilatkozatában magára vállalt.

Ebben a nyilatkozatban az áll, hogy azok, akik a „Pod známenjem marxizma" („A Marxizmus Zászlaja Alatt") c. folyóirat köré csoportosultak, nem mind kommunisták, de valamennyien következetes materialisták. Véleményem az, hogy a kommunistáknak ez a nem kommunistákkal való szövetsége feltétlenül szükséges és helyesen határozza meg a folyóirat feladatait. A kommunistáknak (mint általában a forradalmároknak, akik a nagy forradalom kezdetét sikerrel végbevitték), egyik legnagyobb és legveszedelmesebb hibája az az elképzelés, mintha a forradalmat véghez lehetne vinni kizárólag forradalmárok munkájával. Ellenkezőleg, ahhoz hogy bármilyen komoly forradalmi munka sikert érjen el, meg kell érteni s az életben meg kell valósítani azt, hogy a forradalmárok csakis mint egy valóban életképes és haladó osztály élcsapata játsszanak szerepet. Az élcsapat csak akkor teljesíti feladatát, mint élcsapat, ha nem szakad el a tömegtől, amelyet vezet, hanem tényleg viszi magával előre az egész tömeget. Szó sem lehet semmiféle eredményes kommunista építőmunkáról, ha a legkülönbözőbb munkaterületeken szövetségre nem lépünk a nem kommunistákkal.

Ez vonatkozik a materializmus és marxizmus megvédelmezésének munkájára is, melyet a „Pod známenjem marxizma" folyóirat magára vállalt. A haladó társadalmi eszme fő irányainak Oroszországban, szerencsére, szilárd materialista hagyományai vannak. G. V. Plechánovról nem is beszélve, elég ha

Csernysevszkijt említjük, akitől a mostani narodnjikok (népi szocialisták, szociálforradalmárok stb.), a divatos reakciós filozófiai tanításokat hajszolva, nem egyszer vonultak már vissza, elkábítva az európai tudomány állítólagos „utolsó szavának" aranyfüstjétől s képtelenek lévén kibogozni, hogy ez alatt az aranyfüst alatt a burzsoázia, a burzsoá előítéletek és burzsoá reakció szolgálatának ez vagy az a válfaja rejtőzik.

Nálunk Oroszországban mindenesetre vannak még — s kétségtelenül még jó sokáig lesznek is — a nem-kommunisták táborához tartozó materialisták, s nekünk feltétlen kötelességünk közös munkára megnyerni mindazokat, akik a filozófiai-reakcióval és az úgynevezett „művelt társadalom" filozófiai előítéleteivel folytatott harcban a következetes és harcos materializmus oldalán állnak. Az öreg Dietzgen[72], akit nem szabad összetéveszteni az ő nem kevésbbé pretenciózus, mint rosszul sikerült irodalmár-fiával, helyesen, találóan és világosan fejezte ki a marxizmus alap-állásfoglalását a polgári országokban uralkodó s az ottani tudósok és publicisták körében népszerűségnek örvendő filozófiai irányokkal szemben, amikor azt mondotta, hogy a filozófiai professzorok a modern társadalomban a legtöbb esetben nem egyebek, mint „a papság okleveles lakájai".

A mi oroszországi intellektueljeink, akik — mint különben a világ összes többi országaiban élő kollégáik is — szeretik magukat a haladás híveinek feltüntetni, nagyon nem szeretik, mikor a kérdés értékelése ama síkra terelődik, ahová Dietzgen szavai helyezik. Nem szeretik pedig ezt azért, mert az igazság egyenesen a szemüket szúrja. Ahhoz, hogy Dietzgen maró jellemzésének abszolút helyességéről meggyőződjünk, elég, ha csak valamennyire is meggondoljuk, hogy mennyire függő helyzetben vannak a modern társadalom tanult emberei az állami élet, az általános gazdasági élet, továbbá a mindennapi élet terén, és általában minden téren, az uralkodó burzsoáziától. Elegendő, ha a divatos filozófiai irányzatok óriási többségére gondolunk, amelyek az európai országokban lépten-nyomon felütik a fejüket kezdve például azokkal, amelyek a rádium felfedezésével kapcsolatban merültek fel s végezve azokkal, melyek napjainkban Einsteinbe igyekeznek belecsimpaszkodni — hogy fogalmat nyerjünk arról a kapcsolatról, amely a burzsoázia osztályérdekei és osztályálláspontja, a vallások mindenféle formájának a burzsoázia által való támogatása és a modern filozófiai irányzatok eszmei tartalma között van.

A mondottakból világos, hogy annak a folyóiratnak, amely a harcos materializmus sajtószerve akar lenni, harcias orgánumnak kell lennie először is abban az értelemben, hogy fáradhatatlannak kell lennie „a papság" valamennyi modern „okleveles lakájának" leálcázásában és üldözésében, függetlenül attól, hogy a hivatalos tudomány képviselőinek minőségében lépnek-e azok fel, vagy pedig, mint szabad portyázók, akik magukat „baloldali demokrata" vagy „eszmei szocialista " publicistáknak nevezik.

Ennek a folyóiratnak, másodszor, a harcos ateizmus szócsövének kell lennie. Vannak hivatalaink vagy legalább is állami intézményeink, amelyek ezt a munkát végzik. Ez a munka azonban nagyon lanyhán, nagyon elégtelen módon folyik, nyilván magán viseli általános viszonyainknak, a mi valódi orosz, (habár szovjet-orosz) bürokratizmusunknak nyügét. Ezért rendkívül lényeges, hogy a folyóirat, amely feladatául azt tűzte ki, hogy a harcos materializmus szócsöve legyen az illető állami intézmények munkájának kiegészítéseként, ennek a munkának megjavítása és felélénkítése céljából fáradhatatlan ateista propagandát és harcot folytasson. Figyelemmel kell kísérni a megfelelő irodalmat minden nyelven, le kell fordítani vagy legalább is röviden ismertetni minden valamennyire is értékes irodalmi terméket ezen a téren.

Engels már régen tanácsolta a modern proletariátus vezetőinek, hogy a nép közt való tömeges terjesztés céljából fordítsák le a XVIII. század végének harcias ateista irodalmát. Szégyenünk, hogy mi ezt mindeddig nem tettük meg (ami egyike a sok bizonyítéknak, hogy egy forradalmi korszakban a hatalmat meghódítani sokkal könnyebb, mint helyesen felhasználni). Olykor ezt a mi ernyedtségünket, tétlenségünket és hozzá nem értésünket mindenféle „magasanszárnyaló" meggondolásokkal mentegetik ; pl.: a XVIII. század régi ateista irodalma elavult, nem tudományos, naiv stb. Semmi se rosszabb, mint az ilyen áltudományos szofizmák, melyek mögött vagy pedantizmus vagy a marxizmusnak teljes megnemértése rejtőzik. Természetes, hogy a XVIII. század forradalmárainak ateista munkáiban nem kevés tudománytalan és naiv dolgot lehet találni. De senki se gátolja ezeknek a munkáknak kiadóit abban, hogy az ilyen könyveket rövidítsék s hozzájuk rövid utószavakat fűzzenek, amelyekben rámutatnak arra, hogy mennyit haladt előre az emberiség a vallások tudományos kritikája terén a XVIII. század vége óta, s hivatkoznak a

megfelelő legújabban megjelent munkákra stb. Igen nagy hiba, sőt, a legrosszabb hiba lenne, amit csak marxista elkövethet, azt hinni, hogy a sokmilliós néptömegek (s különösen a parasztok és kézművesek tömegei), akiket a modern társadalom egész berendezése sötétségre, tudatlanságra és előítéletekre kárhoztatott, kiemelkedhetnek ebből a sötétségből, kizárólag csak a tiszta marxista felvilágosító munka egyenes vonalán haladva. Ezeknek a tömegeknek a legkülönfélébb ateista propagandaanyagot kell nyujtanunk, az élet legkülönbözőbb területeiről vett tényekkel kell őket megismertetnünk, mindenképpen a közelükbe kell férkőznünk, hogy felkeltsük az érdeklődésüket, hogy felébresszük őket vallásos szendergésükből, hogy a legkülönbözőbb oldalakról és legkülönbözőbb módokon felrázzuk őket stb.'

A XVIII. század régi ateistáinak friss, eleven, tehetséges, a papok uralmát szellemesen és nyiltan támadó publicisztikája, lépten-nyomon, ezerszer megfelelőbbnek fog mutatkozni arra, hogy az embereket vallásos álmukból felébressze, mint a marxizmusnak azok az unalmas, száraz ismételgetései, amelyeket nem illusztrálnak úgyszólván semmiféle, hacsak némileg is értelmes módon összegyüjtött tényekkel. Az ilyen művek irodalmunkban túlnyomóak és gyakran (nincs mit titkolnunk) elferdítik a marxizmust. Marxnak és Engelsnek összes, valamennyire is jelentős munkái nálunk már le vannak fordítva. Határozottan semmi alapja nincsen tehát a félelemnek, hogy azok a helyesbítések, amelyekkel Marx és Engels a régi ateizmust és a régi materializmust kiegészítették, nálunk figyelmen kívül maradnak. Legfontosabb az — és éppen erről feledkeznek meg a leggyakrabban a mi. állitólag marxista, a valóságban azonban a marxizmust eltorzító kommunistáink —, hogy megtanuljuk, hogyan lehet a még teljesen fejletlen tömegek érdeklődését a vallási kérdésekben való öntudatos állásfoglalás és a vallás öntudatos kritikája irányába terelni.

Másrészről, vegyük szemügyre a vallások modern tudományos kritikájának képviselőit. A művelt burzsoáziának ezek a képviselői a vallási előítéleteknek sajátmaguk adta megcáfolását csaknem mindig olyan fejtegetésekke egészítik ki, melyek őket azonnal, mint a burzsoázia eszmei rabszolgáit, mint „a papság okleveles lakájait" leplezik le.

Vegyünk két példát. R. J. Vipper professzor 1918-ban egy könyvecskét adott ki „A kereszténység keletkezése" címen (Moszkva : Pharos). A szerző elismétli a modern tudomány fő

eredményeit, de nemcsak hogy nem harcol az előítéletek és bolondítások ellen, amelyek az egyháznak, mint politikai szervezetnek, főfegyverét szolgáltatják, nemcsak, hogy megkerüli ezeket a kérdéseket, hanem egyenesen annak a nevetséges és reakciós igényének ad kifejezést, hogy őt úgy tekintsék, mint aki félette áll mind a két „végletnek", mind az idealizmusnak, mind a materializmusnak. Ez nem egyéb, mint az uralkodó burzsoáziának tett lakájszolgálat, annak a burzsoáziának, amely a dolgozókból kipréselt profitból világszerte a rubelek százmillióit fordítja a vallás támogatására.

Arthur Drews, az ismert német tudós, „A Krisztus-legenda" c. könyvében megcáfolja a vallásos előítéleteket és meséket, bebizonyítja, hogy Krisztus soha nem is létezett, ugyanakkor azonban, könyve végén, a vallás mellett foglal állást, csak éppen hogy valami felfrissített, megtisztított, körmönfont vallást követel, olyat, amely ellen tud állni a „napról-napra egyre jobban erősödő naturalista áramlatnak" (4. német kiadás. 1910, 238. old.). Itt a reakció leplezetlen, öntudatos hívével van dolgunk, aki nyiltan segíti a kizsákmányolókat abban, hogy a begyepesedett, régi vallásos előítéleteket újabb, még undokabb, még aljasabb előítéletekkel helyettesítse.

Ez nem jelenti azt, hogy Drews könyvét nem kell lefordítani. Ez azt jelenti, hogy a kommunistáknak és valamennyi következetes materialistának, ugyanakkor, amikor bizonyos mértékig a burzsoázia haladó részével szövetségben dolgoznak, hajthatatlanul le kell leplezniök a burzsoáziát, valahányszor reakcióssá válik. Ez azt jelenti, hogy a marxizmus és a materializmus megtagadása lenne, ha visszahőkölnénk attól, hogy szövetségre lépjünk a XVIII. század, vagyis olyan korszak burzsoáziájának képviselőivel, amelyben e burzsoázia még forradalmi volt, mert az uralkodó vallási őrület elleni harcban a Drews-okkal való „szövetség", ilyen vagy olyan formában, ilyen vagy olyan mértékben ránk nézve kötelező.

A „Pod známenjem marxizma" folyóiratnak, mely a harcos materializmus lapja akar lenni, széles teret kell adnia az ateista propagandának, a megfelelő irodalom ismertetésének és az állami munkánkban e téren észlelhető nagy hiányosságok kijavításának. Különösen fontos azoknak a könyveknek és brosúráknak a felhasználása, amelyek sok konkrét tényt és összehasonlítást tartalmaznak a modern burzsoázia osztályérdekeinek és

osztályszervezeteinek a vallásos intézmények és vallási propaganda szervezeteivel való kapcsolatára vonatkozóan.

Rendkívül fontosak azok az anyagok, amelyek az Északamerikai Egyesült Államokra vonatkoznak, ahol a vallásnak és a tőkének hivatalos, kincstári, állami kapcsolata kevésbbé szembeötlő. Viszont ezekből az anyagokból világosabb lesz számunkra az, hogy az úgynevezett „modern demokrácia" (mely előtt olyan esztelenül hajlonganak a mensevikek, szociálforradalmárok, részben az anarchisták stb.) nem egyéb, mint szabadság azt hirdetni, aminek hirdetése a burzsoáziára előnyös. A burzsoázia számára pedig előnyös a legreakciósabb eszméknek, a vallásnak, a sötétségnek hirdetése, hirdetése mindannak, ami a kizsákmányolókat védelmezi stb.

Reméljük, hogy a folyóirat, amely a harcos materializmus szócsöve akar lenni, az ateista irodalomról adandó ismertetéseiben tájékoztatni fogja olvasóközönségünket arról, hogy ez vagy az a megjelent munka az olvasók mely rétegei számára és milyen szempontból hasznos, valamint arra is rá fog mutatni, hogy mi jelent meg nálunk már eddig (megjelentnek csak a tűrhető fordításokat kell számítani, ilyen pedig nem valami sok van) és mit kell még ezután kiadni.

A következetes, de a kommunista párthoz nem tartozó materialistákkal kötött szövetségen kívül, nem kevésbbé fontos, ha ugyan nem fontosabb annak a munkának a szempontjából, melyet a harcos materializmusnak el kell végeznie, a modern természettudomány képviselőivel való szövetség, akik hajlanak a materializmushoz és nem félnek védelmezni és hirdetni ezt, az úgynevezett „művelt társadalomban" uralkodó az idealizmus és szkepticizmus irányában észlelhető, modern filozófiai ingadozásokkal szemben.

A. Timirjázev cikke Einstein relativitás-elméletéről, amelyet a „Pod známenjem marxizma" c. folyóirat 1—2. számában közöl, remélnünk engedi, hogy a folyóiratnak sikerülni fog megvalósítani ezt a második szövetséget is. Erre mennél több figyelmet kell fordítani. Nem szabad elfelejteni, hogy éppen a modern természettudománynak napjainkban végbemenő gyökeres átalakulásából lépten-nyomon reakciós filozófiai iskolák és iskolácskák, irányzatok és irányzatocskák születnek. Ezért

a természettudomány terén legújabban végbemenő forradalom által felvetett kérdések figyelemmel kísérése, a természettudósok bevonása a filozófiai folyóiratnak ebbe a munkájába — oly feladat, melynek megoldása nélkül a harcos materializmus semmi esetre sem lehet sem harcos, sem materializmus. Ha Timirjázev a folyóirat első számában kénytelen volt megjegyezni, hogy Einstein elméletén, bár ő maga Timirjázev szavai szerint nem folytat aktív harcot a materializmus alapjai ellen, kapva kapott már minden országban a polgári értelmiség óriási tömege, úgy ez nemcsak az egy Einsteinre vonatkozik, hanem kezdve a XIX. század végétől, a természettudomány nagy átalakítóinak egész sorára, ha ugyan nem a többségére.

Ha ezzel a jelenséggel szemben öntudatos álláspontot akarunk elfoglalni, akkor meg kell értenünk, hogy szilárd filozófiai megalapozás nélkül semmiféle természettudomány, semmiféle materializmus nem állhatja meg a helyét a polgári eszmék támadása és a polgári világszemlélet visszaállítása ellen folytatott harcban. A természettudósnak, ha ebben a harcban meg akarja állni a helyét s azt teljes sikerrel akarja végigvinni, modern materialistának, a Marx által képviselt materializmus öntudatos hívének, vagyis dialektikus materialistának kell lennie. A „Pod známenjem marxizma" folyóirat munkatársainak, hogy ezt a célt elérjék, meg kell szervezniök Hegel dialektikájának materialista szempontból való rendszeres tanulmányozását, vagyis annak a dialektikának tanulmányozását, amelyet Marx „A tőké"-jében is, történelmi s politikai munkáiban is, gyakorlatilag alkalmazott s oly sikerrel alkalmazott, hogy ma, amikor a Keleten (Japán, India, Kína) minden nap újabb és újabb osztályoknak életre és harcra ébredését hozza — az emberiség százmillióinak ébredését, akik a föld lakosságának többségét teszik ki s akiknek történelmi tétlensége és történelmi alvása sok fejlett európai állam számára mindezideig a pangás és rothadás egyik előfeltételét nyujtotta — az egyre újabb és újabb népek és osztályok életre ébredésének minden napja egyre jobban és jobban igazolja a marxizmust.

A hegeli dialektika ilyen tanulmányozásának, értelmezésének és propagandájának munkája természetesen rendkívül nehéz, és kétségtelen, hogy az első kísérletek ezen a téren tévedésekkel fognak járni. De csak az nem téved, aki semmit sem csinál. Arra támaszkodva, hogy Marx miként alkalmazta Hegel-

nek materialista módon értelmezett dialektikáját, nekünk ezt a dialektikát minden oldalról fel lehet és fel kell dolgoznunk. Folyóiratunkban szemelvényeket kell közölnünk Hegel főmunkáiból, materialista módon magyarázva azokat, kommentálva azokat a dialektika marxi alkalmazásának mintáival, valamint a gazdasági és politikai viszonyok területén érvényesülő dialektikának azokkal a példáival, melyeket rendkívül nagy számban szolgáltat nekünk a legújabb történelem és különösen a modern imperialista háború és a forradalom. A „Pod známenjem marxizma" folyóirat szerkesztői és munkatársai csoportjának, véleményem szerint, mintegy „a hegeli dialektika materialista barátai társaságá"-nak kell lennie. A modern természetkutatók Hegel dialektikájának materialista értelmezésében meg fogják találni a feleletet (ha értenek hozzá, hogy hogyan kell keresni, s ha mi megtanuljuk azt, hogy ebben segítségükre legyünk) egész sor olyan filozófiai kérdésre, amelyeket a természettudományban végbemenő forradalom vetett fel s melyeken a polgári divatok intellektuel hódolói reakciós irányban „botlanak el".

A materializmus nem lehet harcos materializmus, ha nem tűzi ki s rendszeresen meg nem valósítja ezt a feladatot. Enélkül a materializmus, hogy Scsedrin kifejezésével éljünk, nem a verekedőknek, de a megvertnek szerepét fogja játszani. Enélkül a nagy természetbúvárok éppoly gyakran, mint eddig, tehetetleneknek fognak bizonyulni, mikor filozófiai következtetésekre és általánosításokra kerül a sor. A természettudomány ugyanis olyan gyorsan halad előre, olyan mély forradalmi átalakulás periódusát éli át minden téren, hogy filozófiai következtetések nélkül semmiképpen meg nem lehet.

Befejezésül egy példát hozok fel, amely nem tartozik a filozófia területére, de mindenesetre a társadalmi kérdések területére tartozik, amelyekre a „Pod známenjem marxizma" folyóirat szintén figyelmet szándékozik fordítani.

Annak egyik példájáról van szó, hogy a modern úgynevezett tudomány miként szolgál a valóságban a legdurvább és legförtelmesebb reakciós nézetek szócsövéül.

Nemrég beküldték nekem az „Ekonomiszt" („Közgazdász") c. folyóirat 1922. évi 1. számát, melyet az „Orosz Technikai Társaság" XI. osztálya ad ki. Az a fiatal kommunista, aki ezt a folyóiratot nekem elküldte (valószínűleg nem ért rá arra, hogy a folyóirat tartalmával megismerkedjék), elkövette azt a vigyá-

zatlanságot, hogy a folyóiratról rendkívül jó véleményt mondott. A valóságban ez a folyóirat — nem tudom, mennyire tudatosan — a modern jobbágytartók orgánuma, akik azonban, természetesen, a tudományosság, demokratizmus stb. köntösével takaródznak.

Bizonyos P. A. Szorókin nevű úr ebben a folyóiratban terjedelmes, állítólag „szociológiai" kutatásokat közöl „A háború hatásáról". Ez a tudós cikk csak úgy tarkállik a szerzőnek, valamint nagyszámú külföldi mestereinek és tudóstársainak „szociológiai" műveire való tudós utalásoktól. Lássuk, hogy fest a szerző tudóssága.

A 83. oldalon ezt olvasom:

„Petrográdon most minden 10.000 házasságra 92.9 válás jut. Ez a szám fantasztikus s még hozzá minden 100 felbontott házasság közül 51.1 egy évnél rövidebb ideig tartott, 11% — egy hónapnál rövidebb ideig, 22% — két hónapnál rövidebb ideig, 41% — három-hat hónapnál rövidebb ideig és mindössze 26% — hat hónapnál tovább. Ezek a számok arról beszélnek, hogy a modern legális házasság — csak forma, mely lényegében a házasságon kívüli nemi viszonyokat takarja és lehetőséget ad azoknak, akik szeretik a «szamócát», hogy «étvágyukat» «törvényesen» elégíthessék ki" („Ekonomiszt" 1. sz. 83. old.).

Kétség nem fér hozzá, hogy ez az úr is, de meg az az orosz technikai társaság is, amely ezt a folyóiratot kiadja s abban ilyen fejtegetéseket közöl, magát a demokrácia hívének tartja és súlyos sértésnek veszik, ha valaki annak nevezi őket, amik ők a valóságban: jobbágytartóknak, reakciósoknak, „a papság okleveles lakájainak".

Ha bárki, akit a kérdés érdekel, csak a legfelületesebben is megismerkedik a polgári országoknak a házasságra, a válásra és a házasságon kívül született gyermekekre vonatkozó törvényhozásával, valamint az ezen a téren uralkodó tényleges helyzettel, meggyőződhet róla, hogy a modern polgári demokrácia, még a legdemokratikusabb polgári köztársaságokban is, ezen a téren a nővel és a törvénytelen gyermekekkel szemben határozottan jobbágytartói elbánást tanusít.

Ez nem gátolja természetesen a mensevikeket, szociálforradalmárokat és az anarchisták egy részét, valamint a Nyugat valamennyi hasonló pártját abban, hogy tovább kiabáljanak a demokráciáról és annak a bolsevikok által való megsértéséről.

A valóságban, éppen a bolsevik forradalom az egyedüli következetesen demokratikus forradalom olyan kérdések tekintetében, mint a házasság, a válás és a házasságon kívül született gyermekek helyzete. Ezek pedig olyan kérdések, amelyek bármely országban a legközvetlenebbül érintik a lakosság több mint felének érdekeit. A bolsevik forradalom volt az első — annak ellenére, hogy azt nagyszámú, magát demokratikusnak nevező polgári forradalom előzte meg — amely az említett téren erélyes harcot folytatott mind a reakció és a jobbágyrendszer szelleme, mind az uralkodó és vagyonos osztályok megszokott képmutatása ellen.

Ha Szorókin úrnak 10.000 házasság közül 92 válás fantasztikus számnak tűnik, akkor vagy azt kell feltételeznünk, hogy a szerző valamilyen az élettől annyira elkerített kolostorban élt és nevelkedett, hogy aligha is akad valaki, aki azt hiszi, hogy ilyen kolostor egyáltalán létezik, vagy azt, hogy a szerző meghamisítja az igazságot a reakció és a burzsoázia érdekében. Mindenki, aki valamennyire is ismerős a polgári országok társadalmi viszonyaival, jól tudja, hogy a tényleges válásoknak (természetesen nem az egyház és a törvény által szentesítetteknek) tényleges száma mindenütt hasonlíthatatlanul nagyobb. Oroszország ezen a vonalon csak abban tér el a többi országtól, hogy törvényei nem szentesítik a képmutatást s a nőnek és gyermekének jogfosztott helyzetét, hanem nyiltan és az államhatalom nevében, rendszeres háborút üzennek minden képmutatásnak és jogfosztottságnak.

A marxizmus folyóiratának az ilyen és hasonló modern, „képzett" jobbágytartók ellen is háborút kell viselnie. Valószínű, hogy nem kis részük még állami fizetést is kap tőlünk és állami szolgálatban áll az ifjúság oktatására, bár erre a célra ezek az urak aligha felelnek meg jobban, mint a közismert liliomtiprók, akikre a tanintézetben zsengekorú gyermekek felügyeletét bíznák.

Oroszország munkásosztálya ki tudta harcolni a hatalmat, de még nem tanulta meg azt kihasználni, mert ha nem így lenne, akkor az ilyenféle tanárokat és tudós társaságok tagjait már régen udvariasan kitessékelte volna a polgári „demokrácia" országaiba. Az ilyen jobbágytartóknak ott az igazi helyük.

Megtanulja a munkásosztály ezt is, csak legyen kedve a tanuláshoz.

1922 március 12

JEGYZETEK

A KÖTETBEN MEGNEVEZETT OROSZ UJSÁGOK ÉS FOLYÓIRATOK JEGYZÉKE

IDÉZETT VAGY EMLITETT MARX—ENGELS-MŰVEK ÉS LEVELEK

NÉVMUTATÓ

TÁRGYMUTATÓ

[1] *„Arakcséjevi vágyak"* — gróf Arakcsejev (1769—1834) reakciós orosz politikus I. Sándor uralkodása idején. Arakcsejev nevéhez a rendőri despotizmusnak és a durva militarista önkénynek egész korszaka fűződik. — *75*

[2] *„Naródnaja Vólja"* („Népakarat") — forradalmi narodnyik szervezet, mely a politikai harc módszeréül az önkényuralom nevezetesebb képviselői ellen irányuló egyéni terrort választotta. — *78*

[3] *Michajlovszkij*, N. K. (1842—1904) — a XIX. század 80—90-es éveiben a liberális narodnyikok vezető ideológusa. A 90-es évektől, mint a „Russzkoje Bogatsztvo" („Orosz Gazdagság") c. folyóirat szerkesztője, állandóan támadta a marxizmust. Az eszerek pártjuk egyik alapítójának tekintették. Szociológiai nézeteit Lenin „Kik azok a «népbarátok» és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen" (1894) c. könyvében (Szikra 1948) bírálta. — *86*

[4] A *„Munka Felszabadítása"-csoport* — az első orosz marxista csoport, amelyet 1883-ban Plechánov alapított, „jelentős munkát végzett a marxizmus terjesztése körül Oroszországban, elméletileg megokolta a szociáldemokráciát s megtette az első lépést a munkásmozgalom felé." Lásd „A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története", I. fej. Rövid összefoglalás. — *89*

[5] *Hauptmann, Gerhart* (1862—1946) — német költő és drámairó. A „Takácsok" c. dráma szerzője, amelyben a sziléziai takácsoknak a XIX. század negyvenes éveiben lefolyt felkelését ábrázolja. — *90*

[6] *Blanquisták* — a blanquizmus hívei. Blanquizmus a francia szocialista-mozgalom egyik iránya, amely Louis Auguste Blanqui (1805—1881) nevéhez fűződik. A marxizmus előtti szocializmus képviselői közül Blanqui legközelebb állt a forradalmi kommunizmushoz. A marxizmus és leninizmus klasszikusai Blanquit kiváló forradalmárnak és a szocializmus hívének tartották; ugyanakkor bírálták szektáriussága és összeesküvő módszerei miatt. „A blanquizmus — írta Lenin — az emberiségnek a bérrabságtól való megváltását nem a

proletariátus osztályharcától, hanem egy nem nagy intellektuel kisebbség összeesküvésétől várja." — *90*

[7] *Bernsteiniáda* — opportunista irányzat a nemzetközi szociáldemokrácián belül; a XIX. század végén kezdődött és Eduard Bernstein (1850—1931) német szociáldemokrata nevéhez fűződik, aki a polgári liberalizmus szellemében revízió alá vette Marx forradalmi tanítását. — *91*

[8] *Orosz kritikusok* — „legális marxisták" (Sztrúve, Prokopóvics, Tugan-Baranovszkij stb.) liberális, polgári ellenzékiek, akik a XIX. század 90-es éveiben a legális, a cárizmus által megengedett sajtóban felléptek a forradalmi marxizmus ellen. — *107*

[9] *Millerand, Alexandre* (1859—1943) francia szociálreformista, 1899-ben belépett a reakciós polgári kormányba és ott együttműködött a Párizsi Kommün hóhérával, Gallifet tábornokkal. — *107*

[10] „*A Munkásosztály Felszabadításának Harci Szövetségéről*" Lenin alapította Pétervárott 1895-ben. A „Szövetség" központosított szervezetté egyesítette a szétszórt marxista munkáscsoportokat és előkészítette a valóban forradalmi proletárpárt megszervezését Oroszországban. — *120*

[11] Leninről, Martovról, Krzsizsanovszkijról és a pétervári „Harci Szövetség" más vezetőiről van szó, akiket a cári rendőrség 1895 decemberében letartóztatott (a decemberi letartóztatás miatt a csoportot tréfásan „dekabristák"-nak nevezték) és 1897 februárjában — mielőtt a csoport útrakelt volna a szibériai száműzetésbe — néhány napra szabadlábra helyezett. — *120*

[12] „*Kékhajtókás kéz*" — a cári csendőrök kék uniformist viseltek. — *121*

[13] *Hirsch, Max* (1832—1905) — német közgazdász és publicista, a szociáldemokrácia esküdt ellensége. Ő alapította a tőkések és munkások érdekei „kibékítésének" elvén alapuló ú. n. Hirsch—Duncker-féle szakszervezeteket. — *122*

[14] Az „ökonomistákról" van szó. — *122*

[15] V. V. — V. P. Voroncov álneve, a XIX. század 80—90-es éveiben a liberális narodnyik irány egyik ideológusa. — *122*

[16] „*Credo*" — politikai irat, amely az ökonomisták nézeteit fejtette ki (lásd ebben a kötetben „Az oroszországi szociáldemokraták tiltakozása" c. cikket 89. old.). — *124*

[17] *Zubátov* — a moszkvai politikai rendőrség parancsnoka. Ő kezdeményezte Oroszországban az úgynevezett „rendőri szocializmust". A csendőrség és rendőrség gyámsága alatt álló munkásszervezeteket létesített, hogy a munkásokat elvonja a forradalmi mozgalomtól. — *126*

[18] Lenin az OSzDMP II. kongresszusán a párt szervezeti szabályzatának 1. §-a körül lejátszódott éles harcról beszél. Ez a § a párttagság

feltételeit határozza meg. Lenin javaslata így hangzott: „Az OSzDMP tagjának tekintendő mindenki, aki elismeri a párt programját és a pártot mind anyagi eszközökkel, mind egyik szervezetben való személyes részvétellel támogatja."

Míg Lenin egyöntetű harcos pártért küzdött, Martov fogalmazása az ingatag nem-proletár elemeknek nyitott utat a pártba. A II. kongresszuson a szervezeti szabályzat 1. §-át Martov fogalmazásában fogadták el, amely a következőképpen hangzott: „Az OSzDMP tagjának tekintendő mindenki, aki elismeri a párt programját, anyagilag segíti és rendszeres személyes támogatásban részesíti a pártot, a párt valamely szervezetének vezetése alatt." A III. kongresszus 1905-ben hatályon kívül helyezte e határozatot és Lenin fogalmazását fogadta el. — *129*

[19] *„Oszvobozsdjénjije"-irány* — polgári liberalizmus. Ez az elnevezés az „Oszvobozsdjénjije" („Felszabadulás") c. folyóirattól ered, amely Stuttgartban 1902—1905-ben jelent meg Sztrúve szerkesztésében. A folyóirat köré az orosz liberális burzsoázia ismert képviselői csoportosultak, akik 1905-ben megalapították a konstitucionális demokraták („kadetok") pártját. — *141*

[20] Vagyis mensevizmus. Az OSzDMP II. kongresszusa után, 1903 novemberében, a mensevikek kezükbe kerítették és frakciójuk szócsövévé tették az „Iszkrá"-t. Megkülönböztetésül a „régi" lenini „Iszkrá"-tól, a mensevik „Iszkrá"-t „uj" „Iszkrá"-nak kezdték hívni. — *141*

[21] *A frankfurti gyűlés* — alkotmányozó nemzetgyűlés, amely a majnamenti Frankfurtban ülésezett (1848 májusától 1849 júniusáig), hogy kidolgozza az egész Németországra érvényes alkotmányt. Marx a frankfurti nemzetgyűlést a „paktálók gyűlésének" nevezte. — *142*

[22] *Petrunkévics, J. J.* és *Ródicsev, F. I.* — a liberális monarchista kadetpárt ismert politikusai. — *144*

[23] Utalás *Chlesztakov*-ra, Gogoly „Revizor" című vígjátékának hősére; Chlesztakov a kérkedő, hazug ember típusa. — *150*

[24] *„Bez Zaglávija" hívei* — F. Kuszkóva, S. Prokopóvics, V. Bogucsarszkij stb. félkadet csoportnak tagjai, akik a „Bez Zaglávija" („Cím nélkül") c. folyóiratot (1906) és a „Továriscs" („Az Elvtárs") (1906—1907) c. ujságot adták ki. Nyiltan a revizionizmus híveinek ismerték el magukat, támogatták a mensevikeket és a liberálisokat, ellenezték a proletariátus önálló, osztályharcos politikáját. Lenin a „Bez Zaglávija" híveit mensevikeskedő kadetoknak vagy kadetoskodó menseviceknek nevezte. — *152*

[25] *A tokbabujt ember* — Csehov ilyen című elbeszélésének hőse. A korlátolt, a szellőtől is reszkető bürokrata, aki makacsul elzárkózik az élet eseményeinek és tényeinek számbavétele elől. — *168*

[26] *A bölcs ponty* — a rémült nyárspolgár, aki nem bújik ki az

odujából és remeg az életéért. Ezt a típust Szaltykov-Scsedrin ábrázolja egy szatirikus meséjében. — *168*

[27] 1907-ben a mensevik Lárin egy „munkáskongresszus" összehívását követelte (a szociáldemokraták, a szociálforradalmárok és anarchisták részvételével), amelynek az lett volna a feladata, hogy „széleskörű munkáspártot" alapítson. Lenin leleplezte a mensevikeknek ezt a kísérletét, amelynek célja a szociáldemokrata párt felszámolása és a munkásosztály élcsapatának a kispolgári tömegbe való beolvasztása volt. — *173*

[28] Célzás az 1877—1878-as orosz-török háborúra és az általa kiváltott nemzetközi bonyodalmakra. — *186*

[29] A „Naródnaja Vólja" (lásd a 2. jegyzetet) és a „Csornij Peredjel" („Fekete Földosztás") narodnyik szervezetek voltak. A „Csornij Peredjel" tagjai, a „Narodnaja Vóljá"-tól eltérően, másodrendű fontosságú dolognak tartották az önkényuralom ellen vívott közvetlen politikai harcot. Pártjuk gyakorlati feladatául a nép általános „igazságos" földosztásra irányuló követelésének támogatását tekintették. A „Csornij Peredjel" csoport rövid életű volt. Vezetői, Plechánovval élükön, rövid idő mulva áttértek a marxizmus álláspontjára. — *186*

[30] Engelsnek Vjera Zaszulicshoz írt, 1885 április 23-áról keltezett levele megjelent Marx és Engels összes művei orosz kiadásának XXVII. kötetében (németül lásd Marx—Engels : Ausgewählte Briefe. Moskau—Leningrád 1934. 353—355. old.). — *187*

[30/a] Ezt a Heine mondást Marx idézi egy 1846-ban írt művében; lásd Marx—Engels Gesamtausgabe I/5. 495. old. — *190*

[31] *Októbristák* — az októbristák pártja, vagy „Október 17-e Szövetsége", az ipari nagytőke és a kapitalista gazdálkodást üző nagybirtokosok érdekeit képviselte. Az októbristák, bár szavakban elismerték az 1905 október 17-i manifesztumot, melyben a forradalomtól megrémült cár polgárjogokat igért a népnek, a valóságban azonban nem gondoltak a cári hatalom korlátozására. Teljes támogatásban részesítették a cárizmus kül- és belpolitikáját. — *191*

[32] *Sztolypin, a hóhér* — P. A. Sztolypin (1862—1911) — 1906—1910 belügyminiszter és miniszterelnök. Az ő nevéhez fűződik az 1905—1907. évi első orosz forradalom leverése, és az ezt követő kegyetlen politikai reakció („sztolypini reakció" vagy „sztolypini uralom") korszaka. Lásd *Lenin* cikkét : „Sztolypin és a forradalom." Válogatott Művek. 1. köt. 725—733. old. — *191*

[33] A cári kormány ezen a napon kergette szét a második Állami Dumát és adta ki az új választási törvényt a harmadik Dumába megejtendő választásokról, amely törvény még jobban megrövidítette a munkások és parasztok amúgyis korlátolt választói jogait. — *191*

[34] *Sztolypin* (lásd 32. jegyzetet) és a moszkvai főkormányzó,

F. V. Dubaszov (1845—1912) híresek voltak kegyetlenségükről, amelyel a moszkvai munkások 1905 decemberi felkelését elfojtották. — *195*

[35] Ez a kifejezés a nagy orosz szatirikus, Szaltykov-Scsedrin alakjaira utal. „A mérsékeltség és pontosság légkörében" és „Modern idill" c. műveiben Balalajkin a minden hájjal megkent ügyvéd típusa, aki karriert akar csinálni és evégből nem riad vissza semilyen eszköztől. Molcsálin, Gribojedov „Bölcseség bajjal jár" c. darabjában szereplő alak, akit Szaltykov átültetett a maga korának viszonyaiba. A karrierista, főnökei előtt rabszolgailag hajlongó kishivatalnok típusa. — *196*

[36] Lenin csakhamar (1909-ben) megírta „A materializmus és empiriokriticizmus" c. könyvét, amelyben megsemmisítő kritikának vetette alá Bogdánovot és a többi revizionistát, valamint filozófiai tanítómestereiket, Avenariust és Machot. — *205*

[37] Utalás a következő eseményekre: 1. a párizsi munkások 1871 márciusi felkelése, amelynek eredményeképpen a történelem során először alakult meg „a munkásosztály kormánya" (Marx) — a Párizsi Kommün. A reakciós francia kormány a porosz megszálló hadsereg segítségével vérbefojtotta a Párizsi Kommünt. 2. A moszkvai munkások fegyveres felkelése 1905 decemberében, amelyet a cári kormány kegyetlenül elfojtott. — *207*

[38] *Machizmus* — (empiriokriticizmus) szubjektív idealista bölcseleti tan, mely a XIX. század 70—80-as éveiben keletkezett és azzal az igénnyel lépett fel, hogy leküzdi, túlhaladja a materializmus és idealizmus közti ellentétet. — *Ernst Mach* — osztrák fizikus és filozófus (1838—1916). — *211*

[39] „*Vjechi*" („Mérföldkövek") — cikkgyűjtemény, amelyet 1909-ben adott ki a legtekintélyesebb kadetírók csoportja. Ebben a cikkgyűjteményben a kadetok a burzsoázia nevében köszönetet mondtak a cárizmusnak az 1905-ös forradalom leveréséért. A „Vjechi" az orosz liberálisok végleges átpártolását jelezte a reakció oldalára. — *231*

[40] „*Bölenyek*" — a politikai irodalomban gúnyosan így nevezték a nemesi-földesúri reakció szélsőjobboldali képviselőit. — *241*

[41] A „machista ragály" — lásd 38. jegyzet. — *243*

[42] „*Otzovizmus*" — az orosz „otozvatj" (elhívni, visszahívni) szóból. „Baloldali" opportunista áramlat a bolsevik párton belül. Az irányzat hívei azt követelték, hogy a szociáldemokrata képviselőket hívják vissza az Állami Dumából és a párt mondjon le a munkáról a szakszervezetekben és a munkásosztály egyéb legális szervezeteiben. — *243*

[43] „Zemszkij elöljárók" — az államhatalom vidéki képviselői, akik a közigazgatási és törvényhozó hatalmat gyakorolták a paraszti népesség felett. A nemesek és helyi földbirtokosok közül nevezték ki őket. A „zemszkij elöljárók" hivatalát 1889-ben létesítették és csak a cárizmus bukásával szűnt meg. — *246*

[44] Az 1905-ös forradalom leverését követő reakció éveiben így nevezték azokat a mensevikeket, akik megtagadták a párt forradalmi jelszavait és likvidálni akarták a proletariátus illegális forradalmi pártját. A likvidátorok egy „nyílt" munkáspárt létesítését tartották szükségesnek, amely a fennálló Sztolypin-féle szélső reakciós rendszer keretein belül működött volna. — *247*

[45] *Párthű* (vagy *pártot akaró) mensevikek* — a mensevikeknek az a (Plechánov-vezette) csoportja, amely alapjában megmaradt ugyan mensevik álláspontón, de elhatárolta magát a likvidátoroktól és támogatta a bolsevikokat abban, hogy fenn kell tartani és erősíteni kell az illegális proletárpártot. — *253*

[46] Így gúnyolták a mensevik likvidátorokat (lásd 45. jegyzet). — *255*

[47] *Luxemburg*, Rosa (1870—1919), a nemzetközi munkásmozgalom kiváló szereplője, egyike a németországi Kommunista Párt alapítóinak, lángoló forradalmár és a munkásosztály ügyének fáradhatatlan harcosa. Lenin nagyrabecsülte a nemzetközi munkásmozgalomban szerzett érdemeit, de élesen bírálta a forradalmi marxizmusnak több igen fontos kérdésében, többek közt a nemzeti kérdésben elfoglalt félig mensevik álláspontját. Luxemburg és a németországi baloldali szocialisták érdemeinek és hibáinak összefoglaló jellemzését lásd *Sztálin* elvtárs „A bolsevizmus történetének néhány kérdéséről" c. művében. („A leninizmus kérdései" Szikra 1949. 420—428. old.) — *257*

[48] *Fenianizmus* — Irország függetlensége érdekében 1857-ben keletkezett mozgalom. A féniek forradalmi szervezete egyidejűleg működött Irországban és Amerikában. Marx és Engels a hatvanas évek végén nemzetközi mozgalmat szerveztek az elítélt féniek megkegyelmezése érdekében. — *259*

[49] „A dialektika kérdéséhez" — részlet Lenin „Filozófiai füzetek" címen ismert jegyzeteiből. Ez a töredék a füzetben Lassalle Herakleitos filozófiájáról írt könyvének kivonata után következik. — *270*

[50] *Zimmerwaldi baloldal* — az internacionalista szocialisták 1915 szeptemberében Zimmerwaldban (Svájc) lefolyt első nemzetközi konferenciáján Lenin egy baloldali csoportot alakított, az ú. n. „Zimmerwaldi baloldalt", amelyben azonban csupán a bolsevikok, élükön Leninnel, voltak következetesen forradalmi álláspontón a háborúval szemben. — *283*

[51] *„Okisták"* — a „szervezőbizottság" (Organizacionnij Komitét) tagjai. A „szervezőbizottság" vezető szerve a bolsevikellenes csoportok és áramlatok úgynevezett „augusztusi blokkjának", amelyet Trockij 1912 augusztusában alakított. Az augusztusi blokk Lenin ellen harcolt. — *289*

[52] *Cscheidze frakciója* — a IV. Állami Dumában a mensevik képviselők frakciója, amelynek élén Cscheidze állt. — *300*

[53] Az *Internacionálé csoportot* (vagy „Spartakus"-Szövetséget) az 1914—1918-as világháború kezdetén alapították a német szociáldemokrácia baloldali forradalmi elemei. A csoport élén álltak: Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Franz Mehring, Clara Zetkin és mások. A németországi kommunista párt megalakulásakor az „Internacionálé" csoport volt a pártnak a magva. — *304*

[54] *Junius* — Rosa Luxemburg álneve (lásd 47. jegyzet). — *304*

[55] *Gallifet* (1830—1909) francia tábornok, híres kegyetlenségéről, amellyel az 1871. évi Párizsi Kommün résztvevőivel elbánt. Az 1890—1900-as években Waldeck-Rousseau kormányában hadügyminiszter volt. — *306*

[56] *Gucskov, Á. I.* (1862—1936) — az orosz nagyburzsoázia reakciós köreinek igen tekintélyes képviselője. Ő alapította „Október 17-e Szövetségét" (lásd 31. jegyzet). Az 1917-es Februári Forradalom után az első ideiglenes kormány hadi és tengerészetügyi minisztere volt. — *308*

[57] Lásd 30a. sz. jegyzet. — *309*

[58] Idézet Goethe „Faust"-jából. — *314*

[59] *Lvov, G.* (1861—1925) — herceg, nagybirtokos, konstitucionális demokrata, 1917 márciusától júliusáig a polgári ideiglenes kormány elnöke. — *315*

[60] *Tugan-Baranovszkij, M. I.* — orosz polgári közgazdász (1865—1919) — „legális marxista", utóbb liberális, 1905 után kadet. — *332*

[61] Utalás Pomjalovszkij orosz író híres művére: „Szemináriumi vázlatok". A szerző azt az ostoba nevelési rendszert és azokat az elvadult erkölcsöket ábrázolja, amelyek a mult század 50-es éveiben a papi szemináriumokat jellemezték. — *335*

[62] *1917 július 3—5-én* Petrográdon a munkások és katonák nagyarányú ösztönös tüntetése zajlott le, „Minden hatalmat a Szovjeteknek!" jelszóval. A bolsevikok még nem tartották időszerűnek a fegyveres felkelést, de amikor a forradalmi tömegek már kimentek az utcára, a bolsevikok élükre álltak és biztosították a tüntetések békés jellegét. A burzsoázia azonban a mensevikek és eszerek segítségével le akart számolni a forradalommal. Az Ideiglenes Kormány katonaságot vezényelt ki a tüntetők ellen. A tüntetés véres elfojtása után a kormány üldözni kezdte a bolsevik pártot, betiltotta a bolsevikok központi lapját, a „Právdá"-t, elfogatási parancsot adott ki Lenin ellen, aki kénytelen volt illegalitásba vonulni, letartóztatta a bolsevik párt több vezető tagját stb. A pártnak azonban, Lenin és Sztálin vezetésével, e roppant súlyos viszonyok között is sikerült előkészítenie az Októberi Forradalom győzelmét. — *344*

[63] *Kornyilov-lázadás* — ellenforradalmi összeesküvés és lázadás

1917 augusztus—szeptemberében, élén Kornjilov tábornokkal. Az összeesküvés célja a forradalom elfojtása, a Szovjetek megsemmisítése és a katonai diktatúra kormányának kikiáltása volt. Az ellenforradalmi lázadás fegyveres visszaverésének élére a bolsevik párt állt, a párt erélyes fellépésének volt köszönhető a lázadás elfojtása. A Kornjilov-lázadás elleni harc felélénkítette a sorvadásnak indult Szovjeteket és a bolsevik párt felé fordította őket. — *344*

[64] A Kornjilov-lázadás szétverése után (lásd az előbbi jegyzetet) a mensevikek és szociálforradalmárok új kísérletet tettek a növekedő forradalom meggyengítésére: 1917 szeptemberében összehívták az úgynevezett „Demokratikus Tanácskozást", amely megalakította az „Előparlamentet", vagy a Köztársaság Ideiglenes Tanácsát. Ez a reménytelen kísérlet arra, hogy az országot a szovjet forradalom útjáról a polgári parlamentarizmus útjára térítsék, teljes kudarccal végződött. — *345*

[65] *Alexandrinka* — a petrográdi Alexandr-színház, amelynek épületében gyűlésezett a „Demokratikus Tanácskozás". *Petropavlovka* — a Péter-Pál erőd, a forradalmárok börtöne volt a cárizmus alatt. — *348*

[66] „*Vad Hadosztály*" — kaukázusi hegyilakókból álló hadosztály, amelyet Kornjilov (lásd 63. jegyzet) a Pétervár elleni támadásra próbált felhasználni. — *348*

[67] *Marx.* A gothai program kritikája. Moszkva 1947 (magyarul) — *360*

[68] Engels cikke: „Über das Autoritätsprinzip" („A tekintély elvéről"). „Die Neue Zeit" 1913/1914. I. köt. 39. old. — *367*

[69] Lenin a „Kommunista kiáltvány" 1872-es német kiadásához írt előszó következő részére utal: „Ma, a Februári Forradalomban és még sokkal nagyobb mértékben a Párizsi Komműnben szerzett gyakorlati tapasztalatok után, ahol a proletariátus elsőízben két hónapig a politikai hatalom birtokában volt, ez a program helyenként elavult. Nevezetesen a Kommün bebizonyította, hogy a munkásosztály nem veheti a kész államgépezetet egyszerűen birtokába, hogy azt saját céljaira mozgásba hozza." — *367*

[70] A második Internacionáléról van szó, amely 1914—18-as világháború elején egyes szociáldemokrata pártokra bomlott és mint nemzetközi szervezet megszűnt. Az első értekezlet, amely a II. Internacionálét hivatalosan újra létezőnek nyilvánította, 1919 februárjában ült össze Bernben (Svájcban). — *385*

[71] A *szadovai* vagy königgrätzi (Csehszlovákia) *ütközet* az osztrák—porosz háborúban 1866 július 3-án a háborút a poroszok javára döntötte el. — *388*

[74] *Dietzgen*, Josef (1828—1888) német materialista filozófusról van szó, aki foglalkozásra timár volt. — *452*

A KÖTETBEN MEGNEVEZETT OROSZ UJSÁGOK ÉS FOLYÓIRATOK JEGYZÉKE

Djelo Zsiznji (Az Élet Ügye) — a likvidátor mensevikek folyóirata. Megjelent Pétervárott 1911-ben.

Djelo Naróda (A Nép Ügye) — az eszerek vezető lapja. Megjelent Petrográdon 1917 március 15-től. Ellenforradalmi cikkei miatt 1918 január óta többször betiltották, végleg 1919 március 30-án.

Gólosz Szociáldemokráta (A Szociáldemokrata Hangja — rövidítve Gólosz) a likvidátor mensevikek folyóirata. Megjelent 1908 februártól 1911 decemberig, Martov és mások szerkesztésében. 1908-tól 1910-ig a folyóirat Genfben, majd pedig Párizsban jelent meg.

Gólosz Truda (A Munka Hangja) — mensevik ujság, megjelent 1916-ban Szamárában.

Iszkra (Szikra) — az oroszországi forradalmi marxisták első országos ujságja, melyet Lenin alapított 1900 decemberében. A lapot külföldön nyomták és Oroszországban illegálisan terjesztették. A lenini „Iszkra" 1900—1903-ig óriási történelmi szerepet töltött be azzal, hogy előkészítette az orosz proletariátus önálló politikai pártjának megalapítását. 1903 novemberében, röviddel az OSzDMP második kongresszusa után az 52. számmal az „Iszkra" a mensivekek kezébe került, Lenin kivált a szerkesztőségből. „Ez időtől beszélünk a pártban a *régi* «Iszkrá»-ról, mint a lenini, bolsevik «Iszkrá»-ról és az *új* «Iszkrá»-ról, mint mensevik opportunista lapról." (A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Szikra 1949. II. fej. 4. szakasz.) Utolsó, 112. száma: 1905 október 8.

Izvesztija Zagranjicsnovo Szekretariata O. K. (A Szervező Bizottság Külföldi Titkárságának Értesítője) — a mensevik szervezőbizottság közlönye. Megjelent Zürichben 1915 februárjától 1917 februárjáig.

Kommunisztí (Kommunista) — 1915 végén megjelenő folyóirat. Külföldön adta ki a bolsevikok központi lapjának a „Szociáldemokrát"-nak szerkesztősége. Mindössze egy (kettős) száma jelent meg.

Lisztok „Rabótnjika" (A „Munkás" Kis Ujsága) — megjelent Genfben 1896—1899-ig az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövet-

sége" kiadásában. Tíz száma jelent meg. Első nyolc számát a „Munka Felszabadítása" csoport szerkesztette. Miután a Szövetség tagjainak többsége az ökonomizmus mellett foglalt állást, a „Munka Felszabadítása" csoport lemondott a szerkesztésről. A két utolsó számot új, a Szövetség által kinevezett bizottság szerkesztette.

Nasa Zarjá (Hajnalunk) — a likvidátor mensevikek legális folyóirata. Megjelent Pétervárott 1910 januárjától 1914 októberéig.

Nase Djelo (Ügyünk) — a háborút támogató mensevikek havonta megjelenő folyóirata. Megjelent Pétervárott 1915 januárjától. A „Nasa Zarjá" politikai vonalát folytatta. A „Nase Djelo" a szociálsovinisztáknak fő sajtószerve volt Oroszországban.

Nóvaja Zsizny (Uj Élet) — 1917 május 5-én megindult petrográdi napilap, amely maga körül egyesítette az úgynevezett „internacionalista" mensevikeket; 1918 nyarán ellenforradalmi propagandája miatt betiltották.

Nóvoje Vremja (Uj Idő) — napilap; Pétervár 1868—1917 október. A lap iránya eleinte mérsékelt liberális, később (1876 után) a konzervatív nemesi és hivatalnok körök lapja, amelyet a cári kormány pénzelt. A lap nemcsak forradalmi, hanem a liberális burzsoá mozgalom ellen is harcolt. 1905-ben a feketeszázak lapja. 1917 október végén betiltották.

Obrazovánjije (Műveltség) — irodalmi, népszerű tudományos társadalmi és politikai havi folyóirat. 1892-ben alapították Pétervárott. 1909-ben szűnt meg. 1903—1907-ben marxistáktól is közölt cikkeket.

Otkliki (Visszhangok) — mensevik cikkgyüjtemények. Megjelentek 1906—1907-ben.

Oszvobozsdjénjije (Felszabadulás) — a liberális burzsoázia kéthetenként megjelenő lapja, 1902—1905-ig Sztrúve szerkesztésében, Stuttgartban adták ki. 1904 januárjától a liberális monarchista „Szójuz Oszvobozsdjénjija" (Felszabadulás Szövetsége) lapja. Később az oszvobozsdjénjisták voltak a kadetok pártjának magva.

Pod známenjem marxizma (A marxizmus zászlaja alatt) — filozófiai havi folyóirat. Moszkva 1922—1941.

Proletarij (A Proletár) — illegális bolsevik hetilap, az OSzDMP központi lapja, mely a párt III. kongresszusának határozata alapján jött létre. A Párt Központi Bizottsága 1905 április 27-i plénumának döntése alapján Lenint nevezték ki a központi lap felelős szerkesztőjének. Genfben adták ki 1905 május 14-től november 12-ig. 26 száma jelent meg. A szerkesztőség munkájában állandóan résztvett Vorovszkij, Lunacsarszkij és Oljminszkij. A „Proletarij" folytatta a régi, lenini „Iszkra" irányvonalát.

Rabócsaja Gazéta (Munkás Ujság) — a kievi szociáldemokraták illegális lapja. Két száma jelent meg: az első 1897 augusztusában, a

második ugyanaz év decemberében (novemberi kelettel). Az OSzDMP I. kongresszusa (1898) a „Rabócsaja Gazjéta"-t elismerte a párt központi lapjának. Az előkészületben levő 3. szám részére Lenin 1899-ben több cikket írt, a kongresszus után azonban a nyomda szétzúzása és a Központi Bizottság tagjainak letartóztatása következtében a lap nem jelent meg többé.

Rabócsaja Myszlj (Munkásgondolat) — az „ökonomisták" lapja. Megjelent 1897 októberétől 1902 decemberéig Berlinben és (illegálisan) Pétervárott.

Rabócseje Djelo (Munkásügy) — folyóirat, az „ökonomisták" orgánuma. Kiadta az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetsége" 1899 áprilisától 1902 februárjáig.

Revolucionnaja Rosszija (A Forradalmi Oroszország) — a szociálforradalmárok pártjának központi lapja. Megjelent 1901 től 1905-ig.

Russzkaja Sztarina (Orosz Előidők) — történelmi folyóirat. Megjelent Pétervárott 1870-től 1918-ig.

Russzkoje Bogatsztvo (Orosz Gazdagság) — folyóirat, Pétervár 1876—1918. A kilencvenes évek elejétől a liberális narodnyikok lapja, Krivenko és Michajlovszkij szerkesztették. A folyóirat a cári kormánnyal való megbékélés mellett szállt síkra, állandóan támadta a marxizmust és uszított az orosz marxisták ellen.

SzPB (Szanktpeterburgszkij) *Rabocsij Lisztok* (Szentpétervári Munkás Röplap) — megjelent 1897-ben a pétervári „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására," kiadásában. Mindössze két száma jelent meg.

Vozrozsdjenjije (Megujhodás) — a likvidátor mensevikek legális folyóirata. Megjelent Moszkvában 1908—1910-ben.

Vperjod (Előre) — az első illegális bolsevik ujság, Genfben 1904 december 27-től (1905 január 4-től) 1905 május 5-ig (18-ig) adták ki. Tizennyolc száma jelent meg. Az ujság szervezője és vezetője Lenin volt.

Vperjod (Előre) — a mensevikek moszkvai bizottságának folyóirata. Megjelent 1917—1918-ban.

Zarja (Hajnal) — az orosz szociáldemokrácia elméleti kérdésekkel foglalkozó folyóirata. Megjelent 1901—1902-ben Stuttgartban. Szerkesztették Lenin, Plechánov és mások. Mindössze négy száma jelent meg.

MARX ÉS ENGELS IDÉZETT VAGY EMLÍTETT MŰVEI VAGY LEVELEI

MŰVEK

Marx

A filozófia nyomora (Anti-Proudhon) (1847) — *7*, *38*, *56*

A „Neue Rheinische Zeitung"-ban megjelent cikkek (1848—1849) *8*, *40*, *48*, *141*, *142*, *143*, *144*, *145*, *147*, *148*

Osztályharcok Franciaországban 1848—1850-ig (1850)[1] — *31*

Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája (1852)[2] — *108*

A politikai gazdaságtan kritikájához (1859) — *9*, *16*

Vogt úr (1860) — *8*, *9*

A tőke (1867—1894) — *8*, *9*, *20*, *22*, *24*, *48*, *49*, *63*, *94*, *163*, *186*, *213*, *271*, *391*, *457*

— I. köt. (1867)[3] — *9*, *11*, *16*, *22*, *26*, *31*, *33*, *34*, *213*

— II. köt. (1885) — *26*, *49*

— III. köt. (1894) — *27*, *28*, *30*, *31*, *32*, *49*

A polgárháború Franciaországban (1871) — *9*, *365*

A gothai program kritikája (1875)[4] — *183*, *307*, *322*, *324*, *325*, *330*

Engels

A politikai gazdaságtan kritikájának vázlata (1844) — *47*

A munkásosztály helyzete Angliában (1845) — *46—47*, *55*, *295*

A német parasztháború (1850)[5] — *113*

Előszó „A német parasztháború" 3 német kiadásához (1875)[6] — *113—114*

Anti-Dühring (1878)[7] — *11*, *13*, *14*, *36*, *49*, *62*, *164*, *214*, *223*, *224*, *427*

---

[1] *Marx*. Osztályharcok Franciaországban 1848—1850-ig. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 21—23. sz.) Szikra 1948.

[2] *Marx*. Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 40—41. sz.) Szikra 1949.

[3] *Marx*. A tőke. I. köt. Fordította Rudas László és Nagy Tamás. 2. kiad. Szikra 1949.

[4] *Marx*. A gothai program kritikája. Idegennyelvű Irodalmi Kiadó. Moszkva 1947.

[5] *Engels*. A német parasztháború. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 49—51. sz.) Szikra 1949.

[6] *Engels*. A német parasztháború. Id. kiad. 131—140. old.

[7] *Engels*. Anti-Dühring. Szikra 1948.

A család, a magántulajdon és az állam eredete (1884)[8] — *35, 49, 402, 414*
Előszó „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" 3. német kiadásához (1885)[9] — *108*
Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása (1888)[10] — *11, 15, 49, 214, 223*
A parasztkérdés Franciaországban és Németországban (1894) — *36*

Marx-Engels

A szent család vagy a kritikai kritika kritikája (1845) — *10, 47*
A kommunista kiáltvány (1848)[11] — *8, 18—20, 35, 38, 39, 48, 58, 62, 67, 90, 91, 94, 147, 149, 172, 207, 307, 325, 367*

LEVELEK[12]

Marx

Engelshez

— 1862 aug. 2. — *29*
— 1862 aug. 9. — *29*
— 1864 nov. 4. — *258*
— 1866 jún. 7. — *258*
— 1866 jún. 20. — *258*
— 1866 júl. 7. — *17*
— 1867 jún. 3. — *259*
— 1867 nov 2. — *259*
— 1867 nov. 30. — *259*
— 1867 dec. 17. — *260*
— 1868 jan. 8. — *15*
— 1868 dec. 12. — *12*
— 1869 aug. 18. — *260*
— 1869 nov. 18. — *260*
— 1869 dec. 10. — *261*
— 1870 júl. 5. — *257.*

Brackehoz

— 1875 máj. 5.[13] — *322*

Feuerbachhoz

— 1843 okt. 20. — *212*

Kugelmannhoz

— 1866 ápr. 6. — *164*
— 1868 júl. 11. — *163*
— 1870 jún. 27. — *213*
— 1870 dec. 13. — *213*
— 1871 ápr. 12. — *167*
— 1871 ápr. 17. — *169*

Sorgehoz

— 1874 aug. 4. — *294*
— 1877 szept. 27. — *186*
— 1877 okt. 19. — *176*
— 1879 szept. 19. — *176, 182*
— 1879 nov. 19. — *177*
— 1880 nov. 5. — *177, 186*
— 1881 jún. 20. — *173*

Weydemeyerhez

— 1852 márc. 5. — *320*

Engels

Marxhoz

— 1845 febr. 22. — *56*
— 1846 szept. 18. — *57*
— 1846 okt. 23. — *57*

[8] *Engels.* A család. a magántulajdon és az állam eredete. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 42—44. sz.) Szikra 1949.

[9] *Marx.* Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. Id. kiad. 7—8. old.

[10] *Engels.* L. Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 3. sz.) Szikra 1948

[11] *Marx-Engels.* A kommunista kiáltvány. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 7—8. sz.) Szikra 1949.

[12] A Lenin által itt idézett levelek kevés kivétellel bennfoglaltatnak *Marx-Engels* Válogatott leveleinek most sajtó alatt levő magyar kiadásában.

[13] *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 11—13. old.

— 1847 nov. 24. — *58*
— 1851 máj. 23. — *257*
— 1858 okt. 7. — *294*
— 1868 nov. 20. — *260*
— 1869 okt. 24. — *260*
— 1881 aug. 11. — *294*

Bebelhez
— 1875 márc. 18—28.[14] — *322*

A brüsszeli kommunista levelező-bizottsághoz
— 1846 okt. 23. — *57*

Kautskyhoz
— 1882 szept. 12. — *285—86, 294, 305*

Sorgéhoz
— 1882 jún. 20. — *177*
— 1884 dec. 31. — *178*
— 1885 jún.. 3. — *178*
— 1886 ápr. 29. — *184*
— 1886 nov. 29. — *174, 183*
— 1887 márc. 3. — *178*
— 1887 ápr. 6. — *187*
— 1887 ápr. 9. — *187*
— 1887 ápr. 23. — *187*
— 1889 jan. 12. — *179*
— 1889 máj. 11. — *179*
— 1889 jún. 8. — *179*
— 1889 júl. 17. — *179*
— 1889 júl. 20. — *179*
— 1889 dec. 7. — *184, 294*
— 1890 ápr. 19. — *294*
— 1891 márc. 4. — *295*
— 1891 szept. 14. — *295*
— 1891 okt. 24. — *185*
— 1894 nov. 10. — *181*
— 1894 dec. 4. — *181*

Kelley Wischnewetzkyhez
— 1886 dec. 28. — *173*
— 1887 jan. 27. — *173*

Az 1, 2, 4, 8—11, 13, 14. sz. jegyzetben felsorolt művek bennfoglaltatnak a „*Marx—Engels.* Válogatott művek." című kétkötetes gyüjteményes kiadásban (Szikra 1949).

[14] *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 43—52. old.

Adler, Friedrich 419
Adler, Max 49
Akímov (V Machnovec) 131—32
Aristoteles 270, 272
Arnim, Alexander Heinrich 144
Auer, Ignaz 179
Avenarius, Richard 215, 217, 220
Axelrod, P. B. 97, 112, 289—90

Bakunin, M. A. 9
Bauer, Bruno 5—6
Bauer fivérek (Otto és Bruno) 47
Bazárov, V. A. 205, 220
Bebel, August 52, 176—77, 179, 184—85, 251—52, 322—23, 327
Becker, Johann Phlipp 171, 187
Beesly, Edward Spencer 213
Belinszkij, V. G. 112
Berkeley, George 273
Bernstein, Eduard 52, 102, 107—08, 176—77, 179—80, 203, 208, 247, 343, 358, 368
Bismarck, Otto v. 7, 41, 89, 187, 224, 232, 251, 258
Bissolati, Leonida 298
Bjelorusszov A. Sz. 233
Blanc, Louis 56, 149, 317, 366
Blanqui, Louis-Auguste 168
Bogdánov, A. A. (A. A. Malinovszkij) 205 211, 218 221
Böhm-Bawerk, Eugen 205, 207
Borgheim, Sigismund 351
Born, Stephan (Buttermilch) 147—50
Bracke, Wilhelm 177, 322
Brouckère, Louis 209
Brousse, Paul 179
Bulgákov, Sz. N. 164
Bulygin, A. G. 199
Burns, John 185
Büchner, Ludwig 13, 164, 213

Cabet, Etienne 56
Camphausen, Ludolf 142, 144
Canitz 144
Carus, Paul 220
Cereteli, I. G. 314, 317, 335, 345
Clémenceau, Georges 369
Cornelissen, Ch. 336
Cornelius, Hans 220
Cromwell O. 260
Cscheidze, N. Sz. 298, 300, 314, 317
Cschenkeli, A. I. 293
Csernov, V. M. 335, 345, 424—25
Csernyenkov, B. N. 397
Csernysevszkij, N. G. 112

Dan, F. I. 248
Danton, Georges 350—51
David, Edward 293, 373
Demokritos 273
Demuth, Helene 10
Descartes, René 273
Dietz, Chr. F. 52
Dietzgen, Joseph 163, 171, 215—17, 219—20, 273, 452
Djenifkin, A. I. 442—43
Dnjevnyickij 253
Drews, Arthur 455
Dubászov, F. V. 195

Duhem, Pierre 217
Duncker, Franz 127
Dühring, Eugen 49, 163, 176, 203, 205, 213, 223—24, 231

Einstein, Albert 452, 456—57
Engels, Frigyes 5—8, 11—15, 17—18, 29, 35—38, 40—60, 62, 67, 95, 101—02, 108, 110, 112—14, 117, 147—48, 164, 171—85, 187, 194, 203, 205, 211—15, 219—20, 223—27, 232—33, 239, 257—60, 263—64, 271, 278—79, 285—86, 293—95, 298, 301, 305, 307, 309, 312, 318, 322—23, 327, 333, 339, 351, 353, 355—56, 360, 365, 367, 373, 399, 402, 414, 427, 454
Epikuros 5

Fechner, Gustav Th. 213
Feuerbach, Ludwig 6, 10—12, 62, 212, 215, 219, 223, 226, 231, 273
Foch, Ferdinand 388
Fourier, Charles 113

Gallifet, Gaston A. 306
Garibaldi, Giuseppe 258
Gassendi, Pierre 273
George, Henry 173—74
Gé, A. J. 336
Gierke 145
Gladstone, William Ewart 260—61
Grave, Jean 336
Grimm, Robert 303
Grün, Karl 57, 212
Grünberg, Carl 279
Gucskov, A. I. 315—17
Guizot, F. P. G. 19
Gvozdjov, K. A. 298, 301
György V. 283

Hales 294
Hansemann, David 144—45
Hauptmann, Gerhart 90
Hegel, Georg Wilhelm 5, 10—15, 45, 62, 113, 130, 204, 213—14, 270, 272—73, 457—58
Heine, Heinrich 190
Henderson, Arthur 300
Herakleitos 270, 273
Herzen, A. I. 112
Herzenstein 145
Hilferding, Rudolf 290, 293, 376—77
Hillquit, Morris 171
Hindenburg, Paul v. 388
Hirsch, Max 122, 127, 176
Hobson, John Atkinson 290—92
Holbach, Paul 273
Holyoake, Georg Jacob 39
Höchberg, Karl 175—78
Hume, David 12, 213, 273
Huxley, Thomas 12, 213—15
Hyndman, Henry Mayers 179, 300—01

Izgójev, (A. Sz. Lande) 246

Jaeckh 171
Jacoby, Johann 388
James, William 217
Junius 304 *lásd* Rosa Luxemburg
Juskévics, P. S. 221

Kablukov N. A. 145
Kamysanszkij N. K. 195
Kant, Immanuel 12, 204, 213, 273
Karaulov B. A. 246
Kautsky, Karl 53, 124—25, 152 159—60, 285—86, 289—90, 294—97, 305, 308, 321, 358—68, 373, 375—77, 386, 392, 419, 423—25, 450
Kerenszkij, A. F. 345, 376
Kizevetter A. A. 195
Kolcov (B. A. Ginzburg) 149
Kolcsak, A. V. 442—43
Konze 136
Kornjilov, L. G. 344
Kriege, Hermann 134—140
Kropotkin, P. A. 336
Kugelmann, Ludwig 41, 162—64, 166—67, 169—70, 172, 194, 213

Labriola, Arturo 209
Leclair, Anton v. 220
Lafargue, Paul 181, 258—59
Lagardelle, Hubert 209
Lange (A. M. Sztopánji) 213

Lárin, J. (M. A. Lurje) 173, 248—55
Lassalle, Ferdinand 9, 11, 40—41, 52, 94, 126, 175, 223, 230—31, 270
Legien, Karl 293, 300, 373
Lensch, Paul 276, 296
Levickij, V. P. 247, 255
Liebknecht, Wilhelm 41, 52, 82, 176—79, 184, 252
Lloyd George, David 299—301, 369
Longuet, Jean 258, 419
Lopátin, L. N. 219, 258
Lunacsarszkij, A. V. 219, 221, 230
Luxemburg, Rosa (Junius) 258, 304, 368
Lvov, G. 315, 317

MacDonald, Ramsay 419
Mach, Ernst 215, 217—21
Machov (D. P. Kalafati) 130
Mann, Tom 185, 294
Manujlov, A. A. 145
Martov, L. 130—31, 247, 253—55, 289, 292—93, 386, 424—25
Martynov, A. Sz. 141
Marx, Eleanor (Tussy) 184
Marx Károly 5—20, 22—30, 33—45, 47—68, 77, 86—87, 95, 101—03, 108, 111, 117, 124, 134—36, 138—48, 150, 162—72, 174—78, 180—87, 190—91, 193—94, 196—97 202—05, 209—13, 215, 218—20, 223, 225—27, 233, 257—64, 271—73, 275, 277—79, 288, 293—95, 301, 307, 309, 312, 318—19, 321—26, 329—33, 336—37, 347, 350—51, 356, 358—68, 374, 376—77, 379, 381, 391—92, 399, 432—33, 447, 449, 454, 457
Maszlov, P. P. 164
Mazzini, Giuseppe 9, 258
Mehring, Franz 134, 141—42, 147—48, 171, 175—76, 178, 180, 320
Michajlov, N. N. 121
Michajlovszkij, N. K. 86—87
Mignet, François 19
Miklós II., Romanov 283, 313, 354
Miljukov, P. E. 195
Millerand Alexandre 107—08
Moleschott, Jacob 13
Moll, Joseph 147
Most, Johann 42, 176, 231, 238
Mülberger, Artur 203

Napoleon I. 450
Noske, Gustav 273

Ostwald, Wilhelm 217—19
Owen, Robert 113

Pannekoek, Anton 235—36, 238
Pearson, Karl 217
Petrunkévics, J. J. 144—45
Petzoldt, Josef 219—20
Platon 273
Plechánov, G. V. 49, 76, 102, 150, 166—170, 172, 186—87, 204, 270, 273, 293, 300, 308, 319, 451
Poincaré, Henri 217—19
Poincaré, Raymond 283
Pomjalovszkij, N. G. 335
Potrjészov, A. N. 255, 293, 298, 301
Prokopóvics, Sz. N. 126—27
Proudhon, Joseph 7, 9, 56—57, 125, 149, 168, 258—59

Renan, Ernst 150
Renaudel, Paul 300—01
Renner, Karl 370
Ricardo, David 28, 63, 164
Rjazánov, D. B. 279
Rodbertus-Jagetzow, Karl 28
Ródicsev, F. I. 144—45, 198
Ruge, Arnold [illegible]—, 47

Saint-Simon Henri 113
Sándor II cár 259
Scheidemann, Philipp 300—01, 370, 373, 376
Schapper, Karl 40, 147
Scheer, V. V 397
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 212
Schippel, Max 179
Schramm, Karl 176, 178

Schulze-Delitzsch, Franz 126
Schuppe, Wilhelm 220
Schubert-Soldern, Richard 220
Schwegler, Albert 272
Schweitzer, Johann Baptist 52
Schwerin, Maximilian H. K. 144
Scsedrin, N. (Saltykov M.) 458
Seel 56
Sismondi, Jean Charles Simon de 288
Smith, Adam 25, 63
Sombart, Werner 194
Sorge, Friedrich Albert 42, 53, 172—73, 176—78, 294
Spartacus 410—11
Spektator (Nachimson) 289—90
Spinoza, Baruch 273
Stein, Lorenz 15
Stirling, James Hutchinson 53
Szkóbeljev, M. I. 298
Szórokin, P. A. 459—60
Sztálin, I V. 339—40
Sztjeklov, J. M. 314, 317
Sztolypin, P. A. 191, 195—96, 253, 255—56
Sztrúve, P. B. 126—27, 191, 194—95, 221, 246
Szuchánov, N. 447, 449—50
Szurkov 223, 233

Thierry, Augustin 19
Thiers, Louis Adolphe 19
Thünen, Johann Heinrich von 164
Timirjazev, A. 456—57
Trubeckoj 145
Trockij, L. D. 289, 292
Tugan-Baranovszkij, M. I. 332

Vandervelde, Emile 209
Vanjejev, A. A. 117, 120
Vereszajev, B. 356
Viereck, Louis 177—78, 184
Vilmos II. 283
Vipper, R. J. 454
Visnjeveckája 173
V. I. (Ivansin V. P.) 121
V. V. (Voroncov, V. P.) 122—23
Vogt, Karl 8, 13
Volkmann, Paul 273
Vollmar, Georg 108, 177, 181

Ward, James 217, 219—20
Webb, Sidney és Beatrice 194, 296
Weitling, Wilhelm 125
Westphalen, Jenny v. 7
Weydemeyer, Joseph 320
Willich, August 40
Wilson, Woodrow 369—70

Zaszúlics, V. J. 49, 186
Zederbaum (Martov L.), J. O. 164
Zola, Emil 356
Zubátov, S. V. 126

Agrárkérdés 28—32, 36, 134—40, 181, 189—91, 205—06, 316—18, 380
Alap és felépítmény 16—17, 63, 190—91, 193, 240—41, 448—49
Állam
— lényege és formái 35, 68, 307—08, 321—22, 337, 341, 364, 368, 379, 380, 403—04, 406—09, 412—15
— alapvető funkciói 339—42
— keletkezése 35—36, 340—41, 402—09
— rabszolgatartó 35, 406—09
— hűbéri 35, 405—07
— polgári 35, 68, 307—08, 322, 364, 413—17
— proletár szocialista 35, 307—42, 358—68, 369—82, 417
— a kommunizmus idején 323—25, 327—38, 329—30, 333—35, 340—42
— *lásd még* Proletárdiktatúra; Demokrácia és diktatúra

Bersteinizmus, bersteiniáda 54, 94, 102, 106—09, 203—10, 247, 343
— *lásd még* Revizionizmus; Opportunizmus
Blanquizmus 96, 154, 155, 167, 224, 318, 343
Burzsoázia
— az 1848-as forradalomban 39—40, 67—68, 142—46
— liberális 68—69, 146, 190—91, 240—50
— és proletariátus 19, 33, 38—39, 83, 174—75, 183, 207—08, 235—36, 237—38, 280, 293, 325
— az orosz burzsoázia az 1905-ös forradalom után 183, 240—41, 243, 253—54

Chartizmus 194—95, 273

Demokrácia
— burzsoá 207, 231, 326—27, 328, 358—59, 374—76, 378—79, 456 *lásd még* Állam, polgári
— proletár szocialista 325, 327, 337, 338, 358—59, 376, 378—79 *lásd még* Proletárdiktatúra
— és diktatúra 141—43, 325—27, 358, 361—64, 375, 378—79 *lásd még* Állam, polgári
Dialektika
— materialista dialektika (meghatározás) 8, 13—15, 54, 62, 129—30, 139, 235—36, 239, 270—74, 336
— Hegel dialektikája 13—15, 45, 130, 212—13, 270, 271—73, 457
— az ellentétek harca, mint a dialektika lényege 17, 129—30, 227, 235, 270—73
— és a megismerés elmélete 10—13, 14—15, 16, 63, 270—74

— a társadalmi életben és a proletariátus diktatúrája 7, 36—37, 39—40, 41, 67, 68, 85—86, 130, 172, 226—27, 235—43, 324, 325, 336, 337, 447—50
— és természettudomány 14, 62, 272—73, 456—58
— és metafizika 14, 15, 36, 37, 270—74
— *lásd még* Dialektikus materializmus; Marxizmus; Filozófia
Dialektikus materializmus 8, 10—18, 34, 37, 41, 45, 81—82, 152, 190, 204, 212, 223, 226—27, 228, 235, 270—74, 451—60
— *lásd még* Dialektika; Marxizmus; Filozófia

Egyenlőség 330—33, 337—39, 416—17, 422—23, 425—28
Eklekticizmus 52—53, 111, 360
Elmélet
— forradalmi, jelentősége 7, 10, 59, 61—64, 72—73, 78, 80, 81, 85—88, 99, 101—03, 111—14, 127, 322—23, 371
— és gyakorlat, egységük 34, 36—37, 72—73, 78, 80, 81, 85—88, 101—03, 165, 429—46, 447—48
— pártszerűsége 10, 61—66, 87, 112—13, 193, 211—22, 401, 451—52
— *lásd még* Dialektika; dialektikus materializmus; Marxizmus
Empiriokriticizmus 211—26
Erkölcs *lásd* Kommunista nevelés
Értelmiség
— polgári 78—79, 117, 166, 355, 379, 388—89, 396
— szocialista 80, 117
Érték
— a munka-érték elmélete, ennek jelentősége 21—23, 63—64, 163, 207
Értéktöbblet 23—32, 64

Fegyelem
— pártfegyelem 71, 72
— a proletárdiktatúra idejében 71, 379—80, 384, 387, 434—35
Fegyveres felkelés 160, 166—70, 343—51
— mint művészet 343—51
Filozófia 5, 10, 13—15, 44—46, 202, 204—05, 211—22, 223, 226, 227, 243, 270—74, 451—52, 456—59
— a német filozófia a XVIII. század végén és a XIX. század elején és a dialektikus materializmus 10, 11—15, 44—46, 113, 204—05, 212—15, 226, 270, 272—74, 458
— *lásd még* Dialektika; Dialektikus materializmus; Idealizmus; Materializmus, filozófiai
Forradalom
— okai és jelentősége 16, 26—27, 65, 85, 141—43, 164, 189—92, 193, 307—11, 352—57, 367
— az 1789. évi francia polgári forradalom 19, 145, 194—95, 196, 372
— az 1848-as forradalom és Marx és Engels taktikája 8, 40, 46, 67—68, 141—50, 164, 193—94, 275, 277—78
— a polgári demokratikus forradalom és a proletariátus taktikája 40, 139—40, 145—46, 164, 189—92, 195—96, 200—01, 208, 239—40, 375
— proletár szocialista forradalom 40, 59—60, 85, 140, 210, 265, 286, 299—302, 305, 309—11, 354—57, 364, 372—75, 447—50

Gyarmati kérdés 266—67, 288, 290, 294—97

Háborúk
— igazságos háborúk 305—06, 382
— igazságtalan, reakciós háborúk 277, 303
— imperialista háborúk 303, 304, 306, 386
— nemzeti felszabadító háborúk 303, 304, 306
— polgárháborúk 157, 160, 161, 304, 305—06, 354, 382, 410—11

Idealizmus 10, 11—14, 44—45, 62, 204, 211—13, 273—74, 455—56
Ideológia
— burzsoá 123—27, 236
— proletár szocialista 124—26
Imperializmus 279, 287—90, 293—94, 297, 300, 304, 365—66
Internacionále
— I. 9, 50, 68, 95, 370, 371
— II. 306, 308, 310, 371, 375, 426, 427
— II ½-es és berni 385, 386, 392
— III. *lásd* Kommunista Internacionále

Jog *lásd* Polgári és szocialista jog

Kapitalista válságok *lásd* Válságok
Kapitalizmus 20, 25—26, 31—32, 84, 209—10, 235, 267, 287—89, 357, 384, 391, 412 *lásd még* Imperializmus
Kautskyzmus 289—90, 293, 296—97, 301, 321, 353, 358—68, 373, 375—77, 378, 380
Kisajátítók kisajátítása 25—26, 33, 35, 83, 333—34, 420
Kispolgárság 80, 210, 240 *lásd még* Parasztság
Kommunista Internacionále 369—77
Kommunista nevelés 34, 283—84, 286, 429—46
Kommunizmus 57, 307—08, 323—42, 383—85, 391, 392, 398, 442—43
— első foka 330—33
— felsőbb foka 333—42

Lassalleánizmus 9, 40, 94, 106, 330—31
Lét és gondolkodás 10, 11, 15—16, 63
Liberalizmus *lásd* Burzsoázia, liberális ; Polgári liberalizmus
Likvidátorság 247, 248, 252, 254—56

Machizmus és machisták 211, 221, 243
Marxizmus
— általános jellemzése 7—42, 43—51 59—60, 61—66, 67—73, 85—87, 94, 99, 101—03, 113, 151—53, 165, 193, 202—10, 223, 225—27, 320, 324, 432—33
— és felkelés 343—48
— forrásai és alkatrészei 10—42, 61—66, 113—16
— nem dogma, hanem vezérfonal a cselekvés számára 72, 82, 102—03, 151—52, 173, 229, 242—43, 312—14, 447—50
— filozófiája *lásd* Dialektikus materializmus
— Marx gazdasági tanai 20—32, 33—34, 63—65, 161—64,204—07
Materializmus
— filozófiai 8, 10—12, 45, 62—63, 65—66, 211—17, 223, 451—60
— vulgáris (Büchner Vogt és Moleschott) 13
— a XVIII. század francia materializmusa 10, 13, 36—37, 62, 223, 224—26, 231
— Feuerbach materializmusa 6, 10, 13, 36—37, 223, 224—26, 231
— dialektikus *lásd* Dialektikus materializmus
Mensevizmus 129—33, 149, 198—200, 354, 376
Millerandizmus és miniszterializmus 106—08, 208
— *lásd még* Bernsteinizmus ; Revizionizmus ; Opportunizmus
Munka
— társadalmi jellege a kapitalizmus alatt 26, 33—34, 289
— termelékenysége a kapitalizmus alatt 23, 28, 34, 390
— szocialista termelékenysége 34, 333, 390—92
— kommunista munka 333, 384, 387, 390—92, 419, 442, 446 *lásd még* Szocializmus ; Kommunizmus

Narodnyikok 67, 76, 77, 78, 83, 87—88, 186, 192, 204
Nemzeti kérdés 34, 105, 257—64, 275—76, 277—86

Októberi Szocialista Forradalom 356—57, 374—75, 447—50
Opportunizmus a munkásmozgalomban 42, 68—69, 94—95, 106—09, 132, 175, 178—79, 180—81, 208, 225, 230, 245, 292, 294, 298—300, 301—02, 321, 343, 373, 376—77, 378, 447—49
– békülékenység az opportunizmussal szemben 178, 180, 289, 296—97, 300
– osztálygyökerei 208, 209, 234—38, 245, 292, 294—300
– *lásd még* Bernsteinizmus ; Kautskyzmus ; Millerandizmus ; Reformizmus ; Revizionizmus
Osztályok és osztályharc 18—20, 36—42, 43—44, 65, 73, 191, 320, 384—85, 438—39
– gazdasági, politikai és elméleti osztályharc 18, 19, 20, 24, 33, 37—39, 41, 46, 50—51, 66, 71—72, 74—75, 83—84, 85, 93—94, 95, 96, 97, 99—105, 112, 113, 114, 117, 256, 320—22, 379—82, 418—28, 437—40
– keletkezése 18—19, 34—35, 43, 293, 404—05
– megsemmisítése, megszüntetése 35—36, 320, 327, 379—82, 384—87, 423—28, 439
„Ökonomizmus" 89—100, 103, 108—111, 115—28, 149—50 *lásd még* Trade-unionizmus
Ösztönösség és öntudatosság 110—12, 115—28

Parasztság 19—20, 29—32, 35—36, 40—41, 68, 136—38, 145—47, 181—82, 189—92, 315—16, 380—81, 397—98, 410—13, 420, 423—27, 438, 443, 445
– a marxizmus viszonya a parasztság különböző csoportjaihoz (szegényparasztok, középparasztok és zsírosparasztok) 35—36, 99, 397—98, 423—27, 438—39
Parlamentarizmus 159, 207, 299, 415—17
Párt *lásd* Proletárpárt
Pártprogram 82—83, 101—05, 315—16, 391, 420
Párizsi Kommün (1871) 9, 67, 68, 166, 169, 172, 188, 308, 309, 315, 318, 323, 326, 360, 366, 367, 375, 376
Polgári és szocialista jog 331, 332—33, 336—37
Polgári liberalizmus 68, 146, 184, 188, 195, 207—08, 235—36, 246, 249, 252
Politikai gazdaságtan 20—32, 47—48, 63—65, 205—07
Profit, 26—27, 29, 64, 291, 294, 297
Proletariátus
– világtörténelmi szerepe 8, 18—20, 67, 77—78, 83—85, 96—97, 115, 188, 378, 381—82, 384, 385—87, 425
– szövetsége a parasztsággal 35—36, 40—41, 140, 374—75, 380—81, 423—27, 438—40, 447, 449
– hegemóniája 83—85, 95, 140, 188, 232, 246—47, 380, 384, 385—87, 424—28, 439, 440—41
– internacionalizmusa 34—35, 85, 112, 261, 275—76, 283—84, 370—71
– proletariátus és parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája 144, 148, 313—18, 374
– a proletariátus osztályharcának taktikája 37—42, 151—61, 301, 312—19
Proletárdiktatúra 33, 71, 308—09, 321—22, 324—25, 327, 328, 329, 332, 335, 341—42, 358, 359—61, 362—68, 371, 376, 378—82, 383, 417, 419, 423, 425
– a marxizmus lényege 320—22
– és az átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba 35, 308, 322, 324—25, 328—29, 339—42,

359, 378—79, 384, 386, 387, 391, 393, 394, 418, 421, 424—28 *lásd még* Állam, proletár szocialista ; Demokrácia, proletár szocialista
Proletárpárt
— általános jellemzés 38, 71—73, 74, 80—85, 93—94, 95—100, 101—05, 109, 175, 178, 232, 307—11, 396—98
— elméleti alap 7, 10—18, 62—63, 73, 80—83, 84—85, 101—05, 112, 211—22, 223, 270—74, 307, 320—22, 447—50, 451—60
— ideológiai alap 7—8, 73, 80—88, 93—100, 101—05, 106—28
— és párttisztítás 396
— szervezeti alap 71, 72, 78, 109, 129—33, 140, 229—30, 396—97
— taktikai alap 36—38, 39, 140, 141—50, 312—19
— élcsapat 451
— *lásd még* Dialektika, materialista ; Dialektikus materializmus ; Elmélet ; Marxizmus ; Materializmus, filozófiai ; Történelmi materializmus
Proudhonizmus 56—57, 113, 167, 258, 275, 277, 280, 281, 288

Reform és forradalom 65, 244, 256, 262—64, 281—82
Reformizmus 96, 236, 244—56, 282, 321 *lásd még* Opportunizmus
Revizionizmus 101—02, 202—10, 234—38, 447—48 *lásd még* Bernsteinizmus, Millerandizmus ; Opportunizmus

Számvitel és ellenőrzés 338—40
Szocializmus 33—36, 113—14, 305, 330—42, 379, 384, 391, 393—94, 423—25, 448—50
— mint a társadalmi fejlődés elkerülhetetlen eredménye 25, 33—35, 43, 46, 59—60, 101—02, 107, 289, 307, 384, 433
— győzelme egy országban 268, 305, 448—50
— mint a kommunizmus első szakasza 330—33, 335—36, 338—39, 384
— és kommunizmus 307, 333—42, 383—84, 391, 418—44
Szociálsovinizmus 287, 292, 302, 309—10, 353, 378, 380
Szovjetek 329, 335, 340—42, 369, 371, 372, 374—75, 376, 378—79

Társadalom-gazdasági alakulat 16, 17, 21
— ősközösség 18, 403, 404
— rabszolgaság 404, 407, 408
— feudalizmus (jobbágyság) 405—06, 409—11
— kapitalizmus 19, 20, 406, 411—13 *lásd még* Kapitalizmus
— szocializmus *lásd* Szocializmus
Termelőerők és termelési viszonyok 15—17, 20, 25—26, 45—46, 80—81, 86, 88, 234, 333—34
Tömegek, elszegényedésük a kapitalizmus alatt 25—26, 31—32, 64, 107, 189—90, 210, 235, 412
Történelmi materializmus
— általános jellemzés 15—18, 33—42, 45—49, 54, 61—66, 107, 432—33
— és a vallás elleni harc 223—33, 451—60
— *lásd még* Alap- és felépítmény ; Állam ; Dialektika, a társadalmi életben ; Forradalom ; Osztályok és osztályharc ; Proletárdiktatúra
Trade-unionizmus 9, 94, 116, 122, 126, 127, 294, 301 *lásd még* „Ökonomizmus"
Tulajdon
— magántulajdon 25—26, 29, 31, 46, 438—40
— társadalmi tulajdon 25—26, 29, 332—35, 442

Vallás és vallás elleni harc 10, 215—18, 223—33, 451—60
Válságok
— kapitalista 25, 64, 205—06, 267
Villamosítás 435, 446

TARTALOM

MARX KÁROLY (1914) 5
ENGELS FRIGYES (1896) 43
MARX ÉS ENGELS LEVELEZÉSE. Engels, mint a kommunizmus egyik megalapítója (1913) 52
BESZÉD MARX ÉS ENGELS EMLÉKMŰVÉNEK LELEPLEZÉSEKOR 1918 november 7-én (1918) 59
A MARXIZMUS HÁROM FORRÁSA ÉS HÁROM ALKOTÓRÉSZE (1913) 61
MARX KÁROLY TANITÁSÁNAK TÖRTÉNELMI SORSFORDULATAI (1913) 67
A „«BALOLDALISÁG» — A KOMMUNIZMUS GYERMEKBETEGSÉGE" c. könyvből (1920)
A bolsevikok sikerének egyik alapvető feltétele 71
A „KIK AZOK A «NÉPBARÁTOK» ÉS HOGYAN HADAKOZNAK A SZOCIÁLDEMOKRATÁK ELLEN? Felelet a «Russzkoje Bogatsztvo» marxisták ellen írt cikkeire" c. könyvből (1894) 74
III. melléklet 85
AZ OROSZORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATÁK TILTAKOZÁSA (1899) 89
PROGRAMUNK (1899) 101
A „MI A TEENDŐ? Mozgalmunk égető kérdései" c. könyvből (1902)
I. A dogmatizmus és a „kritika szabadsága"
a) Mit jelent a „kritika szabadsága"? 106
d) Engels az elméleti harc jelentőségéről 110
II. A tömegek ösztönössége és a szociáldemokrácia tudatossága
a) Az ösztönös fellendülés kezdete 115
b) Meghódolás az ösztönösség előtt. A „Rabócsaja Myszlj" 119
AZ „EGY LÉPÉS ELŐRE, KÉT LÉPÉS HÁTRA (Pártunk válsága)" c. könyvből (1904)
s) Egy és más a forradalomról. Két forradalom 129
MARX AZ AMERIKAI „CSORNIJ PEREDJEL"-RŐL (1905) 134

„A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA KÉT TAKTIKÁJA A DEMOKRATIKUS FORRADALOMBAN" c. könyvből (1905)
Utószó. Még egyszer az „Oszvobozsdjénjije" irányáról, még egyszer az új „Iszkra" irányáról
III. A diktatúra vulgáris-polgári ábrázolása és Marx nézete a diktatúráról 141
A PARTIZÁNHÁBORÚ (1906) 151
ELŐSZÓ MARX KUGELMANNHOZ INTÉZETT LEVELEINEK OROSZ FORDÍTÁSÁHOZ (1907) 162
ELŐSZÓ A „BECKER, DIETZGEN, ENGELS, MARX ÉS MÁSOK SORGÉHEZ ÉS MÁSOKHOZ INTÉZETT LEVELEI" c. könyv orosz fordításához (1907) 171
A szociáldemokrácia körében észlelhető értelmiségi opportunizmus klasszikus bírálata 181
„A KAPITALIZMUS FEJLŐDÉSE OROSZORSZÁGBAN. A nagyipar belső piacának kialakulási folyamata" c. könyvből (1907). Előszó a második kiadáshoz 189
„A BOJKOTT ELLEN" c. cikkből (Egy szociáldemokrata publicista feljegyzéseiből) (1907) 193
MARXIZMUS ÉS REVIZIONIZMUS (1908) 202
A „MATERIALIZMUS ÉS EMPIRIOKRITICIZMUS. Kritikai megjegyzések egy reakciós filozófiáról" c. könyvből (1909)
VI. Fejezet. Empiriokriticizmus és történelmi materializmus
4. Pártok a filozófiában és fejnélküli filozófusok 211
A MUNKÁSPÁRTNAK A VALLÁSHOZ VALÓ VISZONYÁRÓL (1909) 223
NÉZETELTÉRÉSEK AZ EURÓPAI MUNKÁSMOZGALOMBAN (1910) 234
A MARXIZMUS TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGÁRÓL (1911) 239
A REFORMIZMUS AZ OROSZ SZOCIÁLDEMOKRÁCIÁBAN (1911) 244
„A NEMZETEK ÖNRENDELKEZÉSI JOGÁRÓL" c. cikkből (1914)
8. Az utópista Karl Marx és a praktikus Rosa Luxemburg 257
AZ EURÓPAI EGYESÜLT ÁLLAMOK JELSZAVÁRÓL (1915) 265
A DIALEKTIKA KÉRDÉSÉHEZ (1915 vagy 1916) 270
A SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS A NEMZETEK ÖNRENDELKEZÉSI JOGA (Részlet a tézisekből) (1916)
5. A marxizmus és a proudhonizmus a nemzeti kérdés terén 275
„AZ ÖNRENDELKEZÉSRŐL VALÓ VITA EREDMÉNYEI" c. cikkből (1916)
7. Marxizmus vagy proudhonizmus? 277
9. Engels levele Kautskyhoz 285
AZ IMPERIALIZMUS ÉS SZAKADÁS A SZOCIALIZMUS TÁBORÁBAN (1916) 287

„A PROLETÁRFORRADALOM KATONAI PROGRAMJA" c. cikkből (1916) 303
„A PROLETARIÁTUS FELADATAI FORRADALMUNKBAN. A proletarpárt platformjának tervezete" c. brosúrából (1917) Milyen legyen pártunk elnevezése, hogy tudományos szempontból helyes legyen és politikailag segítse felébreszteni a proletariátus öntudatát? 307
„A LEVELEK A TAKTIKÁRÓL" c. brosúrából (1917)
1. levél. A helyzet értékelése 312
AZ „ÁLLAM ÉS FORRADALOM. A marxizmus tanítása az államról és a proletariátus feladatairól a forradalomban" c. könyvből (1917)
II. Állam és forradalom. Az 1848—51-es évek tapasztalatai
3. Hogyan tette fel a kérdést Marx 1852-ben 320
V. Az állam elhalásának gazdasági alapjai
1. A kérdés feltevése Marxnál 322
2. Átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba 324
3. A kommunista társadalom első foka 330
4. A kommunista társadalom felsőbb foka 333
MARXIZMUS ÉS FELKELÉS. Levél az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Bizottságához (1917) ... 343
EGY KIVÜLÁLLÓ TANÁCSAI (1917) 349
PRÓFÉTAI SZAVAK (1918) 352
„A PROLETÁRFORRADALOM ÉS A RENEGÁT KAUTSKY" c. könyvből
Hogyan csinált Kautsky Marxból tucatliberálist (1918) .. 358
A HARMADIK INTERNACIONÁLE ÉS HELYE A TÖRTÉNELEMBEN (1919) 369
ÜDVÖZLET A MAGYAR MUNKÁSOKNAK (1919) 378
„A NAGY KEZDEMÉNYEZÉS. A munkásság hősiessége a hátországban. A «Kommunista szombatok» alkalmából" c. brosúrából (1919) 383
AZ ÁLLAMRÓL. A Szverdlov-egyetemen 1919 július 11-én tartott előadás 399
GAZDASÁG ÉS POLITIKA A PROLETÁRDIKTATÚRA KORSZAKÁBAN (1919) 418
AZ IFJÚSÁGI SZÖVETSÉGEK FELADATAI. Beszéd az Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség III. Összoroszországi Kongresszusán 1920 október 2-án 429
FORRADALMUNKRÓL. N. Szuchánov feljegyzései kapcsán (1923) 447
A HARCOS MATERIALIZMUS JELENTŐSÉGÉRŐL (1922) .. 451
Jegyzetek 463
A kötetben megnevezett orosz újságok és folyóiratok jegyzéke 471
Marx és Engels idézett vagy említett művei vagy levelei 474
Névmutató 477
Tárgymutató 481

EÖTVÖS EGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZET
41 328 marx

A TUDOMÁNYEGYETEM
KLASSZIKA-ARCHEOLOGIAI
KÖNYVTÁRA

Leltári szám: _____

Szak.: _____